LUND UNIVERSITY

Järnålderns Skåne : samhälle, centra och regioner

Helgesson, Bertil

2002

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

Link to publication

Citation for published version (APA):
Helgesson, B. (2002). *Järnålderns Skåne : samhälle, centra och regioner*. [Doktorsavhandling (monografi), Arkeologi].

Total number of authors:
1

General rights
Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.
• Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
• You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
• You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: https://creativecommons.org/licenses/

Take down policy
If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

ACTA ARCHAEOLOGICA LUNDENSIA
SERIES IN 8°, NO. 38

JÄRNÅLDERNS SKÅNE

SAMHÄLLE, CENTRA OCH REGIONER

BERTIL HELGESSON

UPPÅKRASTUDIER 5

ALMQVIST & WIKSELL INTERNATIONAL

ACTA ARCHAEOLOGICA LUNDENSIA
SERIES IN 8°, No. 38

JÄRNÅLDERNS SKÅNE

Samhälle, centra och regioner

Av

BERTIL HELGESSON

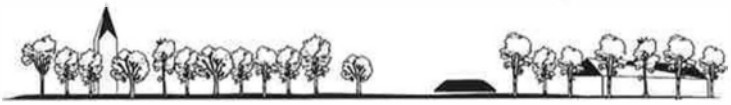

UPPÅKRASTUDIER 5

ALMQVIST & WIKSELL INTERNATIONAL

Publikationen finansieras inom projektet
Samhällsstrukturen i Sydsverige under järnåldern
som stöds av Riksbankens Jubileumsfond.

Omslag: Efter ide en av Bertil Helgesson; layout av Bengt Almgren

© Bertil Helgesson
Tryckt av: Wallin & Dalholm Boktryckeri AB, Lund 2002
Distribution: Almqvist & Wiksell International, Box 7634, 103 94 STOCKHOLM

ISBN 91-22-01961-8

Innehåll

Del I. Förutsättningar 1

1. Inledning 1
    Några avgränsningar 2
    Ett kronologiskt dilemma 3

2. Målsättningar 5

3. Skåne 6

4. Järnålderssamhället och begreppen 7
    Makt och styre 10
    Hierarki 12
    Centralitet 14
    Regionalitet 16

5. Kriterier för att påvisa centrala funktioner under järnåldern 22
    Centrala funktioner 22
        Hantverk/produktion 22
        Varuutbyte/distribution 24
        Kult och religion 26
        Försvar, krigsmakt och kontroll 27
        Rättskipning 28
        Kommunikation 28
    Politisk ledning 29
        Arvet 29
        Rika gravar 29
        Iögonfallande monument 31
        Speciell bebyggelse 31
        Prestigeförmål 32
        Runstenar 32
        Ortnamn 32
        Tidigmedeltida fenomen 32

6. Samhälle och centralplats 33
    Stadium I - Samling kring hävdvunna seder (ca. 500 f.Kr.-100 f.Kr.) 34
        Olika centrala platser 34
    Stadium II - Stamsamhället och en ny maktelit (ca. 100 f.Kr.-300) 34
        Olika centrala platser 35
    Stadium III - Stamförbunden och de klassiska centralplatserna (ca. 300-550/600) 35
        Olika centrala platser 36
    Stadium IV - Norden skapar en egen identitet (ca. 550/600-700) 38
        Olika centrala platser 39
    Stadium V - Tidiga kungariken (ca. 700-tidig medeltid) 39
        Olika centrala platser 41

Del II. Det arkeologiska materialet 42

1. Källkritik 42

2. Centralplatser och centrala platser i Skåne 44
Uppåkra 45
Inledning 45
Kronologi 47
Produktion 51
Distribution 54
Försvar 58
Kult 60
Kommunikation 61
Exklusiva föremål och en styrande klass 62
Fjälkinge 65
Klörup/Aggarp 66
Vä 66
Ravlundaområdet 68
Järrestad 69
Dagstorp 69
Stora Köpinge-området 69
Kv. Tankbåten i Ystad 69
Trelleborg 70
Västra Karaby 71
Östra Torp 71
Åhus 72
Löddeköpinge 73
Gårdstånga 73
Borgeby 74

3. Boplatser med enstaka speciella fynd 74

4. Gravanläggningar 74

5. Gravar 77
Inledning 77
Gravar med vapen 78
Gravar med importföremål 83
Gravar med ädelmetall 86
Gravar med smycken 88

6. Samlade fynd/Enstaka fynd 91
Keltisk järnålder/Romersk järnålder 91
Denarer 94
Import 96
Vapen och ryttare 97
Romersk järnålder/Äldre germansk järnålder 97
Guldringar från romersk järnålder och äldre germansk järnålder 99
Guldbrakteater 101

Andra fynd 102
Solidi 103
Smycken 103
Vapen och vapendelar 104
Yngre germansk järnålder 105
Vapen och ryttare 105
Vikingatid 106
Vapen och ryttare 106
Import- och prestigeföremål 106
Vikingatida ädelmetallfynd 107
Runstenar 108

7. Medeltid 109

Del III. Järnålderns samhällsutveckling - ett skånskt perspektiv 112

1. Inledning 112

2. Stadium I 114
Källmaterial och kronologi 114
Kvalitativa aspekter 114
Spridningsmönster 115
Regionala mönster 117
Det skånska profilen 117
Skåne och omvärlden 119

3. Stadium II 121
Källmaterial och kronologi 121
Kvalitativa aspekter 122
Spridningsmönster 128
Regionala mönster 128
Det skånska profilen 133
Skåne och omvärlden 137

4. Stadium III 143
Källmaterial och kronologi 143
Kvalitativa aspekter 143
Spridningsmönster 149
Regionala mönster 150
Det skånska profilen 156
Skåne och omvärlden 166

5. Stadium IV 172
Källmaterial och kronologi 172
Kvalitativa aspekter 172
Spridningsmönster 175
Regionala mönster 176
Det skånska profilen 180
Skåne och omvärlden 181

6. Stadium V 185
Källmaterial och kronologi 185
Kvalitativa aspekter 185
Spridningsmönster 190
Regionala mönster 191
Det skånska profilen 195
Skåne och omvärlden 200

7. Järnålderns Skåne 208

English summary 215

Referenser 223

Skånes socknar 242

Tabeller 244

Förord

Vid Sverige är fästat en liten jordlapp, som kallas Skåne, för att visa detta Sverige, huru det övriga Europa ser ut.
R.H. Stjernswärd 1838

När jag nu lyfter pennan från bladet finns det anledning att grunna över varför man skall närma sig gamla tider och försöka förstå de människor som levde för mycket länge sedan. Det finns inget entydigt svar på denna undran. Kanske är det så enkelt att man fascineras av föremål, sägner, skröner och gamla tider, och vill försöka lära sig lite mer. Kanske finns det en förhoppning att förstå sin egen samtid genom att studera mänskligt beteende under en lång tid, och därmed också kunna sia om framtiden. Kanske känner man det som en skyldighet att inte glömma bort sina förfäder och deras livsverk, som ju är förutsättningen för vår existens idag. För min egen del tror jag att det först var en fascination för gamla tider; från romantiken kring Tutankhamons grav till mystiken kring "fiskarbacken" därhemma, där brevbärare Fors plockade flinta varje vår.

Mitt första möte med det uråldriga var förmodligen genom min farfar. Farmor och farfar bodde i undantaget hemma på gården i Röstånga, och i fönsterkarmen i "salen" låg fyra flintyxor och en sländtrissa i en väl ordnad rad. Det var skatter som farfar hade plockat upp i plogfårorna och som jag idag har i min ägo. I skolan fick vi läsa om stenålder, bronsålder och järnålder. Sedan kom vikingatiden när alla var ute och slogs, och Sveriges första stad hette Birka. Och sen Gustav Vasa som lurade dumma danskar i Dalarna. Det skulle dröja många år innan jag förstod att Skåne var en del av Danmark fram tills 1658.

Det fanns kanske inte så mycket som talade för att jag skulle bli arkeolog under skolåren. Jag hade många andra intressen som att köra moped och lyssna på amerikansk blues. Det fanns kanske en förhoppning att jag skulle ta över gården därhemma, men jag skulle antagligen blivit en usel bonde. Vid den årliga potatisplockningen plockade jag mer flinta och sten, än potatis.

Efter skolåren jobbade jag med lite av varje tills jag bestämde mig för att börja läsa arkeologi. Institutionen var vid denna tid inrymd i Historiska Museet som jag tyckte var en spännande miljö. Här fanns långa rader med flintyxor, spöken som tassade på golvet om nätterna och möjligheten att få komma ut och arbeta som arkeolog. Både Ystad-projektet och Johan Callmers undersökningar på Kristianstadslätten skulle drabbas av min spade. Efter några år i Lund erbjöds jag möjlighet att jobba i Kristianstad. Under sex år var jag grävande arkeolog vid exploateringar inom gamla Kristianstads län. Därefter blev det ett par år på länsstyrelsen i Kristianstad av bara farten där jag fick skriva en bok om kulturlandskapet i Skåne och dessutom städa länsantikvariens bord.

Under 1997 drog Uppåkra-projeket igång och jag var tillbaks i Lund igen. Det finns förstås många ord att säga om Uppåkra och Skåne under järnåldern men jag tänker inte gå händelserna i förväg här. Bara ett påpekande. Det viktigaste budskapet i denna avhandling är kanske att vi framgent måste se bort från de moderna gränserna för att kunna förstå hur samhället var uppbyggt och utvecklades under järnåldern. Vi måste bortse från den olyckliga gränsen mellan Sverige och Danmark, och analysera större geo-

grafiska områden. De många sammanställningar av arkeologiskt material som färdigställts under senare år gör att detta är möjligt idag.

Det är förstås många människor jag vill tacka och de har alla en liten del i denna avhandling. Först och främst ett stort tack till min handledare, Lars Larsson, som hela tiden har stöttat mig. Du har alltid haft den där tiden och den där kommentaren som varit nödvändig för mig för att komma vidare. Det har också varit många skratt och roliga historier.

Ett stort tack vill jag också rikta till Birgitta Hårdh som varit biträdande handledare. Du har hela tiden servat mig med goda råd, udda uppslag och kommit med påpekanden där jag måst svara: "tänkte inte på de". Tack Birgitta för alla spontandiskussioner och för gott samarbete under det till synes aldrig nedbrytbara berget av Uppåkra-fynd.

Många morgnar i Lund har Berta Stjernquist och jag haft en kort morgonsamling. Det har blivit många små diskussioner om olika problem inom arkeologi. Tack för alla dessa stunder Berta och tack för att du vågade skriva en artikel tillsammans med mig. Om du visste hur mycket jag lärt mig.

Jag vill också speciellt tacka Johan Callmer, Charlotte Fabech och Mats Riddersporre. Tack för allt samarbete inom olika projekt som passerat revy genom åren, något som förhoppningsvis kommer att fortsätta i framtiden. Också alla diskussioner vi haft har stimulerat mig och varit till ovärderlig hjälp.

Min arbetsplats under avhandlingstiden har varit Historiska museet vid Lunds Universitet. Det har varit ett stimulerande ställe att sitta och arbeta på. Det var ju också där jag började att studera arkeologi en gång i tiden. Jag vill tacka alla mina kolleger och vänner där som med stort vetande och glatt humör hjälpt mig på många sätt. Ett stort tack. Ingen nämnd, ingen glömd. Jag kunde nog inte haft en bättre arbetsplats.

Jag vill också tacka kolleger, vänner och doktorander vid de arkeologiska och medeltidsarkeologiska institutionerna (numera Institutionen för Arkeologi och Antikens Historia). Det har blivit många spontandiskussioner och goda råd, och dessutom många spännande sittningar vid doktorandseminariet.

Ett särskilt tack vill jag rikta till Bengt Almgren och Mimmi Tegnér som gjort alla illustrationerna, och Per Åke Mattsson som språkgranskat den engelska översättningen.

Under avhandlingsarbetet har jag varit anställd inom projektet "Samhällsstrukturen i Sydsverige under järnåldern" (Uppåkra-projektet). Projektet finansieras av Riksbankens Jubileumsfond.

Jag vill också tacka min far Helge Persson som alltid stöttat mig och dessutom fått ge namn åt det mest unika jag någonsin påträffat i den skånska jorden. Jag vill också stanna inför minnet av min mor, Westa Persson, som tyvärr aldrig fick uppleva att denna bok blev färdigställd. Jag vet att hon hade velat det.

Slutligen dedicerar jag denna avhandling till dom jag gillar bäst. Eva, Elof och Sigrid. Jag hade förstås aldrig blivit färdig med denna bok om ni inte hade funnits. Utan att veta om det har ni skrivit en stor del av den.

...en dag skall jag lägga fyra flintyxor och en
sländtrissa i en väl ordnad rad i fönsterkarmen...

Kristianstad i februari 2002

Bertil Helgesson

Del I. Förutsättningar

1. Inledning

Arkeologiskt fältarbete innebär ofta att man finner det man *inte* förväntar sig. Mycket material faller visserligen inom ramar som sedan länge är kända och beskrivna, medan annat material har den där speciella prägeln som gör att man måste stanna upp och fundera ett tag. Detta är kanske inte så märkligt då varje historiskt skede är unikt och inte kan speglas genom ett annat. En stor del av den historiska utvecklingen måste uppfattas som styrd av konventioner, där samhällets normer spelar en viktig roll. Samtidigt emottar samhället ständigt nya impulser, och människans initiativrikedom blir en utvecklande drivkraft i det som vi kallar historisk, samhällelig eller kulturell utveckling.

Jag har, sedan jag började studera arkeologi 1980, flera gånger haft förmånen att få vara med om att bärga arkeologiska källmaterial som med rätta kan ges epiteten "ovanligt" eller "det man inte förväntade sig". Det är källmaterial som berättar om speciella sidor av Skånes järnålder och det är också denna epok som tidigt kom att bli mitt arkeologiska specialintresse. Vid professor Johan Callmers undersökningar av områdena kring Helgeå i nordöstra Skåne var jag under mitten av 1980-talet säsongsanställd grävningsledare. Här ledde jag bl.a. undersökningarna av handels- och hantverksområdet från 700-800-talen vid Transval utanför Åhus. På platsen undersöktes en relativt fast bebyggelse med ytterst specialiserat hantverk och vida förbindelser med hela den då kända världen. 1987 spårade jag upp den s.k. Kylsringen, Östra Hoby sn., i samband med RAÄ:s reviderade fornminnesinventering. Ringen är en guldhalsring från äldre germansk järnålder och väger nästan 800 g. Den måste ha varit ett mycket värdefullt föremål i järnålderssamhället och skall säkerligen uppfattas som ett tecken på en ledande klass och/eller som ett religiöst objekt. I samband med en exploatering ledde jag 1990 undersökningarna av ett vikingatida gravfält i Fjälkinge, Fjälkinge sn., med 128 begravda individer. Fyndmaterialet är unikt då 79 individer utgörs av barn under 3 år, och dessutom att det finns en kontinuitet i gravläggningarna från ca. 900 till ca. 1050/1100 e.Kr. Gravmaterialet ger en ovanligt god inblick i den sena vikingatidens och den tidiga medeltidens begravningssätt, och är därmed en viktig källa till tidens religion och ideologi. I mitten av 1990-talet var jag med om att lägga upp riktlinjerna för projektet "Samhällsstrukturen i Sydsverige under järnåldern" (Uppåkra-projektet). Den stora boplatsen vid Uppåkra kyrka i Skåne har på kort tid blivit ett begrepp inom svensk och även nordeuropeisk arkeologi. Undersökningarna visade på en metallrik "centralplats" av en typ som inte var känd sedan tidigare i Sverige. Det stora fyndmaterialet indikerar många funktioner som berättar om järnålderssamhällets struktur och organisation. Idag tolkas Uppåkra allmänt som en central politisk maktfaktor, dit många funktioner var knutna som inte kan beläggas i de ordinära byarna. Dessutom har Uppåkra en mycket lång kontinuitet vilket gör att platsen lämpar sig bra som utgångspunkt vid analyser av järnåldersmaterial.

Skånes järnålder har många gånger varit ett forskningsfält som blivit styvmoderligt behandlat. Detta har till stor del sin grund i provinsens historia och geografiska läge. Skåne var fram till 1658 en del av Danmark. Avståndet är långt till Mälardalen och Östersjöoarna, dit en stor del av järnåldersforskningen i Sverige traditionellt har koncentrerats. Något grundläggande arbete om järnåldern i exempelvis Götaland eller Skåne, Blekinge, Halland och Småland har aldrig utarbetats. Däremot har flera större arbeten som berör delar av Skånes järnålder publicerats (t.ex. Stjernquist 1955; Strömberg 1961a och b). Problemet finns också inom dansk järn-

åldersforskning där man ofta glömmer bort den forna provinsen. Skåne hamnar ofta i skarven mellan danskt och svenskt när man försöker beskriva utvecklingen under järnåldern. Exempel på detta är Hedeagers avhandling där analysen strikt omfattar dagens Danmark (exklusive Bornholm), och Skåne nämns endast ytterst sporadiskt. Hedeager menar att den tidiga staten i Danmark har sin upprinnelse i romersk järnålder (Hedeager 1990) och man får uppfattningen att detta är en intern dansk angelägenhet. I en tid när dagens riksgränser inte var fastställda faller givetvis en sådan slutledning på sin egen orimlighet. Det är en dynamisk tid med bl.a. kimbrernas uttåg, oroligheter (krigsbytesoffren), juter och anglers uttåg till England, och dessutom danerna som etablerar sig som maktfaktor. Att en dansk enhet statiskt skulle finnas kvar från 200-talet, detta till trots, förefaller inte troligt. Problematiken framgår också i ett arbete av Jørgensen där han undersöker sambandet mellan stormannasäten och skattfynd i 3-12 århundradena. Trots att de skånska platserna Vä och Uppåkra beskrivs menar Jørgensen att Gudme, Lejre, Ribe/Hedeby, Jelling och Roskilde alla representerar *ett* system, dvs. kungamakten som kontrollerade stora delar av det som vi idag känner som Danmark (Jørgensen 1995). Varför kan inte diskussionen breddas och tanken väckas att Skåne (exempelvis Vä och Uppåkra) också tog aktiv del i de processer som ledde fram till den danska rikssamlingen i slutet av 900-talet? Samtidigt försöker andra forskare att överbrygga den barriär som Öresund utgör och flera exempel finns på detta (t.ex. Ørsnes 1966; Høilund Nielsen 1991; Fabech 1993; Fabech & Ringtved 1995).

Adam av Bremen anger omkring 1070 att Skåne är "den vackraste provinsen i Danmark, som också dess namn visar. Det är väl rustat med män, fruktbart och rikt på handelsvaror, och det är nu fullt av kyrkor" (Adam av Bremen IV:7). I en marginalanteckning i Adams verk omnämnes Lund som "metropolis civitatas". Detta kan översättas som Danmarks moderstad och åsyftar då den roll som staden fick som centralort och som säte för kyrkans överhuvud (Adam av Bremen IV:7, Skl. 111; Nyberg 1984:327 ff.). Trots detta glöms Skåne också ofta bort i diskussionerna om övergången till medeltid, då landskapet låg vid sidan om de områden som man traditionellt menar var tongivande under de danska och svenska rikssamlingarna. I denna process blir många gånger utvecklingen under sen vikingatid normgivande. Här tycks Skåne passivt ha inväntat att bli en del av det danska riket; ett rike som forskningen många gånger sätter som slutmålet för hela järnåldern. Den långa tidsrymd som leder fram till riksbildningarna kan inte endast vara ett förberedande stadium inför de nordiska rikenas etablerande, utan andra konstellationer måste ha gjort sig gällande tidigare (jfr Näsman 1996). Dessutom får de nordiska rikena i sig aldrig uppfattas som det absoluta slutmålet. Liksom Riddersporre visat att "bylandskapet inte var färdigt i tidig medeltid" (Riddersporre 1995:176) var samhället det inte heller. Än idag är samhället inte "färdigt" utan förändras ständigt.

Den grundläggande målsättningen med detta arbete är att beskriva och diskutera samhällets struktur och utveckling i Skåne under järnåldern, samt att relatera detta till utvecklingen inom ett större (nordeuropeiskt) område. Arbetet kommer att omfatta tre delar där den första kommer att avhandla förutsättningarna för arbetet. Den andra delen är en redovisning av källmaterialet, medan den tredje delen åsyftar att beskriva utvecklingen i Skåne under järnåldern och relatera detta till utvecklingen i omgivande regioner.

Några avgränsningar

Föreliggande arbete tar sin utgångspunkt i Skåne under järnåldern. Skåne är landskapet med den utbredning det har idag (Fig. 1). Järnåldern dateras vanligen till ca. 500 f.Kr.-1000/1050 e.Kr. Tidsgränserna mot såväl sen bronsålder som tidig medeltid kommer att hållas öppna, eftersom flera arkeologiska företeelser överlappar de traditionella periodgränserna. Det gäller exempelvis deponeringar av halsringar vid övergången mellan bronsålder och järnålder. Det gäller också dponeringar av vikingatida ädelmetallfynd, och resandet av runstenar i slutet vikingatiden och under tidigaste medeltid.

Det finns idag ett mycket stort källmaterial

Fig. 1. Landskapet Skåne. Efter Berglund 1991a.

från Skåne med datering till järnåldern och vissa avgränsningar kommer att göras. Den viktigaste avgränsningen är att analysen inte i nämnvärd utsträckning kommer att beröra den ordinära agrarekonomin, dvs. "de vanliga bondbyarna". Det mesta av detta material har gjorts tillgängligt och analyserats genom de insatser som Malmö museer och RAÄ UV Syd bidragit med inom ramarna för Uppåkra-projektet (Jacobsson 2000; Tegner (red.), manus). Studierna kommer därmed primärt att fokuseras på det källmaterial som indikerar platser och områden som haft en särstatus inom tidens samhällsliv. En förutsättning är att dessa platser var tongivande inom tidens politiska, sociala, ekonomiska och religiösa liv.

De traditionella källorna till järnåldern utgörs av boplatser, gravar, samlade fynd, enstaka fynd och fasta fornlämningar (t.ex. runstenar och fornborgar). I många analyser penetreras också kameralt material, t.ex. lantmäterihandlingar och ortnamn (Riddersporre 1995; Brink 1998). Källmaterialet föreligger idag, till stor del, som kategorisammanställningar och en viktig del av analysen blir att kombinera dessa kategorier. Källmaterialet kan vittna om olika välorganiserade samhällssystem. Det är uppenbart att olika, ibland otraditionella, kombinationer av källmaterial kan sprida nytt ljus över samhällsförhållandena under järnåldern. I detta sammanhang är långtidsperspektivet viktigt, eftersom vissa strukturer endast kan göras synliga genom detta synsätt.

Näsman har beskrivit forskningen kring förhållandena under järnåldern som en spiral, där varje nytt varv inkluderar nya uppfattningar av järnålderssamhället såväl som nya forskare (1991a). Utvecklingen i Skåne måste i allt högre grad relateras till de uppfattningar som finns om utvecklingen i Sydskandinavien i stort, dvs. den region som Skåne är en del. Här måste förstås den danska forskningen sättas i främsta rummet.

Uppåkra-projektet drivs sedan 1997 vid arkeologiska institutionen vid Lunds universitet. Projektets huvudsakliga målsättning är att belysa och diskutera hierarkin i bebyggelsestrukturen. Sedan projektet startade har de förnyade undersökningarna av Uppåkra givit ett stort och särpräglat källmaterial. Detta har inneburit att Uppåkra fått ett allt större utrymme i mitt arbete än vad som kanske var tänkt från början. Föreliggande avhandling beskriver hur det skånska samhället kan ha varit strukturerat och hur det utvecklades under järnåldern.

Ett kronologiskt dilemma

Järnålderns periodindelning bygger på en gammal tradition, och det var ofta stilistiska och typologiska särdrag på föremål som låg till grund för denna indelning (Montelius 1895-97). Montelius periodindelning används fortfarande idag som en grund men de olika perioderna har finindelats och periodgränserna har justerats (jfr Ørsnes 1966; Lund Hansen 1987; Jensen & Watt 1993). Granskar man andra typer av källmaterial, och även nyare tolkningar av äldre källmaterial, är det uppenbart att många faser, förändringar och variationer inte är synkrona med de traditionella perioderna eller periodgränserna. Exempelvis behöver inte ett religionsskifte betyda att man brukar marken på ett nytt sätt, och inte heller är det nödvändigt att en ny typ av keramik tillverkas om område hamnar under en ny överhöghet.

Människans påverkan på landskapet under järnåldern visar för stora delar av Sydskandinavien ett likartat mönster. Det finns en ökad

påverkan under tidig romersk järnålder, som avlöses av en stagnation eller nedgång i sen romersk järnålder (den s.k. folkvandringstida agrarkrisen). Under vikingatiden blir det åter en ökad påverkan och denna fortlöper in i medeltid. Dessa variationer har bl.a. påpekats av Randsborg (1980:52) och i samlingsvolymen över resultaten från Ystadprojektet (Berglund 1991a: 15; Berglund *et al* 1991:427 ff.).

Carlsson kan påvisa förändringar ca. 200 e.Kr. och ca. 600 e.Kr. på Gotland. I centrum för Carlssons avhandling står den rumsliga uppdelningen av kulturlandskapets olika delar. Stora åkersystem läggs ut ca 500-300 f.Kr. och bebyggelsen till dessa är ej klart lokaliserad. Omkring 200 e.Kr. anläggs stengrunder och stensträngar, och enheterna blir mindre och delas upp på "gårdar". Ca. 400-600 e.Kr. sker en regression i kulturlandskapet, när stengrunderna överges. Brukningsenheterna finns kvar men bebyggelsen omlokaliseras på många håll (Carlsson 1979).

På Jylland finns två uppenbara brott i bebyggelsutvecklingen vid ca 200 e.Kr. och i början av 700-talet. Någon gång under 200-talet sker ett skifte i bebyggelsen när de gemensamma hägnen kring byarna försvinner, och gårdstunen blir privata sfärer med egna hägn. En ny struktur uppkommer i 700-900-tal, när gårdstomterna blir mycket stora och byarna dessutom uppvisar en medveten planläggning (Hvass 1988; Egeberg Hansen *et al.* 1991).

I olika arbeten som berör den politiska utvecklingen har också brott och periodgränser påpekats som bryter gängse uppfattningar. Exempelvis har Näsman i flera arbeten argumenterat för en utveckling från stam till stat i Danmark i tre faser. Den första fasen är tiden fram till ca. år 200, när Sydskandinavien är uppdelat på ett relativt stort antal stamsamhällen. Ca. 200-ca. 700 uppkommer och konsolideras stamförbund som omfattar flera eller många stammar. Från ca. 700 ombildas danernas stamförbund till ett danskt kungarike (Näsman 1991b, 1996, 1998a).

Flera arbeten som berör centrala platser och regioner behandlar yngre romersk järnålder och äldre germansk järnålder som en enhet. Ofta är det stamförbund eller tidiga kungariken som diskuteras i detta sammanhang (jfr Myhre 1987; Ramqvist 1987; Ramqvist 1991; Jensen 1991). Fyndmaterialet från dessa perioder har en egenartad karaktär, och samhällsstukturellt tycks tidsperioden vara enhetlig (jfr Näsman 1996; se del III, kap 4).

Ambrosianis avhandling kan ses som något av ett genombrott för bebyggelsearkeologi i Sverige. I den bebyggelsearkeologiska analysen sätter Ambrosiani gränsen mellan äldre och yngre järnålder till 550 e.Kr., och följaktligen blir folkvandringstiden en del av äldre järnålder. Skälet för detta är att gravseden under folkvandringstid närmare knyter an till de äldre perioderna än till de yngre (Ambrosiani 1964).

Också skiften i religionen bryter det traditionella mönstret. I sin avhandling tar Bennett utgångspunkten i själva gravarna och deras olika typologiska element. Bennet påpekar ett skifte i gravskicket vid mitten av folkvandringstiden och tolkar detta som uttryck för en övergång från en äldre samgermansk kultutövning till asaläran (Bennet 1987). Fabech har också pekat på vissa variationer i de religiösa uttrycken. Våtmarker har ofta en lång kontinuitet som offerplatser och ligger många gånger långt från den kända bebyggelsen. Denna sed tycks avta under 500-talet. Fabech menar vidare att att de första spåren av nya religiösa uttryck kan ses ca. år 400 genom nedläggning av likfärdsoffer, guldbrakteater och guldgubbar. Majoriteten av dessa fynd är funna på torr botten och i anslutning till bebyggelse (Fabech 1991). Hedeager har argumenterat emot åsikten att våtmarkerna överges för offerhandlingar under sen järnålder. Hon menar att våtmarker spelat en nog så betydelsefull roll vid offerhandlingar under sen järnålder och in i medeltid (Hedeager 1999:229 ff.).

Detta är exemplifieringar av hur skilda uppfattningarna om olika historiska skeden kan vara (Fig. 2). En genomgång av ytterligare publikationer skulle endast visa på flera olikheter. Exemplen berör vitt skilda geografiska områden i Skandinavien och självklart är uppdelningen i olika perioder präglad av regionala variationer. Genomgången i del III av detta arbete kommer att visa att detta också gäller om man analyserar materialet från ett mera begränsat geografiskt område. Exemplifieringen visar också på problemet med att härleda det allmänna ur det en-

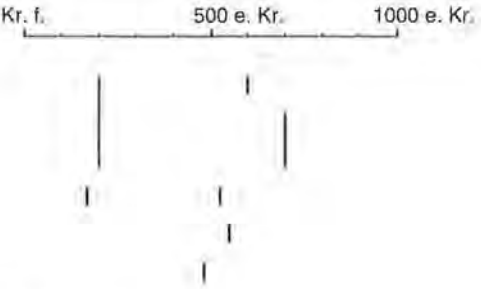

Fig. 2. Olika forskares uppfattning av brott i kronologin.

skilda. Historieutvecklingen kan inte beskrivas utifrån enbart en kategori av källmaterial, utan denna syntes måste vila på en bred empirisk botten. Som Hedeager uttrycker det "er det tale om en historisk proces" ... "en serie af kontinuiteter og diskontinuiteter, som tilsyneladende ikke forløber parallelt" (1990:183).

Arkeologiska perioder	Stadier
Bronsålder	Bronsålder
500 f.Kr.	500 f.Kr.
Keltisk järnålder	Stadium I
	100 f.Kr.
	Stadium II
0	
Äldre romersk järnålder	
150/160	
Yngre romersk järnålder	
	300
	Stadium III
375	
Äldre germansk järnålder	
520/530	
Yngre germansk järnålder	
	550/600
	Stadium IV
	700
	Stadium V
775	
Vikingatid	
1000/1050	1000/1050
Medeltid	Medeltid

Fig. 3. Kronologi och stadier. Efter Jensen & Watt 1993 och del I, kap. 6 (sid. 33.).

Kronologiska problem är inget huvudtema i denna avhandling. Däremot är tidsmässiga variationer i källmaterialet (kontinuitet och diskontinuitet) en viktig utgångspunkt för att kunna beskriva det historiska förloppet. Ett av arkeologins stora arbetsfält har i alla tider varit att tidsmässigt inordna föremål, arkeologiska lämningar och olika historiska skeden. Därför är allt källmaterial relaterat till en tidsangivelse eller en periodbeteckning. Det finns en rad olika benämningar på de arkeologiska perioderna, exempelvis förromersk järnålder-keltisk järnålder, folkvandringstid-äldre germansk järnålder och vendeltid-merovingertid-yngre germansk järnålder. De beteckningar som kommer att användas här (Fig. 3) knyter närmast an till den terminologi som finns i Danmark. Detta motiveras av att Skåne och Danmark under stora delar av järnåldern tillhör samma sociala, politiska, kulturella och ekonomiska sfär (se del III). De tidsmässiga gränserna bygger på ett heltäckande tidsschema för Danmarks järnålder som publicerats av Jensen och Watt (1993:195).

2. Målsättningar

"Den arkeologiska forskningen avseende järnåldern har under senare år främst penetrerat problem som rör samhällsförhållandena. Diskussionen kring exempelvis politisk maktsamling och religionsskifte har varit livlig. Frågan om regioner och centra har därvid kommit i frontlinjen. Forskningen rörande samhällsförändringar har främst kommit att inriktas på studier av vissa centrala boplatsers betydelse". Detta citat är hämtat ur ansökningshandlingarna för Uppåkra-projektet. Det grundläggande syftet var att analysera den hierarki i bebyggelsestrukturen som kan spåras under äldre järnålder.

Detta arbete har i princip två grundläggande målsättningar. Den ena målsättningen är att beskriva och diskutera samhällsstrukturen och samhällsutvecklingen i Skåne under järnåldern. Utgångspunkten för detta är främst arkeologiskt källmaterial. Jag vill därmed lyfta fram Skåne, och diskutera provinsen och dess olika delar under järnåldern. Undersökningens tyngdpunkt kommer att ligga på landskapets inre utveckling. Utgångspunkten kommer att tas i det arkeologiska material som indikerar strukturer, platser och funktioner som var gemensamma och samlande för järnålderssamhället.

Den andra målsättningen är att diskutera Skåne som en del av ett större geografiskt område. Den passiva roll som ofta tillskrivs bebyggarna i Skåne under järnåldern har snarare sin upprinnelse i en geografisk och akademisk mellanställning, än i ett historiskt faktum. Med sitt geografiska läge, centralt i södra östersjöområdet, borde Skåne ha spelat en inte helt obetydlig roll i historieutvecklingen under järnåldern.

Flera analysformer kommer att användas för att kunna diskutera de grundläggande målsättningarna i detta arbete.

1. Den begreppsvärld som används inom järnåldersforskningen är omfattande och det är inte alltid klart vad som döljer sig bakom olika begrepp. Det gäller främst begreppen makt/styre, hierarki, centralitet och regionalitet. En grundläggande utgångspunkt är att diskutera vad begreppen kan innefatta.

2. Det källmaterial som kan vara relevant att analysera för att beskriva samhällsstrukturen och samhällsutvecklingen är också en grundläggande utgångspunkt. Det är också avgörande att diskutera vilka funktioner i samhället som materialet indikerar.

3. För att kunna beskriva samhällets struktur och utveckling under järnåldern är en kronologisk och geografisk analys av källmaterialet nödvändig.

4. En viktig analys är att relatera det skånska materialet till olika modeller och uppfattningar om hur samhället kunde vara strukturerat. Utgångspunkten här är främst litteraturstudier, och både likheter och skillnader är nödvändiga att uppmärksamma.

5. För att förstå Skånes roll i samhällsutvecklingen inom ett större geografiskt område är en komparativ analys nödvändig, där utgångspunkten tas i arkeologiskt källmaterial och modeller om hur samhället kunde vara strukturerat. Flera av dessa modeller är desamma som åsyftas under punkt 4 (se ovan).

Utgångspunkten för dessa analysformer tas ur skilda källmaterial och infallsvinklar, men i tolkningen kommer ett mera enhetligt perspektiv att sökas. Detta innebär inte att en total harmoni mellan målsättningar och källmaterial kommer att eftersträvas. Källmaterialet är heterogent och många gånger motsägelsefullt. Detta rimmar väl med uppfattningen att utvecklingen inte följer ett generellt mönster och att varje historisk situation (i tid och rum) är unik.

3. Skåne

Skåne är det sydligaste landskapet i Sverige och täcker en areal av ca 11.243 kvkm. Av dessa utgörs 10.914 kvkm av land och resten är sjöar. Skåne mäter som mest 140 km i nord-sydlig riktning och 126 km i öst-västlig riktning. I norr gränsar Skåne mot landskapen Halland och Småland, och i nordöst mot Blekinge. För övrigt utgörs Skånes avgränsningar av kust. Åt nordväst finns Kattegatt, åt väster Öresund, och åt söder och öster Östersjön. Av Skånes gränser består därmed ca. 150 km av land och ca. 350 km av kust, och ingenstans i Skåne är det längre än ca. 60 km till kusten. Klimatet är tämligen maritimt, vilket givit upphov till förhållandevis milda vintrar och svala somrar (Blomberg & Helgesson 1996:22). Trots detta varierar klimatet mellan Skånes kusttrakter och inland, och Skåne omfattas av tre olika odlingszoner (Nationalencyklopedin, fjortonde bandet 1984: 392).

Diagonalt genom Skåne, från nordväst till sydöst, löper den s.k. skånska diagonalen som är en geologisk gräns. Den nordöstra delen av Skåne tillhör den fennoskandiska urbergsskölden som är den sydligaste utlöparen av Sydsvenska höglandet. Urbergsskölden består mestadels av gnejser och graniter. Områdena sydväst om diagonalen är en del av den s.k. mellaneuropeiska sänkan med sedimentära bergarter. Dessa avlagringar består huvudsakligen av lerskiffer,

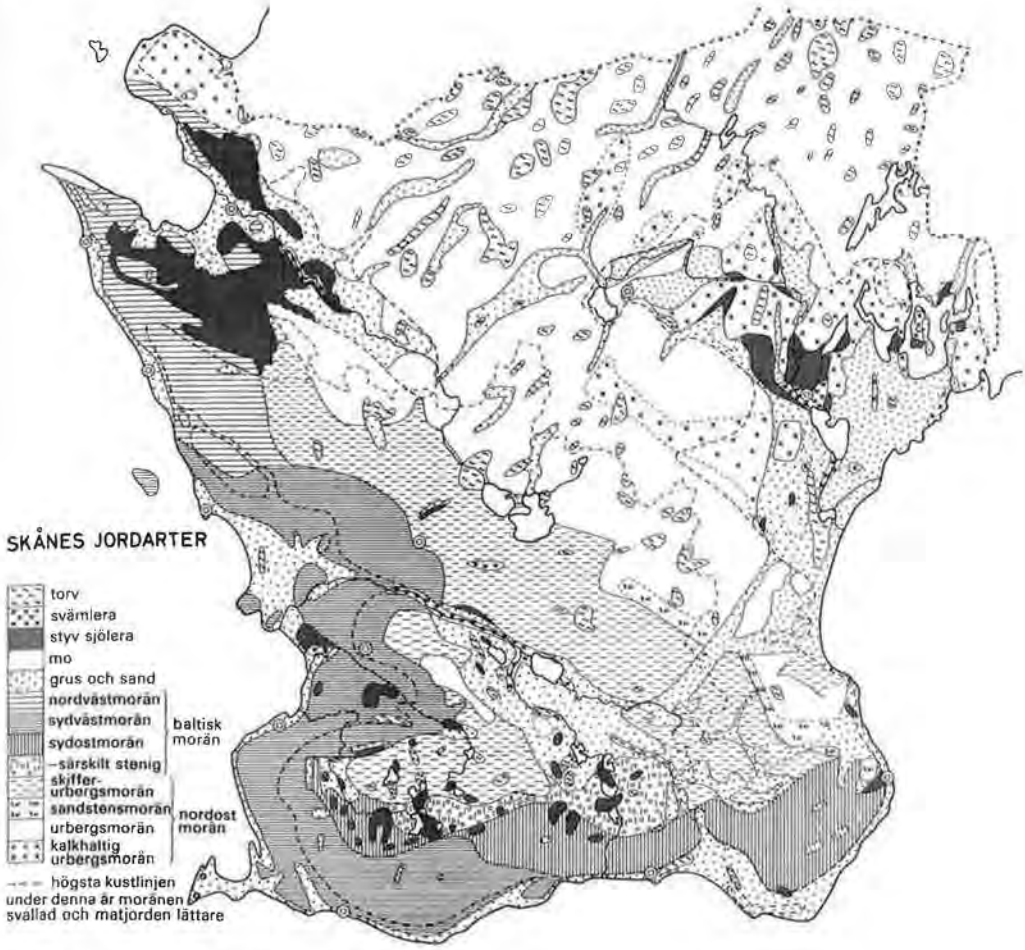

Fig. 4. Skånes jordarter. Efter Ekström 1946.

sandsten och kalksten. Gränszonen har, geologiskt sett, varit ett oroligt område. För ca. 250 miljoner år sedan var detta påtagligt och då bildades de skånska urbergsåsarna eller horstarna (Jeppsson 1980:2 ff.; Emanuelsson *et al.* 1985:13; Fabech 1993:210). Gränszonen präglar landskapet och har givit upphov till stor topografisk variation.

Vid slutet av den senaste stora nedisningen bildades jordarterna och dessa speglar den underliggande berggrunden (Fig. 4). Urbergsområdet överlagras av urbergsmoräner som vanligen är magra och blockrika. I sydvästra Skåne och på Kristianstadsslätten finns sedimentära bergarter. Här överlagras berggrunden av lerhaltiga och kalkrika baltiska moräner i sydväst, och sandiga, kalkrika nordostmoräner på Kristianstadslätten. De sedimentära moränerna är generellt mera näringsrika än urbergsmoränerna (Emanuelsson *et al.* 1985:19 ff.).

I de norra och centrala delarna av Skåne finns åtskilliga moss- och myrmarker, vilka är i olika skeden av igenväxning. Skåne är rikt på sjöar, varav de flesta är belägna i de nordöstra delarna av landskapet, bl.a. Immeln, Ivösjön, Hammarsjön, Finjasjön, Råbelövssjön och Oppmannasjön. Centralt i Skåne finns bl.a. Ringsjön och Vombsjön. Backlandskapet i södra Skåne är också rikt på sjöar, men de är alla förhållandevis små (Fig. 4 och 5).

Skåne avvattnas av ett stort antal åar och åsystem med varierande längd och storlek på

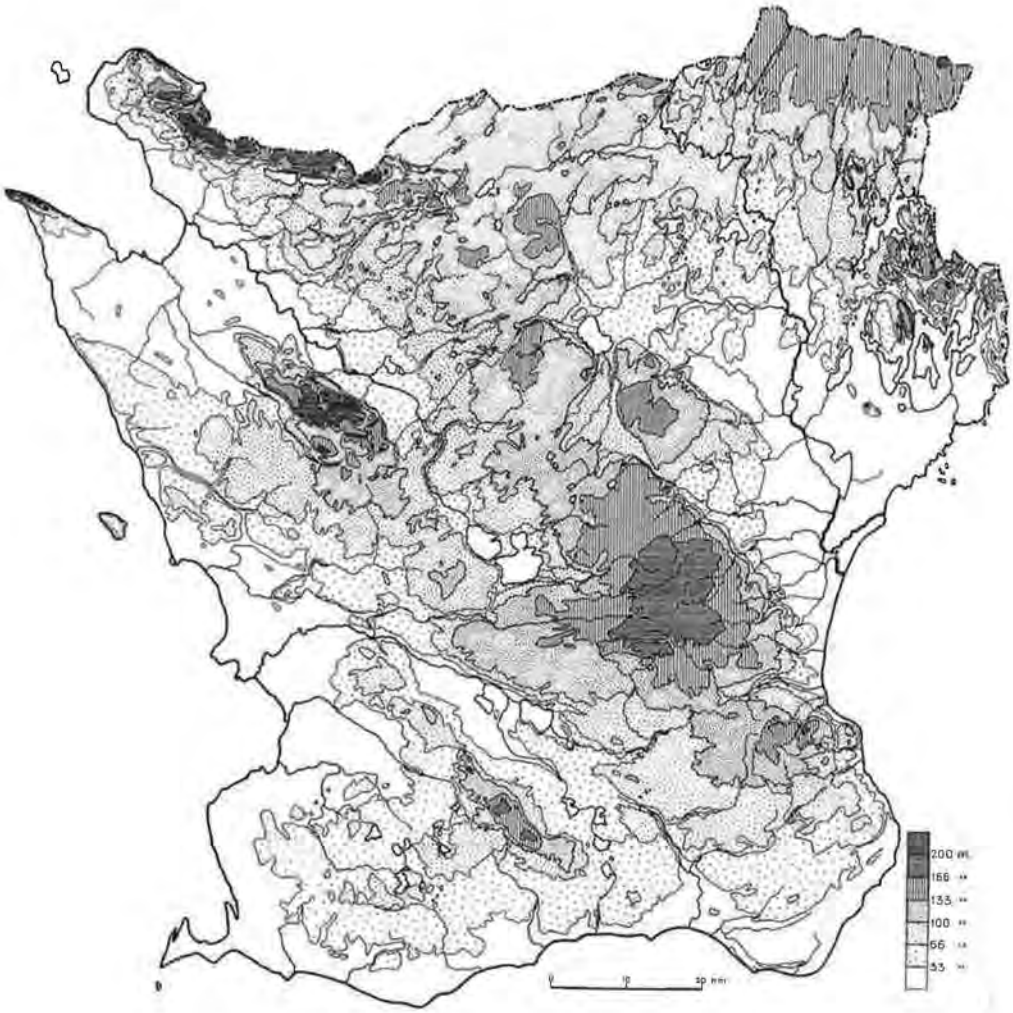

Fig. 5. Skånes topografi.

avvattningsområde. Störst är Helge ås vattensystem som, tillsammans med Skräbeåns vattensystem, avvattnar större delen norra och nordöstra Skåne. Ett stort system utgörs också av Rönne å och Vege å som avvattnar stora delar av centrala och nordvästra Skåne. Åt väster rinner Råån, Saxån, Kävlingeån, Höje å och Sege å, som avvattnar västra, och stora delar av centrala Skåne. I södra och sydöstra Skåne finns många mindre åar som alla avvattnar relativt begränsade geografiska områden. De flesta sjöarna och vattendragen i Skåne är reglerade, och vanligtvis har vattenytorna sänkts. Dessutom har dikning, dränering och uppodling gjort att många sjöar, bäckar och våtmarker försvunnit i förhållandevis sen tid (Blomberg & Helgesson 1996:51 f.).

Idag är slättbygderna i västra, södra och nordöstra Skåne tills största delen fullåkersbygd med ett modernt jordbruk. Här har också stora områden tagits i anspråk för bostäder, industrier och för infrastrukturella satsningar. Områdena i

Fig. 6. Skånes härader med primära (skaffrerade) resp. sekundära häradsnamn. Efter Anglert 1995.

centrala och norra Skåne är till största delen skogsklädda, men på många ställen finns mindre områden insprängda med byar, odlad mark och betesmarker. Gränsbygden mellan de ovan nämnda områdena karakteriseras av ett småskaligt odlings- landskap, där skog, betesmarker och odlingsområden avlöser varandra. I Skåne finns 23 härader och ca. 400 socknar (Fig. 6 och sid. 242).

4. Järnålderssamhället och begreppen

I den debatt som berör samhällsförhållandena under järnåldern återkommer ofta begreppen makt/styre, hierarki, centralitet och regionalitet. Dessa begrepp har analyserats inom många forskningsdiscipliner, och senast har begreppen makt och hierarki avhandlats av Nordquist

(2001:11 ff.). Ugångspunkten för nedanstående genomgång är dock strikt arkeologisk. Genomgången här syftar att visa vad som kan dölja sig bakom de olika begreppen, och vilka uttryck som fenomenen bakom begreppen kan få inom olika geografiska områden. Variationen är stor och genomgången blir inte uttömmande.

Makt och styre

Makt är ett så allmänt begrepp idag att det inte definieras i de stora uppslagsverken. En definition är kanske inte heller intressant utan det viktiga är vilka uttryck olika maktstrukturer kunde få under olika skeden. Makten finns hos den eller de som är ledande inom ett visst område, och kan förvärvas och bibehållas, exempelvis genom vapenmakt, personlig karisma, hot, övertalning, olika beroendeförhållanden eller att vissa människor frivilligt överlåter en del av sitt självbestämmande. Styret är det sätt på vilket makten utövas. Hur maktstrukturen var uppbyggd under järnåldern är forskarna inte överens om. Dessutom kan olika tider och samhällssystem ha haft olika typer av styre, vilket också framskymtar i de arbeten som diskuteras nedan (se del III kap. 2-6). De styrande kan vara en människa, en familj, ett råd, en oligarki eller en släkt, allt beroende på samhällets uppbyggnad och struktur. Vanligen räknar man med att makten var knuten till en ledande person som ofta benämnes hövding/kung eller storman.

Kristiansen har sammanfattat en rad värdefulla synpunkter kring hur den politiska makten eller styret av ett område kunde vara organiserat inom olika samhällen, och vilka uttryck detta kan ta sig i arkeologiskt och annat källmaterial (1990: 44). Makten kan delas upp i fyra faser, nämligen etablering, expansion, konsolidering och upphörande (eventuellt omorganisering). Kristiansen menar att sociala och ekonomiska förändringar visar ett samspel med förändringar i förbrukningen av prestigevaror och uppförandet av monument. Han menar vidare att dessa förändringar vanligen sker snabbt men att de ofta föregås av en förberedande period på ibland flera hundra år. För att studera makten bör man anlägga ett långtidsperspektiv på maktens materiella manifestationer, studera makten som historisk process och tolka den från en holistisk synvinkel, där det inte sätts konstgjorda gränser mellan olika fyndkategorier (ibid.: 44 ff.). Ekonomiska förändringar sker ofta under en lång tid medan politiska förändringar kan ske betydligt snabbare, exempelvis om ett område hamnar under en ny överhöghet. Här måste tillläggas att det också är viktigt att inte sätta konstgjorda gränser mellan perioder.

Makten i det romerska riket utgick från kejsaren och utbredningen av det stora riket var ett resultat av en intensiv erövringspolitik. Skatter och tullar var ytterst betungande, och användes för att betala en stor armé och en omfattande administration. De gav också möjligheter för olika personer att insättas i tidsbegränsade ämbeten. En ny situation uppkom efter att romarriket delades och den forna västra rikshalvan blev skådeplatsen för ett antal germanska riksbildningar. Redan under senromersk tid hade den ekonomiska tyngdpunkten inom romarriket förskjutits från städerna till landsbygden (Harrison 1999:105), vilket fick en fortsättning inom de germanska riksbildningarna genom framväxten av stormannagods (ibid.:216 ff.). Det romerska skattesystemet avskaffades nästan helt (ibid.:491) och därmed hade de germanska kungarna ingen möjlighet att försörja och underhålla en större armé. Istället kom mycket av makten, och den militära styrkan, att ligga hos en allt rikare jordägarklass, som de germanska kungarna blev beroende av för att uppnå och bibehålla sina maktpositioner.

Ett viktigt arbete för att förstå utvecklingen inom gemanskt område är Wenskus stora arbete från 1961 som framförallt bygger på skriftligt material (Wenskus 1961). Andemeningen i detta arbete har sammanfattats av Näsman vilket citeras här. "Han (Wenskus) menar att den äldre järnålderns många små stammar genom trycket från nomadfolk och det romerska riket, och inte minst genom inbördes konkurrens, blev pressade in i större enheter, stamförbund. Stamförbunden var i början löst sammanhållna, men ofta kunde en delstam så småningom tillkämpa sig en dominerande position, hegemoni, och med tiden helt underlägga sig de andra stammarna, först militärt, sedan politiskt. Inom ramen för dessa stamförbund utvecklades de första

av den kontinentala medeltidens kungariken, t.ex. frankerriket" (Näsman 1996:49).

De germanska riksbildningarna efter romarrikets fall kunde få skilda maktstrukturer. Det frankiska området uppfattas utåt som en enhet (Näsman 1998a). Samtidigt förekom det under långa tider inre stridigheter och det var egentligen endast under kortare perioder som hela frankerriket var samlat under en gemensam kung. Under 600-talet och tidigt 700-tal var kungamakten svag och den egentliga makten låg hos major domus, dvs. rikshovmästaren. År 751 avsattes den siste merovingiske kungen varefter Peppin upphöjdes som den förste karolingiske kungen (Harrison 1999:66 ff.).

Det langobardiska riket i Italien hade en helt annan struktur än det frankiska området. Förutom ett langobardiskt kungarike med Pavia som huvudstad existerade ett antal nästan självständiga langobardiska hertigdömen, t.ex. Spoleto och Benevento. Denna maktstruktur, med flera nästan jämnstarka enheter, var under långa tider förknippad med krigstillstånd och kuppförsök (Kinder & Hilgemann 1981:119; Harrison 1999:82 ff.).

England hade en maktstruktur som skiljde sig markant från de ovan nämnda. I England fanns ett stort antal kungariken och andra enheter, vars historia från slutet av 500-talet präglades av långvariga strider mot varandra (Näsman 1998:14). År 829 lyckades Egbert av Wessex att vinna herravälde över de anglosaxiska rikena, men de danska vikingarnas kolonisation i Danelagen splittrade ånyo området (Stenberger 1964:668 ff.). Först 954, efter långa strider, kunde England åter samlas som en enhet (Näsman 1998:14). I England rådde alltså en maktstruktur med självständiga enheter, och dessa var betydligt mindre än de på kontinenten.

En ännu mera splittrad bild möter oss på Irland under 500-600-talen. Irland var uppdelat i fem huvudområden, men inom dessa fanns ca. 100 kungar som var förhållandevis självständiga. Detta innebär att ön var splittrad och i genomsnitt regerade dessa kungar över områden som var mindre än 10 % av Skånes yta. De flesta av dessa småkungar hade någon annan som överherre, och släkternas anseende och egna

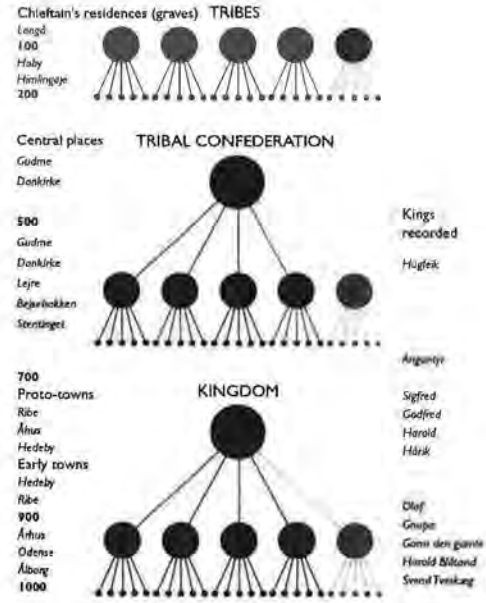

Fig. 7. Modell över den danska riksbildningen i tre faser. Vissa betydande platser och kungar är angivna. Efter Näsman 1998.

bedrifter var viktiga när dessa kungar tillerkändes en ställning på den hierarkiska skalan (Harrison 1999:116 ff. och 371 ff.).

Ett av de mera omfattande projekten som berör samhällsförhållandena och samhällsutvecklingen under järnåldern i Sydskandinavien är "Fra Stamme til Stat i Danmark" (1988; 1991). En sammanfattning av resultaten från detta projekt har gjorts av Näsman som ofta argumenterat för en utveckling i tre faser (Fig. 7) (1991b, 1996, 1998a). Den första fasen är tiden fram till ca. år 200, när Sydskandinavien var uppdelat på ett relativt stort antal stamsamhällen. Dessa stamsamhällen var självständiga enheter som leddes av en hövding/kung eller av en oligarki. Hövdingasäten indikeras främst genom rika gravar. Under tiden ca. 200-ca. 700 uppkom och konsoliderades stamförbund som omfattade ett antal stammar. Dessa styrdes av en överkung som dock endast styrde sin egen stam direkt. Andra stammar styrdes av underlydande hertigar och jarlar. Tidens viktiga och ledande platser kallas centralplatser. Från ca. 700 ombildades danernas stamförbund till ett danskt kungarike som styrdes direkt av ämbetsmän utsedda av

kungen. Viktiga centrala platser blev s.k. protostäder. Näsman menar att Skåne styrdes indirekt genom regionalfurstar intill Sven Tveskäggs tid (Näsman 1996:65). Denna åsikt indikerar att landskapet var löst knutet till danariket genom någon form av allians, men med en hög grad av självstyre.

Denna genomgång visar att maktförhållandena och styret av ett område kunde se ut på vitt skilda sätt. Det är ändå tydligt att den yttersta makten vanligen låg i händerna på en person, benämnd kejsare, kung eller hertig. Detta var inte okänt för innevånarna i Sydskandinavien och liknande förhållande bör ha existerat här. Detta framgår också av den utveckling som Näsman föreslår för Sydskandinavien där styret vanligen förknippas med en person, främst benämnd hövding eller kung. I de skriftliga källorna, exempelvis "Tacitus Germania" och "Passio sancti Sabae Gothi" (den helige goten Sabas lidande) framgår att de germanska ledarna inte var envåldshärskare (Tacitus 1960; Ramqvist 1991: 307). Här omtalas olika stamråd som hade att vara delaktiga i beslut som berörde stammen. Ofta rekryterades dessa rådsmedlemmar ur stammens elitskikt.

Hierarki

En av grundtankarna med Uppåkra-projektet var att analysera den hierarki som finns i bebyggelsestrukturern. Inom de områden i Europa där det finns mera exakta uppgifter om samhällenas uppbyggnad är det uppenbart att dessa var hierarkiskt uppbyggda. En hierarki kan skönjas mellan olika typer av bebyggelser och mellan olika samhällsfunktionärer. Ett bra exempel på detta är förstås romarriket där den hierarkiska strukturen i stora delar är känd från konungatiden, republiken, principatet, och under dominatet i senromersk tid (jfr Montgomery 1978:145 ff.; Kinder & Hilgemann 1981:74 ff.). Hierarkin var dock inte enhetlig under denna långa tid utan samhällets uppbyggnad varierade med tiden. Också de germanska statbildningarna i västra Europa efter romarrikets fall var hierarkiskt uppbyggda, men inte alls i samma utsträckning som inom det romerska imperiet (jfr Rosén 1980:24 ff.; Kinder & Hilgemann 1981:108 ff.; Ramqvist 1991; Harrison 1999). Exempelvis var inte stadsväsen och administration utbyggda i samma omfattning som i romarriket.

För Skandinaviens del är källorna som berättar om en hierarkisk uppdelning av samhället betydligt färre än de för kontinenten. Det kan vara skriftliga belägg (ibland kontinentala analogier) och arkeologiskt material. Brink har med utgångspunkt från Eddan och anglo-saxisk analogi påvisat en rad funktionärer som indikerar att det skandinaviska samhället var hierarkiskt uppbyggt (1999:424). Brink nämner en rad samhälleliga funktionärer från "den högste kungen" till slavar och trälar, bl.a. kungar, underkungar, hövdingar, höga ämbetsmän, lagmän, militära ledare, sändebud, kultledare, världsliga ledare, krigare, fria bönder och landbor. Denna flora av samhälleliga funktionärer är rik och säkerligen har det funnits ytterligare kategorier, t.ex. hantverkare, köpmän, fångstmän och fiskare. Många försök har gjorts att visa på en hierarki i Skandinavien baserad på arkeologiskt material, men man har aldrig kunnat belägga alla de samhälleliga funktionärer som Brink nämner. Detta beror både på att det arkeologiska materialet är ofullständigt och på problem med tolkningen av det befintliga materialet.

I fig. 8 redovisas några hierarkiska modeller som finns beskrivna i olika akademiska arbeten. Det är tydligt att man bara kan urskilja tre eller fyra hierarkiska nivår i de flesta fall. Här måste man också skilja på om hierarkin åsyftar olika typer av bebyggelser eller olika samhällsfunktionärer. I vissa modeller har man arbetat in båda kategorierna. Brinks uppdelning beskriver olika samhällsfunktionärer och dessa bör uppfattas som olika samhällsklasser inom olika samhällssystem. Hierarkin mellan olika bebyggelser, däremot, är oftast baserad på hur många och hur specialiserade de olika funktioner är som kan beläggas på en viss plats (för olika samhällsfunktioner, se del I. kap. 5). Detta innebär att till en plats som tillskrivits en viss status i en bebyggelsehierarki kan flera eller många samhällsfunktionärer ha varit knutna, från kungar till slavar. En sådan bebyggelse benämnes kungasäte i en hierarki och inte platsen där slavar bor. Man utgår från den samhällsfunktionär som står högst upp i hierarkin på en viss plats.

Källa och datering	Första nivån	Andra nivån	Tredje nivån	Fjärde nivån
Hedeager 1990, YR-FVT	överhövding (småkungadömen)	hövding	följe	(ord. bebyggelse)
Jørgensen 1995, c. 4-11 årh.	stora centralplatser (handel, hantverk, religion)	elitens platser	mindre handelspl.	ord. bebyggelse
Lund Hansen 1991, C1b	elitens centra	hird	undercentra	by
Widgren 1998, mitten JÅ	storgårdar (skatter, guld, hantverk)	storgårdar	mellanstora gårdar	små hushåll
Jensen 1991, före Ribe	ekonomiskt och politiskt center	handelsgårdar	järnutv. omr.	byar
Fabech/Ringtved 1993, GER JÅ	överregional centralplats	regional centralplats	vanlig boplats	
Randsborg 1980, 900-tal	kungamakten	städer storgårdar runstenar ryttargravar trelleborgar kyrkan	lantbebyggelser	
Myhre 1987, YR-FVt	centra	"middlemen" rika bosättn. spec. bosättn.	(ord. bebyggelse)	
Myhre 1987, YR-FVT (alt.)	"middlemen"	spec. bosättn.	(ord. bebyggelse)	
Näsman 1996, före 200	hövding/kung/ oligarki	(stormän) (storbönder)	(ord. bebyggelse)	
Näsman 1996, 200-700	överkung	underlydande furstar	(ord. bebyggelse)	
Näsman 1996, efter 700	kung	regionalfurstar	ämbetsmän	(ord. bebyggelse)
Ramqvist 1987, 1991, YR-FVT	reiks	stamråd storbönder	by gårdsförbund	
Ramqvist 1987, 1991, YR-FVT	kindins	folklandsförbund råd	stamråd storbönder	by gårdsförbund

Fig. 8. Modeller över hur järnålderssamhället kunde vara hierarkiskt skiktat i Skandinavien.

Skillnaden mellan bebyggelser och samhällsfunktionärer är också viktig med tanke på hur maktstrukturen kunde se ut inom de germanska samhällssystemen. I många fall fanns det inte någon centralort jämförbar med våra dagars huvudstäder, utan maktkärnan kan karakteriseras som ett resande hov. Så var exempelvis fallet hos de frankiska karolingerna (Rosén 1980:51),

även om Aachen räknas som huvudresidenset. För skandinaviska förhållanden är det mest relevant att primärt försöka beskriva en hierarki med utgångspunkt från olika typer av bebyggelselämningar. Att en viss hierarkisk uppdelning är möjlig att göra har ovan citerade modeller visat på.

Bebyggelser kan klassificeras med utgångspunkt från det arkeologiska materialet och vilka samhälleliga funktioner detta indikerar. Ett problem här är hur olika platser kan ha förhållit sig till varandra. Hur skall en mindre handelsplats som tillhört hövdingen inom ett visst område värderas gentemot en av de mera prominenta storgårdarna, eller skall en grav med rika gravgåvor värderas högre än en boplats med spår av specialiserat hantverk och långväga utbyte? Hur skall Birka värderas i förhållande till Adelsö, dvs. är kungens handels- och hantverksplats viktigare än residenset? Denna diskussion är central när man diskuterar en hierarki och får avvägas från fall till fall. Ett problem här är att många källmaterial som är viktiga för att kunna diskutera hierarkin inte är publicerade i sin helhet. Intill dess får uppfattningen av hierarkin i järnålderssamhället vila på färre iakttagelser.

I vissa fall är det inte möjligt att beskriva en hierarki med utgångspunkt av det arkeologiska materialet och det är inte säkert att en dylik distinktion fanns uttalad i järnålderns samhälle. Möjligen fanns det en rad samhällsfunktionärer och bebyggelser utan inbördes rankning i vissa järnålderssamhällen. Det är också möjligt att en rankning kunde ske på flera olika sätt. För detta har begreppet heterarki myntats (jfr Stein 1998). Det troliga är dock att det, i likhet med de kontinentala exemplen, vanligen fanns en uttalad hierarki i det sydskandinaviska järnålderssamhället i flesta fall. Att denna inte alltid framgår måste skyllas på brister i det arkeologiska källmaterialet.

Centralitet

I den diskussion som rör samhällsförhållandena under järnåldern återkommer begreppen centrum och central. Centrum kan härledas ur det grekiska ordet kentron som betyder spik eller mittpunkt i cirkel. Idag använder vi ofta ordet för att beteckna mittpunkt eller medelpunkt. Inom samhällsplanering och stadsbyggnad avses vanligen en plats dit exempelvis affärer, samhällelig service och andra boendefunktoner för ett visst område samlats. Ett centrum måste alltid ses i relation till något som det är centralt inom. En kommuns innevånare kan relateras till kommunens centralförvaltning, konsumenter till ett köpcentrum och ett bostadsområde till ett lokalt servicehus. Centralt är något som tillhör eller avser centrum, exempelvis speciella funktioner som är knutna dit. Central kan också betyda väsentlig eller ledande.

Vad man uppfattar som centrum och centralt har med all tydlighet att göra med vilka förutsättningar man utgår ifrån. I äldre tider måste förhållandena ha varit likartade. Det fanns inte *en* plats eller *en* funktion som var central, utan många. Romarrikets huvudstad var Rom och dess ställning var oomtvistlig under såväl repu-bliken som kejsartiden. I takt med att imperiet växte fram kom en rad romerska städer att spela en stor roll ute i provinserna som ekonomiska och administrativa centra. Det gäller t.ex. städer med så skiftande bakgrund som Marseille, Trier och Köln. Romarrikets maktbas var, till stor del, uppbyggd kring städerna, i synnerhet under tid-ig kejsartid. Under senromersk tid blir det en tillbakagång för städerna och en stor del av maktbasen kom att vila på storgods på landsbygden (Montgomery 1978). Rom hade en ledande ställning under stora delar av romarrikets existens och en kontrast till detta var strukturen inom det frankiska riket. Här fanns ingen huvudstad utan en rad kungsgårdar mellan vilka kungarna reste (Rosén 1980:48 ff.). Dessa blev således frankerrikets centrala platser med Aachen som någon form av huvudresidens.

Stadskulturen dog dock inte ut i Europa när romarriket delades, utan på vissa håll övertogs den av germanerna. Inom det östromerska riket, Byzans, blev Konstantinopel huvudstad. Ostrogoter och langobarder i norra Italien upptog den romerska traditionen med huvudstäder. Ostrogoterna hade sin huvudstad i Ravenna och langobarderna sedermera sin i Pavia (Kinder & Hilgemann 1981:116 ff.). Också i England fick städerna stor betydelse som centra, varav många var av romerskt ursprung (ibid.:128 ff.).

Under järnåldern i Skandinavien var det andra typer av platser som kom att bli centra, t.ex. de boplatser vi valt att kalla centralplatser, stormansgårdar, och handels- och hantverksplatser. Beroende på definition är det osäkert när städer uppkom i Skandinavien. Skall det finnas skriftliga belägg för stadsprivilegier (Andrén 1985) finns få städer i Sydskandinavien och inga i Skåne under järnåldern. Skall man utgå från arkeologiskt material finns en rad platser i Sydskandinavien som kan uppfattas som urbana eller proto-urbana (Callmer 1994). Intressant i detta sammanhang är att många av de nordbor som koloniserade Brittiska öarna under 800-talet slog sig ned i städerna, t.ex. norrmän i Dublin, och danskar i Leicester och Lincoln. En urban struktur var därmed inte okänd för nordborna och spelade säkert stor roll vid framväxten av egna centrala platser i Skandinavien.

Det är alltså olika typer av centra som utkristalliseras vid olika tider och inom olika områden. Säkerligen har tidens politiska, sociala, religiösa och ekonomiska förhållanden spelat en stor roll för framväxten och strukturen av dessa centra. Viktigt har förstås också vetskapen om förhållandena inom andra regioner varit. Man har upplevt platser själv eller hört berättas om dem.

De flesta människor hade flera platser i sin närhet som de uppfattade som centrala. Det kunde vara den egna bykärnan, en plats där man bedrev varuutbyte, en offermosse eller en stormansgård i grannbyn. Centrala var förstås också den eller de personer som styrde det område där man bodde, och därmed också deras boplatser. Centrala var också en rad funktioner såsom försvar eller religion.

De flesta människor kände också till flera platser utanför det egna lokalområdet eller den egna regionen som de uppfattade som centrala på ett eller annat sätt. Städer som Dorestad, Rom, Ravenna och Konstantinopel var inte okända, även om de flesta inte hade besökt dem. Kanske fanns det en föreställning om hur dessa centrala platser såg ut och var organiserade när man utvecklade sitt eget samhälle och de platser dit speciella funktioner kom att knytas. Även mytologiska platser uppfattades förmodligen som centrala. Platser som Asgård och Valhall var centra för gudarna, och det fanns en klar uppfattning om dessas utseende och centrala betydelse (Snorres Edda 1983:del 1).

Järnålderns centrala platser har givits många benämningar, exempelvis "centralplats", "centralort", "högreståndsmiljö", "residens", "handels- och hantverksplats", "rikedomscentra", "storgård" eller "hövdingagård". Bakom benämningarna framskymtar att det rör sig om geografiskt bestämda platser till vilka centrala funktioner var knutna. Dessa benämningar används många gånger för att profilera de speciella platser som diskuteras gentemot andra.

Samtidigt finns det områden där man ej kunnat peka ut specifika centralplatser, trots att områdena för övrigt givet rika fyndmaterial från järnåldern. Detta gäller exempelvis Ravlundaområdet i Skåne under yngre romersk järnålder och äldre germansk järnålder, där ingen plats kan sägas vara central, utan där flera platser har givit ett rikt och särartat material. Här kan man uppfatta hela området som centralt (Fabech 1999). På Österlen i Skåne finns heller ingen självklar centralplats, även om Järrestad ofta diskuteras i detta sammanhang (Callmer 1995; Stjernquist 1996a; Söderberg, 2001). Från en rad andra platser på Österlen kommer rika och speciella fyndmaterial, exempelvis Simris, Hammenhög, Östra Herrestad och Östra Hoby (se del II, kap. 6). Järrestads ställning kan vara överskattad och bilden av Österlen är att flera platser kan ha gjort sig gällande som centra av olika dignitet. I andra fall, som med Gudme på Fyn, finns en klart uttalad centralplats, men här räknar man ofta in flera andra platser (Lundeborg, Møllegårdsmarken, Broholm) när man beskriver centraliteten. Ofta används termen Gudme-Lundeborg-komplexet (Thrane 1991b), och därmed utpekas hela området som ett centralområde. De centrala funktionerna är här spridda över ett större geografiskt område; en Gudmebygd som kanske utgjorde ett eget samhällssystem, eller kärnan i ett större dylikt.

Det är därmed inte nödvändigt att speciella "centralplatser" eller "rikedomscentra" uppkommer inom alla bygder eller regioner. Ringtved (1991:47) har visat på tre tänkbara typer av samhällen där inga markanta koncentrationer av lyxvaror kan skönjas.

1. Samhällen med en acentral struktur, dvs. centrala funktioner är spridda inom ett visst område och inte till en viss plats.

2. Samhällen med en centralistisk struktur med förbrukning av lyxvaror, som antingen inte bevaras till våra dagar eller som deponeras på ett sådant sätt, att de är arkeologiskt svåra att upptäcka.

3. Samhällen med centralistisk struktur men med ringa ekonomisk eller social/politisk möjlighet för tillägnelse av lyxvaror.

Det som sammanbinder dessa tre exempel är frånvaron av arkeologiskt påvisbara centrala platser. I det första fallet är de centrala funktionerna spridda inom det område som omfattades av samhällssystemet. Platser för varuutbyte låg vid kommunikativt gynnsamma lägen, produktionsplatser där råvarorna fanns, och kultplatsernas belägenhet var styrda av religiösa föreställningar. I de två senare fallen fanns centrala platser men dessa kan inte påvisas i de arkeologiska materialen. I alla tre fallen var kanske en hövding den tongivande inom området och makten var då knuten till den plats där denna person befann sig för tillfället, vilket kanske vanligen var på den egna gården. Därmed är denna gård områdets viktigaste centralplats, men det är inte säkert att den framstår som iögonfallande i det arkeologiska materialet.

Sedan metalldetektorer började att användas regelbundet som arkeologiskt hjälpmedel under 1970-talet har ständigt nya platser med speciella fyndmaterial framkommit. Vanligen kallar man dessa platser för centralplatser och tillskriver dem därmed en viss betydelse inom samhällslivet. Ibland är det ett ganska begränsat källmaterial som ligger till grund för detta epitet (jfr Axboe 1992), vilket gör att platserna lätt övertolkas. Dessutom kan samma typ av källmaterial förekomma både på dessa specifika centralplatser, och på andra platser i närheten, utan att de senare uppfattas som centralplatser. Exempelvis menar Myhre att gravar med importerade glasbägare, bronskärl och/eller guldföremål indikerar centra. Den totala utbredningen av samma kategorier av föremål anses däremot visa på centralområden med rika bosättningar (jfr Myhre 1987). Detta är ett av de stora problemen kring utforskningen av centrala platser och tidens samhällsliv. Man stirrar sig lätt blind på vissa platsers fyndrikedom och glömmer att dessa platser måste ses i den kontext som olika samhälleliga och kulturella system utgör. I en analys måste man därför ta hänsyn till både de platser som klassificerats som centralplatser, men även annat källmaterial, exempelvis gravar, samlade fynd, enstaka fynd och olika typer av monument i landskapet. Dessa fyndkategoriers spridning, och tolkningen av desamma, blir därmed avgörande för hur man skall uppfatta maktstrukturen, de centrala platserna och samhällets uppbyggnad inom olika områden. Forskarna måste därför vara restriktiva med att klassificera alla platser som centralplatser. Istället måste en analys utgå från de centrala funktioner som kan avläsas i källmaterialet, och dessa måste relateras till en samhällsstrukturell och geografisk kontext.

Regionalitet

Ordet region kommer från latinet och kan översättas med område, trakt, zon, eller särskilt område där förhållandena är likartade (t.ex. geografi, biologi, politik eller kulturella uttryck). I debatten kring centrala platser och centralitet under järnåldern kommer också frågan om regionalitet in. Hur Norden kan ha varit uppdelat i olika sociala, politiska och kulturella enheter under järnåldern uppfattas olika av olika forskare (jfr Myhre 1987; Ramqvist 1991; Callmer 1991c; Fabech 1993; Brink 1998; Näsman 1998a; Ringtved 1999; Svanberg 1999). Det är olika geografiska regioner som beskrivs i dessa arbeten och de ges olika benämningar. Brink använder uttrycket bygd, Myhre: territorium, Fabech: område eller bygd, Ramqvist: folkland eller småkungadöme, Callmer: social aggregate (social enhet?), Näsman: region eller kulturområde, Ringtved: region och Svanberg: områden med gravtraditioner. Skillnaden i terminologi bygger till stor del på de olika utgångspunkter och infallsvinklar som de olika forskarna haft för sina analyser (se del III, kap 2-6). Brink och Myhre beskriver naturgeografiskt avgränsade områden. Fabech tar sin utgångspunkt i en rad speciella fyndplatser i Skåne och definierar ett omland. Ramqvist utgår från skriftliga belägg,

och Callmer använder den materiella kulturen och ortnamn. Näsman och Ringtved använder sig primärt av den materiella kulturen, medan Svanberg baserar sin uppdelning på gravmaterial.

Som gränser eller gränsområden mellan olika regioner uppfattas ofta obygder, historiska gränser, kustlinjer och öppet vatten. Det kan också vara där det arkeologiska materialet tunnar ut eller är obefintligt, eller där det ändrar karaktär. Exempel på detta är den geologiska och kulturella gränszon som löper diagonalt genom Skåne (Fabech 1993), eller mellersta Jylland under yngre romersk järnålder (Ringtved 1988; 1999). Dessa gränser eller gränsbygder är ibland naturligt avgränsade i landskapet genom stora våtmarker, höjdsträckningar eller större områden med svårbrukad mark. Ett problem är att öppet vatten kan uppfattas som gränser (Stora Bält, Öresund). Detta är en stereotyp som man måste försöka att bortse ifrån och istället ha ögonen öppna för att vatten kan ha varit den förenande faktorn, kring vilket olika enheter kan ha varit samlade.

En arkeologisk region framstår ofta som ett relativt statiskt och geografiskt avgränsat område, men regionaliteten kan variera påtagligt beroende på vilken utgångspunkt man väljer. Utgår man från naturgeografiska förutsättningar finns i Skandinavien både små, och naturgeografiskt välavgränsade, bebyggelseområden, liksom större sammanhängande slättområden. Båda typerna kan uppfattas som regioner, där en gemensam faktor är områdenas karaktärer av samlade odlingsbygder. Ofta uppfattas dessa områden som politiska enheter i ett järnåldersperspektiv, men karaktären av olika politiska förhållanden kan vara svår att utröna. Regionerna kan vara autonoma enheter och därmed likvärdiga med andra regioner, eller så kan de vara helt underställda andra enheter. De kan också vara de tongivande områdena i förhållande till andra regioner. Dessa förhållanden kan vara svåra att påvisa med utgångpunkt av de arkeologiska materialen. Ofta söker man här analogier i kontinentalt material för att få en uppfattning om regionernas storlek och de politiska relationerna (jfr Callmer 1991c; Ramqvist 1991; Näsman 1998a). Svårigheterna är stora och exempelvis finns flera förslag på hur förhållandena kan ha varit i Skåne (jfr Callmer 1991c; Fabech 1993; Näsman 1998a; Fabech 1999; Svanberg 1999). Ett annat sätt att närma sig en regional uppdelning är att se till uttrycken i den materiella kulturen. I ett större geografiskt pers-pektiv kan de undersökningar av djurornamen-tik och kvinnosmycken som Høilund Nielsen gjort nämnas. Dessa visar en uppdelning av södra Sverige och Danmark i tre regioner under yngre germansk järnålder (en sydskandinavisk, en gotländsk, en mälarsvensk) (1991). Sedermera har Hårdh kunnats visa på en östlig och en västlig tradition inom den sydskandinaviska gruppen med utgångspunkt från studier av näbbfibulor (1999b:148 ff.). För Skånes del har bl.a. Stjernquist, Callmer och Svanberg pekat på regionala särarter vad gäller keramik, dräktspännen resp. gravtraditioner (1955; 1995; 1999). En annan typ av regionalitet utgör olika områdens kontaktmönster. Exempel på detta är västra Skåne som under vikingatiden hade ett kontaktmönster som var riktat mot Västeuropa (Svanberg 1999). Ett annat exempel är de kontakter med slaviskt område som finns belagda framförallt i södra Skåne under 900-1000-talen (Hårdh 1976a; Kelm 2000; Roslund 2001).

En första heltäckande uppdelning av Skåne möter oss i den häradsindelning som troligen gjordes under tidig medeltid (Andrén 1983; Anglert 1995). Skåne var möjligen vid denna tid helt integrerat med det danska riket och häradsindelningen kan ha varit ett led i kungens maktsträvan (Fig. 6). Under medeltiden fanns det 21 härader i Skåne mot 23 idag (Norra och Södra Åsbo utgjorde ett härad, liksom Östra och Västra Göinge). Två principer anses ligga till grund för häradsindelningen i Skåne. De härader som ligger i norra och nordöstra Skåne anses gå tillbaka på en äldre indelning i bygder eller folkland. Namnen lever här i stor omfattning kvar från ett äldre (förhistoriskt) skede och de är därmed sekundära som häradsnamn. Sydvästra Skåne är ett sammanhängande bebyggelseområde och här har man framförallt givit häraderna namn efter bebyggelseenheter. Denna del av Skåne var förmodligen redan vid tiden för häradsindelningen ett sammanhängande område med karaktären av samlad odlingsbygd (Anglert 1995:43 ff.; Brink 1998:316 ff.). En jämförelse

mellan häradernas utbredning, häradsgränser och vissa topografiska variabler visar på ett mönster som nyanserar ovan skisserade bild.

I norra och nordöstra Skåne är häradernas centrala delar ofta tämligen väl avgränsade odlingsbygder. I de härader som ligger centralt i Skåne (Onsjö, Frosta, Färs, Åsbo och Göinge) är ett åsystem eller en sjö den livsnerv, kring vilken bygden ligger samlad. I andra fall (Bjäre, Luggede, Villands, Gärds och Albo) är de centrala bygderna exponerade mot öppet vatten. Gärds härad räknas hit eftersom den nedre delen av Helge ås vattensystem under järnåldern troligen hade karaktären av en fjord (Ödman 1998c). Vatten var uppenbarligen en samlande faktor för dessa gamla bygder. I sydvästra Skåne är bilden en helt annan. Samtliga härader med primära häradsnamn har kontakt med öppet hav men förhållandena till vattendragen är helt andra. I inte mindre än sju fall är de större vattendragen gränser mellan häraderna och detta kan tolkas på olika sätt.

Ett alternativ är att den sydvästra delen av Skåne under järnåldern utvecklades från ett antal förhållandevis väl avgränsade bygder till ett sammanhållet bebyggelseområde, eventuellt ett hövdinga- eller kungadöme. Vid tiden för häradsindelningen hade den gamla bygdeindelningen sedan länge spelat ut sin roll och fallit i glömska. Detta kan också innebära att sydvästra Skåne hade en annan social struktur än övriga Skåne. De gamla bygdecentra med en viss grad av autonomi hade inlemmats i ett samlat område med färre och mer specialiserade centrala platser. Detta kan tyda på ett hierarkiskt system styrt av en elit (konung, hövding). När den nya kungamakten i tidig medeltid får kontroll över området läggs de nya häradsgränserna i ådalarna. Dessa spelar inte längre någon roll som enande faktorer för ett antal bygder och är de gränser som är lättast att staka ut i landskapet.

Ett annat alternativ är att den gamla bygdeindelningen och gamla bygdecentra fortfarande spelade en stor roll vid tiden för häradsindelningen. De kan ha ingått som delar av stamförbund eller småkungariken, men hade en förhållandevis hög grad av självstyre. Denna struktur kan ha varit seglivad, och häradsindelningen kan, förutom att dela in landskapet i förvaltnings- och uppbördsdistrikt, ha blivit ett led i kungens ambitioner att ena riket. Genom att lägga häradsgränserna i ådalarna splittrar man upp de gamla bygderna, och försvagar, eller bryter sönder, den äldre maktstrukturen. Ett sätt att finna stöd för denna teori, och påvisa dessa äldre bygder, är en geografisk-kronologisk analys av det arkeologiska källmaterialet. Utgångspunkten blir då i synnerhet de häradsgränser som ligger i ådalarna. Detta kommer att utvecklas nedan (se del III, kap. 3).

5. Kriterier för att påvisa centrala funktioner under järnåldern

En viktig del av forskningen rörande samhällsförändringar under järnåldern har kommit att inriktas på studier av vissa centrala boplatsers betydelse. Centrala platser kan samlas i grupper där karaktären på dem är tämligen lika, som det kommer till uttryck i de arkeologiska materialen. Platserna kan också relateras till modeller om hur samhället kan ha varit strukturerat i tid och rum.

Vad är då en central plats och hur skall vi uppfatta den? För att kunna besvara denna fråga måste man se till ett större samhällsstrukturellt perspektiv. Utgångspunkten skall härvid inte tas i olika platser som sådana utan i olika centrala funktioner som var samhällsbärande. Dessa funktioner har kommenterats på annat håll (Helgesson 1998:40 ff.) och kan sammanfattas som:

-specialiserat hantverk
-långväga varuutbyte/distribution
-kult/religion
-försvar/krigsmakt
-kommunikation (kommunikativt gynnsamt läge, garanti för framkomlighet)
-rättsväsen
-styre (ledningen av och makten över samhällssystemet)

Dessa funktioner, och det källmaterial som indikerar dem, beskrivs mera ingående nedan (sid. 22). Funktionerna är alla viktiga för att ett samhällssystem (en politisk enhet) skall kunna fungera men alla funktionerna måste nödvändigtvis inte vara koncentrerade till en speciell plats. Därmed blir utgångspunkten primärt inte

platserna som sådana, utan samhällssystemet och de centrala funktioner som var samhällsbärande.

I detta sammanhang kan terminologin kommenteras. Begreppet centralplats används flitigt inom forskningen och i princip alla platser med något särartat material har givits detta epitet. I detta arbete kommer begreppet *centralplats* bara att användas för vissa speciella platser (se del III, kap. 4) medan de flesta andra platser benämnes med andra termer (se del III, kap. 2-6), t.ex. *stormannagård, handels- och hantverksplats* och *försvarsanläggning*. Högst upp i samhällets hierarki fanns en grupp människor som var styrande över olika områden. Här användes begreppet *hövding* för den tidigare delen av järnåldern och *kung* för den senare. Kung används främst i de fall där denna titel (t.ex. *rex*) finns belagd i de skriftliga källorna (se del III, kap. 4 och 6). I samhället har det funnits grupper av människor som innehaft vissa maktbefogenheter och privilegier, men inte varit de absolut ledande. Dessa benämnes här *stormän*. En priviligierad grupp var hirden och dessa kunde också vara stormän. Begreppet *hird* används här bara när vapenbruk och gruppens relation till de styrande diskuteras. Begreppen *elit* och *elitära grupper* omfattar både hövdingar/kungar och stormän.

Begreppen talar för ett mansdominerat samhälle och man kan föranledas att tro att järnålderns samhälle bara bestod av män. Så skall dock inte begreppen uppfattas. När kungasäten och stormannamiljöer diskuteras åsyftas hela enheter där både kvinnor och män kunde inneha olika maktpositioner. I tidens politiska spel kunde kvinnor spela nog så avgörande roller. Inom det merovingiska riket dog många kungar i samband med tidens maktstrider, och i flera fall fortsatte maktstriderna under ledning av de avlidna kungarnas mödrar (Harrison 1999). Möjligen möter oss kvinnor som innehaft olika maktpositioner i Skåne i de rika kvinnogravar som undersökts i exempelvis Simris, Önsvala och Järrestad (Stjernquist 1955; Larsson 1982; Stjernquist 2001).

I många arbeten finns förteckningar över olika kriterier för att belägga olika centrala funktioner under järnåldern. En ofta citerad modell har publicerats av Fabech och Ringtved (Fig. 9) (1995), och denna är en viktig utgångspunkt i detta sammanhang (Helgesson 1998:42 ff.). Modellen har likheter med en modell av Watt (se nedan) (1991). Fabech och Ringtved gör ett förslag till en hierarkisk nivåindelning av boplatsmaterial från yngre järnålder och beskriver vilka typer av arkeologiskt källmaterial som hör ihop med de olika nivåerna. Som grund ligger fynd från de senaste årens metalldetekteringar. Materialet rangordnas och föreslås representera centralplats med överregional betydelse, centralplats med regional betydelse och vanlig boplats (Fabech & Ringtved 1995:14).

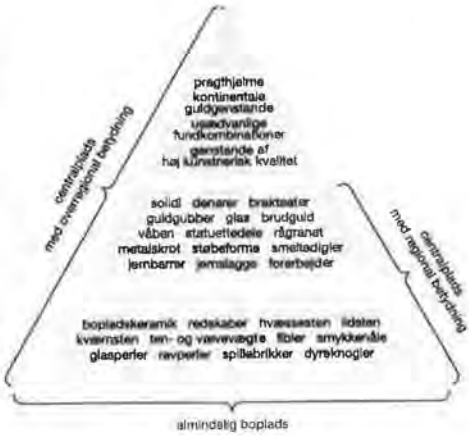

Fig. 9. Försök till nivåindelning av boplatsmaterial frårn yngre järnålder. Efter Fabech & Ringtved 1995.

Detta är kanske den hittills mest heltäckande genomgången av vilka källmaterial som kan indikera funktioner och platser av central karaktär. Modellen har också styrkan av att direkt knyta an till en uppfattning om hur samhället kunde vara hierarkiskt uppdelat i tre nivåer. Samtidigt är modellen generell och förknippad med flera problem. Ett problem är att överföra den materiella kulturen till politiska system, där de rikaste platserna är högst i hierarkin. Exemplet Adelsö-Birka visar klart på det motsatta. Residerade kungen på Adelsö är denna plats viktigare än Birka politiskt sett, medan Birka spelade en överordnad roll för handeln och hantverket. Det är därmed viktigt att analysera ka-

raktären på den materiella kulturen och inte bara kvantiteten. Materialet från Birka är många gånger större än det från Adelsö. Det är troligt att residensen skall vara förhållandevis fyndfattiga eftersom dessa officiella miljöer förmodligen städades på ett helt annat sätt än övriga platser. Ett annat problem är hur Fabechs & Ringtveds modell kan relateras till andra modeller som beskriver en hierarki. Fabech (1999) har diskuterat modellen i förhållande till en modell av Widgren som beskriver hierarkin i fyra steg baserad på agrara boplatser (1998; se sid. 13 och del III, kap. 4) och menar att de två modellerna liknar varandra. Detta indikerar att hierarkiska nivåer inte alltid skall uppfattas som definitiva och avskiljda från varandra. Istället skall kanske olika platser och samhällsfunktioner insorteras på en hierarkisk nivåskala utan klara nivågränser (jfr Fabech 1999:Fig. 2). Detta är också tidsbundet och statusen, både vad gäller platser och samhällsgrupper, kan variera med tiden. Uppdelningen av det arkeologiska materialet i flera grupper och nivåer måste därför, i många fall, bara förbli ett analytiskt redskap. Problematiken blir ännu mera komplicerad vid en jämförelse med de beteckningar som finns på olika samhälleliga funktionärer i de skriftliga källorna (jfr Brink 1999; se del I, kap. 4, sid. 12). Det är stora problem att urskilja alla dessa funktionärer i de arkeologiska materialen, i synnerhet som många av dem verkade på samma centrala platser.

Fabechs & Ringtveds modell tar sin utgångspunkt i de miljöer under yngre järnålder som vi kallar centralplatser. Till varje plats kan en rad centrala funktioner och funktionärer vara knutna, men de kan också vara spridda inom hela det område som utgör ett samhällssystem. Undersökningen måste därför utvidgas att också gälla omlandet och kommunikationsnätet kring de centrala platserna. Det är först när man kan relatera en plats till omlandet i ett lokalt, regionalt och överregionalt perspektiv som graden av centralitet framträder. Modellen av Fabechs & Ringtved måste därför kompletteras med ett antal andra variabler för att ge en mera enhetlig bild av samhällets uppbyggnad under olika perioder. Detta har påpekats i annat sammanhang genom följande variabler (Helgesson 1998:44).

Modellen av Fabech & Ringtved korresponderar inte med alla de sju olika typer av centrala funktioner som beskrivits ovan (sid. 18). Hur försvar/krigsmakt, rättsväsen och kommunikation kan åskådliggöras i de arkeologiska materialen måste diskuteras. Modellen bygger på att de centrala funktionerna är knutna till vissa speciella platser, men centrala funktioner måste finnas spridda inom hela det geografiska område som omfattas av samhällssystemet. Modellen utgår från arkeologiskt material från yngre järnålder men det är möjligt att modifiera den att gälla hela perioden. Här måste man analysera hur olika typer av källmaterial speglar olika samhälleliga aktörer i ett långtidsperspektiv. Detta är viktigt för att få en uppfattning om den avsevärda kontinuitet som gäller för vissa centrala funktioner och platser, och hur dessa förändras med tiden. Det är också viktigt för att kunna diskutera varför centrala funktioner och platser uppstår och försvinner. Modellen måste också byggas ut att gälla annat arkeologiskt material än boplatsmaterial. Kriterier för andra centrala funktioner, och indirekt centrala platser i järnålderssamhället kan också vara rika gravar (t.ex. vapen, import, ädelmetall, rika smyckeuppsättningar), samlade fynd (t.ex. silverskatter, offerfynd, depåer), enstaka fynd (t.ex. guldbrakteater, solidi) och fasta fornlämningar (t.ex. runstenar, storhögar, iögonfallande gravfält).

Fabechs och Ringtveds genomgång av olika kriterier är inte heltäckande, utan tar sina utgångspunkt i danskt detektormaterial. I en rad andra arbeten redovisas andra kriterier för att påvisa centrala funktioner. Dessa blir därmed viktiga komplement till ovan nämnda.

Den modell som redovisats av Fabech och Ringtved visar flera likheter med en modell av Watt (1991). Watt delar in fynden från boplatsen Sorte Muld på Bornholm i tre kategorier, var och en speglande olika funktioner på boplatsen. Dessa kategorier är vanligt boplatsmaterial, hantverksfynd och speciella fynd (handel och kult). Till varje kategori finns en förteckning över de fynd som indikerar de olika funktionerna (ibid.:91). Watts tolkning av Sorte Muld visar att fler funktioner var knutna till platsen än de tre kategorier som nämnts ovan. För ger-

mansk järnålder pekar Watt på ordinär agrarbosättning, specialiserat hantverk, kommunkativt fördelaktigt läge, marknadsplats med distibution av varor till hela Bornholm, kultcentrum och säte för lokal "hövding" (ibid.:105).

I södra och västra Norge påvisar Myhre olika centra och territorier i 4-6 århundradena e.Kr. Tidens politiska centra indikeras av gravar med importerade glasbägare, bronskärl och/eller guldföremål. Dessa centra ligger inom centralområden med rika bosättningar, som påvisas genom den totala utbredningen av importerade glasbägare, bronskärl och/eller guldföremål. Centralområdena ligger inom vad Myhre kallar för försvarsområden och dessa indikeras genom förkomsten av fornborgar (Myhre 1987:169 ff.). Man kan ställa sig frågande till varför glasbägare, bronskärl och/eller guldföremål indikerar centra när de påträffas i gravar och inte när de framkommer i andra kontexter. Man måste ta hänsyn till samma fyndkategorier, även när de uppträder som samlade och enstaka fynd.

För Mellannorrlands kustland har Ramqvist påvisat sex folkland under yngre romersk järnålder och äldre germansk järnålder, vart och ett geografiskt och topografiskt välavgränsat. Inom dessa folkland pekar Ramqvist ut "viktigare orter av central karaktär". För att styrka orternas betydelse anges kriterier som knutpunkter, rika gravar (Högom), storhögar, reliefspännen, fornborg och en trolig "central verkstad" (Ramqvist 1987:108 ff., 1991:309 ff.). Alla dessa kriterier kan indikera viktigare platser, men då som delar i ett mera omfattande mönster. I fallet Mellannorrland är det de rikaste fynden inom sex olika odlingsbygder som används som kriterier, och verkar därmed tillrättalagda för att man skall kunna påvisa en centralort inom varje bygd.

Rindel redovisar metoder för att påvisa och analysera centrumbildningar under äldre romersk järnålder. Han menar att det finns fyra olika typer av centrumbildningar under äldre järnålder, nämligen politiska centra, rikedomscentra, centra för extern varuutväxling och religiösa centra. I analysen lägger Rindel tyngdpunkten på politiska centra och dessa påvisas genom import, föremål av guld och silver, vapen och ryttarutstyr, dryckeshorn och spelbrickor. För Sydsjällands del likställs centrumbildningar (hövdingacentra, hövdingasäten) med gravar innehållande ovan nämnda fyndkategorier (Rindel 1992:148 ff.). Man kan ställa sig något tveksam till Rindels sätt att dela upp centra i olika typer. De fyra typer som Rindel nämner är vanlige integrerade med varandra, varför denna uppdelning kan vara svår att se. Det måste i så fall påträffas platser med otvetydliga källmaterial för att göra denna distinktion.

Från Stevns på sydöstra Själland påvisar Lund Hansen centra med hjälp av gravmaterial. Gravar som utstyrts med import indikerar centra i faserna B2/C1a och C1a. I fas C1b indikeras centra genom gravar med import och även guldringar (kolbenarmringar, ormhuvudarmringar, ormhuvudfingerringar). Under C1b delar Lund Hansen upp dessa centra i tre typer (1-3) med olika status (status 1-3). Utgångspunkten för detta är förekomsten av kolbenarmringar (status 1), ormhuvudarmringar (status 2) och ormhuvudfingerringar (status 3) (Lund Hansen 1991:85 ff; 1995:374 ff).

Lundqvist har för Västsveriges del (Bohuslän, Dalsland, Halland och Västergötland) pekat på olika centralplatser och centralområden (ansamlingar av centralplatser). Som utgångspunkt använder Lundqvist vad han benämner "centralplatsindikerande fynd" (CPI), som primärt består av vapen, ädelmetallföremål och importföremål. Hit räknar Lundqvist också runstenar, tidigmedeltida kungsgårdar, särskilda ortnamn, och större eller märkvärdiga gravmonument eller gravfält. Primärt arbetar Lundqvist inom tidsspannet 100 f.Kr.-1100 e.Kr. (Lundqvist 1998, 2000). Detta är i princip samma kategorier av fynd som går igen i flera av de ovan citerade arbetena. Särskilt positivt i Lundqvists arbete är det långa kronologiska perspektivet som är nödvändigt för att åsynliggöra vissa strukturer. Samtidigt måste man hålla i minnet att likartade fyndkategorier kan ha haft en skiftande betydelse, i synnerhet under ett så långt tidsavsnitt som 1200 år utgör. Därför är det nödvändigt att dela upp detta långa tidsavsnitt i flera kortare perioder, och analysera fynden från varje period för sig.

Randsborg pekar på en rad variabler som anses indikera den nya maktfaktor som det danska riket utgjorde under sen vikingatid och

tidig medeltid. Exempelvis uppkommer "storgårdar" (magnates estates) som vittnar om ett nytt sätt att bruka och dela upp marken. Vidare nämner Randsborg ryttargravar, trelleborgar, runstenar och kristendomen, och dessa kan alla beläggas genom arkeologiskt eller kameralt material (Randsborg 1980:167 ff.). De kriterier som Randsborg arbetat med påvisar elitära grupper eller släkter i det vikingatida samhället. Om sedan alla kriterierna påvisar de grupper som var involverade i framväxten av det danska riket får betraktas som en öppen fråga.

I samband med Ystadprojektet belades förekomsten av senvikingatida och tidigmedeltida huvudgårdar med utgångspunkt ur kameralt material, runstenar, lantmäterihandlingar och arkeologiska iakttagelser. I genomgången av huvudgårdsmaterialet inom Ystadsområdet ges många huvudgårdar en äldsta datering till sen vikingatid eller tidig medeltid (Skansjö *et al.* 1988:71 ff.). Detta har säkerligen sin grund i det källmaterial som finns från Ystadsområde. Med tanke på det källmaterial som finns tillgängligt från andra platser idag och den teoribildning som finns kring huvudgårdsproblematiken (jfr Jørgensen 1995), bör detta senvikingatida-tidigmedeltida stadium ses som ett steg på vägen i en lång utveckling mot det medeltida och sentida huvudgårdslandskapet. Det borde finnas goda möjligheter att framgent påträffa storgårdar från järnåldern, också inom Ystadområdet.

Indikationer på centralplatser eller centralplatskomplex kan också ortnamn vara. Brink har pekat på vilka olika uttryck detta kan få i Sydskandinavien. Olika förhistoriska land (bygder) kan avgränsas och inom dessa utkristalliserar sig centralplatskomplex. Häradsindelningen innebär att flera av dessa land splittras upp. Därtill visar Brink att det ofta är samma typer av namn som återkommer inom de olika centralplatskomplexen. Själva centralplatsen kan benämnas med husa (r), Hög eller tuna (r), och omgivande bebyggelser med namn som *Husaby, Rinkaby, Hov, Harg, Karlaby, Gillberga, Smedby, Bo, Helgö, Bryttjestad, Tegneby, Vi/Vä*, samt teofora namn exempelvis med Tor, Fröja och Oden. Brink pekar också på namn på *-åker* som i Uppåkra (1998:321 ff.).

Centrala funktioner

Specialiserat hantverk, långväga varuutbyte/distribution, kult/religion, försvar/krigsmakt, kommunikation och rättsväsen är olika typer av centrala funktioner som (se del I, kap. 5, sid. 18) kan påvisas på olika sätt i arkeologiskt och annat källmaterial. Flera källmaterial kan indikera flera olika funktioner och varje källa måste ges utrymme för flera olika tolkningar. Fyndkontexten och materialets karaktär spelar en stor roll här. I vissa fall är källmaterialet av en sådan karaktär att det funktionellt och kronologiskt endast kan knytas till en speciell typ av centrala platser. I andra fall kan ett källmaterial indikera flera typer av platser och det kan finnas anledning att ge det flera alternativa tolkningar.

Hantverk/produktion

Järnålderns hantverk kan uppvisa en lång rad produkter som producerades lokalt. Detta hantverk var ej specialiserat, utan en husbehovsproduktion som var knuten till många boplatser. Produkter av t.ex. järn, trä, lera och ull tillverkades, och spår efter dessa hantverk påträffas också i samband med undersökningar av järnåldersboplatser. Fanns det en speciell råvara i närheten utnyttjades troligen denna och detta kunde bli en del av en boplats ekonomi.

Visst hantverk var specialiserat och spår efter denna produktion förkommer inte på alla boplatser (värdeprodukter enligt Callmer 1995: 67). Produktionen kunde omfatta både prestigevaror och masstillverkning. Det är uppenbart att massproducerade varor blir allt vanligare och mera standardiserade under den senare delen av järnåldern. Viktigt för förståelsen av hantverkets organisation och framställningen av värdeprodukter är den ställning som hantverkarna hade i järnålderssamhället. Huvudfrågan är om hantverkarna var fria eller ofria (jfr Callmer 1995; Carnap-Bornheim 2001). Callmer har diskuterat detta problem och framhåller fyra olika roller som hantverkare kunde ha spelat under tiden 600-1100 e.Kr. En typ av hantverkare kan ha varit ofria och stått i ett nära beroendeförhållande till lokala makthavare, för vilka de främst producerat speciella produkter eller prestigevaror. Callmer håller också för troligt att det

funnits mobila hantverkare som producerat för eliten, och möjligen stått i ett konkurrensförhållande till de förra. Den massframställning av standardiserade produkter, som blir tydlig i de arkeologiska materialen under yngre järnålder, skall troligen knytas till mobila hantverkare som verkat inom geografiskt sett stora områden. En massframställning finns också belagd inom mera begränsade områden och här menar Callmer att hantverkare kan ha stått i beroendeställning till handelsmän (ibid.).

För äldre delar av järnåldern är källmaterialet betydligt mera sparsamt än för den period som Callmer behandlar. På tre eventuellt fyra platser i Sydskandinavien har det framkommit ett material som visar på ett specialiserat hantverk under romersk järnålder (Uppåkra, Lundeborg, Hørup på Själland och Klörup Aggarp i sydvästra Skåne) (Thomsen 1991; Sørensen 2000; se del II, kap. 2). Att specialiserat hantverk är belagt på få platser och att det finns regionala skillnader i källmaterialet (Ringtved 1988; Näsman 1998), tyder på lokalt eller regionalt knutna hantverkare. Den lokala knytningen kan indikera att hantverkarna stod i någon form av beroendeställning, och då förmodligen till den lokala eliten. En annan typ av hantverkare möter oss möjligen i Uppåkra under 400-500-talen. En serie om fem fibulor tycks vara en sammanblandning av nordiska och kontinentala former (se del II, kap. 2). Detta öppnar för möjligheten att kontinentala hantverkare arbetat i Uppåkra, eller att hantverkare från Uppåkra varit på kontinenten, och tagit med sig intryck och kunskaper hem. Källmaterialet från Uppåkra visar för övrigt, under detta skede, på nära kontakter med kontinenten. Det kan tänkas att dessa relationer underlättade för kontinentala hantverkare att verka på en plats som Uppåkra och vice versa. Dessa hantverkare har förmodligen fått en förhålladevis stark ställning i samhället. Ett annat exempel från Uppåkra är en mycket stor produktion av fibulor (framförallt näbbfibulor) som kan beläggas under 500-600-talen. Hårdh menar att det bör ha funnits fast knutna hantverkare till en plats som Uppåkra, men att dessa hantverkare under vissa tider kunde verka på andra platser inom närområdet (Hårdh 1999b: 157 ff., 2001a:202; Becker 1999:23), exempelvis Västra Karaby, Dagstorp och Östra Torp (se del II, kap. 2).

Ser man till de råvaror som bearbetades är vissa indikerade på i stort sett alla boplatser, medan andra endast finns på ett fåtal platser. Till den förra kategorin kan textil, trä och järn räknas. Hantverket blir specialiserat när man samma råvaror nyttjats i en produktion som överstiger behovet på den egna boplatsen (järnutvinningsområden) eller en produktion av speciella produkter (vapen, skepp, fintextilier). Dessa två typer av produktion kan vara svåra att belägga i de arkeologiska materialen.

Som värdeprodukter kan föremål räknas där t.ex. brons, guld, silver, glas, bärnsten, horn och halvädelstenar ingår. Där dessa råvaror bearbetats kan man, i de flesta fall, räkna med ett specialiserat hantverk. I takt med att alltfler metalldetekteringar genomförs på olika platser i Skandinavien har antalet arkeologiska material ökat och fyndmängden har blivit större. Från vissa platser kommer mycket stora material av metallföremål, exempelvis fibulor, beslag, m.m. Från Uppåkra finns det idag (sept. 2001) ca. 1200 fibulor och påfallande många av dessa är fragmentariska. Detta är mest påtagligt för de senare perioderna. En del fibulor har blivit fragmenterade genom mekanisk påverkan i senare tid, exempelvis vid jordbruksaktiviteter. Samtidigt är flera tidiga fibulor, som borde vara mera utsatta för mekanisk påverkan, funna hela, ibland med nål och fjädemekanism intakta. Därmed har fibulor bevisligen fragmenterats i gammal tid, och detta antagande styrks av märken efter hugg på fibulor och att fibulor (bl.a. näbbfibulor) blivit uppvärmda för att sedan brytas itu (Kresten *et al.* 2001:163). Det styrks också av att vissa fibulor fragmenterats till så små delar att detta inte kan ha orsakats av jordbruksaktiviteter, exempelvis ryggknappsspännen. Dessutom har fragmentariska fibulor påträffats i koncentrationer (Hårdh 1999b), vilka möjligen skall tolkas som skrotupplag. Det är uppenbart att fibulor samlats in på vissa platser och att fragmenteringen är resultatet av en demontering för att trygga metalltillgången. Därmed inte sagt att alla fibulor är råmaterial. Det finns en försvarlig mängd hela fibulor som bör ses i annan kontext. Hela fibulor kan vara bruks-

föremål som förvarats på boplatsen, vilket exempelvis antyds av den samling av hela fibulor och andra föremål som framkom vid Vifots undersökningar 1934 (1936:118). Dessa har förmodligen förvarats i det hus som Vifot undersökte och som brann ca. år 400. Fibulor kan också vara färdiga produkter för att skänkas bort eller för avsalu. Hela fibulor kan också förvaras på en boplats som tecken på ingångna allianser eller som objekt inom kulten. Vi vet att föremål destrueras (t.ex. vapen, krigarutrustningar) som en medveten kultisk handling under framförallt romersk järnålder och äldre germansk järnålder. Om ett liknande förfaringssätt har skett med fibulor i exempelvis Uppåkra får framtida undersökningar visa.

I princip kan man dela upp spåren efter specialiserat hantverk i sex olika kategorier. Dessa kan sammanfattas som råvaror, halvfabrikat, restprodukter, defekta föremål, verktyg, redskap, samt fasta anläggningar. Råvarorna har nämnts ovan och de kan förekomma i olika former, exempelvis tackor, klumpar, bitsilver, bitguld, hela horn, mosaik- och bägarglas, halvädelstenar, bärnsten, och delar av smycken, beslag, vapen, m.m. för omgjutning. Halvfabrikat är av samma råmaterial och då bearbetade, men ej färdiga, produkter. Restprodukter kan vara av skilda slag och nämnas kan metallstycken (guld, silver, brons, järn), smältdroppar, gjuttappar, gjutformar, deglar, horn- och benavfall, glasavfall, bärnstensavfall, m.m. Också föremål som blivit defekta vid tillverkning kan indikera specialiserat hantverk, t.ex. felgjutna bronser. För tillverkningsprocessen behövs en rad verktyg och redskap. Här är fyndkontexten viktig, eftersom samma typer av verktyg och redskap bör ha nyttjats till både specialiserat hantverk och andra typer av arbete på boplatserna. Det kan exempelvis gälla hammare, tänger, filar, knivar, hyvlar, sylar, sågar, punsar, matriser, patriser, slipstenar, pincetter, nålar och vikter (för att väga metall). Slutligen kan en del fasta anläggningar indikera specialiserat hantverk, t.ex. ugnar, härdar, avfallsgropar, utkastlager och husgrunder (grophus), där hantverksavfall påträffats.

En annan typ av specialiserad produktion kan ha varit av agrar typ och vissa boplatser kan här ha gjort sig gällande. Det gäller exempelvis uppfödning av hästar, tjurar och oxar för avsalu i större skala. Eventuellt kan detta spåras i de osteologiska materialen. En annan specialiserad produktion kan ha varit knuten till odlingen. Spannmål kan ha producerats för att användas vid mjöd- och ölbryggning. Vidare kan t.ex. speciell fångst, läderarbeten, exploatering av skogsprodukter (tjära, järn) ha utgjort en specialisering för vissa boplatser. Dessa typer av värdeprodukter kan vara svåra att belägga i de arkeologiska materialen.

Varuutbyte/distribution

I princip kan varuutbytet delas upp i två olika kategorier. Vanligast var det varuutbyte som man bedrev med sina grannar inom ett närområde eller mellan två områden med olika produktion. Varorna var då lokala (subsidier?) och regelrätta handelsplatser var ej nödvändiga. Troligen fanns det årligen återkommande marknader som också var förknippade med olika sociala aktiviteter. Dessa lokala marknader kan ha varit knutna till en ordinär boplats eller ägt rum på speciellt avsedda platser. Lokalt varuutbyte kan också ha skett i anslutning till platser där överregionalt varuutbyte försiggick. Detta varuutbyte kan vara svårt att belägga arkeologiskt och kommer inte att beröras närmare här.

Vid diskussioner kring varuutbyte och distribution i olika samhällen används ofta Polanyis tre fördelningsprinciper som utgångspunkt. Dessa benämnes den *reciproka principen*, den *redistributiva principen* och *marknadsprincipen*. Den reciproka principen avser ett utbyte inom släkten eller mellan socialt likstående nivåer, och den ekonomiska betydelsen är ofta underordnad sociala och religiösa mönster. Den redistributiva principen förekommer i hierarkiskt uppbyggda samhällen där varor distribueras efter olika principer, och med politiska förtecken. Marknadsprincipen innebär främst ekonomiska relationer mellan handelsparterna, och ett vinstintresse är klart uttalat (Polanyi 1977; Gustin 1999). Gustin har gjort en grundlig genomgång av dessa principer, och påpekat att den reciproka principen och den redistributiva principen, tillsammans med en bytesprincip, kan ha gjort sig gällande på en plats som Uppåkra (Gustin 1999).

En viss standardisering av produktionen från 600-talet och framåt framträder i det arkeologiska materialet, och indikerar möjligen en viss frigörelse av hantverket från beställare med personliga relationer till hantverkarna. Detta kan innebära att någon form av marknadsprincip börjat göra sig gällande där hantverkarna tillverkade sina produkter för avsalu.

Inom ramarna för de reciproka och redistributiva systemen kan man hypotetiskt presentera tre roller som makthavarna (hövding/kung inom ett järnålderssamhälle) kan ha spelat inom tidens varuutbyte. Dessa kan också förklara till utbredningen av vissa arkeologiska fynd. Dessa roller kan ha varit:

-givare med högre status än mottagare - trohet och lojalitet i utbyte

-givare med samma status som mottagare - likvärdig motgåva

-givare med lägre status än mottagare - tjänster i utbyte

Sett i detta perspektiv borde många föremål från en centralplats (exempelvis Uppåkra) uppfattas som gåvor. Detta förutsätter förstås att varor använts och konsumerats på platsen. På handelsplatser bör dessa varor inte ha konsumerats, utan distribuerats vidare.

Är bebyggarna i Uppåkra givare med högre status än mottagare finns gåvorna ej i Uppåkra, utan främst i närområdet. Gåvorna kan kanske uppträda som prestigeförmål i små anhopningar i omlandet. Detta kan exempelvis framträda i spridningen av regionala varianter av näbbfibulor (Hårdh 1999b, 2001a) eller om det går att påvisa Uppåkra-tillverkade hornkammar (jfr Lindell 2001b) inom olika områden. Gåvorna kan också finnas kvar på Uppåkra då många i beroendeställning till makthavarna kan ha bott och verkat på boplatsen.

Är bebyggarna i Uppåkra givare med samma status som mottagare är det möjligt att t.ex. bebyggare i Vä, Gudme, Tissø, Sorte Muld, Strøby m.fl. varit mottagare. Detta kan spåras genom "Uppåkra-tillverkade" föremål på de respektive platserna. Även kontinentala områden kan ha ingått. Detta kan vara svårt att belägga eftersom dessa sydskandinaviska platser troligen hade en produktion som inte nämnvärt skiljde sig från Uppåkras. Möjligen kan också dessa distributionsmönster påvisas genom de regionala uttrycken bland näbbfibulorna vara (Hårdh 1999b, 2001a). I dessa transaktioner kan exempelvis andra varor (hästar, pälsverk, m.m.) och giftermål ha ingått för att skapa olika allianser.

Är bebyggarna i Uppåkra givare med lägre status än mottagare visar detta på att platsen är del i ett europeiskt redistributivt system, där kanske olika germanska furstehov varit tagare. Detta kan vara svårt att belägga arkeologiskt, men nordiska praktföremål har påträffats på kontinenten. Exempel på detta kan vara reliefspännen av nordiska typer som förekommer bland franker, alemanner och thüringar (Näsman 1984: 163).

Är bebyggarna i Uppåkra mottagare med högre status än givare är det främst nordiska föremål som skall påträffas på Uppåkra och de behöver inte vara prestigebetonade. Snarare var det kanske vanligt med agrarprodukter, boskap, hudar eller järn. Arkeologiskt sett kan denna punkt vara svår att belägga. Ett exempel är de saltvattenfiskar som finns belagda i de osteologiska materialen från Uppåkra (Cardell 2001: 102 ff.). Vi vet inte om fiskarna fångades av personer som var direkt knutna till Uppåkra eller av fristående fiskelägen som kunde erhålla spannmål, fibulor och beskydd i ersättning.

Är bebyggarna i Uppåkra mottagare med lika status som givare skall man påträffa nordiska och kontinentala prestigeföremål på Uppåkra. De nordiska föremålen kan vara svåra att proveniensbestämma och detta har berörts ovan.

Är bebyggarna i Uppåkra mottagare med lägre status än givare skall nordiska och kontinentala prestigeförmål påträffas på Uppåkra. Helst bör de vara av yppersta kvalitet. Detta förhållande är troligen förhållandevis enkelt att belägga arkeologiskt sett.

Under framförallt den senare delen av järnåldern uppkommer handels- och hantverksplatser där dessa funktioner är tämligen renodlade (se del II, kap. 6). Det varuutbyte som kan beläggas på dessa platser liknar alltmer marknadsprincipen och är skiljt från de två förra fördelningsprinciperna enligt Polanyi (1977). De stora serier av likartade föremål som tillverkas inom ett stort geografiskt område är för avsalu och tro-

ligen finns inget beroendeförhållande mellan sälj-are och köpare (jfr Callmer 1991a; Callmer 1995). Att det råder andra principer antyder också ett ökat nyttjande av vikter, vågar och bitsilver under sen vikingatid (Hårdh 1976a). För tiden 880 – 970/1000 talar Steuer om ett "weight–based monetary system" (muntl., H. Steuer).

Ett långväga varuutbyte kan beläggas genom importföremål under hela järnåldern, men med varierande frekvens (t.ex. Arbman 1937; Hårdh 1976a; Näsman 1984; Lund Hansen 1987). Regelrätta handelsplatser är belagda, och då i synnerhet under periodens senare del (Thomsen *et al.* 1990; Callmer 1991a). Dessa platser utmärker sig genom att ligga på för handeln strategiska platser och kan ha en bebyggelse som delvis avviker från den ordinära agrarbebyggelsen. Platserna kan ha varit säsongsmässiga eller permanenta. Hamnanläggningar och stenpirar kan tillhöra dessa handelsplatser. Långväga varuutbyte kan förstås också ha försiggått på andra platser, t.ex. i anslutning till hövdingars och stormäns gårdar.

Varuutbyte och distribution kan indikeras av skilda slag av källmaterial. Föremål av främmande proveniens är ett av dessa. Det kan vara beslag, smycken, bronser, glasbägare, och även råmaterial som ej producerades i Norden, t.ex. guld, silver, brons och glas. Till denna grupp kan också ickenordiska mynt räknas (Lind 1981; Hårdh 1976a; Silvegren 1999) som kan ha kommit till Sydskandinavien tillsammans med andra importvaror (jfr Lund Hansen 1987:231). Vid transaktionerna kan vågar och vikter ha använts, i kombination med betalningsmedel i form av bitsilver, bitguld och mynt. Visst källmaterial skall möjligen uppfattas som emballage, t.ex. keramik och glasskärvor som påträffats på handelsplatser (Callmer 1991a). Glasskärvor kan också ha importerats som skrot att användas vid tillverkning av glaspärlor. Annat som kan visa på varuutbyte är ifall man arkeologiskt kan belägga handelsbodar, men detta låter sig troligen endast göras i kombination med annat "handelsindikerande" material. Platser där varuutbyte har skett bör vara strategiskt placerade, dvs. i anslutning till tidens kommunikationssystem, om dessa kan beläggas. Slutligen kan vissa ortnamn visa på handel, exempelvis *-köpinge*.

Kult och religion

Kult och religion har genomsyrat mycket av samhällslivet och centrala kultplatser är påvisade genom skriftliga belägg, t.ex. Gamla Uppsala (Adam av Bremen IV:26-27). Kulten kunde bedrivas ute i det fria och dess knytning till lundar och våtmarker är skriftligt och arkeologiskt belagd (Tacitus 1960; Stjernquist 1974, 1997; Ørsnes & Ilkjær 1993). Hedniska motsvarigheter till de kristna kyrkorna bör ha funnits och en intressant knytning kan göras till de hallbyggnader som framkommit vid arkeologiska undersökningar på en rad boplatser med karaktär av stormannasäten. Därmed kan dessa ha haft funktion som centrala kultplatser, där det kultiska livet leddes och kontrollerades av de styrande i samhället. De styrande kan också ha varit andliga ledare vilka möjligen framskymtar bakom titlar som t.ex. *gode*. Hallbyggnadernas roll både som stormannasäten och som kultiska byggnader framträder också i de skriftliga källorna (Randsborg 1980:16; Beowulf 1988:vers 67-83; Fabech 1991; Herschend 1993; Lönnroth 1997)

Ett problem i detta sammanhang är var gränsen går mellan religion och kult å ena sidan, och magi å den andra. Skillnaden mellan dem är inte helt enkel att utläsa ur de arkeologiska materialen. Enligt Ringgren och Ström känner sig människan i religionen helt beroende av den ödesbestämmande makten, medan hon i magin söker att betvinga den och utnyttja den för sina egna syften (1978:11). Pettersson menar att religion och magi är ytterpoler på en skala (1974: 14). Det kan därmed vara svårt att skilja mellan kult och magi i de arkeologiska materialen.

Det är flera olika typer av källmaterial som kan indikera det kultiska livet. Ortnamn är en typ av källa och vanliga är ortnamn på exempelvis *-lunda, -harg* och *-sal*, eller ortnamn där de fornnordiska gudarnas namn ingår (Brink 1998). Dessa platser bör ha varit viktiga eftersom de legat som grund vid namngivandet av orter, och att det hedniska inslaget i namnen har fått leva kvar in i kristen tid. Kulten kan också påvisas genom en rad skriftliga källor t.ex. som i Gamla Uppsala (Adam av Bremen IV:26-27). En rad föremål brukar uppfattas som kultiska. Det kan exempelvis vara statyetter, brakteater och guld-

gubbar. Här är förstås fyndkontexten viktig. Som uttryck för kulten kan också en rad byggnadslämningar räknas, t.ex hallbyggnader eller andra byggnader av speciell karaktär som i Hodde, Lejre och Tissø (jfr Jørgensen 1998:243 ff.). En annan typ av spår efter kulten är fasta anläggningar, som exempelvis dokumenterats i Gårdlösa. Här har uppförts en plattform av kalkstenshällar i anslutning till en offerkälla (Stjernquist 1993a:36 f.). De vanligast dokumenterade spåren efter kulten är förmodligen en avsiktlig deponering av föremål på olika platser. Deponeringarna tolkas vanligen som offer och olika kriterier för dessa har påpekats av bl.a. Stjernquist (1963; 1989). Vanligen rör det sig om anhopningar av nedläggningar som inte kan förklaras på annat sätt än som offer (ibid.). Många offer har utförts i våtmarker (mossar, sjöar, vattendrag), även om åtskilliga deponeringar från torr mark säkerligen också är offer. Fyndkontext, och fyndens karaktär och fyndkombination, blir viktig i detta sammanhang. De föremål som deponerats behöver inte vara kultiska föremål i sig utan deponeringarna innefattar vanligen andra kategorier (vapen, djur, människor, husgeråd, smycken). Hit räknas bl.a. krigsbytesofferfynden.

En annan typ av platser som bör ha varit förknippade med religiösa föreställningar är gravplatserna. Utformandet av och omvårdnaden om dem bör ha varit en angelägenhet för hela lokalsamhället. Dessa platser indikerar däremot inte direkt centrala funktioner i samhället eftersom varje bebyggelseenhet troligen hade sina egna gravplatser. Finns det däremot rika gravar (Färlöv, Önsvala, Simris) eller extrordinära monument (Jelling, Högom, Uppsala, Himlingøje) på gravplatserna, kan de visa på stormän som var knutna till ett specifikt lokalområde.

Försvar, krigsmakt och kontroll

Det är uppenbart att någon form av krigsmakt var knuten till järnålderssamhällena. För att samhället skulle kunna fungera var man tvungen att säkra området och dess resurser mot yttre fiender. Man måste också kontrollera produktion, distribution och kommunikationer. Dessutom måste det finnas en beredskap för att kunna stävja inre oroligheter. Ett bruk av vapen och en organiserad krigsmakt var också nödvändig för att kunna genomföra olika krigståg som betydde ekonomisk vinning, politisk makt och social prestige. Dessutom kunde detta vara en social språngbräda för unga män under järnåldern. Hirden eller det väpnade följet omnämnes bl.a. av Tacitus, och dess roll i järnålderssamhället har diskuterats i flera senare arbeten (t.ex. Hedeager 1990). Enligt Tacitus var hirden rekryterad bland adelsslägterna i samhället och hade att bistå kungen med att utföra gemensamma angelägenheter för samhället. Detta betyder att hirden inte var kungens personliga följe, utan stammens, vid denna tid (jfr Hedeager 1990:195 ff.; Lund Hansen 1991:91 ff.; Ramqvist 1991:307 ff.; Anglert 1995:36 ff.). I senare källor framträder också det motsatta, där hirden var knuten till en speciell person och utgjorde dennes privata följe (Lund & Hørby 1980:192 ff.). Därmed kunde hirden användas emot stamfränder, t.ex. underlydande, andra stormän och bönder. Hirden kan exempelvis synliggöras i de arkeologiska materialen genom vapen (vapengravar) och runstenar (beteckningar som thegnar och drengar) (Randsborg 1980; Anglert 1995). Nicklasson har diskuterat vapengravskicket under äldre järnålder och visar på svårigheter att gradera vapengravar i termer av status och hierarki. Han menar att stora gravmonument, guld, importerade vapen, klassisk import och sporrar är statusindikerande. Vidare tycks de "statusladdade" vapengravarna anläggas under en specifik period varefter vapengravskicket går ur modet och vapen förekommer i stället i andra sammanhang (Nicklasson 1997:172).

Det finns en rad indikationer i källmaterialet som kan visa på försvar, krigsmakt och kontroll. Primärt är det kanske förekomsten av vapen och deras knytning till olika kontexter. Det kan röra sig om svärd, lansspetsar, spjutspetsar och vapenyxor. Till krigarnas utrustning hör också skydd av olika slag, exempelvis sköldar, ringbrynjor och hjälmar. I vissa fall har krigarna varit beridna och detta kan indikeras genom fynd av ryttarutstyrslar, exempelvis sporrar, stigbyglar, betsel, sadelbeslag och tygelbeslag. Dessa fyndkategorier har framkommit i gravar (jfr Randsborg 1980:121 ff.; Ramqvist 1990:40 ff.), men också som samlade och enstaka fynd

(Brøndsted 1940:206 ff.; Stenberger 1964:427 f.; Fabech 1993:205 f.).

Ett problem i detta sammanhang är hur delar av vapen (t.ex. svärdsknappar, sköldbeslag, prydnadsknappar till lansar) som framkommit på boplatser skall tolkas. De kan vara efterlämnade av krigare som verkat på boplatsen men kan lika gärna varit avsedda att användas som råmaterial inom hantverket. På de centrala platserna bör det ha funnits vapensmeder som tillverkat och reparerat vapen. Vapen och vapen- delar av järn och brons har man kunnat smida och gjuta om till nya vapen, men också till andra föremål. Det är troligt att de demonterade vapnen en gång utgjorde en del av boplatsernas arsenal.

Skriftliga belägg är en annan viktig källa i detta sammanhang. Det gäller både titulatur (dreng, hirdman, skipper) (Anglert 1995:36 ff.) och olika uppgifter av krigisk karaktär (flydde inte vid Uppsala, i viking) (Jacobsen & Moltke 1942:spalterna 333 och 381). Vissa ortnamn kan också bidraga i detta sammanhang, och det gäller exempelvis *Rinkaby* och *Karaby* (Brink 1998).

Försvarsanläggningar kan också indikera försvar, krigsmakt och kontroll, även om få är kända från Skåne. De kan ha haft flera funktioner i samhället, men försvar och kontroll bör ha varit de viktigaste. Försvarsanläggningar indikeras främst genom de spår som finns kvar som lämningar i landskapet. Det kan vara vallanläggningar, fornborgar eller pålspärrar. I Danmark har man registrerat en rad "voldsteder" med trolig datering till järnålder och i många fall finns här en knytning till ort- och marknamn på t.ex. *Trelle-*, *Träl-* och *Trold-* (Andersen 1992).

Rättskipning

..."hvor der er et samfund, er der også ret." menar Fenger i en genomgång av den germanska rättsordningen i 7 århundradet. Att en rättsordning förekommit i det danska järnålderssamhället ser Fenger som en självklarhet (Fenger 1991:156), även om dess uppbyggnad är okänd. Därmed kan vi förutsätta att ett rättssystem funnits också i Skåne. Hur detta fungerat är svårare att komma åt i det arkeologiska källmaterialet. Möjligen kan vissa av dessa rättsliga strukturer sökas i förekomsten av tingshögar och i vissa ortnamn. Rättsordningen under järnåldern kommer inte att diskuteras vidare här, utan förutsättningen är att ett rättssystem existerade och att detta vanligen var kontrollerat och vidmakthållit av de styrande i samhället. Att så varit fallet i stora delar av det germanska Europa framgår av Fengers redan citerade arbete (ibid.:155 ff.).

Kommunikation

För att kunna styra och kontrollera ett område var det absolut nödvändigt att det fanns ett väl fungerande kommunikationssystem. Detta gällde både kommunikationerna inom det egna området, liksom till och från området. Betydelsen av kommunikationerna och framförallt de kommunikativt viktiga knutpunkterna har bl.a. påpekats av Callmer (1991a:29 ff.) och Fabech & Ringtved (1995:24 ff.).

På vissa ställen har man registrerat rester efter dåtidens kommunikationer. Det kan vara stenlagda vägar, broläggningar, hålvägar och kanaler (Samsø). Det är ändå endast fragment av det äldre kommunikationssystemet som har dokumenterats och det är inte alltid tydligt vilken roll dessa fragment skall tillskrivas. Exempelvis löper många hålvägar uppför sluttningar till gamla utmarksområden, och de är nog snarare att betrakta som lokala fägator än långvåga förbindelseleder. Inom ett maritimt präglat område som Sydskandinavien var förstås vattenvägarna viktiga. Dessa kan bl.a. indikeras genom platser vid vilka det var lämpligt att ankra eller söka skydd (Callmer 1991a; Ulriksen 1998; Callmer 2001a). De indikeras också av de faktiska historiska uppgifter som lämnats av bl.a. Ottar och Wulfstan (Randsborg 1980:16 f.).

Indirekta indicier för kommunikationer kan vara naturliga passager i landskapet (vattendrag, dalgångar), och även begränsningar som omöjliggör eller försvårar framkomst (våtmarker, starkt kuperad terräng). Viktiga är också brytzoner i landskapet längs vilka många av de historiskt kända vägarna löper. Det är tydligt att medeltidskyrkor och byar, och även förhistoriska lämningar, ofta koncentrerar sig dit. Sett i detta perspektiv kan vägnätet på de äldsta kartorna indikera ett ännu äldre vägnät, som dock kan vara svårt att tidsfästa.

Runstenar kan också indikera kommunikationer och det mest kända exemplet är Jarlabankes bro i Uppland (Stenberger 1964:826 f.), som visar att runstenar restes invid kommunikativt viktiga platser. Det finns även skånska runstenar som nämner broar, t.ex. Jordberga (Jacobsen & Moltke 1942:324).

Politisk ledning. Makt och styre-potentater och styrande

Den sjunde centrala funktion som redovisades ovan är styret, dvs. makten i järnålderssamhället. Tidens elitära grupper kan påvisas genom olika typer av källmaterial. Vissa variabler indikerar säkerligen de styrande i järnålderssamhället, medan andra indikerar indikerar andra elitära grupper. Här spelar fyndkontext och relationen mellan olika typer av källmaterial en stor roll.

Arvet

Alla de centrala funktioner som nämnts ovan är viktiga delar av järnålderssamhället, och de kan, på olika sätt, vara koordinerade eller styrda av makthavarna i samhället. De är alla, trots att de kan upplevas som enskilda funktioner, produkten av ett och samma system, nämligen det samhällssystem som existerade inom ett visst område. Spridning och frekvens av centrala funktioner i tid och rum kan därmed spegla variationer i samhällssystemets/-ens struktur och utveckling. Här ligger också uttrycken för tidens maktanspråk, politik och sociala liv. Det viktigaste för de styrande bör ha varit att samhällssystemet kunde vidmakthållas och utvecklas, och helst under en avsevärd tid. Att försöka få makt över fler människor och kontroll över större landområden måste därför ha varit ett prestigefyllt mål för många av de styrande. Ett annat mål måste ha varit att kunna överlämna arvet (systemet) till nästa generation. I det arkeologiska materialet kan denna utveckling bäst åskådliggöras genom en kontinuitet, vidareutveckling och nyetablering av olika centrala funktioner och platser. Samtidigt var de germanska arvsreglerna sådana att många skulle tillgodoses, vilket gjorde att en hövdings eller konungs livsverk ofta splittrades upp på flera händer efter dennes död (Harrison 1999). Detta kan vara svårt att belägga i de arkeologiska materialen, eftersom de kulturella uttrycken inom ett visst samhällssystem bör ha varit likartade både före och efter en dylik splittring.

Det var inte alla stormannasläkter och områden som lyckades bibehålla sin position, och detta måste också ses som en utveckling och transformering av samhället. Exempelvis framstår Himlingøje som ett markant rikedomscentrum och en viktig plats under period C1b av yngre romersk järnålder för att sedan successivt förlora denna ställning under följande perioder (Lund Hansen 1991). Samma utveckling genomgår Gudme som hade en dominerande ställning under yngre romersk järnålder och äldre germansk järnålder. Därefter mister platsen mycket av sin särprägel (Jørgensen 1995).

Rika gravar

Gravar är ett av arkeologins klassiska källmaterial. De gravar som presenteras här innehåller vapen, importföremål, ädelmetall och smycken. Motiveringen till detta är att dessa gravar kan påvisa elitära grupper i samhället, och därmed platser till vilka dessa grupper var knutna.

Vapengravar kan antas vara anlagda för en vapenbärande elit under järnåldern. Två grupper kan dölja sig bakom dessa gravar. Den ena gruppen är de hövdingar och stormän som var de styrande och tongivande grupperna i järnålderssamhället. Den andra gruppen kan vara representanter för det följe (hirden) som var knutet till stammen och/eller hövdingarna och kungarna (Lund & Hørby 1980; Hedeager 1990; Jørgensen 1991; Näsman 1991c; Nicklasson 1997; Nørgård-Jørgensen 1999). I en del vapengravar från romersk järnålder är vapenutrustningarna kombinerade med andra typer av prestigeföremål, medan det i andra vapengravar endast finns vapenutrusningar. Så är fallet på Simris-gravfältet, och möjligen indikerar de förra gravarna hövdingar och stormän, medan de senare kan ha anlagts för hirdmän.

Romersk import har en central plats bland gravgåvorna i furstegravar av "Lübsow-typ" resp. "Hassleben-Leuna-typ", och då i synnerhet i form av delar till bordsserviser. Detta är en typ av gravgåvor som kan förknippas med de högre sociala skikten inom järnålderssamhället

(Näsman 1984; Lund Hansen 1985:87 f., 1987, 1995). Några furstegravar finns inte i det skånska materialet, möjligen med undantag för en grav från Öremölla, Skivarp sn. Romersk import i skånska gravar består vanligen av delar av serviser, t.ex. ösa, sil, bronskittel och glasbägare. Dessa gravar är bland de rikaste från denna tid. Från senare delen av romersk järnålder och under yngre järnålder daterar sig några gravar med enstaka skärvor från glasbägare bland gravgåvorna. Möjligen skall dessa symbolisera hela kärl (jfr Larsson 1982:156), som exempelvis förkommer i ett antal välutstyrda gravar från yngre järnålder i Mellansverige (jfr Stenberger 1964:603 ff.). Grav 41 i Simris skiljer sig genom att vara utstyrd med en stor uppsättning spelbrickor i glas som måste vara importerad (Stjernquist 1955:14 ff.). Grav 41 anses dessutom ha en mycket hög status genom fynd av en svärdsskida med pressbleck i guld (Carnap-Bornheim & Ilkjær 1996:389 f., 450 och 481 f.).

Ädelmetallföremål har framkommit i många gravar som för övrigt har lämnat rika fyndmaterial, exempelvis i Himlingøje (Lund Hansen 1995), Högom (Ramqvist 1990) och Simris (grav 54) (Stjernquist 1955). Dessa gravar anlades troligen för en elit under järnåldern (Lund Hansen 1995; Ramqvist 1990; Stjernquist 1996a). Lund Hansen utgår från vissa typer av guldringar för att klassificera gravar, och därmed centra, med olika status (1991:85 ff.), men några dylika gravar finns inte registrerade i det skånska materialet. I stället återfinns här gravar med t.ex. guldfingerringar, guldberlocker, guldpärlor, och silverföremål, bl.a fibulor och halsringar. Kombinationen med andra föremål understyrker dessa gravars status. Materialet från den senare delen av järnåldern (yngre germansk järnålder-vikingatid) är betydligt mera sparsamt och ofta består ädelmetallfynden av enstaka små föremål, ibland fragment. Det är mera tveksamt om dessa kan tolkas i termer av högre status, utan här får fyndkombinationen bli avgörande.

Som rikare gravar har också de från Skåne registrerats som innehåller dräktsmycken. I flera undersökningar har man framhållit att gravar där dräktsmycken intar en central position bland gravgåvorna anlagts för elitära grupper i samhället (Randsborg 1980:129 ff.; Jørgensen 1990:62 ff.; Ringtved 1988:145 ff., 1991:60; Nicklasson 1997:165 ff.). Vanligen rör det sig om kvinnogravar. Ofta finns en kombination med ett för övrigt rikt gravmaterial av import och ädelmetall som i Simris (gravarna 47 och 100) (Stjernquist 1955) och Önsvala (grav 18) (Larsson 1982). I ett rikt material som det från Simris är det troligt att de rikast utstyrda gravarna för män (gravarna 41 och 54) och för kvinnor (gravarna 47 och 100) är anlagda för medlemmar av samma släkter eller sociala grupper.

Registreringen av gravar med smycken omfattar samtliga kända från Skåne. Antalet smycken kan variera från ett till sex (se del II, kap. 5; Tab. 6). Vanligt förekommande är ett par om två fibulor, vars placering i gravarna indikerar att de utgjort en viktig del av klädedräkten (jfr Stjernquist 1955:11 ff., 2001:84 ff., Strömberg 1961a:43 f., 1961b; Ringtved 1988: 145 ff., 1991:59 f.), och ofta finns en kombination med exempelvis ytterligare fibulor, glaspärlor, bärnstenspärlor, nålar, glasbägare, och annat material som ger gravarna en exklusiv framtoning. Gravar med två eller flera fibulor är de rikast utstyrda kvinnogravarna i Skåne och har förmodligen anlagts för medlemmar ur förnäma släkter. Däremot finns det en osäkerhet hur gravar med bara en fibula skall tolkas. I vissa fall rör det sig om enkla fibulor, ibland fragmentariska, som enda fynd i en grav. Möjligen är detta den begravdas dräktutstyr, men det kan lika gärna symbolisera en hel smyckeuppsättning på samma sätt som ett glasskärva kan symbolisera ett helt glaskärl (jfr Larsson 1982:156). I andra fall kan en ensam fibula i en grav vara av exklusiv typ eller förekomma i kombination med annat material. Detta gäller exempelvis gravar från Simris-gravfältet (grav 88) (Stjernquist 1955:26 f.), Kabbarp, Tottarp sn (ibid.:166), Albäcksbacken, Maglarp sn (ibid.:171) och Bodarp 9, Bodarp sn (Strömberg 1961b:57). Det är därmed troligt att också vissa gravar med bara en fibula skall ses som statusladdade, och i tab. 6 anges AOT-värden och antalet fibulor i varje grav som en fingervisning om detta.

Anläggandet av rika gravar är kronologiskt betingat. Under vissa tider anlades få eller inga rika gravar utan istället markerades olika form-

er av status på andra sätt. Detta gäller exempelvis under äldre germansk järnålder då man istället markerade status genom guld och andra perstigeföremål.

Ett problem i detta sammanhang är hur man skall jämföra brand- och skelettgravar. Exempelvis är kvinnogravar från yngre germansk järnålder i Skåne sällan rikt utstyrda. En av de rikaste skelettgravarna undersöktes vid Önsvala (grav 2), Mölleberga sn, och denna var utstyrd med tre näbbfibulor, två nålar, tolv pärlor och en kniv (Larsson 1982:134). På Vätterydsgravfältet undersöktes en ofylld fyrsidig stensättning, och i denna påträffades flera brända fragment av ryggknappsspännen, ett tidigt ovalspänne och ett rektangulärt spänne. Ytterligare fynd var silverfragment, åtskilliga glaspärlor, bägarglas, stora mängder brända djurben och två brända ben av människa. Inom anläggningen fanns fyra symmetriskt placerade stolphål som visar på någon form av konstruktion, eventuellt en överbyggnad (Strömberg 1961b:76 f.). I graven framkom få människoben och de daterande fynden ligger nära varandra i tid. Detta kan indikera att denna gravanläggning anlades för endast en individ. Vätterydsgraven måste uppfattas som rikare än Önsvalagraven, trots att fyndmaterialet är fragmentariskt. Att gravar för betydande personer under vikingatiden kunde vara kremeringar visar en rad skriftliga belägg. Klassisk är Ibn Fadlans berättelse om hur en hövding kremerades hos nordborna i Ryssland (Stenberger 1964:655 f.). Tilläggas kan också uppgifterna i Snorres Edda om att guden Balder kremerades (1983:77 f.).

En stor skillnad mellan brand- och skelettgravar är handhavandet av de avlidnas kroppar, och de idemässiga skillnader som kan finnas (jfr Bennet 1987; Kaliff 1992). När det däremot gäller de gravgåvor som tilldelats kan de vara snarlika. Därmed bör man kunna likställa ett fragmentariskt föremål i en brandgrav med ett helt föremål i en skelettgrav. Skillnaderna är kanske inte sociala, utan regionala, kronologiska eller t.o.m. släktrelaterade.

Iögonfallande monument

På många håll i landskapet finns iögonfallande monument som på olika sätt utmärker sig. Det kan röra sig om enstaka gravanläggningar, hela gravfält eller andra typer av anläggningar. Det är ofta stora anläggningar, och det har krävts en organisation och arbetsfördelning för att uppföra dem. Många gånger ligger dessa monument i monumentala och därmed väl synliga lägen. Välkända exempel är storhögarna i Gamla Uppsala, Jelling och Högom (Lindqvist 1936; Randsborg 1980; Ramqvist 1990). Dessa gravanläggningar anses vara uppförda för prominenta och ledande personer inom samhället och kan därmed direkt indikera elitära grupper inom ett visst område. Stora gravmarkeringar kan uppfattas som markeringar vid nyetableringen av en hövdingasläkt eller en social ordning.

Det finns också exempel på att järnålderns bebyggelse ligger i närheten av äldre fornlämningar, t.ex. megalitgravar och bronsåldershögar, men utan att järnåldersmänniskorna har gjort inverkan på dem. Detta kan visa på en vördnad gentemot förfäderna och på en stabilitet i bygderna. I vissa fall har man också nyttjat och byggt på äldre gravmonument vid senare begravningar, som i nordhögen i Jelling. Denna var ursprungligen en bronsåldershög (Randsborg 1980:19). Ett källkritiskt problem är att skilja järnålderns gravhögar från bronsålderns, och här tas endast upp de gravhögar där det finns uppgifter om fynd och gravläggningar med datering till järnåldern.

Speciell bebyggelse

Lämningar efter stora hus är något som förknippas med järnålderns storgårdar och den elit man menar har bebott dem. Ofta är det husens dimensioner, typ och rumsindelning som är avgörande för om en gård skall betecknas som en storgård eller ej. Exempel på utgrävda hövding- eller stormannagårdar med stora huvudbyggnader finns i Järrestad (Söderberg 2001), Bjäresjö (Callmer 1992b), Strøby (Tornbjerg 1998) och Tissø (Jørgensen 1998). Där tomtstrukturen är känd till stormansgårdarna kan man vanligen belägga fler hus på dessa gårdar än på de vanliga bondgårdarna. Många av dessa hus var uppenbarligen avsedda för speciella funktioner, exempelvis verkstäder. En rad byggnader hade troligen rituella funktioner och dessa finns belagda i bl.a. Tissø, Hodde och Lejre

(Jørgensen 1998:243 ff.), och numera också i Uppåkra (Larsson 2001:679 f.).

Huvudbyggnaderna på järnålderns storgårdar stod ofta på ungefär samma plats under en tid som kunde omfatta 200 till 300 år eller längre. Många gånger har husen byggts om i olika faser. Detta kan beläggas i bl.a. Järrestad (Söderberg 2001), Strøby (Tornbjerg 1998) och Tissø (Jørgensen 1998). Det var förmodligen viktigt att huset låg kvar på samma plats som en markör av innehavarnas ställning och besuttenhet. I många fall var det sannolikt en dominerande släkt som bodde kvar på samma gård under en ansenlig tid.

Prestigeförmål

I diskussionerna kring stamförbund och tidiga statsbildningar beskrivs ofta olika typer av prestigeföremål som kunde cirkulera inom olika prestigevarusystem. Drivkraften bakom detta var att nya grupper etablerade sig i samhället. Släktskapsrelationer var inte längre bindande i detta system, utan prestigeföremål ersatte de band som släktbanden tidigare utgjort. Hedeager menar att prestigeföremål kan definieras som "genstande, der ikke er nødvendige for at overleve, men som er uundværlige for at opretholde samfundets sociale og politiske organisation" (1990:91). Därmed kan prestigeföremål vara många olika typer av föremål, exempelvis vapen och vapentillbehör, guldföremål, silverföremål, importföremål och vissa smycken (rosettfibulor, silverbleckfibulor, relieffibulor, ryggknappsfibulor) (jfr Randsborg 1980; Lund Hansen 1987, 1991 1995; Fonnesbech-Sandberg 1991; Andersson 1993a, 1993b, 1995; Fabech & Ringtved 1995).

Bland de objekt som cirkulerat inom olika prestigevarusystem kan det också ha funnits de som inte bevarats till våra dagar eller som kan vara svåra att påvisa i de arkeologiska materialen. Exempelvis kan ridhästar, jaktfalkar, träarbeten, textilier och pälsverk ha fungerat som prestigevaror.

Runstenar

De flesta runstenarna i Sydskandinavien restes under sen vikingatid eller tidig medeltid, och är geografiskt koncentrerade till vissa områden. Det är en allmän uppfattning att runstenarna är resta av landets elit för landets elit (jfr Randsborg 1980; Anglert 1995). Detta framgår också där t.ex. titulatur, uppgifter om släktskap eller uppgifter om ägoförhållanden anges på stenarna.

Ett av problemen med runstenar är att deras fyndplatser inte alltid är säkerställda. Många har påträffats inmurade i kyrkor och i andra fall finns det en vag 200-300-årig uppgift om var stenarna ursprungligen stod uppresta (Jacobsen & Moltke 1942). Ändå är det högst troligt att de flesta stenarna finns kvar inom det område (by, socken) där de en gång restes.

Ortnamn

Ortnamn har traditionellt använts inom arkeologisk forskning som ett dateringsunderlag. Mera sällan såg man till betydelsen av ortnamnen och deras relation till andra arkeologiska variabler. Detta synsätt har dock blivit alltmera vanligt under senare tid. De ortnamn som kan indikera de styrande i samhället kan sammanfattas som organisatoriska och sakrala, och flera har diskuterats i genomgången ovan. Sammanställningar av dessa ortnamn har bl.a. gjorts av Brink (1996, 1998; se del I, kap. 4, sid. 12).

Tidigmedeltida fenomen

En rad fenomen och funktioner som finns belagda i tidig medeltid kan retrogressivt indikera strukturer i järnålderns samhälle. Förutsättningen är förstås att grundstrukturer i det medeltida samhället redan fanns utvecklade eller var under utveckling under järnåldern. Ovan har refererats till en strukturell kontinuitet (Fabech & Ringtved 1995; Jørgensen 1995), mellan järnålder och medeltid på många platser. Denna kontinuitet kan beläggas både avseende samhälleliga funktioner och geografisk belägenhet. Detta innebär att det finns en diskontinuitet i andra fall.

Vid övergången till medeltid kristnas stora delar av Skandinavien och kyrkan blir en maktfaktor som kommer att genomsyra mycket av samhällslivet. Kristna influenser och en kristen mission kan påvisas i Sydskandinavien redan under den senare delen av järnåldern (Staecker 1999b). Gravskicket förändras och de tidiga träkyrkorna uppförs, t.ex. i Lund. Lund och Dalby

blir viktiga under den första kristna tiden som biskopssäten, och sedermera Lund som centrum för den danska kyrkliga administrationen (Anglert 1995).

Under tidig medeltid blir flera platser i Skåne kungliga stödpunkter. Mest namnkunniga är Lund, Vä, Östra Tommarp och Helsingborg. De ligger inom områden som är dokumenterat rika bygder under järnåldern och uppenbarligen fanns det en strävan från kungamaktens sida att kontrollera områdena. Ovan nämnda orter är kungalev som tillsammans med de övriga kungaleven kan antas utgöra de tydligaste spåren av en kungamakt under tidig medeltid (Andrén 1983, 1985; Anglert 1995).

Under järnåldern börjar en stormannaklass att utkristalliseras i Sydskandinavien och de arkeologiska uttrycken för denna har beskrivits ovan. Många medeltida källor påvisar också en stormanna- eller adelsklass. I många fall finns det en strukturell kontinuitet, och det är rimligt att stormannasläkten och/eller funktionen av stormannagård lever vidare. I andra fall är stormannagårdarna nyetableringar. De mest tydliga lämningarna från en stormannaklass under medeltiden är själva storgårdarna, antingen som kvarstående byggnader eller som arkeologiskt påvisade lämningar. Stormannaklassen kan också påvisas genom runstenar, ädelmetallfynd och stormannakyrkor, samt genom skriftliga belägg.

6. Samhälle och centralplats

Ovan redovisades en modell av Näsman över samhällsutvecklingen under järnåldern i Sydskandinavien (Fig. 7, sid. 11). Modellen bygger på analogier med frankiskt-merovingiskt område, skriftliga källor som berör Skandinavien och den materiella kulturen. Ett stort problem som Näsman framhåller är att omsätta materiell kultur till politiska system. Ändå framskymtar sambanden (1998a:23).

Näsmans modell tar begränsad hänsyn till regionala och kronologiska variationer. Utvecklingen är inte alltid linjär, där den går från det enkla till det sammansatta; från de små enheterna till de stora. Det finns många perioder där samhällssystem uppenbarligen faller samman. Exempel på detta är frankerriket under 600-talet (Harrison 1999) och Sydskandinavien i sent 800-tal (Staecker 1999b). Ett annat problem är de regionala variationer som är uppenbara inom det sydskandinaviska området och hur dessa skall tolkas (se del III, kap. 2-6). Dessa kan exemplifieras genom förskjutningen från väst mot öst av "rika gravar" under romersk järnålder (Hedeager 1990), vapengravar på Bornholm och i östra Skåne under 600-tal (Jørgensen 1991; se del III, kap. IV), variationer i smycketillverkningen under yngre germansk järnålder (Hårdh 1999b), och spridningen av ryttargravar och runstenar under sen vikingatid och tidig medeltid (Randsborg 1980). Slutligen måste man också hålla i minnet att snarlika utvecklingsfaser inte behöver uppträda synkront, även inom ett relativt begränsat geografiskt område. Ett bra exempel på detta är Uppåkra och Skåne i äldre romersk järnålder. Materialet från Uppåkra indikerar flera funktioner som snarast skall förknippas med centralplatserna under den andra fasen enligt Näsman (se del I, kap. 4, sid. 11). Samtidigt karakteriseras övriga Skåne av rika gravar i enlighet med Näsmans första fas.

Näsmans modell kommer här att användas som en utgångspunkt vid analysen av Skåne, de centrala platserna och järnålderns samhällsstruktur. I modellen beskrivs vissa typer av centrala platser, men här kommer också att argumenteras för andra typer av platser. Dessutom kommer vissa underindelningar av nämnda modell att föreslås. Utgångspunkten tas främst i sydskandinaviskt material.

I nedan beskrivna modell delas järnåldern in i fem olika stadier (del I, kap. 1, Fig. 4). För enkelhetens skull och för att undvika förväxlingar anges stadierna med romerska siffror:

Stadium I - Samling kring hävdvunna seder (ca. 500 f.Kr.-100 f.Kr.)

Stadium II - Stamsamhället och en ny maktelit (ca. 100 f.Kr.-300)

Stadium III - Stamförbunden och de klassiska centralplatserna (ca. 300-550/600)

Stadium IV - Norden skapar en egen identitet (ca. 550/600-700)

Stadium V - Tidiga kungariken (ca. 700-tidig medeltid)

Stadium I - Samling kring hävdvunna seder, ca. 500 f.Kr.-100 f.Kr.

Äldre keltisk järnålder berörs inte av "Stamme til Stat"-projektet. Under denna tid är rika gravar sparsamt förekommande i Danmark (Hedeager 1990:103 ff.) och obefintliga i Skåne (se del II, kap. 5). Det finns ändå tendenser i de skånska och danska materialen som pekar på funktioner som var gemensamma och samlande för järnålderssamhället. Det rör sig om deponeringar, vanligtvis i våtmarker, av exempelvis armringar, halsringar, ljunitsspännen, och lansspetsar av horn och ben. Deponeringarna är troligen spår av offerhandlingar och denna sed förefaller likartad inom hela landskapet. De offrade föremålen är ofta tillverkade av brons och detta i en tid när bronset var sparsamt förkommande i Skåne. Detta kan indikera att deponeringarna iscensatts av dem som hade möjligheten att anskaffa metallen. Det kan ha varit ett helt samhälle som samlats bakom offren, eller ledande grupper i samhället vars kultplatser möjligen framträder genom offerfyndens spridning. Detta är de enda spår som finns av centrala funktioner under detta tidsavsnitt i Skåne. Ett problem som uppkommer i detta sammanhang är förstås var i förhållande till bebyggelse, och eventuella säten för tongivande grupper som dessa offerplatser var lokaliserade. Ett exempel på hur detta förhållande kan ha varit är offermossen i Gullåkra som anses ha samband med Uppåkra (Stjernquist 1996:107 ff.).

Olika centrala platser

Kriterier för centrala platser under detta stadium är ovan nämnda föremålsgrupper som deponerats på sådant sätt att de troligen utgör offer. Spridningen av dessa offerplatser kan indikera var tongivande grupper residerade, dvs. tidens centrala platser.

Stadium II - Stamsamhället och en ny maktelit, ca. 100 f.Kr.-300.

Under det första stadiet som avhandlas i "Fra Stamme til Stat" kan "kun særligt rige gravfund antyde en mere central funktion for enkelte pladser, nemlig som fyrstesæder". Detta exemplifierar Näsman med gravar från Langå, Hoby, Himlingøje och Brokær (1991b:169). Stadium II korresponderar med fas 1 enligt Näsman. Att gränsen till stadium III justerats till ca. 300 beror på att många rika gravar fortfarande anläggs under 200-talet. Samtidigt har vissa platser (t.ex. Uppåkra och Gudme) karaktären av centralplatser av den typ som beskrivs nedan under stadium III.

Om dessa furstar (hövdingar) hade den karaktär av "härads-hövdingar" med maktbefogenheter inom ganska begränsade områden som föreslagits (jfr Hedeager 1990:197 f.), saknar vi fortfarande spår efter dem inom stora delar av Sydskandinavien. Många hövdingar kan förstås ha verkat inom de tre typer av samhällen som föreslagits av Ringtved (se del I, kap. 4), varvid källmaterialet kan svikta. Ett annat närmande är att se till spridningen av de typer av föremål som förkommer i de rika gravarna (import, guldringar) och andra typer av prestigeföremål. Närvaron av dylika fynd med känd proveniens borde kunna diskuteras på samma sätt som de rika gravfynden och därmed indikera närvaron av en elitär miljö. Alla föremål måste nödvändigtvis inte hamna i gravar. Exempel på detta är den kolbenarmring som framkom i grav 1894.1 i Himlingøje (Lund Hansen 1995:102) och som anses indikera en grav med status 1, dvs. en hövdingagrav (ibid.:375). En närmast identisk kolbenring kommer från Käglinge i Glostorp socken, men denna är ett enstaka fynd (Andersson 1993a:177) och har därför aldrig tillmäts samma betydelse som ringen från Himlingøje. Glostorpsringen kan komma från en förstörd grav, men den kan också ha blivit deponerad på annat sätt. Den är dock ett rangtecken av högsta klass som bör vara med i diskussionen om en elit med säte i sydvästra Skåne under romersk järnålder. Ett annat exempel är den exklusiva uppsättning av importföremål (E 46, E 187, E 187, E 160 skopa-sil) (Lund Hansen 1987:449) som finns i den s.k. Öremöllagraven, Skivarps socken i Skåne, vilket gör att denna grav bör uppfattas som en hövdingagrav. Snarlikt öremöllafyndet är ett samlat fynd från Påarp i Västra Karup socken (E 44, E 160 skopa-sil) (ibid.:450). Detta är definitivt inget gravfynd, då fyndet uppges vara "funnet i Brennesbäcken"

(SHM 5025). Detta fynd borde indikera närvar-on av en elit med säte på Bjärehalvön, trots att fyndet inte kommer från en grav. En hövding innehade kanske sin position inom ett visst område under en förhållandvis lång tid, medan gravgodset är nedlagt vid begravningstillfället. Prestigeföremål kan ha deponerats innan hövdingen dog och en analys måste därför se till hela materialet, och inte endast gravfynd. En förutsättning är förstås att föremålen deponerats inom hövdingens maktområde men detta förefaller ytterst troligt. Därmed blir samlade fynd och enstaka fynd viktiga. En annan grupp som mäjligen kan synliggöras under detta stadium är den hird som uppenbarligen var knuten till furstar och hövdingar (Hedeager 1990). Denna grupp borde kunna indikeras av vapenfynd i gravar och i andra kontexter (Lund Hansen 1995:245).

Uppåkra etableras senast i sen keltisk järnålder, och växer tidigt fram till att bli en mycket stor bebyggelse. Fynd från både sen keltisk järnålder (halsringar) och äldre romersk järnålder (guldberlocker, många fibulor, svärdskidebeslag, sporrar) (se del II, kap. 2) vittnar om att platsen tidigt skiljer ut sig gentemot omgivande enheter (jfr Jacobsson 2000). Dessutom finns det spår av bronsgjutning från tiden kring Kr.f. Platsen kan räknas som ett hövdingasäte fr.o.m. denna tid, och vissa centrala funktioner var knutna dit. Samma struktur uppvisar exempelvis Gudme. Detta är en annan typ av indikation på "fyrstesæden" som kanske är viktigare än rika gravar, dvs. här framträder själva sätet.

Olika centrala platser

Kriterier för centrala platser under detta stadium är främst rika gravar och dessa har delats in i två grupper. Som kriterier för den förstnämnda gruppen åsyftas gravar med importföremål, och vapengravar av kategori I och kategori II enligt Hedeager (1990). Vapengravar av kategori II skall innehålla importföremål. Den andra gruppen utgörs av vapengravar av kategori II (utan importföremål) och kategori III (ibid.), gravar med ädelmetallfynd och gravar med smycken. Hypotetiskt sett kan kategori I anses indikera hövdingar som möjligen hade en ledande ställning inom ett begränsat geografiskt område. Gravar av den andra gruppen kan ha anlagts för medlemmar av stormannasläkter och för hirdmän. Dessa bör ha haft en beroendeställning till de förra och innehaft en mera begränsad maktställning.

Kriterier för närvaron av hövdingar kan också vara samlade fynd av exklusiv karaktär som deponerats som offer eller på annat sätt (skatter). De behöver dock inte ha blivit deponerade i direkt anslutning till ett hövdingasäte.

Ytterligare kriterier på hövdingasäten kan vara boplatser, där centrala funktioner kan beläggas. Strukturellt påminner dessa platser om de centralplatser som beskrivs under stadium III, varför de inte diskuteras vidare här.

Stadium III - Stamförbunden och de klassiska centralplatserna, ca. 300-550/600.

Under yngre romersk järnålder förändras samhällsstrukturen påtagligt och ett markant inslag är framväxten av de "klassiska" centralplatserna. Ett genomgående problem är att det inte finns någon enhetlig definition för beteckningen centralplats (Näsman 1991b:326). Problemet bottnar förmodligen i att de platser vi givit epitetet centralplats i grunden har olika karaktär, och därmed olika funktion och status i samhället. Epiteten varierar också i tid. Varje plats är unik men många platser uppvisar flera gemensamma drag. Näsman menar att centra kan vara "bopladser med overregionale funktioner inden for rets- og trosudøvelse, og med funktion som knudepunkter for spredningen af handels- og håndværksprodukter" (ibid.:169). Detta är en av de mest heltäckande definitionerna som hittills publicerats och Näsman exemplifierar med smått klassiska Gudme, Vä och Sorte Muld (ibid.:173). I sin definition utgår Näsman från en plats med därtill knutna funktioner. Näsman menar härvid att rättsutövning, trosutövning, handel och hantverk skall finnas knutna till dessa centra, och då i ett överregionalt sammanhang. Ett problem här är förstås svårigheten att belägga rättsutövning på centralplatserna. Detta måste bli ett antagande med utgångspunkt i analogt kontinentalt material (jfr Fenger 1991). De platser där man kan belägga definitionens övriga tre funktioner genom arkeologiskt och annat källmaterial är inte många i Skandinavien.

Skall man dessutom lägga till en tidsaspekt är det förhållandevis få platser som kan uppvisa alla tre funktionerna synkront. Vill man slutligen kunna belägga funktionerna kontinuerligt under ett längre tidsavsnitt inskränker sig platserna till några stycken. Att Näsman endast uppfattar tre platser som centralplatser med utgångspunkt av sin definition äger därmed sin giltighet.

Därmed finns det en lång rad andra platser där man kanske endast kan belägga en eller ett par centrala funktioner, men som samtidigt inte uppfyller de flesta av de kriterier som satts upp för en centralplats. Dessa platser är därmed inte centrala för hela samhällslivet utan endast för en eller några sektorer av detsamma. Samtidigt kan det vara dessa platser som är de viktigaste inom områden där centralplatser av ovan nämnda typ inte kan beläggas, dvs. inom de tre typer av samhällen som beskrivits av Ringtved (1991).

Näsman diskuterar också en rad andra typer av platser, och dessa kan sammanfattas som kustboplatser (anløbspladser), regionala marknadsplatser och sätesgårdar för stormän (ibid.: 170). Kustboplatser har senast diskuterats av Ulriksen och hur dessa kan synliggöras i de arkeologiska materialen (1998). Ulriksens genomgång är gedigen och av de skånska platser som omnämnes kan möjligen kv. Tankbåten i Ystad räknas till stadium III (ibid.:151 ff., jfr också Callmer 1991a). Som regional marknadsplats framhåller Näsman Sebbersund vid Limfjorden (Näsman 1991b:170). Dylika marknadsplatser bör ha funnits på många håll, både i anslutning till ordinära boplatser och som solitärer. De varor som bytt ägare har, till största delen, varit lokalt producerade, varför denna typ av platser kan vara svåra att belägga i de arkeologiska materialen. Sätesgårdar för stormän exemplifierar Näsman med Dankirke, Lejre och Norre Sandegård. Möjligen skall Neble, Lindholm Høje, Stentinget och Bejsebakken också räknas hit (ibid.:170 och 173). Det är därmed många av de platser som generellt klassificerats som centralplatser (jfr Axboe 1992) som Näsman räknar till denna grupp. De kan inte uppvisa alla de centrala funktioner som jag, i likhet med Näsman, menar skall karakterisera en centralplats. Samtidigt kan deras roll i järnålderssamhället ha varierat högst påtagligt. Vissa kan ha funnits inom områden där det finns en klart uttalad centralplats, och de kan ha spelat roll som säten för underhövdingar, hirdmän o.l. Har samhället haft en acentral struktur enligt Ringtveds första exempel (1991) kan varje sätesgård, i princip, ha varit autonom och ingått i ett löst sammansatt samhällssystem tillsammans med andra sätesgårdar. Har samhället haft en centralistisk struktur enligt Ringtveds andra och tredje exempel kan dessa sätesgårdar mycket väl ha haft en överordnad status, i likhet med en av de rika centralplatser som beskrivits ovan. Dessa förhållanden kan vara svåra att belägga i de arkeologiska materialen. Här blir en geografisk analys av källmaterialet viktig.

Rena handels- och/eller hantverksplatser från Näsmans andra stadium är sällsynta och diskuteras inte närmre (1996). Mest känd i denna kategori är Lundeborg som vanligtvis anses vara underställd den kung eller hövding som residerade i Gudme. Materialet från Lundeborg är rikt och forfarande är platsen något av ett unikum inom sydskandinavisk arkeologi (Thomsen 1991). En annan plats som kan räknas till denna kategori är Hørup vid Roskildefjorden på Själland med datering till romersk järnålder, där bl.a. framställning av bronsfibulor, hornkammar och troligen också järnfibulor har kunnat fastställas (Sørensen 2000). En tredje plats skulle Klörup Aggarp i sydvästra Skåne kunna vara där materialet indikerar ett specialiserat hantverk under romersk järnålder (Stilborg 2000:10). Möjligheten för att flera platser av denna kategori skall påträffas framgent borde vara god.

Olika centrala platser

Begreppet centralplats har använts på många typer av platser vilket gör att udden har gått ur begreppet. Platserna kan uppfattas som ledande för ett större område och flera typer av centrala funktioner skall vara knutna till dem. För att en plats skall kunna uppfattas som en centralplats bör man, i princip, kunna belägga alla de centrala funktioner som redovisades ovan (se del I, kap. 5, sid. 18). Definitionen nedan kan anses restriktiv men är ett försök att vända den trend som finns att i princip alla platser klassificeras som centralplatser. De platser som kan uppfylla

de flesta av kriterierna nedan kan, med gott fog, anses ha haft en övergripande betydelse inom järnålderns samhällsliv.

På en centralplats av lokal, regional och överregional betydelse skall man kunna belägga *specialiserat hantverk, långväga varuutbyte, kult/religion och en styrande elit* (bebyggelsens karaktär och prestigeföremål). Försvar och krigsmakt bör vara koordinerade från centralplatserna men det är inte säkert att krigarna och vapnen var direkt knutna till platserna. Slutligen ligger förstås alla centralplatser inom ett kommunikationsnät men ett kommuniktivt gynnsamt läge är inte alltid nödvändigt. Vissa centralplatser anlades istället acentralt, kanske för att vara lätta att kontrollera och försvara.

Bebyggelsen på en centralplats skall vara mera *mångskiftande* än i de ordinära byarna. En högre grad av specialisering ger flera typer av hus och andra anläggningar, för att rymma de speciella funktionerna.

Enheterna kan vara *arealmässigt stora* och detta kan understryka betydelsen av en centralplats. För att rymma en rad centrala funktioner och många innevånare kan vissa centralplatser ha varit betydligt större än de ordinära byarna. Detta kriterium måste ses i förhållande till annan bebyggelse.

Det arkeologiska materialet skall vara *kvantitativt stort* och detta kan uppfattas på olika sätt. För det första skall det finnas många arkeologiska fynd, vilket blir ett mått på hur rik platsen är. Ett stort material blir därmed också ett kvalitativt kriterium just genom att mängden är rikedomsindikerande. Exempelvis finns det fler fibulor av vissa typer (näbbfibulor) från Uppåkraboplatsen än i hela Sverige för övrigt. För det andra skall det finnas många kategorier av arkeologiska fynd, dvs. materialet skall vara heterogent. Detta understryker att många funktioner var knutna till platsen och anger därmed graden av specialisering. Centralplatser bör uppfattas som något av tidens metropoler, där människor och influenser från vitt skilda håll och med olika bakgrund sammanstrålade och ideer kunde utvecklas. Detta präglar förstås också det arkeologiska materialet. En betydelsefull centralplats under järnåldern skall, i vår tid, inte jämföras med huvudorten i en medelstor svensk kommun, utan snarare med metropoler som Malmö, Kristianstad, Köpenhamn eller Hamburg.

I det arkeologiska materialet kan det finnas föremål av *hög kvalitet*. Härmed menas att det inom olika föremålskategorier skall finnas föremål som vittnar om en långt driven teknisk skicklighet; gärna föremål tillverkade av ädelmetall. Dessa kan visa på närvaron av en elit som förvärvat föremålen genom olika transaktioner, men alternativt att de skickligaste hantverkarna var knutna till platsen.

I fyndmaterialet kan det finnas *unika föremål*. Det kan vara föremål som endast är kända i enstaka exemplar eller som är helt unika. Detta indikerar närvaron av personer som hade möjligheten att låta tillverka föremålen eller att anskaffa dem. Vissa av dessa föremål har säkert kommit till en centralplats som gåvor och inte genom en medveten handling för att anskaffa dem.

Centralplatser kan ha olika lång *kontinuitet* och med detta menas att centrala funktioner kan knytas till en speciell plats under en viss tid. Ett problem här är att man ofta låter det tidigaste och senaste fyndet påvisa en centralplats´ kontinuitet trots att centrala funktioner endast kan beläggas under en kortare period. En centralplats med lång kontinuitet kan indikera en viss grad av stabilitet, både vad gäller bebyggelsen och även det samhällssystem som platsen utgjorde en del av. Andra centralplatser har en påfallande *kort kontinuitet*, men kan under denna tid ändå ha spelat en stor roll i samhällsutvecklingen. Ett exempel på detta är Jelling, vars storhet kanske främst varar under 930-980-talen, varefter tyngdpunkten i det danska riket förskjuts åt öster. Uppgiften om att Harald Blåtand begravdes i Roskilde är en indikation på detta (Adam av Bremen II:28; Staecker 1999b: 358). Ett annat exempel är Himlingøje vars storhet i princip sammanfaller med period C1b av romersk järnålder, dvs. ca 50 år (Lund Hansen 1995).

Samtidigt som det finns en kontinuitet och stabilitet på en centralplats måste också en *förändringstendenser* kunna avläsas i det arkeologiska materialet. En plats som är sammanlänkad i olika system av kontakter (lokala,

regionala och överregionala) berörs tidigt av förändringar som sker på annat håll. Härmed kan centralplatserna spegla politiska och samhälleliga förändringar från ett område som är vida större än det geografiska område som täcks av det egna samhällssystemet. Samtidigt får bosättarna på centralplatserna inte uppfattas som passiva och endast som upptagare av influenser utifrån. Varje centralplats är delaktig i utvecklingen, och bidrar därmed till att samhället förändras. Kulturell och samhällelig utveckling kan vara en kombination av yttre påverkan och intern utveckling. Detta innebär att en speciell kulturell yttring för första gången kan uppträda på den plats man studerar för tillfället.

I anslutning till en centralplats kan det finnas ett *ortnamnsskick* som visar på platsens speciella roll. Det gäller framför allt de ortnamn som kan betecknas som teofora och organisatoriska, exempelvis *Gudme* och *Vä*, och kanske också *Uppåkra* (jfr Fabech & Ringtved 1995; Brink 1998, 1999).

Stadium IV - Norden skapar en egen identitet, ca. 550/600-700.

Övergången mellan Näsmans andra och tredje fas har vållat problem genom att vara en tid när källmaterialet sviktat (Näsman 1991b). Detta har varit uppenbart inom dansk arkeologi även om situationen har förbättrats markant på senare år (Näsman 1991b; Vang Petersen 1991). Detta har också varit ett problem även i Skåne. Märta Strömberg har ofta påpekat för mig att det nästan inte fanns något känt skånskt källmaterial från yngre germansk järnålder när hon påbörjade sina undersökningar i Skåne i slutet av 1940-talet (muntl., M. Strömberg). Idag är perioden den absolut rikaste när det gäller metallfynd.

De mest karakteristiska platserna från förra stadiet (Gudme, Sorte Muld) minskar i betydelse under 500-talet och proto-städerna från nästa stadium etableras inte förrän under tidigt 700-tal. Förhållandena i Vä är något osäkra för just detta skede. Däremot överlever Uppåkra denna period, och från platsen finns ett stort och varierat källmaterial. Mest iögonfallande är ett mycket stort material av fibulor, beslag och spännen av nordisk tillverkning. Flera av dessa har tillverkats på platsen och en viss standardisering kan ses bland de färdiga produkterna (Hårdh 2001a). Källmaterialet indikerar också att kontakterna med kontinenten är betydligt mera sparsamma än för perioderna före och efter. Någon nedgång för boplatsen tycks inte ske, utan ytmässigt är det samma områden som är fyndförande som i perioderna före och efter. Förändringarna bör därmed vara strukturella. Detta speglar möjligen en faktisk situation där kontakterna med kontinenten minskar, samtidigt som man satsar på att skapa en egen nordisk identitet. Standardiseringen bland produkterna kan indikera en viss frigörelse av produktionen från den absoluta elitens överhöghet, samtidigt som produkterna inte alltid saluförde till förutbestämda avnärmare. Kanske är detta det första steget mot den mera renodlade struktur som handel och hantverk sedermera får genom upprättandet av speciella platser för dessa funktioner. Uppåkramaterialet från mitten av 500-talet till ca. 700 kommer förmodligen i framtiden att bli typbildande för hur centralplatser kunde vara strukturerade under denna tid.

Ett tecken på en viss frigörelse av produktionen är den specialisering som ett antal bebyggelser uppvisar i tidig yngre germansk järnålder. Vissa av dessa är uppenbarligen nyetableringar och på flera platser i Skåne blir exempelvis bronsgjutning tydlig i materialen. Detta gäller i t.ex. Västra Karaby, Östra Torp och Dagstorp (se del II, kap. 2). En nyfunnen plats vid Klammersbäck (Maletofta) i Ravlunda socken skall förmodligen också räknas hit, där bl.a. gjuttappar, gjutklumpar och viktlod, och även halvfabrikat har påträffats vilket indikerar bronsgjutning (Fabech & Helgesson, manus). På Strøbybolatsen på Själland under 6-7 årh. har troligtvis näbbfibulor gjutits (Tornbjerg 1998) och platsen skall förmodligen också räknas in i denna grupp. I fallen Västra Karaby, Östra Torp och Strøby är bronsgjutningen koncentrerad till en viss del av ett större boplatsområde, kanske en gård (Ohlsson 1971; Stjernquist 1988a; Jeppsson 1995; Jeppsson 1996; Tornbjerg 1998). En viss specialisering på vissa platser är tydlig under detta stadium och dessa platser skall möjligen uppfattas som säten för

lokala stormän. Restprodukterna från bronsgjutningen är inte alltför omfattande och troligen var hantverkarna inte fast knutna till platserna, utan tillfälligt ditkomna från andra platser, exempelvis Uppåkra. På platserna har speciella fynd som skärvor av glasbägare och guldgubbar (Strøby), och förgylld svärdsknapp (Västra Karaby) framkommit, vilket styrker bilden av att enstaka gårdar i byarna kunde ha en viss särstatus.

Olika centrala platser

De kriterier som gällde för centralplatser under stadium III gäller också för detta stadium. Samtidigt blir en annan typ av centrala platser synlig i källmaterialet. Kriterier för dessa är att det rör sig om bebyggelseenheter, där speciella funktioner, t.ex. metallhantverk, är knutna till en del av bebyggelseområdet. Tro-ligen rör det sig om en eller flera gårdar i en by, till vilken eller vilka denna specialisering var knuten. Det är troligt att dessa platser var säten för en stormannaklass.

Stadium V - Tidiga kungariken, ca. 700-tidig medeltid.

Innan detta stadium börjar har flera av de traditionella centralplatserna från det förra stadiet mist mycket av sin forna betydelse. Uppåkramaterialet visar inte på någon nedgång under det 7 århundradet utan bibehåller sin karaktär av centralplats. En ny typ av centrala platser växer fram som skiljer sig funktionellt från de under stadium III. Det är utpräglade handels- och hantverksplatser, som ibland har kallats proto-städer eller emporier. En specialiserad produktion är påtaglig på dessa platser och en standardisering i vad som producerades är uppenbar. Många produkter blir närmast identiska inom ett stort skandinaviskt område (Høilund Nielsen 1991; Callmer 1995). Detta talar för nära kontakter mellan producenter och distributörer över ett stort område. Det talar också för att det inte fanns ett beroendeförhållande mellan producenter/distributörer och de som sedermera kom att äga föremålen (jfr Callmer 1995).

Dessa specialiserade handels- och hantverksplatser har också spelat en stor roll för varuutbytet. Det finns dock en viss skillnad i karaktären på importmaterialet mot det som kan beläggas på centralplatserna från tidigare stadier. I det tidigare skedet består importmaterialet, till stor del, av hela föremål av tämligen exklusiv karaktär, såsom fibulor och beslag (se del II, kap. 2). Från det senare skedet finns en stor mängd skärvor av glas och keramik med främmande proveniens, och Callmer har föreslagit att det, åtminstone för keramikens del, rör sig om emballage (Callmer 1991a:41). Glasskärvor kan eventuellt uppfattas som skrot att återanvändas vid tillverkning av glaspärlor. Vissa av dessa handels- och hantverksplatser är medvetet planlagda (jfr Jensen 1991), och det finns en klar specialisering påhandel och hantverk, dvs. två av de funktioner som var knutna till de äldre centralplatserna. Dessa nya platser har också en tydlig knytning till havet och deras placering har troligen, till stor del, anpassats till handeln och handelsvägarna. Dessa typer av platser är välkända i de arkeologiska källmaterialen. Näsman exemplifierar med Ribe, Hedeby och Åhus (1996), men även Birka kan ses i denna kontext (Callmer 1994:50 ff.). Varuutbyte och specialiserat hantverk är funktioner som är välbelagda på dessa platser, men en annan funktion som sällan uppmärksammas är den fortifikatoriska. Det är välkänt att Hedeby, Birka, Århus och Ribe (800-900-tal) (Randsborg 1980:71 ff.; Jensen 1991) var omslutna av vallar. Hur förhållandena var i Åhus ger källäget inga uppgifter om. Dessa vallar kan ha haft fortifikatoriska funktioner, men också varit till för att avgränsa det område som utgjorde handels- och hantverksområdet. Möjligen rådde speciella juridiska förhållanden innanför dessa vallar som påminde om senare tiders stadsprivilegier, och där någon (kung, hövding) kunde garantera säkerheten (jfr Jensen 1991:83 f.). Detta förhållande styrks av de vallanläggningar som doku- menterats i anslutning till Löddeköpinge, Lomma och Kämpinge (Ohlsson 1976; Andrén 1985; Ersgård 1986); tre orter som tillskrivs kommersiella funktioner i sen järnålder och tidig medeltid. Vallarna är inte särskilt imponer-ande och skall kanske snarare ses som gräns- markeringar än faktiska försvarsvallar. I detta sammanhang kan också den ringvallsborg av trelleborgstyp som under-

sökts i Trelleborg på skånska sydkusten nämnas. Borgens tidigaste fas kan dateras till 800-tal eller, troligare, tidigt 900-tal (Jacobsson 1995). Denna tidiga fas kan därmed inte förknippas med den danska rikssamlingen i sent 900-tal, utan bör i stället ses i förbindelse med utveckligen i sydvästra Skåne och östersjöområdet under 800-900-talen (se del II, kap. 2). Möjligen har handeln och en önskan om att säkra handelsvägarna spelat en stor roll vid etableringen av denna borganläggning.

Utvecklingen av jämålderns gårdsbebyggelse genomgår flera utvecklingssteg. Möjligen är detta en utveckling liknande den på kontinenten, där jordegendomar kommer att utgöra grunden för olika stormäns maktpositioner (Harrison 1999). Ett viktigt steg sker med början under 600-700-talen, då en rad stora gårdar växer fram med många olika typer av hus och ofta på stora tofter (Egeberg Hansen *et al.* 1991:17 ff.). Vissa av dessa gårdar får karaktären av storgårdar, exempelvis Tissø, Lejre och Strøby (Jørgensen 1995; Jørgensen 1998; Tornbjerg 1998), och bör uppfattas som säten för tidens elit. I vissa fall finns en strukturell och funktionell kontinuitet från storgårdarna under föregående stadier, exempelvis i Strøby (Tornbjerg 1998). Andra gårdar är nyetableringar, exempelvis Tissø (Jørgensen 1998).

Ett problem i detta sammanhang är hur storgårdarna förhåller sig till de handels- och hantverksplatser som omtalats ovan. Flera alternativa förhållanden är rimliga. På en plats som Tissø finns en klar knytning mellan storgården och flera områden med spår av hantverksaktiviteter inom boplatsen. Hur pass specialiserat hantverket har varit är dock osäkert (Jørgensen 1998; Jørgensen, muntl.). Samtidigt är inte någon handels- och hantverksplats känd som kan förknippas med Tissø. Därmed kan Tissø representera en typ av platser med samma grundstruktur som centralplatserna under stadierna III och IV. Från andra undersökta gårdar finns inget i materialet som indikerar vare sig handels- eller hantverksaktiviteter. Dessa gårdars status av storgård har givits i jämförelse med andra gårdar. Det kan vara toftstorlek, eller att man kan belägga en hallbyggnad som i Vorbasse (Egeberg Hansen *et al.* 1991; Näsman 1991b). Dessa gårdar kan ha varit stormannasäten, men den typ av speciali-sering som kan spåras på handels- och hant-verksplatserna behöver ej ha varit knuten dit.

En tredje situation är den där ett positivt samband mellan storgård, och handels- och hantverksplats verkar uppenbart. Ett exempel är att kungen som regerade över Birka inte residerade där, utan på närbelägna Adelsö (Carlsson 1997). I dylika fall behöver inte de platser som givit det mest iögonfallande källmaterialet nödvändigtvis vara residens åt tidens kungar och hövdingar. Det är snarare karaktären på materialet som avgör detta. Residensen kan vara tämligen svåra att påvisa i de arkeologiska materialen, samtidigt som de utgjorde de centrala platserna för ett områdes styre.

Tiden från sent 900-tal och fram i tidigt 1000-tal förknippas med den danska rikssamlingen och kristendomens införande. En rad bebyggelser med speciella funktioner försvinner vid denna tid eller får förändrad karaktär. Samtidigt tillkommer nya bebyggelser med speciella funktioner.

Under 900-talet försvinner flera av de protostäder som etablerades under 700-talet. Åhus tillbakagång kommer redan under 800-talet (Callmer 1991a), medan Hedeby och Birka lever kvar till sent 900-tal (Callmer 1994; Carlsson 1997). Ribe genomgår flera utvecklingsstadier på samma plats till den högmedeltida staden (Jensen 1991). Flera nya städer etableras under denna tid, t.ex. Århus, Odense, Roskilde och Lund (Näsman 1996). De flesta av de tidiga städerna blir viktiga för kungen som exempelvis myntorter (Andrén 1985:App. 1) och de kommer att tillhöra det s.k. kungalevet enligt kung Valdemars jordebok 1231 (ibid.). De blir också tidigt säten för biskopar.

Hur Uppåkra skall uppfattas under sent 900-tal och tidigt 1000-tal är oklart med utgångspunkt ur gällande källäge. Visst källmaterial indikerar att speciella funktioner såsom handel och hantverk fortfarande var knutna till platsen efter att det närbelägna Lund hade grundats (Gustin 1999; se del II kap. 2). Dessutom indikerar en del material att stormän fortfarande var knutna till platsen under större delen av 1000-talet.

Med kristendomens införande börjar träkyrkor, och sedermera stenkyrkor, att uppföras. Tidiga träkyrkor finns belagda i Skåne i bl.a. Lund från 990 (Andrén 1985:207 ff.), Löddeköpinge 1025 (Cinthio, H 1980; muntl., H. Cinthio) och Hammarlunda 1050-1075 (Gustafsson & Weidhagen 1968:165 f.). Också ett litet antal stenkyrkor kan dateras till 1000-tal, t.ex. Dalby, Lund, Skårby och Bonderup (Anglert 1995:65 ff.). Kyrkorna blir en ny typ av element i bebyggelsen under 1000-talet, och blir ofta uppförda i anslutning till storgårdar som i Bjäresjö och Lisbjerg (Jeppesen & Madsen 1991; Callmer 1992b). Detta förhållande är, i många fall, tydligt i hög- och senmedeltid och för Skånes del kan detta konstateras i 44 fall (Reisnert 1989:145 ff.). Senvikingatida och tidigmedeltida storgårdars knytning till kyrkor har framhållits på andra håll (jfr Skansjö *et al.* 1989; Anglert 1995).

Vissa storgårdar, som i Tissø och Strøby, lever kvar till ca. 1000 eller in i tidigt 1000-tal för att sedan försvinna (Jørgensen 1998; Tornbjerg 1998). Andra storgårdar etableras i vikingatid för att fortleva in i medeltid, och här är de ovan nämnda exemplen från Bjäresjö och Lisbjerg de mest kända (Jeppesen & Madsen 1991; Callmer 1992b). Den senvikingatida och tidigmedeltida storgårdsstrukturen framstår tydligast genom spridningen av arkeologiskt påvisade storgårdar, stora ädelmetallfynd (Hårdh 1976a), runstenar (Randsborg 1980) och en rad andra variabler, exempelvis gravar med vapen och ryttardetaljer (se del I, kap. 5). Den kan också indikeras retrogressivt genom de storgårdar som är kända från högmedeltid.

En annan typ av bebyggelseenheter under sen vikingatid är de ringvallsborgar som går under samlingsnamnet trelleborgar. Här är Aggersborg, Nonnebakken, Fyrkat och Trelleborg välkända exempel från Danmark. Från Skåne finns idag två arkeologiskt undersökta ringvallsborgar, nämligen Trelleborg och Borgeby. De skånska borgarna har båda satts i samband med Harald Blåtand och den process som ledde till att Skåne blev en del av Danmark (Jacobsson 1995:58; Svanberg & Söderberg 1999a:7). Samtidigt finns det skillnader mellan borgarna där Svanberg & Söderberg visar på en västlig och en östlig grupp. Borgarna i den västliga gruppen (Aggersborg, Nonnebakken, Fyrkat) är uppförda vid ett tillfälle under 900-talet sista fjärdedel (Svanberg & Söderberg 1999a:41 f.) och efter en strikt geometrisk grundplan. En viss osäkerhet finns kring Nonnebakken i Odense, men en ringvall är känd från platsen och borgen brukar sättas i samband med övriga trelleborgar (Randsborg 1980:72; Henriksen, muntl.). De östliga borgarna, däremot, är uppförda i flera faser, och är ålderdomliga i sina äldsta delar gentemot de västliga (ibid.:57). Det är därmed inte troligt att dessa östdanska borgar i sina tidiga faser uppförts av Harald Blåtand, utan snarare måste ses som resultatet av en utveckling i Skåne och på Själland. Olesen har diskuterat ringvallsborgen från Trelleborg i Skåne och menar att dess båda faser skall dateras till 800-talet (se del II, kap. 2) (Olesen 2000).

Olika centrala platser

Två typer av centrala platser gör sig särskilt gällande i materialet. Den ena typen av platser är specialiserade handels- och hantverksplatser (emporier, proto-städer). Kriterier för denna typ är att specialiserat hantverk och långväga varuutbyte är framträdande i det arkeologiska materialet, och att bebyggelsen har en annan karaktär än i de ordinära byarna. Den andra typen av platser har karaktären av elitära miljöer där funktionen av residens är framträdande. Kriterier för dessa platser är stora gårdenheter med hallbyggnader. Dessa miljöer kan ha varit residens för både hövdingar/kungar och stormän.

Del II. Det arkeologiska materialet

1. Källkritik

Det arkeologiska källmaterialet från Skånes järnålder är stort och varierat, och ett flertal fyndkategorier, fyndmaterial och fyndomständigheter är väl publicerade (t.ex. Jacobsen & Moltke 1942; Mackeprang 1952; Stjernquist 1955; Strömberg 1961b; Hårdh 1976b; Callmer 1986; Lund Hansen 1987; Andersson 1993a; Stjernquist 1993a; Carlie 1994; Nicklasson 1997; Hårdh (red.) 1999c; Jacobsson 2000; Hårdh (red.) 2001b, m.fl.). Flera källkritiska problem som är förknippade med olika fyndkatergorier har därtill avhandlats av olika forskare. En stor del av det arkeologiska källmaterialet har framkommit vid olika typer av markberedning och många har kunnat bärgas just för att de som utförde markarbetena var uppmärksamma. Andra har påträffats vid arkeologiska undersökningar och här är oftast fyndomständigheterna väl angivna. I detta sammanhang skall endast vissa generella källkritiska drag beröras, medan källkritiken för övrigt kommer att fortlöpande arbetas in i materialredovisningen.

De skånska boplatser som redovisas nedan (sid. 44 ff.), är alla dokumenterade genom olika typer av arkeologiska undersökningar. Genom dessa har man exempelvis kunnat belägga på vilket sätt de olika platserna var internt strukturerade och om några speciella funktioner var knutna till platserna. Fyndmaterialet kan oftast knytas till en säker kontext och man har också vanligen kunnat datera platserna. Den främsta källkritiken är att inte någon boplats är fullständigt undersökt och skälen till detta är många, exempelvis en undersöknings ekonomi eller begränsningen för en exploateringsytas storlek. Detta innebär att man endast får en del av materialet och förnyade undersökningar kan förändra tolkningen av en boplats. Ett exempel på detta är Västra Karaby där två undersökningar gav olika material som indikerar en funktionsuppdelning av boplatsen. Den västra delen av boplatsen gav ett rikt material med bl.a. importerat bägarglas, en rikt ornerad svärdsknapp och restprodukter från bronsgjutning. Detta indikerar möjligen närvaron av en elitär miljö. Inom den östra delen av boplatsen är förhållandena annorlunda och något iögonfallande fyndmaterial kunde ej beläggas (jfr. Ohlsson 1971; Callmer 1995; Jeppson 1996). Nya undersökningar kan därmed komplettera och nyansera tolkningen av en boplats och de funktioner som var knutna till den.

För gravarna som redovisas i del II, kap. 5, råder också problem med representativiteten. Inga gravfält har med säkerhet blivit totalundersökta i Skåne även om stora delar av gravfält finns dokumenterade, t.ex. i Simris (Stjernquist 1955), Hammarsnäs (Hansen 1936) och Fjälkinge (Helgesson 1992). Det vanliga är annars att gravar påträffats som solitärer eller i mindre grupper (jfr Stjernquist 1955; Jacobsson 2000; Branca 2001). Ofta har de blivit skadade vid dikning, markberedning eller andra typer av markingrepp. Enstaka gravar eller mindre gravgrupper kan vara rester efter större gravfält, men lika gärna spegla en faktisk struktur med små gravgrupper, och därmed vissa principer, som rådde vid gravläggandet. Många gravfynd har påträffats och framtagits av lekmän i en tid när den antikvariska verksamheten inte var utbyggd. Kring många gravfynd finns det därför en osäkerhet om gravanläggningarnas struktur. Det råder vidare tvivel kring vissa fyndmaterial. Det kan vara om ett gravmaterial är komplett, om det kommer från *en* grav eller om det överhuvudtagit är ett gravfynd.

Depåerna eller de samlade fynden (se del II, kap. 6) utgör en heterogen samling. Liksom för gravar råder det i många fall en osäkerhet om det är ett slutet fynd och om fyndet utgör samtliga föremål som en gång deponerades. Det finns skilda uppgifter kring deras fyndförhållanden.

Exempelvis redovisar Hårdh 70 samlade fynd med ädelmetall från Skånes vikingatid med känd fyndplats. Av dessa framkom 32 vid grävningar eller andra markarbeten, 12 i samband med åkerarbeten och endast 5 vid arkeologiska undersökningar. För övriga 21 fynd finns inga fyndomständigheter angivna (Hårdh 1976b). Osäkerheten är också stor kring de exakta fyndplatserna. Många gånger anges endast ett åkerstycke, en by eller en socken (ibid.).

För de enstaka fynden (se del II, kap. 6) är förhållandet sämre. Oftast är fyndplatserna ungefärligt angivna, medan fyndomständigheterna vanligen inte dokumenterats. Det är osäkert vilket källvärde man kan tillskriva enstaka fynd. Det största problemet är att det ofta finns knapphändiga uppgifter om de enstaka fyndens fyndkontext vilket försvårar tolkningen av dem. Däremot kan fynden vara ovärderliga vid analyser av geografiska, kulturella och sociala mönster. Ett bra exempel är spridningen av guldbrakteater (Andrén 1991) som visar på olika kontaktmönster och att det finns regionala skillnader i hur man deponerar dem.

De senaste årens metalldetekteringar har dock visat att många enstaka fynd av metallföremål är boplatsfynd och ofta kan knytas till en viss bebyggelse (Östergren 1986; Vang Petersen 1991). Detta står i kontrast till en äldre uppfattning där lösfunna metallfynd ofta ansågs komma från förstörda gravar eller depåer (Strömberg 1961a:85).

De fynd som gjorts i ploggången i Uppåkra, och på andra platser, med hjälp av metalldetektorer skulle kunna betraktas som lösfynd utan säker kontext. Detta är också en vanlig kritik som kan riktas mot metalldetektering som metod. Å andra sidan utgör fynden, många gånger, stora och särartade material, som påträffats i ploglagret inom en påvisad fast fornlämning. En plats som Uppåkra har dokumenterat tjocka kulturlager och dessutom kraftigt förhöjda fosfatvärden (Larsson 1998:95 ff.). Det finns en mycket god överensstämmelse mellan förhöjda fosfatvärden, spridningen av metalldetektorfynd och kulturlagrets utbredning i Uppåkra (se sid. 45 f., fig. 11). Trots att fynden från många boplatser hamnat i ploggången som resultatet av markberedning och erosion, lämnar fyndmaterialet och deras spridning viktig information t.ex. om platsernas kronologi, inre organisation, produktion, kontaktmönster och religion.

Det källmaterial som ligger till hands är, som ovan framskymtat, brottstycken av en helhet. En del av källmaterialet har försvunnit för alltid. Det kan vara delar av gravfält eller boplatser där källmaterial försvunnit genom naturlig nedbrytning eller genom senare tiders markingrepp. Det kan också vara hela enheter som försvunnit, t.ex. gravanläggningar eller offerplatser. Orsakerna till detta är många. Vi vet t.ex. att den odlade marken i Skåne 1805 utgjorde 13 % av totalarealen och att samma siffra drygt 100 år senare var 54 %. Skiftesreformerna, i kombination med en folkökning, i början av 1800-talet gjorde att behovet av åkermark ökade. Man byggde nya gårdar, dikade ut våtmarker, sänkte sjöar, och odlade upp mycken äng och utmark (Emanuelsson *et al.* 1985:105 ff.). Härvid har mycket källmaterial förstörts och vad som kommit in till olika museer har inte varit resultatet av en systematisk insamling. Processen fortsatte under 1900-talet då allt större arealer togs i anspråk av det moderna samhället, med utbyggnaden av infrastrukturen, bostadsområden och industriområden. Jordbruket mekaniserades och exempelvis djupplöjning blev vanligt. Det är först från 1960-talet och framåt som man, i större skala, dokumenterat och undersökt många av de lämningar som förut förstördes vid exploateringar.

Ett annat källkritiskt problem är den geografiska snedvridning som finns i undersökningsintensiteten i Skåne. Exempel på detta är de stora undersökningar som utförts från 1960-talet och framåt kring Malmö (Tegnér (red.), manus. Andra exempel är undersökningar vid infrastrukturella satsningar (Sydgas, Öresundsförbindelsen, Västkustbanan, utbyggnaden av väg E 4) under 1980- och 1990-talen. De flesta undersökningarna är koncentrerade till sydvästra Skåne, och övriga delar av landskapet är underrepresenterade (jfr. Jacobsson 2000; Tegnér (red.), manus). Detta innebär också att undersökningar från andra delar av Skåne borde framgent få en hög prioritet.

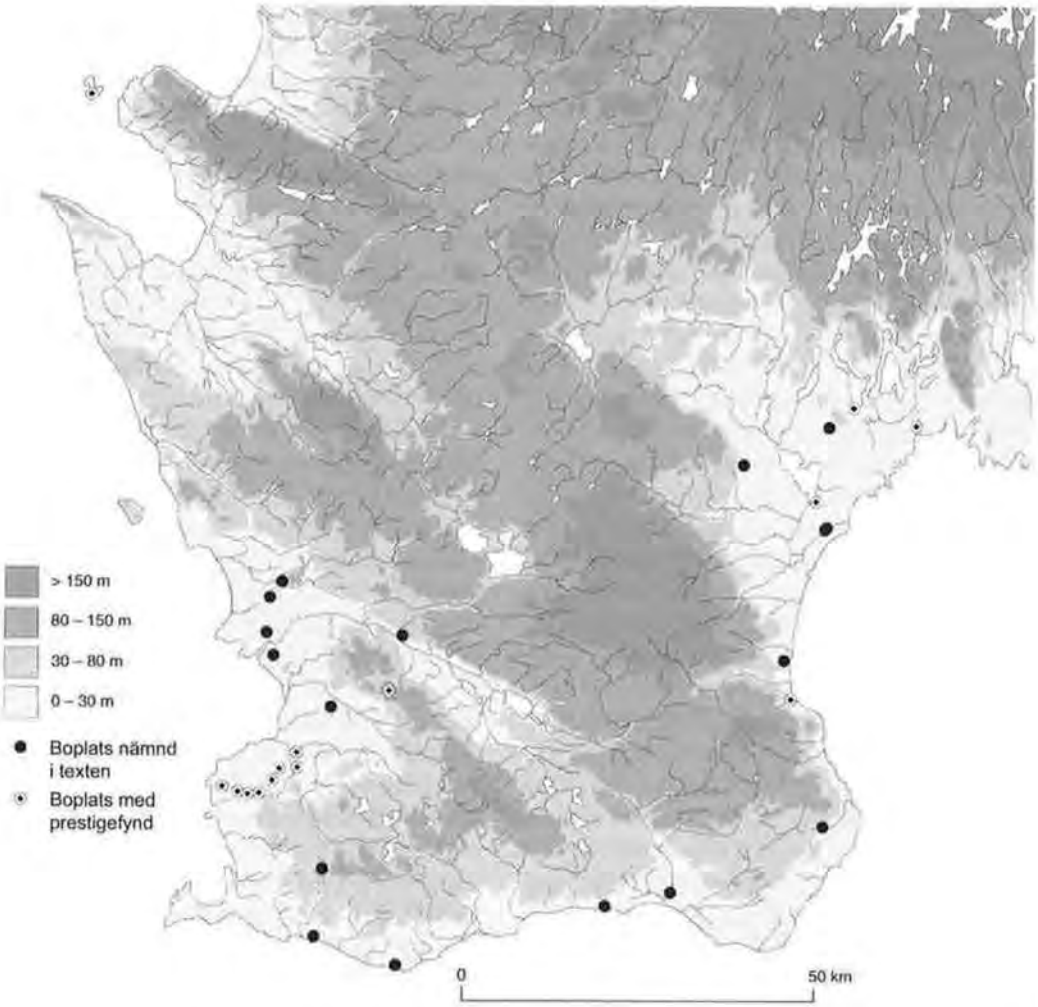

Fig. 10. Boplatser från Skåne som beskrivs i texten och boplatser med enstaka speciella fynd.

2. Centralplatser och centrala platser i Skåne

I del I, kap. 6, redovisas en modell över järnålderssamhällets struktur och utveckling i ett långtidsperspektiv. Utgångspunkten för denna modell är de tre stadier som redovisats av Näsman och som är ett viktigt resultat av projektet "Fra Stamme til Stat" (Näsman 1991b, 1996, 1998a). En rad platser i Skandinavien omnämdes i denna modell som "typplatser" under de olika stadiena. Till dessa platser var centrala funktioner knutna och dessa funktioner antogs vara samhällsbärande.

I Skåne finns ett antal arkeologiskt undersökta boplatser, till vilka olika centrala funktioner var knutna och dessa kommer att presenteras i detta kapitel (Fig. 10 och Tabell 1). Urvalet bygger på den genomgång av centrala funktioner som gjordes i del I kap. 5. Endast de platser som säkert kan uppvisa någon eller några centrala funktioner är medtagna här. Boplatsernas roll inom järnålderssamhället har varierat som det framgår av de arkeologiska materialen. Dock

kan samtliga platser relateras till den modell som beskrivits för järnålderssamhällets struktur, och därmed också till detta arbetes grundläggande målsättningar (se del I, kap. 2).

Uppåkra

Inledning

Under lång tid har man inom arkeologisk forskning refererat till Uppåkra som en stor och betydande boplats med datering till äldre järnålder. Bristen på undersökningar har gjort att det funnits många oklarheter kring platsen Stjernquist 1994a, 1996b). Sedan förnyade insatser vid Uppåkra inleddes 1996 har det framkommit ett fyndmaterial som markant skiljer platsen från alla andra järnåldersboplatser i Sydskandinavien. Tolkningen av fyndmaterialet visar att platsens betydelse, och de funktioner som var knutna till den, avsevärt skiljde sig från de ordinära agrarenheterna i omlandet. Platsen innehade dessa speciella funktioner under en period av ungefär 1000 år, och denna långa kontinuitet har ej kunnat beläggas på andra järnåldersplatser i Sydskandinavien. Platsens funktioner varierade som det framgår av källmaterialet, och det gjorde sannolikt också platsens roll i samhällsutvecklingen. Uppåkra var i hög grad en viktig plats under alla de tre skeden som Näsman beskriver i ovan citerade modell över samhällsutvecklingen (se del I, kap. 4). Uppåkra fortsätter att vara en betydelsefull plats under de stadier som Näsman beskriver och dess invånare anpassar sig därmed flera gånger till nya politiska, sociala och ekonom-iska situationer. Detta gäller exempelvis 200-talet när en plats som Himlingøje börjar att förlora sin ställning, och 600-talet när material-en från Gudme och Sorte Muld visar på en nedgång. Möjligen bibehåller Uppåkra en viss ställning under sent 900-tal, när platser som Hedeby och Birka upphör att existera som handels- och hantverksplatser. Uppåkra representerar därmed både de tidsskeden när ovan nämnda platser var tongivande och även skedena däremellan, exempelvis 600-talet (jfr Näsman 1991b). Därmed är Uppåkramaterialet viktigt för att vidare diskutera samhällets struktur och olika stadier i samhällsutvecklingen. Uppåkra-materialet är också viktigt för att identifiera andra platser av central karaktär i Skåne, och i norra Europa generellt.

Genomgången av Uppåkramaterialet har som mål att ge en bild av boplatsen och dess speciella funktioner under olika perioder. Detta är viktigt för att kunna knyta an till de uppfattningar som finns om samhällsutvecklingen under järnåldern i Sydskandinavien. Det är också viktigt för att kunna diskutera platsen i ett skånskt perspektiv. Beskrivningen av Uppåkra kan också ses som en modell av hur en centralplats kunde vara strukturerad under olika perioder. Modellen är också en utgångspunkt som andra platser kan relateras till. Denna genomgång av Uppåkramaterialet har det material som fanns tillgängligt under hösten 2000 som utgångspunkt, och vad som tillkommit därefter har bara beaktats i begränsad omfattning. Samtidigt fortsätter undersökningarna av Uppåkra och den bild som redovisas här kommer säkerligen att revideras i framtiden. Ändå framträder redan idag en relativt klar bild av en mycket speciell plats under större delen av järnåldern. Trots att undersökningarna av Uppåkra hittills varit i begränsad omfattning är källmaterialet stort, och presentationen av platsen, och dess funktioner, blir tämligen omfattande. En del av detta källmaterial har redan publicerats (jfr Hårdh (red.) 1999c; Hårdh (red.) 2001b; Larsson (red.) 2001b).

Uppåkraboplatsen är belägen inom Stora Uppåkras och Lilla Uppåkras bymarker i Uppåkra socken, Skåne. Boplatsen täcker mellan 400000 och 500000 kvm. (40-50 ha) och detta kan påvisas genom samstämmigheten hos flera oberoende källor (Fig. 11). Den första av dessa är de fosfatkarteringar som utfördes av Arrhenius i Sockeraktiebolagets regi under 1920-30-talen (Arrhenius 1934). Dessa karteringar är ett värdefullt hjälpmedel för arkeologer vid lokalisering av bebyggelser och Uppåkra framstår som den mest markanta fosfatkoncentrationen i Skåne med en omfattande utbredning. Denna fosfatfläck har också varit utgångspunkten när man avgränsade fornlämningen Uppåkra vid RAÄ:s fornminnesinventering (Uppåkra sn, fornl. 5). Nästa källa är de borrningar som genomfördes i Uppåkra i ett initialskede av Uppåkraprojektet för att konstatera kulturlagrets tjocklek och geografiska utbredning. Dessa påvisade kulturlager

Fig. 11. Uppåkra (forn. 5) med samtliga detektorfynd (okt. 2001), högsta koncentrationer av svartmylla och den historiska bytomtens avgränsning.

har en tjocklek på upp till 2 m inom det fornlämningsmarkerade området (Larsson 1998: 101, Fig. 5). Nästa källa är spridningen av alla de metallfynd och andra fynd som framkommit vid metalldetekteringar fr.o.m. 1996 och framåt. Antalet metalldetektorfynd är ca. 13000 (oktober 2001) och en koncentration av fynd avtecknar sig som ett stort ovalt område. Nya fynd påträffas kontinuerligt och de är huvudsakligen koncentrerade till detta område. Vid metalldetekteringar utanför detta område har fynd framkommit, men inte i samma mängd som på boplatsen och inga påtagliga koncentrationer har påvisats. Boplatsområdet är därmed geografiskt väl avgränsat. En annan källa är de uppgifter som finns angivna i lantmäterihandlingar för Stora Uppåkra och Lilla Uppåkra byar. Det gäller utbredningen av svartmylla som är en viktig boplatsindikation (Riddersporre 1996:13 ff.). Inom området finns också marknamn med namnändelser på *-toft* som indikerar bebyggelse (ibid. 1996:13 ff.).

Ur dessa av varandra oberoende, källor framträder bilden av ett stort ovalt boplatsområde, och samstämmigheten mellan källorna är tydlig. Området mäter ca. 1100 m i nordsydlig riktning och ca. 600 m i östvästlig riktning. Den norra delen av boplatsområdet tangerar Stora Uppåkras historiska bytomt som fortfarande är en relativt väl samlad bebyggelseenhet. Områdets högsta punkt ligger ca. 100 m söder om kyrkan i Uppåkra och mäter ca. 34,00 m.ö.h. Inom den södra delen av området finns de lägsta partierna med det lägst inmätta fyndet ligger på ca. 19,00 m.ö.h. Hela boplatsområdet sluttar därmed från norr mot söder. Området är lätt kuperat med flera förhöjningar och terasseringar. Med hänsyn till de tjocka kulturlagerna, som till stor del finns på höjderna, har grundtopografin förändrats markant under den långa tiden av bebyggelse.

Uppåkra ligger centralt inom den del av det sydvästskånska slättlandskapet som benämnes Lundaslätten. Detta område är tämligen väl avgränsat av Romeleåsen i öster, backlandskap i norr och söder, och Öresund i väster. Området är ca. 20 x 15 km stort. På högsta punkten, och i ett markant läge inom detta slättområde, ligger Uppåkra kyrka. Det är uppenbart att de människor som började bygga sitt samhälle här för drygt 2000 år sedan både ville se och synas.

Kronologi

Från Uppåkra finns ett antal fynd som berättar om aktiviteter och bosättningar på platsen före järnåldern. Artefakter från både sten- och bronsålder har påträffats vid metalldetekteringar, markavsökningar och utgrävningar. Det är dock inte möjligt att kronologiskt länka samman dessa fynd med järnålderns bebyggelselämningar och därmed kommer dessa fynd inte att analyseras vidare.

En kontinuerlig bosättning kan påvisas från århundradena f.Kr. Här tillkommer en viktig källkritisk aspekt. De tjocka kulturlager som påvisats i Uppåkra ligger förmodligen inom vissa områden som ett lock över de äldsta lämningarna. Många av de äldre fynd som trots allt förts till ytan bör vara resultatet av odlingaktiviteter och grävningsföretag, både under senare delar av järnåldern, under medeltid och under nyare tid. Arkeologiska undersökningar har visat att dateringen på de lämningar som kommer direkt under ploggången kan variera högst påtagligt. Strax söder om kyrkogården i Uppåkra undersöktes en grop belägen direkt under ploggång och ett 14C-prov gav 1280+/-80 BP (LuA 4913). Ca. 100 m söder om denna plats framkom vikingatida material (bl.a. en svärdsknapp) direkt under ploggång. Sydöst om prästlönebostället i Uppåkra finns fyndrika kulturlager och keramiken direkt under ploggång kan dateras till yngre romersk järnålder (Dahlström 1999:8). Slutligen undersöktes ett par ugnar inom de västra delarna av boplatsen och dessa kunde dateras till yngre germansk järnålder (Lindell 2001a:21). Detta styrker uppfattningen om att de äldsta perioderna kan vara underrepresenterade i fyndmaterialet.

De olika dateringarna av kulturlagerna direkt under ploggången kan indikera att bosättningen varit olika intensiv under olika perioder inom olika delar av boplatsområdet. Detta måste också ses i kombination med nedplöjning och erosion, som bör ha varit mest omfattande på höjderna.

Fibulor och dräktspännen från Uppåkra utgör ett mycket stort material, och hittills har ca. 1200 exemplar framkommit. Det rör sig mestadels om välkända nordiska typer och dessa är en lämplig utgångspunkt för att bygga upp boplatsens kronologi. Från de tidigaste skedena finns dock inga fibulor utan här får kronologin vila på andra typer av källmaterial.

Bland de äldsta fynden är två knoppar till halsringar i brons av en typ som ej påträffats tidigare i Skåne. Ringarna har nära paralleller i gravarna 32 och 63 på Kyrkbacken i Horn sn, Västergötland (Moberg 1954:34), och kan dateras till sen La Tene–tid (150 f. Kr. - Kr.f.) (ibid.: 36 ff.). Bebyggelselämningar i Uppåkra från detta äldsta skede har kunnat beläggas genom konstruktioner och fynd. Ett antal14 C–dateringar från olika grävningsytor har givit värdena 1780+/-80 BP (Ua-13605), 1870+/-85 BP (LuA-4710), 1880+/-90 BP (LuA-4708), 1980+/-90 BP (LuA-4712) och 2020+/-95 BP (LuA-4709). De konstruktioner som daterats är bl.a. sotlager, eldstäder och gropar. Dessa konstruktioner ligger långt, eller längst, ner i lagerföljden

och är överlagrade av material från senare delar av järnåldern. Från dessa nivåer har bl.a. lerblock (Lindell 2000:4) och keramik (facetterade mynningar) (ibid.:27) framkommit. Dessa tidiga bebyggelselämningar är spridda över ett stort område, men samtidigt har de framkommit vid undersökningar i liten skala, närmast i form av provschakt. Lämningarna skulle kunna vara rester efter *en* gård eller *en* bebyggelseenhet som varit lokaliserad på olika platser inom området under tidig järnålder. Samtidigt verkar det osannolikt att man vid de ytterst begränsade provundersökningarna skulle påträffa dessa äldsta lämningar vid så många tillfällen. I stället är det tydligt att det redan under sen keltisk järnålder och tidigt i äldre romersk järnålder fanns en omfattande bebyggelse i Uppåkra. Det är troligt att denna hade en bystruktur, liknande den som finns belagd exempelvis i Hodde, på boplats VI inom Fosie IV och inom Köpinge-området vid Ystad (Hvass 1985; Tesch 1992b; Björhem & Säfvestad 1993).

Fibulor och dräktspännen från Uppåkra utgör en mycket stor grupp, och i princip alla huvudgrupper av skandinaviska fibulor och dräktspännen representerade. Dessutom förekommer en hel rad särformer och importstycken som är ovanliga eller helt unika i sydskandinaviska material. Sammantaget visar materialet av fibulor och dräktspännen på en kontinuitet på platsen under drygt 1000 år. Ännu är stora delar av materialet endast preliminärt genomgånget.

De tidigaste fibulorna från Uppåkra kan dateras till period B1 och utgör en homogen grupp om sju st. De är alla av typen kraftigt profilerad fibula och tillhör grupp IV enligt Almgren. Vanligen dateras denna typ av fibula till B1, även om den kan användas vidare in i B2 (Almgren 1923:34 ff.; Eggers 1951; Helgesson & Stjernquist 2001). Fibulamaterialet från B2 domineras av breda bandformiga fibulor och är nio till antalet (Almgren 1923:grupp V:serie 8; Eggers 1951; Helgesson & Stjernquist 2001). Till B2 dateras också en fibula av Almgrens grupp V, serie 1:94-96, (Almgren 1923) och en fibula liknande Almgren 1923:Tafel XI:243 (ibid.). Den senare fibulan är ett importstycke från provinsialromerskt område (Almgren 1923:109 f.).

Till C1a dateras en grupp om 16 fibulor och dominerande är fibula med hög nålhållare av tidig typ (Almgren 1923:grupp VII:serie 1). Flera av dessa fibulor har knoppar på foten. Till C1a räknas också några fibulor med omslagen trekantig fot (Ethelberg 1990:29 ff.; Helgesson & Stjernquist 2001). Till C1b dateras en homogen grupp av fibulor med hög nålhållare (Almgren 1923:grupp VII:serie 2). Nålhållaren är här utdragen och saknar alltid knopp. Fibulor med datering till C2 utgör ett problem då det inte finns några klara ledformer. Slomann menar att en rad långlivade former skall förknippas med C2 och därför kan eventuellt flera fibulor från C1b-gruppen framgent leva kvar in i C2 (Slomann 1977:145). Ethelberg påpekar den problematik som finns i att utskilja perioddefinierade typer för C2, och menar vidare att längden på C2 skall förkortas från 60-70 år till 40-50 år, vilket stämmer bättre överens med det relativt sparsamma antal gravar som kan knytas till perioden i Danmark (Ethelberg 1990:35). Möjligen skall man tala om en C1b-C2-grupp, dvs. att former typiska för C1b lever kvar in i C2. I C3 förnyas fibulamaterialet och dominerande blir olika fibulor med bandformiga bågar. De har vanligen lång fot och nålhållare, eller en kort smal fot. Flera är varianter av Niemberger- och Haraldstedfibulor. Till perioden räknas också Nydamfibulor (Helgesson & Stjernquist 2001).

En liten grupp om tio fibulor är svåra att datera till någon av de huvudsakliga perioderna. Det gäller fibulor med trekantigt tvärsnitt på bågen, lång fot och kort nålhållare. Det gäller också fibulor med tvärstrierad kort fot och nålhållare. Dessa och ytterligare ett par udda fibulor har preliminärt bestämts som övergångsformer mellan C3 och äldre germansk järnålder (Helgesson & Stjernquist 2001).

Den dominerande fibulatypen från äldre gemanertid är den korsformiga som också är en ledform för perioden. Typen föreligger i 49 exemplar från Uppåkra. Bland dessa finns ett fragment (U 4668) av en "small-long brooch" enligt engelsk teminologi som är en variant av korsformig fibula med en spridning framförallt till England (Ringtved 1991:57). Till äldre germansk järnålder kan också ett antal småfibulor räknas. Detta är en heterogen grupp om ett 30-tal fibulor.

Inom gruppen finns en rad varianter där huvud och fot kan vara avlånga, avsmalnande, runda, halvmåneformade eller rektangulära. Detta material är ännu ej närmare analyserat. Från Uppåkra föreligger också två hela och två stora brottstycken av reliefspännen. Det ena av dessa står ett reliefspänne från Grönby i Skåne nära (Åberg 1924:Fig. 49). Unikt i materialet är ett stort fragment av ett likarmat reliefspänne, ornerat i stil I och med en inlagd röd sten (Magnus 2001:182). De likarmade reliefspännena har sin utbredningsmässiga tyngdpunkt i Norrland och Svealand (Åberg 1924:51; Näsman 1984:163).

Det samlade fibulamaterialet från yngre germansk järnålder i Danmark och Skåne var en viktig utgångspunkt för Ørsnes arbete "Form og stil i Syndskandinaviens yngre germanske jernalder" (1966). På grundval av framförallt gravmaterialet från Bornholm delade Ørsnes upp yngre germansk järnålder i tre faser (1-3) (ibid. 1966:12 ff.) som han menar främst är kronologiska (ibid.), och gränserna mellan faserna sätts vid 650 och 725 (ibid.:180 ff.). Det finns förstås vissa källkritiska problem med att låta kronologin till stor del vila på bornholmska förhållanden med de speciella förutsättningar som präglar just öar. Att Ørsnes kronologiska uppdelning av fibulatyperna trots detta har relevans för andra områden i Sydskandinavien har vidimerats i senare arbeten (Høilund Nielsen 1987, 1991; Jørgensen 1990), även om dateringarna i reella år kan variera något i de olika arbetena. Härnedan kommer huvudsakligen Ørsnes indelning att följas.

Från yngre germansk järnålder finns drygt 600 fibulor och dräktspännen i Uppåkra. I denna genomgång diskuteras endast de större fibulagrupperna. Det finns i materialet ett antal fibulor som endast uppträder i enstaka exemplar. Det finns också fibulor som är så fragmenterade att deras typtillhörighet ej går att säkerställa noggrannare än att det rör sig om en form från yngre germansk järnålder. De stora grupperna i den första fasen är likarmade fibulor (Øsnes 1966:115 ff.), S-formiga fibulor (ibid.:144) och cirkulära plattfibulor (ibid.:128 ff.). Till gruppen skall tidiga näbbfibulor (typerna G1 och G2) (ibid.:120 ff.) och sannolikt också fiskfibulor (ibid.:101 f.) föras. Ett par cirkulära skålfibulor finns också i materialet. Detta är annars en typ som huvudsakligen har sitt utbredningsområde i Nordnorge (ibid.:148). Till fas 2 dateras näbbfibulor av typ G3 (ibid.:123 ff.), de flesta fågelfibulorna (ibid.:101 ff.) och ovala plattfibulor (ibid.:133 ff.). Hit hör också alla rektangulära plattfibulor (typ K1 och K2) (ibid.:136 ff.), utom någon som skall dateras till fas 3 (typ K4). Till Ørnes tredje fas dateras ovala skålfibulor (ibid.:148 ff.) och djurformade skål fibulor (ibid.:157 ff.).

De likarmade fibulorna från yngre germansk järnålder uppgår till 104 st och av dessa är 5 st av avvikande typer (se nedan). I detta material, som endast är preliminärt analyserat, finns flera s.k. Husbyfibulor varav vissa möjligen skall dateras till förra perioden (Åberg 1924:Fig. 133-134; Åberg 1953:138; Larsson 1982:160 ff.). Huvuddelen av de likarmade fibulorna kan dateras till slutet av 6 årh. e. Kr (Ørsnes 1966:115 ff.). Ørsnes menar att typen skall uppfattas som en nordisk typ som framförallt skall knytas till Sydskandinavien och Östersjöområdet (ibid.: 119). Denna proveniens har ytterligare styrkts, och då framförallt för Sydskandinaviens del, genom de senaste årens metalldetekteringar. Det danska materialet ökat påtagligt (Vang Petersen 1991:52 ff.) och också i Skåne har nya spännen påträffats på flera platser (U 31000; Helgesson, manus A). En del av de likarmade fibulorna från Uppåkra har diskuterats av Arrhenius som visat att det finns typindentiska exemplar i materialet och dessutom typer som endast är kända på Uppåkra. Detta talar för en produktion på platsen (Arrhenius 1999:142 f.).

Cirkulära plattfibulor av Ørsnes typ I 1a-c är inte särskilt frekvent förekommande i Norden. Ørsnes redovisar 12 st för Sydskandinaviens vidkommande (1966:128 ff.). Ett mindre antal har tillkommit sedan dess främst genom metalldetekteingar i Danmark (Vang Petersen 1991:52 ff.). Dessa fibulor visar släktskap med fibulor i sydöstra England, och Arrhenius har påpekat nära förbindelser vid övergången mellan älder och yngre germansk järnålder (Arrhenius 1960:177). Från Uppåkra finns idag 26 st fibulor av typerna I 1a-c och därtill kommer minst fyra förmodade nithuvuden (jfr Jørgensen 1991:Fig. 8 och Fig.9), med samma formspråk som

fibulorna. Två av dessa nithuvuden har gjorts om till fibulor och försetts med nålhållare. Ørsnes uppdelning av fibulorna bygger på ett relativt litet material och omfattar inte alla de varianter som finns i uppåkramaterialet (Helgesson, manus C). Detta kan indikera att typen har tillverkats på Uppåkra. Ett genomgående drag bland uppåkrafibulorna är en stor osäkerhet i appliceringen av ornamentiken. Jämfört med t.ex. cirkulära plattfibulor från Augerum i Blekinge (Arrhenius 1960:Fig. 1) och Øster Tørslev i Jylland (Ørsnes 1966:Fig. 118) är många uppåkrafibulor klumpigt och asymmetriskt ornerade. Endast i appliceringen av koncentriska cirklar finns en viss säkerhet. Det är okänt varför så många fibulor av just denna typ har denna medelmåttiga kvalitet, när så många andra grupper i Uppåkra karakteriseras av hög kvalitet, säkerhet och elegans. Jämfört med andra fibulatyper måste den cirkulära plattfibulan varit enkel att framställa, till skillnad mot de mer komplicerade S-formiga fibulorna och näbbfibulorna. En ide är att dessa fibulor tillverkats av de som lärde sig bronshantverk. Det är också möjligt att den cirkulära plattfibulan tillverkades för andra grupper i samhället än de mera komplicerade fibulatyperna. Det kan också vara så att dessa fibulor skall ses i en rituell eller ideologisk kontext, dvs. de *skall* inte vara perfekta.

Från Uppåkra kommer 19 st S-formiga fibulor av Ørsnes typ L 1. Dessa dateras, liksom de cirkulära plattfibulorna, till Ørnes fas 1, dvs. andra hälften av 500-talet och tidigt 600-tal (Ørsnes 1966:143 ff.). Fibulorna är ofta välgjorda och av hög kvalitet. I Uppåkramaterialet kan man urskilja flera fibulagrupper med snarlika fibulor. En grupp om sex fibulor är avlångt ovala och påminner i form om de ovala plattfibulorna (Ørsnes typ J). Dessa fibulor är av mycket hög kvalitet, säkra i form och med noggrannt applicerad stämpelornamentik. Någon är belagd med vitmetall (Gramtorp & Henriksen 2000).

Näbbfibulor utgör den absolut största enskilda gruppen av fibulor i Uppåkra med ca. 170 exemplar. Dessa daterar sig till 550-700, korresponderande till fas 1 och 2 enligt Ørsnes, och fas 1 enligt Jørgensen & Nørgård Jørgensen (Hårdh 1999b:148). Fågelfibulor och fiskfibulor uppgår till ca. 90 st, och det som skiljer dem åt är likheten med nämnda djur. I vissa fall kan det vara svårt att avgöra typen. Fiskfibulorna brukar dateras till Ørsnes fas 1 medan fågelfibulorna kan dateras till hela yngre germansk järnålder, men med en tyngdpunkt till fas 2 (Ørsnes 1966:101 ff.). Branca menar att fågelfibulorna från Uppåkra är mindre än fågelfibulor i allmänhet och uppvisar genomgående en mycket hög kvalitét (Branca 1999:174).

En grupp om minst 14 ryggknappsspännen har påträffats i Uppåkra och de flesta är ytterst fragmenterade. Detta material är endast preliminärt analyserat men spännen av typerna E 0, E 1-3 och E 5-6 har kunnat bestämmas, och det skulle därmed finnas former som representerar hela yngre germansk järnålder (Øsnes 1966:105 ff.). Trots att materialet är fragmenterat framstår det klart att flera av spännena har haft ansenliga dimensioner och varit av mycket hög kvalitet. Fragmenteringsgraden kan antyda att det, i många fall, rör sig om skrotmetall.

Ovala plattfibulor (Ørsnes typ J 1-4), rektangulära plattfibulor (Ørsnes typ K 1-5), ovala skålfibulor (Ørsnes typ N 1-2) och djurformade fibulor (Ørsnes O 1-3) från Uppåkra har ännu endast bearbetats preliminärt. Sammanlagt rör det sig om ca. 70 fibulor som tillhör dessa typer. De ovala plattfibulorna uppgår till 23 st och varierar i kvalitet. Vissa är ytterst välgjorda och säkra i formen, medan andra klippts ur bronsbleck. Flera fibulor är belagda med vitmetall och drygt hälften är fragmentariska. Samtliga är i stil C och kan dateras till fas 2 enligt Ørsnes (1966:135). Av rektangulära plattfibulor finns 25 st. i uppåkramaterialet och vanligen är de av hög kvalitet. Mer än hälften av alla fibulorna är fragmenterade, och i sex fall är de belagda med guld eller vitmetall (Gramtorp & Henriksen 2000). Utöver dessa fibulor finns fem rektangulära beslag, och det är osäkert om dessa är omgjorda fibulor eller om de primärt är tillverkade som beslag. Fibulorna tillhör nästan uteslutande typerna K 1 och K 2 enligt Ørsnes 1966 och har vanligen djurornamentik i stil C. Dessa kan dateras till Fas 2 (ibid. 1966:141). En rektangulär plattfibula är av typ K 4 och är ornerad i stil F. Denna kan dateras till fas 3 (ibid.:141). En rek-

tangulär fibula med spår av röd emalj är importerad från karolingiskt område och skall troligen dateras till tidig vikingatid (Capelle 2001:215). Ovala och djurformade skålfibulor finns i nio resp. tio exemplar. Till detta skall läggas tre fragment där typen inte kan avgöras. Vanligen är dessa fibulor hela och av hög kvalitet, och några är belagda med guld eller vitmetall (Gramtorp & Henriksen 2000). Fibulor av dessa typer dateras huvudsakligen till fas 3 enligt Ørsnes (1966:154 ff. och 157 ff.).

Dräktspännen från vikingatid är inte lika frekvent förekommande som under yngre gemansk järnålder. Vanligast är ovala spännbucklor, men trefliksspännen, likarmade spännen och runda spännen utgör också stora grupper. Callmer har bearbetat 30 fynd av likarmade spännen från Uppåkra. Majoriteten av materialet fördelar sig på tre typgrupperingar (Valstagruppen, Hodnelandtypen, Ljöneserien) som alla är närbesläktade med kontinentala typer. Till detta kommer också spännen av andra typer. Uppåkraspännena kan nästan uteslutande dateras till 800-talet men ett par representanter finns också från 900-talet (Callmer 1999:201 ff.). De ovala spännena från vikingatiden utgör en stor grupp där i stort sett alla är fragmentariska. Av 63 genomgångna fragment daterar sig 10 till 800-talet och resten till 900-talet (ibid.:202). Fragmenteringsgraden är hög bland ovalspännena och det förefaller troligt att många fragment är att betrakta som skrot för omgjutning. Ett nästan helt ovalspänne kommer från kyrkogården i Uppåkra och kan dateras till 800-talet (Stjernquist 1996b:99). Till 800-talet kan majoriteten av trefliksspännena (Skibsted Klæsøe 2001:217 ff.), medan runda spännen och runda hängsmycken framför allt kan föras till 900-talet (Tegner 1999:230 ff.; Svensson 2001:239 ff.).

Tre i det närmsta identiska dräktspännen har också påträffats i Uppåkra. De är runda, genombrutna och motivet domineras av ett fyrfotadjur. Ett nästan identiskt spänne är framgrävt i ett stolphål i den tidiga stavkyrkan i Hammarlunda, knappt 20 km nordväst om Uppåkra. Denna typ av spännen kan dateras till 1050-1075 (Gustafsson & Weidhagen 1968:165 f.). Dessa spännen från 1000-talet, tillsammans med ett par urnesspännen, kan ses som det sista skedet av ett minst tusenårigt nyttjande av fibulor och dräktspännen i Uppåkra. I detta skede omnämns Uppåkra också för första gången (1085) i samband med Knut den heliges donationsbrev (Andrén 1998:137). Efter denna tid uppvisar det arkeologiska materialet en annan karaktär. En del av det medeltida materialet från Uppåkra har analyserats av Anglert & Huttu, som menar att detta ger "ett ordinärt intryck" (1999:287).

En sammanfattning av denna genomgång visar på den tusenåriga kontinuitet som Uppåkra kan uppvisa. Det finns inga kronologiska luckor i materialet som skulle kunna visa på att platsen varit övergiven under någon period. Visserligen är fibulamaterialet förhållandevis litet under de äldsta perioderna men här finns den källkritiska aspekten att de tjocka kulturlagerna kan ligga som ett lock över de äldre lämningarna. Samtidigt måste man komma ihåg att i förhållande till fyndmängden på andra boplatser från äldre romersk järnålder i Skandinavien är 19 fibulor från denna period i Uppåkra en mycket stor mängd. En nedgång kan ses i fibulafrekvensen vid övergången mellan fas 2 och 3 i yngre germansk järnålder. Under denna tid, 700-talet, sker dock stora förändringar med det övriga fyndmaterialet från Uppåkra. En rad andra former blir vanligare, såsom mynt, vikter, armringar, beslag, hängsmycken, m.m. (se nedan). Materialet blir betydligt mera mångfacetterat.

Produktion

Man må fascineras av det rika materialet från Uppåkra men samtidigt komma ihåg att den största delen av det arkeologiska materialet från platsen utgörs av keramik och djurben (Dahlström 1999; Stilborg 2001; Nilsson 2001; Cardell 2001). I materialet ingår också en rad andra föremål och konstruktioner som normalt förknippas med dagliglivet på järnålderns boplatser, såsom sländtrissor, vävtyngder, malstenar, slipstenar, järnverktyg och bakugnar. Det är dock troligt att många av dessa nyttjats inom det specialiserade hantverket, vilket kan vara svårt att avgöra med utgångspunkt av det arkeologiska materialet.

Att Uppåkra var helt självförsörjande är inte sannolikt, men det var troligen ingen boplats vid denna tid. Ett utbyte har säkerligen skett

mellan boplatserna på Lundaslätten och kanske längre bort ifall man behövde varor som inte kunde anskaffas i närheten, såsom järn och tjära.

Från Uppåkra finns också ett stort material som berättar om en specialiserad produktion, och detta material har framkommit vid grävningar och metalldetekteringar. Under 1997 utfördes en mindre provundersökning i den östra delen av boplatsområdet, ca. 200 m söder om kyrkan i Uppåkra. Från två mindre schakt om respektive 4 kvm framkom drygt 4 kg hornavfall. Det fyndförande lagret som undersöktes var ett utkastlager. Materialet består av stora hornbitar, horntaggar, huggspån, triangulära, kvadratiska och rektangulära hornplattor, samt delar av kammar (Lindell 2001b). Liknande hornavfall framkom också i samband med Vifots undersökningar 1934 (Vifot 1936) och påträffas även i upplöjd åkermark vid ytinventeringar. Dessa fynd är koncentrerade till ett område av 3000-4000 kvm, där hornbearbetning har bedrivits. I utkastlagret med hornavfall framkom också stora mängder keramik, främst från yngre romersk järnålder (Dahlström 1999:8). Här påträffades också en romersk denar, troligen slagen för kejsare Hadrianus 117-138 (muntl., U. Silvegren). Kamtillverkning är belagd från flera platser under yngre järnålder och medeltid (Callmer 1991a, 1995; Jensen 1991; Christophersen 1980) i Skandinavien. Från äldre järnålder är kamtillverkning endast belagd i Lundeborg på Fyn (Thomsen 1990), Hørup på Själland (Sørensen 1997) och i Uppåkra, och från dessa tre platser finns för övrigt ett specialiserat hantverk belagt. Det skulle kunna bero på bevaringsförhållanden för ben, men detta motsägs av resultaten från en rad andra undersökningar i Skåne. Från 58 skånska boplatser med datering till endast äldre järnålder har det framkommit benmaterial i 33 fall (Jacobsson 2000). Att hornhantverk är så sällan dokumenterat från äldre järnålder kan istället bero på att detta hantverk var knutet till några få speciella miljöer och personer. Materialet från Uppåkra är mycket stort och talar för en produktion som skulle täcka en efterfrågan som var större än den egna boplatsens.

Vid 1997 års undersökningar framkom också enstaka bitar av bearbetat ben inom samma område som hornhantverket. Nålar och andra föremål har förfärdigats. Materialet omfattar förarbeten, halvfärdiga nålar som brutits av och färdiga produkter (Lindell 1998). Materialet är litet och behöver inte påvisa någon produktion i större skala. Snarare är det ett tecken på att horn- och benhantverkarna var samma personer. Råmaterial, verktyg och bearbetningssättet är liknande, och troligen tillverkade hornhantverkarna i Uppåkra också benförmål för den egna boplatsens behov.

Vid 1997 års grävningar påträffades också en del brons, bl.a. runda stavar, bleck och småtenar (Lindell 1998). Stavarna kan ha använts som nitar i samband med kamtillverkningen. Bland fynden fanns också flera brons- och järnnålar av en närmast standardiserad storlek. Koncentrationen av nålar är påtaglig och visar på någon speciell funktion. De kan ha tillverkats på platsen, men också ha använts i samband med hantverket. Liknande nålar har påträffats i gravsammanhang, bl.a. gravarna 46 och 77 på det stora Simrisgravfältet, och i en grav från Dybäck i Östra Vemmenhög sn (Stjernquist 1955:18 f., 24 och 173). Dessa gravar kan dateras till yngre romersk järnålder.

Bronshantverket har varit omfattande på Uppåkra och detta indikeras genom en lång rad fyndgrupper. I samband med utgrävningar och metalldetekteringar har bronsklumpar, gjuttappar och tackor påträffats i stora mängder, och dessutom ett litet hammarhuvud i brons (U 4091). Till detta kommer också en gjutform i täljsten för tackor (U 35). Dessa spår efter bronshantverk är spridda över hela boplatsområdet men tyvärr är de inte möjliga att datera. Brons finns också som brottstycken av fibulor och dräktspännen. Ibland är dessa fragment av en sådan storlek att de tycks vara anpassade för deglarna (Hårdh 1999b:155), och kan därmed tolkas som metallskrot.

På Uppåkraboplatsen har framkommit stora mängder av fibulor, spännen, beslag, nålar och andra bronsföremål, och många är troligen lokalt tillverkade. Hittills har de arkeologiska undersökningarna varit av begränsad omfattning, men trots detta har flera stadier av bronshantverk kunnat dokumenteras. Det är därför troligt att en tämligen kontinuerlig bronsgjutning har för-

siggått på platsen. Spår av en tidig bronsgjutning påträffades under 1999 i en grop (Anl. 77, 1999:2), nergrävd i steril botten och under ca. 0,5 m kulturlager. I gropen påträffades två bitar av en smältdegel och keramik som bör dateras till äldre romersk järnålder. Degeln har varit stor och tjockväggig, och är av helt annan typ än de som finns dokumenterade från yngre järnålder (jfr Callmer 1991a:37). Snarare påminner Uppåkradegeln om de ovala öppna deglar som brukar dateras till bronsåldern (Stenberger 1964:204 f.). En 14C-datering från anl. 77 gav 2055+/- 80 BP (LuA-4912), dvs. 1-2 århundradet f.Kr.

Från yngre germansk järnålder finns flera bevis för en produktion av bronsföremål på Uppåkra. En tillverkning av S-formiga fibulor (typ L1 enligt Ørsnes 1966) framträder genom fynd av fyra identiska fibulor som alla är metalldetektorfynd. Den ena fibulan har fortfarande gjutskägg kvar och har således aldrig blivit färdigställd. De övriga tre är färdigställda med stäpelornamentik, och i ett fall är fibulan överlagd med vitmetall. Ørsnes daterar S-formiga fibulor till fas 1a, eller mitten och slutet av 500-talet (Ørsnes 1966:180 ff.). Arrhenius har diskuterat de likarmade spännena från yngre gemanertid i Uppåkra. En del spännen är av en typ som endast finns i Uppåkra-materialet och indikerar produktion på platsen. Dessutom finns det flera fibulor som är typidentiska. Ett mera indirekt vittnesbörd om detta är att flera spännen har avrundade ändar vilket visar på släktskap med näbbfibulorna, och detta tyder på en sydskandinavisk produktion (Arrhenius 1999: 142 f.). En något senare tillverkning kan beläggas ca. 100 m öster om prästlönebostället i Uppåkra. Sedan tidigare var denna plats känd genom lösfynd av deglar och gjutformar (U 4220), vilket följdes upp med en undersökning 1999. Från undersökningen framkom ett relativt stort material med avfall från gjuteriverksamhet. De föremål som gjutits är näbbfibulor och nålar, och troligen också rektangulära plattfibulor (Lindell 2000:21). Hårdh har diskuterat näbbfibulorna mera ingående, och påpekat att fynd från Uppåkra och Bornholm uppvisar många snarlika drag. Det gäller exempelvis en typ av tunnelkonstruktion på nålfästena och en grupp fibulor med "avsats" på spiralplattan. Båda typerna finns representerade i gjutformsmaterialet och visar på en tillverkning i Uppåkra. Dessa varianter av fibulor utgör en östlig grupp i kontrast till fibulor från Själland och Jylland (Hårdh 1999b:148 ff.). Produktionen av näbbfibulor och eventuella rektangulära spännen bör dateras till sent 500-tal eller 600-tal (Ørsnes 1966:120 ff. och 180 ff.).

En indikation på framställning av dräktspännen i 700-tal är ett ovalspänne där man misslyckats med appliceringen av vitmetall (Gramtorp & Henriksen 2000). Tre fragment från två gjutformar kommer från ett område strax söder om kyrkan i Uppåkra. Det råder viss oklarhet kring vad som gjutits i dessa formar. Ett alternativ är att det rör sig om ovala skålfibulor av Ørsnes typ N och då med datering till fas 3 eller 700-tal (Ørsnes 1966:224 ff.). Ett annat, och kanske troligare, alternativ är att det rör sig om doppskor av senvikingatida eller tidigmedeltida typ med fågelmotiv (Strömberg 1951:99 ff.; Strömberg 1961a:140 f.). Gjutformarna påträffades ej i sådan kontext att andra fynd kan bidraga med dateringsunderlag.

Ytterligare ett antal fynd indikerar bronshantverk i Uppåkra under yngre germansk järnålder, vikingatid, och in i tidig medeltid. En patris i vendelstil B har förmodligen använts vid tillverkning av pressbleck. Patrisen föreställer två bandformiga djur med utdragna käkar som biter i varandra (U 1999). En formmodell för tillverkning av gjutformar kommer också från Uppåkra och förmodligen har den färdiga produkten ingått som en del i en större komposition. Modellen är ornerad i Borrestil och kan dateras till senare delen av 800-talet eller strax därefter (Capelle 1999:221 f.). Ytterligare fem fragment av modeller har påträffats i Uppåkra (U 5497, U 5530, U 5670, U 5702 och U 5720) och dessa är tillverkade i s.k. puter, som är en legering av tenn och bly. En modell är för tillverkning av ovalspännen, medan de andra har en ornamentik med flätband och lister. En annan modell har varit avsedd för tillverkning av en variant av terslevspännen, och denna kan dateras till den andra hälften av 900-talet (Capelle 1999:222 f.). Ovan nämndes fyra nästan identiska genombrutna spännen från Uppåkra

och Hammarlunda med datering till 1050-1075. Det förefaller sannolikt att de tillverkats i samma verkstad och efter samma modell, och det är troligt att denna verkstad låg i Uppåkra. Slutligen kan ett cirkulärt hängsmycke från ca. 1100 med misslyckad förtenning på baksidan nämnas (Gramtorp & Henriksen 2000), vilket också indikerar en produktion på platsen.

Även andra metaller har bearbetats i Uppåkra. Detta styrks av att en lång rad föremål belagts med vitmetall eller guld (Gramtorp & Henriksen 2000; U 31000). Det finns också föremål som helt eller delvis tillverkats av ädelmetall. Bitguld och bitsilver har påträffats i förhållande-vis stora mängder inom boplatsområdet. Dessa kategorier kan tolkas både som betalningsmedel och råmaterial. Från Uppåkra kommer också ett 40-tal romerska silverdenarer som kan dater-as från 80 till 192 e.Kr (Silvegren 1999:96) och ca. 200 arabiska silvermynt från 500-tal till mitten av 900-talet (ibid.:99 ff.). Huvudsakligen rör det sig om metalldetektorfynd men mynt har också framkommit vid arkeologiska undersökningar (Lindell 2000:22). Mynten kan ha använts som råmaterial, och exempelvis är flera skånska gravar från C1b utstyrda med silver-fibulor som möjligen tillverkats av denarer (se del III, kap. 3).

På Uppåkra har det framkommit flera guldgubbar och det är troligt att dessa har tillverkats på platsen, då en tillverkning av guldgubbar har kunnat indikeras genom fynd av två patriser. Patriserna har använts för tillverkning av enkelgubbar, och föreställer en man respektive en kvinna. Mansfiguren visar på direkta paralleller med guldgubbar från Bornholm och Uppåkrapatrisen kan ses som prototypen för en rad guldgubbar från Sorte Muld-boplatsen. Det finns även ett litet antal guldgubbar från Sorte Muld som med all sannolikhet tillverkats med hjälp av Uppåkrapatrisen (Watt 1999:177 ff.). Watt menar att de bornholmska guldgubbarna tillverkats när Uppåkrapatrisen var ny. Watt menar vidare att guldgubbarna eventuellt tillverkades på Bornholm av en kringresande hantverkare som sedermera befannsig i Uppåkra när patrisen blev utsliten, varför den kasserades (ibid.:188). Watt framhåller därmed att hantverkarna flyttade från plats till plats till olika uppdragsgivare. Lika gärna kan guldgubbar ha tillverkats av hantverkare som var fast knutna till en viss plats. Därmed framhålles möjligheten att guldgubbar, i likhet med många andra typer av föremål, tillverkades på och distribuerades från Uppåkra. Det är därmed logiskt att dugliga hantverkare var fast knutna dit. Detta var ett sätt för de styrande i Uppåkra att trygga en produktion som svarade mot efterfrågan, och höll en jämn och god kvalitét. För hantverkarna måste det ha betytt en säkrare tillvaro än att vara kringvandrande.

Trots att undersökningarna av Uppåkra varit i begränsad skala visar materialet på en omfattande och långvarig produktion med inriktning på en rad specialprodukter. Huruvida annan specialiserad produktion försiggått på platsen kan inte utrönas med utgångspunkt ur gällande källläge.

Distribution

Det finns flera föremål och föremålskategorier från Uppåkra som sannolikt inte är tillverkade på platsen eller i Sydskandinavien. Dessa har kommit till platsen genom olika system av förbindelser och är viktiga för att förstå de kontaktnät som platsen varit integrerad i under olika perioder.

De romerska silverdenarerna har presenterats ovan i samband med genomgången av produktionen på Uppåkra. Silvegren menar att denarerna nådde Skåne och Uppåkra från Romarrikets östra del, möjligen från trakterna kring Donaus mynning. Detta styrks av utbredningen av denarer där majoriteten finns i Polen och Ryssland, men även försvarliga mängder i Tyskland, Sverige och östra Danmark. Silvegren menar vidare att Skåne, Själland och Bornholm skall betraktas som en enhet vad gäller myntens sammansättning och spridningvägarna till Norden (Lind 1981:Map 3; Silvegren 1999:95ff.).

En likarmad relieffibula finns också i materialet. Detta är en typ som vanligen förekommer i Mellansverige (Näsman 1984) och kan indikera kontakter med detta område. I Uppåkramaterialet finns ett antal dräktspännen, beslag och hängen som har det gemensamt att de är tämligen exklusiva. Det rör sig om ett ryggknappsspänne, fem S-formiga spännen, ett ovalt

spänne, fem likarmade spännen, en kapselberlock, ett beslag i guldcloisonne och en guldinfattad granat. Ryggknappsspännet (U 4476) är av Ørsnes typ E0 med ryggknapp och spänne gjutna i ett stycke (Ørsnes 1966:107), och detta spänne kan dateras till fas 1. Spännet är helt överlagt med guld, och på fot och huvud finns sex inlagda röda stenar (U 4476) (Branca *et al.* 1999:61 f.). Proveniensen på detta spänne är osäker. Av de fem S-formiga spännena har två blivit preliminärt bestämda. Spännena är av brons, förgyllda och har inläggningar med röda stenar och båda är av kontinentalgermansk tillverkning. Ett av dessa (U 3494) har en spridning till Italien och Sydtyskland, och ett annat (U 2660) till norra Frankrike, Sydtyskland, langobardiska Österrike, Ungern, Slovenien och Norditalien (Branca *et al* 1999:61 f.). Det tredje spännet är en s.k. "paragrafenfibel, och också denna förekommer förhållandevist frekvent på kontinenten. Spännena kan dateras till äldre germansk järnålder (ibid.). Övriga två S-formiga spännen har ej blivit bestämda närmre än att det rör sig om kontinentala former (muntl., T. Capelle). Det ovala spännet är också av förgylld brons med inlagda stenar, och har en nära parallell från Gudme (Jensen & Watt 1993:197). Spännena från Uppåkra och Gudme skall sannolikt ses i samband med en grupp "almandinschiebenfibeln" som tillverkats på kontinenten, och en rad liknande finns i kontinentalt material framförallt med knytningar till Norditalien och langobardiskt område. En fibula från Reinstrup i Danmark visar också släktskap med dessa fibulor. Dateringen bör ligga sent i 500-tal eller ca. 600 (Böhner 1989:161 ff.). De fem likarmade spännena avslutas i varje ända med en treklöver "dreirundel" med tre infällda stenar. På tre av spännena har det funnits en större sten infattad mitt på bågen och i ett fjärde fall kröns bågen av en metallknopp. Ett par av spännena har stämpelornamentik och är förgyllda. Avslutningarna, treklöverformen, är välkänd på kontinentala spännen, och det finns även en grupp spännen med i princip samma uppbyggnad som Uppåkra-spännena (jfr Schmidt 1961; Schmidt 1970; Schmidt 1975; Christlein 1979). Den stora skillnaden är bågen på Uppåkrafibulorna som i fyra fall ansluter till de skandinaviska likarmade spännena från fas 1 av yngre gemanertid. I detta sammanhang kan ett skånskt spänne med okänt fyndställe ses som en övergångsform mellan de två typerna av spännen. Spännet ansluter väl i form till de skandinaviska men har inläggningar av tre stenar, varav den ena är bevarad. Inläggningarna är applicerade dels högst upp på bågen och dels i de båda ändarna (Strömberg 1961b:89). Den närmsta parallellen till de fem uppåkrafibulorna är en fibula som har påträffats i Farsleben, Kreis Wolmirstedt norr om Magdeburg i Tyskland. Schmidt känner inte till några paralleller till denna fibula, utan betraktar den som en särform (1961:130). I Farsleben har också en skandinavisk fiskfibula av Ørsnes typ D1 påträffats (ibid.:133). Ytterligare fyra skandinaviska fibulor (två näbbfibulor, en fiskfibula och en likarmad fibula) har påträffats i Kreis Köthen söder om Magdeburg (ibid.:131 och 133). Möjligen är Uppåkraspännena en kombination av skandinaviska och kontinentala drag. Typen kan mycket väl ha tillverkats i Uppåkra, men av någon med kunskap om det kontinentala sättet att forma spännen. Det kan ha varit hantverkare från kontinenten som uppehållit sig på Uppåkra, men lika gärna Uppåkrahantvekare som varit i lära på kontinenten. Att det fanns kontakter mellan Sydskandinavien och Thüringen i mitten av 500-talet framgår tydligt av fibulamaterialet (jfr ibid.:174). Slutligen finns ett beslag i guldcloisonné som möjligen varit en del av en sölja. Beslaget är skadat men fortfarande sitter 22 stenar (granater ?) kvar. Beslaget är en framställning av ett djurhuvud och ursprungligen har det funnits ca. 40 celler för stenar på beslaget, ordnade i symmetriska rader. Bland stenarna finns en del som är fyrkantiga, och flera med andra geometriska former, t.ex. L-former. Beslaget är troligen ett kontinentalt arbete och av mycket hög kvalitet.

Två cirkulära skålfibulor av Ørsnes typ M finns representerade i Uppåkramaterialet (U 3601, U5001). Enligt Ørsnes genomgång är denna typ endast representerad genom ett exemplar från Östjylland (Ørsnes 1966:148). Sedan 1966 har ett exemplar också framkommit på Bejsebakken i Nordjylland (Vang Petersen 1991:56) och ett i Ravlunda (Fabech & Helges-

son, manus). Cirkulära skålfibulor har sin huvudsakliga utbredning i Nordnorge, norra Sverige och Finland, och kan dateras till Ørsnes fas 1 (Ørsnes 1966:148; Vang Petersen 1991:56). Möjligen är dessa fibulor från Uppåkra införda från något av nämnda områden.

Ett 50-tal skärvor från glasbägare har framkommit vid olika undersökningar i Uppåkra. Vad gäller denna föremålsgrupp är den helt säkert underrepresenterad i förhållande till metallfynden i Uppåkra. De flesta skärvorna har påträffats helt slumpmässigt på markytan i samband med metalldetekteringar, och dessutom har ett mindre antal skärvor påträffats vid arkeologiska undersökningar. Sett i detta perspektiv är ett 50-tal skärvor en ganska stor mängd. Stjernquist har bearbetat detta material och kan visa på en rad typer av glasbägare (1999). I materi-alet finns flera glasskärvor från bägare av hög kvalitet. Äldst i detta material är en skärva med datering till C2-C3 i yngre romersk järnålder. Övriga glasskärvor kan dateras till yngre järnålder, sannolikt med en tyngdpunkt i dess tidigare del. Här finns bl.a. Snartemo-bägare, reticellaglas, guldfolierat glas, trattbägare, och en rad andra former. Det mesta av detta glas är förmodligen tillverkat i Rhenlandet. Reticellaglas kan också komma från England.

Utbredningen av glasskärvorna uppvisar ett intressant mönster, då det finns en markant koncentration ca. 100-150 m söder om Uppåkra kyrka. Stjernquist påpekar att det ofta föreligger ett nära samband mellan spridningen av glasskärvor och de platser där man påträffar järnålderns stora hallbyggnader (1999:88). Detta är tydligt på t.ex. Helgö, Borg (ibid.:88) och Toftegård på Själland (Tornbjerg 1998). Undersökningarna av Tissø och Lejre på Själland har visat att flera hallar kan avlösa varandra på samma ställe under en tidsperiod av 250-300 år (Jørgensen 1998; Söderberg 2001). Möjligen kan den koncentration av skärvor som finns i Uppåkra indikera platsen för en, eller, troligare, flera hallar. Detta styrks av annat material inom samma område (se nedan). Samtidigt är det känt att glasskärvor forslades över långa sträckor för att användas som råmaterial vid glashantverk (Callmer 1991a). Detta är en alternativ tolkning av Uppåkraskärvorna och kan sägas ha relevans, eftersom koncentrationen av glasskärvor uppträder strax norr om ett område med många spår av olka former av hantverk.

En rad föremål från Uppåkra är av västeuropeiska typer. Callmer har publicerat ett likarmat spänne som är tillverkat i nordvästra Europa (Callmer 1999:218). Ytterligare tre föremål kan räknas till denna grupp. Ett litet beslag är sammansatt av förgylld brons och silver, och är dekorerat med en enkel växtslinga (U 1973). Vidare finns ett ovalt beslag av den typ som ofta påträffas i par tillsammans med treflikiga beslag, och utgör beslagsgarnityr till svärdsupphängningar. Slutligen finns ett rektangulärt spänne som haft inläggningar av röd emalj. De tre senare föremålen är med all sannolikhet tillverkade inom karolingiskt område under vikingatiden (Capelle 2001).

Från Uppåkra kommer ytterligare tre föremål som är högklassiga och likaså av västeuropeisk tillverkning. Det första föremålet är en statyett som föreställer ett fyrfotadjur i kamp med två ormar. Statyetten är av silver med inläggningar av guld och glas. På djurets skinkor finns en ornamentik i stil F och paralleller finns bl.a. på Tassilo-kalken. Föremålet kan dateras till sent 700-tal eller tidigt 800-tal (Helgesson 1999:198). Det har föreslagits att föremålet ursprungligen kan ha suttit på ett relikskrin (ibid.). Två identiska beslag med framställningar av människohuvuden i ändarna är tillverkat av förgylld brons. Stycket har inga direkta paralleller. Likheter finns med "takåsarna" till en rad husformade relikskrin av förmodad västeuropeisk tillverkning. Dateringen är försiktigt satt till 700-tal (Helgesson 2001). Ett tredje föremål är ett gångjärn av förgylld brons. Gångjärnet består av en halvcirkelformad platta ornerad med en trepassknut. Vid denna platta sitter själva gångjärnet fästat. Längs plattans kant finns tre rundlar som fyllts med röd emalj. Gångjärnet har flera paralleller på skrin från irisk-skotskt område (ibid.). Traditionellt dateras dessa skrin till tiden 650-800. Detta är en tid då det finns få kronologiska fixpunkter för irisk-skotsk konst vilket förklarar det långa intervallet. Mot denna datering vänder sig Blindheim som menar att vissa skrin kan ha tillverkats under 800-talet (1986:19 och 32).

Dateringen visar förstås inte när gångjärnet kom till Uppåkra men däremot torde proveniensen vara klar.

I Uppåkramaterialet finns också flera emaljerade beslag som förmodligen är tillverkade på Irland. Två av dessa visar stora likheter med beslag på den s.k. Buddabøtten från Osebergsfyndet. Detta indikerar en tillverkning i tidigt 800-tal (Helgesson 1999:195). Ett likarmat kors dominerar framställningen på beslagen och visar på ett ursprung inom kristnade områden. I detta sammanhang kan också en nod till en biskopsstav som påträffats i Lund omnämnas. Den är troligen tillverkad på Irland under 800-talet, och Staecker håller det för troligt att den medtogs från Uppåkra till den nya staden (Staecker 1998:12 ff.).

Flera av de västeuropeiska föremålen har kristna attribut eller kan förknippas med liturgiska föremål. Hyenstrand har diskuterat den tidiga missionen i Mälardalen och dess eventuella knytning till Helgö. Hyenstrand menar att Helgö eventuellt var ett frankiskt handelscenter som anlades långt innan missionen kom igång. Detta blev ett, av flera, lämpliga ställen att påbörja missionen hos svearna eftersom det redan fanns ett kontaktnät. Flera liturgiska föremål från Helgö skulle kunna knytas till denna mission, såsom en irisk biskopskräkla, en ösa (för dop), en silverskål (oblatfat) och en guldfolierad glasbägare (kalk) (Hyenstrand 1988:70 ff.). För de ovan nämnda föremålen från Uppåkra (statyett, gångjärn, beslag) har föreslagits att de kan indikera en tidig kristen mission på Uppåkra, liknande den som finns belagd på platser som Hedeby, Ribe och Birka (Helgesson 1999:199; Helgesson 2001:210 f.). Föremålen kan förstås också ha nått Uppåkra som rovgods eller gåvor.

Den största gruppen av mynt från Uppåkra utgörs av de arabiska. I skrivande stund har nästan 200 mynt påträffats och dessa har en spridning till i stort sett hela boplatsområdet. Bland mynten finns sassanider, umajjader, abbasider, tahirider och samanider. Det finns således arabiska mynt från fjärde kvartalet av 500-talet till 950-talet. Tyngdpunkten i myntmassan ligger inom tidsspannet 770-820 (Silvegren 1999:99 ff.), vilket är påfallande tidigt jämfört med de ädelmetallfynd med arabiska mynt som dokumenterats från Skåne (jfr Hårdh 1976b). En mycket stor del av de arabiska mynten är klippta fragment.

I Uppåkra har också ett antal västeuropeiska mynt påträffats. Äldst är mynt slagna för Karl den Store och för Ludwig den Fromme (814-840), och dessutom Hedebymynt från ca. 825. Av senare datum är en Sachsenpfennig från mitten av 900-talet, och flera tyska och engelska mynt från sent 900-tal eller tidigt 1000-tal. Från tidigt 1000-tal till mitten av 1100-talet är myntfynden få från Uppåkra. Samtidigt var utmyntningen begränsad under denna period (muntl., U. Silvegren). Det är också i detta skede som Uppåkramaterialet ändrar karaktär. De sista praktföremålen, i form av ett enkolpion (U 1600) (Staecker 1999a) och ett kantbeslag till ett dryckeshorn i förgylld brons, (U 4090) dateras till sen vikingatid eller tidig medeltid, samtidigt som de sista dräktspännena av "vikingatida" typer uppträder (urnesspännen).

Vikterna från Uppåkra uppgår till drygt 300 st och en del av detta material (ca. 200 st) har diskuterats av Gustin (1999). Omkring 70 % av dessa vikter kategoriserar Gustin som övriga vikter och dessa har ej varit möjliga att fastställa kronologiskt. I denna grupp dominerar cylindriska blyvikter och komparativt material har visat att dessa kan sättas i samband med metallhantverk från romersk järnålder och fram i vikingatid. De andra vikterna från Uppåkra fördelar sig på kubooktraedriska och sfäriska vikter i ungefär lika stora grupper. Dessa typer uppträder i de arkeologiska materialen från ca. 880/890 och varianter av de sfäriska vikterna är fortfarande i bruk i tidig medeltid. Vanligen förknippas dessa vikttyper med uppvägning av ädelmetall i samband med varuutbyte. En stor grupp av de sfäriska vikterna från Uppåkra kan dateras till första hälften av 1000-talet (Gustin 1999:243 ff.) och indikerar att varuutbyte bedrevs på platsen långt efter det att staden Lund hade grundlagts (ibid.). Samtidigt menar Steuer att ett viktbaserat system avlöses av ett myntbaserat system vid transaktioner ca. 970/1000. Utländska mynt (tyska och engelska) övertar hacksilvrets roll och vikterna blir färre och tyngre (muntl., H. Steuer). Detta kan innebära att vikterna från 1000-talet i Uppåkra primärt inte an-

vänts vid transaktioner, utan möjligen vid andra vägningar (metallhantverk). Möjligen speglar detta en nedgång i handeln på platsen. Detta styrks också av den ringa mängden västeuropeiska och tidiga danska mynt från Uppåkra, och då i kontrast till hacksilver och arabiska mynt.

Försvar

I Uppåkramaterialet föreligger tämligen många vapen, delar av vapen och delar av krigarutrustningar. Tolkningen av dessa erbjuder flera möjligheter. I Uppåkra fanns det all anledning att ha en beredskap gentemot eventuella fiender och plundringar. Denna fungerade uppenbarligen väl och det arkeologiska materialet visar på en rik plats som bibehöll sin ställning, och förmodligen också sin ekonomiska, politiska och sociala position under större delen av första årtusendet av vår tideräkning. Det förefaller därför sannolikt att det fanns en grupp krigare knutna till Uppåkra vars främsta uppgift var att försvara platsen, dess rikedomar och dess ledare. Dessa kan också ha haft kontrolluppgifter utanför boplatsen som att sörja för trygga kommunikationer och utgöra en beredskap mot eventuella attacker utifrån. Samtidigt är mycket av materialet fragmenterat, och det är troligt att gamla vapen demonterades och metallen återanvändes.

De tidigaste föremålen i denna kategori från Uppåkra utgörs av ett par sporrar och ett svärdskidebeslag som kan dateras till romersk järnålder (Nicklasson 1997:252). Dessa föremål är alla påträffade ganska nära den plats där många av lans- och spjutspetsarna var deponerade (se nedan), men inte någon visar tecken på att ha blivit avsiktligt destruerat. Dessa vapen kan mycket väl vara kasserade eller kvarglömda av krigare med anslutning till platsen.

Ett 40-tal lans- och spjutspetsar har framkommit inom ett begränsat område av boplatsen. Spetsarna har ej analyserats närmre men former från både yngre romersk järnålder och äldre germansk järnålder tycks förekomma (Hårdh 1999a:127). Flera spetsar har avsiktligt destruerats genom stort yttre våld. Denna typ av behandling är snarlik den som finns dokumentera i de stora krigsbytesoffren, framförallt från Jylland. Skillnaden är endast att spetsarna från Uppåkra, i likhet med en del spetsar från Sorte Muld på Bornholm (Watt 1991:100), deponerats inom en boplats. I fallet Uppåkra är de flesta spetsarna funna i den övre delen av ett kulturlager som har karaktären av ett utkastlager, och som för övrigt innehåller keramik, djurben och hantverksavfall. Man skulle kunna argumentera för att det föreligger en kronologisk skillnad men detta har varit svårt att belägga arkeologiskt. Deponeringarna av avfall och vapen tycks ha skett under samma perioder. Denna typ av deponering förekommer ingen annanstans och är behäftad med tolkningsproblem. Vapnen kan ha blivit kvar på platsen efter ett anfall men den avsiktliga destrueringen kan ej ha uppkommit genom detta. Ett anfall skulle dessutom inte ha gett den koncentrerade spridning som spetsarna har i Uppåkra. Dessutom hade man förmodligen rensat upp en valplats inne vid bebyggelsen efter ett anfall och inte låtit spetsarna ligga kvar. Spetsarna skulle kunna vara råmaterial att smida om men detta motiverar inte destrueringen av dem. Fyndplatsen skulle också kunna vara ett centralförråd för vapen på platsen, men då skulle vapnen vara hela och användbara. Kvarstår att spetsarna nedlagts som en offerhandling och detta är den troligaste tolkningen (jfr Hårdh 1999a). Enligt gängse tolkning består de stora krigsbytesoffren av en slagen fiendes utrustning som destruerats och offrats (Ørsnes & Ilkjær 1993:215 ff.). Sett i detta perspektiv har vapnen inte tillhört Uppåkraborna utan en besegrad fiende, som möjligen anfallit platsen, och därefter givit dem samma behandling som de vapen som deponeras i vårmarker. Ett annat alternativ är att man har offrat sina egna vapen, och då har dessa ursprungligen ingått i boplatsens arsenal och stärker bilden av en plats med välbeväpnade krigare. Under den tid som vapnen deponerats på Uppåkra finns i princip inga vapenfynd eller vapengravar kända inom Uppåkras närområde, men många från andra delar av Skåne (se del II, kap. 5 och 6). Ett större antal krigare kan ha varit knutna till Uppåkra och ansvarat för platsens och närområdets försvar. Möjligen är detta deras sätt att blidka krigsgudarna som vi ser genom dessa deponeringar. Accepterar man att spetsarna är

rester efter en offerhandling kvarstår att deponeringsplatsen är otraditionell. Ett utkastlager framstår inte som en helig plats, såvida man inte skymfat en fiende genom att betrakta dess kvarlåtenskaper som avfall. En annan tolkning är att platsen övergått från avfallsplats till helig plats, vilket möjligen indikeras av att vapnen framkom i avfallslagrets övre del.

Alla lans- och spjutspetsar från Uppåkra behöver dock inte tolkas som offer. De hela lans- och spjutspetsar som inte påträffats i ovan nämnda koncentration kan lika gärna ha lämnats kvar av dem som hade som uppgift att försvara platsen.

Till äldre germansk järnålder daterar sig en svärdsknapp av silver med volutornamentik. Den har en ornamentik i karvsnitt och är helt belagd med guld. De närmsta parallellerna finns i Sjörupsfyndet från centrala Skåne både vad gäller formen och ornamentiken (Åberg 1924:17 f.). Sjörupsfyndet kan dateras till andra hälften av 400-talet (Fabech 1993:206).

Från yngre germansk järnålder indikeras vapen genom prydnadsbeslag till lans- och spjutnitar. De är ovala och skålformade, och paralleller finns exempelvis från Neble och Gudme (Vang Petersen 1991:60), och i gravfynd från Bornholm, Gotland och Norge (Jørgensen:1990; Nørgård Jørgensen 1999:88 ff.). Till yngre germansk järnålder kan också flera svärdsknappar dateras. Det finns exempelvis knappar av typ SP 2, och liknande förekommer på Bornholm och Gotland. De kan dateras till äldre eller yngre germansk järnålder (Nørgård Jørgensen 1999:70 ff.). I materialet finns också prydnadsknappar till sköldbucklor, och sköldtornssöljor samt torntappar till de senare. Sköldtornssöljor är vanliga i gravfynd i kombination med vapen, både i Sydskandinavien och på kontinenten (Nørgård Jørgensen 1999). Slutligen kommer en stor mängd beslag från Uppåkra av typer som framkommit i krigargravar (ibid.). Resterna av en inte oansenlig arsenal framträder i Uppåkramaterialet

Till vikingatiden kan fyra svärdsknappar dateras. Av dessa är tre av typ H och en av typ O enligt Petersen (1919). Knapparna av typ H är alla av järn och en har tauschering av gul metall. Typen kan dateras till 800-950. Svärdsknappen av typ O, som visar stort släktskap med en knapp från Skanör (Strömberg 1961b:56), kan dateras till 900-tal (Strömberg 1961a:137). Fyra fragment av vettremmar till svärdshandtag har också påträffats på Uppåkra. Av dessa är en i Borre-stil och kan dateras till 900-talet. För de andra vettremmarna kan dateringen inte sättas mera noggrannt än till vikingatid. Också ett par vikingatida doppskor har framkommit och av intresse i detta sammanhang är de gjutformsfragment som nämnts ovan. Dessa utgör hantverksavfall från en trolig tillverkning av doppskor under sen vikingatid och tidig medeltid. Det är alltså möjligt att det funnits en vapensmedja på platsen, och många av de vapen och vapendetaljer som påträffats kan vara av lokal produktion.

Vapen och vapendelar utgör en förhållandevis stor föremålskategori på Uppåkra, men en stor del av dessa är av de deponerade lans- och spjutspetsarna. Dessa har möjligen offrats och kanske aldrig utgjort en del av boplatsens vapenarsenal. De kan inte räknas som användbara vapen efter deponeringstillfället och ej heller dessförinnan, om man förutsätter att vapnen tillhört en fiende. Likväl finns det vapen, och delar till krigarnas utrustning, som kronologiskt täcker i stort sett hela järnåldern. Här finns en kontrast mellan Uppåkra och många andra boplatser i Skåne, då det i princip aldrig påträffas vapen på de senare (jfr Jacobsson 2000). De vapen som framkommit på Uppåkra bör visa på en väpnad styrka med knytning till platsen. Det förefaller osannolikt att Uppåkra skulle bibehållit sin särställning och rikedom under ett drygt årtusende om det inte fanns ett väl fungerande system för att försvara platsen. Vapen utgör säkerligen en underrepresenterad grupp i Uppåkramaterialet. Vid de metalldetekteringar som utförts har järn i hög grad diskriminerats. Detta beror på att en stor mängd järn kan konstateras i ploggången och att gräva upp denna skulle vara oerhört tidsödande. Vissa mindre testsökningar har gjorts efter järn för att få en uppfattning om vilka typer av järn som förekommer, och det kan konstateras att en stor del av materialet är från nyare tid. Det gör att järnvapen inte påträffats i samma utsträckning som t.ex. bronser.

Kult

Något som karakteriserar Uppåkra är flera föremål och föremålskategorier som indikerar det kultiska livet på platsen. I förra kapitlet redogjordes för de lans- och spjutspetsar som avsiktligt deponerats inom ett begränsat område av boplatsen. Det är möjligt att just denna del av boplatsen varit en offerplats. Samtidigt finns här en motsägelse och det är den otraditionella kontext inom vilken spetsarna deponerats. Normalt förknippas offerfynden från yngre romersk järnålder och äldre germansk järnålder med deponeringar i sjöar och våtmarker, som t.ex. i Illerup, Ejsbøl, Nydam, Thorsbjerg, Kragehul, Hassle-Bösarp och Skedemosse (Hagberg 1967; Stjernquist 1974; Ørsnes & Ilkjær 1993).

På Uppåkra har två guldbrakteater och tre guldgubbar framkommit. Dessa fyndkategorier har varit livligt diskuterade i samband med kultutövandet under järnåldern. Exempelvis anses guldgubbarnas funktion vara rent kultisk, medan guldbrakteater kan uppfattas som både prestige- och kultsymboler (Fonnesbech-Sandberg 1991: 242, not 8). Den ikonografiska tolkningsmodellen av guldbrakteaterna, främst företrädd av Karl Hauck, framhåller bildframställningarnas knytning till den germanska mytologin och därmed kulten (Gaimster 1998:36 ff.). Guldgubbarna har bl.a. tolkats som "tempelpengar" eller engångsoffer utförda i samband med kulthandlingar (Watt 1991:99) och ofta finns en knytning till järnålderns hallbyggnader (jfr Callmer & Rosengren (red.) 1997).

Många fågelfibulor från Uppåkra har spadformade stjärtar. Enligt ornitologer påminner denna typ av stjärt mest om korpens. Därmed kan man tolka fågelfibulor, inte endast som dräktprydnader, utan också som objekt med relation till mytologin. Korpar har nära knytning till Oden genom Hugin och Munin, och vissa fågelfibulor har ansiktsmasker på ryggarna som mycket väl skulle kunna vara framställningar av asaguden. Ideer har framförts att fågelfibulor skulle vara en exklusiv form till skillnad från näbbfibulor som kan uppfattas som en enklare form. Branca menar att det finns en tendens till att de båda fibulatyperna har olika spridning på Uppåkra vilket skulle kunna visa på en social uppdelning inom boplatsen (Branca 1999:168 ff.). Lika gärna kan detta vara en uppdelning där fågelfibulornas närvaro visar att vissa delar av Uppåkraboplatsen haft samband med kulten. En svaghet i denna tolkning är att fågelfibulor och näbbfibulor har något olika datering (Ørsnes 1966), varför spridningen kan visa på två olika tidsavsnitt. En annan indikation på asaläran är en statyett som föreställer Oden. Statyetten har två hornliknande prydnader på huvudet, som möjligen avslutats med stiliserade framställningar av korpar som på andra framställningar (jfr Gaimster 1998). Dessutom är statyettens ögon olika utformade. Odens närvaro på Uppåkra styrker bilden av en viktig plats för asalärans utövande (jfr Andrén 1998). Figuren har daterats till vikingatid (Bergqvist 1999:120). Figurens ansikte visar också släktskap med ansiktsframställningar i sten på typanonfält, dopfuntar och kapitäl i våra romanska kyrkor (jfr Rydbeck 1936). I Uppåkramaterialet finns också ett fragment av en valkyria i förgylld brons. Enligt mytologin hämtade valkyriorna stupade krigare på slagfälten och förde dem till Valhall (Bergqvist 1999:119).

Ovan nämndes en statyett föreställande ett fyrfotadjur, två beslag med två djurhuvudframställningar, ett gångjärn och några emaljarbeten. Till denna grupp kan också den nod till en biskopsstav som påträffats i Lund föras (Staecker 1998). Av dessa föremål är fyrfotadjuret, beslaget och två av emaljarbetena funna inom ett ca. 30x10 m stort område av Uppåkraboplatsen. Dessutom är flera praktspännen (nordiska och kontinentala), två guldgubbar och många skärvor till glasbägare framkomna inom och strax utanför detta område. Ofta indikerar guldgubbar och glasskärvor centrala delar av olika boplatser, ofta platsen för en hallbyggnad (Lundqvist 1997:89 ff.; Tornbjerg 1998:217 ff.). Att det funnits en eller flera samtida officiella byggnader (hallar eller andra typer av byggnader) i Uppåkra förefaller troligt. Hallbyggnader har nästan blivit ett kännetecken för rika platser (liknade Uppåkra) under järnåldern, och hallar är belagda i bl.a. Gudme, Strøby, Tissø, Lejre och Slöinge (Tornbjerg 1998; Jørgensen 1998; Lundqvist 1998). Ovan nämnda del av Uppåkra-boplatsen skulle kunna ha varit platsen för en officiell hallbyggnad. Samtidigt är

detta den koncentration av speciella föremål som uppmärksammats hittills. Detta kan ha sin grund i att detta område hittills varit föremål för de flesta arkeologiska undersökningarna (grävningar och metalldetekteringar) i Uppåkra. Framgent kommer det troligen att upptäckas ytterligare koncentrationer av speciella föremål vid spridnings- analyser av det arkeologiska materialet. En boplats av Uppåkras storlek skulle mycket väl kunna ha flera samtida byggnader av speciell karaktär. Just nu intar sökandet efter hallbyggnader en central roll vid utforskandet av dessa rika miljöer, men även andra former av "officiella" eller kultiska byggnader kan ha funnits, som i exempelvis Hodde, Lejre, Borg eller Tissø (jfr Jørgensen 1998:242 ff.).

Hallens betydelse som lokal för gästabud, kult och för de ledande i samhället har diskuterats på andra håll (jfr Callmer & Rosengren (red.) 1997). En annan betydelse har inte diskuterats lika ingående och det är den roll som hallbyggnader kan ha spelat under den tidiga missionstiden i Norden. Ansgars första resa till svearna föregicks av sändebud med en anhållan om att kristna präster skulle sändas dit. Ansgar med sällskap mottogs väl år 829 av kung Björn som ställde dem under sitt beskydd och lät dem fritt predika den nya läran (Stenberger 1964:762 f.). Det är logiskt att kung Björn först mottog Ansgar på Adelsö där han troligen huserade (ibid.:771) och då i någon form av officiell byggnad, exempelvis en hallbyggnad. Också danska kungar underlättade för missionen (Harald Klak, Hårik I, Hårik II), och genom deras initiativ kunde en mission bedrivas och kyrkor uppföras (Staecker 1999b:345 ff). Vi vet inte hur missionen rent praktiskt utfördes, men eftersom de styrande var välvilligt inställda är det logiskt att de underlättade förmedlingen av det kristna budskapet. Det är därmed också troligt att hallarna, som de styrandes officiella byggnader, kunde spela en roll i detta sammanhang.

Till 1000-talet daterar sig ett enkolpion som är ett korsformat relikskrin (Staecker 1999b:443 f.). Enkolpiet är troligen tillverkat inom ottonskt/saliskt område under 1000-talet. Staecker menar att enkolpiet skall sättas i samband med kristnandet av Danmark under 1000-talet. Traditionellt menar man att kors, krucifix och enkolpier fanns i händerna på kyrkan eller på en stormannaklass, och dessa grupper spelade en viktig roll vid införandet av kristendomen. Staecker framhåller den roll som nordiska pilgrimmer kan ha spelat vid införandet av kristna importföremål och som ofta förbises i dessa sammanhang. Uppåkraenkolpiet kan ha medförts av en Uppåkrabo efter en resa västerut. (ibid.:271 ff.). I och för sig kan pilgrimmer både ha varit kyrkans män och stormän, och de olika grupperna behöver inte utesluta varandra. Intressant är att Uppåkraenkolpiet framkommit alldeles i närheten av kyrkplatsen i Uppåkra. Anglert & Huttu framför att enkolpiet möjligen skall knytas till en trolig föregångare till den nu rivna stenkyrkan från senare delen av 1100-talet (1999:288).

Kommunikation

Uppåkraboplatsen kunde inte fungera som ett isolat utan kontakter med närområdet och områden längre bort var nödvändiga för platsens existens. Det kommunikationsnät vari platsen ingick bör ha varit vitt förgrenat. Traditionellt tillskriver man vattenvägarna en stor betydelse i detta sammanhang, men detta är förstås beroende på de topografiska och geografiska förutsättningarna. Nyttjandet av vattenvägar för Uppåkras del har förmodligen varit viktigast i samband med längre och externa transporter. En tänkbar väg här har varit att från Uppåkra ta sig till Höje bro vid Höje å varifrån transport vattenledes kan ha skett till Lomma och Öresund. Ett alternativ är att bege sig söderut och via Sege å ta sig ut till Öresund. Dessa två transportleder kan ha varit praktiska att använda vid tunga och skrymmande transporter. Vid lättare transporter eller när man skulle ta sig ut till kusten tycks dessa vägar vara både tidskrävande och onödigt långa. Då har det varit betydligt enklare att utföra transporterna till fots eller på hästryggen. Hur längre transporter till lands från Uppåkra till andra delar av Skåne försiggått och vilka vägar man har använt är mestadels okänt. Några uttömmande undersökningar har ej utförts.

Ett undantag är det delprojekt inom "Uppåkra-projektet" som undersökt den vägsträckning som löper förbi Uppåkra och söderut mot Trelleborg (Erikson 2001:167 ff.). Denna väg

har rekonstruerats efter de äldre lantmäterikartorna men den finns inte som väg idag. Den rekonstruerade vägen löper intill flera arkeologiskt undersökta bosättningar från järnåldern men utanför en rad historiskt kända bytomter. Det troliga är att vägen ursprungligen växte fram organiskt genom att förbinda de bebyggelseenheter som etablerades under järnåldern. Vägen kan ha blivit betydelsefull under medeltiden genom att förbinda Helsingborg, via Uppåkra (Lund) med Trelleborg (Larsson 1998:108).

De flesta transporterna på Lundaslätten under järnåldern har utförts mellan Uppåkra och grannbyarna. Vad som transporterats bör ha varit olika subsidier. Det är troligt att Uppåkra med sin höga grad av specialisering inte var självförsöjande, utan beroende av ett omland för försörjningens skull. Dessa transporter har säkerligen skett med kärror, på hästrygg eller burits. Kommunikationssystemet bör ha varit ett förgrenat nät av stigar och vägar.

Exklusiva föremål och en styrande klass

Ovanstående genomgång framhåller Uppåkra som en plats dit flera centrala funktioner var knutna som normalt inte kan beläggas på ordinära boplatser. I del I, kap. 4 och 6, framhölls den problematik som är förknippad med järnålderns rika miljöer eller centralplatser som är deras arbetsnamn. Dessa platser kan ses som tongivande inom samhället och de olika platsernas olika verksamhetsfält indikeras av fyndmaterialet. Uppenbart har vissa människor varit tongivande genom att kunna kontrollera dessa platser och de system som platserna ingick i. I det arkeologiska materialet från Uppåkra finns en lång rad föremål som skiljer ut sig. Det kan vara genom deras kvalitet, genom främmande proveniens eller att de är helt unika. Hit kan räknas föremål av guld och silver, importföremål, praktvapen eller exklusiva smycken (reliefspännen, ryggknappsspännen). Ofta ges de epitetet prestigeföremål. Deras närvaro på Uppåkra kan direkt indikera en ledande elit, och dess roll i samhället. En del av dessa föremål har omnämnts ovan och skall endast kort kommenteras här. Flera föremål är fortfarande ej ingående fastställda, varken kronologiskt eller till typ.

En guldpärla (U 3827) av typ Ib från Uppåkra är rund och har driven buckeldekor. Denna typ av dekor är vanligast på Bornholm. Pärlan har inget genomgående hål utan en ögla som upphängningsanordning. Typen finns dokumenterad från B1a till C2, men är mest allmän i per-iodens mellersta del (Andersson 1995:52 ff.). På Uppåkra har också tre guldberlocker av typ von Müller II resp. III framkommit. Berlocker av typ von Müller II kan dateras till B1a (muntl., K. Andersson), medan von Müller typ III vanligen dateras till B2 (Andersson 1995:28 ff.). Unik i Uppåkramaterialet är en fibula som ansluter sig till en grupp provinsialromerska Charnierfibulor med böjd nål. Vanligen är dessa fibulor emaljerade men i detta fall är fibulan av förgylld brons med kraftigt skuren ornamentik och en båge som avslutas med en framställning av ett djurhuvud. Denna typ av fibulor kan dateras till 2 årh. (Almgren 1923:109 f.).

Införseln av romerska denarer har berörts ovan. Silvegren menar att denarerna från Uppåkra införts från Donauområdet till Uppåkra via mellanhänder. Silvegren menar vidare att denarerna bör nått Uppåkra i tiden efter 200 när romarriket var hotat och denarer användes för att köpa fred och bundsförvanter (Silvegren 1999:95 ff.). Silvegren framhåller också att denarerna på Uppåkra varit gårdsförmögenheter och accepterades för att de hade gott silvervärde (ibid.). Ovan har föreslagits att denarerna kunde användas vid framställning av smycken, vilket i sig var ett sätt att överföra värden i annan form, möjligen med symboliska undertoner.

Ett hänge i silverlegering med ormornamentik har publicerats av Hårdh. Ornamentiken består av två ormar som slingrar sig om varandra och biter sig själva i kroppen (Hårdh 1999a:128 ff.). Stämpelornamentik finns i synnerhet på ormarna, vilka också är överlagda med guld. Föremålet är ett praktstycke av mycket hög kvalitet. Stilmässigt ansluter hänget till beslag från Sösdala- och Fulltoftafynden, och även ett fynd från Vennebo i Västergötland. Dateringen bör sättas till ca. år 400. Hårdh vill sammankoppla detta hänge med de lans- och spjutspetsar som avsiktligt deponerats på boplatsen (ibid.:133) och framför tanken att hänget är ett offerfynd (ibid.). Tanken är fascinerande men samtidigt är

hänget påträffat ca. 120 m från den mest påtagliga koncentrationen av vapen. Så länge de rumsliga sambanden inte utretts på Uppåkra får denna fråga lämnas öppen.

Från Uppåkra kommer också ett runt hängsmycke av guld med en bård av tre pärlstavar och genombruten mittdel med tre tenar med upprullade ändar. Smycket saknar ögla. Ett närmast identiskt hänge är påträffat i Kläggeröd, Slimminge sn, tillsammans med minst fem C-brakteater (Mackeprang 1952:165 f.) vilket pekar på en datering av Uppåkrastycket till äldre germansk järnålder. Uppåkra- och Kläggerödshängena är så pass lika att de mycket väl skulle kunna vara tillverkade av samma person och intressant är att fyndplatserna endast ligger drygt 20 km från varandra. Detta kan indikera en inhemsk tillverkning. Typen är välkänd i Danmark och Norge (ibid.:77), och inom kontinentalgermanskt område (Christlein 1979:Tafel 58). Fyra agraffer finns i materialet och två av dessa är mycket snarlika de agraffer som påträffats vid den dödes anklar i hög 2 i Högom (Ramqvist 1990:54). Graven kan dateras till ca. 500 eller strax innan (ibid.:86). En tredje agraff är av förgylld brons, kalottformad och delad i fyra fält, där varje fält rymmer ett ansikte i profil (U 3568). Ansiktena är i stil I och föremålet bör dateras till sent 400- eller tidigt 500-tal. Den fjärde agraffen (U 3035) är ett praktstycke, kalottformad och helt i guld. Agraffen är delad i tre fält, där varje fält rymmer en infattning, troligen för en sten. En fjärde infattning finns högst upp på agraffen. Dessutom har agraffen pålödade halvmåneformade pärlstavstrådar. Dessa trådar är mycket snarlika de som finns bl.a. på ett granatprytt reliefspänne från Grönby i Skåne (LUHM 3653-55). Agraffen bör dateras till äldre germansk järnålder. En kapselberlock är av guld med granater i cloisonné (Branca, *et al.* 1999:62) och från Uppåkra finns ytterligare 17 st av denna form, fast i brons och utan cloisonné. En guldinfattad granat (U 7055) visar på stora likheter med infattade granater bl.a. på ett reliefspänne från Grönby i Skåne (LUHM 3653-55) och skulle därmed kunna ha kommit från ett dylikt.

Ett synnerligen unikt och högklassigt föremål är ett galthuvud i silver. Det har en rik ornamentik i karvsnitt med stämplar. Nos och betar är klart markerade och ögonen har inlagda röda stenar. Kring ögonen finns två djur i stil B, där stenarna i galtens öga sammanfaller med djurens lår. Dessa djurframställningar är inte hela, utan visar att galthuvudet ingått som en del av en större komposition. Huvudets undersida är refflad och förgylld. På undersidan finns också en fördjupning där det sitter en fästanordning av järn. Föremålet bör dateras till 550-650 och dess proveniens är okänd. Några direkta paralleller till detta föremål är inte kända men en intressant knytning kan göras till texten i Beowulf och en av Torslundamatriserna. I Beowulf omnämnes krigare med galtvapen på sina hjälmar och på Torslundamatrisen finns en dylik hjälm avbildad (Beowulf 1988:vers 1448-1454; Stenberger 1964:593 ff.). Möjligen har Uppåkragalten ursprungligen suttit på en prakthjälm med datering till början av yngre germansk järnålder.

Ytterligare en rad ovanliga och exklusiva föremål har redan omtalats ovan. Detta gäller en svärdsknapp i Sjörupsstil, reliefspännena, de kontinentala smyckena, ett beslag med granatcloisonné, två guldbrakteater och guldgubbar. Hela detta material ger Uppåkra en tämligen exklusiv inramning i tidsskedet 400-550/600. Materialet är en blandning av inhemskt och kontinentalt. Denna bild styrks ifall de likarmade spännena med granatinfattningar från yngre germansk järnålder verkligen skall tolkas som en blandning mellan nordiskt och kontinentalt.

I juni 2001 framkom en dryckespokal i silver som troligen varit nergrävd i golvet till en huslämning (Larsson 2001a). Den är ca. 18 cm hög, konisk och har en avsatt fot. Pokalens kuppa har flera tvärsgående band på vilka det applicerats pressblick i guld. Dessa guldbleck har en rik ornamentik i Stil I. Dateringen av pokalen bör vara 400-tal. Som prestigeförmål betraktat är pokalen av yppersta klass. Föremålet saknar paralleller även om det visar likheter med ett par dryckeshorn från Söderby-Karl i Uppland (Holmqvist 1951: 33 ff.).

I och med yngre germansk järnålder ändrar materialet i Uppåkra karaktär. Det nordiska blir högst påtagligt och borta är de exklusiva kontinentala formerna. Från yngre germenertid finns

en stor mängd fibulor, beslag, m.m., varav många är fragmenteriska. Kvaliteten varierar men en stor mängd föremål är av mycket hög kvalitet. Bland de inhemska föremålen utgör ryggknappsspännen en exklusiv grupp. Dessa spännen är endast preliminärt bestämda och alla, utom två, är fragmentariska. Bestämningarna har gjorts efter Ørsnes 1966, och i Uppåkra finns typerna E0, E1-2, E3, E5-6 och E6, och ett fragment som endast kan bestämmas genom ornamentiken till stil D. Detta innebär att hela yngre germansk järnålder är representerad bland ryggknappsspännena (Ørsnes 1966:105 ff.) och visar på ett fortsatt bruk av exklusiva spännen på Uppåkra. Samtidigt är fragmenteringsgraden hos denna fyndkategori påtaglig och står i stark kontrast till exempelvis det bornholmska materialet som ofta är gravfynd (Jørgensen 1990:Pl. 11, 14, 15, 17 och 23). Detta indikerar att spännena demonterats till skrot för omsmältning. Ett alternativ är att spännena skulle ha fragmenterats vid jordbruksaktiviteter, men brottstyckena är alltför små för att detta skulle vara sannolikt.

Ovan har en grupp kristna objekt omtalats med västeuropeisk proveniens och datering till sent 700-tal eller tidigt 800-tal. Det rör sig om en statyett av ett fyrfotadjur, två beslag till relikskrin, en nod till en biskopsstav och två eventuellt tre emaljerade beslag. Dessa föremål är av mycket hög kvalitet och visar på Uppåkras roll som en speciell miljö under nämnda tidsepok, och med kontakter med Västeuropa. Detta går också igen i en del andra föremål under vikingatid och tidig medeltid.

Runda förgyllda bronssmycken från Uppåkra har diskuterats av Svensson och uppgår till 34 exemplar (LUHM 31000). Smyckena består av spännen och hängen, och kan dateras till mellersta delen av 900-talet. Bronssmyckena kan delas in i de som har ornamentik i volut-, terslev-, borre- och jellingstil, samt övriga. Identiska spännen i Uppåkramaterialet talar för en inhemsk produktion. Formerna finns representerade inom ett stort skandinaviskt område och paralleller har även påträffats i Ryssland. Smycketyperna är väl representerade i gravarna från Birka och kan knytas till ett högre socialt skikt i samhället, dock inte det högsta. Eventuellt finns det en knytning till en merkantil klass. Vissa smycken har framkommit på platser som Löddeköpinge, Stentinget, Toftegård och Tissø, dvs. platser som tolkas som överregionala med handelsanknytning (Svensson 2001).

Ett unikt föremål från Uppåkra är ett spänne i silver som föreställer en man i profil med pösbyxor, tröja och ett märkligt utformat ansikte med öga och en lång "snabel". I handen håller han en stav. Figuren visar visst släktskap med de s.k. valkyriorna och skall möjligen ses i denna tradition. En viss parallell finns till avbildningar på gotländska bildstenar (Larsson & Hårdh 1998:8 f.). Avbildningen kan vara en gud eller schaman iklädd djurmask. Den kan också föreställa någon från Orienten som måste uppfattats som exotisk i järnåldern samhälle.

Ett orginellt föremål är ett beslag i form av en drake med en bandflätad kropp och ett tämligen naturalistiskt huvud. Djuret har inläggningar av blågrönt glas i ögonen. Den flätade kroppen visar släktskap med en entrelace-figur med små djurhuvuden från ett stort samlat fynd från Hjortsberga i Blekinge (Hårdh 1976b:17) med t.p.q. 1120 (Hårdh 1976a:41). För övrigt finns inga kända paralleller till denna Uppåkradrake. Ytterligare två drakhuvuden kan nämnas som också är beslag och kan ha suttit på skrin, möbler eller liknande. Det ena huvudet är i Ringerikestil, och har parallell i en gjutform från Birka och ett drakhuvud från närheten av Novgorod i Ryssland (Viking og Hvidekrist, Roesdahl (red.) 1992:231 och 302). Det andra drakhuvudet har ett stort gap som biter runt ett klot. Möjligen skall tolkningen av denna figur sökas inom mytologin.

Ett litet djurhuvud är av silver, förgyllt och har suttit fästat vid ett annat föremål. Typen av huvud är välkänd och nära paralleller finns bl.a. från Jelling och ett enstaka fynd från Skåne (Strömberg 1961a:147; Fuglesang 1991:90 ff.). Liknande huvuden finns också på locken till de välkända skrinen från Bamberg och Cammin (ibid.). Här finns en knytning till kungamakten och den yttersta eliten i det danska vikingatida kungariket. När det gäller praktskrinen skall de enligt sägnen ha tillhört Knut den stores dotter. Detta indikerar Uppåkras knytning till en socialt högstående (kunglig) miljö i slutet av vikingatiden.

Ett mynningsbeslag till ett dryckeshorn är tillverkat av förgylld brons, och har en ornamentik av tre stiliserade djur och en trepassknut. Tegnér har diskuterat beslaget och anför att djurframställningarna är svåra att placera stilistiskt, men menar att beslaget troligtvis skall dateras till 1000-tal (Tegnér 1999:236). Exklusivt i 1000-tal är också det enkolpion som nämnts ovan och som bör knytas till den tidiga kristenheten och en tidig kyrka i Uppåkra (Anglert & Huttu 1999:288).

Fjälkinge

Centralt på den östra delen av Kristianstadslätten i nordöstra Skåne ligger Fjälkinge som kan uppvisa en kontinuitet som har betydande likheter med Uppåkras. Det fyndförande området är ca. 1x1 km stort, och har påvisats genom metalldetekteringar (LUHM u.f., fynden anges här som Fjälkinge 1999:löpnr.), utgrävningar och utbredningen av höga fosfatvärden (Arrhenius 1934; Strömberg 1961b; Helgesson 1997a). Flera arkeologiska undersökningar har utförts, varav den största omfattade 7000 kvm centralt i Fjälkinge. Delar av boplatsområdet har blivit sporadiskt undersökta med metalldetektorer men det finns fortfarande betydande ytor som inte undersökts. Området är beläget på de sandiga områdena söder om den stora Fjälkinge backe, som utgör ett markant inslag i landskapsbilden.

De tidigaste fynden är påträffade inom de nordöstra delarna av området. En trekantig fibula (Almgren 1923:Fig.7) (Fjälkinge 1999:18) kommer möjligen från en sönderplöjd grav och kan dateras till keltisk järnålder III (Nylén 1956). Mindre än 50 m från denna fyndplats har en annan grav undersökts, som bl.a. innehöll en skålgropssten. Troligen kan denna dateras till äldre järnålder (muntl., T. Björk). Från samma plats har också en denar från första århundradet framkommit (Helgesson 1997a:129). Dessa tre fynd är funna så pass nära varandra att det bör finnas ett samband emellan dem. Detta område karakteriseras också av förhöjda fosfatvärden. Möjligen finns här resterna av ett gravfält och en bosättning från tidig järnålder, vars omfattning inte kan bestämmas i dagsläget.

Inom de södra delarna av det boplatsområdet har en statyett påträffats, som är starkt korroderad. Den föreställer en man med höftskynke som lyfter högra armen (Fjälkinge 1999:110). Statyetten är säkerligen av romersk tillverkning (muntl., U. Lund Hansen).

Från de norra delarna av Fjälkinge kommer ett lunulaformat föremål i guldcloisonne med fem inlagda halvädelstenar (Fjälkinge 1999:21). Föremålet är möjligen ett hängsmycke och har flera paralleller på kontinenten (jfr Germanen, Hunnen und Awaren 1987:110, 163 ff., 180 f., 222, 341 f., 376 f., 431 och 512). Föremålet bör dateras till äldre germansk järnålder. Detta är därmed ett föremål som styrker de ideer som framförts av Fabech om kontakter mellan sydöstra och centrala Europa, och de östra och centrala delarna av Skåne under äldre germansk järnålder (1993).

Också till äldre germansk järnålder kan ett långhus från de centrala delarna av det fyndförande området föras. Långhuset är en nyetablering på denna plats och är minst 58 m långt, och ca. 8 m brett. Detta är därmed Skånes längsta undersökta långhus med en imponerande golvyta av ca. 450 kvm. Huset har tolkats som huvudbyggnaden på en storgård, men denna gård får inte någon efterföljare på samma plats. I stället flyttar bebyggelsen ett stycke söderut, och här har dokumenterats bebyggelselämningar från yngre germansk järnålder och vikingatid. Dessa täcker ett område av ca. 12-13 ha. (Helgesson 1997a: 120 ff.).

Platsen för stormansgården från äldre germansk järnålder börjar att användas som begravningsplats någon gång vid mitten av vikingatiden. Från ett 7000 kvm stort område undersöktes 1990 inte mindre än 121 gravar med 128 begravda individer. Med tanke på topografin är detta troligen endast en liten del av ett mycket stort gravfält. Tidigare hade ytterligare minst fyra gravar dokumenterats på platsen. Gravfältet är unikt då inte mindre än 79 gravar med barn under 3 års ålder påträffades. Bland dessa fanns många nyfödda och även prematura barn. En annan särart med gravfältet är att det finns en kontinuitet i begravningarna från ca. 900 till 1050/1100. Detta innebär att det finns både hedniska och kristna gravar på grav-

fältet, och inget tyder på att man gjort något uppehåll i begrav-ningarna (Helgesson 1997a: 121 f.; Helgesson & Arcini 1996:54 ff.). De tidiga kristna gravarna är många och möjligen restes den första kyrkan i Fjälkinge inom just detta område (Helgesson 1997a:127).

Inom området söder om boplatsområdet från yngre germansk järnålder och vikingatid kommer ett runt bronssmycke med inläggningar av blått och vitt glas (Fjälkinge 1999:125). Detta smycke har nära paralleller från bl.a. Löddeköpinge (muntl., H. Cinthio), Lund (LUHM 12814) och Trelleborg (Strömberg 1961b:63; LUHM 3798). Antingen är detta ett importföremål från ryskt eller byzantinskt område, eller ett inhemskt arbete (Holmberg 1977:82). Ett annat fynd från boplatsområdet är ett litet sköldformat beslag från vikingatiden som också visar på förbindelser österut med bl.a. Gotland och Ryssland (Strömberg 1961a:147).

Från boplatsområdet kommer också ett ädelmetallfynd, bestående av 635 mynt och ett armband i silver. Myntmassan består av tyska, danska och engelska mynt, och fyndet har t.p.q. 1068 (Hårdh 1976b:42).

Under 1000-talet expanderar Fjälkinge åt öster. Denna nya del är topografiskt skiljd från den äldre boplatsen genom ett sankområde. År 1134 omnämnes Fjälkinge för första gången i samband med en donation från kungen till kyrkan. Ungefär samtidigt uppförs den nuvarande kyrkan i anslutning till den östra delen av byn. Kyrkan är påkostad och har ett brett västtorn. På kyrkogården ligger en byggnad som troligen utgjort en del av en befäst medeltida gård (Helgesson 1997a:123 ff.). Kyrkan och den befästa gården har möjligen uppförts på order av ärkebiskopen.

Som ovan nämnts har arkeologiska insatser i Fjälkinge hittills bedrivits i tämligen blygsam skala. Som bebyggelse är Fjälkinge uppenbarligen äldre än Vä och samtida med Uppåkra. Det arkeologiska materialet är påfallande rikt, och fyndmaterialet rymmer både exklusiva föremål, importföremål och en stor myntskatt. Fyndmaterialet skiljer sig på flera punkter från den ordinära agrarbebyggelsen på Kristianstadslätten och möjligen skall Fjälkinge uppfattas som säte för lokala stormän under järnåldern (ibid.: 126 ff.). Denna maktstruktur förändras i tidig medeltid när Fjälkinge hamnar under kungamakten. Sedermera doneras Fjälkinge till kyrkan, vilket blir en realitet för stora delar av Kristianstadslätten (jfr Andrén 1983).

Klörup/Aggarp

Den s.k. Klörup Aggarp-boplatsen i Västra Alstad undersöktes 1994-1995 av RAÄ UV Syd. Härdar, gropar, stolphål, sju långhus och ett grophus kunde dokumenteras. Bland fynden märks bitguld, guldfolierad pärla, järnföremål, bränd lera, djurben, brända sädeskorn och stora mängder keramik. Boplatsen kan dateras till äldre romersk järnålder och tidig yngre romersk järnålder. På två gårdar kan hantverksaktiviteter beläggas. På båda gårdarna tycks man ha reducerat järn, och på den ena gården finns tecken som tyder på att man bearbetat brons och/eller ädelmetall (Stilborg 2000:10). Från platsen kommer också ett mycket stort keramikmaterial. Stilborg påvisar en homogen och obruten hantverkstradition under sagda tid på platsen, och med stora variationer avseende teknik och form. Denna "experimentlusta", i kombination med tillgång till goda leror, är viktiga förutsättningar för ett professionellt hantverk. Detta styrks också av speciella "Klörup Aggarp-kärl" som kan ha varit en professionell produkt. Mot detta talar en alltför stor variation i lergodset (ibid.). Klörup Aggarp bör uppfattas som en agrar enhet, till vilken en specialiserad produktion var knuten. Möjligen är platsen en parallell till Hørup på Själland (Sørensen 1997).

Vä

Den stora järnåldersboplatsen i Vä på Kristianstadslätten har ofta diskuterats som en pendang till Uppåkra i den nordöstra delen av Skåne. Platsen kan uppvisa en unik bebyggelsekontinuitet från åtminstone 200-talet e.Kr. och fram till idag. Vä har vid flera tillfällen varit föremål för arkeologiska undersökningar och de mest omfattande är från 1945-47 (Stjernquist 1951b) och 1962-63 (Thun & Anglert 1984). Under våren 1998 gjordes en avsökning av platsen med metalldetektorer, varvid 250 föremål fram-

kom (LUHM, u. nr., fynden anges här Vä 1998:löpnr.). De flesta fynden kan dateras till stadstiden, men ett försvarligt antal fynd från järnålder och tidig medeltid framkom också.

De tidigaste fynden från Vä är en silverfibula med hög nålhållare (Stjernquist 1951b:Fig. 41:1), en guldpärla med drivna bucklor (Vä 1998:258) och en romersk silverdenar från 2 årh. e.Kr. (Vä 1998:133). Ytterligare tre denarer är kända från Vä sn men dessa skall enligt uppgift vara funna vid Munkebergs gård, knappt två km sydväst om kyrkan i Vä (Stjernquist 1951b:162:not 2). I Vä har också en sporre och ett fragment till en ringbrynja påträffats (Stjernquist 1951b:111 ff.) som kan dateras till C3 (Nicklasson 1997:252). Till äldre germansk järnålder dateras ett samlat fynd om två C-brakteater och en graverad efterbildning i förgylld brons av en C-brakteat. I samband med fyndet omnämnes också svärd och pilar som numera är försvunna (Strömberg 1961b:24). Brakteaterna tillhör den grupp som är försedda med breda bårder och/eller plastiska ansiksmasker, och anses visa på relationer mellan sydöstra Sverige och sydöstra Europa (Fabech 1993:234). I Vämaterialet finns också en liten bronsplatta på vilken ett bronsbleck applicerats i form av en guldgubbe. Stjernquist benämner fyndet "guldgubbe", och tolkar den som en amulett. Att det skulle vara en patris finner Stjernquist mindre troligt (Stjernquist 1951b:113 f.). Mot detta står Callmers åsikt att det verkligen rör sig om en patris (Callmer 1995) och det skulle därmed indicera att guld bearbetades i Vä under germansk järnålder. Av speciell prägel är ett beslag till en svärdskida, av silver med förgyllning och nielloinläggningar. Fyndet kan dateras till äldre germansk järnålder och har paralleller i kontinentalt material (Strömberg 1961a:89). Vid metalldetekteringarna har ett klippt arabiskt mynt (Vä 1998:144) och tre vikter (Vä 1998:174, 185 och 190) påträffats. Möjligen indikerar dessa varuutbyte och/eller metallhantverk i Vä under vikingatiden. Till vikingatid daterar sig också en armring i silver (Hårdh 1976b:72). Det är dock osäkert om denna kommer från själva boplatsen.

Ett omdiskuterat problem i samband med Vä är ifall det föreligger kontinuitet under såväl järnålder som övergången från järnålder till medeltid. Thun & Anglert pekar på fyra faser i Vä, nämligen romersk järnålder/äldre germansk järnålder, yngre järnålder, äldre medeltid och stadstid. Vidare påpekas att en bebyggelsetradition på en och samma plats inte behöver betyda en kontinuitet och ett sammanhang mellan faserna (Thun & Anglert 1984:36). Den indelning i faser som Thun & Anglert påpekar för Vä är statisk och onyanserad. Sett till konstruktioner är yngre romersk järnålder/äldre germansk järnålder och vikingatid bäst företrädda, men även övergången vikingatid/tidig medeltid (ibid.:36 och 40). 1100-talet och framåt är också väl dokumenterat med uppförandet av Mariakyrkan (Andrén 1985:234), och en rad diplom och omnämnanden fr.o.m. 1160-talet (Thun & Anglert 1984:12 ff.). Daterande bronsföremål från metalldetektorundersökningar och grävningar ger en något nyanserad bild, eftersom både yngre germansk järnålder och tidig medeltid (1000-tal) är väl företrädda (Vä 1998:82, 105, 122, 123, 127, 134 och 169).

De fyra faser som Thun & Anglert beskriver för Vä verkar konstruerade och står i kontrast till de uppfattningar som finns idag. Förr var man uppmärksam på de brott som kunde utläsas ur de arkeologiska materialen medan samma material idag nästan alltid tolkas i termer av kontinuitet (jfr Jørgensen 1995). Problematiken ligger i kontinuitetsbegreppet och vilka variabler som undersöks. En typ av kontinuitet ligger i om en kontinuerlig bebyggelse kan påvisas på en plats. En annan typ av kontinuitet kan utläsas ur de funktioner som var knutna till platsen. Ingen plats kan vara frigjord från inre utveckling, och yttre påverkan, som gradvis förändrar platsen, och successiva förändringar kan många gånger uppfattas som kontinuitetsbrott. Kontinuitet är, som Hedeager uttrycker det, en rad av kontinuiteter och diskontinuiteter som avlöser varandra (Hedeager 1990:183). Arkeologer har en förmåga att att sätta kontinuitetsbrott vid redan uppsatta periodgränser eller där en arkeologiskt "tydlig" företeelse försvinner för en ny. Ofta visar andra företeelser på det motsatta och motsäger nämnda brott. Häri ligger, som ovan nämnts (se del I, kap. 1), faran i att analysera ett samhällsskede med utgångspunkt endast från

en kategori av källmaterial. Att Vä under järnålder och medeltid flera gånger ändrar karaktär behöver inte tyda på ett kontinuitetsbrott, utan snarare att boplatsen anpassas till ett föränderligt samhälle.

Under loppet av yngre järnålder genomgår de agrara näringarna en omstrukturering (Randsborg 1980; Callmer 2001b). En jordägarklass växer fram och söker att samla ägor till storgods med en förmodad rationellare drift som resultat. De arkeologiska beläggen för detta är många, och storgårdar har undersökts i bl.a. Bjäresjö (Callmer 1992b:411 ff.) och Tissø (Jørgensen 1998:233 ff.). Vä har troligen utvecklats på ett liknande sätt och ett stort godskomplex framträder tidigt genom skriftliga belägg. Vid tiden för de första skriftliga källorna ligger detta godsinnehav i händerna på den danska kungafamiljen (Thun & Anglert 1984:41). Genom donationer från 1085 och fram genom 1100-talet övergår stora delar av detta godskomplex till kyrkan (Andrén 1983:not 60 och 63) och en stark kunglig ställning i området runt Vä försvagas. Trots detta bibehåller själva Vä en särställning och räknas till kungalevet 1231, möjligen som ett eget administrativt område (Thun & Anglert 1984:12). Skall man tala om ett kontinuitetsbrott i Vä bör detta sättas till 1100-talet när det godskomplex som kanske har sitt embryo i yngre germansk järnålder-vikingatid splittras genom olika donationer.

Från Vä kommer också omfattande spår efter järnframställning främst i form av slaggförekomster (Stjernquist 1951b:29; Thun 1982; Helgesson opubl.). Restprodukter efter järnbearbetning finns belagd från de vikingatida grophusen och från stadslämningarna under högmedeltida lager (Thun & Anglert 1984:39 och 53 f.; Ödman 1998:215). Vid den undersökning av boplatsområdet med metalldetektorer som utfördes under våren 1998 framkom bl.a. flera bronssmältor vilka indikerar bronsgjutning. Dessa kommer från områden som ligger både inom och utom det medeltida stadsområdet.

Ravlundaområdet

Från trakten av Ravlunda i östra Skåne finns två bosättningar som lämnat speciella fyndmaterial och båda har belagts vid metalldetekteringar. Den ena är belägen vid de första forsarna i Verkeån och ca. 500 m uppströms dess mynning. Kronologiskt omfattar bosättningen yngre germansk järnålder och vikingatid. Fyndmaterialet är förhållandevis litet men bland fynden finns bl.a. vapendelar och smältklumpar i brons (LUHM u.nr.). Möjligen rör detta sig om en mindre handels- och hantverksplats. Invid denna plats finns resterna av ett ursprungligen mycket stort gravfält, med resta stenar och skeppssättningar (Ravlunda sn, RAÄ 42, 43, 44, 45, 46, 48).

Den andra bosättningen, påträffad under 1999, är belägen vid Klammersbäck, ca. 1 km söder om den ovan anförda boplatsen. Materialet är ännu endast preliminärt genomgånget. Boplatsens placering är snarlik den förra, dvs. indragen en bit från kusten. Från ett knappt 2 ha stort område har flera hundra föremål framkommit vilka kan dateras från äldre romersk järnålder till vikingatid. Fyndmaterialet från äldre romersk järnålder-äldre germansk järnålder är sparsamt och inskränker sig till några fibulor, söljor och denarer. Fr.o.m. yngre germansk järnålder blir materialet betydligt rikare med många fibulor, hängsmycken, beslag, vikter och mynt. Särskilt iögonfallande är en koncentration om fyra identiska näbbfibulor som inte uppvisar något slitage och på vilka nålen aldrig blivit monterad. Uppenbarligen rör det sig om ett lager av halvfabrikat. Dessa fibulor har säkerligen tillverkats på platsen och detta styrks genom en riklig förekomst av gjutklumpar, bronssmältor, gjuttappar och vikter. I materialet finns också ett järnbeslag med guldinläggningar som troligen kommer från alemanniskt område (jfr Jørgensen 1990:Fig. 64). Andra fynd är en fibula av nordskandinavisk typ (Ørsnes 1966, typ M) och mynt (arabiska mynt, Hedebymynt och mynt slagna under Ludwig den fromme). Exklusivt är brottstycken av ryggknappsfibulor. Platsen kan tolkas som en handels- och hantverksplats (Fabech & Helgesson, manus). Vid Klammersbäck finns två gravfält registrerade, varav det ena var föremål för arkeologiska undersökningar. Här påträffades flera brandgravar med datering till yngre järnålder (Ravlunda sn, RAÄ 4 ; Strömberg 1961a:51 ff.).

Järrestad

Inom Järrestad 3:5 och 24:1 i sydöstra Skåne är en boplats med datering till 700-tal känd sedan tidigare (Callmer 1986:193). Här undersöktes bl.a. ett grophus där det påträffades en gjutform (Strömberg 1976:75). Inför en vägomläggning 1999-2000 utfördes undersökningar strax väster om denna plats. Här framkom bl.a. rester efter stolpbyggda hus, och centralt här är flera generationer av hallbyggnader på samma plats. I anslutning till husen påträffades bl.a. en patris till en guldgubbe, arabiska och västeuropeiska mynt, . Ett annat speciellt fynd är ett bordsplank, troligen från en slavisk båt (Söderberg 2001:54 ff.). Dateringen av komplexet är 600-tal till 1000-tal. Likheter med stormannasätet från Tissø på Själland har framhållits (ibid.).

Dagstorp

Inom Dagstorp 1:2-3 och 5:31, Dagstorp sn i västra Skåne, undersöktes 1998 ett boplatskomplex med bl.a. huslämningar. Vid förundersökningen hade viktlod påträffats på platsen och vid slutundersökningen påträffades en grop med avfall från bronsgjuteri. Gropen låg utanför gaveln till ett av husen och på dess botten påträffades åtskilliga fragment av gjutformar. Gjutformsmaterialet visar att man tillverkat näbbfibulor, rektangulära plattfibulor, nålar och möjligen också runda plattfibulor. Detta är former som kan dateras till sent 500-tal eller 600-tal. Hårdh, som arbetat mera ingående med näbbfibulor, menar att produktionen i Dagstorp är snarlik den som finns belagd i Uppåkra, varifrån ett stort material med gjutformar framgrävdes 1999 (Becker 1999; Hårdh 2001a).

Stora Köpingeområdet

Området kring Stora Köpinge på sydkusten har varit föremål för omfattande arkeologiska undersökningar, men inga metalldetekteringar. För detta område framför Tesch ideer om en hövdingagård med tillhörande handelsplats, som skulle ligga vid Tingshög vid Nybroån ca. 2 km norr om dess utlopp. Från platsen finns ett stort långhus och flera grophus med datering till framförallt germansk järnålder. Enligt Tesch fanns dessa funktioner kvar i området till 900-tal. Handelsplatsen flyttar sedermera uppströms Nybroån till ett läge strax sydväst kyrkan i Stora Köpinge, där också en bebyggelse har undersökts. Detta, menar Tesch, är platsen för -*köpingeorten* som givit byarna och socknen deras namn. Hövdingagården flyttar antagligen till Stora eller Lilla Köpinge (Tesch 1992a:247 ff.). En svaghet i detta resonemang är att det inte finns ett enda fynd som visar på varuutbyte eller specialiserat hantverk, dvs. de fyndkategorier som vanligen förknippas med handels- och hantverksplatser. De s.k. -*köpingeorterna* har varit föremål för en livlig diskussion och den allmännna åsikten är att namnet direkt speglar en funktion knuten till det kommersiella livet under vikingatid och tidig medeltid (jfr Cinthio 1975; Ersgård 1986; Tesch 1991:139 ff.). Förutom undersökningar inom Köpingeområdet har arkeologiska undersökningar utförts i exempelvis Hököpinge, Löddeköpinge, Gärds Köpinge och Elleköpinge (Ohlsson 1976; Ohlsson 1980; Ohlsson 1981; muntl., J. Callmer; Jacobsson 2000). Enbart i Löddeköpinge (se nedan), har det framkommit ett material som skulle styrka att -*köpingeorterna* haft en speciell betydelse. I stället har dylika funktioner kunnat beläggas på platser med and-ra typer av ortnamn, som i Åhus, Ravlunda och Uppåkra.

Parerstången till ett svärd från en boplats inom Stora Köpinge 21, Stora Köpinge sn, påträffades vid en arkeologisk undersökning 1960. Parerstången tillhör också Petersens tyd D och Strömberg menar att likheterna med det s.k. "Kiabysvärdet" talar för tillverkning inom samma område. Parerstången från Stora Köpinge och typ D skall i stort dateras till 800-talet enligt Strömberg (Strömberg 1961a:135 f.).

Kv. Tankbåten i Ystad

Kv. Tankbåten i Ystad undersöktes 1977 under ledning av Strömberg. Tyvärr tilldelades undersökningen inte de ekonomiska resurser som hade behövts för en totalundersökning av området. Inga långhus kunde dokumenteras eftersom man endast undersökte de crop-marks som hade observerats i grödan året innan (Strömberg 1978:15

ff.). Endast ett stolphål med stora dimensioner (anl. 25) dokumenterades och vittnar om de långhus som säkerligen fanns (ibid.:42). Undersökningen omfattade främst grophus och sammanlagt 20 st undersöktes (ibid.:18 ff.). Bebyggelsen dateras huvudsakligen till yngre germansk järnålder och vikingatid, men konstruktioner och fynd kan knytas också till yngre romersk järnålder och tidigaste medeltid (ibid.:82 ff.). Från boplatsområdet framkom spår efter flera olika typer av hantverk. Bearbetat horn och ben påträffades i flera anläggningar, och dessutom i en sänka centralt inom boplatsområdet. Dessa är avfallsprodukter och skall möjligen förknippas med tillverkning av kammar, spelbrickor och nålar (ibid.:45 f. och 67). Hur omfattande denna produktion har varit går ej att uppskatta, i synnerhet som inte hela boplatsområdet blev undersökt. En stor mängd järnföremål, järnslagg och en trolig amboltsten (anl. 19), visar att finsmide bedrivits på platsen (ibid.:44 f. och58 f.). Möjligen skall en del av järnhantverket sammanbindas med båtbyggeri och reparationer. Ett par sländtrissor av täljsten, i kombination med fragment av täljstenskärl, kan möjligen indicera att man också bearbetat täljsten på platsen (ibid.:69). Därtill påträffades ett fragment av en smältdegel i anl. 23 (ibid.:78) som kan indicera bronsgjutning. Hantverksaktiviteterna kan dateras från yngre germansk järnålder och till tidigt 900-tal (Callmer 1995).

Från kv. Tankbåten kommer också en rad föremål som är av främmande proveniens och visar att platsens möjligen varit en anlöpsplats. Ovan har täljsten nämnts och denna kommer troligen från Norge. Vidare påträffades 11 glasskärvor från glasbägare och dessa var spridda till 8 konstruktioner (Strömberg. 1978:57 f.). Just denna stora spridning indicerar att en ganska omfattande import kan ha förekommit på platsen. Glasmaterialet är ej genomgånget och detta har inte varit möjligt inom ramarna för detta arbete. Också ett par keramikskärvor kan vara import från slaviskt område (ibid.:77).

Trelleborg

Inom det medeltida stadsområdet i Trelleborg har bebyggelselämningar från yngre germansk järnålder och vikingatid undersökts vid flera tillfällen. Denna bosättning tycks vara tidsmässigt begränsad till just yngre järnålder och övergeg vid övergången till 1000-talet (Jacobsson 1995:12 ff.). Mot detta vänder sig Callmer som menar att förhållandena under 900-talet är osäkra (1991a). Först under 1200-talet tas platsen åter i anspråk av den medeltida staden (Jacobsson 1995:12 ff.). Platsen ligger i ett gynnsamt topografiskt läge på Skånes sydkust.

Det är inte arkeologiskt belagt att specialiserat hantverk har bedrivits på platsen men Callmer framhåller möjligheten som mycket trolig, vilket inte motiveras närmare (Callmer 1995). En rad föremål av främmande proveniens visar på platsens kontaktnät. Två skärvor från glasbägare har påträffats och dessa kan dateras till vikingatid (Stjernquist 1999:76 och 86). Täljsten har också påträffats bl.a. sländtrissor och ett sländtrissliknande föremål som möjligen är ett nätsänke. Också keramik av Feldbergtyp har framkommit som bör vara importerad från slaviskt område (Jacobsson 1995).

Trelleborg har namnet gemensamt med den själländska ort som givit de kända cirkulära ringborgarna deras namn. I Trelleborg har också funnits en cirkulär ringborg, och denna upptäcktes först 1988 för att undersökas under följande år. Borgen är i det närmsta cirkulär, har fyra portar, skålformad vallgrav och har byggts i två faser (fas 1 och 2). Trelleborgarnas stränga symmetri, portarnas läge mot de fyra väderstrecken, den spetsformade vallgraven, axelgator mellan portarna och de regelbundet placerade hallbyggnaderna på borggården finns inte dokumenterat i Trelleborg. Därmed skiljer sig denna skånska borg på flera punkter från de danska. Dateringarna av borgens två faser bygger främst på 14 C-analyser. Den tidigare borgen bör ha byggts någon gång från mitten av 800-talet till senare hälften av 900-talet. Den senare fasen kan dateras till 900-talet och troligen dess senare hälft. Jacobsson menar att det bör vara högst 50 år mellan faserna, då portarna inte visar spår av reparationer när de införlivas med fas 2. Jacobsson menar vidare att det mest troliga är att fas 1 skall dateras till 900-talets första hälft och fas 2 till 900-talets senare hälft (1995:17 ff. och 45 ff.). Jacobsson anser att fas

2, dvs. ombyggnaden av borgen, skall förknippas med kung Harald Blåtand och den grupp av riksborgar som uppförs omkring 980. Borgen har därefter en kort användningstid och överges ca. år 1000 (ibid.:58). Därmed skulle borgen inte ha något samband med bebyggelsen i Trelleborg om man utgår från Callmers dateringar (se ovan). Jacobssons tolkning av borgarna har inte fått stå oemotsagd. Olesen gör en jämförelse med de danska trelleborgarna och pekar på betydande skillnader. Han menar vidare att 14C-dateringarna visar på att borgarna är tidigare än vad Jacobsson framför. Olesen menar att borgarna från Trelleborg skall dateras till 800-tal. De skall vidare ses i samband med en grupp borgar från Flandern och norra Frankrike med datering till sent 800-tal, exempelvis Souburg (2000).

Är Olesens tolkning riktig kan den skånska borgen inte förknippas med Harald Blåtand och det danska riksbyggandet. Istället blir utvecklingen i sydvästra Skåne och södra Östersjöområdet under 800-tal och tidigt 900-tal en viktig utgångspunkt för borgens tolkning. Troligen finns det då ett samband mellan borgen och bebyggelsen i Trelleborg, och borgen kan då istället förknippas med Uppåkra och utvecklingen i västra Skåne (se del III, kap. 6).

Västra Karaby

Inom Västra Karaby 24, Västra Karaby sn i västra Skåne, undersöktes 1968-1970 delar av ett stort boplatskomplex med datering till framförallt. yngre germansk järnålder. Dessa undersökningar berörde endast en del av ett större boplatskomplex från yngre järnålder (Västra Karaby sn, RAÄ 21 och 39), beläget mindre än 500 m väster om Västra Karaby historiska bytomt (Callmer 1986:188). Vid undersökningen framkom bl.a. ett 30-tal grophus (Olsson 1971:29 ff; Callmer 1995:48 ff.). Bland fynden märks hantverksavfall i form av bronssmältor och deglar som antyder att bronshantverk bedrivits på platsen. Några klumpar av bränd lera kan möjligen vara gjutformsfragment. I ett grophus (anl. 266, LUHM 80357) påträffades en blå glasskärva med pålagda trådar och denna kommer från en importerad glasbägare. Vid undersökningen av ett annat grophus (anl. 108, LUHM u.nr.) påträffades dessutom en svärdsknapp av förgylld brons. Knappen är rikt ornerad i en blandstil mellan stil B och stil C, och kan dateras till 600-talet (Ohlsson 1971:32). Ytterligare ett antal bronsföremål styrker denna datering (ibid.:32 f.). Undersökningarna 1968-70 berörde de västra delarna av RAÄ 21 och 39. Vid Sydgasprojektet 1983-85 kom den östra delen av samma boplatskomplex att beröras av utgrävningar. Vid dessa undersökningar framkom omfattande bebyggelselämningar med långhus och grophus från framförallt yngre germansk järnålder, men inga fynd gjordes av varken hantverksavfall, importföremål, vapen eller bronsföremål (Jeppson 1996:135 ff.). Därmed har troligen den östra delen av boplatsen en annan struktur. Skillnaden mellan de båda delarna av boplatsen måste vara funktionell. Till den västra delen av boplatsen har uppenbarligen en viss grad av specialisering varit knuten. Kanske skall detta tolkas som att det här låg en eller ett par handels- och hantverksgårdar med säte för lokala stormän.

Östra Torp

Vid två tillfällen, 1968 och 1985, har delar av en stor boplats som ligger utmed sydkusten på gränsen mellan Östra Torp och Lilla Isie socknar i södra Skåne undersökts. Ett stort antal cropmarks efter grophus visar på en bosättning på minst 2 ha (Stjernquist 1988a; Jeppsson 1995). Sammanlagt har 11 grophus och en del andra mindre konstruktioner undersökts. I grophus 2 från 1968 års undersökning framkom en sammansatt enkelkam av ben (Stjernquist 1988a:127 f.). Kammen är en äkta frisisk kam och kan dateras till 700-talet (Callmer 1995). Anl. 14 från 1985 års undersökning visade sig vara ett fyndrikt grophus. På botten av huset fanns en rektangulär lerplatta, vars ovansida ställvis var hårt bränd. I anslutning till plattan fanns ett stolphål som bl.a. innehöll delar av en balansvåg av kontinental typ. Vid stolphålet fanns också en öppen gjutform av sandsten för tackor. Ovanpå och invid plattan påträffades föremål av brons och järn, en bearbetad horntagg och två gjutformsfragment. Gjutformarna är för näbbfibulor, troligen av typ G3c (Ørsnes 1966).

Dessa fynd indikerar att huset varit nyttjat för metallhantverk. Stjernquist daterar boplatsen till yngre germansk järnålder och tidig vikingatid (1988a: 127 f.), medan Callmer sätter dateringen till 600-800 (Callmer 1986:191). Callmers något tidigare datering motiveras av kammen som är en frisisk 700-talstyp (Callmer 1995), och därmed skulle det inte finnas något daterände fyndmaterial från vikingatid på boplatsen. Liksom för Västra Karaby tycks speciella funktioner vara koncentrerade till vissa delar av boplatsen (gårdar eller områden ?).

Åhus

Vid Helge å i nordöstra Skåne ca 1 km uppströms Åhus fanns under yngre järnålder två handels- och hantverksplatser. Den tidigare av dessa kan dateras till ca 700-750 e Kr och var inte permanent. Den senare handels- och hantverksplatsen lokaliserades ca. 500 m nordöst om den tidigare och kan dateras till ca 750-850 e Kr. Denna uppfattas vara permanent eller halvpermanent (Callmer 1991a).

På den äldre av platserna finns få anläggningar och inga av dessa tyder på någon varaktig bebyggelse. En viktig faktor för lokaliseringen på just denna plats kan vara förekomsten av kaolinlera som lämpar sig väl för tillverkning av smältdeglar. Glas har bearbetats i stora mängder och produktionen har varit inriktad på framställning av glaspärlor. Spår av gjuteriverksamhet har också framkommit på platsen och mest iögonfallande är ett stort antal degelfynd. Dessutom finns gjutdroppar, ingöt och kopparhaltig slagg om än i mindre omfattning. Förvånansvärt är att inga gjutformsfragment har påträffats och det är därmed omöjligt att bestämma vilken eller vilka typer av föremål som tillverkats på platsen. Hjorthorn har också bearbetats på platsen och detta synes ha försiggått i relativt stor skala. Tyvärr är bevaringsförhållandena för organiskt material ganska dåliga på platsen men det förefaller sannolikt att hornhantverket varit inriktat på framställning av kammar. Huruvida järn har framställts på platsen är osäkert men en smidesverksamhet, troligen av specialiserad karaktär, är uppenbar (Callmer 1991a:34 ff.). Spår efter varuutbyte indikeras av vikter, vågar, romerska skrotbronser och tre sce-attas från 700-talet (Callmer 1984a, 1984b:10; muntl., J. Callmer). Vikter och vågar, som Callmer förknippar med varuutbyte, kan också ha använts vid uppvägning av metall vid metallhantverk.

Den senare handels- och hantverksplatsen skiljer sig från den förra genom påtagliga bebyggelsespår. Ett stort antal grophus (minst 120) har undersökts, men också flera stolpbyggda hus. Från platsen finns ett betydande fyndmaterial som berättar om flera olika typer av specialiserat hantverk. Restprodukter från pärltillverkning finns representerat men i betydligt blygsammare skala än på den tidigare platsen. Mera omfattande är då kammakeriet. Stora mängder restprodukter som representerar hela tillverkningsprocessen har tillvaratagits. Produktionen tycks ha varit högst specialiserad och utförd med precisionsredskap. Väl belagt är också bronsgjuteri. Drygt 500 gjutformsfragment berättar om en produktion av bl.a. nycklar, armringar, hängsmycken och ovala spännen. Ett viktigt material är restprodukter från tillverkning av bärnstenspärlor. Pärlorna har svarvats och restprodukterna representerar hela tillverkningsprocessen. Huruvida finsmide i järn förkommit får anses som mera osäkert (Callmer 1991a:38 ff.; Ericson-Borggren 1993). Också textilhantverket har varit specialiserat med ett behov av tunnspunnet garn. Med tanke på boplatsens i övrigt speciella funktioner kan detta indikera en specialiserad produktion för avsalu (Andersson 1996:75). Andersson framför försiktigt bildvävning, och reparation och en eventuell produktion av segelduk (ibid.:42). Den senare handels- och hantverksplatsen i Åhus täcker ett område på över 10 ha och det är uppenbart att de olika hantverksaktiviteterna har varit vitt spridda över stora delar av boplatsområdet (Callmer 1991a:38 ff.). Från platsen finns också ett stort fyndmaterial som visar på varuutbyte med stora delar av den då kända världen. Det rör sig om orientaliska pärlor och glasskärvor från västeuropeiska glaskärl. I keramikmaterialet finns både slavisk (Feldberg) och rhenländsk (bl.a. Badorf.) keramik. Callmer menar att både glas- och keramikkärlen kan ha utgjort emballage för exklusiva produkter, exempelvis vin

och salt. Med varuutbyte kan också mynt (västeuropeiska och orientaliska), hacksilver och vikter förknippas (ibid.).

Löddeköpinge

Komplexet med bebyggelselämningar från sen järnålder och tidig medeltid i Löddeköpinge i västra Skåne består av flera olika delar. En del av komplexet ligger vid Vikhögsvägen ca. 800 m sydväst om kyrkan i Löddeköpinge och kan dateras till 800-talet. Bebyggelsen utgörs främst av grophus och Ohlsson tolkar platsen som en säsongsmässig handelsplats. Bland materialet finns bl.a, ett Hedebymynt (ca. 825), karneolpärlor, glasskärva (?), vikter, och importerad slavisk keramik. Fyndomständigheterna för glasskärvan är osäkra. Platsen har också spelat roll som produktionsplats, och detta indikeras av nitar, nitbrickor, järntenar, olika järnbeslag, järnkrampor, knivar, slipstenar och en smältdegel. Flera nitbrickor är upphuggna och kan visa på att reparationer, eventuellt av båtar, kan ha ägt rum. Speciellt i materialet är en svärdsknapp av järn med inlagda gula metalltrådar. Unik är en slipsten med ett inristat skepp med rigg, roder och styrman. Rester av en vallanläggning som antas ha omgärdat denna boplats finns dokumenterad (Ohlsson 1976; Söderberg 2000:52 ff.).

Runt kyrkan i Löddeköpinge grupperar sig en bosättning som huvudsakligen kan dateras till 800-1100. Främst har kulturlager och grophus undersökts, och en rad stolphål kan indikera långhus. Bland fyndmatrialet finns en rad importföremål bl.a. knivskidebeslag och keramik från slaviskt område, en västeuropeisk pärla, och två byzantinska mynt från mitten av 900-talet resp. ca. år 1000. Ytterligare mynt är slagna för Sven Estridsen, och dessutom efterpräglingar av Sven Estridsen och Otto-Adelheid. Andra speciella föremål är en doppsko, ett runt spänne med glasinläggningar, ett runt hängsmycke, en guldring av en ten, en vågbalk och en stor silverten (Ohlsson 1980, Ohlsson 1981; Söderberg 2000). Det runda spännet har en direkt parallell med ett fynd från från Fjälkinge (detektorfynd, våren 2000). Det kan vara ett importföremål från ryskt eller byzantinskt område, eller ett inhemskt arbete (Holmberg 1977:82). Hängsmycket har paralleller i Uppåkra (U 2066) och Fuglie (Strömberg 1961b:58).

En omfattande tidigmedeltida kyrkogård med ca. 2500 gravar, varav ca. 1400 undersökts, och tillhörande kyrkolämningar har också undersökts i Löddeköpinge. Platsen är belägen ca. 250 m öster om dagens kyrka. Cinthio visar, med hjälp av komparativt material, att gravarna anlagts tidigt i medeltid, vilket också styrks av 13 myntfynd från 1000-talet. Resterna efter två träkyrkor framträder som gravfria områden och stenpackningar. Den tidigaste av dessa kyrkor uppfördes ca. 1025 och den senare ca. 1100. I den senare kyrkans västra del fanns två stenkistegravar, också från tidig medeltid. Dessa gravar har tolkats som patronusgravar. Den senare kyrkan övergavs ca. 1200 när den nuvarande kyrkan uppfördes (Cinthio 1980; muntl., H. Cinthio).

Gårdstånga

Gårdstånga är en av de platser som omnämnes i Kung Valdemars jordebok från ca. 1230, tillhörande kungalevet (Andrén 1983). Tre runstenar av "efter Jelling"-typ är också kända från Gårdstånga, varav två påträffats i kyrkogårdsmuren och en på de "västliga åkrarna" (Jacobsen & Moltke 1942). Vid en undersökning 1989 påträffades bebyggelsespår från vikingatid och medeltid på åkrarna ca. 300 m nordväst om kyrkan i Gårdstånga och inom den historiska bytomten. Spridda fynd daterar sig till romersk järnålder eller äldre germansk järnålder, och ett grophus skall möjligen dateras till yngre germansk järnålder eller tidig vikingatid. Från 900-tal och tidigt 1000-tal finns en omfattande grophusbebyggelse på platsen med fynd av bl.a. smältdeglar från metallhantverk, en sfärisk vikt och ett hängsmycke med vändbild i borrestil. Långhus kunde ej konstateras men en stor mängd stolphål indikerar deras existens (Söderberg 1995). Söderberg menar att vikten skall dateras till tidigt 1000-tal via paralleller i Lund (ibid.) men sfäriska vikter förekommer från ca. 880/890 (Gustin 1999:251). Två av grophusen har rökugn och Söderberg daterar dessa till 1000-talets förra hälft och förknippar dem med en

nyordning på platsen i och med att kungalevet etableras. Grophusbebyggelsen överlagras av ett långhus och i anslutning till detta framkom ett mynt slaget för Sven Estridsen (1047-1074). Troligen uppförs detta hus ca. 1050. Ytterligare två långhus skall sannolikt dateras till detta skede (Söderberg 1995). De tidiga fynden från grophusen är av typer som normalt inte påträffas på de ordinära agrarbebyggelserna och ger platsen en något exklusiv framtoning i sen vikingatid. Fynden indikerar närvaron av en stormannamiljö åtminstone i 900-tal. Under 1000-talets tidiga del sker en omdaning med etablering av kungalevet vilket kommer till uttryck i grophusen med rökugn, Sven Estridsen-myntet och runstenarna.

Borgeby

Sannolikheten för en ringvallsborg i Borgeby i västra Skåne påpekades av Bredsdorff (1973) och konkretiserades av Holmberg (1977). Under 1993 utfördes en mindre arkeologisk undersökning inom borggården till Borgeby varvid fynd av gjut-formsfragment, degelfragment, lödningskavaletter och en silvertråd framkom. Fynden indikerar en guldsmedsverkstad från sent 900-tal (Svanberg & Söderberg 1999:13 ff.). Under 1998 gjordes en provundersökning på åkern mellan godset och kyrkan, varvid rester efter vallar och vallgravar kunde dokumenteras. Anläggningen uppfattas som en ringborgsanläggning, som är uppförd och utvidgad i fyra olika faser under sen vikingatid. Svanberg & Söderberg gör en jämförelse med andra borgar i Danmark och Skåne. Borgen i Borgeby uppvisar de största likheterna med Trelleborg i Skåne och Trelleborg på Själland, men också likheter med Nonnebakken, Fyrkat och Aggersborg. Svanberg & Söderberg tar inte direkt ställning till vem som står bakom uppförandet av Borgeby-borgen, men mycket av deras diskussion är relaterad till det danska rikets framväxt och kungamakten (ibid.:48 ff.). För att säkrare kunna sätta in borgen i sitt rätta sammanhang krävs vidare undersökningar. Detta med tanke på den kritik som rests av Olesen (2000) att uppfatta borgen från Trelleborg som en "riktig" trelleborg (jfr sid. 70).

3. Boplatser med enstaka speciella fynd

Det finns en rad boplatser från vilka enstaka speciella fynd framkommit (Fig. 10; Tabell 1). Dessa fynd är få och det är osäkert hur de skall tolkas och vilken roll som platserna kan tillskrivas inom samhällslivet. Det gäller fem platser i Malmöområdet där det framkommit enstaka fynd från keltisk järnålder, flera av dem i brunnar. Det rör sig om fyra lansspetsar av horn och en La Tene-fibula. Ett troligt boplatsoffer kommer från Bunkeflo och från flera deponeeringsplatser inom ett begränsat område har bl.a. kortsvärd, hästbetsel, krumknivar, K-fibulor (järn), lansspets, beslag, valben, ett hästskelett och knivar framkommit. Några beslag som utgjort delar av ryttar- eller krigarutrustningar kommer från boplatser i östra Skåne och dessa kan huvudsakligen dateras till yngre järnålder. Slutligen utgör en kontinentalgermansk sölja och ett svärdskidebeslag från Hallands Väderö, och ett par bitar terra sigillata från Hardeberga ett par udda fynd. Trots att flera av fynden har en speciell karaktär kan de vara resultat av tillfälligheter.

4. Gravanläggningar

Ett antal stora gravhögar av monumental art förknippas ofta med en stormannaklass eller en tidig kungamakt under en stor av järnåldern. Exempel på detta finns från Danmark med Himlingøje (Lund Hansen 1995) och Jelling (Randsborg 1980). Svenska exempel är Gamla Uppsala (Lindqvist 1936) och Högom (Ramqvist 1990).

En trolig storhög från Skåne med datering till järnåldern har funnits i Lackalänga. Högen undersöktes av Bruzelius 1853 och påstods vara "låg, men med stor utbredning" (Bruzelius 1858:179 ff.). I högen fanns en båtgrav från 700-talet e.Kr. (se del II, kap. 5). Tyvärr blev högen spolierad vid undersökningstillfället, och närmare uppgifter om dess geografiska läge och fysiska uppbyggnad saknas. För övrigt saknas säkra uppgifter om storhögar i Skåne. Däremot finns en rad uppgifter om gravar som framkommit i, eller i anslutning till, högar (Fig. 12), men vanligen finns inga uppgifter om högarnas stor-

Roeshög i Hammenhög, bl.a. vapen och import (Raä 4)
Tofthög i Östra Vemmenhög, bl.a. import (RAÄ 12)
Olof hög i Simris, svärd (Stjernquist 1996a:13 ff.; RAÄ 11)
Torup i Vitaby skall ha blivit "hittat i en liten gravhög"
Arlöv i Burlöv "hög med synliga stenar ovan mark"
Önsvala i Mölleberga "skelettgrav i flat hög"
Magnarp i Barkåkra "i en flat stenhög"
Ängelsbäck i Grevie "hittad i en gravhög"
Venestad i Träne "förstörd stenhög"
Västra Karaby i Västra Karaby "hittad i kanten av en hög"
Ruuthsbo i Bjäresjö "övertäckt med en stenhög"
Löderup 12 i Löderup "fynd från en förstörd gravhög"
Gnalöv i Bolshög "hittad 1856 i en gravhög"
Bjersgård i Gråmanstorp "låg hög"
Skräddareheden i Riseberga "2 brandgravar under högar"
Bodarp i Bodarp "hittad i en liten hög"
Fuglie i Fuglie "hittad i en hög"
Lackalänga 10 i Lackalänga "låg hög"
Fredentorp i Vallkärra "hittad 1842 i en hög"
Böste i Lilla Isie "2 låga gravhögar, skadade 1851"

Fig. 12. Uppgifter om gravfynd i högar i Skåne. Efter RAÄ (fornminnesregistret), Strömberg 1961b och Lund Hansen 1987.

lek. Det är också i flera fall omöjligt att bestämma om vissa gravar anlagts sekundärt i befintliga högar.

De tre första gravarna kan dateras till romersk järnålder medan övriga framförallt tillhör yngre germansk järnålder och vikingatid (se nedan). De tre äldre gravarna är alla rikt utstyrda och här finns en knytning mellan monument och rika gravgåvor. I detta sammanhang kan också en grav med vapen och import från Färlöv ses som undersöktes 1996. Denna låg inte i en hög, men runt graven fanns en krets med stolphål som indikerar någon form av monumental kring- eller överbyggnad (Björk 1998:72 f.). Av de 16 gravarna i hög från yngre järnålder innehöll inte mindre än sju vapen, två delar av betsel eller träns, och en en dolkskida (se del II, kap. 5). Det är alltså en stor del av de gravar som kan knytas till krigare, och därmed en elitär grupp i samhället. På det stora gravområdet vid Albäcks-backen i Maglarp sn (RAÄ 5 och 13) registrerade Hansen 84 högar men antalet har uppen- barligen varit högre. Av dessa har 13 undersökts av Bruzelius (Magnus), Bruzelius (N.G.) och Hansen. Endast hög XII kan tillskrivas någon högre status, då det under högen fanns en grav i en båt från romersk järnålder (Hansen 1945). Detta gravfält består genomgående av tämligen små anläggningar och ger på inget vis samma monumentala intryck som en stor gravhög.

Inom Uppåkras boplatsområde finns idag två synliga gravhögar (Uppåkra sn, fornl. 3:1 och 4). Den större av dessa är 20x17 m i omfattning, 3 m hög och har avplanad topp. Den mindre av Uppåkra-högarna ligger i en trädgård som var åkermark intill 1930-talet och denna hög är tämligen skadad. I anslutning till dessa högar har det funnits ytterligare minst två högar. Den ena skall ha legat på kyrkogården och omnämnes i källor från 1700-talet (Uppåkra sn, fornl. 3:2). Den andra kunde påvisas vid en arkeologisk undersökning 1996 och har legat i direkt anslutning till fornl. 3:1. Vid undersökningen kunde också konstateras att avlagringar från järnåldern var tämligen blygsamma invid den stora gravhögen (fornl. 3:1), medan endast 50 m därifrån finns avlagringar på nästan 2 m. I högfyllningen fanns inget material från järnåldern, vilket indikerar att denna hög uppfördes tidigt under järnåldern eller under bronsålder. Det är uppenbart att högen anlagts innan en alltför intensiv bebyggelse funnits på platsen. Man har respekterat högen vilket visar att den spelat en viktig roll i järnålderssamhället. Detta kan tyda på att den uppförts under en tidig del av järnåldern vilket möjligen också kan gälla för de andra tre högarna i Uppåkra. Kanske skall högarna ses som en manifestation i landskapet när Uppåkra etablerar sig som en ekonomisk och politisk maktfaktor med speciella funktioner, vilket kan ha skett redan under sen keltisk järnålder (se del III, kap. 2). Från Uppåkra sn kommer ett gravfynd, bestående av glaspärlor och en hornkam. Fyndet kan dateras till romersk järnålder och skall enligt uppgift ha påträffats i en hög i Uppåkra (Stjernquist 1955: 166). Om detta gravfynd kommer från någon av nämnda högar kan ej avgöras.

En annan typ av manifestation som framträder tydligt inom vissa delar av Skåne är uppförandet av gravfält med framförallt skeppssättningar och resta stenar (Fig. 13, Tabell 2).

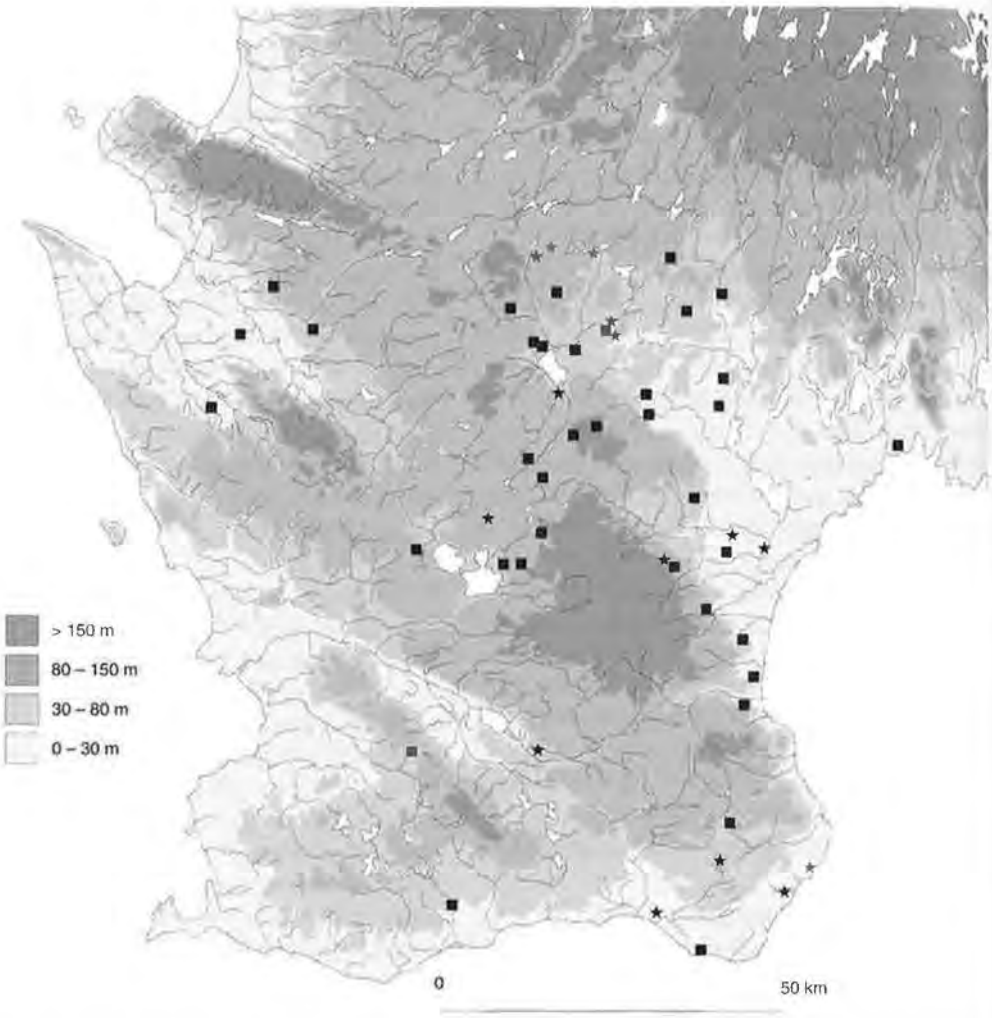

Fig. 13. Gravfält med resta stenar och skeppsättningar i Skåne. Fyrkant: säkra uppgifter; Stjärna: mindre säkra uppgifter. Se Tabell 2.

Gravfälten är ofta stora och detta kan tolkas på två sätt. Man kan argumentera för att det krävts en fungerande organisation och en stor arbetsinsats för att uppföra dem. Detta är riktigt om man förutsätter att gravfälten uppförts vid en tidspunkt. Samtidigt måste man komma ihåg att sett i ett längre tidsperspektiv med ett successivt resande av stenar är denna arbetsinsats betydligt mera blygsam. Uppförandet av dessa gravfält är ett sätt för en eller flera bebyggelseenheter att markera sig inom sin hembygd. Till skillnad från gravhögarna som är manifestationer förknippade med en individ är dessa gravfält ett helt samhälles accumulerade manifestationer. Samtidigt finns vissa gravar som är rika på dessa gravfält och här framskymtar individerna.

Carlie har behandlat dessa typer av gravfält med utgångspunkt från materialet från Östra och Västra Göinge härader i norra Skåne (Carlie 1994). Carlie delar in gravfälten i skeppssättningstyp (typ 6) och typ med resta stenar (typ 7a och 7b). Typerna 7a och 7b är större resp. mindre gravfält, där typerna skiljs åt vid 15 dokumenterade stenar (ibid.:94 ff.).

Dateringen av gravfälten och anläggningstyperna har medfört vissa problem, i synnerhet som anläggningarna inte är slutna. Resta stenar är en form som finns dokumenterad under hela järnåldern, medan skeppssättningar framförallt uppfördes under yngre järnålder. Gravfält med resta stenar skall förmodligen främst dateras till yngre järnålder eftersom de ofta ansluter till den tradition med stora gravfält som finns från denna tid (ibid.). Trots att gravfälten är stora uppfattas de ofta som en enhet och sprungna ur en historisk situation. I stället, menar jag, måste vi uppfatta gravfälten som något som kontinuerligt förändras och byggs ut i takt med att samhällets seder och riter förändras. Exempelvis har Strömbergs undersökningar av Vätterydsgravfältet visat att detta gravfält använts från 400-tal (anl.127) (Strömberg 1961a:88, b:85 och b:taf. 45:7) och fram i 900-tal (Strömberg 1961a:51 f, b:74 f och b:taf. 43:11 och 43:14), och att en enskild gravmarkering (skeppssättning I) gav ett fyndmaterial från större delen av yngre järnålder (Strömberg 1961a:51 ff.).

Gravfält av denna typ (Fig. 13) är koncentrerade till centrala och östra Skåne. En källkritisk aspekt är att gravfält har skadats eller helt plockats bort vid odling och andra aktiviteter. Detta framgår också av Carlies undersökningar (Carlie 1994:Fig. 56 och Fig. 59). I fornminnesregistret finns många uppgifter om resta stenar, ofta som solitärer eller några enstaka, som är borttagna. Det finns också resta stenar som står kvar som solitärer eller i grupper om ett par stenar. Vissa av dessa stenar har rests i sen tid medan andras kan utgöra den sista resten av ett förstört gravfält. Till största delen finns dessa fornlämningar inom samma områden som de ovan nämnda gravfälten. På kartan (Fig. 13) redovisas de gravfält som med säkerhet kan klassificeras efter Carlies indelning och en del mindre säkra, men troliga, uppgifter om gravfält. Med tanke på uppodlingsintensiteten i Skåne skall kartan uppfattas som den minimala utbredningen för dessa typer av gravfält.

Varken gravfält eller grupper med resta stenar finns bevarade i västra eller sydvästra Skåne. Ej heller har det påträffats säkra uppgifter om dylika i de skriftliga källorna (muntl., M. Riddersporre). Detta skulle kunna tolkas som att alla gravfält tidigt avlägsnats från fullåkersbygden i sydväst. Det skulle också kunna betyda att denna typ av gravfält aldrig uppfördes där. Det senare alternativet är mest troligt eftersom det finns åtskilliga positiva belägg för gravfält på Kristianstadsslätten som också är en fullåkersbygd. Det vore logiskt att samma förhållande skulle gälla i väster och sydväst om det verkligen uppfördes denna typ av gravfält där av dessa typer. Detta utesluter dock inte ett brandgravskick med markeringar ovan jord i västra och sydvästra Skåne. I de stenfattiga områdena kan gravar lika gärna ha markerats på annat sätt, t.ex. med trä.

5. Gravar

Inledning

De gravar som presenteras här innehåller vapen, importföremål, ädelmetall och smyckeuppsättningar. Motiveringen till att just dessa kategorier använts som utgångspunkt redogjordes för i del I (sid. 29 ff.). Det skånska materialet är varierat. Tidsperioder är ojämnt representerade liksom spridningen i landskapet. I denna genomgång presenteras det skånska materialet kronologiskt med angivande av arkeologisk period och årtal efter ovan nämnda fyndkategorier. Vissa gravar innehåller flera kategorier och kommer således att nämnas vid flera tillfällen.

Vad gäller gravar och deras spridning i landskapet finns en rad källkritiska aspekter att beakta. Vissa gravar är ej fackmannamässigt undersökta och deras källvärde varierar därmed. Det har dock inte varit möjligt att, inom ramarna för detta arbete, detaljgranska samtliga skånska gravar. Bedömningen ifall ett fyndmaterial skall tolkas som en grav eller ej bygger huvudsakligen på andra forskares åsikter. Där det finns avvikande åsikter eller kompletterande uppgifter kommer detta att redovisas in i texten.

Det finns förmodligen en extrem underrepresentation av gravar från järnåldern i Skåne. Jämfört med de stora gravmaterial som dokumenterats från tidigmedeltida kyrkogårdar, exempelvis i Löddeköpinge (1400 individer av 2500 uppskattade, Cinthio 1980) eller på

Lagmanshejdan i Skanör (2500 individer, Redin 1976), är antalet gravar från järnåldern tämligen blygsamt. De största undersökta järnåldersgravfälten från Skåne är Hammarsnäs med datering till romersk järnålder och äldre germansk järnålder (141 individer; Hansen 1936), och Fjälkinge med datering till vikingatid och tidigaste medeltid (128 individer; Helgesson 1996). Ett alternativ till denna snedfördelning kan vara att alla individer inte blev begravda under järnåldern. Ett annat alternativ är att forskningen fortfarande har stora problem med att lokalisera gravar. Samtidigt kan detta endast vara delförklaringar till den stora skillnad som finns mellan järnålder och medeltid. Vid de stora undersökningar som genomförts av Malmö museer och RAÄ UV Syd från 1960-talet och framåt borde fler gravar ha påträffats om man verkligen begravde alla avlidna på de sätt som vi uppfattar som de traditionella.

Ett alternativ är att brandgravskick använts i långt större utsträckning än vi har vetskap om idag, och då i kombination med att gravarna markerades på annat sätt än med högar, stensättningar och resta stenar. Exempelvis skulle enkla brandgravar med gravmarkeringar av organiskt material lätt kunna vara bortodlade idag. Brandgravskick kan också ha kombinerats med att aska och brända ben spritts på olika platser. Då kvarstår problemet varför det inte finns några registrerade bålplatser. En möjlighet är att själva bränningen av de döda var viktigare än platsen vid vilken de blev brända. Då skulle likbränning lika gärna ha kunnat skett på vilken åker som helst som plöjts upp därefter. Ett annat alternativ är att lik eller bålrester från kremeringar deponerats på andra platser än i traditionella gravar. Det skulle kunna vara deponeringar i hav, sjöar eller vattendrag, och detta kan vara svåra att belägga arkeologiskt. Möjligheten att man lade ut de döda och lät den naturliga nedbrytningen ha sin gång finns alltid, men detta tillvägagångssätt verkar mindre troligt. Det finns flera alternativ till hur man skall förklara underrepresentationen av järnåldersgravar, men denna diskussion skall inte fördjupas här.

I flera undersökningar av gravmaterial återges en gravs rikedom i antalet fornsakstyper (AOT-analys eller motsvarande, jfr Larsson 1982; Hedeager 1990). AOT-analyser är förknippade med stora källkritiska problem. Exempelvis får en grav med en glaspärla, en järnkniv och ett lerkärl samma AOT som en grav med en kolbenarmring, en rosettfibula och ett importerat bronskärl. Hedeager tillbakavisar denna kritik med att gravar med mera prestigeartade föremål generellt har högre AOT (ibid.). En annan kritik är att det kan finnas stora regionala skillnader och att seden inte bjuder att man lägger ner många föremål i gravarna. Detta är förstås en stor osäkerhet som man inte kan komma åt analytiskt, utan som får diskuteras från fall till fall. För gravarna anges ett AOT-värde för att, i viss mån, kunna relatera vissa skånska gravkategorier med varandra.

Gravar med vapen

För Skånes del har 48 gravar registrerats som vapengravar (Fig. 14). Gravar med vapen och ryttarutrustningar från äldre järnålder i Skåne har senast behandlats av Nicklasson (1997). Efter att Nicklassons arbete utkom har den senast funna vapengraven från Färlöv publicerats (Björk 1998). Dessutom utelämnar Nicklasson en grav från Västra Tommarp (Stjernquist 1955). För den yngre järnålderns del har Strömberg sammanställt samtliga gravar förutom två från Lockarp, Lockarp sn, en från Gårdlösa, Smedstorp sn och två från Norrvidinge, Norrvidinge sn (Strömberg 1961b; Stjernquist 1993a; Samuelsson 1998; LUHM 80545).

Ett fynd från Nosaby 14, Nosaby sn, består av ett svärd och två lansspetsar. Några närmare angivelser av fyndplatsen finns inte. Svärdet är av La Tene-typ, och fyndet framkom i en "grushåla" (Montelius, 1885-1887, s 77). Dateringen är keltisk järnålder III a (Nicklasson 1997:93) eller III b (Becker, 1961:271), dvs. 150 f.Kr.-0. Det har funnits olika åsikter om huruvida Nosabyfyndet skall tolkas som ett gravfynd eller ej (Montelius, 1885-1887:77; Stenberger, 1936:170; Stjernquist 1955:42; Nicklasson 1997:93). Fyndplatsen är dock belägen på ett höjdstråk med gravar och gravanläggningar från både bronsålder och tidig järnålder (jfr Ström 1972). Montelius omnämner ytterligare ett La Tene-svärd som skall ha förvarats på Kristian-

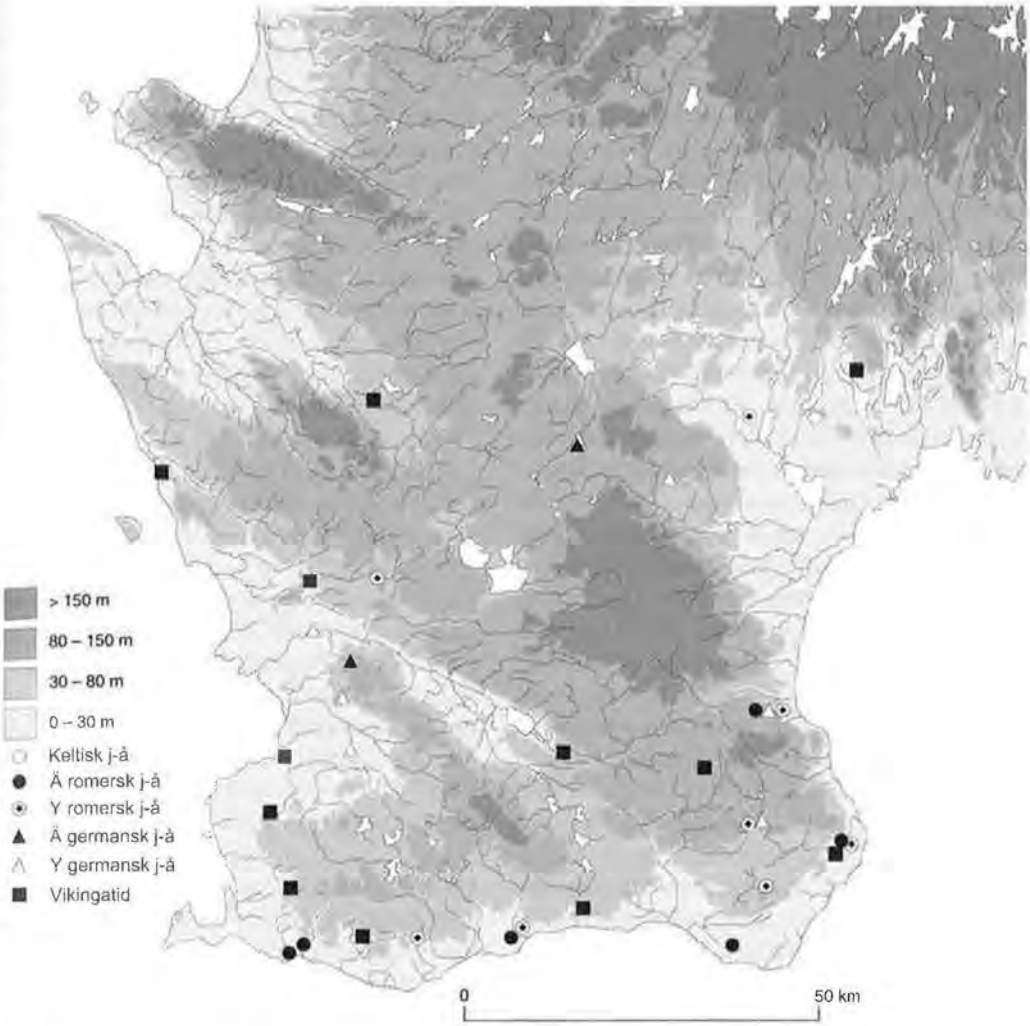

Fig. 14. Vapengravar från Skåne. Tabell 3.

stads Museum (Montelius, 1885-1887:77), men detta har ej kunnat återfinnas senare. Avståndet mellan Kristianstad och Nosaby är endast 3 km, men om det finns ett samband mellan fynden är osäkert.

Materialet från äldre romersk järnålder består av nio gravar med datering till B1-B2 (0-150/160 e.Kr.). Dessa gravar är koncentrerade till södra Skåne och främst till kusttrakterna. Ingen av gravarna ligger längre än 3 km från kusten. Bland dessa gravar är lansen det vanligaste vapnet och förekommer i sex gravar. De tidigaste gravarna i denna grupp kan dateras till B1 eller tidig B2 (1 årh. f.Kr.) (Stjernquist 1955:44; Nicklasson 1997:94 f och 246) och har lans som enda vapen. Dessa fördelar sig på tre gravar från Maglarp, en från Västra Tommarp och en från Valleberga. Gravarna från Maglarp och Västra Tommarp är framkomna bara 2 km från varandra och det är troligt att det finns ett samband dem emellan. Graven från Valleberga ligger isolerad från de andra men visar ändå släktskap genom en lans som enda vapen. Från Ravlunda 8:3, Ravlunda sn, kommer ett fynd av en lansspets som påträffats i anslutning till en gravhög. Fyndet förevisades vid besök på plat-

sen 1999 av Håkan Svensson till nämnda fastighet och kan dateras till äldre romersk järnålder. Möjligen kommer detta fynd också från en grav. Slutligen uppfattar Nicklasson en sköldbuckla från Nymö som ett gravfynd (1997:94).

Det stora Simris-gravfältet undersöktes 1949-1951 av Stjernquist och framstår än idag som ett av de mest spektakulära. Dessutom har gravfältet förärats med utmärkta publikationer (Stjernquist 1955; 1961). Av 102 undersökta gravar kan 40 dateras till äldre järnålder. De tidigaste järnåldersgravarna anläggs i 1 årh. e.Kr och gravfältet används till början av 4 årh. (Stjernquist 1955:38). Till Simris-gravfältet hör också två gravar som undersöktes 1972 (Stjernquist 1977b). Grav 1 på Simrisgravfältet kan dateras till B2 och grav 2 från 1972 års undersökning till sent i B2 (Nicklasson 1997:95). I kontrast till de tidigare gravarna med lansspetsar innehöll båda Simris-gravarna svärd. I grav 1 är svärd det enda vapnet medan grav 1972:2 innehöll full beväpning i form av svärd, lans, sköld och sporrar. Dessutom fanns det beslag till dryckesbägare och romersk import i denna grav.

Till period B2 dateras också en grav från Öremölla i Skivarps sn. Fyndet gjordes 1871 och graven blev inte fackmannamässigt undersökt. Graven var utstyrd med full vapenuppsättning (Larsson 1987:9 ff.; Nicklasson 1997:95). Graven är mest känd som en av de rikaste med romersk import från Sverige (Lund Hansen 1987:449).

Till yngre romersk järnålder kan 12 skånska vapengravar föras som mera specifikt kan dateras till perioderna C1b-C2, motsvarande 3 årh. e.Kr. Fyra av dessa gravar kommer från Simrisgravfältet, nämligen gravarna 41, 45, 54 och 88. Gravarna 41 och 54 är utrustade med full beväpning i form av svärd, lans, spjut och sköld. I grav 41 finns dessutom sporrar. Gravarna 45 och 88 är något enklare utstyrda med lans och spjut som vapen, och dessutom en sköld i grav 88. Det finns därmed en rikt och en mindre rikt utstyrd grav i C1b (grav 41 och 88) och likaså på övergången C1b-C2 (grav 54 och 45) (Nicklasson 1997:95 ff.). Ett liknande förhållande uppträder också i period B2 där grav 1972:2 är rikare utstyrd än grav 1. Detta gör att Simrisgravfältet är unikt, då man sällan kan belägga mer än en vapengrav under varje period på andra gravfält (ibid.:124).

Den senast påträffade vapengraven från Färlöv i nordöstra Skåne undersöktes 1996 av dåvarande Länsmuseet i Kristianstad. Förutom Simris-gravarna är detta den enda dokumenterade graven från Skåne med full vapenuppsättning. Graven är märklig såtillvida att den innehåller dubbla vapenuppsättningar och brända ben från två män nedlagda i en romersk östlandskittel. Dateringen är C1b och det är den äldsta undersökta graven på ett mycket stort gravfält i Färlöv, med en trolig kontinuitet fram till 900-tal (Björk 1998:67 ff.).

Ytterligare sju gravar med vapen kan dateras till yngre romersk järnålder och beväpningen i dem varierar. Dessa gravar har påträffats i Hammenhög (svärd), Smedstorp (sköldar), Trollenäs (spjut, lans), Ravlunda (spjut), Västra Nöbbelöv (lans, sköld) och Simris 10, Simris sn (svärd). Samtliga gravar ovan kan dateras till C1b eller C1b-C2, med undantag för Smedstorpsgraven från C2-C3. Den sjunde graven kommer från Grönby sn och var utrustad med ett svärd. Denna kan inte dateras närmare än till period C (Nicklasson 1997:246 ff.). Det föreligger en viss osäkerhet i källorna kring ett gravfynd från Nöbbelöv och uppgifterna i Strömberg 1961a och Nicklasson 1997 är felaktiga. Graven kommer helt klart från Västra Nöbbelöv och skall dateras till C1b (LUHM 11139; muntl., J. Ilkjær). Därmed är detta en kustnära grav i likhet med drygt hälften av alla skånska vapengravar från yngre romersk järnålder. Gravarna från Färlöv, Grönby, Hammenhög, Smedstorp och Trollenäs ligger 10 km från kusten eller mer. Detta indikerar att den tradition som vapengravskicket utgör sprider sig från kusttrakterna i söder till att också gälla inlandet. Möjligen har detta att göra med att den vapenbärande elit, som vi förmodar döljer sig bakom vapengravarna, i större grad får kontroll över nya områden och ekonomiska nischer i inlandet.

Vapengravskicket blir fattigare i C2 för att i princip upphöra i C3. Från period C3 och fram till tidig yngre germansk järnålder, dvs. en period som omfattar i det närmsta 300 år, är endast två gravar med vapen och vapendelar kända från Skåne. Den ena är påträffad i Vallkärra sn

och innehöll en lansspets. Dateringen är troligen äldre germansk järnålder men den kan också vara yngre (Strömberg 1961a:89). Den andra graven kommer från Vätterydsgravfältet i Norra Mellby sn (RAÄ 1). Denna grav var bl.a. utrustad med en remhållare till en svärdsskida och det är osäkert om graven skall klassificeras som en vapengrav. Remhållaren ligger stilistiskt nära föremål från främst Sösdala-fyndet och kan dateras till förra hälften av äldre germansk järnålder (Strömberg 1961a:88 f.).

Under loppet av yngre germansk järnålder börjar det åter att dyka upp gravar med vapen. En grav från Västraby 12, Emmislöv sn, innehöll bl.a. ett eneggat svärd. På platsen (RAÄ 1 och 2) skall 100-tals stenar ha stått resta men samtliga har plockats bort. Graven har daterats till andra hälften eller slutet av yngre gemanertid (Strömberg 1961a:106 och b:87; Carlie 1994:254 f.). Från det stora Vätterydsgravfältet i Norra Mellby sn (RAÄ 1) undersöktes en vapengrav, utrustad med bl.a. ett eneggat svärd och en lans. I graven framkom också ett stort antal beslag, bleck, stavar och fragment, allt av järn. Strömberg daterar denna grav utifrån svärdet till senare delen av yngre germansk järnålder (Strömberg 1961a:107, b:79 f.). Ett gravfynd från Torup, Vitaby sn, inkom till SHM 1858. Fyndet består av ett eneggat svärd som uppges ha påträffats i en liten gravhög. Fyndet kan dateras till andra hälften eller slutet av yngre gemanertid (Strömberg 1961a:106 och b:15). Den exakta platsen för detta fynd är inte känd men inom Torups ägor ligger ett järnåldersgravfält med resta stenar och skeppsättningar (RAÄ 4), som undersöktes i samband med vägarbeten 1959. Dessutom ligger det ett flertal gravhögar och stensättningar i närheten (RAÄ 5, 6, 24, 25) av detta gravfält. Det förefaller därför troligt att Torupsgraven kommer från detta område. En grav från Venestad, Träne sn, återfinns endast som en anteckning från 1844 (Strömberg 1961a:38 (not 3) och b:23). Uppenbarligen framkom graven i en gravhög, och innehöll två svärd, lans och träns. Det ena svärdet uppges vara en sax, dvs. ett eneggat svärd. Dateringen av gravfyndet kan inte sättas närmre än till yngre germansk järnålder eller vikingatid (ibid.). Grav 82 från Gårdlösagravfältet daterar Stjernquist till vikingatid, ca. 875-1000 (1993b). Graven var en skelettgrav med bl.a. ett eneggat svärd. I stenpackningen ovanpå denna grav fanns en brandgrav med bl.a. ett fragment av en oval spännbuckla från vikingatiden. Stjernquist menar att allt tyder på att begravningarna är samtida. Svärdet (huggkniv ?) i graven daterar Stjernquist till vikingatid och pekar på paralleller i bl.a. Birka, centrala Sverige och på Gotland (ibid.:53, not 161). Det är svårt att se denna likhet, och snarare finns det skillnader i exempelvis bredden på bladen, och proportionerna mellan tånge och blad. I stället ansluter svärdet väl till de eneggade svärden från bl.a. Skåne (se ovan), Bornholm och kontinenten (Jørgensen 1991; Nørgård Jørgensen 1999). Jørgensen har för Bornholms del upprättat en kronologi baserad på gravfunna eneggade svärd och denna vilar på horisontalstratigrafiska dateringar. Kronologin kan sammankopplas med kontinentala kronologischeman (1991). De skånska svärden har en bredd mellan 33 och 44 mm (mätningar gjorda efter skalenliga fotografier) och överensstämmer väl med de bornholmska (Strömberg 1961b:Taf. 40:5, 41:3b och 42:1; Stjernquist 1993b:Pl. XCVIII:1). Det förefaller därmed troligt att de skånska vapengravarna skall dateras till 600-talet och är äldre än vad Strömberg framhåller (se ovan). Till denna grupp med gravar från 600-talet skall möjligen också grav 64A på Gårdlösa-gravfältet räknas. Den var utrustad med ett trens och har daterats till 550-700 (Stjernquist 1993b:42).

Dessa gravar med datering till 600-talet har alla påträffats i östra och centrala Skåne, och har ingen motsvarighet i västra Skåne (Tabell 3). De är inte heller knutna till centrala slätt- och jordbruksområden, vilket karakteriserade vapengravarna från romersk järnålder. Graven från Västraby framkom i den norra delen av en liten odlingsbygd i Helge ås dalgång, och drygt 1 mil uppströms forsarna vid Torsebro. Venestad ligger på Nävlingeåsens sydsluttning i ett kuperat och småbrutet landskap. Strax söder om Venestad rinner Vramsån, som förbinder slättområdet i nordöstra Skåne med centrala Skåne. Vätteryd är beläget i centrala Skåne, och inom ett område rikt på fornlämningar och dessutom fyndplatserna för de kända folkvandringstida

fynden från bl.a. Sösdala och Sjörup. Torup ligger i anslutning till centrala Albo härad som ett väl avgränsat område i sydvästra Skåne, men som inte är någon utpräglad jordbruksbygd. Slutligen kommer Smedstorpsgravarna från Tommarpsåns dalgång, och i gränsområdet mellan Österlens centrala jordbruksbygder (sydostmoränen), och områdena med skiffer- och urbergsmoräner norr därom.

Gravarna från Västraby, Vätteryd och Torup har också en klar knytning till gravfält med resta stenar och skeppsättningar (jfr Fig. 13 och 14). Vanligen förknippas denna typ av gravfält med ett brandgravskick men vapengravarna från Västraby och Vätteryd är skelettgravar. En tredje beröringspunkt är att samtliga gravar, utom grav 64A från Gårdlösa, var utrustade med eneggade svärd. Den markanta skillnad som framträder i dessa gravar mot den gängse begravningsseden skulle kunna indikera förändringar i samhällsstrukturen och etablerandet av någon form av ny ordning (se del III, kap. 5).

Från den senare delen av yngre germansk järnålder och fram i tidig vikingatid finns en ny grupp med vapengravar (Tabell 3). Sammanlagt kan sex ev. sju gravar tillföras denna grupp, och de kommer från Burlöv, Lackalänga, Lund, Mölleberga, Tranås och Lilla Isie. Möjligen skall Vallkärragraven också räknas hit (se ovan). Dateringen av graven från Burlöv är något osäker, och skall möjligen räknas till 900-talet.

Graven från Lackalänga påträffades 1853 och blev skadad vid tillfället. Enligt uppgifter skall graven ha framkommit inom Lackalänga 10 och ha legat i en låg hög. Exakt var graven framkom är idag inte känt men klart framgår att det rör sig om en brandgrav i en båt. Det bevarade fyndmaterialet vittnar om en fyndrik grav med svärd, hjälm, stigbyglar, två tränsar m.m. (Arwidsson 1942:107 f.; Strömberg 1961b:62). Lackalänga-graven kan, med stöd av fyndmaterialet, dateras till senare delen yngre germansk järnålder (700-tal) (Strömberg 1961a:58). Graven från Källby i Lund framkom vid schaktningar 1937 och följdes ej upp av någon arkeologisk undersökning. Uppgifterna kring fyndet är knapphändiga. Några ben efter den begravde påträffades ej, men ett svärd, fragment av ett träns och beslag till en hästmundering. Skelettdelar från en häst tillhör möjligen också graven. Dateringen av graven har diskuterats men sannolikt skall den placeras sent i yngre germansk järnålder (Strömberg 1961a: 107 och 109). En vapengrav från Önsvala, Mölleberga sn, innehöll svärd och spjutspetsar. Graven påträffades vid grävning 1856 och den exakta fyndplatsen är inte känd. Larsson framhåller försiktigt att fyndplatsen kan ligga inom samma område som det stora gravfält som undersöktes under 1960-1970-talen. Denna kan dateras sent i yngre germansk järnålder eller tidigt i vikingatid (Larsson 1982:176). Graven från Arlöv i Burlöv sn blev arkeologiskt undersökt 1871. Den påträffades i en överplöjd hög och den avlidne hade bl.a. tilldelats ett svärd. Enligt undersökningsredogörelsen i LUHM:s arkiv bör graven ha framkommit strax väster om sockerbruksområdet i Arlöv. Graven kan ej dateras närmare än till tidsavsnittet 800-950 (LUHM 8407; Strömberg 1961a:137 och b:15) och det är därmed osäkert vilket sekel den skall tillföras. Dessa fyra gravar är alla påträffade centralt inom västra Skånes slättbygder och har en nära knytning till de större vattendragen. Också Norrvidinge-gravfältet med två vapengravar har denna placering, men dessa gravar kan ej dateras noggrannare än till vikingatid (LUHM 80545, se nedan). Slutligen kommer ett gravfynd från Tranås sn som påträffades 1948 vid markarbeten. Fyndet består av en lansspets och ett sköldfäste. Dateringen är tidig vikingatid (Strömberg 1961a:141 och b:31).

Till den senare delen av vikingatiden kan sju vapengravar dateras, och dessa kommer från Bolshög, Bösarp, Kvistofta, Lockarp, Oppmanna och Södra Åsum. Det är dock tveksamt om fynden från Kvistofta och Södra Åsum verkligen kommer från gravar. Det finns en tendens att vapengravskicket förändras med färre gravgåvor under sen vikingatid gentemot perioden innan. Svärd finns endast i två gravar och den ena påträffades inom Bösarp 1, Bösarp sn. Svärdet är tveeggat med datering till 900-tal och in i 1000-tal (Strömberg 1961b: 138, b:57). Det andra fyndet är en svärdsknapp som framkommit i Rya, Kvistofta sn. Fyndet gjordes under markytan i en ansamling av "svart sten och aska". Knappen kan dateras till 900-tal (Strömberg

1961a:137, b:44 och b:taf. 39:1). Det föreligger en viss tvekan om detta är en grav. En grav från Söndraby 7, Oppmanna sn, innhöll ett eneggat kortsvärd och ett likarmat spänne. Gravfyndet inkom till SHM 1865 och svärdet är numera försvunnet. Genom spännet kan graven dateras till 900-talet (Strömberg 1961a:153 f. och b:69). Två gravar med lansspetsar finns i det senvikingatida gravmaterialet i Skåne. Den ena är påträffad i Gnalöv i Bolshög och kan dateras till sen vikingatid (Strömberg 1961b:141 och b:41). Den andra lansspetsen framkom inom Södra Åsum 22, Södra Åsum sn, och är ett praktstycke. Hela holken har silver- och koppartauscheringar, såväl som inläggningar av niello. Två gotländska och en tysk lansspets är snarlika den skånska. Strömberg menar att det föreligger en viss osäkerhet om typen är att betrakta som nordisk. I så fall menar hon att en gotländsk produktion är trolig. Lansspetsarna kan dateras till sen vikingatid (Strömberg 1961a:141 och b:21). Två skånska gravar innehåller stridsyxor, och dessa kommer från Östra gravfältet i Bjäresjö (Strömberg 1961a:168) och anl. 10:67 i Norrvidinge (LUHM 80545). Graven från Tofta, Fuglie sn var utrustad med en pilspets. En grav från Lockarp, Lockarp sn innehöll två sporrar och på gravfältet Skräddareheden, Riseberga sn, påträffades en grav med delar till ett betsel som gravgåvor. Det är osäkert om dessa gravar skall tolkas som ryttargravar likt de man från danskt håll menar förebådar det danska riket (Randsborg 1980; Näsman 1991b).

Gravar med importföremål

Vad som skall räknas som importföremål eller som föremål av inhemsk tillverkning baserade på yttre influenser har diskuterats ovan. Som import räknas, i detta sammanhang, föremål som definitivt inte har tillverkats i Sydskandinavien. Det finns 20 gravar från Skåne med föremål som faller under denna definition (Fig. 15, Tabell 4).

I ett gravfynd från Vemmerlövstorp 12, Östra Vemmerlöv sn, ingår bl.a. en kaseroll av Eggers typ E 142, en kraftigt profilerad bronsfibula och en guldpärla. Graven kan dateras till äldre romersk järnålder B1b (40-70 e Kr) (Lund Hansen, 1987:450; Andersson, 1993a:184). Kaserollen är förmodligen tillverkad i Italien (Lund Hansen 1987: 49 och 59).

Grav 2 från 1972 års grävning är den enda från äldre romersk järnålder från Simrisgravfältet som innehåller import. Graven var bl.a. utstyrd med en östlandskittel (E39-40) och en kaseroll (E 142). Lund Hansen daterar graven till B2 (Lund Hansen 1987: 59, 61 och 449). Östlandskitteln kan vara producerad i Italien, men lika gärna i Rhenlandet, medan kaserollen är av capuansk typ, men som också tillverkades i Gallien (ibid.:59 och 61).

Från Piledal i Stora Köpinge sn kommer en brandgrav, och i denna påträffades ett fragment av en vinskopa och ett fragment av en guldberlock (Lund Hansen, 1987:449; Andersson 1993a:182). Vinskopan är av typ E 160-161 och kan dateras till B2 (Lund Hansen 1987:449). Till B2 dateras också en ofta avbildad grav från Öremölla i Skivarps sn. Graven påträffades 1871 och importförmålen består av en kannelerad bronskittel (E 46), vinskopa och sil (E 160), två glasbägare (E 187), och eventuellt också två låga profilerade lerkärl (Stenberger 1964:384 ff.; Lund Hansen 1987:52 f., 63 och 449; Larsson 1997:4 ff.). Möjligen är också fragment av en ringbrynja från ett importerat stycke (Larsson 1987:9). Öremöllafyndet utgör en komplett samling föremål som är starkt förknippade med gästabud och dryckeslag. Slutligen kan grav 89 från Hammarsnäs, Stora Hammar sn nämnas. I graven påträffades en romersk denar slagen för kejsare Antoninus Pius 138-161, vilket därmed är en t.p.q.-datering (Hansen 1936:79).

Av dessa importgravar från äldre romersk järnålder är två tidigare omnämnda som vapengravar, och med ett kustnära läge. Detta gäller också för graven från Piledal som ligger ca. 3 km från kusten. Detta är samma mönster som tydligt gick igen bland vapengravarna från äldre romersk järnålder. Fyndplatsen i Östra Vemmerlöv ligger 7 km från kusten.

I yngre romersk järnålder blir glasbägare det vanligaste importföremålet i skånska gravar. Graven från Hammenhög 35, Hammenhög sn, innehöll en glasbägare av Eggers typ E 200. Graven kan dateras till övergången mellan C1b och C2. Bägaren är unik då det är den enda av

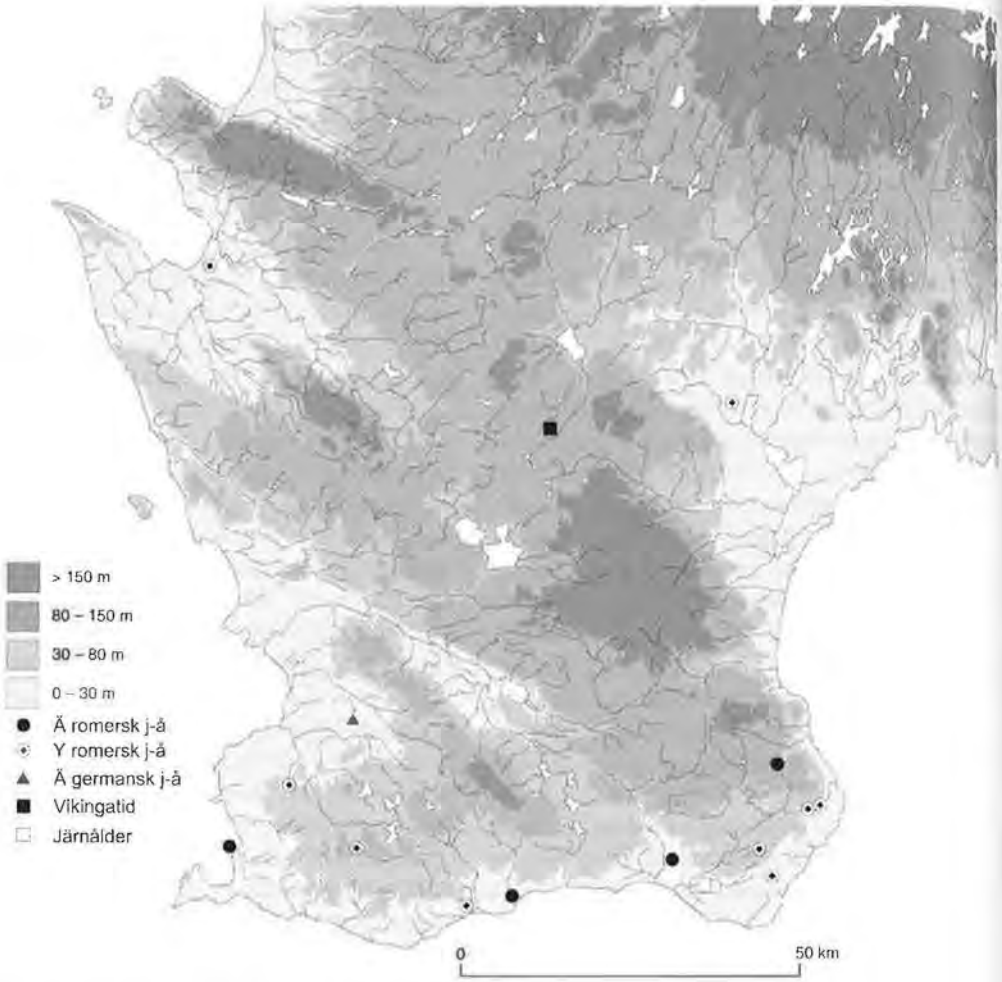

Fig. 15. Gravar med import från Skåne. Tabell 4.

denna typ som påträffats i Skandinavien (Lund Hansen 1987:99 och 449; Nicklasson 1997:96). Glasbägare förekommer också i gravar från Järrestad, Västra Alstad och Östra Vemmenhög. I graven från Västra Alstad, Västra Alstad sn, påträffades bl.a. en glasbägare av typ E 204, en guldfingerring och ett beslag till ett träämbar. Graven kan dateras till C1-C2 (Lund Hansen 1987:79 och 450). En glasbägare framkom också i en trolig skelettgrav i Tofthög, Dybäck, Östra Vemmenhög sn. Bägaren är av typ E 233 och kan dateras till C3 (Lund Hansen, 1987:450). Graven från Järrestad var bl.a. utrustad med sex fibulor och en stor uppsättning pärlor. Två av fibulorna var praktstycken och graven måste uppfattas som en högrestatusgrav (Stjernquist 2001:84 ff.). Från Borrby 1, Borrby sn, kommer en glasbägare av typ E 230. Bägaren ingår i den s.k. Blågårdssamlingen och Lund Hansen anger detta som ett gravfynd. Det är dock osäkert om detta verkligen är en grav. I LUHM:s inv. katalog finns inga dylika uppgifter. Fyndet kan dateras till C 2-C 3 (LUHM 28690; Lund Hansen 1987:449). Ytterligare tre gravar kan omnämnas i detta sammanhang, då de innehöll enstaka skärvor från glasbägare. I en grav från kv. Bandyklubban och Skridskon i Strövelstorp påträffades en glasskärva tillsammans med två fibulor

med omslagen fot (Ericson Borggren 1996). Fibulorna daterar graven till yngre romersk järnålder. Grav 1 från Önsvala, Mölleberga sn, blev förstörd vid anläggandet av en grav i yngre germansk järnålder. Sekundärt deponerad i gravfyllningen påträffades en retuscherad glasskärva. Grav 1 dateras genom keramikfynd till övergången mellan yngre romersk järnålder och äldre germansk järnålder (ca. 400 e.Kr.) (Larsson 1982:155 f. och 167). En tredje grav med glasskärva är grav 4 från Kristineberg i Oxie sn. Denna grav var dessutom rikt utstyrd med fyra fibulor som daterar graven till sent i yngre romersk järnålder eller övergången till äldre germansk järnålder (Stjernquist 1994b:14 ff.; Rudebeck & Ödman 2000:183 ff.). Bruket att lägga ner glasskärvor som gravgods kan tyckas besynnerligt, men detta är uppenbarligen en bestämd sed. I Lund Hansens genomgång av romersk import i Norden redovisas ett betydande antal gravar där denna sed är belagd och dessa gravar kan uteslutande dateras till yngre romersk järnålder (Lund Hansen 1987:ss. 409-452). En genomgående ide är att skärvorna skulle vara ersättning för hela bägare (Norling-Christensen 1956:43; Larsson 1982:156). Samtidigt finns det en snedfördelning i källmaterialet. De skärvor som påträffats i gravar utgör vanligen endast en liten del av kärlen. För att kunna lägga ner en skärva måste man antingen ha sparat skärvor från ett söndrigt kärl eller slagit sönder ett helt kärl när någon dog. Ett alternativ är förstås att man importerat skärvorna i den form vi påträffar dem idag. Det skulle kunna vara som råmaterial för tillverkning av pärlor och vissa skärvor har därvid också lagts ner i gravar. Samtidigt är en produktion av pärlor ej belagd i Sydskandinavien vid denna tid. I vilket fall som helst borde det framkomma glasskärvor på boplatser från yngre romersk järnålder vilket inte är fallet. Från 71 undersökta boplatser från RAÄ UV Syd:s arbetsområde med datering till romersk järnålder påträffades endast 2 glasskärvor (Jacobsson 2000). En källkritisk aspekt är att matjordsskiktet över en boplats sällan undersöks och många skärvor kan ha schaktats bort med matjorden. Samtidigt borde en del skärvor ha hamnat i gropar, kulturlager och stolphål. Frågan får lämnas öppen.

Ytterligare två gravar från yngre romersk järnålder innehöll importföremål. En är den ovan omtalade brandgraven från Färlöv, Färlöv sn, som var utrustad med dubbla vapenuppsättningar. Graven inrymdes i en s.k. östlandskittel av typ E 40, och kan dateras till C1b (Björk 1998:72). Också grav 41 från Simris kan räknas hit med en stor uppsättning spelbrickor av glas som måste vara importerade.

Det skånska materialet av gravar med importföremål från den mellersta delen av järnåldern är litet. Från tidsavsnittet tidig äldre germansk järnålder till mitten av yngre germansk järnålder finns inte en enda registrerad grav med föremål av främmande proveniens. Under 700-tal anläggs båtgraven inom Lackalänga 10, Lackalänga sn. Arwidsson menar att ett remändebeslag från graven troligen är ett importföremål eller en noggrann avbildning av ett sådant (Arwidsson 1942:27 och Abb. 25).

I en brandgrav, grav 35 (gravfält 1), inom Ingelstorp 31:6, Ingelstorp sn, påträffades en arabisk dirhem slagen i Samarkand 918/919 och visar att graven anlagts i sen vikingatid (Strömberg 1982:171 och 189). Mynt är sällsynta i skånska järnåldersgravar och detta är det enda kända förutom en denar från grav 89 i Stora Hammar (se ovan). Ett särpräglat fynd är den lansspets som kommer från en trolig grav i Södra Åsum 22, Södra Åsum sn. En gotländsk tillverkning har föreslagits av Strömberg (ibid.).

Ytterligare tre gravar och en gravanläggning kan nämnas i detta sammanhang. I gravarna 22, 68 och 71 (samtliga gravfält 1) inom Ingelstorp 31:6 resp. Ingelstorp 10:57, Ingelstorp sn, påträffades glasskärvor från bägare. Skärvorna är små och uppvisar inga särdrag som lämpar sig för datering eller bestämning av tillverkningsplatser (Strömberg 1982:186). Gravfälten 1 och 3 har varit nyttjade under järnåldern, och även tidigare (Strömberg 1982). Gravarna 68 och 71 ligger inom en väl samlad grupp med 12 brandgravar och åtminstone två av dessa (grav 70 och 77) kan dateras till tidig yngre germansk järnålder resp. tidig vikingatid (ibid.:186). Därmed är det troligt att gravarna 68 och 71 också skall dateras till detta skede. Grav 22 ligger inte på samma sätt inom en väl samlad grupp men Strömberg menar att den skall dateras till yngre

järnålder (ibid.:186). Också en fyrsidig stensättning på Vätterydsgravfältet i Norra Mellby sn innehöll glasskärvor. Denna anläggning kan dateras till sen yngre germansk järnålder eller tidig vikingatid (Strömberg 1961a:59). Dessa glasskärvor kommer med all sannolikhet från glasbägare, men är små och visar inga karakteristiska drag som indikerar deras tidsställning eller proveniens. Att skärvorna är import måste förutsättas då det ännu inte finns några bevis för en tillverkning av glasbägare i Norden under järnåldern (Näsman 1984:34 ff.).

Gravar med ädelmetall

Som gravar med ädelmetall räknas de med föremål som till stor eller största delen är tillverkade av guld eller silver (Fig. 16, Tab. 5). Gravar med förgyllda bronssmycken tas inte upp här utan i kapitlet nedan om gravar med smycken.

Från äldre romersk järnålder finns sex skånska gravar med ädelmetall. Äldst är en grav från Vemmerlövstorp som omnämnts ovan, och den innehöll, förutom import, också en guldpärla. Piledalsgraven från Stora Köpinge innehöll, förutom import, en fragmentarisk guldberlock. Graven kan dateras till B2 (Lund Hansen 1987:449; Andersson 1993a:182). I en brandgrav med nummer 101 från Gårdlösa 54, Smedstorp sn, påträffades en pärla av guld. Pärlan kan dateras till B1-B2 (Stjernquist 1993b:41). En annan guldpärla, från Fjärdingslöv i Bunkeflo sn, är troligen från en förstörd grav (Rudin & Brink 2000). Pärlan kan dateras till äldre romersk järnålder och kanske dess senare del (Andersson 1995:51 f.). En grav från Åby, Ivetofta sn, påträffades 1998 vid en arkeologisk undersökning. Graven innehöll bl.a. en guldberlock av von Müllers typ III och två fibulor, varav en kraftigt profilerad (muntl., B. Söderberg). Graven skall förmodligen dateras till B2. Grav 89 på Hammarsnäs i Stora Hammars sn har nämnts ovan och den var utstyrd med en romersk silverdenar som enda gravgåva.

Gravar med ädelmetallföremål från yngre romersk järnålder uppgår till 22 st. Av dessa innehåller åtta föremål av guld. Gravarna från Västra Alstad, Bodarp, Grönby och Simris (grav 54) var alla utstyrda med fingerringar av guld. Simrisgraven var försedd med två fingerringar av guld, två fingerringar av silver och dessutom rikt utstyrd med vapen. I en grav från Hammarsnäs (grav 95) fanns en s.k. bulla av guld. Bullan är ett runt kapselformat hänge med ögla. Graven kan genom fynd av fibulor (bl.a. en silverfibula) dateras till C1b. Ytterligare tre gravar med guldfynd kan endast ges en datering generellt till romersk järnålder. Dessa är påträffade inom Hagestad 8, Löderup sn, Gullarp 5, Trollenäs sn, och Vellinge 17, Vellinge sn. I samtliga fall var gravarna utstyrda med fingerringar av guld. Det förefaller troligt att gravarna från Löderup och Trollenäs skall dateras till yngre romersk järnålder med tanke på att de påträffats i anslutning till gravar med material uteslutande från denna period. Graven från Hagestad 8 påträffades i anslutning till två gravar med keramik från sen romersk järnålder (Stjernquist 1955:83 och 87) och graven från Trollenäs invid en vapengrav med datering till C2 (Nicklasson 1997:252). Graven från Vellinge, däremot, är påträffad på ett gravfält med anläggningar från både äldre och yngre romersk järnålder (Rydbeck 1907:125 ff.).

Av silverföremål i skånska järnåldersgravar är fibulor vanligast. Inte mindre än 15 silverfibulor har påträffats fördelade på 12 gravar. Vanligast är typen med hög nålhållare. Silverfibulor är en del av smyckeuppsättningar och i sju fall kompletteras de med en till tre bronsfibulor. Ett par fibulor kräver att speciellt omnämnas. Den ena kommer från en grav i Djurslöv och är en s.k. rosettfibula. Typen uppfattas vanligen som en prestigeform och har sin huvudsakliga utbredning i Danmark. Dateringen är C1a (Lund Hansen 1995:212 f.). I två av Simrisgravarna (grav 47 och 100) fanns silverhalsringar i kombination med dubbla fibulor med hög nålhållare. I grav 47 påträffades dessutom nål och remändebeslag av silver, och dessutom ytterligare två bronsfibulor. Andra silverföremål är två bleck och två enkla ringar från Simris, grav 25, och två silverpärlor från Källby I, samt två drivna bleck från Roeshög, Hammenhög sn. I inte mindre än sju gravar med silverfibulor finns ytterligare fibulor av brons. Det kan röra sig om ett till tre exemplar, och vanligast är fibula med hög nålhållare. Av dessa

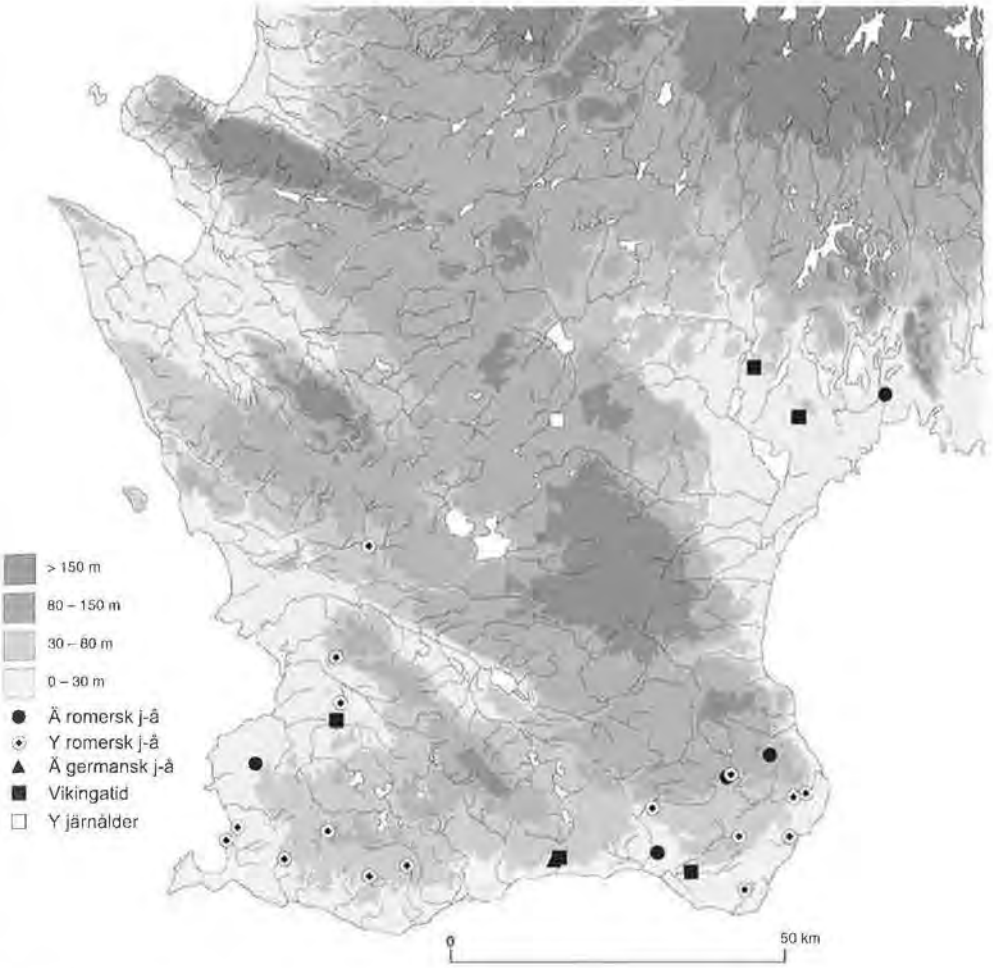

Fig. 16. Gravar med ädelmetall från Skåne

18 eller 19 gravar som kan dateras till yngre romersk järnålder tillhör de flesta C1b-C2.

En nyligen undersökt grav från Järrestad var utrustad med bl.a. en silverfibula, en silvernål och ett ämbarformat silverhänge. Denna grav bör dateras till tidigt 300-tal (Stjernquist 2001).

Gravar med ädelmetall från äldre och yngre romersk järnålder är koncentrerade till de södra delarna av landskapet (Fig. 16). En koncentration finns på Österlen där Simrisgravarna utgör en markant grupp. En annan gruppering finns på Söderslätt, företrädesvis inom Skytts härad. Övriga gravar visar inga påtagliga koncentrationer.

Gravar med ädelmetall från äldre och yngre germansk järnålder är få och endast två är kända. En av dessa kommer från Önsvalagravfältet, Önsvala 5:1, Mölleberga sn och är en av Skånes absolut rikaste gravar. Graven (grav 18) innehöll bl.a. ett reliefspänne av brons med förgyllning och två likarmade fibulor, s.k. Husbyfibulor. Larsson tidsställer graven till före 550, dvs. sent i äldre germansk järnålder. I graven fanns 9 små föremål av guld och silver, i form av hylsor, hängen, spiraler och ringar (Larsson 1982:141 ff.). Från det s.k. Västliga gravfältet i Ruuthsbo, Bjäresjö sn, finns en rad fynd som enligt uppgift skall vara påträffade tillsammans i en brand-

grop (Vifot 1937:68 f.). En fibula i detta fynd daterar Strömberg till sent i äldre germansk järnålder (Strömberg 1961a:94). I detta fynd finns också 13 brottstycken till ett guldsmycke och ett silverbleck (ibid.:26). Dessa brottstycken kan ej bestämmas närmare.

Från vikingatid finns ett litet antal gravar med ädelmetall. Ovan har nämnts grav 35 på gravfält 1 inom Ingelstorp 31:6, Ingelstorp sn, med en arabisk dirhem av silver. I grav 350, på Fjälkingegravfältet, Fjälkinge 35:60 m.fl. Fjälkinge sn, påträffades bl.a. två torshammare i vitmetall, troligen av en silverlegering. Graven var för övrigt rikt utstyrd med bl.a. en stor uppsättning pärlor, bryne och sländtrissa. Dateringen är troligtvis 900-tal (Helgesson 1996:11 f.). Från Gustafsfält, Ruuthsbo, Bjäresjö sn, kommer en rikt utstyrd grav med bl.a. två spännbucklor och ett trefliksspänne. I graven, som kan dateras till 900-tal, fanns också två pärlor av silver (Strömberg 1961a:150, a:163 och b:26).

I detta sammanhang kan två anläggningar från Vätterydsgravfältet i Norra Mellby sn nämnas. I fyndmaterialet från en fyrsidig stensättning påträffades bl.a. band, tenar och obestämbara fragment av silver, och i anslutning till rest sten I framkom silverklumpar. Eftersom dessa fynd är starkt eldpåverkade är det omöjligt att bestämma vilka typer av föremål de ursprungligen utgjort. Den fyrsidiga stensättningen kan dateras till sen yngre germansk järnålder eller tidig vikingatid (Strömberg 1961a:59), medan området kring den resta stenen mestadels gav fynd från vikingatid (Strömberg 1961a:61 f.). Det är troligt att silverföremålen smält samman på likbålet.

Gravar med smycken

I flera undersökningar har man framhållit att gravar där dräktsmycken intar en central position bland gravgåvorna anlagts för elitära grupper i samhället (se del I, kap. 5). I det skånska materialet har 121 gravar med smycken registrerats (Fig. 17, Tab. 6). Den tidigaste i denna samling kommer från Åhus och var utrustad med en trekantsfibula med datering till keltisk järnålder III. Detta är den enda hittills kända grav med smycken från Skåne från denna tid.

Från äldre romersk järnålder kommer 11 gravar med dräktsmycken och vanligen uppträder fibulorna i par. Dessa gravar kan delas upp på en äldre och en yngre grupp, närmast svarande till B1 och B2. Den äldre gruppen karakteriseras av ögonfibulor och kraftigt profilerade fibulor, och dessa kommer från Bjäresjö, Valleberga Västra Tommarp och Östra Vemmerlöv. I den sistnämnda graven påträffades också en kaseroll och en guldpärla. Graven har osäkra fyndomständigheter. Den senare gruppen karakteriseras av breda band-formiga fibulor, och gravarna kommer från Ingelstorp, Ivetofta, Nosaby, Stora Herrestad, Valleberga, Västra Skrävlinge och Vellinge. Ivetoftagraven var rikt utstyrd, och, förutom fibulorna, påträffades också en sölja, ett remändebeslag och en guldberlock.

Till förra delen av yngre romersk järnålder, motsvarande C1a, daterar sig fem gravar. Dessa påträffade i Gråmanstorp, Ingelstorp, Simris (2 st) och Övraby. Alla innehåller fibulor med hög nålhållare av tidig typ (Almgren 1923:VII 193). Inte i någon av dessa gravar påträffades flera än ett dräktsmycke.

Från C1b eller förra delen av 200-talet finns ett förhållandevis stort antal gravar med dräktsmycken från Skåne (framförallt fibulor med hög nålhållare). Däremot finns inga med säker datering till enbart C2. Som ovan nämnts (se del II, kap. 2) har de former som associeras med C2 ett brett kronologiskt spektra och C1b-C2 (200-talet) presenteras därför som en grupp. Sammanlagt kan 18 gravar föras till denna grupp. De flesta gravarna har påträffats på Österlen i samband med omfattande forskningsgrävningar (t.ex. Stjernquist 1955; Stjernquist 1993a). Sex gravar i denna grupp kommer från Simris och två från Gårdlösa. Inga gravar har påträffats på Kristianstadsslätten. Flera fibulor med hög nålhållare är tillverkade av silver vilket bör uppfattas som ett exklusivt uttryck.

En grav från Tottarp var utstyrd med bl.a. en rosettfibula. Rosettfibulor är ofta praktfulla arbeten som påträffas i kvinnogravar. Formen är mest frekvent förekommande på Själland (Lund Hansen 1995:212 ff.). I graven fanns ytterligare två fibulor, pärlor och lerkärl, och detta är en av de absolut rikast utstyrda gravarna från C1b i Skåne.

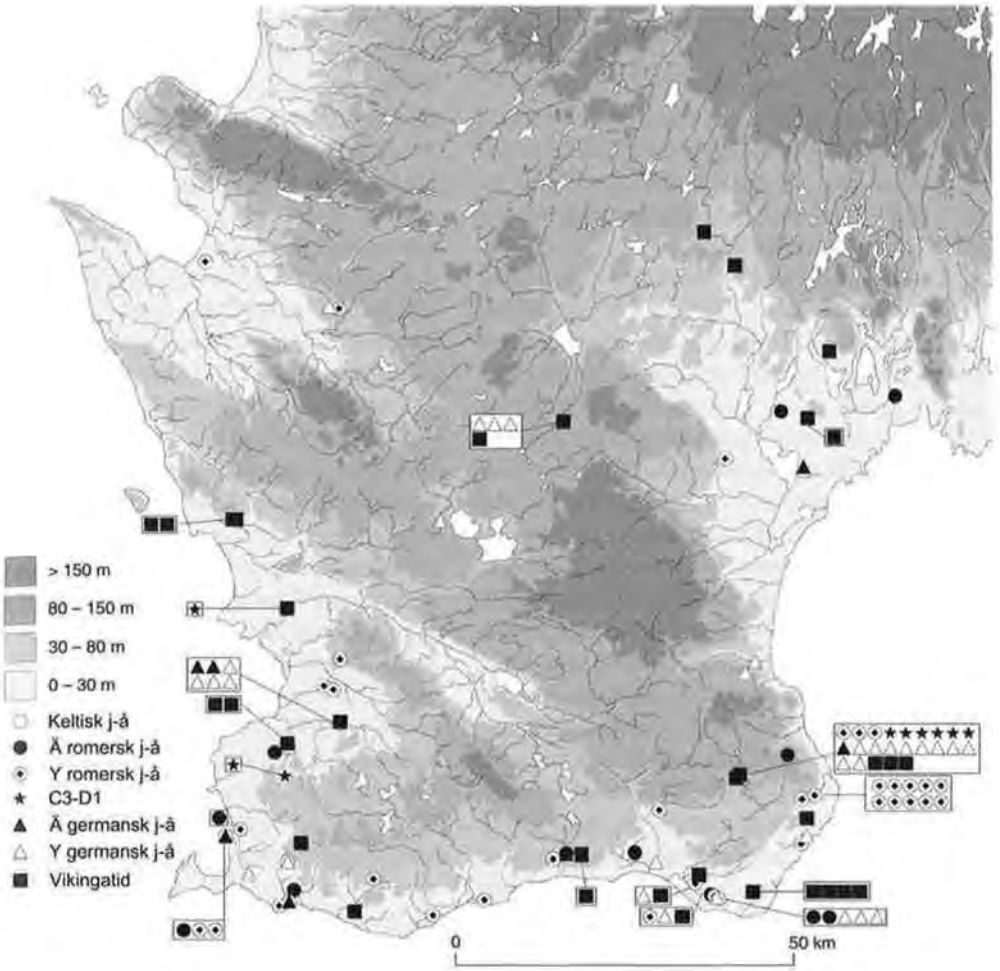

Fig. 17. Gravar med smycken från Skåne. Tabell 6.

Tre gravar har givits dateringar till ca. år 300. Gravarna kommer från Simris, Gårdlösa och Vä. Gårdlösagraven var utstyrd med fyra fibulor varav två av silver. En fibula från Kabbarp visar stilinfluenser från romerska spännen och gotiskt konsthantverk. Komposition och detaljutformning är dock nordisk, och ger spännet en barock stilprägel. Denna typ av spännen finns endast i Skandinavien och kan dateras till 300-talet (Arbman 1945:155 och Fig. 161).

Problem med fibulakronologin vid övergången mellan yngre romersk järnålder och äldre germansk järnålder har gjort att vissa gravar endast kan dateras till en övergångsfas mellan perioderna (Larsson 1982; Stjernquist 1993b; Stjernquist 1994b; Helgesson & Stjernquist 2001). Till denna övergångsfas kan 16 skånska gravar dateras (Tab. 6), däribland sex från Gårdlösagravfältet. I flera av dessa gravar finns varianter av Niemberger- och Haraldstedfibulor (Lund, Oxie, Nevishög, Stävie och Östra Vemmenhög), och i något fall Nydamfibulor (Oxie). I flera av Gårdlösagravarna finns särfomer av fibulor och Stjernquist visar på svårigheterna med dateringarna (Stjernquist 1993b:35 ff.). I en del av gravarna finns s.k. klubbformiga pärlor av bärnsten, ofta i kombination med stora pärluppsättningar. Dessa pärlor har tolkats som

en mera exklusiv form med datering till 300-talet (Stjernquist 1994b).

Tre gravar kan endast dateras till yngre romersk järnålder. Dessa kommer från Bodarp, Simris och Strövelstorp, och gemensamt för dem är förekomsten av fibulor med omslagen fot som varit svåra att tidsbestämma. I Bodarpsgraven påträffades också en skivfibula som har paralleller på Bornholm och denna grav skall möjligen dateras till C2 (Jørgensen 1994:527).

Gravar med dräktsmycken från äldre germansk järnålder uppgår till sex ev. sju i Skåne. Äldst i denna grupp är en grav från Rinkaby med två korsformiga fibulor. Dessa har paralleller i fibulor från Uppåkra som daterats till ca 400 (Vifot 1936:320; Strömberg 1961a:94). En korsformig fibula, i kombination med stora bärnstenspärlor, finns också i en grav från Maglarp. En av skånes rikaste gravar är grav 18 från Önsvalagravfältet och denna kan dateras till strax innan 550 (Larsson 1982). Med tanke på Husbyfibulorna, som är av en typ som ännu inte fullt utvecklats till de senare likarmade spännena från yngre germansk järnålder, skall graven säkert föras till slutskedet av äldre germansk järnålder. I grav 19 från samma gravfält finns en Husbyfibula som daterar den till samma tid som grav 18 (Larsson 1982:162). Till äldre germansk järnålder kan också grav 37 från Gårdlösagravfältet med en ringfibula föras (Stjernquist 1993b:40). Sannolikt är också ett fibulafragment från skeppsättning I på Vätterydsgravfältet ett gravfynd (Strömberg 1961a:51). Från en grav i Bjäresjö finns en fibula av svårbestämbar typ tillsammans med bl.a. häktespännen. Strömberg daterar graven till ett sent skede i äldre germansk järnålder (Strömberg 1961a:94).

De flesta gravarna med dräktsmycken från yngre germansk järnålder kan föras till någon av Ørsnes tre faser (Ørsnes 1966) och sammanlagt rör det sig om 35 st. Av dessa kan fem tillföras fas 1, 26 till fas 2 och fyra till fas 3. Två gravar dateras till övergången mellan yngre germansk järnålder och vikingatid. Genomgående för gravarna från yngre germansk järnålder är att de innehåller ett eller, ibland, två dräktsmycken av vanliga skandinaviska typer. I fas 1 rör det sig om näbbfibulor (G1 och G2 enl. Ørsnes 1966), fiskfibulor, likarmade fibulor, i fas 2 näbbfibulor (G3 enl. Ørsnes 1966), fågelfibulor, ovala plattfibulor, och i fas 3 ryggknappsspännen, rektangulära plattfibulor, skålformade fibulor och djurformade fibulor. I flera av gravarna utgörs fyndmaterialen också av exempelvis glaspärlor och järnknivar. Det finns en snedfördelning i antalet gravar från de olika faserna. Samtidigt kommer nio av gravarna i fas 2 från ett och samma gravfält, nämligen Gårdlösagravfältet, där sju gravar innehöll fågelfibulor. Gravarna från yngre germansk järnålder är spridda till hela landskapet men med en viss överrepresentation till de södra delarna.

Vikingatida gravar i Skåne med dräktsmycken uppgår till 26 st. Av dessa kan 13 föras till 800-talet och 13 till 900-talet. En fyndrik gravanläggning kommer från Vätteryds-gravfältet och denna har Strömberg tolkat som en kvinnograv. Graven var en fyrsidig stensättning med en brandgrav, vilket innebär att fyndmaterialet är starkt eldpåverkat. Denna kan ha varit utstyrd med en till tre ryggknappsfibulor, en till två rektangulära plattfibulor och ett ovalt skålformat spänne, och dessutom påträffades bägarglas, guldfoliepärlor, m.m. (Strömberg 1961a:59 och b:76 f.). Graven kan dateras till övergången mellan yngre germansk järnålder och vikingatid (ibid.), och dess status understryks genom förkomsten av ryggknappsfibulor.

Dräktsmycken i 800-talsgravarna är ovala spännbucklor, likarmade spännen och trefliksspännen. Vanligen finns det endast ett dräktsmycke i varje grav, men i tre fall (två gravar från Husie och en från Östra Nöbbelöv) finns uppsättningar med två spännbucklor. I Östra Nöbbelöv förekommer spännbucklorna i kombination med ett trefliksspänne. Gravarna från 800-talet styrker den spridningsbild som kunde skönjas under yngre germansk järnålder, då gravar med dräktsmycken finns i princip inom alla delar av landskapet. För de likarmade spännena har Svanberg framhållit att dessa endast uppträder som gravfynd inom de områden i östra Skåne där det finns en brandgravstradition och de skulle därmed visa på en regional tradition (Svanberg 1997:59 ff.). Detta är riktigt, men samtidigt finns den största koncentrationen av likarmade spännen i Skåne i Uppåkra (ca. 40 st., sept. 2000, LUHM 31000). Här tillkommer den källkritiska

aspekten att gravar med likarmade spännen kanske inte påträffats i västra Skåne. Man måste också komma ihåg att från Fjälkinge, som är det största undersökta vikingatida gravfältet i östra Skåne (och i Skåne överhuvudtaget) finns inga likarmade spännen. Det finns både forskningsmässiga luckor och kronologiska skillnader som kan ses som delförklaringar till detta fenomen.

Materialet från 900-talsgravarna är mera varierat än för 800-talet. De former som tilldelades som gravgåvor under 800-talet är fortfarande i bruk, men tungformade spännen, runda hängsmycken och ringnålar tillkommer. Som under 800-talet är det oftast endast ett dräktsmycke i de enskilda gravarna. Undantag är två gravar med två ovala spännbucklor och ett trefliksspänne (Bjäresjö och Fjälkinge), och en med två ovala spännbucklor (Husie). I den senare fanns dessutom ett vävsvärd. Från en grav i Fuglie kommer ett förgyllt hängsmycke i terslevliknande stil. Hänget har närmast identiska paralleller i bl.a. Uppåkra och Löddeköpinge.

En grav med ett dräktsmycke har givits datering till slutet av vikingatiden eller tidig medeltid (1000-1050). Det gäller en grav i vagnskorg från Önsvalagravfältet i Mölleberga som bl.a. var utstyrd med ett rundovalt skålformigt spänne. I graven påträffades också textil med invävda guld- och silvertrådar (Larsson 1982:146 f. och 167).

6. Samlade fynd/Enstaka fynd

En lång rad skånska järnåldersfynd kan kategoriseras som samlade fynd eller enstaka fynd. Dessa kategorier beskrives här som en grupp eftersom deras karaktär och fyndomständigheter många gånger är snarlika. Vissa fynd är framkomna under sådana omständigheter att fyndplatserna inte kan kategoriseras som gravar eller boplatser. Det rör sig både om markfynd och fynd från våtmarker, och majoriteten av dem har ej framkommit vid arkeologiska undersökningar. Som fynduppgifter är vanligen socken, by, och många gånger det enskilda markområdet angivna. Däremot saknas i många fall uppgifter om den exakta fyndplatsen och vilken fyndkontext som föremålen framkom i. Många av dessa fynd kan tolkas som offerfynd, men andra orsaker till deponeringarna är också troliga, t.ex. varulager eller värdeförmål som undangömts. En del av dessa fynd, och då i synnerhet bland de enstaka fynden, kan vara grav- eller boplatsfynd, även om detta inte har kunnat föras i bevis.

En avgränsning har gjorts. De fynd som inte kan bestämmas till åtminstone socken tas inte upp i detta sammanhang. I flera fall handlar det om guldföremål (brakteater, solidi), vapen och praktsmycken, men deras källvärde är litet i detta sammanhang där mycket av resonemanget bygger på den geografiska spridningen av fyndmaterialet.

Keltisk järnålder/romersk järnålder

I det skånska fyndmaterialet finns sju armringar och sex ljunitsspännen med känd proveniens från keltisk järnålder (Fig. 18, Tab. 7). En del av dessa ingår i samlade fynd. Det gäller två armringar och ett ljunitsspänne från Vä, två ljunitsspännen från Skurup och två ljunitsspännen från Norra Mellby (Vifot 1932). Möjligen utgör fyndet från Norra Mellby ett gravfynd. Ljunitsspännen daterar Vifot till den äldsta järnåldern (ibid.:28 ff.), vilket också torde gälla armringarna, eftersom de förekommer i samma samlade fynd.

Fyra halsringar från keltisk järnålder har framkommit i Skåne och de kan alla dateras till ett äldre skede av perioden. Äldst är en ring från Norra Mellby som kan sammanknippas med ringar från Hallstadt-perioden (Moberg 1954:33 f.). Något yngre en ring från Brågarp och yngst de övriga två skånska ringarna som bör dateras till keltisk järnålder I eller II (ibid.:32 ff. och 48). Troligen skall ringarna från Norra Mellby och Brågarp dateras till keltisk järnålder I men de kan också vara något senare.

Nedläggandet av keltertida halsringar är en sed som är belagd över stora delar av Sydskandinavien (jfr Moberg 1954; Hedeager 1990). Också under bronsålderns period VI deponeras halsringar och här kan finnas ett kronologiskt och strukturellt samband. Baudou har diskuterat halsringarna från den sena bronsåldern och menar att ringar av typerna C3-F skall dateras till period VI, medan typ G lika gärna kan dateras till den äldsta järnåldern (Baudou 1960:56 ff.).

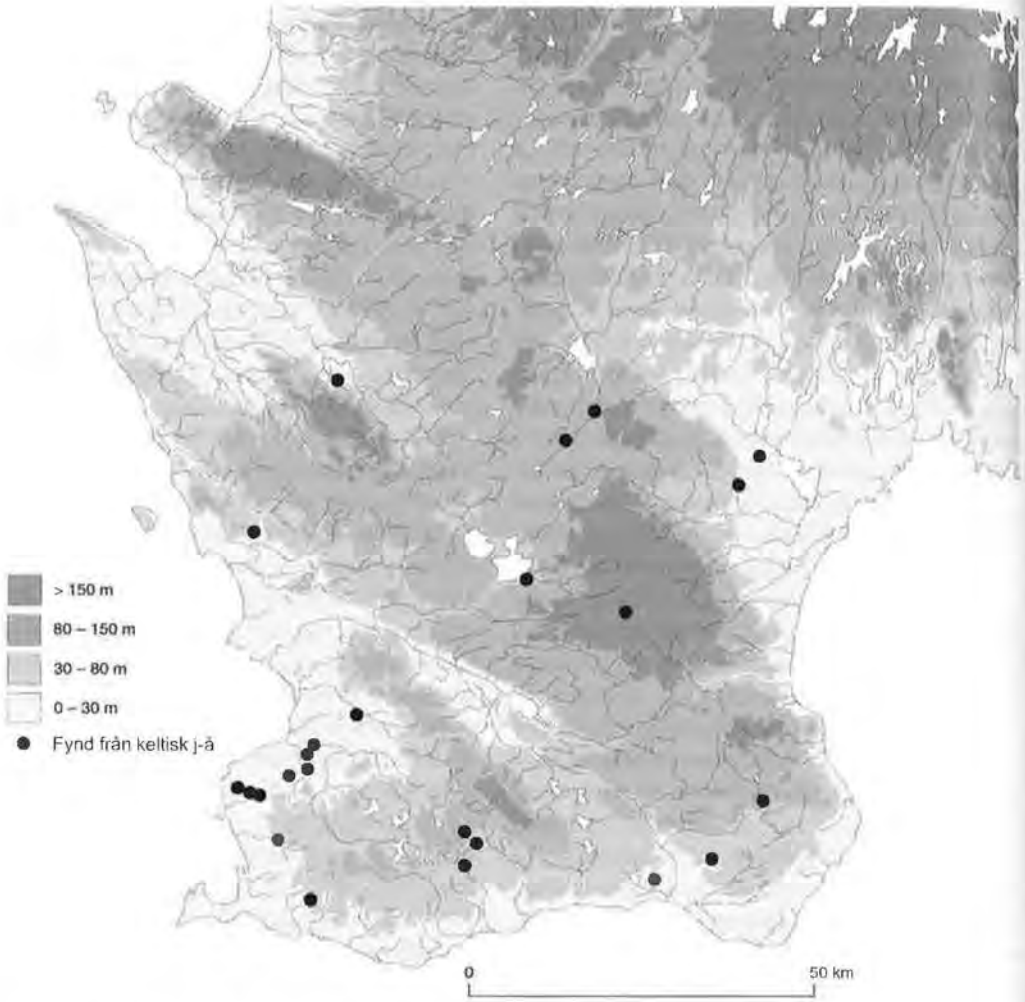

Fig. 18. Fynd från keltisk järnålder. Tab. 7.

Å andra sidan menar Arbman att ringar av typ F ornamentalt ansluter till de ovan nämnda armringarna från keltisk järnålder (Arbman 1934:26 ff.) och därmed kronologiskt till ljunitsspännena, som Vifot daterar till den äldsta järnåldern (Vifot 1932). Det tycks, enligt detta, finnas en kontinuerlig tradition i smycketillverkningen under period VI och den tidigaste järnåldern. Både armringarna och ljunitsspännena är säregna skånska typer som troligen utvecklats inom området (ibid.). Flera fynd av halsringar, armringar och ljunitsspännen har framkommit i våtmarker och skall sannolikt ses som offer. För skånska tre armringar med okända fyndställen och fyndomständigheter anger Vifot att de har mörk patina som visar att de är mossfynd (ibid.:32).

Inom Malmöområdet har flera deponeringar av enstaka fynd på boplatser registrerats. Det rör sig om fyra lansspetsar, en La Tene-fibula och ett vädurshuvud som modellerats i lera. Lansspetsar och La Tene-fibula kan dateras till keltisk järnålder eller tidig romersk järnålder, och flera av föremålen har påträffats i brunnar. Vädurshuvudet kan ges en snarlik datering och har en parallell i brons från Öland (Stenberger

1964:178 f.). I Bunkeflo har järnföremål, bl.a. vapen, betsel, redskap och fibula, deponerats i flera gropar i anslutning till en boplats. Dateringen bör vara sen keltisk järnålder (muntl., B. Magnusson Staaf). Dessa fynd från Malmöområdet skall möjligen uppfattas som boplatsoffer.

Från Gärdslöv, Hörby och Östra Sallerup har enstaka fynd av lansspetsar av horn framkommit, och i två fall är dessa våtmarksfynd. Dessa spetsar står typologiskt nära de som framkommit i brunnar i Malmötrakten, och kan därmed också dateras till keltisk järnålder eller tidig äldre romersk järnålder (se del II, kap. 3). En statyett från Asmundtorp har publicerats av Arne och kan dateras till 3 eller 2 århr. f.Kr (Arne 1909:183). Statyetten är ett våtmarksfynd och skall sannolikt tolkas som ett offerfynd.

Offerplatsen Röekillorna är belägen inom Hagestad 41 i Löderup. De första fynden framkom 1951 i samband med markarbeten, vilket ledde till att platsen undersöktes 1960-1962. Majoriteten av fyndmaterialet kan dateras till neolitikum och tidig bronsålder, men också flera fynd till järnålder. Här kan nämnas en La Tène-fibula, keramik, lansspetsar av ben, en grön glasskärva och flera järnföremål. Fibulan kan dateras till keltisk järnålder IIIa och lansspetsarna till keltisk järnålder eller romersk järnålder. Keramiken kan tillföras järnålder ospecifiserat. Offerhandlingarna under järnåldern koncentrerar sig alltså till de äldre perioderna (Stjernquist 1997:41, 50 f. och 92). Stjernquist framhåller att det inte går att bestämma hur långt fram under järnåldern som källan använts för offer; ej heller om det fanns en kontinuitet i offrandet (ibid.:92).

Gullåkra mosse i Brågarp har varit nyttjad som offermosse under flera perioder. Mossen är belägen ca. 2 km sydöst om det stora boplatsområdet i Uppåkra. Mest känd är mossen för fyndet av en bronslur som framkom på 1840-talet. En rad andra fynd visar att mossen nyttjats under såväl sten- som bronsålder. Till keltisk järnålder daterar sig en halsring av brons (Brågarpsringen). Denna typ av halsring bör, som ovan nämnts, dateras till periodens tidigare del. Från Gullåkra mosse kommer möjligen också fyra lansspetsar, varav två kan dateras till sen romersk järnålder och två till tidig äldre gemanertid. På en av lansspetsarna har spetsen avsiktligt böjts (Stjernquist 1996b:107 ff.).

Vid de regleringar som gjordes av Sege å under åren 1893 och 1931-1932 framkom fynd på flera platser i och längs ån. Från 1893 års regleringar finns tre fynd angivna i LUHM:s katalog och därav ett svärd (LUHM 12849) som skall vara påträffat i Sege å i Stora Mölleberga sn och nära "Engagården". Vidare anges att en lansspets (LUHM 12850) påträffades i Sege å vid Önsvala by och Mölleberga sn. Ett tredje fynd är två halsringar (LUHM 12851) som framkom intill Sege å i Önsvala by och Mölleberga sn. Svärdet kan dateras till keltisk järnålder (Nicklasson 1997:252), lansspetsen till 900-tal (Strömberg 1961a:141) och halsringarna till bronsålderns period VI (Baudou 1960:323). Det råder en rad förväxlingar när det gäller fyndställena för dessa föremål och sannolikt är de ej påträffade i Sege ås huvudfåra, utan i det biflöde som idag benämnes Torrebergabäcken.

Fynden från regleringarna av Sege å 1931-1932 framkom i princip inom två områden, och fynden gjordes i ån och i åkanten. Majoriteten av fynden kan dateras till stenålder men en del fynd från järnålder framkom också. Det ena området ligger strax sydväst om Arlövsgården i Burlöv sn och fynden framkom längs en sträcka av ca. 250 m. Fynden består av fem lansspetsar av horn och ben (LUHM 26485:69, 26950:7-8, 28005:4 och 28119:b), och en pilspets av järn (LUHM 28005:8). Nicklasson daterar denna typ av lansspetsar till keltisk järnålder (Nicklasson 1997:246) medan Stjernquist menar att typen lever kvar in i romersk järnålder (Stjernquist 1997:41). Pilspetsen har ej varit tillgänglig för närmare studier. Det andra området är beläget mellan gårdarna Stjärnelund och Stora Bernstorp i Görslöv resp. Burlöv socknar. Längs en sträcka av ca. 250 m framkom, förutom föremål från stenåldern, också tre lansspetsar av ben av samma typ som ovan (LUHM 26977:2; 27098:4 och 28266:6) och ett järnsvärd (LUHM 27098:7). Svärdet är eneggat och har slipats om så att det idag endast är 25 cm långt. Tången är i det närmsta komplett liksom en del av bladet. Typologiskt är det snarlikt svärdet från fyndet 1893 och kan dateras till keltisk järnålder.

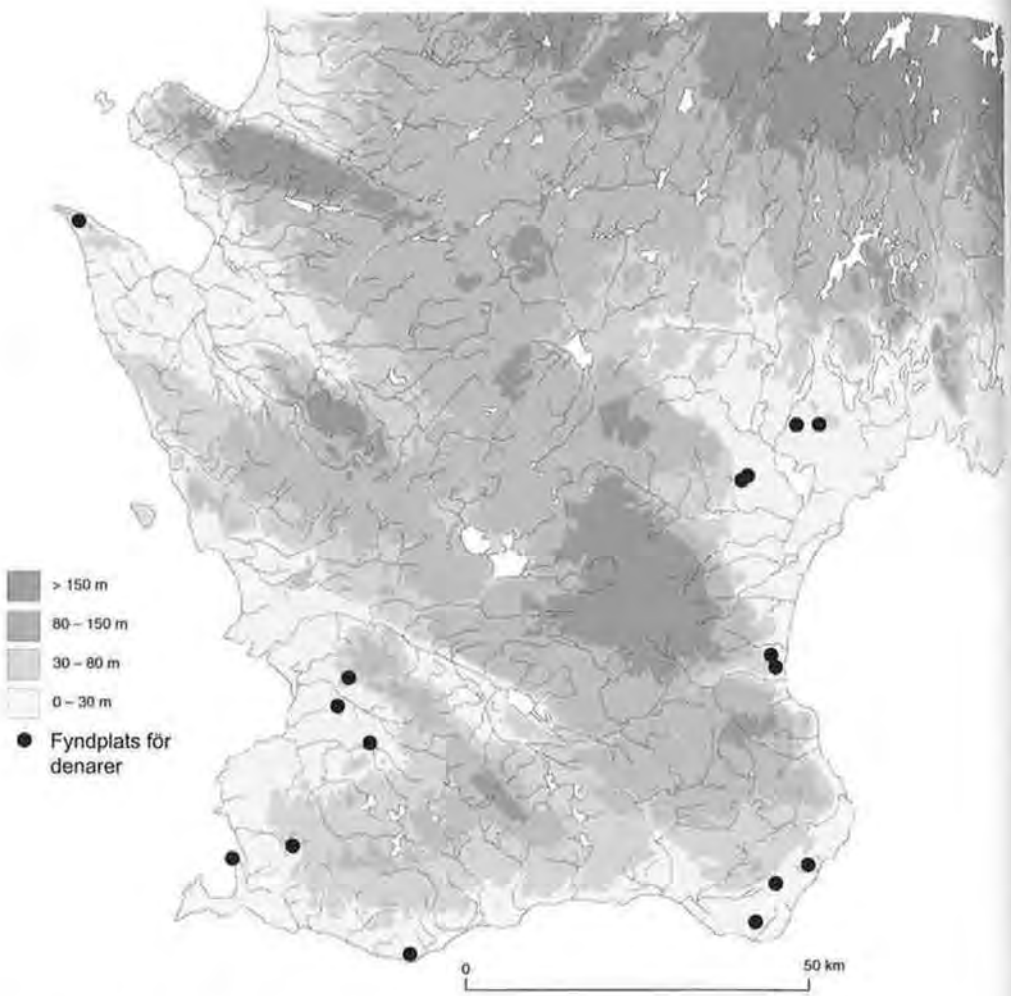

Fig. 19. Denarer från Skåne. Tabell 8.

En offerplats vid Gårdlösa, Smedstorp sn, undersöktes 1963-1964 av Stjernquist. På platsen, som ligger i en sluttning, fanns en stenläggning av kalksten och nedanför denna en källa. Invid kalkstenskonstruktionen och källan fanns härdar och gropar. I källan påträffades bl.a. keramik, djurben från nöt, gris, får/get och häst. I källan påträffades också skärvor från glasbägare med datering till äldre germansk järnålder. Ytterligare två källor fanns i närheten, men med färre fynd. Offerplatsen kan, genom 14C-dateringar och föremålsfynd dateras från Kr.f. till yngre germansk järnålder (Stjernquist 1993b:47 f.). Stjernquist finner der möjligt att offerplatsen använts genom hela järnåldern, vilket dock inte finner stöd i det daterande materialet. Därmed föreligger möjligheten att kultutövandet på Gårdlösa var förlagt till annan plats under senare delar av järnåldern. Offerplatsen vid Gårdlösa ligger i nära anslutning till ett omfattande grav- och boplatsområde som varit bebott från romersk järnålder till vikingatid (Stjernquist 1993a).

Denarer

Fynd av denarer har beskrivits ovan i samband med genomgångarna av boplatsmaterialen från Uppåkra och Vä, samt en grav i Stora Hammar.

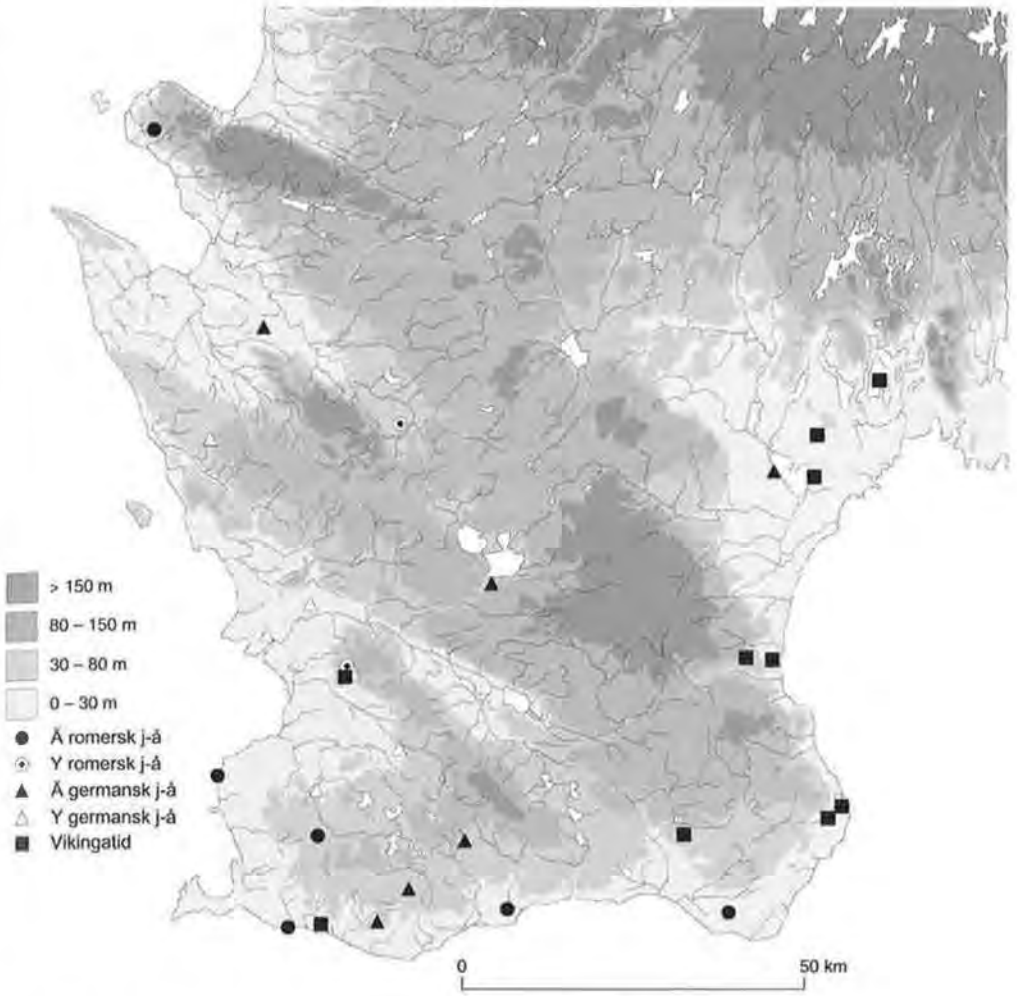

Fig. 20. Enstaka fynd av import- och prestigeföremål från Skåne. Tab. 10.

De skånska fynden av silverdenarer som ej säkert kan knytas till bosättningar eller gravar är 13 till antalet (Fig. 19, Tab. 8). Vanligast är att denarer påträffats som enstaka fynd och detta gäller i åtta fall. Av dessa 13 fynd tar Lind upp åtta st. (1981). Till detta kommer fyra nyfynd från Fjälkinge, Nosaby, Ravlunda och Vä socknar, och ett fynd av en republikansk denar från Mellan-Grevie sn. Denaren från Mellan-Grevie är betydligt äldre än övriga skånska denarfynd och har påträffats i anslutning till ett omfattande fornlämningsområde som benämnes Bolmers högar. Republikanska denarer är sällsynta från nordisk botten (jfr. Kromann 1995:347 ff.) och kan möjligen ha kommit till Skåne tillsammans med senare mynt. Övriga skånska denarer är slagna från andra hälften av 1 årh. till första hälften av 3 årh. Detta överensstämmer väl med förhållandena i övriga Skandinavien. Vanligast är mynt från mitten av det 2 årh. (Lind 1981:110 f.). Fyndet från Brunnby består av tre mynt och dessa är spridda i tid. Mera samlat i tid är fyndet från Munkeberg i Vä som enligt uppgift skall ha framkommit när man grävde i murverket till en gammal brygghuslänga (Stjernquist 1951b:162). Mynten från Ravlunda påträffades före 1776 och det är okänt hur många mynt det ursprungligen rörde sig om. De sju mynt som är registre-

rade ligger väl samlade i tid och utgör troligen resterna av en större deponering (Lind 1981:111). Majoriteten av alla skånska denarer kommer från ett samlat fynd om ca. 600 mynt från Hagestadborg i Löderups sn som framkom vid plöjning 1871. Mynten daterar sig från mitten av 1 årh. (Nero) till övergången mellan 2 och 3 årh (Septimius Severus). Fördelningen av mynten i denna skatt är sådan att de flesta kan dateras till mitten av 2 årh (ibid.:110 f.).

Import

Den romerska importen till Skåne har utförligt behandlats av Lund Hansen 1987 och de flesta fynden kommer från gravar och har berörts ovan. Till detta kommer flera enstaka fynd (Fig. 20, Tab. 9). Två romerska glasbägare av typerna E237 resp. E 230 är påträffade i Lund och Riseberga. Båda kan dateras till C3 (Lund Hansen 1987:449). Lundabägaren är påträffad i ett grustag i närheten av staden och Stjernquist uppfattar den som ett gravfynd med knytning till ett rikt komplex, exempelvis Uppåkra (Stjernquist 1999:69 f.). Den andra bägaren framkom i en mosse (Lund Hansen 1987:449) och är möjligen att betrakta som ett offer. Från Skivarp kommer en hank till ett bronskärl (E 44-49) med datering till romersk järnålder, och från Västra Karup ett samlat fynd med bronskärl (E 44), och vinskopa och vinsil (E 160) från B2.

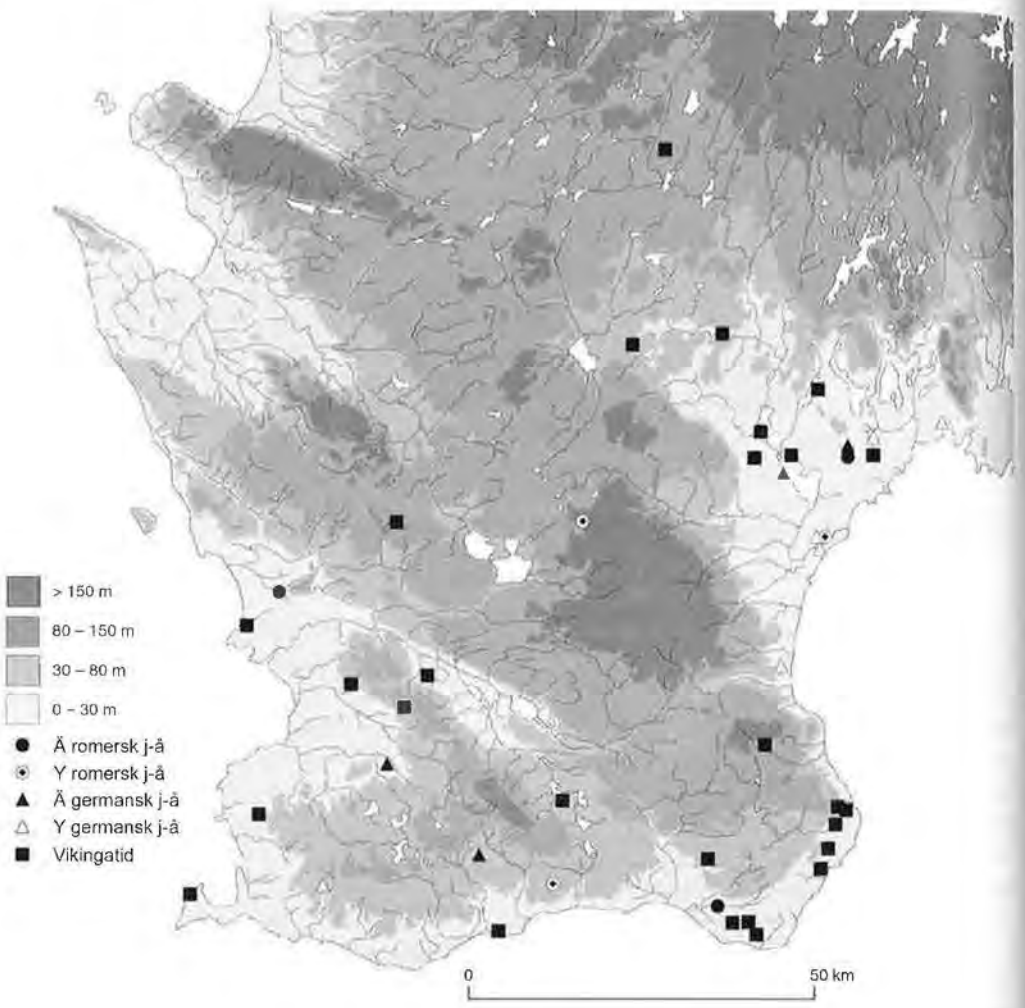

Fig. 21. Enstaka fynd av vapen och vapendelar från Skåne. Tabell 10.

Skivarpsfyndet är ett lösfynd från ett grustag i Öremölla, dvs. från samma område som den välutstyrda graven från period B2.

Två bronsstatyetter är påträffade i Skåne. Den ena är framkom i Västra Ingelstad och dateringen är ospecifierad till romersk järnålder (Lund Hansen 1987:449). Den andra bronsstatyetten framkom i Fjälkinge år 2000 vid metalldetekteringar. Fyndet har ännu ej publicerats men den är troligen av romersk tillverkning (muntl., U. Lund Hansen).

Vapen och ryttare

Några lösfunna vapen och delar till ryttarutstyr kan också dateras till romersk järnålder (Fig. 21, Tab. 10). Det gäller en sköldbuckla, två sporrar och två svärd. Två av fynden, från Södra Rörum och Sjörup, har framkommit inom områden där inga vapengravar från romersk järnålder är kända. Dessa fynd kompletterar således spridningsbilden och kan indikera närvaron av vapenbärande grupper under romersk järnålder.

Romersk järnålder/Äldre germansk järnålder

En del fynd med datering till romersk järnålder och äldre germansk järnålder är att betrakta som olika typer av offerfynd (Fig. 22, Tab. 11). Hassle-Bösarps mosse i socknen med samma namn har sedan länge varit känd som offerplats. Vid torvbrytning har vid flera tillfällen föremål kommit i dagen. Mossen blev 1962 föremål för en arkeologisk provundersökning varvid sju schakt grävdes. De flesta fynden påträffades på en nivå ca. 180-200 cm ner i mossen, även om flera fynd framkom högre upp. Bland fynden märks vapen (spjutspetsar, svärd), sadelbeslag, rektangulära beslag med stämpelornamentik, avlångt kopparbeslag med pålagt förgyllt silverbleck, sölja, remändebeslag, lerkärl, samt ben från människor och djur. Stjernquist menar att nerläggningarna i mossen har skett vid två tillfällen, nämligen i sen romersk järnålder och i äldre germansk järnålder (Stjernquist 1974:19 ff.). Karaktären på detta fynd ansluter väl till en rad krigsbytesoffer i Jylland och i Sverige (ibid.).

Vid Göingeholm i Häglinge sn påträffades ett samlat fynd 1935 vid vägarbeten. Fyndet består av två lerkärl, en silverblecksfibula, brottstycken från ytterligare fyra fibulor (korsformiga), hyskor och hakar av silver, några järnfragment och 47 bärnstenspärlor, varav vissa är mycket stora. Enligt Arne är pärlorna sannolikt importerade från pommerskt område medan fyndet för övrigt visar på norskt inflytande. Arne daterar fyndet till 400-talets senare hälft eller ca. 500. Någon närmare tolkning av fyndet gör Arne inte (Arne 1937:81 ff.). Fabech har sedermera tolkat fyndet som en silverdepå med datering till ca. 400 (Fabech 1993:206). Visserligen utgör silvret en viktig del av Göingeholmsfyndet men mest imponerande är ändå bärnstenspärlorna. Stjernquist har pekat på två olika värden som bärnsten kan besitta, dels som en ekonomisk värdemätare och dels det symboliska värdet (Stjernquist 1994b:38 f. och där anförd litteratur). Troligen skall Göingeholmsfyndet uppfattas som en värdedepå som gömts undan.

Det stora Sösdalafyndet från Norra Mellby sn i centrala Skåne är välkänt genom de berömda hästutrustningarna och som namngivare åt Sösdalastilen. Dateringen är tidig äldre germansk järnålder och fyndet har framkommit vid två tillfällen i samband med grustäkt. Vid det första fyndtillfället påträffades föremålen inom fyra olika områden med ungefär 3 m avstånd. Fynden var ganska grunt nergrävda (Norberg 1931:108 f.). Vid det andra fyndtillfället, 1961, påträffades en femte deponering ca. 60 m norr om de andra. Detta fynd antas också ha varit grunt nergrävt (Bunte 1961:194 ff.). Den enhetliga karaktären på fynden gör att deponeringarna bör ligga varandra nära i tid. Sösdalafyndet består av ca. 280 olika beslag av brons och silver, varav många är förgyllda och rikt ornerade. Föremålen kommer från fem sadlar och minst två grimmor/betsel, och många föremål är avsiktligt destruerade. Fyndet kan dateras till första hälften av 400-talet (Fabech 1993:205). Norberg menar att Sösdalafyndet visar starka anknytningar till provisialromerskt konsthantverk. Vissa egenheter pekar på Sydtyskland eller mellersta Rhen, medan andra visar på kontakter åt sydöst och kanske framförallt sydryskt område. Samtidigt finner han det sannolikt att föremålen är inhemska arbeten. Till frågan om fyndets betydelse och förhållandet

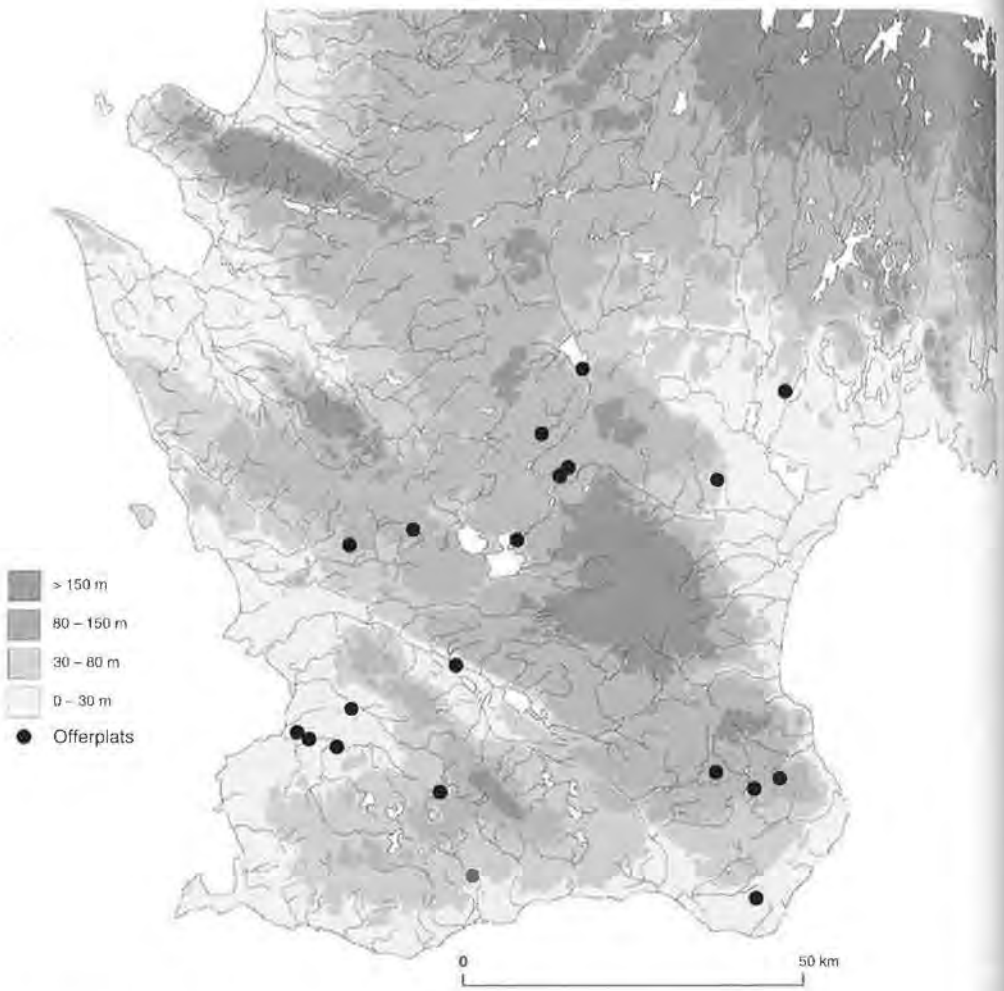

Fig. 22. Offerplatser i Skåne. Tabell 11.

till mossfynden tar Norberg inte ställning (1931:110 f.). Bunte daterar grimman/betslet som framkom 1961 till slutet av 300-talet men menar att slitaget talar för lång användning. Detta betsel är också av en enklare form än de andra från Sösdala. Bunte menar vidare att denna deponering mycket väl kan vara ett individuellt offer och inte som de stora danska offerfynden, som har karaktär av krigsbytesoffer (Bunte 1961:205 ff.). Både Norberg och Bunte ställer sig frågande till om Sösdalafyndet skall tolkas som ett krigsbytesoffer. Fabech förespråkar en annan tolkning. Hon menar att beslagen från Sösdalafyndet har nära paralleller i Öst- och Centraleuropa, med vilka områden det rådde nära kontakter. De som deponerade fynden i Sösdala var väl insatta i de ceremonier och riter som utfördes i samband med högreståndsbegravningar bland hunnerna, och Sösdalafyndet skall tolkas som ett likfärdsoffer (Fabech 1993:204 f.).

Vid Häggenäs i Fulltofta sn påträffades 1896 det s.k. Fulltoftafyndet, vilket är mycket snarlikt Sösdalafyndet, både vad gäller föremålstyper och deponeringssätt. Fyndet består av 23 föremål av brons och delvis silver, och kommer från minst ett betsel och en sadel. Föremålen var nergrävda ca. 90 cm i en grusås och flera

föremål är avsiktligt destruerade. Fyndet kan, liksom Sösdalafyndet, dateras till första hälften av 400-talet (Norberg 1931:105 ff.). Detta fynd har också nytolkats som ett likfärdsoffer med knytningar till Centraleuropa (Fabech 1993:206). Ett annat fynd som liknar Sösdala- och Fulltoftafynden kommer från Åmossarna i Onslunda sn. Fyndet består av ett träns, några sadelbeslag och en sölja, varav flera visar spår av avsiktlig destruering. Detta fynd kan också dateras till tidigt 400-tal (Norberg 1931:105 ff.). Fyndet från Åmossarna skiljer sig på en väsentlig punkt från Sösdala- och Fulltoftafynden, genom att vara deponerat i en mosse. Därmed är det osäkert om detta fynd skall tolkas som ett likfärdsoffer. Det kan också röra sig om ett traditionellt krigsbytesoffer, eller ett offer med en helt annan innebörd.

Det s.k. Tormestorpsfyndet från Finjasjöns strand i Brönnestad sn består av en sölja och ett svärdskidebeslag. Söljan är av förgyllt silver och beslaget av brons med pålagd vitmetall. Dateringen bör vara första hälften av 400-talet. Strömberg tar upp fyndet under offerfynd, medan Fabech finner det osäkert hur fyndet skall tolkas (Strömberg 1961a:84; Strömberg 1961b:73; Fabech 1993:207). Med tanke på att Finjasjöns vattennivå sänkts markant (Emanuelsson *et al.* 1985:XII) förefaller det troligt att detta fynd blivit deponerad i en sjö och är att betrakta som ett offer. Fabech framhåller att fyndet visar på kontakter med det östliga östersjöområdet (ibid.). En parallell till svärdskidebeslaget från Tormestorpsfyndet är påträffat i Häckeberga mosse i Genarp sn. Beslaget är av brons och är belagt med ett stämpelornerat silverbleck. Strömberg tar upp detta fynd som ett offerfynd (Norberg 1931:110; Strömberg 1961a:83), vilket förefaller vara en rimlig tolkning.

Sjörupsfyndet från Häglinge sn är, i likhet med Sösdalafyndet, stilbildande. Fyndet består av ca. 200 delar i silver, exempelvis svärdsknappar, doppskor, munbleck till svärdsskidor, söljor och andra beslag. En del av föremålen är avsiktligt destruerade. Flera av fynden visar på ett starkt inflytande från centraleuropa. Fyndet kan dateras till andra hälften av 400-talet (Norberg 1931:109 f.; Fabech 1993:206). Strömberg tolkar fyndet som ett offerfynd, medan Fabech menar att det kan röra sig om en silverdepå (Strömberg 1961a:83; Fabech 1993:206).

Från Revinge sn finns ett fynd av en halsring av silver. Ringen är en särform men Strömberg håller för troligt att den skall dateras till äldre germansk järnålder. Fyndplatsen är en torvmosse som gör det troligt att det rör sig om ett offerfynd (Strömberg 1961a:83 och 98; Strömberg 1961b:62).

Ett mycket speciellt fynd är den svärdsknapp av guld som är bärgad från en torvmosse i Skurup, Skurup sn. På ömse sida av svärdsknappen finns två fyrfotadjur i stil I och på dess ovansida två djurframställningar sedda uppifrån. Hela svärdsknappen är rikt dekorerad med filigran. Knappen kan på stilistiska grunder dateras till början av 500-talet (Strömberg 1961b:66; Barfod Carlsen 1998:136 f.). Skurups by och Hylteberga by, där ett hängsmycke i guld framkommit (se kap), gränsar till varandra och är belägna i samma socken. Dessutom är djurframställningarna på de båda föremålen stilistiskt lika. Detta kan indikera ett samband mellan dem. Barfod Carlsen menar att de mycket väl kan vara tillverkade av samma guldsmed (ibid.). Svärdsknappen bör vara ett offer.

Gulringar från romersk järnålder och äldre germansk järnålder

Till romersk järnålder och äldre germansk järnålder dateras ett relativt stort antal guldringar i samlade eller som enstaka fynd (Fig. 23, Tab. 12). Guldfynden från romersk järnålder har senast diskuterats av Andersson (1993b; 1995) och för Skånes del tar Andersson upp 31 fynd. Av dessa kommer sju st från gravar och har presenterats ovan. Bland övriga guldfynd utgör fingerringar den största gruppen med 12 exemplar.

Fingeringar av typ 10 är huvudsakligen en nordisk typ med en tydlig koncentrationen till Själland. Typ 10 finns belagd i flera guldrika gravar och det rör sig uppenbarligen om en exklusiv form (Andersson 1993b:51). Typ 10 var IIa är förhållandevis ovanlig och kan främst dateras till C1 (ibid.:55). Ringar av typ 16 är få i Norden och har för övrigt en östlig spridning. Typen finns också inom provinsialromerskt område. Dateringsunderlaget är litet och typen finns

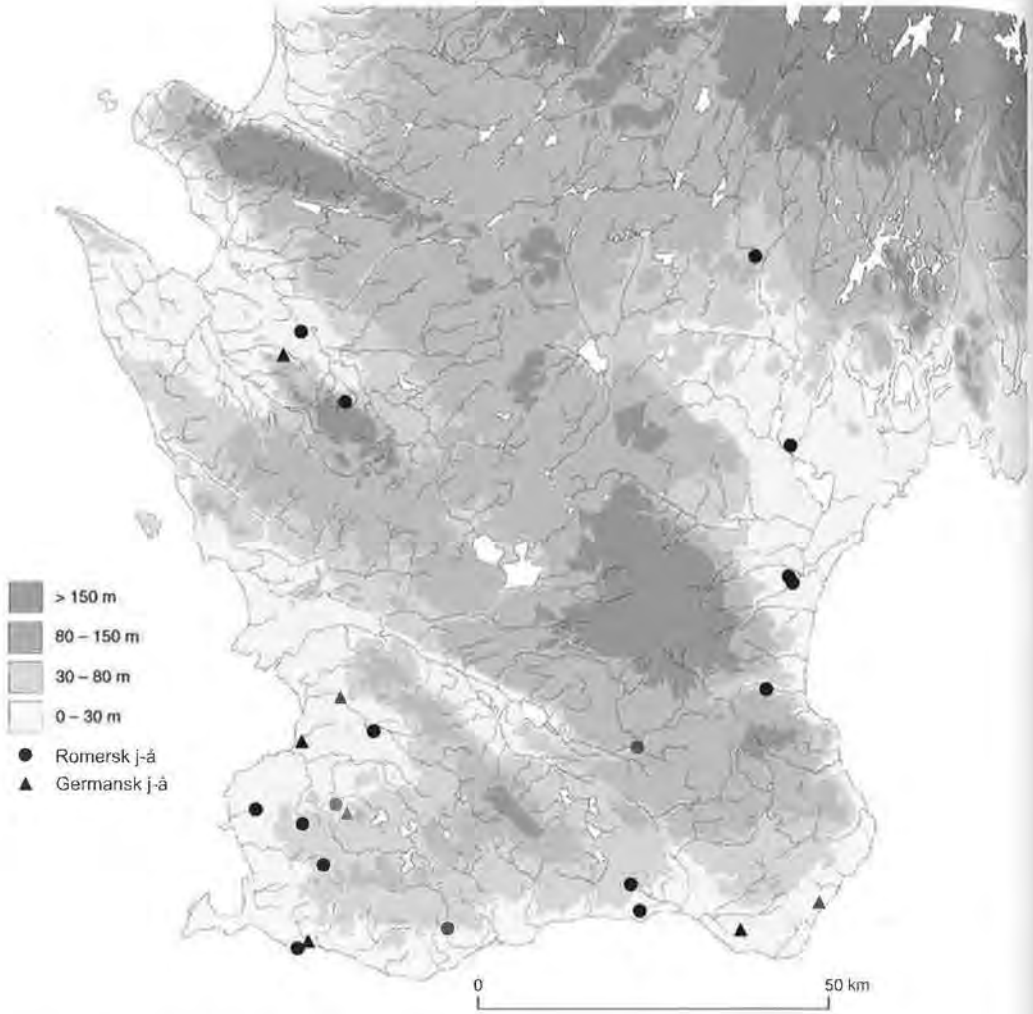

Fig. 23. Guldringar från Skåne. Romersk och äldre germansk järnålder i (ej gravfynd). Tabell 12.

belagd från sent i keltisk järnålder till äldre germansk järnålder. Enda daterade fynd i Norden är från B1b (ibid.:62 f.). Typ 17b är fingerringar med infattningar och typen finns framförallt inom provinsialromerskt område. Typ 17b var 1 har en halvädelsten eller imitation av sådan, och daterade fynd ligger alla i C2. Ringar av typerna 30-37 är spiralfingerringar och de är vanligast bland de romartida fingerringarna (ibid.:69). Typerna 30 var och 33 är enkla typer som förekommer i fynd daterade till hela romersk järnålder. Proveniensen är svår att bestämma, då typerna är enkla och förekommer både i Norden, inom kontinentalgermanskt område och i Medelhavsområdet under en lång tidsperiod (ibid.:70 ff. och 76 f.). Typ 40 är fingerringar med stiliserade huvuden och förekommer inom stora delar av Norden. Typen är vanligast förekommande under C1-C2 (ibid.:85 f.) och är inte känd på kontinenten. Slutligen, är typ 41 var b endast är känd i tre exemplar. Det har rått skilda meningar om denna typs proveniens. De flesta har menat att typen tillkommit på nordisk botten men med utländska förebilder. Import har också diskuterats i sammanhanget. Ursprunget till ringarna skall för-

modligen sökas inom provinsialromerskt område, troligen inom provinserna Noricum, Dacien eller Pannonien. Typ 41 kan dateras till B2 och C (ibid.:86 f.).

Från Skåne har sju hals- och armringar med datering till romersk järnålder påträffats. En av dessa är en kolbenring som påträffades Käglinge, Glostorp sn. Kolbenringarna har ofta setts som rangtecken och många menar att de enbart var förunnade den yppersta eliten. De förekommer i en rad "furstegravar" på kontinenten, där den mest kända är Childeriks grav i Tournai (Kyhlberg 1986:72; Andersson 1995:67; Lund Hansen 1995:374 ff.). Detta har inte fått stå oemotsagt då exempelvis kolben-ringar och ormhuvudringar förekommer i samma depåer vilket kan indikera att de uppfattades som likställda under järnåldern (Andersson 1995:67 f.). Gravfunna kolbenarmringar kan dateras till 200-talet och till 400-talet (Lund Hansen 1995:203). Ett antal deponerade fynd med kolberarmringar indikerar att de också varit i bruk under mellanperioden, dvs. 300-talet (ibid.). Från Skåne kommer tre ormhuvudringar. Av dessa är två av typ C med fyndställen till Naffentorp, Bunkeflo sn, och Eskilstorp, Vittskövle sn. Ringar av typ C i säker fyndkombination kan dateras till C1b-C2. Från Vittskövle, Vittskövle sn kommer också en ring av typ SvF 350 som troligen är importerad från provinsialromerskt område (Andersson 1995:81 och Fig. 54). Dateringen är osäker men troligen B2 (ibid.:81). De båda ringarna från Vittskövle är funna 1869 resp. 1889. Enligt uppgift skall ringen av typ C vara funnen "1869 i Eskilstorp i samband med odling" och ringen av typ SvF 350 påträffades vid plöjning i en uppodlad mosse (Strömberg 1963). Markerna till Vittskövle gods och Eskilstorps by gränsar intill varandra, och under långa tider har Eskilstorp tillhört Vittskövlegodset (ibid.). Enligt den skånska rekognosceringskartan från 1812-1820 (blad VI Ö 203) (Lantmäteriverket 1986) upptas stor del av de östra delarna av Eskilstorps bymarker av mossmarker. Det är troligt att ringarna kommer från samma fyndställe och indikerar en offerplats. En ring från Näsby 8, Tolånga sn, är av typ ÄEG 373. Fyra av sex kända ringar av denna typ kommer från depåer eller offerfynd, och ett av dessa fynd har daterats till C1b Andersson 1993a). Fyndstället för Tolånga-ringen är tämligen marginellt till de centrala odlingsbygderna och i trakter där fynd från romersk järnålder för övrigt är okända. En halsring från Stenestad 3, Stenestad sn, saknar helt paralleller (Andersson 1993a:182 och Fig. 61). Andersson menar att ringen, som sannolikt skall dateras till yngre romersk järnålder, troligen inte är inhemsk och att paralleller skall sökas i romersk kontext (muntl., K. Andersson). Strömberg anger att ringen påträffades vid dikning (Strömberg 1963:34) vilket skulle indikera att det rör sig om ett våtmarksfynd. I SHM:s katalog anges "drifning" av marken (SHM 3852) vilket snarare skall översättas med brukning. Fastigheten Stenestad 3 är högt belägen invid kyrkan i Stenestad och denna mark har man knappast behövt dika, vilket visar att fyndet var deponerat på torr botten. Också unik bland skånska fynd är en halsring från Burahus, Ravlunda sn, som är ett praktstycke utan direkta paralleller. Ringen är tillverkad av tre snodda trådar och har en rund, kapselformad låsanordning med runtlöpande pärltråd, granulering och infattade granater. Ringen är troligen importerad från sydöst-europeiskt håll, eventuellt Sydryssland, och bör dateras till C2 eller något tidigare (Andersson 1995:89 f. och Fig. 60-61). Burahus-ringens fyndplats kan bestämmas till en f.d. åker där den påträffades 1936 invid några markfasta stenar. Platsen ligger långt ifrån de centrala odlingsområdena idag. I närheten finns flera gravhögar, stensättningar, och dessutom ett fynd av en lansspets (Fig. 14) och en solidi (Fig. 25).

Guldbrakteater

Det finns ett 50-tal guldbrakteater med säkra eller troliga fyndplatser till Skåne (Fig. 24, Tab. 13). För dessa är det säkert belagt vilka socknar 45 st är framkomna i och i de flesta fall finns en även noggrannare angivelse av fyndplatserna. Guldbrakteater har framkommit både som enstaka och som samlade fynd.

Samlade fynd, i vilka det ingår brakteater, är 10 st. Bland dessa finns ibland oklarheter om vilka brakteater och andra föremål som skall tillhöra vissa av fynden. Säkra fynd är de från Brunnby, Burlöv, Börringe, Fjärestad, Förslöv, Norra Vram och Vä. I Slimminge-fyndet upp-

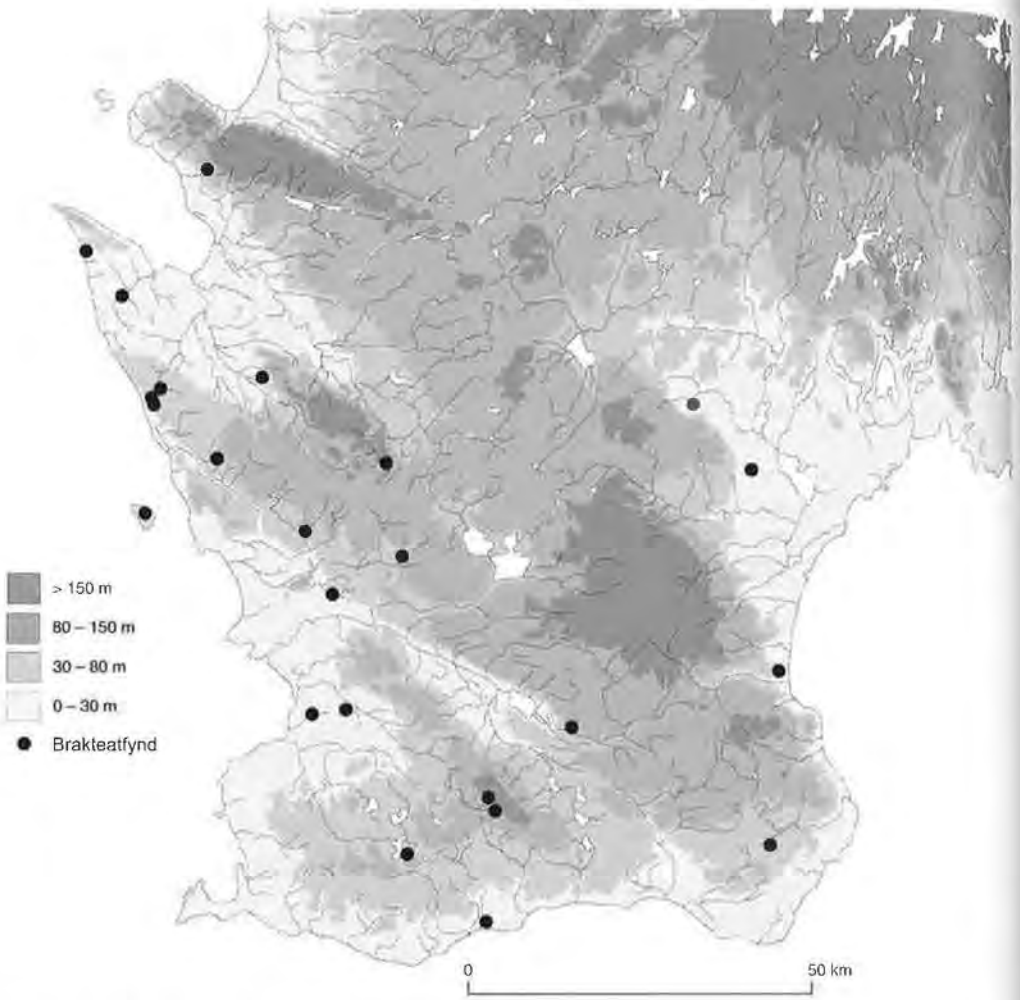

Fig. 24. Skånska fynd av guldbrakteater. Tabell 13.

ges att fem brakteater kommer från Kläggeröd 4 (Mackeprang 1952:165). En av dessa framkom omkring 1925 (LUHM 25572) och fyra (inklusive ett hängsmycke i guld) (LUHM 28048) omkring 1890. Ytterligare en brakteat skall ha påträffats 1893 men denna är nu försvunnen. En brakteat på Malmö museer är stämpelidentisk med brakteater från Slimminge (MM 3971) och tillhör möjligen samma fynd (Rydbeck 1935:67 ff.). Brakteaten från Önnestad skall enligt uppgift vara funnen i en åker 1890. I Önnestad har också ett fynd av en solidus gjorts (Stjernquist 1983:7) och Bolin anger att "före 1883 funnos ofta guldmynt" i Önnestad (1926:144). Möjligen finns ett samband mellan Önnestad-brakteaten och dessa guldmynt. Tre brakteater är påträffade i Dybäck, Östra Vemmenhög sn, men de är tyvärr försvunna idag. En av dessa brakteater omnämnes 1895 och de andra 1869. Mackeprang presenterar brakteaterna under två fyndnummer (1952:166) men möjligen tillhör de samma fynd. En brakteat som förvaras i Oxford utgör möjligen en fjärde brakteat från detta fynd (ibid.:161).

Andra fynd

Flera andra fynd kan också dateras till denna period. Tre skånska hängsmycken kan dateras

till äldre germansk järnålder. Det mest exklusiva är funnit vid Claestorp i Bosjökloster sn, och är utformat som en örn (Fig. 20, Tab. 9). Fågeln är av guld och utsmyckad med stenar och granulering. Fyndet har diskuterats av Holmqvist som menar att det skall dateras till 400-500-tal och troligen skall dess upprinnelse sökas inom byzantinskt område (1961). Ett annat mästerstycke och dessutom unikum är ett litet runt hängsmycke från Hylteberga 15 i Skurup sn (Fig. 20, Tab. 9). Hänget är genombrutet och i dess mitt finns ett fyrfotadjur i stil I. Både djur och ram är rikt ornerade med filigran. Hänget skall förmodligen dateras till början av 500-talet (Barfod Carlsen 1998:136 f.). Ett tredje hängsmycke ingår i det samlade fynd med brakteater som kommer från Kläggeröd 4 i Slimminge sn (Fig. 24, Tab. 13). Ett liknande hängsmycke finns som detektorfynd från Uppåkra (U 2596). Denna typ av hängsmycken är vanliga i Norden (Mackeprang 1952:77) och finns även inom kontinentalgermanskt område, exempelvis bland alemannerna (Christlein 1979: Tafel 58).

Strömberg daterarsex fingerringar av guld till äldre germansk järnålder (Fig. 23, Tab. 12) (1961a:99) men av dessa har Andersson omdaterat en till romersk järnålder (1993b:177). Av övriga fingerringar kommer tre från samlade fynd. Ringen från Norra Vram påträffades tillsammans med en C-brakteat och en fingerring av silverlegering. Denna ring är avbildad av Janse (1922:228) och består av en rund guldten vars ändar flätats ihop. Övriga fyra ringar är försedda med mittvulst och dateras av Janse till äldre germansk järnålder (1922:181 ff.). Ringen från Maglarp framkom tillsammans med tre stavar, en spiralring och en klump, allt i guld. Fyndplatsen var en sandgrop alldeles intill Östersjökusten (Strömberg 1961b:59). Ringen från Valleberga påträffades tillsammans med en spiralring av guld och tre guldstavar, allt nerlagt i ett litet "kassaskrin" av sandsten invid ett par stenblock (Strömberg 1961b:32).

Jämfört med guldbrakteaterna och de stora guldhalskragarna, har guldhalsringar av Bragnum- och Tureholms-typ (typ efter Ekholm 1918:55) sällan varit föremål för mera ingående diskussioner. Ändå finns en viktmässigt stor del av guldet från äldre germansk järnålder just i dessa ringar. Från Skåne kommer tre guldhalsringar och de är samtliga av Bragnum-typ (Fig. 23, Tab. 12). Denna typ är tillverkad av en kraftig rund guldten med förtjockade ändar som lagts om lott. Ringarnas ändar är ofta profilerade, och för övrigt finns en mer eller mindre heltäckande ornamentik av vanligtvis trekantiga eller halvmåneformade stämplar. De skånska ringarna kommer från Trolleberg, Flackarp sn, Ryd, Skabersjö sn, och Kyhlsgården, Östra Hoby sn. Vikten på ringarna är 1255, 827 och 779 g respektive (Helgesson 1990:120 ff.). Mängden guld i ringarna är sammanlagt 2861 g och det skulle gå åt 629 solidi att tillverka dem, beräknat på en genomsnittsvikt för en solidus på 4.55 g (Lagerqvist & Nathorst-Böös 1968:35). Detta kan jämföras med Sveriges största solidiskatt som består av 80 mynt (Stenberger 1964:493). Detta kan också jämföras med den sammanlagda vikten av de tre guldhalskragarna från Färjestaden (707 g), Möne (823 g) och Ålleberg (620 g) som är 2150 g (Janse 1922:220 och 233 f.).

Solidi

De skånska fynden av solidi har senast diskuterats av Stjernquist (1983) i samband med ett nyfynd från Gyllebo, Östra Vemmerlöv sn. Sammanlagt finns idag 16 solidi (Fig. 25, Tab. 14) från Skåne men av dessa har två inte någon närmare angivelse av fyndplats. Två solidi är försedda med ögla och en är genomborrad. Från Gyllerup i Hörup sn kommer en solidus som troligen utgör den enda kvarvarande av ett samlat fynd som ursprungligen bestod av 24 exemplar (Stjernquist 1983:7).

Smycken

Förutom de relieffibulor som påträffats på boplatser och i gravar finns det ytterligare fyra från Skåne med känd proveniens (Fig. 20, Tab. 9). Dessa kommer från Björnekulla, Grönby (2 st.) och Simlinge. Relieffibulor är ofta praktfulla stycken som inte var varje mans egendom under äldre germansk järnålder. Som indikatorer på en elitär klass kan de därför likställas med många av guldfynden. Grönbyfibulorna är förmodligen ett samlat fynd men deras fyndkontext är

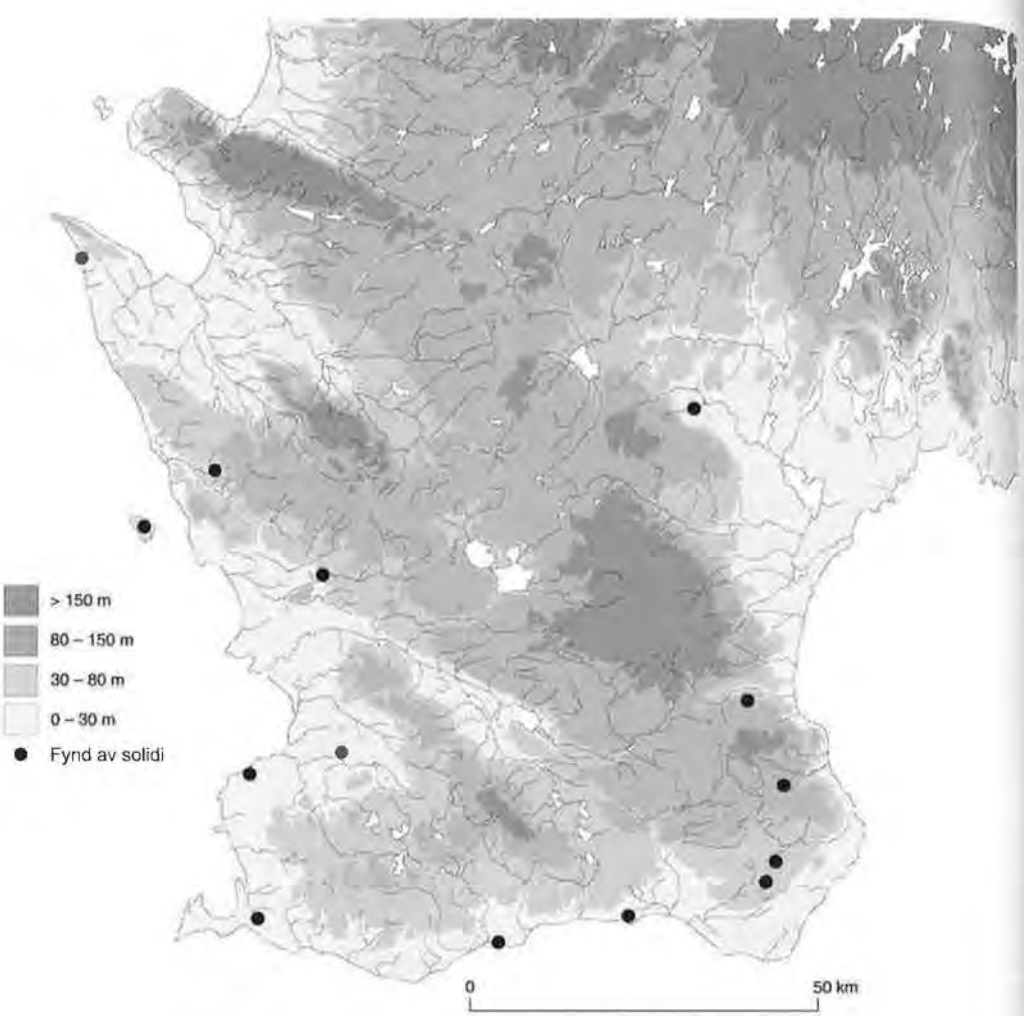

Fig. 25. Skånska solidi. Tabell 14.

okänd. Många relieffibulor har framkommit som gravfynd och skulle detta vara fallet i Grönby rör det sig om en mycket rik grav eller gravfält.

Vapen och vapendelar

Från äldre germansk järnålder finns en grupp om fem fynd med vapen, delar av vapen och utrustningsdetaljer som hör till krigarnas utrustningar (Fig. 21, Tab. 10). Tre av fynden i denna kategori är påträffade på Kristianstadsslätten. Från detta skede är i princip inga vapengravar kända från Skåne. Ett mycket speciellt fynd är den svärdsknapp av guld som kommer från en torvmosse i Skurup, Skurup sn. Speciell är en trolig detalj till en hästmundering från Norra Åsum. Det är ett rembeslag med halvcirkelformat hänge, som avslutas med två framställningar av djurhuvuden. Typen överensstämmer väl med liknande beslag i Sösdala- och Fulltoftafynden (Strömberg 1961a:90), och skall därmed förmodligen dateras till tidigt 400-tal. Beslaget visar på förbindelser med sydöstra Europa (Fabech 1993:234) och kan även visa på kontakter mellan Kristianstadsslätten och centrala Skåne.

Yngre germansk järnålder

En oval sölja från Kävlinge har stämpelornerat trekantigt rembeslag. Dateringen är Ørsnes fas I. Söljan har paralleller i Norden (Ørsnes A 2; Ørsnes 1966:69) men framförallt i engelska och kontinentala material (Strömberg 1961a:113; Ørsnes 1966:73 ff.). Rembeslaget till en liknande sölja har också påträffats i Uppåkra (LUHM 31000:3225). Söljan från Kävlinge är med stor sannolikhet ett importstycke liksom Uppåkra-söljan. En sölja från Trelleborg har ornamentik i stil II och kan dateras till 600-tal. Söljan är tämligen enkelt utformad men Strömberg menar att den visar samband med kontinentala former och är sannolikt ett importföremål (1961a: 114). Tornen till en annan sölja kommer från Simrishamn och har inlagda röda stenar. Söljan tillhör Ørsnes typ A2 och kan dateras till fas I (Ørsnes 1966:69). Strömberg jämför denna med en sölja från grav XIV i Tuna (Strömberg 1961a:113), vilket understryker dess knytning till en rik miljö. I Nationalmuseum i Köpenhamn finns en remtunga som uppges komma från Hoby i Skåne. Det är dock osäkert om det rör sig om Västra eller Östra Hoby. Remtungan är ett praktstycke på över 16 cm och rikt ornerad i stil II. Dateringen är 600-tal (Strömberg 1961a:114) (Fig. 20, Tab. 9).

Tre enstaka fynd av ryggknappsfibulor kommer från Löddeköpinge, Bårslöv och Hyby (Fig. 20, Tab. 9). Av dessa är Löddeköpinge-fibulan äldst med datering till Ørsnes fas 1, medan de andra kan dateras till 700-talet (Strömberg 1961a:125 f.). Relieffibulorna är de mest högkvalitativa inhemska arbetena under äldre germansk järnålder i Norden och det samma gäller för ryggknappsfibulorna under yngre germansk järnålder. Av ovan nämnda ryggknapps-fibulor är de från Löddeköpinge och Hyby i princip hela, till skillnad från dylika från Uppåkra som vanligen är fragmentariska. Detta kan betyda att Uppåkra-fibulorna utsatts för mekanisk påverkan vid plöjning, eller att de demonterats redan under, ev. järnåldern för att trygga metalltillgången. Detta kan indikera att hela fibulor kommer från gravar.

Ett praktstycke är ett djurhuvudformat beslag som påträffades mellan Helgeå och Almaån i Kviinge sn i nordöstra Skåne (Fig. 20, Tab. 9). Detta fynd har varit omdiskuterat. Flätbandsmönstret på föremålets holk har ansetts visa på kontakter med Brittiska öarna medan ornamentiken för övrigt närmast tillhör stil D och stycket kan dateras till 700-talet (jfr Strömberg 1961b: 110). Troligen är beslaget ett skandinaviskt arbete som inspirerats av västliga stilinfluenser.

Från närheten av Lund kommer ett kvadratiskt rembeslag med fyra nitar och trepassmönster (Fig. 20, Tab. 9). Beslaget är av brons men nitarna av silver och mönstret inlagt med silvertrådar. Beslaget är troligen tillverkat under 700-talet och mönstret som sådant har nära paralleller på Brittiska öarna. Strömberg menar att beslaget kan vara tillverkat under inflytande av brittisk stil men lika gärna att det kan vara ett importerat stycke (Strömberg 1961a:110). Beslaget är ett av flera föremål som påträffats inom Lund men som är tillverkat innan staden grundandes, dvs. yngre järnålder.

Ett av de mera spektakulära fynden från Skåne är det s.k. Skabersjöspännet (Fig. 20, Tab. 9) (Arbman 1956). Arwidsson för det till stil D (1942:34 ff.) och Forssander påpekar en stark knytning till irisk konst (1943:188 ff.). Arbman menar att Skabersjöspännet liksom en grupp danska beslag kan vara täckplattor till relikskrin som användes vid en första mission och då före 823 när en mera omfattande mission startade med Ebo (Arbman 1956:93 ff.).

Vapen och ryttare

Sju enstaka fynd av vapen och ryttarutstyrslar är kända från yngre germansk järnålder (Fig. 21, Tab. 10). Det rör sig om två svärd, ett svärdskidebeslag, tre lansspetsar och ett beslag till en hästmundering. Svärden kommer från kanalen mellan Kristianstad och Åhus, och är båda eneggade. De kan dateras till 600-700-tal (Strömberg 1961a:105 f.). Svärdskidebeslaget är ett praktstycke i form av ett djurhuvud i stil II. Ett snarlikt exemplar från Finland kan dateras till ca. 700 (ibid.:107). Lansarna, varav vissa möjligen är av västeuropeisk tillverkning, är svåra att datera närmare än till yngre germansk järnålder (ibid.:107 f.). Slutligen är beslaget till en hästmundering ett remkorsningsbeslag, ornerat i stil C (möjligen D). Det bör dateras till 600-tal

(ibid.: 110 F.). Föregående period, äldre germansk järnålder, karakteriserades av att vapengravar var få och att de flesta fynden av vapen och hästutstyrsel påträffades som offerfynd eller som enstaka fynd. I början av yngre germansk järnålder blir vapengravarna vanligare och de flesta har framkommit i östra Skåne. Bilden av att vapnen får en mera framträdande roll i östra Skåne under tidig yngre germansk järnålder styrks genom de enstaka fynden.

Vikingatid

I Råbelövssjön i Fjälkestad har ett stort antal föremål påträffats, bl.a. järnyxor, lansspetsar och ett arabiskt mynt (Fig. 22, Tab. 11). Myntet kan dateras till 932/33, en lansspets till ca. 800 och yxorna till sen vikingatid eller tidig medeltid (Strömberg 1961a:141 ff. och 168; Strömberg 1961b:67). Det är inte möjligt att bestämma om detta fynd kommer från en eller flera deponeringar. Det förefaller ändå troligt, med tanke på fyndets sammansättning, att det skulle röra sig om en deponering på samma plats. Fyndets karaktär av offer är trolig.

Vapen

Det finns också ett antal samlade fynd där vapen eller delar av hästurrustningar ingår. Karaktären på dessa fynd är sådana att de nog inte skall uppfattas som offer. I fyra av fynden ingår lansspetsar; i två fall i kombination med sköldbucklor och i ett fall med yxa och plogskär. Strömberg tar upp tre av fynden som slutna fynd och i något fall kanske det rör sig om gravfynd, men detta kan inte föras i bevis. Det största fyndet kommer från Nosaby, och består av en kittel med hänkel, länkar, hjulnavsbeslag, ringar, liar, skäror, råjärn och delar av ett träns. Strömberg tolkar fyndet som en smeddepå (Strömberg 1954b:9) vilket är en trolig tolkning.

Import- och perstigeföremål

En rad vikingatida import- och prestigeföremål är också enstaka fynd (Fig. 20, Tab. 9). Från Lund kommer ett dubbelkoniskt beslag till en nod som troligen suttit på en kräkla och ett bronsbeslag som fästs vid en blyvikt. Båda har rik ornamentik och är tillverkade på Irland under 700-800-talen (Strömberg 1961a:146). Beslaget på blyvikten är troligen sekundärt använt och kan möjligen härstamma från ett relikskrin (Alenstam-Petersson 1952:238). Båda fynden är dateringsmässigt tidigare än staden Lund, och för nodens del har Staecker föreslagit att den medförts till Lund från Uppåkra (Staecker 1998). Detta kan inte vidimeras men det är uppenbart att noden, och även beslaget på blyvikten, är högkvalitativa främmande föremål som bör förknippas med en rik miljö, och möjligen också en tidig kristen mission. I det senare fallet finns flera fynd från Uppåkra som indikerar detta (Helgesson 1999:199; Helgesson 2001).

Två enstaka fynd av nålar från vikingatid är förmodligen av baltiskt ursprung. Den ena kommer från Lund och har bl.a. paralleller i ett samlat silverfynd från Baldringe i Skåne med t.p.q. 983 (Anglert 1995:30). Den andra nålen kommer troligen från Simrishamn och är av korsformig typ. Denna kan dateras till omkring 1000 (Strömberg 1961a:165).

Vid arkeologiska undersökningar i Vitaby framkom en genombruten remtunga. Liknande finns i enstaka exemplar i Sydskandinavien och England, och visar på förbindelser under 900-talet (Strömberg 1961a:146 f.). En uppsättning gördelbeslag kommer sannlikt från Ivö. Beslagen är troligen tillverkade på Gotland under 1000-talet (Strömberg 1954b:11). Från Fjälkinge 35:69 kommer ett litet sköldformat rembeslag. Beslaget ansluter till en grupp svenska (bl.a. Gotland) och ryska beslag som tillverkats efter postsassnidiska förebilder. Be-slaget kan dateras till vikingatiden (Strömberg, 1961a:147). Ett par kamformiga hängen har påträffats i Simris, Simris sn, och Ullstorp 13, Ullstorp sn. Hängena är av baltisk typ och skall troligen dateras till 1000-talet (Nerman 1937:78 f.; Strömberg, 1961a:161). Från Rinkaby kommer en miniatyr-yxa av brons. Denna har förmodligen införts från östligt håll under vikinga- tiden (Arne 1914:215; Strömberg, 1961a:168). En kvadratisk fibula från Rinkaby är av förgyllt silver med inläggningar av niello och en röd sten. Den är ornerad i en variant av Borrestil och är fästad i en lång silverkedja. Fibulan är ett praktfullt arbete av inhemsk tillverkning och kan dateras till 900-tal (Strömberg 1961a:154 f.).

I Brösarp resp. Ravlunda har två ändbeslag påträffats som avslutas med massiva djurhuvuden. De är av brons, och exemplet från Brösarp är förgyllt. Beslagen ansluter till en rad föremål av yppersta klass, såsom de från Søllestad-mankstolen, Cammin-skrinet och Bamberg-skrinet (Fuglesang 1991:90 ff.). Ett liknande beslag kommer också från Uppåkra (U 1031). Dessa föremål och beslag förknippas allmänt med det framväxande danska riket och den högsta elitära klassen under vikingatiden (Näsman 1991c).

Vapen och ryttare

Enstaka fynd av vapen och ryttarutstyrsel från vikingatid utgör en tämligen stor grupp (Fig. 21, Tab. 10). Från Skåne finns delar till ett antal svärd som möjligen är importerade. Det s.k. "Kiabysvärdet", vars egentliga fyndplats är Oppmannasjön i Österslöv sn, är att hänföra till Petersens typ D. Svärdet uppfattas av Rydbeck som en variant av typ D med datering till mitten av 800-talet (Rydbeck 1932:39 ff.). Arbman menar att svärdet skall dateras till sent 700-tal och vara importerat för att därefter fungera som en prototyp för andra D-svärd (Arbman 1937:224 och not 4; Strömberg 1961a:134 f.). Av typ H är två svärd från Kristianstad och Hällestad. På Kristianstadssvärdet har svärdsknapp och parerstång tauscheringar av mässing. Typ H kan dateras till 800-950 (ibid.:136 f.). En lösfunnen svärdsknapp kommer från Skanör och kan dateras till 900-talet. Knappen kan möjligen vara importerad från Västeuropa eller av inhemsk tillverkning efter västeuropeiska förebilder (ibid.:137). Svärdsknappen och det övre hjaltet från ett praktsvärd kommer från Vrångabäck, Sövde sn (Strömberg 1961b:21 f.) och en del av ett annat praktsvärd kommer från Dybäck, Östra Vemmenhög sn (ibid.:66 f.). Båda svärden är av Petersen typ Z och kan dateras till 1000-talet. Rydbeck menar att de båda typ Z-svärden är så lika och är påträffade så nära varandra att de bör vara lokalt tillverkade i Skåne (Rydbeck 1932: 46). Mot detta framhåller Strömberg svärdens onordiska prägel och många engelska särdrag, och menar att de kommit till Skåne som import under 1000-talet (Strömberg 1961a:140). I samband med svärd kan doppskor ses och från Skåne finns fyra enstaka fynd, från Valleberga, Barsebäck, Järrestad och Skepparslöv. De tre senare kan dateras till 1000-tal (ibid.:140 f.).

Inte mindre än tio lansspetsar från vikingatiden är enstaka fynd och i de flesta fallen är inte fyndomständigheterna klara. Åtta av dessa spetsar är påträffade i östra Skåne och styrker därmed bilden från yngre germansk järnålder att vapen är vanligare i denna del av Skåne.

Ett antal detaljer som hör hästutrustningar till kommer från olika delar av Skåne. Det rör sig exempelvis om delar av träns, beslag till betsel, remkorsningsbeslag och stigbyglar. Särskilt iögonfallande är en stigbygel från Västra Strö i järn med inlagda mässingsband och sicksackornament. Bågen har djurhuvudavslutningar i båda ändarna. Strömberg menar att det finns ett släktskap med engelska fynd. Detsamma gäller flera av de andra hästmunderingsdetaljerna (Strömberg 1961a:144 ff.).

Vikingatida ädelmetallfynd

De skånska ädelmetallfynden från vikingatiden har behandlats utförligt av Hårdh (Hårdh 1976a; Hårdh 1976b:33 ff.). Hårdh redovisar 118 fynd från Skåne med kända fyndställen, dvs. de är kända till socken eller mera precist. Sedan 1976 har en del nya ädelmetallfynd framkommit och störst är det s.k. "Fyndet i chiffonjen" (Hårdh & Jonsson 1986). Fyndplatsen för detta fynd är något osäker men uppges vara Hemmestorp i Everlöv sn (CN:32) eller Genarps sn. Övriga fynd är enstaka mynt som framförallt framkommit vid arkeologiska undersökningar (Fig. 26).

Kronologiskt sett har de skånska ädelmetallfynden delats in i tre perioder (I-III) med ungefärliga skiljegränser vid 970 och 1040 (Hårdh 1976a:140 ff.). Fynden från de olika perioderna har en skev geografisk spridning och fynden från period I är koncentrerade till västra Skåne. Under period II koncentrerar sig fynden till de södra delarna av landskapet, medan period III uppvisar ett mera heltäckande mönster inom landskapets centrala bygder (jfr. Hårdh 1976a: Abb. 13-15).

Arabiska mynt dominerar myntmassan fram till ca. 970-980. Då förändras detta förhållande och västeuropeiska mynt, i synnerhet engelska och tyska, kommer att dominera. Vid samma tid

Gravplats, Ingelstorp 31:6, Ingelstorp sn, Grav 35 (F1). Dirhem, 918/919 (Strömberg 1982:171).
Boplats, Vårsången, Bunkeflo sn. Silvermynt, Otto III, 983-997. MHM 6214
Boplats, Djursjukhuset, Hindby, Inre Ringv., Fosie sn. Silvermynt. MHM 6158
Boplats, Vä sn. Silvermynt, arabiskt, vikingatid (LUHM).
Boplats, Horna, Åhus sn. Silvermynt, arabiskt, vikingatid, 2 st. Detektorfynd 1999.
Boplats, Åhus, sceatta, arabiska mynt, vikingatid (Callmer 1984b; 1991a)
Boplats, Fjälkinge. Silvermynt, Knut den store, 1018-1035. (Helgesson 1997a:123 f.)
Boplats, Gårdstånga. Silvermynt, Sven Estridsen 1047-1074 (Söderberg 1995).
Gravplats, Löddeköpinge, 13 gravar med mynt från kyrkogården, uteslutande 1000-tal, (Cinthio 1980; Galste & Steen Jensen 1980).
Boplats, Löddeköpinge, 6 mynt, Hedeby, Bys, Dan, efterpräglingar (Ohlsson 1976; 1980)
Boplats, Uppåkra, drygt 200 mynt (arabiska, Hedebymynt, karolingiska, tyska, engelska, nordiska) och 56 bitar bitsilver, (U 31000)
Boplats, Ravlunda, ca. 10 mynt (arabiska, Hedebymynt, karolingiska) (LUHM, opubl.)

Fig. 26. Enstaka mynt från Skåne funna efter 1976.

börjar också anonyma nordiska präglingar att ingå i fynden. Bysantinska, wendiska och irländska mynt, kan förekomma sporadiskt i fynden men kommer aldrig att dominera. Från ca. 1070 dominerar inhemska danska präglingar myntmassan (jfr. Hårdh 1976a:37 ff.).

Anglert har diskuterat Hårdhs indelning och menar att den första periodgränsen, omkring 970, är viktig. Då upphör de arabiska mynten att dominera myntmassan och fynden från Baldringe (t.p.q.983) och Södra Sandby (t.p.q. 985) med stora andelar anonyma nordiska mynt indikerar en dansk prägling. Anglert justerar gränsen mellan period I och II till ca 980. Han argumenterar vidare för att myntsammansättningen i fynden från Knut den stores tid, 1018-1035, gör att nedläggningar under denna tid skall betraktas som en egen grupp eller en övergångsfas mellan period II och III enligt Hårdhs indelning (1995:28 ff.).

Runstenar

Det stora standardverket för runstenar inom det gammeldanska området är "Danmarks Runeindskrifter" (DR) av Jacobsen & Moltke från 1942. Verket tar upp 61 runstenar från Skåne och dessutom tre bildstenar från det s.k. Hunnestadsmonumentet. Sedan 1942 har två runstenar tillkommit. Den ena påträffades 1965 i ruinen efter Elleköpinge medeltida sockenkyrka, numera belägen i Åhus socken. Stenen skall förmodligen dateras till början av 1000-talet (Jansson 1965:1 ff.). Den andra runstenen framkom i samband med plantering av träd i Färlöv, Färlöv sn, 1997. Denna sten kan dateras till 700-800-tal (Björk 1998:76 f.) och är därmed den äldsta kända från Skåne (Fig. 27, Tab. 16).

Runstenarna delas traditionellt in i tre olika huvudgrupper. Den tidigaste gruppen dateras före 900, och benämnes tidiga runstenar eller runstenar av "för Jelling"-typ. Den mellersta gruppen är runstenar av "Jelling"-typ med datering till mitten av 900-talet, och den senare gruppen benämnes "efter Jelling"-typ och dateras till ca. 1000-1025 (Jacobsen & Moltke 1942; Randsborg 1980:27 ff. och App. I, II, IV och VI; Anglert 1995). Av de skånska runstenarna tillhör två den tidiga gruppen (DR 333 och Färlöv), en den mellersta (DR 339) och övriga den senare. Runstenarna i Hunnestadsmonumentet är av "efter Jelling"-typ varför ovan nämnda bildstenar också bör ges en datering till 1000-1025. Resterande 11 skånska runstenar faller utanför detta mönster och redovisas separat.

De skånska runstenarna är framförallt lokaliserade till två områden, nämligen områdena runt Lund och Ystad. Enstaka runstenar finns också på Kristianstadsslätten, på Österlen och på Söderslätt. De två äldsta stenarna kommer från Färlöv och Örja, och dessa är lokaliserade utanför de runstenstätaste områdena. Färlövsstenen framkom längst åt norr på Kristianstadsslätten och nära den punkt där Helge å rinner ner från Göinge. Örjastenen räknas normalt till koncentrationen av stenar kring Lund men både det geografiska avståndet (10 km från närmsta sten) och skillnaden i tid (100 år eller mera) gör att sambandet inte är helt uppenbart. Runstenen av "Jelling"-typ" kommer från Stora Köpinge som ligger mitt i koncentrationen av runstenar runt Ystad. Stenarna av "efter Jelling"-typ grupperar sig till de koncentrationer som nämndes ovan med enstaka stenar inom andra områden.

De två stenarna från Svenstorp och stenen från Hassle-Bösarp ligger i den koncentration av "efter Jelling"-stenar som finns i södra Skåne, och skall möjligen tillföras denna epok. En sten

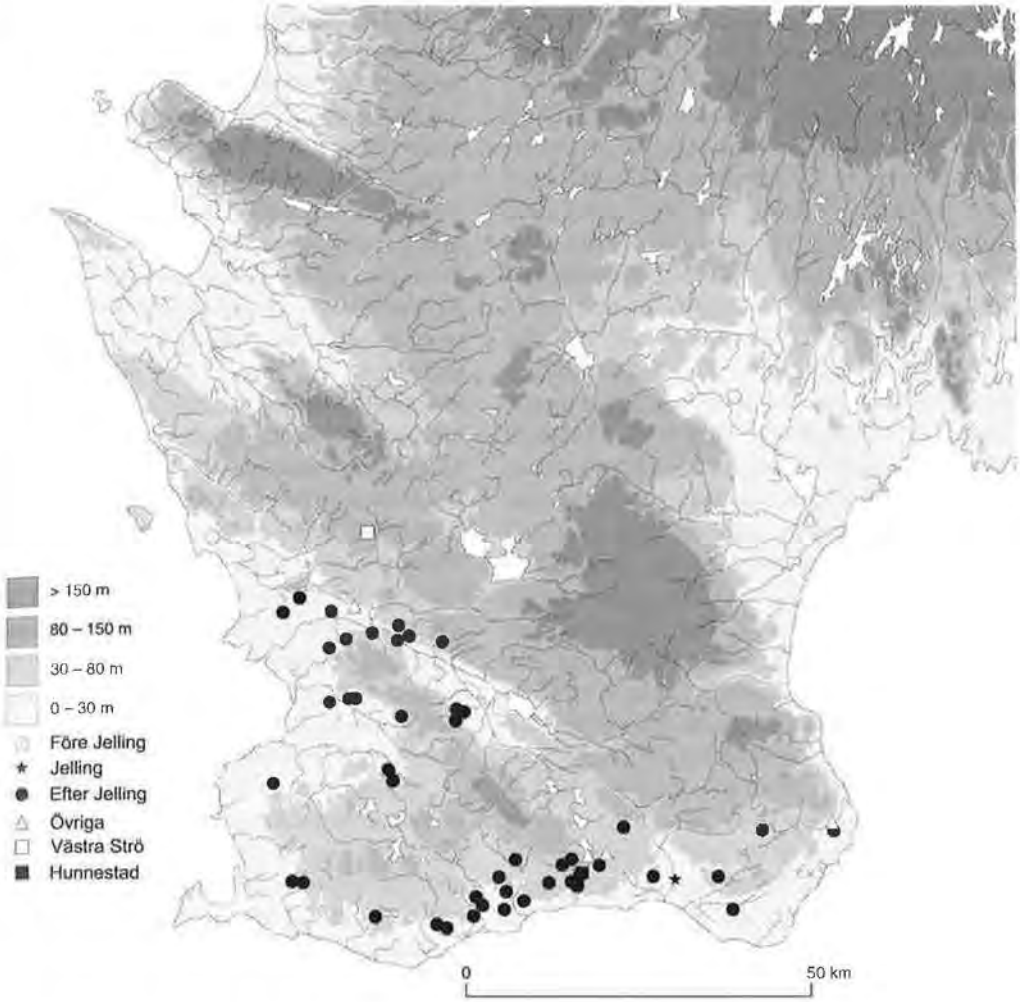

Fig. 27. Skånes runstenar. Tab. 16.

från Sövestad har givits en datering till vikingatid och 11 årh., vilket borde betyda en snarlik datering. Intressant är de sena dateringarna av stenarna från Simris och Östra Hoby. Sena dateringar, efter 1050, är vanliga för runstenar på Bornholm (Randsborg 1980:29), och Simris och Östra Hoby ligger närmast Bornholm på den skånska sidan. Möjligen finns här en knytning. Detta styrks av en annan runsten från Simris (DR 345) som anses omnämna kung Knut den store, och därmed borde vara en sen "efter Jelling"-sten (1018-1035). Dessa tidiga medeltida runstenar är inte placerade inom de två runstenstäta områdena i Skåne. Detta gäller också för de medeltida stenarna från Norra Åsum och Allerum.

7. Medeltid

Under järnåldern framträder tidens elitära grupper på olika sätt i de arkeologiska källmaterialen. Vi har valt att kalla dem kungar, hövdingar, stormän eller krigare. Under vikingatiden kan man i Skåne spåra påverkan från dessa grupper genom runstenar, ädelmetallfynd, gravar, borganläggningar och en del arkeologiskt undersökta

bebyggelser (Randsborg 1980). Vissa särpräglade bebyggelser (exempelvis Bjäresjö, Callmer 1992b) har sin upprinnelse i vikingatid och fortsätter in i medeltid. De flesta runstenarna i Skåne restes från ca. år 1000 och kanske 25 år framåt i tiden (Randsborg 1980; Anglert 1995). Vid denna tid uppfördes också den första träkyrkan i Lund och en kungamakt blir synlig, framförallt genom Knut den stores myntning i samma stad från ca. 1020 (Andrén 1985). Nedläggandet av ädelmetallfynd av "vikingatida" typ påbörjas ca. 800 och fortgår till ca. 1140 (Hårdh 1976a). I slutet av denna period har man påbörjat uppförandet av stenkyrkor i landskapet. Lund är ärkesäte för hela Norden och de första klostren har eller är på väg att grundas. En stormanna- eller adelsklass börjar framträda i de skriftliga källmaterialen, men också genom fysiska lämningar på olika håll i landskapet (exempelvis Svenstorp, Cinthio 1965). Sett i detta perspektiv överlappar den förhistoriska arkeologins och medeltidsarkeologins klassiska källmaterial varandra kronologiskt. Traditionellt sätts gränsen mellan vikingatid och medeltid till 1000 i Danmark (Brøndsted 1940:309) och till 1050 i Sverige (Stenberger 1964:649).

Att sätta någon av de traditionella periodgränserna som övre tidsmässiga gräns för detta arbete skulle vara ett sätt att abrupt dela in historien i grupperingar som saknar stöd i källmaterialet. Det är därför naturligt att göra en jämförelse mellan vissa kategorier av källmaterial från järnålder å ena sidan och medeltid å den andra, i synnerhet som samma kategori av material kan dateras till ömse sidor av den traditionella periodgränsen. En viktig fråga är om de elitära platser, strukturer och funktioner som framträder i källmaterialet dör ut vid slutet av järnåldern, eller om en rumslig, strukturell och funktionell kontinuitet kan spåras in i medeltid i det ena eller andra fallet? Var och i vilken form påträffar vi uttrycken för den styrande klassen under medeltiden? Mycket av den samhällsstruktur som framträder i de medeltida källmaterialen torde haft sin upprinnelse under järnåldern (jfr Skansjö *et al.*1989; Fabech & Ringtved 1995; Jørgensen 1995; Lundqvist 1998). Flera olika grupper av källmaterial har sammanställts för att karakterisera samhällets elitära struktur under tidig medeltid. I viss mån kan materialet delas upp på kung, kyrka och stormanna- eller adelsklass.

En kunglig maktstruktur i Skåne blir synlig i materialet genom kungaleven och de platser där man slagit mynt. De viktigaste kungliga stödpunkterna under tidig medeltid var uppenbarligen Lund, Helsingborg, Östra Tommarp och möjligen också Vä, och samtliga var kungalev (Andrén 1983). Kungliga myntorter var, förutom Lund, också Tommarp, Borgeby och ev. Gylle (ibid.:46). Till de ovan nämnda kungaleven kan tillföras ytterligare 12 som säkert kunnat identifieras till speciella platser. Dessa är förhållandevis jämnt fördelade inom landskapet (ibid.:34 ff.). Till detta kommer tre till geografisk belägenhet osäkra kungalev, nämligen Thyumæn som anses vara en plats i Bjuv sn i Luggede hd, Hørswith som möjligen är en skog i Västra Sönnarslöv sn, Södra Åsbo hd och slutligen Stening som eventuellt är en skog i Stenestad sn, Södra Åsbo hd (Anglert 1995:189, not 57). Dessa tre kungalev skulle därmed koncentrera sig till den nordvästra delen av landskapet.

Kyrkan kom att bli en allt större maktfaktor under loppet av medeltiden. Denna fick en särställning inom det andliga livet, där den i mångt och mycket påverkade människors sätt att vara och att tänka. Kyrkan blev också en världslig makthavare med ett betydande inflytande, bl.a. genom att den donerades ett stort antal gårdar i landskapet. Den viktigaste kyrkliga stödpunkten var förstås Lund med biskop och sedermera ärkebiskop. Andra andliga centra kom också de kloster att bli som anlades under 1000- och 1100-tal, främst ute på landsbygden. De kom, liksom ärkestiftet, att bli allt större markägare under loppet av medeltiden.

En tredje maktfaktor med särställning under medeltiden var stormännen eller adelsmännen (kungen och kyrkliga makthavare kunde också fungera som stormän). Spåren efter dessa finns på många ställen i landskapet och representeras av kvarvarande byggnader, ruiner efter borgar eller storgårdar, eller arkeologiskt dokumenterade anläggningar. I en del fall är inga fysiska lämningar kända utan stormännen kan endast beläggas via de skriftliga vittnesbörden. Andra spår kan vara kyrkor som i många fall uppför-

des på stormännens initiativ och kanske främst kyrkor med speciella västmarkeringar. Kyrkorna finns i stor utsträckning kvar som stående byggnader. Där kyrkor har rivits finns i många fall uppgifter kvar i olika arkiv, bl.a. uppmätningar (jfr Jacobsen 1993).

Del III. Järnålderns samhällsutveckling -ett skånskt perspektiv

1. Inledning

I del I redovisades en modell över hur samhället kunde ha varit strukturellt uppbyggt under olika delar av järnåldern, och då främst i ett sydskandinaviskt perspektiv. I del II redovisades det arkeologiska material som kan vara relevant att ha som utgångspunkt för att diskutera förhållandena i Skåne. I del III skall ett olika teoretiska modeller kombineras med det empiriska materialet. Denna del blir därmed ett förslag till hur samhället kan ha utvecklats i Skåne under järnåldern. Det skall också föras en diskussion kring Skånes förhållande till omvärlden under olika tider.

Som en grundläggande utgångspunkt användes här fortsättningsvis den modell över samhällsutvecklingen som beskrevs i del I (sid. 33). Modellen omfattar fem faser men får inte uppfattas som statisk där utvecklingen sker i trappsteg. Den historiska utvecklingen är en process; en successiv transformering av samhället som ingalunda är enhetlig utan har präglats av yttre påverkan och regionala förutsättningar. Detta innebär att de särdrag som karakteriserar ett stadium gentemot ett tidigare ingalunda behöver uppkomma synkront inom olika områden som t.ex. Skåne, eller Sydskandinavien. Medan en ny struktur etableras inom vissa områden kan en äldre leva kvar i andra delar. Vidare är källmaterialet så beskaffat att alla stadier inte kan beläggas inom alla geografiska områden. Detta kan spegla ett faktiskt skeende där vissa områden skall uppfattas som glesbygder, marginalområden eller som okoloniserade. Det kan också bero på källkritiska aspekter, såsom uppodling, forskningsintensitet och exploateringstryck (jfr Jacobsson 2000). Exempelvis är materialet från nordvästra och centrala Skåne ytterst sparsamt under vissa delar av järnåldern.

I modellen i del I, kap 6 (sid. 33) delades järnåldern in i fem olika stadier. De olika stadierna anges här med romerska siffror:

Stadium I - Samling kring hävdvunna seder (ca. 500 f.Kr.-100 f.Kr.)

Stadium II - Stamsamhället och en ny maktelit (ca. 100 f.Kr.-300)

Stadium III - Stamförbunden och de klassiska centralplatserna (ca. 300-550/600)

Stadium IV - Norden skapar en egen identitet (ca. 550/600-700)

Stadium V - Tidiga kungarikena (ca. 700-tidig medeltid)

De kronologiska ramarna för varje stadium är på inget vis fast fixerade, och därför anges ungefärliga dateringar. Istället kommer kronologin att diskuteras vid genomgången av de olika stadierna. Varje stadium kommer att analyseras med utgångspunkt från sex olika problemställningar:

1. Källmaterial och kronologi. En genomgång av vad i det arkeologiska materialet (del II) som kan hänföras till de olika stadierna. Dessutom skall tidsställningen för det arkeologiska materialet och de olika stadierna diskuteras under denna punkt.
2. Kvalitativa aspekter. En diskussion kring vad källmaterialet representerar och hur det kan relateras till olika grupperingar inom samhället.
3. Spridningsmönster. En kartografisk redovisning av varje stadium och vad spridningsmönstret för olika typer av källmaterial kan representera.
4. Regionala mönster. Under regionala mönster skall en diskussion föras om man utifrån det arkeologiska materialets karaktär och den geografiska spridningen kan skönja mönster som visar på en regional uppdelning av Skåne under olika delar av järnåldern.
5. Det skånska materialet satt i relation till olika modeller om samhällets uppbyggnad. Här skall det skånska materialet diskuteras i förhållande till en rad modeller om hur samhället kan ha varit uppbyggt och strukturerat.

6. Skåne och omvärlden. Slutligen skall det skånska materialet sättas i relation till ett större geografiskt område, och detta kommer att göras från två utgångspunkter. Dels kommer Skåne att relateras till närområdet (Sydskandinavien), och då kommer främst centrala platser, centrala funktioner och regionalitet att diskuteras. Dessutom kommer en diskussion att föras om Skåne och dess kontakter med ett större geografiskt område. Utgångspukten tas här främst i det skånska materialet med främmande proveniens. Även en rad samtida skriftliga källor kommer att kommenteras i detta sammanhang. Detta blir därmed en syntes av varje stadium som beskriver den roll som landskapet och dess delar kan ha spelat under järnåldern.

Ett problem gäller kontinuitet och i synnerhet vilka tidsdifferanser som kan överbyggas med hjälp av källmaterialet. Många gravfält och boplatser ges dateringar efter de tidigaste och senaste fynden. På ett gravfält som Simris anläggs den tidigast kända graven under B2 av romersk järnålder och gravfältet nyttjas till början av 300-talet (Stjernquist 1955; Stjernquist 1977a; Nicklasson 1997). De flesta gravarna anläggs under C1b men övriga perioder inom tidsintervallet är också väl representerade, och det råder knappast någon tvekan om att gravplatsen varit kontinuerligt utnyttjad under nämnda period. På Önsvala-gravfältet i Möllebergа sn anlades de tidigaste gravarna ca. år 400 och de senaste under tidigt 1000-tal (Larsson 1982). Här finns det dock inga gravar som kan dateras till 700-800-tal och frågan är om detta antyder en diskontinuitet. Det går inte att avgöra om samtliga gravar av de som ursprungligen anlades har påträffats. En fyndrik boplats med datering till större delen av yngre järnålder har nyligen påträffats bara 200 m från gravfältet (Helgesson, manus A). Detta antyder en stabilitet inom området och gravplatsen är relaterad till boplatsen. Det är möjligt att gravplatsen inte nyttjades under alla tider, men samtidigt kan materialet från vissa tider vara svårt att lokalisera, t.ex. genom seden att anlägga enkla brandgravar som sedan odlats bort. Ett annat exempel är området kring Värpinge och Källby invid Lund. Inom ett område av ca. 1 kvkm är flera fyndplatser kända. Det rör sig om ett gravfält från yngre romersk järnålder, en guldhalsring från äldre germansk järnålder, en ryttargrav från sent 700-tal och ett ädelmetallfynd från sent 900-tal. Inom området anläggs en sätesgård under medeltiden. Inom denna kronologiska sekvens finns visserligen flera länge tidsavsnitt som skulle kunna antyda en diskontinuitet. Samtidigt är flera av fynden exklusiva och indikerar elitära grupper inom samhället. Dessa grupper har uppenbarligen verkat inom det begränsade området under lång tid. Därmed är det logiskt att det finns en relation mellan de olika fynden och sätesgården, och mellanliggande fyndtomma perioder är kanske snarast en forskningsmässig lucka.. Exempel på det motsatta finns också. Två exklusiva fynd är kända från Södra Åsum och dessa är en guldbrakteat med bred bård från äldre germansk järnålder och en lansspets med tauscherad holk från sen vikingatid. De båda föremålen är påträffade ca. 1 km från varandra och det skiljer ca. 450 år i tid. Detta är de enda prestigeföremålen från denna trakt och för övrigt är få järnåldersfynd kända från området. Fynden från Värpinge utgör en sekvens, medan fynden från Södra Åsum har karaktären av enstaka deponeringar och det är svårt att se ett samband mellan dem. Ett sista exempel är Vä som uppenbarligen etableras under äldre romersk järnålder. Här finns två deponeringar från Öllsjö och Örmatofta med datering till äldre keltisk järnålder, och belägna ca. 2 resp. 4 km från Vä. Dessa två fynd skulle kunna indikera tidiga etableringar som var föregångare till Vä men samtidigt är tidsavståndet kanske 400 till 500 år. Därför är det svårt att påvisa ett samband mellan platserna.

Kontentan av denna genomgång är att en viss tidsskillnad kan överbyggas om det finns belägg för att fynden utgör en sekvens, som exempelvis gravar på samma plats. Denna tidsskillnad kan vara svår att besämma till ett antal år. De flesta människor har ett levande minne av vad deras mor- och farföräldrar kunde berätta om äldre tider, och detta innebär en levande tradition som kanske sträcker sig 150 till 200 år i tiden. Längre tidsavbrott, däremot, kan vara svåra att överbygga, såvida det inte är ett tidsavbrott i en, för övrigt, obruten sekvens av likartade företeelser.

2. Stadium I-samling kring hävdvunna seder

Källmaterial och kronologi

Källmaterialet från detta stadium är främst olika föremål som deponerats i framförallt våt miljö, bl.a. mossar, sjöar, vattendrag och brunnar. Inga fynd kan säkert bestämmas som gravfynd, men flera fynd har knytning till boplatser. På några platser har fyndmaterialet framkommit tillsammans med fynd från andra delar av förhistorien. Deponeringen av föremål i brunnar på boplatser är ett speciellt särdrag med knytning till Malmöområdet.

Bland fynden finns halsringar, armringar, ljunitsspännen, fibulor, lansspetsar av ben och horn, svärd och en rad andra föremål. Till den tidigaste järnåldern skall sannolikt också en mossfunnen statyett i brons räknas och fyndet av ett vädurshuvud i lera. En vapengrav från Nosaby kan dateras till slutet av detta eller, troligare, början på nästa stadium. Samma torde gälla en grav med en fibula från Åhus.

Järnålderns början sätts vanligen till 500 f.Kr. Armringar, halsringar och ljunitsspännen kan dateras till ett tidigt skede av keltisk järnålder och dessa former är ledartefakter för den tidigaste järnåldern. Här kan dock finnas en viss tidsmässig överlappning och exempelvis knyter armringar och halsringar ornamentalt an till halsringar av typ F från bronsålderns period VI (Baudou 1960). Slutet för detta stadium sätts till ca. 100 f.Kr. Då börjar nya strukturer att göra sig gällande inom samhällslivet och vissa grupper tillskansar sig maktpositioner över människor och regioner. I exempelvis Danmark markeras detta genom rika gravar (Langå) eller speciella bebyggelser (Hodde) (Hedeager 1990; Näsman 1996). I Skåne kan Nosabygraven och Åhusgraven, och anläggandet av Uppåkra vara uttryck för samma utveckling.

En gemensam faktor för majoriteten av källmaterialet från den tidigaste järnåldern är att det, där fyndomständigheterna är kända, finns en knytning till vatten och våtmarker. Dessutom anger Vifot för vissa fynd av armringar och ljunitsspännen med okänd fyndkontext att de har en mörk patina som visar att de påträffats i mossar (Vifot 1932). Ett untantag kan vara två ljunitsspännen från Norra Mellby sn som är ett torrmarksfynd (ibid.), och möjligen ett gravfynd. Undantag är också det stora samlade fyndet från Vintrieleden och vädurshuvudet från Sunnanå, vilka båda är torrmarksfynd.

Kvalitativa aspekter

Majoriteten av källmaterialet från den tidigaste järnåldern har fyndomständigheter som talar för att de nedlagts som offer. Troligen är offerseden snarlik inom stora delar av Skåne. Det är samma typer av fynd som deponerats och det finns också en knytning till vatten. Både källor, sjöar, åar och mossar har nyttjats, och visar att deponeringsplatserna är bestämda av naturgivna fenomen. Dessutom har brunnar nyttjats. Det viktigaste vid deponeringarna är kanske inte karaktären på platserna som sådana, utan vattnet som därmed blir den gemensamma nämnaren.

Man kan skönja två huvudsakliga grupperingar av offerfynd, där karaktären på de offrade föremålen är olika. Denna indelning är också delvis kronologiskt betingad. Den tidigare grupperingen kan dateras till början av keltisk järnålder och de deponerade föremålen består av stora bronssmycken. Det finns därmed en strukturell kontinuitet tillbaks till bronsålderns period VI, då det blev vanligt att deponera stora halsringar i våtmarker (Baudou 1960). En annan likhet mellan sen bronsålder och tidig järnålder är den närmast totala avsaknaden av brons på boplatser och i gravar. Nästan all brons tycks ha investerats i att tillverka de stora smyckena som sedermera offrades. Detta arv från bronsåldern gör att offerfynden från tidig keltisk järnålder visar på en sed med religiösa undertoner som knyter samman en viktig del av samhällslivet under den tidigaste järnåldern med tidigare perioder. Deponeringen av en statyett i Asmundtorp är ett undantag i denna grupp men detta fynd skall nog också uppfattas som ett offer.

Den senare grupperingen av offerfynd karakteriseras främst av vapen, i form av lans-

spetsar av horn och ben, eneggade svärd, och fibulor. Medan de tidigare offerfynden kan dateras till tidig keltisk järnålder, kan de senare offerfynden mycket väl ha deponerats under hela keltisk järnålder och möjligen också tidig äldre romersk järnålder (Stjernquist 1997; Nicklasson 1997). Det finns inget i dateringsunderlaget som visar på att den senare gruppen av offerfynd kronologiskt avlöser den tidigare, utan viss tidsmässig överlappning är trolig. Bland fynden från Hjortsprings mosse på Als i Danmark förekommer både spetsar av horn och ben, och eneggade svärd. Hjortspringsfyndet är förmodligen deponerat under 4 årh. f.Kr. (Axboe 1999:109) och tolkas allmänt som ett krigsbytesoffer i likhet med många senare fynd från romersk järnålder. Lansspetsar av ben finns också från Krogsbølle och Vimose (Stjernquist 1997:41). Några skånska fynd av krigsbytesoffer från denna tid finns inte dokumenterade. Fynden från Gärdslöv, Hörby och Östra Sallerup är lösfunna och har inte framkommit genom arkeologiska undersökningar. De kan ses som svaga indicier på krigsbytesoffer men kan också vara offer av annan karaktär, exempelvis sporadiskt nedlagda från bebyggare i närheten. Deras tolkning får lämnas öppen. Fyra enstaka lansspetsar och en fibula av La Tene-typ har påträffats på boplatser inom malmöområdet. Flera av fynden har gjorts i brunnar och detta verkar vara en bestämd deponeringssed inom detta område. Dessa fynd kan inte vara krigsbytesoffer utan skall förmodligen tolkas som boplatsoffer knutna till de enskilda boplatserna. Samma typer av fynd, bl.a. en La Tene-fibula och tre lansspetsar av ben, har framkommit i offerkällan Röekillorna i Löderup sn (Stjernquist 1997). Stjernquist menar att offerhandlingarna i Röekillorna haft samband med fruktbarhetskult. Detta är en tänkbar tolkning, men samtidigt är flera av de offrade föremålen vapen. Den stora samling föremål som efterdeponerats i ett antal lertäksgropar längs Vintrieleden vid Malmö kan vara svåra att tolka. Lertäktsgroparna tillhör en äldre bosättning på denna plats och en samtida boplats har dokumenterats invid (muntl., B. Magnusson Staaf). På den senare boplatsen har flera hus med ansenliga dimensioner dokumenterats. Också i detta fynd finns vapen och fibulor, i likhet med flera av de ovan nämnda. Fynden från Vintrieleden är också spridda över ett större område, vilket motsäger att det skulle vara en depå eller en smedja. Troligast är att detta fynd också skall tolkas som ett boplatsoffer.

Flera av offerfynden i den senare grupperingen består av vapen av järn, horn och ben. Den bronsmängd som karakteriserade offerfynden från sen bronsålder och tidig keltisk järnålder är typisk för just dessa perioder. Under senare delar av keltisk järnålder förekommer brons mera sporadiskt och inte i de större volymer som tidigare. Ej heller finns brons i några större kvantiteter i gravar och på boplatser. Detta kan spegla en sitution där den faktiska tillgången på brons minskar, möjligen genom att handelsvägarna förändras. Det kan också bero på en konkurrens från järnet eller att nya normer styr offerhandlingarna. Klart är att det sker ett skifte i offerhandlingarna under mitten av keltisk järnålder. Detta kan indikera att förändringar är på gång i samhällslivet (jfr Hedeager 1990).

Spridningsmönster

De deponerade fynden från den tidigaste delen av järnåldern har en gles utbredning till stora delar av Skåne (Fig. 28). De flesta har framkommit i kusttrakterna i de södra delarna av landskapet och dessutom inom ett östvästligt bälte genom dess mellersta delar. Backlandskapet i söder saknar fynd, liksom norra Skåne. Spridningen för den tidiga grupperingen med stora bronssmycken skiljer sig något från den senare grupperingen. Inom den förra gruppen kan man inte skönja någon påtaglig koncentration. Mest markant är kanske den förtätning av fynd som finns från nordöstra Skåne. Samtidigt skall man komma ihåg att de två östra fynden där är naturligt avskiljda från de västra genom Nävlingeåsen. En annan grupp är två fynd från trakten av Skurup som framkommit ca. tre km från varandra. Inom den sena grupperingen är de flesta fynden koncentrerade till Malmötrakten och Sege ås vattensystem, medan andra fynd är sporadiskt spridda till andra delar av landskapet. Ser man till spridningen för de deponerade halsringarna från bronsålderns period VI (jfr Baudou 1960:Karte 36 och 37) korresponderar

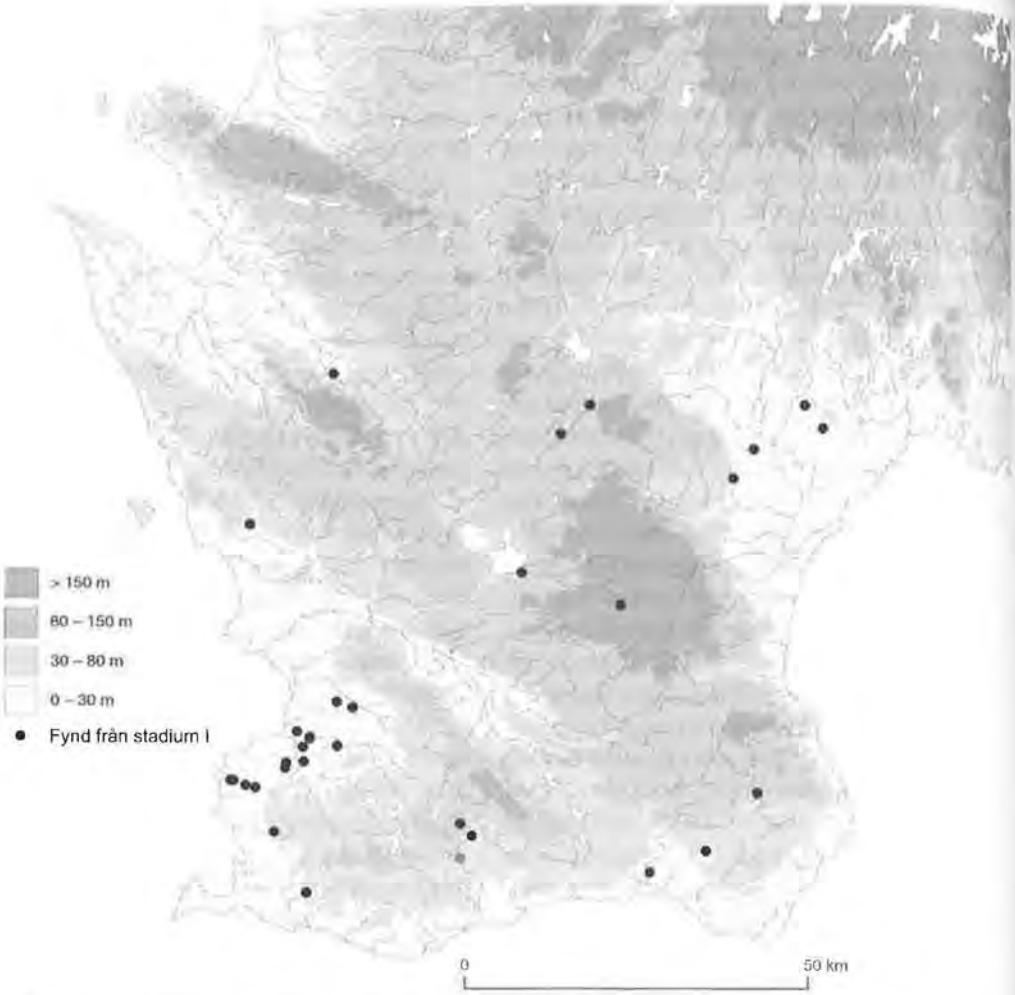

Fig. 28. Sammanställning av fyndmaterialet från stadium I. Tab. 1, 7.

den bäst med spridningen för den tidiga av ovan nämnda grupperingar.

Flera av fynden från den tidigaste järnåldern grupperar sig inom områden som framgent kommer att få stor betydelse inom landskapet. Det gäller två fynd i närheten av Vä, två fynd från Norra Mellby socken (Sösdala/Sjörupområdet), tre fynd centralt i Vemmenhögs härad, fyra ev. fem fynd från Österlen och tio fynd strax söder om Uppåkra. Alla de tidiga fynden, med undantag av de från Österlen, är påträffade i närhetan av nämnda lokaliteter. För Österlens del är spridningsmönstret mera utbrett och detta är något som går igen också under senare perioder (se del III, kap 3 och 4). Ett problem med detta resonemang är det stora kronologiska gap som finns mellan de tidiga fynden och de senare, och motsäger att det skulle finnas en strukturell kontinuitet. För Vä rör de sig kanske om 200-300 år och för Norra Mellby om 500-600 år. Det är därmed inte troligt att de tidigare och de senare fynden är uttryck för samma seder och samhällssystem, med tanke på de förändringar som samhället genomgår under sagda perioder (sid. 33). Vad spridningen visar är att samma områden attraherat människor under mycket lång tid och det skulle kunna vara samma stammar eller släkter som ligger bakom feno-

menen. Ett helt annat underlag för att diskutera en eventuell kontinuitet finns i trakten kring Uppåkra. Två fynd från bronsålderns period VI och elva från den tidigaste järnåldern grupperar sig i en markant koncentration i närheten av boplatsen. Här framträder bilden av kontinuerliga offerhandlingar från tiden före 500 f.Kr., och kanske fram till tidig romersk järnålder. De flesta av dessa offer läggs ner i slutet av denna period, vilket indikerar att offerhandlingarna är som intensivats då. Ungefär etableras samtidigt etableras Uppåkra och utmärker sig tidigt genom att vara en mycket stor och särpräglad boplats. Fynd av bl.a. keltertida halsringar och spår efter bronsgjutning från boplatsområdet styrker denna särprägel. Möjligen är offerhandlingarna ett tecken på att delar av samhället håller på att förändras och etablerandet av Uppåkra som en central plats är ett led i denna förändring.

Regionala mönster.

Att utifrån det arkeologiska materialet från den tidigaste järnåldern visa på några regionala mönster har visat sig svårt. Uttrycken i offersederna är, med undantag för området kring Uppåkra, så enhetliga, att de måste ses som sprungna ur samma traditioner. Därmed kan man se Skåne som tämligen enhetligt, kulturellt sett, där likartade religiösa sedvänjor fanns inom ett större område av landskapet. Detta behöver nödvändigtvis inte betyda att landskapet var organisatoriskt och politiskt enhetligt. Offerfynden har en ojämn spridning inom landskapet och en del fynd har framkommit inom områden där man kan belägga platser med en viss särstatus under senare delar av järnåldern. Därmed skulle man kunna argumentera för att dessa områden skiljer sig från de delar av landskapet där inga offerfynd framkommit, vilket skulle visa på regionala variationer. Samtidigt måste man ta hänsyn till gängse källritiska aspekter och förnyade undersökningar skulle kunna kullkasta detta antagande.

Området runt Uppåkra och Malmö skiljer ut sig, i synnerhet under den senare delen av den här avhandlade perioden. Här har föremål deponerats i brunnar och vattendrag. Detta är ett särdrag gentemot resten av landskapet, där de traditionella offerplatserna är källor och mossar. Dessutom har deponeringar skett på torr botten. Koncentrationen av offerfynd är också påtaglig vilket står i kontrast till övriga Skåne. En källkritisk aspekt är att området runt Uppåkra och Malmö är den mest välundersökta delen av landskapet, varvid möjligheten att påträffa offerfynd av nämnda typer varit större där. Samtidigt är stora delar av västra Skåne välundersökta, men inga deponeringar liknande de runt Uppåkra och Malmö har påträffats (jfr Jacobsson 2000). Därmed kan man framhålla att området kring Uppåkra och Malmö, under denna tid, är ett område med en egen regional identitet.

Den skånska profilen

De spår av speciella funktioner i samhällslivet som framskymtar under den tidigaste järnåldern är främst offerfynden. Som ovan påpekats kan dessa fynd separeras i två grupper där karaktären, och troligtvis också dateringen, skiljer dem åt. Gruppen med bronssmycken är både kronologiskt och strukturellt äldst (knytningen till bronsåldern), och detta har också påpekats av Vifot och Moberg (1932; 1954). Därmed inte sagt att denna grupp avlöses av den senare med deponeringar av lansspetsar av horn och ben, fibulor och svärd. Troligen finns det en viss tidsmässig överlappning. Skillnaderna mellan grupperna ligger snarast i fyndmaterialet och fyndkontexterna, och därmed är det logiskt att de båda typerna av deponeringar är uttryck för olika fenomen i samhället.

Hedeager har gjort en genomgång av förhållandena under den tidigaste järnåldern (1990). Det skånska materialet kan främst relateras till de ideer som Hedeager har framfört rörande äldre keltisk järnålder i Danmark. Äldre keltisk järnålder uppfattar Hedeager som en brytningstid där möjligheten att utveckla mer hierarkiska former fanns men hölls tillbaka av en stark kollektiv tradition med rötter i bronsåldern. Under den tidigaste järnåldern i Danmark nedlägges framförallt halsringar och armringar i mossarna (ibid.:78), och visar på paralleller med den tidigare grupperingen av deponerade fynd från Skåne. Nedläggningsmotivet för deponering-

arna, menar Hedeager, är sakralt. I Skåne deponeras halsringar, ljunitsspännen och armringar. Dessa är lokala former men liksom fynden från Danmark stora och tunga smycken. Deponeringarna visar på en knytning tillbaks till bronsåldern, där ritualen är densamma, men föremålen andra (ibid.:84 och 195 f.). Ritualen får därmed, som Hedeager uttrycker det, en konserverande effekt inom samhället och visar på att "alt er ved det gamle" (ibid.:196). Detta gäller dock bara inom denna del av samhällslivet och på andra håll, exempelvis inom de agrara näringarna, är förändringar på gång (ibid.). Nya strukturer är på väg, vilket också manifesteras genom rika gravar (Albrectsen 1954; se del III, kap. 3) och stormannasäten (Hvass 1985; se del III, kap. 3) tidigt under nästa stadium.

Under den tidigaste järnåldern användes bronsen vid offerhandlingar, och inte järnet. Järnet var en nyhet vid denna tid och borde ha uppfattats som sakralt värdeladdat. Hedeager menar att järnet var ett råmaterial som kunde framställas lokalt, medan bronsen var ett främmande material med symboliskt värde (1990:84). Bronsets värde kunde ligga i att det symboliserade utbyten och relationer med människor långt ner i Centraleuropa. Denna symbolik blev kanske än mera viktig när införseln av brons nästan totalt försvann under loppet av keltisk järnålder. Hedeager menar att järnet kunde ersätta bronsen som metall, men inte som symbol (ibid.). Hedeagers tolkning äger också giltighet för Skåne, eftersom i princip all brons från den tidigare delen av keltisk järnålder, liksom i Danmark, har framkommit som offerfynd. Några offrade järnföremål finns ej dokumenterade.

Deponeringen av de stora bronssmyckena under tidig keltisk järnålder har, enligt Hedeager, karaktären av kollektiva gåvor till gudarna, till skillnad mot tidens gravritualer som är förankrade i släkten eller landsbyn (1990:196). Denna tolkning synes vara trolig och styrks av att majoriteten av det skånska materialet är våtmarkfynd. Detta skulle innebära att en gemenskap på en nivå över landsbyn eller den enskilda bebyggelseenheten ligger bakom deponeringarna av bronssmyckena. Det skulle kunna vara en stam eller befolkningen inom ett avgränsat bebyggelseområde. Det kan vidare innebära att ett helt samhälle varit delaktiga vid investeringarna i offret, dvs. anskaffandet av metallen, gjutningen av föremålen och olika ritualer som försiggick vid offret. Ändå är det troligt att tongivande personer eller grupper i samhället styrde dessa handlingar.

Under den senare delen av keltisk järnålder upphör deponeringarna av stora smycken i våtmarker, både i Skåne och i Danmark. I Danmark är det andra typer av föremål som offras, t.ex. kittlar, praktvagnar och La Tene-svärd. Dessutom börjar de första krigsbytesoffren att nedläggas (Hjortspring, Krogsbølle) (Hedeager 1990:52 ff.). I Skåne får deponeringarna en annan karaktär. Från Hörby, Gärdslöv och Östra Sallerup, finns fynd som möjligen indikerar krigsbytesoffer. Övriga offerfynd från tiden är koncentrerade till trakterna kring Uppåkra och Malmö, och dessa har ofta en nära knytning till boplatser. Offerhandlingarna runt Uppåkra och Malmö står därmed i kontrast till tidigare sedvänjor. Hedeager menar att när ritualer förändras kan det betyda att också andra fenomen i samhället håller på att förändras (1990:83 f.). Detta är påtagligt i det danska källmaterialet vid övergången mellan äldre och yngre keltisk järnålder, och detta synes vara en trolig tolkning också för materialet från området kring Uppåkra och Malmö. En intensifiering av offerhandlingarna blir synbar och kulmen inträffar möjligen vid tiden strax före Kristi födelse. Det är därmed samtidigt med att Uppåkra etableras. Möjligen kan de många offerhandlingar som utförs visa på en konkurrenssituation, där den vidare utvecklingen leder till att en gård eller bebyggelse får en ledande ställning inom området. Uppåkra etableras och får från början en särstatus, vilket indikeras av det arkeologiska materialet. Troligen är initiativet till att boplatsen grundas privat, medan anläggandet av platsen krävde en kollektiv insats. Det är troligt att etableringen av Uppåkra som företeelse skall likställas med andra fenomen vid denna tid, t.ex. anläggandet av Langå-gravplatsen (Albrectsen 1954:29 ff.), Hedegårdgravplatsen (Madsen 1995:183 ff.), och stormannagården i Hodde (Hvass 1985). Därmed kan detta vara inledningen på en ny samhällsstruktur, dvs. ett stamsamhälle med en mera utpräglad ledarroll.

Den utveckling som kan beläggas inom Uppåkras omgivningar har möjligen ett par andra skånska paralleller. Fyndmaterialet från Röekillorna i Löderup i sydöstra Skåne uppvisar flera likheter med fynden runt Uppåkra. Ett alternativ till Stjernquists tolkning att källan använts för fruktbarhetkult är att offerhandlingarna under sen keltisk järnålder utförts när samhället varit utsatt för en konkurrenssituation i likhet med förhållandena i sydvästra Skåne. Någon tidig bebyggelse som kan tillskrivas en särstatus finns inte dokumenterad inom detta område. Däremot finns en tidig grav (period B1) inom närområdet (Valleberga) med vapen.

En tidig etablering sker också på Kristianstadsslätten. På den östra sidan av Helge å anlades en, möjligen två, vapengravar, varav den ena i Nosaby. I Nosabyfyndet ingår ett La Tenesvärd och understryker att detta varit en exklusiv vapengrav. Bara tre km från denna fyndplats, i Fjälkinge, etableras troligen en bosättning vid denna tid. Detta indikeras bl.a. genom ett sannolikt gravfynd med en La Tène-fibula. Möjligen ser vi här en parallell utveckling till den i Uppåkra-området, där Nosabygraven är en manifestation av privat karaktär, iscensatt av någon ledande familj, och etablerandet av Fjälkinge företräddes av process lik den som ledde till att Uppåkra etablerades.

I andra delar av Skåne kan en utveckling liknande den ovan skisserade inte beläggas. Detta kan bero på att någon sådan utveckling aldrig kom till stånd där under den skisserade perioden, utan först senare eller inte alls. Det kan också vara förknippat med den arkeologiska undersökningsintensiteten i Skåne, där slättbygderna, i synnerhet i sydväst, är de mest välundersökta.

Skåne och omvärlden

Under sen bronsålder (period V och VI) framträder en sedvänja där det blir vanligt att deponera halsringar, ofta i par och vanligen i våtmarker. Baudou redovisar utbredningen av halsringar av typ D (Wendelringar) inom ett område som omfattar Schleswig-Holstein, Danmark, Sydsverige, Mellansverige och södra Norge (Baudou 1960:321 ff och Karte 36). Den egentliga utbredningen är dock betydligt större (ibid.:249 ff.). Utbredningen av halsringar av typ F genomgår en regionalisering och Baudou visar på en skånsk, en själländsk-västsmåländsk och en öländsk grupp. Halsringar från tidig keltisk järnålder är utbredda i bl.a. Danmark (Hedeager 1990:Fig. 12-13) och Sydsverige (Moberg 1954:22 ff). Här skiljer sig de skånska ringarna typologiskt, och i viss mån kronologiskt, från både de danska och de flesta av de mellansvenska (Moberg 1954:22 ff; Bröndsted 1940:25, Fig. 12). Sålunda finns en sydsvensk variant, och i kombination med halsringar av typ F, lokalt framställda armringar och ljunitsspännen, tycks Skåne/Sydsverige utveckla en egen stil under sen bronsålder och tidig järnålder. Den regionalisering av förmålstyperna som uppkommer speglar kanske en situation där inte bara vägarna mot kontinenten är avskurna, utan också där vissa delar av Sydskandinavien är isolerade från varandra vid övergången mellan brons- och järnålder. Det är också möjligt att de regionala typerna visar på att man skapar egna identiteter. Kanske har man medvetet utvecklat egna stilar för att profilera sig politiskt och socialt. Stammar växer fram med olika kulturella identiteter.

Denna isolering är förmodligen något som skall förknippas med den tidigaste delen av keltisk järnålder och senare under keltisk järnålder finns flera fynd som motsäger denna isolering. Från Skåne kommer bl.a. ett romerskt republikanskt mynt, en s.k. Victoriatus, som är slagit ca. 210-170 f.Kr (muntl., U. Silvegren). Fyndet är framkommit vid Bolmers högar i Mellan-Grevie sn inom ett område med flera fynd från bronsålderns period VI och tidig keltisk järnålder. Det andra föremålet är en statyett som framkom i en mosse i Norra Möinge i Asmundtorps sn. Statyetten kan dateras till 3 eller 2 årh. f.Kr. och Arne menar att den säkerligen är importerad (Arne 1909:183). Från Asmundtorp kommer också ett fynd av halsringar från bronsålderns period VI (Baudou 1960).

Till slutet av keltisk järnålder daterar sig flera fibulor och svärd av La Tene-typ. De fibulor som kommer från Malmö, Åhus och Löderup är av typen med korsornerade knoppar på bågen. Dessa har en utbredning till Skandinavien, och

norra och mellersta Tyskland (Stjernquist 1997:41). Också ett (ev. två) svärd av La Tene-typ från Kristianstadsområdet är troligen importerade från centraleuropa (Klindt-Jensen 1949:42 ff.). Vid denna tid börjar också importerade föremål att dyka upp i gravar och samlade fynd, exempelvis i Danmark, och på Öland och Gotland (Stenberger 1964; Lund Hansen 1987; Nicklasson 1997).

3. Stadium II - Stamsamhället och en ny maktelit

Källmaterial och kronologi

Det skånska källmaterialet från detta stadium är betydligt mera varierat än för det föregående. Den största kategorin är de ca. 100 gravarna. Dessa har delats upp i gravar med vapen, import, ädelmetall och smycken. I vissa gravar finns flera av dessa kategorier. En rad samlade och enstaka fynd har också registrerats, som kan sammankopplas med makt och prestige i samhället. Det är främst importföremål, föremål av ädelmetall, vapen och vapendetaljer som räknats hit. Bland förmålen av ädelmetall utgör hals-, arm- och fingerringar en stor grupp och det förligger en viss osäkerhet kring vilka som kan räknas till detta stadium eller till nästa. Flera typer av ringar kan dateras till ett längre tidsavsnitt; en tid som svarar både mot detta och nästa stadium. Samma gäller fynden av denarer där majoriteten är slagna under 2 årh. e.Kr., men där det har ifrågasatts om mynten nått Skandinavien vid denna tidspunkt eller betydligt senare (Watt 1991). Även ett fåtal offerplatser har varit i bruk under denna tid, men flera av dessa har också varit i bruk under andra perioder. Slutligen har ett par boplatser, där speciella funktioner kan beläggas, tillförts detta stadium. Det är framförallt Uppåkra som gör sig gällande här, men också Klörup Aggarp i Västra Alstad sn och kanske också Vä, Fjälkinge och Maletofta i Ravlunda.

Dateringen av detta stadium vilar huvudsakligen på gravmaterial. Den särstatus som vissa grupper i samhället uppenbarligen tillskansade sig manifesterades bl.a. i gravar med vapen, importföremål och ädelmetall under detta stadium (Hedeager 1990; Näsman 1996; Lund Hansen 1995; Stjernquist 1996a). Dessa gravar har troligtvis anlagts för, och av, hövdingasläkter som innehade ledarskapet, vanligtvis inom relativt begränsade områden. Hedeager har framfört ideer om att dessa kunde styra områden av ett härads storlek (Hedeager 1990:137). Detta kan överensstämma med att det finns ett relativt stort antal rikt utstyrda gravar från Danmark och Skåne (Hedeager 1990; se del II, kap. 5). Samtidigt finns det en kronologisk spridning bland dessa gravar som kan indikera att etablerandet av denna nya samhällsordning, stamsamhället med en utpräglad ledarroll, var en utdragen process. Gruppernas särställning uppnåddes vid olika tidspunkter inom olika regioner. Vissa gravar skall därmed eventuellt uppfattas som "fundatorsgravar" för en ny typ av ledarskikt, och introducerandet av en ny typ av samhällsordning. Denna markering inskränker sig i många fall till en begränsad period och när en viss grupp tillskansat sig en position är denna typ av markeringar onödiga.

I vissa fall finns det flera rika gravar på ett gravfält och dessa kan dateras till ett längre avsnitt av romersk järnålder. Ett problem härvid är vilken grav som skall uppfattas som "fundatorsgrav". I Simris (Stjernquist 1955; Nicklasson 1997) finns flera rika gravar under perioden B2 till C1b/C2, och möjligen skall den tidigaste, grav 1972.2 från B2, uppfattas som fundatorsgrav. Det fortsatta anläggandet av rika gravar kan bero på en konkurrenssituation där behovet att manifestera en uppnådd ställning är nödvändig. I Himlingøje är situationen en liknande. Som fundatorsgrav skall förmodligen grav 1875:10 från B2/C1a uppfattas (Lund Hansen 1995:191 och 385 f.). Övriga rika gravar kan också i detta fall tyda på en konkurrenssituation likt fallet i Simris. Som "fundatorsgrav" kan alltså den tidigaste rika graven på ett gravfält uppfattas. Det är intressant att notera att i närheten av både Simris och Himlingøje finns en rad rika gravmiljöer som kan styrka att det fanns en konkurrenssituationen (Lund Hansen 1987, 1995; se del II, kap. 5).

De tidigaste rika gravarna i denna grupp anlades i keltisk järnålder IIIa och kan representeras av Langågravfältet på Fyn. I årtal innebär detta ca. 150-50 f.Kr. Rika gravar anlades sedan med varierande frekvens under B1, B2, C1 och C2 i Sydskandinavien. Kulmen på denna sedvänja kan representeras av Himlingøjegravfältet, där de rikaste gravarna anlades i C1b, men där också C2 är en rik period (Lund Hansen 1995). Under C3 och in i äldre germansk järnålder blir

gravgåvorna betydligt färre, och förekomsten av rika gravar får en mera sporadisk förekomst (Hedeager 1990:104 ff.; se del II, kap. 5). Enstaka "fundatorsgravar" anläggs således fortfarande efter år 300. Det kan vara nya släkter som etablerar sig inom vissa regioner, men frågan om de tillskansar sig en särstatus eller hamnar i beroende till en befintlig elit får lämnas öppen. Därmed tillhör dessa sena gravar strukturellt detta stadium även om de måste diskuteras i förhållande till samhällsstrukturen under nästa stadium. Generellt kan slutet för detta stadium dateras till ca. 300 e.Kr.

Redan under detta stadium har rika gravar, på vissa håll, spelat ut sin roll som social manifestation till förmån för den investering som görs för att utveckla centralplatserna. Detta förkommer dock endast på ett par platser.

Kvalitativa aspekter

Kronologin för detta stadium vilar främst på en rad gravfynd. Andra typer av källor omnämndes ovan och utgör viktiga delar för att värdera och diskutera det här skisserade stadiet.

Angående synen på vapengravarna tycks många forskare vara eniga om att det är en ny maktelits sätt att manifestera sin ställning; en krigarklass som framgent kommer att få en ledande ställning i samhället (Hedeager 1990:143 f.; Nicklasson 1997:173; Stjernquist 1996a; Lund Hansen 1995; Näsman1996). Samtidigt måste man, med hänsyn till åsikten om att samhället var hierarkiskt indelat, diskutera också andra typer av gravfynd. Exempelvis finns det under äldre romersk järnålder flera rika gravar där vapnen saknas eller är föga framträdande bland gravgåvorna, t.ex. Hobygraven från Als i Danmark. I dessa s.k. furstegravar av Lübsow-typ är det framförallt serviser för gästabud, med importerade och inhemska föremål som framträder (Lund Hansen 1987:196 ff.). Öremöllagraven från Skåne är unik då den både innehöll en stor servis och vapen. Synkront finns det en rad vapengravar som uppvisar ett annorlunda gravgods, exempelvis de förhållandevis enkla vapengravar som framkommit i Maglarp, ca. 30 km från Öremölla. Det kan alltså ha utkristalliserats ett ledande skikt under B2, till vilka ett väpnat följe var knutna (jfr Hedeager 1990). Avsaknaden av vapen i de rikaste gravarna kan visa på att vapnen inte var det viktigaste för de styrande som personer och följdaktligen inte hamnade i gravarna. Viktiga var istället de exotiska föremålen som visade på vida kontakter. Däremot var vapnen viktiga för hövdingarnas förtrogna kämpar.

Ideerna om det väpnade följet styrks av förhållandena på Simrisgravfältet och, som Nicklasson visat, att det vanligen endast finns en vapengrav per generation och gravfält (Nicklasson 1997:95 f.). På Simrisgravfältet finns sex vapengravar, varav två från B2 (gravarna 1972:2 och 1), två från C1b (gravarna 41 och 88) och två från C1b-C2 (gravarna 54 och 45). Grav 41 är något äldre än grav 88 (Ibid.). Grav 1972:2 är betydligt rikare utstyrd än grav 1, och grav 54 rikare än grav 45. Möjligen speglar förhållandena på detta gravfält fyra generationer med en vapenförande elit med Simris som säte. I det tidiga och det sena skedet har man dessutom begravt hirdmän. Gravarna 1 och 45 innehåller endast vapen som gravgåvor, medan övriga fyra vapengravar är betydligt rikare utstyrda med bl.a. spelbrickor, dryckeshorn, silverfibula, romersk import och guldfingerringar (Stjernquist 1955, 1977b). Hedeager har gjort en klassificering av vapengravar i Danmark och delar upp dem i tre grupper, beroende på förekomsten av svärd, sköld och spjut/lans (1990:117 ff.). Grupp I innehåller alla ovan nämnda fyndkategorier (full beväpning), grupp II är utrustade med två av dem och i grupp III finns endast en kategori. Sporrar är främst knutna till grupp I, liksom prestigeföremål som guldföremål och import. Gravar med sporrar, men inga vapen, är också ovanligt välutrustade med andra typer av föremål (Ibid.).

Från detta stadium har 22 gravar registrerats med vapen från Skåne. Applicerar man Hedeagers indelning på det skånska materialet tillhör fem gravar grupp I, fyra grupp II och övriga tretton grupp III. De fem gravarna i grupp I kan troligen knytas till en ledande klass i samhället och möjligen möter oss här hövdingasläkter som styrde över ett större område än den egna gården eller byn. Ytterligare tre gravar i grupp II kan möjligen tillskrivas denna status. Det gäller

gravar, som förutom att innehålla vapen, också är utstyrda med import eller ädelmetall. Gravarna i grupp III innehåller i princip endast vapen och här framskymtar möjligen en grupp av krigare (hirdmän?) som ingick i väpnade följen till de förra.

Gravar med import från stadium II är 11 till antalet och de innehåller alla import från romerskt område. I åtta av dessa gravar består importen av brons- eller glaskärl, dvs. typer som är starkt förknippade med måltider och gästabud. Dessa varor var säkerligen inte varje mans egendom och många av dem framkomna i kontexter som visar på elitära miljöer (Lund Hansen 1987:192 ff.). Importföremål kan ha kommit till Norden via kontakter som germanhövdingar haft med potentater både i fria Germanien och även innanför limes. De är därmed tecken på förbund och överenskommelser som kan ha knutits mellan olika hövdingar. Många importföremål är slitna och lagade, och visar på ett intensivt nyttjande. Det är uppenbart att ger-manerhövdingar i Norden tog efter kontinentala seder, där just olika fester utgjorde en central del i det sociala livet (Lund Hansen 1987:193). De skånska gravarna kan därför ses antingen som tecken på kontakter med Danmark, som var det främsta området för import under romersk järnålder (Lund Hansen 1987), eller som tecken på kontinentala förbindelser. En grav från Skåne innehöll en romersk denar, med *t.p.q.* 138-161. Grav 41 i Simris innehöll en stor uppsättning spelbrickor av glas som också måste vara importföremål (Stjernquist 1955).

Som gravar med ädelmetall räknas både de som innehåller guld och silver. Ofta är det i form av smycken eller ringar som dessa metaller förekommer. Det finns en viss skillnad mellan äldre och yngre romersk järnålder. Med undantag för en silverdenar från Hammarsnäs är samtliga gravfunna föremål av ädelmetall från äldre romersk järnålder av guld. Det rör sig om pärlor och berlocker. Pärlorna kommer från Bunkeflo, Smedstorp och Östra Vemmerlöv, och är alla av typer som har en stark knytning till högrestatusgravar (Andersson 1995:56 och 64). För berlockerna gäller samma förhållande, och exempelvis fanns det romersk import i graven från Stora Köpinge. I graven från Ivetofta fanns en berlock av typ vM III och denna typ har också en knytning till högrestatusgravar (ibid.: 25). I yngre romersk järnålder består föremålen av ädelmetall mestadelas av fingerringar och fibulor. Ringarna är vanligen av guld, medan fibulorna uteslutande är av silver. I gravarna från Trollenäs, Löderup, Simris och Västra Alstad förekommer ringtyper som har en stark knytning till högrestatusgravar (Andersson 1993b). Gravarna från Simris och Västra Alstad är för övrigt utrustade med vapen och romersk import vilket vidimerar en hög status. Graven från Trollenäs framkom dessutom invid en grav med lans och spjut från period C2 (Nicklasson 1997:252). I gravarna från Vellinge och Bodarp har inte ringtyperna samma starka knytning till högrestatusgravar (Andersson 1993b). En ring från Grönby är en variant av typ 30 enligt Andersson. Ringen har dock en vidgad mittplatta liknande typ 37, medan ändavslutningarna är stiliserade ormhuvuden. Den kommer möjligen från samma gravfält som bl.a. en vapengrav från yngre romersk järnålder (Stjernquist 1955). Guldringar har enligt ovanstående generellt en knytning till elitära miljöer. Av guld är också en s.k. bulla i en grav från Stora Hammar och detta är en typ som också påträffas i högrestatusgravar (Andersson 1993b).

Inte mindre är 12 skånska gravar är utrustade med silverfibulor, och, liksom för vapengravar, kommer den största gruppen av dessa (4 st.) från Simris-gravfältet (gravarna 19, 47, 88 och 100). Grav 88 är en vapengrav (se ovan), medan övriga är kvinnogravar, som förutom silverfibulorna, bl.a. är utstyrda med halsringar i silver, remändebeslag i silver, bronsfibulor, glaspärlor och lerkärl (Stjernquist 1955). En rik grav är också grav 2 från Smedstorp som var utrustad med bl.a. fyra fibulor, varav den ena är av silver och har runinskrift på foten (Stjernquist 1951a). Kvinnogravarna från Simris är rika och det är troligt att dessa och de rika vapengravarna är anlagda för och av samma elitära skikt, möjligen samma släkter. En liknande knytning finns möjligen på Gårdlösa-gravfältet i Smedstorp, men för övrigt kan inga gravar med silverfibulor direkt knytas till vapengravar. Samtidigt måste man ha i åtanke att flera gravar med silverfibulor framkommit genom slump och

utan efterföljande undersökningar (Stjernquist 1955). En grav från Djurslöv i Tottarp var bl.a. utstyrd med en rosettfibula. Detta är den enda från Skåne och denna typ av fibula har också en klar knytning till högrestatusmiljöer (Lund Hansen 1995:212 ff.). Gravar med silverfibulor kan, med utgångspunkt av ovan sagda, anses ha en viss status och därmed kan de också indikera en förhållandevis rik miljö. Viktigt är dock att relatera dem till annat arkeologiskt källmaterial. Solitära kan de inte direkt indikera ett stormannasäte.

Guld och silver framställdes inte lokalt under järnåldern, och det är troligt att dessa metaller nått Norden på samma vägar som den romerska importen. Ett indicium för detta är att denarer har en koncentration till områden med mycket import för övrigt (Lund Hansen 1987: 259). Denarer var troligen råvaran vid tillverkning av många silversmycken.

I flera undersökningar har man framhållit att gravar där fibulor (inte endast av silver) intar en central position bland gravgåvorna är anlagda för elitära grupper i samhället (Ringtved 1991: 60; Nicklasson 1997; se del I, kap. 5). Vanligen rör det sig om kvinnogravar. Gravar med smycken och smyckeuppsättningar från Skåne är den talrikaste gruppen från detta stadium med 44 st. Gravarna innehåller vanligen en eller två fibulor, men gravar med upp till fyra fibulor finns dokumenterade. Förutom fibulor är det vanligt med t.ex. pärlor och lerkärl i dessa gravar. Ovan har skånska gravar med silverfibulor diskuterats och då med utgångspunkt från Simris-gravfältet. Fibulor av både silver och brons må ha ett egenvärde som isolerad statusmarkör i gravarna, men på flera håll finns det en knytning mellan gravar med fibulor och elitära miljöer. Från Simris, Gårdlösa och Stora Hammar kommer, förutom gravar med fibulor, också andra rika gravar. Deras knytning till en elitär miljö indikeras därmed, även om de enskilda gravarna inte tillhör de rikast utstyrda på dessa platser. Tre andra platser kan nämnas i detta sammanhang. En grav med en bronsfibula påträffades på ett gravfält ca. 500 m öster om Uppåkra. Det är troligt att detta gravfält skall knytas till Uppåkra och därmed den speciella miljö som platsen utgör. Från gravfält i Maglarp och Västra Tommarp kommer också gravar med bronsfibulor och här finns vapengravar på samma gravfält. Dessa vapengravar tillhör kategori III enligt Hedeager (1990), och troligen anlades dessa fibula- och vapengravar inte för den absoluta eliten i samhället. Vapengravarna från Maglarp och Västra Tommarp har ovan föreslagits tillhöra det väpnade följet, dvs. hirden. De flesta gravar med fibulor skall troligen inte tillföras den absoluta eliten, utan snarare en medelklass för att använda ett modernt uttryck.

Gravar utgör den största gruppen källmaterial från detta stadium, men inte enbart gravfynden kan ligga till grund för en värdering av perioden. En rad andra fynd måste också diskuteras. Det gäller exempelvis samlade och enstaka fynd av importföremål, ädelmetall, och vapen och vapendetaljer. Ett samlat fynd av import kommer från Västra Karup och påminner starkt om Öremölla-fyndet. Fyndet antyder närvaron av en elit på Bjärehalvön i nordvästra Skåne under period B2. Från Öremölla kommer, förutom den rika graven, också ett enstaka fynd av en hank till ett bronskärl. Denna kan ej dateras närmre än till romersk järnålder (Lund Hansen 1987:449), men det är troligt att den har en knytning till samma sociala miljö som Öremölla-graven och kan mycket väl ha tillhört samma elitära grupp som anlade den rika graven. Kanske kommer hanken från en förstörd grav.

Från ett boplatsområde vid Kroneberg i Hardeberga framkom 1959 ett par skärvor av romersk keramik, s.k. terra sigillata, med datering till äldre romersk järnålder (Bunte 1960). Detta är det enda fyndet av terra sigillata i Skåne. Hur skärvorna från Hardeberga skall tolkas är ovisst. En statyett från Västra Ingelstad skall förmodligen ses i ett kultiskt sammanhang (Lund Hansen 1987:228). Ytterligare en bronsstatyett är känd från Fjälkinge och denna är troligen deponerad som ett offer (se del II, kap. 2).

Enstaka fynd av vapen och vapendetaljer är få från detta stadium. Det rör sig om två sporrar, en sköldbuckla och ett svärd. Då det inte finns uppgifter kring dessa fynds fyndkontext är deras tolkning oklar. Det är dock troligt att flera av dem är gravfynd, men fynd av sporrar från Uppåkra visar att vapen också kan påträffas på

boplatser. Lösfunna vapen kan uppfattas som skrot, men också indikera närvaron av krigare under detta stadium.

Bland de enstaka fynden finns också ett relativt stort antal föremål som är tillverkade av guld. Troligen till period B2 kan tre guldberlocker dateras. Dessa har ovan beskrivits som en exklusiv form och förekommer i flera gravar med hög status, men även på Uppåkraboplatsen. Av guld är också ett stort antal lösfunna ringar tillverkade, och det gäller både hals-, arm- och fingerringar. Åtta fingerringar kan räknas till detta stadium och de är alla av typer som förekommer i gravar med hög status (Andersson 1993b). Undantaget är en ring av typ 40 från Tjustorp i Skabersjö. Denna typ menar Andersson har lägst värde som statusmarkör bland ormhuvudringarna (ibid.). Flera av dessa ringar kommer troligen från förstörda gravar (Andersson 1993b).

Fem lösfunna armringar har tillförts detta stadium, och dessa är en kolbenarmring, tre ormhuvudarmringar, och en ring av typ ÄEG 373. Kolbenarmringar och ormhuvudarmringar har under senare år varit föremål för en diskussion där deras sociala och symboliska funktion satts i främsta rummet. Mest genomslag har de ideer som först framförts av Werner (1980) och Kyhlberg (1980) fått, och den höga statusen hos kolbenarmringarna hänger, till stor del, samman med fyndet av en ring i Childeiks grav i Tournai. Ringarna anses vara rangindikerande, och en knytning mellan kolbenringar och furstar framhålles. Ormhuvudringarna anses indikera skiktet strax under den högsta eliten, vanligtvis definierat som hirdmän. Dessa ideer har anammats av bl.a. Lund Hansen (1991) och Fonnesbech-Sandberg (1991). En motsatt åsikt framför Holten i en analys av östdanskt gravmaterial, där ormhuvudringarna anses generellt förekomma i fyndkombinationer som värdemässigt överstiger de för kolbenringarna (Holten 1989). Andersson lämnar en mera nyanserad tolkning av kolbenarmringar och ormhuvudarmringar (1995). Han menar att de två typerna av ringar förekommer i samma depåer, vilket delvis motsäger en differentierad funktion dem emellan. Andesson menar vidare att ormhuvudringarnas funktion är regionalt betingad. Ringarna har en metallmängd som är kommersiellt uppvägd och inom de områden där de förekommer i depåer har de en knytning till metallekonomin. Där de förekommer i gravar har de inte denna knyting, utan har där blivit en del av det elitära symbolspråket (ibid.:75 ff.). De gravfunna ormhuvudringarna kommer från områden som ligger perifert (Västmanland, Finland, Norge) och här har de inget ekonomiskt värde, till skillnad från de centrala delarna (Östsjälland, Fyn, Jylland) (ibid.). En svaghet i detta resonemang är att det finns flera gravar med ormhuvudringar på Himlingøje-gravfältet och på flera andra platser i Danmark. Framförallt Himlingøjeområdet är det område som många menar är det mest centrala i Skandinavien under denna tid (Lund Hansen 1995). Detta kan betyda att ringarna kan ha haft båda funktionerna, exempelvis på sydöstra Själland. Detta kan bero på vem i samhället som varit i besittning av ringarna. För stormän och hirdmän var kanske ringarnas elitära symbolspråk viktiga, medan det kommersiella värdet kanske vara viktigare för de hövdingar, exempelvis på sydöstra Själland, som bedrev varuutbyte med bl.a. det romerska riket.

Resonemanget kring den roll man tillskriver kolben- och ormhuvudringar som rangindikerande föremål bygger framförallt på en överföring av uppfattningar som finns om kontinentalgermanska fynd (Lund Hansen 1987:67). Den enda kolbenring från Skandinavien som kan dateras utifrån fyndkombinationen tillhör C1b (ibid.:69). Dessutom finns två ringar från samlade fynd med trolig datering till C1b resp. C3. Gravfynd på kontinenten med kolbenringar finns från och med C2, men flera är betydligt yngre (ibid.:69). Exempelvis skiljer det ca. 250 år mellan deponeringarna av kolbenringen i grav Himlingøje 1894.1 (C1b) och kolbenringen i Childeriks grav i Tournai (481). Fynd av ormhuvudringar av skandinavisk typ är dåligt representerade utanför Skandinavien, och denna typ av ringar visar på ett förhållandevis kort deponeringsskede (C1b-C2) (ibid.:69 ff.) jämfört med kolbenringar.

Om kolbenarmringar eller ormhuvudringar skall anses indikera den högsta rangen må vara en akademisk fråga. Möjligheten finns att ingen av dem gör det. Ovan har argumenterats för att

det viktigaste för de ledande i samhället var att vidmakthålla och utveckla det samhällssystem som de rådde över (se del I, kap. 5). Arkeologiska fynd och lämningar som vittnar om detta bör finnas inom hela det område som utgjorde samhällssystemet. Detta kan förvisso få sitt uttryck i rika gravar som anlagts för eliten, t.ex. gravar utstyrda med guldringar. Andra spår av de styrandes aktiviteter kan vara tillverkningsplatser för specialprodukter, platser för varuutbyte, försvarsanläggningar, större samlade fynd (offer), m.m. Samtidigt är det klart att guldringar tilldelades hirdsmän, och andra med de styrande förtrogna, som förtjänsttecken (ex. Beowulf, t.ex verserna 352, 893-895 och 1030-1039). Guldringar kan därmed också ha hamnat i de sistnämndas gravar. Guldringar kan också ha deponerats på andra sätt, och de förekommer i samlade fynd och som offerfynd (Andersson 1993a). Det är därmed två sociala grupper som kan indikeras av guldringarna. Vilken av dessa grupper som de olika ringarna indikerar kan spridningsanalysen nedan att ge en viss fingervisning om (se del III, kap. 3 och 4).

Av de skånska ringarna kommer kolbenarmringen från Glostorp och de tre ormhuvudarmringarna från Bunkeflo och Vittskövle (2 st.). En armring från Tolånga är av typ ÄEG 373 och denna typ uppträder i Skandinavien i samlade fynd.

Två halsringar från Ravlunda och Stenestad kan också tillföras detta stadium eller möjligen övergången till nästa. Ringen från Ravlunda, Burahusringen, är ett praktstycke som saknar motstycken i skandinaviskt material. Den är troligen ej tillverkad i Skandinavien (Andersson 1995:89 f.) utan kan vara en gåva från någon kontinental storman till en ledande person i Ravlundaområdet. Ringen från Stenestad saknar också helt motstycken men är troligen tillverkad inom provinsialromerkt område i senromersk tid (muntl., K. Andersson). Också denna ring måste bedömas som tämligen exklusiv.

Samlade och enstaka fynd av romerska denarer uppgår till 15 st. i Skåne. De flesta av dessa utgörs av enstaka mynt som framkommit chansartat. Enastående är ett samlat fynd från Löderup som består av ca. 600 denarer och dessa är huvudsakligen slagna under 2 århundradet. Denarskatten måste ha utgjort en stor förmögenhet i järnålderssamhället, och kanske skall denna skatt knytas till en storman på Österlen med goda förbindelser ner till kontinenten. Mynten från Löderup är slagna under mer än 150 år och möjligen har mynt tillförts fyndet vid flera tillfällen. Från Brunnby och Vä kommer två samlade fynd om vardera tre denarer. Dessa kan mycket väl ha varit smärre skatter knutna till enstaka personer. Från Ravlunda kommer sju mynt och dessa utgör troligen resterna av en betydligt större skatt som framkom under 1700-talet. Detta fynd är kanske inte så märkvärdigt, men måste ses som en första indikation på den rikedom som kommer att prägla Ravlunda-området under följande stadier (se del IV, kap. 5).

För den äldsta järnåldern redovisades en rad platser där offer nedlagts. Två, eller möjligen tre av dessa är uppenbarligen i bruk också under detta stadium. Detta gäller Röekillorna i Löderup och offerkällan i Gårdlösa, Smedstorp sn. Förhållandena för Gullåkra mosse är mera oklara. Under tidig keltisk järnålder nedlades en halsring och nästa daterande fynd är två lansspetsar från sen romersk järnålder, men det är tveksamt om dessa påträffats i mossen (Stjernquist 1996). Det är därmed möjligt att offerhandlingarna återaktiveras vid slutet av detta stadium. Mossen kan förvisso ha varit i bruk under mellanperioden men därom tiger det arkeologiska källmaterialet. Hassle-Bösarps mosse börjar uppenbarligen att nyttjas som offermosse i slutet av detta stadium (Stjernquist 1974). De äldsta fynden daterar sig till sen romersk järnålder. Från Forestads mosse i Riseberga kommer en importerad glasbägare från C2 och denna är troligen också ett offerfynd.

Under detta stadium är det fem boplatser som kan uppvisa en särstatus eller en viss specialisering. Uppåkra etablerades uppenbarligen i det 2 eller 1 årh. f.Kr., och profilerar sig redan från början som en stor boplats till vilken bl.a. bronsgjutning var lokaliserad. Under detta stadium växer boplatsen och har i slutet av perioden en utbredning av kanske 300 000-400 000 kvm. Detta visar arkeologiska undersökningar och utbredningen av det detektorfunna fyndmaterialet (se del II, kap. 2). I princip kan detta stadium delas in i tre delar, där fyndmaterialets

spridning på boplatsen skiljer sig åt. Under den första delen motsvarande B1/B2 finns en koncentration av fibulor och guldberlocker inom den södra delen av boplatsområdet. Dessa kan möjligen indikera att där legat en gård (Helgesson & Stjernquist 2001) för någon mera välsituerad i samhället och detta understryks främst av guldberlockerna. Källmaterialets spridning indikerar att det funnits flera gårdar i Uppåkra vid denna tid, men koncentrationen i söder framträder och denna gård har möjligen varit tongivande i byn. Under den mellersta delen av detta stadium, motsvarande B2, finns en annan fyndkoncentration centralt inom boplatsen med fynd av framförallt fibulor och denarer. Denarerna har framkommit i en sådan koncentration att de möjligen utgör en sönderplöjd skatt. Denna koncentration av fynd har också tolkats som en gård (ibid.), och möjligen har denna, liksom den från B1/B2, haft en viss särstatus. Om det är den tidigare gården som flyttat eller en ny som etablerats kan inte utrönas. Under den tredje delen av detta stadium, motsvarande C1/C2 får fyndmaterialet en helt annan spridning, där ingen synbar koncentration kan konstateras. Fibulor, som utgör den största gruppen av fynd, har framkommit över i stort sett hela boplatsområdet, möjligen med viss reservation för de nordligaste delarna. Påfallande är att många fibulor kommer från boplatsens utkanter. Möjligen visar denna spridning på en situation där boplatsen växer ut till den maximala utbredningen som den framgent kommer att ha under järnåldern. Kanske sker också en reglering eller omstrukturering av boplatsområdet. Under slutet av detta stadium blir ett par speciella funktioner tydliga i Uppåkra-materialet. Den ena är att en produktion av hornkammar kommer igång som vida överstiger det egna behovet på boplatsen. Det andra är att man börjar att deponera avsiktligt destruerade lans- och spjutspetsar inom ett föhållandevis begränsat område av boplatsen. Spetsarnas behandling liknar den som finns dokumenterad i danska mossar, och kan indikera att denna del av Uppåkra varit avsedd för nedläggning av offer (Hårdh 1999a). Alternativ till denna tolkning kunde vara att det rör sig om ett vapenupplag (en garnisons vapenförråd) eller skrot, men detta förklarar inte att vapnen destruerats. Båda dessa funktioner är i sådan skala att de ger ett kollektivt uttryck och visar på personer i ledande ställning, som hade stort inflytande över samhällslivet på Uppåkra. Uppåkra uppfyller, under detta stadium, alla de kriterier som, enligt specificeringen (se del I, kap. 6) bör indikera en centralplats.

Vä har under lång tid varit sedd som en pendang till Uppåkra i de nordvästra delarna av Skåne. Mycket av denna uppfattning har sin grund i ortnamnet som indikerar att platsen varit en kultplats. Den äldsta bebyggelsen i Vä kan dateras till 1 årh. e.Kr. och dateringen vilar främst på keramikfynd från boplatsområdet. Boplatsområdet under äldre järnålder täcker drygt 3 ha (Thun & Anglert 1984) och är därmed betydligt mindre än det samtida Uppåkra. Det är egentligen få tecken från Väs tidigare faser som vittnar om att platsen skulle ha haft någon särstatus liknande den i Uppåkra. Ett tecken skulle kunna vara de tjocka kulturlagerna som finns i Vä (Stjernquist 1951b), vilket också finns i Uppåkra men på få andra platser från äldre järnålder. Mer statusbetonade fynd från Väs äldsta tid är få och inskränker sig till en silverfibula, en guldpärla och en romersk denar. Det förefaller troligt att Vä blev säte för en storman under detta stadium, men denna person hade förmodligen inte samma dominerande roll som källmaterialet antyder för de styrande i Uppåkra.

På Maletofta i Ravlunda kan också de äldsta fynden dateras till äldre romersk järnålder (B2). De har framkommit inom ett ca. 2 ha stort område. Liksom för Vä är det tidigaste materialet som indikerar att speciella funktioner skulle varit knutna till platsen förhållandevis litet. Fynden består av en enstaka fibula med datering till B2 och ett par romerska denarer. Det är först under 500-talet som materialet från denna plats blir mera omfattande och visar att speciella funktioner var knutna dit. Att platsen ändå äger giltighet att nämna i detta sammanhang beror den koncentration av exklusiv fynd som framkommit inom Ravlundaområdet, exempelvis denarfynd och guldhalsringen från Burahus.

Från det stora boplatsområdet i Fjälkinge kommer fynd från två områden som kan tillföras detta stadium. Till sen keltisk järnålder och

tidig romersk järnålder daterar sig en fibula och en denar som framkommit inom de norra delarna av boplatsområdet. Hur dessa fynd skall utvärderas är något osäkert. Fibulan kommer möjligen från en grav, vilket indikeras av en annan grav i närheten av fyndplatsen. Denaren kan vara ett gravfynd, men troligare ett boplatsfynd eller en avsöndring från ett samlat fynd. Möjligen speglar dessa fynd en etablering av en bebyggelse med tillhörande gravar från sen keltisk järnålder och äldre romersk järnålder. I Fjälkinge framkom 1999 en bronsstatyett i kanten av ett våtmarksområde och denna är av romersk tillverkning (muntl., U. Lund Hansen). Fyndplatsen ligger i de södra delarna av boplatsområdet och troligen är statyetten ett offerfynd.

En bebyggelse som troligen haft en viss särstatus på övergången mellan äldre och yngre romersk järnålder är Klörup Aggarp i Västra Alstad. Det arkeologiska materialet indikerar att keramiktillverkning, järnhantering, och bearbetning av brons och guld har skett (Stilborg 2000). Viss produktion har möjligen varit specialiserad och täckt ett behov större än den egna boplatsens. När det gäller keramiktillverkningen menar Stilborg att en del av materialet taler för en experimentlusta, dvs. olika försök att utveckla olika tekniker och former (ibid.).

Spridningsmönster

Spridningen av det arkeologiska materialet (Fig. 29) visar att de sydvästra, södra och sydöstra delarna av landskapet är bäst representerade, liksom Kristianstadsslätten. I västra och centrala Skåne finns enstaka förtätningar av fynd, medan backlandskapet i söder och de inre skogsbygderna i norr i princip är fyndtomma. De kvalitativa aspekter som diskuterades ovan ligger till grund för hur olika fynd skall tolkas och indikerar att det finns olika statusnivåer i materialet. De fynd som anses indikera en hög status är vapengravar av grupp I, vapengravar av grupp II med import och/eller ädelmetall, gravar med import och boplatser, där speciella funktioner kan beläggas. Ur detta kan vissa värdekärnor påvisas, och dessa kan därmed indikera tidens stormannasäten. Dessa fynd kan förekomma som solitärer, men runt de flesta av dem finns andra fyndplatser där materialet indikerar en viss högre status.

Regionala mönster

Fyndmaterialet från Kristianstadsslätten koncentrerar sig till områdena runt Kristianstad och därmed längst in i den del av Helge ås vattensystem som hade karaktären av en fjord under järnåldern. Detta är en påtaglig övergångszon i landskapet, från slättbygd till småkuperad mellanbygd. De tidigaste etableringarna inom området sker på den östra sidan av Helge å och förmodligen tidigt under detta stadium. Då anläggs en vapengrav i Nosaby, och bebyggelsen i närbelägna Fjälkinge etableras. Möjligen skall Nosaby/Fjälkinge uppfattas som en tidig centrumbildning. Också en grav med en fibula anläggs i Åhus vid Helge ås mynning. Något senare, från B2 och C1, finns flera gravar och enstaka fynd som indikerar elitära miljöer. Om det finns ett beroendeförhållande mellan dessa och Nosaby/Fjälkinge är svårt att bestämma, men från båda platserna finns fynd av prestigekaraktär som understryker deras betydelse. Under C1b anläggs en brandgrav med romersk import och dubbla vapenuppsättningar i Färlöv (Björk 1998). Avståndet till Nosaby är ca. 7 km. Vapengraven är en av de rikaste från Skåne och markerar förmodligen en nyetablering av en stormannasläkt i Färlöv. Det är oklart hur de som anlade denna grav skall uppfattas i förhållande till den äldre etableringen, men möjligen är de oavhängiga centrat i Nosaby/Fjälkinge. Klart är att Färlövsgraven är en kraftig markering och det första i en lång rad statusbetonade minnesmärken på samma plats i Färlöv (ibid.), som bör uppfattas som ett centra. Under loppet av äldre romersk järnålder etableras Vä (Stjernquist 1951b), men som nämnts är platsens betydelse under den första tiden något oklar.

Från Vittskövle kommer två ormhuvudringar och dessa har säkerligen både ett rumsligt och funktionellt samband med varandra. Dessa utgör förmodligen ett offerfynd, eller snarare en del därav. En parallel till detta är att Sveriges största samling av ormhuvudringar kommer från Skedemosse på Öland, som är välkänd som offermosse från 200-500-talen (Stenberger 1964;

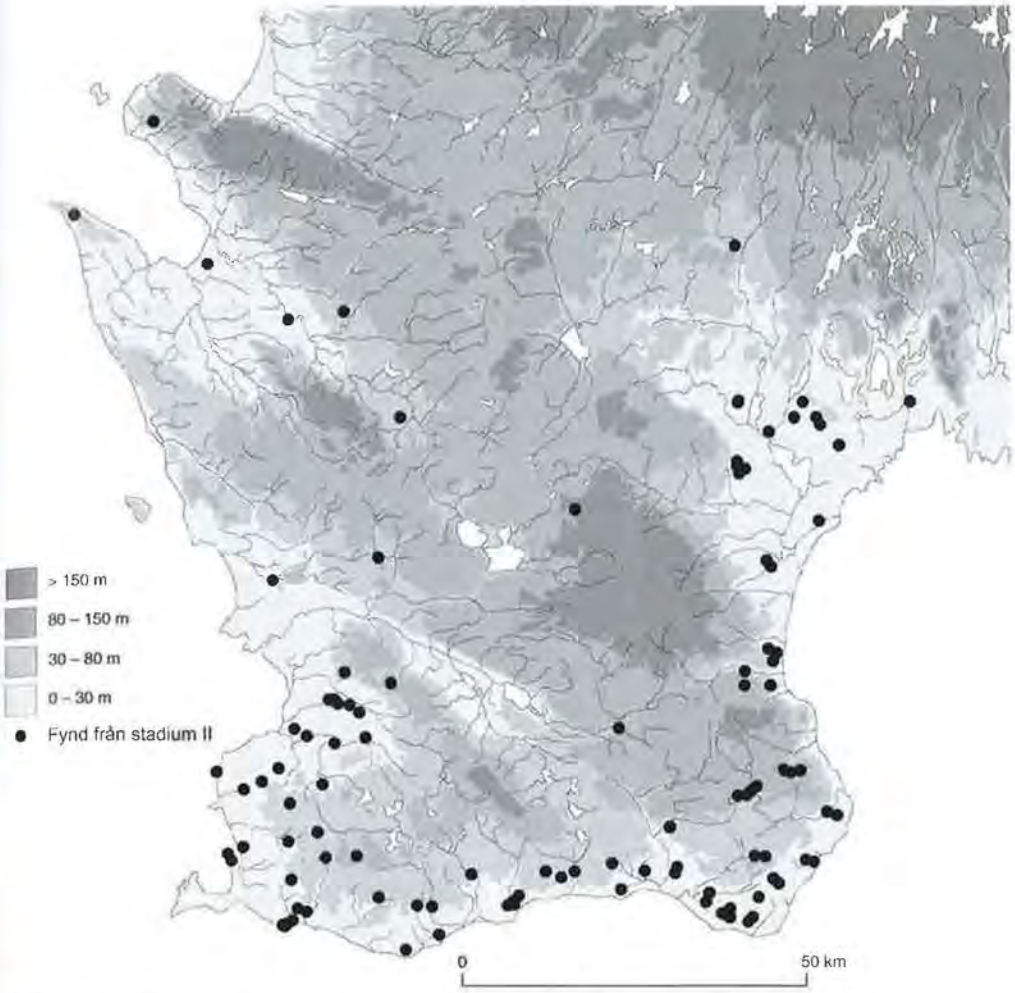

Fig. 29. Sammanställning av fyndmaterialet från stadium II. Tab. 1, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 10, 11 och 12.

Hagberg 1967). Att dyrbara ormhuvudringar använts som offer talar för att offerhandlingarna iscensatts av ledande grupper inom samhället. Det finns för övrigt inga högrestatusfynd från de södra delarna av Kristianstadsslätten från denna tid. Det kan därmed inte avgöras om offerhandlingarna utförts av en lokalt förankrad elit eller om dessa styrts av t.ex. grupper från områdena längre norrut eller söderut.

I Ravlunda finns två grupperingar med fynd som visar på miljöer av mera exklusiv karaktär. Den ena grupperingen är belägen i de västra och inre delarna av socknen, och fynden består av en trolig vapengrav från B2 och den unika guldhalsringen från Burahus. Ringen påträffades invid några stenblock och på en plats som ligger tämligen ocentralt inom socknen. Troligen har denna nedlagts vid en offerhandling. Den andra grupperingen är belägen vid kusten och i anslutning till Verkeåns och Klammersbäcks mynningar. Fynden här utgörs av ytterligare en trolig vapengrav med datering till C1 och dessutom sju denarer som uppenbarligen utgör resterna av ett mycket större fynd. Till B2 daterar sig de tidigaste fynden från Maletofta, vilken från 500-talet och framåt kommer att spela en stor roll inom området. Ravlunda ligger inom de centrala delarna av Albo härad som är ett förhållan-

devis väl avgränsat bebyggelseområde. Det är troligt att dessa två grupperingar tillhör samma system, möjligen ett mindre stamområde under en gemensam ledning. Något fyndmaterial som direkt indikerar ett centra, under detta stadium, är inte känt här.

Den fyndrikaste delen av Skåne under denna tid är kusttrakterna i söder. Det är svårt att påvisa grupperingar av den art som beskrevs ovan. Istället finns det en förhållandevis jämn utbredning med fynd av speciell karaktär. Att skilja ut eventuella centra bygger på de kvalitativa aspekter som redogjordes för ovan. I sydöstra Skåne är den mest spekulativa fyndplatsen från denna tid Simrisgravfältet. Ett unikt särdrag på detta gravfält är förekomsten av inte mindre än sex vapengravar. Fyra av dessa är rika krigar gravar och utgör närmast en kronologisk serie (Stjernquist 1955; Stjernquist 1977b; Nicklasson 1997). Parallellt under B2 och C1b/C2 finns enkelt utstyrda vapengravar. Rikt utrustade är också en del gravar utan vapen, t.ex. fyra kvinnogravar med bl.a. silverfibulor, varav två med silverhalsringar. De ideer som framfördes ovan om "fundatorsgravar" kan gälla för grav 1972.2. Samtidigt har man vidmakthållit bruket med vapen i gravarna under en period som omfattar ca. 150 år. Detta kan visa på en sedvänja som då framförallt skall ses som en lokal eller regional tradition. Det kan också innebära att samhället varit under stress och att det funnits en konkurrenssituation under denna tid (Fig. 30 och 31). Det sistnämnda kan den koncentration av rika gravmiljöer som finns runt Simris tyda på. Det kan ha funnits flera lokala släkter eller sociala grupperingar som eftersträvat en ledande ställning; en ställning som inte var en självklarhet. Också en rad rikare kvinnogravar, bl.a. med silverfibulor och guldring finns inom området och nyanserar bilden av flera rika miljöer inom ett begränsat område.

Öremöllagraven från Skivarp är en av de absolut rikast utstyrda i Skåne från B2. Den bör föras till gruppen av s.k. furstegravar av Lübsowtyp, välkända från kontinenten (Lund Hansen 1987:196 ff.). Detta är den tidigaste markeringen inom ett område, som kommer att framstå som speciellt under stadium III. Till skillnad från sydöstra Skåne finns här inga gravar eller fynd i omgivningarna som kan indikera en konkurrenssituation. En lösfunnen hank till en bronskittel, också den från Öremölla, styrker bilden av ett rikedomscentrum och förmodat hövdingasäte. Övriga fynd från Öremöllas omgivningar är inte lika exklusiva, och består av några gravar med vapen och smycken, ett lösfunnet svärd och en denar. Dessa har framför allt dateringar till yngre romersk järnålder. Speciellt inom detta område är Hassle-Bösarps mosse där offer började att nedläggas i slutet av detta stadium. Deponeringarna har karaktären av krigsbytesoffer och det är sannolikt att det finns en knytning till ett centrum i närheten, möjligen Öremölla.

Mellan Löderup och Öremölla har ett par guldfingerringar framkommit som enstaka fynd och dessa är av typer som Andersson förknippar med högrestatusmiljöer (1993b), men det är osäkert hur dessa skall tolkas. Något centra indikeras inte i det arkeologiska materialet, vare sig genom rika gravar eller speciella boplatsfynd. Området är förhållandevis fattigt på fynd från äldre järnålder, i kontrast till slättbygderna på Söderslätt och Österlen. Sannolikt har Ystadområdet varit något av en gränsbygd under denna tid.

På Klörup Aggarp har en specialiserad produktion uppenbarligen försiggått, och produkter av keramik, brons, järn och guld kan ha tillverkats. Kronologiskt har detta skett vid övergången mellan äldre och yngre romersk järnålder. Mindre än 2 km från denna plats är fyndstället för en grav från C1/C2 i Västra Alstad, rikt utstyrd med bl.a. bronsbeslaget ämbar, glasbägare och guldspiralring. Sambandet mellan denna och Klörup/Aggarp är inte utrett, men troligt med tanke på det ringa avståndet dem emellan. I omgivningarna till detta centra finns inte mindre än fyra enkelt utstyrda vapengravar med datering till äldre romersk järnålder. Också flera kvinnogravar med dräktsmycken har framkommit. En av dessa kommer från Bodarp och var bl.a. utstyrd med en plattfibula med rundlar av en typ som har sina närmsta paralleller i bornholmskt material (Jørgensen 1989). Inom detta område framträder samma bild som i Öremölla med rika miljöer i närheten av ett centra.

Från Bunkeflo (Naffentorp) och Glostorp (Käglinge) kommer en ormhuvudarmring och

en kolbenarmring. Dessa är funna ca. 5 km från varandra och är troligen också samtida. Glostorpsringen står vikt- och utseendemässigt mycket nära en kolbenarmring från Himlingøje grav 1894.1, vilket kan indikera att de är någorlunda samtida. Ringen från Himlingøje dateras till C1b (Lund Hansen 1995). Ormhuvudarmringarnas och kolbenarmringarnas betydelse som rangindikerande föremål har diskuterats ovan och de bör indikera elitära miljöer i trakterna söder om Malmö. Andra fynd från området är en guldberlock, en ormhuvudfingerring, en grav med smycken från B2 och en guldpärla, som möjligen indikerar en förstörd grav.

Uppåkra är kanske det centrum från denna tid där de centrala funktionerna framträder som mest tydligt i källmaterialet. Det har hittills kunnat beläggas en specialiserad produktion, långväga varuutbyte, religiösa uttryck i form av offer, och vapen, vapendelar och delar till krigarnas utrustning som kan indikera att krigare var knutna till platsen. Dessutom kommer en del praktföremål från platsen av typer som normalt har en knytning till högreståndsmiljöer. Uppåkra fick troligen en viss särstatus redan i slutet av keltisk järnålder som det kommer till uttryck i det arkeologiska materialet. Fynd i närheten av Uppåkra talar för ett omland med flera bosättningar av högrestatuskaraktär. Detta gäller en grav från Tottarp med en rosettfibula och en grav från Lund (Källby) med silverpärlor. Landskapets enda fynd av terra sigillata är påträffat inom ett boplatsområde i Hardeberga, men detta fynd är tämligen isolerat och det är osäkert hur det skall tolkas. I närheten av Uppåkra ligger också Gullåkra mosse med troliga offerhandlingar bl.a. i keltisk järnålder och sen romersk järnålder. En annan iakttagelse som gör Uppåkra speciell är frånvaron av vapen och vapengravar inom det närmsta omlandet. Detta kan knappast bero på källkritiska aspekter eftersom omlandet både varit utsatt för stora exploateringar och dessutom är en utpräglad odlingsbygd, i likhet med flera andra områden där det finns vapengravar. De vapenfynd eller vapengravar som omtalats från andra delar av Skåne antingen indikerar ett centrum eller ligger i anslutning till ett dylikt. I Uppåkras fall är det mer än 20 km till närmsta vapengrav (Trollenäs) och denna daterar sig förhållandevis sent inom stadiet (C2). Samtidigt finns det vapen och delar till krigarnas utrustningar från boplatsen. Detta bör tolkas som att de krigare som var knutna till Uppåkra var tillräckligt många för att försvara platsen och även omlandet. Detta kan också indirekt indikera att det fanns ett "kärnområde" som låg direkt under Uppåkras kontroll. Att vapnen inte finns spridda inom "kärnområdet" visar möjligen på att de inte var hirdmännens privata egendom utan tillhörde Uppåkra. Tacitus skriver att hos svionerna (uppenbarligen svearna) bäres vapen inte allmänt utan hålles inlåsta och bevakas av en träl (1960:97). Parallellen till Uppåkra med ett vapenrikt centra och ett vapenfattigt omland stämmer väl överens med denna angivelse. Fynden från Bunkeflo och Glostorp kommer från detta vapenfattiga "kärnområde" och kan möjligen indikera stormannasäten och/eller säten för hirdsmän.

Guldhalsringen från Stenestad är helt unik i sitt slag. Fyndstället ligger långt från de centrala odlingsbygder som är ett kännetecken för de flesta av de miljöer som diskuterats här. Burahusringen från Ravlunda har också ett fyndställe snarlikt det i Stenestad. Ett alternativ är att man skall uppfatta Stenestadsringen som en deponering med religiösa undertoner. Det område varifrån ringen deponerats behöver inte ligga på Söderåsen, utan förslagsvis nere i Rönneådalen. Härifrån kommer bl.a. två rikare gravar (Strö-velstorp och Grråmanstorp), en glasbägare (Riseberga) och en guldfingerring (Kvidinge). Från Rönneå kommer också två svärd (Nicklasson 1997). Ett annat alternativ är att Stenestadsringen tillhört människor som slagit sig ned i de högre och skogsklädda moränmarkerna i centrala och norra Skåne. En expansion till dessa områden blir tydlig under nästa stadium, där fynden från Sösdala och Sjörup kommer att spela en central roll. I ljuset av detta skall kanske också Burahusringen ses. Förhållandena i det inre av Skåne kommer att diskuteras i nästa kapitel (se del III, kap. 4). Enligt det senare synsättet behöver det inte finnas någon knytning mellan Stenestad och fynden i Rönneådalen. Som tidigare nämnts är Rönneådalen och nordvästra Skåne ett av de områden av Skåne som är sämst arkeologiskt undersökta.

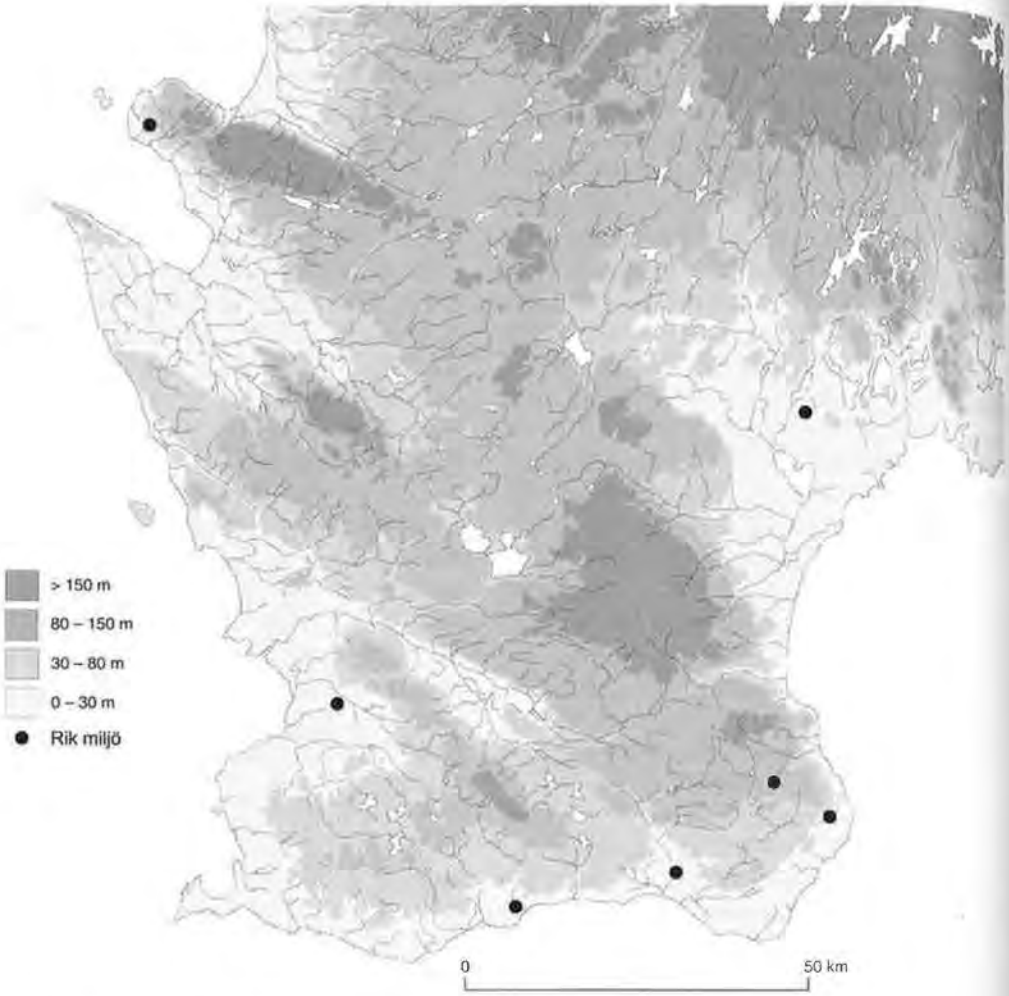

Fig. 30. Rika miljöer i Skåne från sen keltisk järnålder-B2.

Det s.k. Påarpsfyndet från Västra Karup påminner starkt om gravgåvorna i de s.k. furstegravarna av Lübsowtyp. Fyndet är "funnet i Brennesbäcken", vilket talar för att det kan uppfattas som ett offer. I detta fall finns inga prestigebetonade fynd i omgivningarna. Hade Påarpsfyndet varit ett gravfynd skulle det direkt indikera ett centra. Fyndkontexten skiljer sig från de flesta andra fynd som diskuterats här, men samtidigt är fyndet så exklusivt att det en gång bör ha tillhört den yppersta eliten. Därmed kan detta fynd indikera ett centra.

Sammanfattningsvis framträder två kronologiska skikt med centra i Skåne under detta stadium. Det tidigaste representeras av Nosaby, Östra Vemmerlöv, Stora Köpinge, Öremölla, Uppåkra, Västra Karup och Simris. Dessa kan dateras från sen keltisk järnålder t.o.m. B2. Inga centra kan med säkerhet dateras till C1a. Nästa skikt kan dateras till C1b/C2 och omfattar Färlöv, Simris, Hammenhög, Västra Alstad/Klörup Aggarp och Uppåkra.

Den skånska profilen

Hedeager ser en maktstruktur i sen keltisk järnålder och äldre romersk järnålder med olika stormän, och till dessa kan hirdmän ha varit

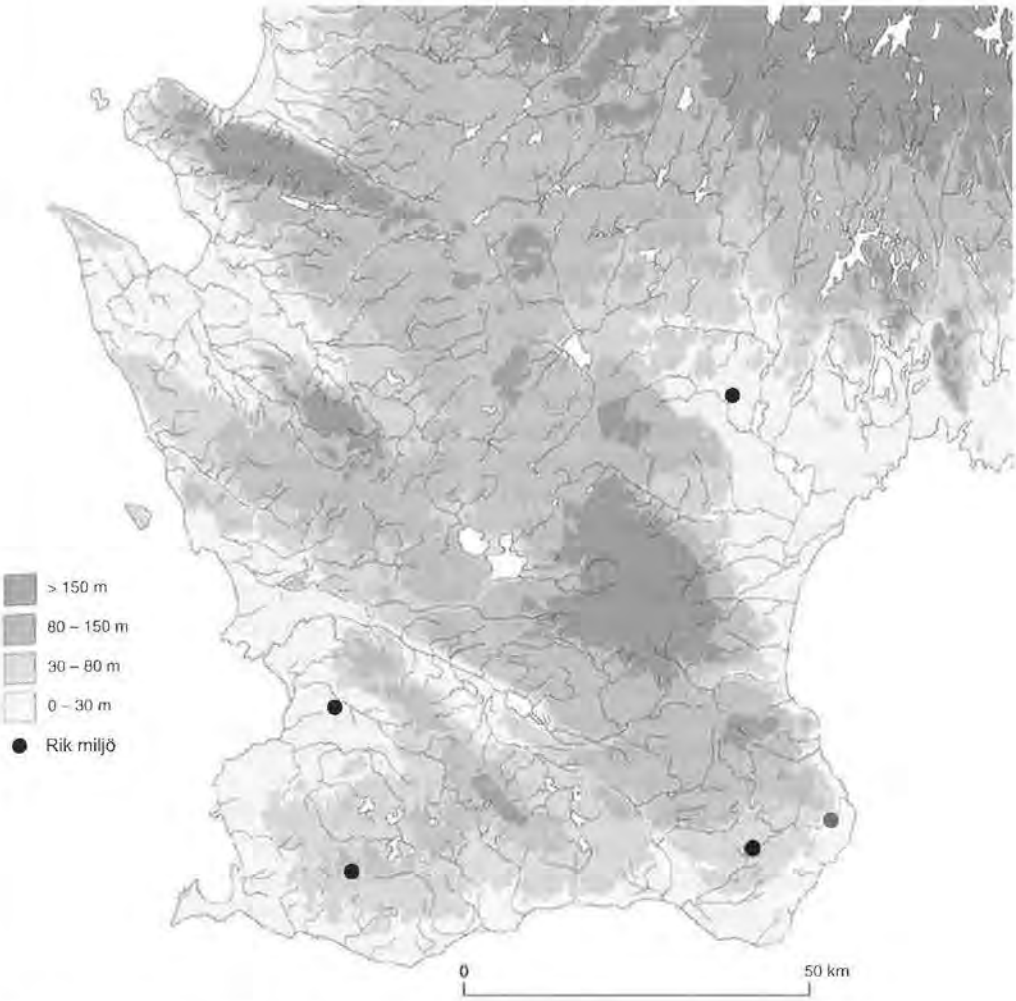

Fig. 31. Rika miljöer i Sfåne från C1b/C2.

knutna. Centrala platser exemplifieras med rika gravar och stormannagården i Hodde, och dessa stormän kunde ha maktbefogenheter över ett område av ett härads storlek (1990). Vilket förhållande det kunde finnas mellan dessa enheter utvecklar Hedeager inte. Hedeagers modeller av samhället i äldre järnålder är generella, och lämnar litet utrymme för lokala och regionala variationer. Samtidigt finns det vissa delar som kan diskuteras i förhållande till det skånska materialet. Makten i samhället har sina främsta uttryck i ett antal rika gravar och detta gäller både för Skåne och för Danmark. Som stormannasäte framhåller Hedeager också en boplats, nämligen Hodde. En parallell till Hodde kan ses i Uppåkra och båda platserna etableras förhållandevis samtidigt. Hirden utgör en central del i Hedeagers uppfattning av maktstrukturen i samhället. Denna hird kan troligen påvisas genom ett antal gravar. I det skånska materialet har framhållits en rad enkelt utstyrda vapengravar som möjligen anlagts för hirdmän. Mest påtagliga är två vapengravar från Simrisgravfältet. Det finns i flera andra skånska fall en geografisk närhet mellan enklare vapengravar och de miljöer som tolkats som den styrande klassens säten. Hedeagers ideer att vissa stormän i äldre romersk järnålder kunde styra över

områden av ett härads storlek är intressanta att applicera på den skånska fyndbilden. De danska häraderna är i genomsnitt 278 kvkm stora, och i en hypoptetisk modell med runda områden ger detta en radie av 9,4 km. Detta skulle vidare innebära att det kan ha funnits ca. 155 hövdingar i Danmark som i genomsnitt styrde över ett område motsvarande ca. 278 kvadratkilometer. I Skåne är häraderna i genomsnitt ungefär dubbelt så stora som i Danmark. Räknar man med 278 kvadratkilometer för Skånes del, liksom Hedeager för Danmark, skulle det betyda att det kan ha funnits 40-41 hövdingar i landskapet vid tiden före yngre romersk järnålder. Har det funnits en hövding per skånsk härad blir antalet hövdingasäten 21 i Skåne. Stormannasäten låg, enligt ovanstående, ca. 20 km från varandra. Detta är förstås ett grovt antagande och inom ett naturgeografiskt varierat område som Skåne kan dessa avstånd ha skiftat. Samtidigt finns det en geografisk regelbundenhet mellan vissa elitära miljöer (Fig. 51 och 52). Avståndet mellan Uppåkra och Västra Alstad är 28 km, Västra Alstad och Öremölla 29 km, och Öremölla och Stora Köpinge 27 km. Skall ormhuvudringarna från Vittskövle anses indikera ett hövdingasäte får vi avstånden Ravlunda och Vittskövle 19 km, och Vittskövle och Nosaby/Färlöv 22 km. Ingenstans ligger två påvisade centra närmre varandra än 10 km. Avståndet mellan Uppåkra och Västra Karup är 90 km, och kan indikera flera centra i västra Skåne som ännu inte lokaliserats, möjligen på Kullahalvön, i Rååns dalgång och i Rönneådalen. Från dessa områden kommer också spridda prestigefynd som kan indikera detta.

Ett mönster med regelbundet lokaliserade hövdinga- eller stormannasäten, omgivna av inte fullt så rika miljöer, framskymtar i det skånska materialet. Hedeager antyder inte hur förhållandet mellan olika enheter har varit i Danmark. Skärmytslingar har säkert förekommit, även om ett fredligt utbyte troligen varit normaltillståndet. En konkurrenssituation finns accentuerad i investeringen av rika gravar samt att vissa enheter endast kan beläggas under en kortare tid. Sydöstra Skåne skiljer sig härvidlag och åtminstone i Simris investeras i rika gravar under 150-200 år. Samtidigt finns en koncentration av rika miljöer runt Simris, men de flesta kan endast beläggas under en kortare tid. Bilden av en konkurrenssituation under en längre tid verkar uppenbar.

Lund Hansens modell över samhällsstrukturen tar sin utgångspunkt i Själland och Himlingøjegravfältet under C1b (1991). Makten påvisas genom rika gravar och rikast här är Himlingøjegravfältet som blir ett ledande centrum under perioden. Samhällets struktur åskådliggör Lund Hansen som en hierarkisk beroendekedja, nämligen elitens centra, hird, undercentra och vanlig landsby. Himlingøjes maktbefogenheter täcker hela Själland, och öarna söder därom, där undercentra påvisas genom rika fynd och gravar. Lund Hansen beskriver de styrande i Himlingøje som en elit (ibid.). Detta står i kontrast till Hedeagers uppfattning att Himlingøje är ett säte för en tidig kungamakt i Danmark under yngre romersk järnålder (1990).

Lund Hansens ideer om en hierarktisk beroendekedja och centra med olika status under romersk järnålder är ett exempel på hur samhällsstrukturen kan ha varit uppbyggd under denna tid. Det finns dock flera problem förknippade med Lund Hansens modell och ett par alternativ skall redogöras för här. Ett problem är vilken roll hirden spelar i systemet. Hirden kan ha varit knuten direkt till hövdingen och då bott på hans centra (gård). I detta fall förefaller det orimligt att underhövdingarna skulle vara i beroendeställning till hirden som i sin tur skulle vara i beroendeställning till hövdingen. I stället borde underhövdingarna, och vissa byar eller gårdar, stå direkt under hövdingen. Ett annat scenario är att endast en mindre del av hirden är fast stationerad på hövdingens gård, medan övriga också är underhövdingar eller knutna till underhövdingarnas gårdar. Därmed är hirdens försörjning mera spridd och mindre sårbar, och hela hirden samlas endast vid vissa tillfällen, t.ex. när området utsätts för stress eller när man skulle draga ut på krigståg. Dessutom är beredskapen inom hela samhälls- systemet mera fördelad, varvid en fara kan upptäckas och mötas tidigare.

Ett annat problem är hur centra av typerna 1-3 (dessa indikeras genom gravar med kolbenarmringar, ormhuvudarmringar respektive orm-

huvudfingerringar) förhåller sig till ovan nämnda beroendekedja. Elitens centra är av typ 1 och detta är Himlingøje i Lund Hansens exempel (Lund Hansen 1995:374 ff.). Däremot emotsäger spridningen av gravar med status 2 och 3 att dessa indikerar hirdens respektive underhövdingarnas gravar, om hirden är knuten till elitens centra (ibid.:376). Snarare borde gravar med status 2 och 3 visa på underhövdingarnas centra. Hirden kan i stället, som Lund Hansen själv menar, vara representerad genom vapenfynd som exempelvis på Själland (ibid.:243 ff.). Härmed framträder två eventuellt tre typer av undercentra. Underhövdingarnas centra kan delas upp i gravar med status 2 och gravar med status 3, och dessa förser hövdingen (eliten) med naturalier. Hirdens centra framskymtar då i vapengravar och vapenfynd. Hirden är kanske delvis självförsörjande, utgör en del av områdets försvar och förser inte hövdingen (eliten) med naturalier i samma utsträckning som de förra.

Flera likheter och olikheter kan påpekas vid en jämförelse mellan det skånska materialet och Lund Hansens modeller. En viktig likhet är den korta tid varvid vissa centra kan påvisas och därmed en viss grad av instabilitet i en orolig tid. Himlingøjegravfältet är arkeologiskt välundersökt, och förutom några rika gravar under B2 och C2, är C1b den ojämförbart rikaste periden, dvs. en tidsrymd av ca. 30-50 år. I det skånska materialet finns exempelvis Färlöv, Hammenhög, Öremölla, Löderup, Stora Köpinge och Västra Karup, där enstaka, kronologiskt begränsade, fyndmaterial givit platserna deras status av centra. Samtidigt har dessa platser ej varit föremål för samma undersökningsintensitet som Himlingøje. Från flera av dessa platser, eller i närområdena, kommer rika fynd från senare perioder men däremellan finns en tidsperiod utan dokumenterade arkeologiska fynd. Instabiliteten är kanske fiktiv eftersom antingen har ett centra konsoliderat sin ställning och investerar inte längre i rika föremål, eller har centrat konkurrerats ut av ett annat centra. I båda fallen har troligtvis en viss stabilitet inträffat.

En likhet mellan Lund Hansens modeller och det skånska materialet är den hierarkiska uppdelning som föreslås. Det skånska materialet indikerar eliten, hirden och stormännen. En viss skepsis kan framhållas mot att låta undercentra vara underställda hirden som i Lund Hansens modell. Det är troligare att dessa undercentra skall skall likställas med hirden eftersom det kan vara svårt att se denna distinktion i de arkeologiska materialen. Det kan vara samma släkter eller personer som döljer sig i de båda exemplen. En stor skillnad mellan Lund Hansens modell för Själland och författarens indelning av Skåne är uppfattningen av storleken på olika områden. För Skånes del har framhållits 10 miljöer som klassificeras som centra och dessa indikerar säten för tidens yppersta elit. Dessa miljöers tämligen regelbundna spridning talar för relevansen av denna modell. Storleken av exempelvis det "kärnområde" som påpekats kring Uppåkra är kanske 600-700 kvkm, och liknande storlekar kan också hypotetiskt påvisas för flera av de andra områdena. Detta skall jämföras med Själland och Lolland, som Lund Hansens uppfattar som en enhet. Detta område täcker en yta av över 7000 kvkm. Denna olikartade uppfattning om enheternas storlek kommer att utvecklas nedan.

Näsman menar att det under romersk järnålder fanns stamsamhällen, vart och ett underställda en hövding/kung eller en oligarki. Han menar vidare att man genom arkeologiskt material kan avgränsa minst 15 regioner i Skåne och Danmark, och att dessa med försiktighet kan överföras till de stamområden som omnämnes i de samtida skriftliga källorna (Näsman 1998b). För Skånes del har Näsman utgått från Stjernquist (1955), där det kan påvisas två huvudsakliga områden med olika karaktär i keramikmaterialet. Det finns en västlig och en östlig grupp (Stjernquist 1955; Näsman 1998b). Centrala platser indikeras av rika gravar och speciella boplatser. De centrala platserna är stormannasäten, varav ett förmodligen var säte för danernas kung (Näsman 1996; 1998a). Därmed borde det, enligt Näsmans modell, i princip ha funnits ytterligare minst 14 andra säten för hövdingar eller kungar över andra stamområden. Vissa av dessa framskymtar möjligen bland de rika gravar och boplatser som här redovisats för Skåne.

I princip kan Näsmans kung/hövding resp. stormän likställas med Lund Hansens elitens centra resp. undercentra, och i viss mån också Hedeagers hövding resp. hird. Uppfattningen av hierarkin i samhället är sålunda snarlik, men när det gäller uppdelningen av landskapet går meningarna isär. Detta beror mycket på vilka förutsättningar man utgår ifrån. Lund Hansen låter gravar med kolbenarmringar vara normgivande för ett centra av högsta status, och det finns endast en dylik grav i hela Skandinavien, nämligen grav 1894.1 i Himlingøje. Den nu omsmälta ring som framkom 1828 i en grav i Himlingøje (Lund Hansen 1995:141) är, enligt mitt förmenande, av en typ som skall dateras till sen bronsålder (jfr Baudou 1960:64 ff. och Taf. XIII), och indikerar därmed inte en andra grav av högsta status i Himlingøje. Hedeager utgår från speciella gravar och boplatser som indikationer på centra och uppskattar ett omland, som dock inte omsätts i praktiken. Näsman utgår från arkeologiskt material och menar, med viss försiktighet, att regionala variationer visar på olika stamområden, och dessa kan möjligen likställas med de uppgifter om stammar som finns i de skriftliga källorna (Näsman, opubl. manus).

Begreppet bygd är något unikt för Norden och dessa, ofta små och naturligt avgränsade, enheter kan ses som grundenheter när man byggde samhällen till större och allt mera sammansatta konstellationer under järnålder och medeltid. Dessa enheter kan ha varit självständiga under den äldre delen av järnåldern (Brink 1998:297).

I norra Sverige och Norge kan man ofta rekonstruera dessa bygder då de utgör tämligen väl avgränsade enheter. Bygdena avgränsas av stora "obygder" med bergsmassiv, våtmarker eller stora skogsområden. Vanligen finns det endast ett fåtal naturliga passager, via vilka de olika områdena kan nås utan större möda. Inom varje bygd finns ett antal centrala platser av varierande storlek och dignitet, och med olika funktioner (jfr Myhre 1987; Ramqvist 1987; Näsman 1998a; Brink 1998). Ofta finns det olika ortnamn som vittnar om centralplatser, centrala funktioner och samhällets organisatoriska uppbyggnad (Brink 1996, 1998). En stor del av det sydskandinaviska landskapet är av en helt annan karaktär än norra Skandinavien och inom de stora slättområdena finns inte på samma sätt naturliga gränser eller gränsområden. Detta är mest påtagligt i Danmark, i Skåne, längs Götalands öst- och västkust, i centrala Västergötland och i centrala Östergötland. Att det här funnits bygder liknande de i norra Skandinavien är ett rimligt antagande. I ett landskap som idag präglas av ett storskaligt jordbruk är det svårt att påvisa gränser eller gränsområden mellan olika bygder. En eller flera platser med olika centrala funktioner har säkerligen varit knutna till de olika bygderna. Svårigheten är att utröna vilka platser som tillhör en viss bygd och att avgränsa bygden gentemot andra. Den äldsta kända uppdelningen av Skåne är häradsindelningen och här kan man skönja två strukturer. Man talar vanligen om primära resp. sekundära härader och häradsnamn. De primära häraderna återfinns i södra och västra Skåne, och har givits namn efter en by eller annan lokalitet. Sannolikt har här ursprungligen funnits olika bygder men dessa hade troligen vuxit samman till ett stort bebyggelseområde innan tiden för häradsindelningen. Andra förutsättningar har därmed styrt häradsindelningen, möjligen ett kungligt initiativ. I norra och nordöstra Skåne är bilden en annan. Flera härader är tämligen väl avgränsade bygder och deras namn visar, i flera fall, på en äldre indelning i bygder eller folkland (Anglert 1995:43 ff.). I del I, kap. 4, påpekades att gränserna mellan de primära häraderna ofta löper i vattendrag och att gränserna möjligen medvetet lades där för att splittra upp gamla bygder. Ser man till de centra som påpekats under detta stadium är det uppenbart att de flesta (7 av 10) ligger nära häradsgränserna och då inte endast de gränser som löper i vattendragen. Detta kan vidimera ideerna om att flera häradsgränser medvetet lades genom gamla bygder.

Skåne och omvärlden

Graven från Nosaby bör ha anlagts under 1 årh. f.Kr. och detsamma kan gälla för den tidiga etableringen i Fjälkinge. En grav med en fibula från sen keltisk järnålder ligger strategiskt placerad vid Helge ås utlopp. Dessa platser kan uppfattas som isolerade företeelser i nordöstra

Skåne, men är samtidigt tecken på en tidig etablering inom detta område. Sett i större perspektiv liknar Nosabygravens placering den för många andra vapengravar i Sydskandinavien från denna tid. Ett stort antal gravar från Halland, Bohuslän, Östergötland, Uppland och Västmanland ligger samlade i grupper eller på gravfält just vid de inre delarna av olika fjordsystem. Ett annat kännetecken är att gravarna samlar sig i små grupper i anslutning till odlingsbygder. Detta är påtagligt på Öland, i Östergötland, i Jylland och på Bornholm (Hedeager 1990; Nicklasson 1997). Under äldre romersk järnålder, och då i synnerhet B2 anläggs flera gravar på Kristianstadsslätten, vilka kan tillskrivas en högre status. Speciell är Ivetoftagraven med bl.a. en guldberlock. Längre österut, på Listerlandet i Blekinge, har ett 80-tal gravar undersökts, med bl.a. dräktspännen, silvernål, vapen, m.m (Björkqvist & Persson 1979; Jacobsson 2000:34). Materialet har ännu endast publicerats preliminärt, men åtminstone fyra vapengravar kan dateras till äldre romersk järnålder (Nicklasson 1997: 244). Jacobsson menar att detta komplex skall uppfattas som en högreståndsmiljö (2000). Dessa rika miljöer samlar sig till de östra delarna av Kristianstadsslätten och Listerlandet, och då på ömse sidor av en vik benämnd Möllefjorden. Avståndet till andra kända rika miljöer under denna tid är långt. Närmast ligger Österlen ca. 70 km söderut och Jämjö vid Karlskrona ca. 90 km åt öster (Nicklasson 1997:87 och 242 ff.).

Troligen kom någon släkt, familj eller person i sen keltisk järnålder i besittning av en maktposition inom detta område, och ett centra etablerades kring Nosaby och Fjälkinge. Från början är det endast områdena vid Helge ås nedre lopp som ligger under deras kontroll. Sedermera, framförallt under äldre romersk järnålder, flyttas maktanspråken österut, och kommer möjligen att omfatta områdena bort till Listerlandet. Tyngdpunkten i detta system tycks få en viss förskjutning från en placering längst in i en fjordhals till att bli mera kustnära. Ett kustnära läge är också uppenbart för flera andra etableringar under äldre romersk järnålder, exempelvis Simris, Öremölla och Albäcksbacken.

Österlen framstår som ett rikt område med flera elitära miljöer från äldre romersk järnålder och framåt. Detta område står därmed i kontrast till flera andra områden, där de elitära miljöerna ligger betydligt glesare. Speciellt på Österlen är Simrisgravfältet med en lång kontinuitet. Samtidigt får man inte glömma att detta gravfält varit föremål för en sakkunnig undersökning, i kontrast till de flesta andra miljöerna. För Simrisgravfältet finns därför ovanligt goda uppgifter om fynd och gravarnas konstruktioner. Den närmsta parallellen till Simrisgravfältet finns inte i Sverige, utan på Bornholm, främst representerat genom Slusegårdgravfältet (Klindt-Jensen 1978a, 1978b, 1991). Detta har påpekats av bl. a. Nicklasson som finner likheter i vapenformer och utrustning i vapengravarna. Även gravkonstruktioner såsom båtgravar och skeppsliknande stensättningar visar på likheter (1997: 96).

Den romerska importen till Skandinavien under denna tidsperiod har diskuterats av Lund Hansen och för Skånes del omnämnes 14 fyndplatser (1987). Som import måste också den uppsättning spelbrickor som kommer från grav 41 i Simris räknas (Stjernquist 1955). Dessutom kommer en grav från Strövelstorp med en skärva från en glasbägare. Sammanlagt finns alltså 16 skånska fynd och de flesta av dessa kommer från kusttrakterna i södra Skåne. Hur dessa föremål nått Skåne och Norden har diskuterats av bl.a. Lund Hansen (1987; 1991). Under B1a och B1b är majoriteten av den romerska importen koncentrerad till rika gravar, framförallt i Danmark. Under B2 är importen mera omfattande och har en betydligt större spridning till Skandinavien, även om den fortfarande är bäst representerad i Danmark. Under perioderna B2/C1a, B2/C1a-C1 och C1a är importen mera begränsad till Danmark. Den dominerande perioden är C1b där i synnerhet Östsjälland är rikt på import. I och med C2 börjar det danska områdets betydelse som ledande mottagare av romersk import att avtaga. Istället får Sverige, och kanske i synnerhet Norge, allt större delar av denna införsel. Lund Hansen menar att Danmark åtminstone från B1b och till C1b/C2 utövar någon form av "filterfunktion" gentemot övriga Norden, avseende vilka varor som stannar kvar i Danmark och vilka som distribueras vidare. Spridningen av varor till Norden ser Lund Han-

sen, i de flesta fall, som stegvis via olika furstehus inom kontinentalgermanskt område. Under C1b finns det troligen en direktinförsel till Östsjälland från Rhenområdet (Lund Hansen 1987:254 ff.).

Den romerska importen till Skåne inleds under B1b och kan fortfarande beläggas under C3, genom fynd från Östra Vemmenhög, Oxie, Lund och Järrestad. Jämfört med Östsjälland är fynden få men visar likväl på en kontinuerlig import. Den skånska fyndbilden är troligen resultatet av en spridning via flera mellanhänder (ibid.); en typ av distribution som kanske är den normala och ger en gles men kontinuerlig import. Östsjälland med Himlingøje är anomalin i detta sammanhang, där importen är stor men av kronologiskt mera begränsad karaktär.

Att det fanns två, eller flera, olika system via vilka romersk import nådde Norden behöver inte vara en motsägelse. Det viktiga är de bakomliggande styrkrafterna som gör att föremålen kommer till det ena eller andra stället. Detta kan indikera skillnader i kontaktmönster, men också i samhällets struktur. Spridningen för romersk import i södra och östra Skåne talar för ett system där många enheter ingår i ett nät av förbindelser under lång tid. I detta kontaktnät kan områden i fria Gemanien, Själland och Bornholm ha ingått, och utbyte kan också ha skett mellan enheter i Skåne. Detta kan visa på ett förhållande där man börjar att skapa allianser med hjälp av gåvor och gengåvor; allianser som blev viktiga i en tid av maktstrider. Fyndbilden på Östsjälland, och framförallt i Himlingøje, talar för en mera direkt kontakt med det romerska riket under en kortare tid. Den mesta importen har stannat kvar i Himlingøje, men en del har portionerats ut till närområdet, exempelvis Valløby och Varpelev (Lund Hansen 1987). Kanske speglar det rika importmaterialet från Östsjälland ett historiskt skeende som delvis ligger utanför de konkurrensförhållanden som karakteriserar Norden vid denna tid. Det romerska nederlaget i Teuterburgerskogen år 9 efterföljdes av ett romerskt fälttåg mot germanerna norr om rhengränsen år 14 (Lund Hansen 1987:165). Den romerska armén var ända fram till kejsar Nervas tid (96-98) "en expeditionskår färdig att rycka fram till Elbe när som helst" (Bruun 1983:216). År 122 påbörjades förstärkningsarbeten av försvarsanläggningar längs rhengränsen (Castleden 1996:42) och i början av 200-talet kommer en anstormning från bl.a. alemannerna mot samma gräns (Lund Hansen 1987:172). Det är kanske i skenet av de problem som romarna hade att pacificera germanerna mellan Rhen och Elbe som importen till Himlingøje skall ses. Man söker medvetet bundsförvanter på andra sidan Elbe, där romerska varor, bl.a. serviser, utgör en central del av gåvor till germanerna. Denna typ av allianser är väl belagda från kontinentalgermanskt område (Ibid.:165). Importen till Himlingøje börjar under B2/C1 (Lund Hansen 1995), dvs. mitten eller senare delen av 2 århr, och är som störst under C1b, dvs. ungefär samtidigt med alemannernas anstormning.

Importen till Uppåkra är blygsam men samtidigt måste vissa källkritiska aspekter vägas in. Majoriteten av importmaterialet från Norden är gravfunnet (Lund Hansen 1987) och gravar har ännu endast framkommit i blygsam omfattning i Uppåkra. Import från boplatser finns bl.a. belagd från Gudme, och utgörs till en stor del av terra sigillata och glas. Arkeologiska utgrävningar har endast urförts i begränsad skala i Uppåkra, varför framtiden får utvisa om Uppåkra också kan uppvisa denna struktur eller någon annan. Man kan här hypotetiskt framställa två situationer, dvs. att det finns import i både gravar och på boplatsen i Uppåkra eller att Uppåkra inte nåddes av importen i nämnvärd utsträckning. Enligt den första situationen ingår Uppåkra i det nät av förbindelser som beskrevs ovan och skall då ses som ett av många stormannasäten. Importen utgör då en viktig del i en gåvoutväxling, främst med sociala och politiska förtecken som knyter enheterna samman; ett prestigevarusystem (jfr Hedeager 1990). Det andra alternativet kan betyda att Uppåkra och området närmast, "kärnområdet", hade en annan social struktur än exempelvis Österlen. Import förekommer sparsamt på Uppåkra och är i princip obefintlig inom nämnda "kärnområde". Vapen, vapendelar och krigarutrustning finns ej heller från detta "kärnområde", med undantag för Uppåkra, där de förekommer i betydande omfattning från period B2 och framåt, och från

Gulåkra. Många lans- och spjutspetsar från Uppåkra har visserligen avsiktligt destru-erats och har möjligen offrats på boplatsen (Hårdh 1999a) och har därmed kanske aldrig ingått i boplatsens arsenal. Även om man räknar bort de deponerade vapnen finns det en försvarlig mängd vapen på boplatsen En tolkning av detta är att försvaret av Uppåkras "kärnområde" sköttes av en inte oansenlig skara krigare som var stationerad på Uppåkra. Detta kan också innebära att Uppåkras maktposition redan var konsoliderad i en tid när andra stormannasäten konkurrerade om liknande maktpositioner, exempelvis på Österlen och på Själland. Detta kan också förklara varför romersk import är så sällsynt inom ett område runt Uppåkra. Importen var ej nödvändig eftersom Uppåkras position redan var oomstridd, och denna position hade uppnåtts redan under sen keltisk järnålder eller äldre romersk järnålder, dvs. innan importen börjar att flöda till Norden. Den import som trots allt nådde Uppåkra, dvs. främst denarer, kan uppfattas som införsel av råmaterial och hade andra syften än att vinna sociala poänger. Detta, i kombination med exempelvis kammakeriet på Uppåkra och verkstadsområdet i Klörup Aggarp (verkstäder underställda Uppåkra?), kan visa på att Uppåkra byggde en annan samhällelig grundstruktur än exempelvis Himlingøje. En källkritisk synpunkt är förstås källmaterialets olika karaktär. I Uppåkra är boplatsen känd men inga gravar, och i Himlingøje är förhållandet det motsatta. Skulle man påträffa rika gravar i Uppåkra och en centralplats i Himligøje får denna tolkning revideras. Finns det däremot inga rika gravar i Uppåkra och ingen centralplats i Himlingøje kan detta indikera att två skilda samhällsstrukturer kunde existera inom ett förhållandevis begränsat geografiskt område. Kanske hade man i Uppåkra en strävan att knyta lantbebyggelsen i närheten närmare till sig för att skapa en stark ekonomisk plattform och en stark enhet. Denna position blir kanske utsatt och hotad när Himlingøje uppträder som en ny maktfaktor under B1/C2, och samma hot kan också hövdingar och stormän på Själland ha känt. Samtidigt har man säkerligen inte varit ovetande om de stridigheter och konflikter som rått mellan germaner och romare i trakterna av Rhen och Elbe. Det kan ha funnits en rädsla för att romerska maktanspråk skulle sprida sig längre åt nordöst, vilket kunde innebära att man var tvungna att överge en viss frihet. Möjligen har skånska och själländska hövdingar och stormän gjort gemensam sak och isolerat Himlingøje ekonomiskt och socialt. Möjligen har man också använt militära maktmedel. Det kan förklara Himlingøjes korta storhetstid och snabba försvinnande.

Uppåkra är, liksom Himlingøje, en anomali inom nordisk arkeologi. Uppåkra är från början i sen keltisk järnålder en mycket stor bebyggelse och man får ibland en känsla av att platsen är medvetet grundlagd. Det är svårt att finna paralleller till Uppåkra och detta gäller inte endast för denna tid, utan för hela järnåldern. I Hodde (Hvass 1985) har en landsby undersökts med en större gård vilken tolkas som en stormannagård. Det mera exklusiva fyndmaterialet från Hodde är koncentrerat till denna gård. För Uppåkras del kan ett liknande mönster skönjas. Bebyggelsen under sen keltisk järnålder täcker ett stort område som delvis kan avgränsas med keramikfynd och 14C-daterade konstruktioner. Exklusiva fynd är två knoppar till halsringar (se del III, kap. 2) som har framkommit i de södra delarna av boplatsområdet, varav den ena i anslutning till en koncentration av fynd från B1 och B2 (Helgesson & Stjernquist 2001). Möjligen är grundstrukturen med storgård och mera traditionella gårdar densamma i Hodde och Uppåkra. Den stora skillnaden är att lämningarna från sen keltisk järnålder och den tidigaste delen av romersk järnålder i Uppåkra täcker ett område som är minst 10 ggr så stort som Hodde.

Ett annat område av vikt i detta sammanhang är Sorte Muld-komplexet på Bornholm (Watt 1991). Detta komplex består av ett antal större och mindre boplatsområden belägna inom ett område som storleksmässigt motsvarar Uppåkra. En likhet är de kraftiga kulturlager som, liksom på Uppåkra, kan beläggas på Sorte Muld. En skillnad är att det finns fyndtomma ytor inom det område som utgör Sorte Muld-komplexet, men detta är, till viss del, topografiskt betingat. Liksom för Uppåkra tycks Sorte Muld etableras under keltisk järnålder, daterat genom fibulafynd (ibid.), varför den senare delen av perioden synes mest rimlig. Watt nämner

flera olika föremålstyper från Sorte Muld, men dessa är ej publicerade, varför deras kronologi är osäker. Ett intressant inslag på Sorte Muld är förekomsten av många lans- och spjutspetsar och här finns en klar parallell till Uppåkra. Vapen, vapendelar och delar till krigares utrustning finns i stor mängd från Uppåkra, och de tidigaste av dessa kan dateras till B2 (Nicklasson 1997), för att sedan förekomma med varierande frekvens under hela järnåldern (Hårdh 1999a; LUHM 31000).

En annan plats är Hørup vid Slangerup på Själland som framstår som en ren produktionsplats under romersk järnålder. En produktion av hornkammar är, liksom i Uppåkra, belagd i materialet. Dessutom har man gjutit brons och bearbetat järn. Dateringen är framförallt till yngre romersk järnålder (Sørensen 1997). Platsen kan jämföras med Uppåkra och Lundeborg (Thomsen 1991).

Gudme finns redan vid Kr.f. men som en begränsad bebyggelse. Under 200-talet expanderar boplatsen och handelsplatsen vid Lundeborg anläggs. I Gudme blir spåren av handel och hantverk tydliga, genom fynd av glas, bronser och terra sigillata, liksom spåren av bronsgjutning (Jørgensen 1995). Denna expansion har en parallell i Uppåkra där materialet förändrar sig under 200-talet, men uttrycken är delvis annorlunda. Det tycks ske en decentralisering av funktioner inom boplatsen och en ny bebyggelsestruktur uppkommer (Helgesson & Stjernquist 2001). Ett specialiserat hantverk blir tydligt främst genom kamtillverkning. Importen är mera blygsam och hittills har endast en glasskärva från en romersk glasbägare framkommit. Därtill skall läggas ett 40-tal romerska denarer från framförallt 2 årh.

En annan plats av intresse i detta sammanhang är Dankirke i Jylland. Boplatsen etablerades under keltisk järnålder och kan under äldre romersk järnålder uppvisa ett exklusivt material, genom vapen och delar av en praktvagn (Jensen 1991). Under yngre romersk järnålder ökar fyndmaterialet och bland fynden märks denarer. Vapen och denarer är fyndkategorier som också känns igen från Uppåkra från B2 och in i yngre romersk järnålder. En stor skillnad är att Uppåkra under denna tid är, liksom i jämförelsen med Hodde, många gånger större än Dankirke.

Det finns uppenbarligen flera platser som etableras under sen keltisk järnålder och som under loppet av romersk järnålder uppvisar ett fyndmaterial, och troligen också funktioner, liknande de som kan beläggas i Uppåkra (Fig. 53). Ett viktigt inslag på flera av dessa platser är förekomsten av denarer. Romerska denarer i Norden har framförallt framkommit på de stora östersjööarna Gotland, Öland och Bornholm (Stenberger 1964), där materialet från Gotland är absolut störst. Fynd är även vanliga i Skåne, Danmark och i Mälardalen. Sett i ett större perspektiv är fynden av denarer norr om limes spridda i ett bälte från områdena norr om Svarta Havet till Östersjöområdet (Lind 1981). Det är därför inte så märkligt att Skånes största denarfynd kommer från Löderup i sydöstra Skåne och inom ett område som ligger nära de denarrika områdena Bornholm, Tyskland och Polen (ibid.). Detta kan i sin tur ge en fingervisning om åt vilket håll kontaktvägarna gick till och från sydöstra Skåne. De flesta fynden av romersk import från landskapet kommer också från sydöstra Skåne och har möjligen kommit in via samma vägar som denarerna (jfr Lund Hansen 1987:231). Ett annat viktigt inslag på flera av dessa platser är förekomsten av vapen. Hur dessa skall tolkas är osäkert men de kan både vara skrot, krigares kvarglömda vapen eller boplatsoffer.

Ett annat fynd talar om delvis andra kontakter och det är en av de två ormhuvudringar som kommer från Vittskövle. Ringarnas fynduppgifter är sådana att det förefaller troligt att de kommer från samma fyndmiljö. Den ena ringen är av typ SVF 350, och kan ha tillverkats i provinsen Noricum (Stenberger 1964:420) eller åtminstone inom provinsialromerskt område (Andersson 1995:80 ff.). Detta kan innebära att denna ring nått östra Skåne via samma vägar som denarer och övrig romersk import. Vittskövleringarna kommer troligen från de norra delarna av socknen, och dessa områden odlades upp under 1800-talet. Inga ytterligare fynd är kända från området men samtidigt har inga undersökningar gjorts. Det är möjligt att dessa ringar kan utgöra en del av ett offerfynd och

paralleller kan då ses i Skedemosse i Bredsätra sn på Öland och Thorsbjerg Mose i Angel sn i Slesvig (Andersson 1993a). Från Skedemosse är sex ormhuvudringar kända och från Thorsbjerg Mose tio (ibid.: 126 ff. och 189). Även andra guldföremål förekommer, bl.a. fingerringar och kolbenarmringar. En kolbenarmring och en halsring i guld har också påträffats i Illerups Ådal i Skanderup sn i Jylland (ibid.). I Vittskövle kan det alltså finnas lämningar som dateras till ett av de mera omvälvande skedena under järnåldern, nämligen mitten av romersk järnålder. De många krigsbytesofferfynden och de många rika gravarna anlades under en tid med många väpnade konflikter, troligen om makten över människor och produktionen inom olika områden. Att detta berört östra Skåne indikerar, förutom offerfyndet från Vittskövle, också flera vapengravar.

Som en kontrast till östra och framförallt sydöstra Skåne uppvisar nordvästra Skånes slättbygder och Rönneådalen förhållandevis få fynd. Vapen och vapengravar är obefintliga, och import- och prestigeföremål få. Det är lite förbryllande att så få fynd kommer från detta område eftersom förutsättningarna är goda. Landskapet är ytterst varierat med flera olika landskapstyper, och Rönne ås biflöden som rinner ner från områdena i nordöst med rika järnmalmsförekomster (Ödman 1998a). I stället beror fyndfattigdomen säkerligen på att ingen aktivt bedrivit järnåldersforskning inom dessa områden. Här finns en stor kontrast till förhållandena på exempelvis Kristianstadsslätten, Österlen och sydvästra Skåne. Ändå finns det från nordvästra Skåne flera fynd som indikerar en struktur liknande den som kan beläggas längs Skånes sydkust eller på Kris-tianstadsslätten, och troligen döljer sig flera hövding- eller stormannasäten bakom fynden. Det rikaste fyndet kommer från Västra Karup (se del II, kap. 6) och ett samlat fynd med 237 denarer kommer från Hasslöv i Halland, endast 16 km från Påarp. Det halländska fyndet innehåller en stor del tidiga, preantoninska denarer vilket knyter det an till jylländska fynd och fyndbilden från romarrikets västra provinser (Silvegren 1999:99). Här finns en skillnad mot myntsammansättningen från exempelvis Uppåkra och Löderup. Det är därmed troligt att fynden från Hasslöv och Påarp nått nordvästra Skåne och södra Halland via andra vägar än importen till södra Skåne, vilket därmed indi-kerar andra kontaktmönster.

Hedeager menar att en tidig statsbildning i Danmark (en arkaisk stat) kan skönjas på övergången mellan äldre och yngre romersk järnålder. Hedeagers arbete fokuseras främst på interna danska faktorer och i mindre grad på överregionala strukturer i Nordeuropa (1990:18). Detta är en av arbetets stora svagheter. Det är omöjligt att diskutera en dansk statsbildning utan att vare sig se till närområdet eller till utvecklingen på kontinenten i stort. Dessutom inskränker sig diskussionen om de överregionala strukturerna till några få omnämnanden i arbetet. Detta gör att man uppfattar den danska utvecklingen som intern och isolerad inom det område som är det nutida Danmark (exklusive Bornholm). Ett annat stort problem är också att de regionala skillnaderna inte beaktas i nämnvärd utsträckning. Att det finns stora regionala skillnader mellan Danmarks olika delar är välkänt, och detta framgår också av Hedeagers genomgång av det arkeologiska materialet (ibid.: Kap. IV-VI). Ett exempel är att mängden romersk import markant avtar som gravgåvor i Jylland vid övergången till yngre romersk järnålder, samtidigt som den ökar i östra Danmark (ibid.:Fig. 116-119). Ett annat exempel är samma förskjutning från väster mot öster av "rika gravar" (ibid.:Fig. 130 och 133). Trots stora skillnader vidmakthåller Hedeager att "knytte tilblivelsen af den tidligste centralmagt i form af kongedømmer i Danmark til overgangen fra ældre til yngre romertid" (Ibid.: 204). En kommentar till detta är att det skiftande materialet snarare skall tolkas som flera parallella utvecklingar, där inte alla nödvändigtvis ledde fram till kungadömen och statsbildningar enligt Hedeagers definition. Att det funnits personer som benämnts kungar och statsliknande bildningar i norra Europa under yngre romersk järnålder är troligt, och Hedeager har härvid pekat på flera viktiga strukturer. Vid sidan av dessa statsbildningar kan det, på andra håll i Danmark, och i norra Europa, ha funnits samhällsbildningar som stått på en annan strukturell nivå (jfr Ringtved 1988 och 1999). Dessutom kan

samhällen med en statsliknande struktur ha splittrats upp, varvid nya konstellationer kan ha uppkommit. Därmed är det svårt att förlika sig med tanken på att *hela* Danmark fr.o.m. yngre romersk järnålder och framåt hade en statsstruktur. Hedeagers beskrivning av statsbildningen i Danmark är alltför generell. I detta sammanhang kan knytas an till Himlingøje och närheten till Skåne. Den rikedom som förmedlas genom gravarna i Himlingøje och dess närmsta omland har ingen motsvarighet i Skåne. Istället finns här en annan typ av rikedomscentra som gör sig gällande under sen äldre romersk järnålder och tidig yngre romersk järnålder, nämligen Uppåkra, som med vapenfynd, en stor specialiserad produktion, importföremål (främst denarer) och många prestigeföremål framstår som ett ledande centra. Som ovan antyddes ingick kanske Uppåkraområdet redan i ett utvecklat stamsamhälle och var på väg att bygga upp en stark ställning i regionen, när Himlingøje uppnådde sin höjdpunkt. Att en statsstruktur hann etableras kring Himlingøje under dess korta storhetsperiod förefaller osannolikt. Snarare bör Uppåkra och Himlingøje ses som två välbärgade centra inom stamsamhället i yngre romersk järnålder, där de olika uttrycken i de arkeologiska materialen har med platsernas olika förutsättningar att göra (se ovan).

Stjernquist kunde 1955 visa på två lokala grupper i Skåne under tidig yngre romersk järnålder med utgångspunkt från keramikmaterialet. Tydlig är uppdelningen av Skåne i en västlig och en östlig grupp (1955:95 ff.). Näsman menar att det i Skåne och Danmark under äldre romersk järnålder säkert fanns mer än 15 avgränsade regioner (stamområden ?) som det kommer till uttryck i den materiella kulturen. Möjligen korresponderar dessa med de uppgifter om stamområden som finns i de samtida skriftliga källorna (1996:60). För Skånes del utgår Näsman från Stjernquists beskrivna struktur och menar att det ev. skall delas in i tre områden (1998b).

4. Stadium III - stamförbunden och de klassiska centralplatserna

Källmaterial och kronologi

I och med detta stadium ändrar det arkeologiska materialet karaktär. Gravar utgör fortfarande en stor del av materialet men proportionerna mellan olika typer av gravar förändras radikalt. De gravar som innehåller ädelmetall, vapen och import är nu bara ett fåtal, medan gravar med smycken och smyckeuppsättningar blir den stora gruppen. Nya fyndkategorier gör sig gällande och påfallande många fynd är av guld. Detta gäller exempelvis guldbrakteater och solidi, varav de flesta framkommit på torr mark. En stor grupp utgörs också av hals- och fingerringar. Vapen och vapendelar försvinner nästan helt från gravarna, men en rad samlade och enstaka fynd innehåller både vapen och utrustningar till ryttare. Dessa är framkomna både på torr och våt botten. Några har karaktären av krigsbytesoffer. Flera samlade och enstaka fynd består helt eller delvis av andra typer av föremål än vapen, t.ex. fibulor och söljor. Slutligen har två fornborgar och några få boplatser tillförts detta stadium.

Under senromersk tid växer flera av de s.k. centralplatserna fram i Sydskandinavien, och det arkeologiska materialet från dessa visar på specialiserade enheter som får en särstatus och en speciell bebyggelsestruktur, som skiljer dem från de ordinära agrarbebyggelserna. Dessa centralplatser är få gentemot de hövdingagårdar eller centrala platser som främst indikerades genom rika gravar under stadium II. Detta kan indikera att de centrala platserna, och därmed vissa grupper i samhället, nu fick inflytande över större områden, och vissa speciella funktioner utgick bara från dessa platser. Detta visar vidare på att vi har att räkna med större politiska och sociala enheter. Detta indikerar en ny typ av samhällsordning, stamförbunden, där flera stammar och hövdingar, under vissa tider, kunde samlas under en gemensam ledning (Näsman 1996). Tiden för detta stadiums början har satts till ca. år 300.

Detta är en tid, "den nordiska guldåldern", när guld och andra prestigeförmål är i omlopp. Vid slutet av äldre germansk järnålder får det arkeologiska materialet åter en annan karaktär. Guldet och prestigeföremålen försvinner nästan helt. Fyndmaterialen från flera centralplatser, exempelvis, Gudme och Sorte Muld, är inte längre lika exklusiva (Jørgensen 1995). I Uppåkra sker en stor förändring i det arkeologiska materialet och efter en period med många importföremål blir materialet, till stor del, inhemskt. De många föremålen från centrala och östra Skåne som indikerar kontakter med sydöstra Europa är specifika för detta stadium och kan ej skönjas senare. Dessa förändringar sker möjligen under 500-talets senare del, och vid denna tidspunkt sätts också slutet för detta stadium.

Kvalitativa aspekter

En markant nedgång i antalet gravar med vapen och vapendelar, import och ädelmetall karakteriserar detta stadium. Som vapengravar har bara två gravar registrerats och dessa är inte nämnvärt rikt urstyrda. Den ena graven innehöll en lansspets. Den andra graven var utstyrd med ett beslag till en svärdsskida och en pärla, och det är tveksamt om denna skall klassificeras som en vapengrav. Jämfört med de rika vapengravarna från stadium II tycks man helt ha upphört att investera i gravar med vapen och vapendelar. Import under detta stadium förekommer i tre gravar och i den ena, från Östra Vemmenhög, fanns bl.a. en glasbägare. I graven fanns också flera lerkärl som visar att seden med serviser i gravar fortfarande lever kvar in i sen romersk järnålder. En liknande uppsättning kommer också från en nyfunnen grav i Järrestad (Stjernquist 2001). I den tredje graven, från Oxie, fanns bara en enstaka glasskärva som importföremål, och möjligen skall denna symbolisera ett helt dryckeskärl. Gravar med ädelmetall inskränker sig till två, och dessa är funna i Bjäresjö och Mölleberga. I den förstnämnda fanns flera guldfragment och dessa har tolkats som ett guldsmycke (Strömberg 1961b:26), och dessutom en fibula, agraffer och en sölja. Den andra gra-

ven är en av Skånes rikast utstyrda kvinnogravar där guld- och silverföremålen består av hängen, spiraler, ringar, hylsor och trådar. Dessutom var graven bl.a. utstyrd med ett reliefspänne, två Husbyfibulor, ringfibula, lerkärl, hornkam, pärlor och en rad andra föremål. Dateringen är ca. 550-600 och flera av fynden talar för kontakter norrut (Larsson 1982). Den rikedom som förmedlas via denna grav står i kontrast till de flesta andra gravar från detta skede, och den begravda måste ha haft en hög ställning i samhället.

Den största gruppen av gravar från detta stadium utgör de som utstyrts med smycken och smyckeuppsättningar. De flesta av dessa är tämligen enkelt utstyrda med en eller två fibulor, medan ett antal är betydligt rikare. Sammanlagt var 25 gravar utstyrda med en till fem fibulor. Bland dessa finns ett antal gravar som genom sina gravgåvor framstår som rika. Det gäller exempelvis en grav från Tottarp som var utstyrd med en bleckfibula av barock form (Stjernquist 1994b). En grav från Östra Vemmenhög hade fem fibulor som gravgods, däribland en s.k. skivfibula. I graven fanns också ett stort antal glas- och bärnstenspärlor. Bland bärnstenspärlorna märks klubbformade; en typ som ibland förknippas med en viss status (ibid.). En grav från Järrestad var utrustad med sex fibulor, varav två praktfibulor. Dessutom innehöll graven många pärlor, glasbägare, silvernål och ett ämbarformat hänge (Stjernquist 2001). Grav 4 resp. 5 från ett gravfält i Oxie var också tämligen rika med fyra resp. två fibulor, och stora uppsättningar av glas- och bärnstenspärlor. I grav 4 fanns dessutom en glasskärva från en glasbägare (Stjernquist 1994b). Grav 18 från Mölleberga har nämnts ovan och dess rikedom har framhållits. Samtidigt skall man komma ihåg att ovan nämnda gravar samtliga daterar sig till 300-talet eller omkring år 400, med undantag för Möllebergagraven som är minst 100 år yngre. Vad som framgår klart är att det anläggs en rad rika kvinnogravar under detta stadium för kvinnor som bör ha tillhört eliten. Dessa blir därmed en indikation på var rika miljöer kan ha varit etablerade, på samma sätt som centralplatserna.

Guldets betydelse i äldre germansk järnålder har diskuterats av många (Fonnesbech-Sandberg 1991 och där citerad litteratur). Som ledarsymboler klassificeras halsringar, vapentillbehör och kolbenarmringar. Halsringarna antas vara knutna till furstemiljöer, men kan också ses i samband med prästerskap och gudadyrkan. Ringarna antas indikera makt- och rikedomskoncentrationer i järnålderssamhället (ibid.: 234). Vapentillbehör av guld, främst i form av delar till svärd, indikerar, enligt Fonnesbech-Sandberg, inte de förnämsta i samhället, utan snarare härförare eller officerare av förnäm rang (ibid.). Ovan (se del III, kap. 3) har förslagsvis framförts att kolbenarmringar både kan indikera den yppersta eliten i samhället och de som tillhörde skiktet därunder. En geografisk analys av centrala platser och utbredningen av kolbenringar (och andra typer av stora guldringar) kan ge en fingervisning om detta förhållande. Där ringarna finns i närheten av centrala bebyggelser kan de både tillhöra eliten och skiktet därunder. Kan inga centrala bebyggelser påvisas kan ringarna antas indikera den högsta eliten. Detta kan visa att sättet att markera en viss position kan ha varierat mellan olika områden.

Fonnesbech-Sandberg diskuterar också en rad andra föremål som kan uppfattas som statussymboler. Solidi har uppenbarligen varit smycken och statussymboler i centrala Danmark (vissa är ögleförsedda), medan det stora bornholmska materialet troligen vittnar om införsel av råmaterial (ibid.:236 f.). Denna uppdelning har viss relevans för det skånska materialet. Två skånska solidi är ögleförsedda och en tredje är genomborrad. Dessa solidi kommer från områden som vetter mot centrala Danmark och bort från Bornholm. Mot Bornholm vetter däremot Hörup på Österlen, där enligt uppgift en solidi är den enda bevarade av ett samlat fynd om 24 mynt. Möjligen vittnar detta fynd om införsel av mynt som råvaror.

Fonnesbech-Sandberg tar upp guldbrakteater och andra hängsmycken (ögleförsedda mynt, hängsmycken) som en grupp. Brakteater är den vanligaste formen av värdighetstecken och amuletter i äldre germansk järnålder. Brakteater och hängsmycken ingick i prestigevarucirkulationen och var de vanligaste föremålen härvid (ibid.:237 f.). Dessa föremålskategorier, och då i synnerhet guldbrakteaterna, kan indi-

kera en rad olika elitära miljöer. Detta förhållande har också framförts av en rad andra forskare (jfr Axboe 1991:200; Andrén 1991:254; Fabech 1991:293; Näsman 1991a:327 f.). En del brakteater har framkommit på centralplatserna och har möjligen också tillverkats där. De kan därmed indikera den yppersta eliten i samhället. De flesta brakteater, däremot, har påträffats på andra platser och indikerar möjligen var tidens stormän residerade. I Skåne har guldgubbar framkommit i Uppåkra och Vä, medan patriser för tillverkning av dylika är kända från Uppåkra, Vä, Järrestad och Smedstorp (se del II, kap. 2).

Guldgubbar är en fyndkategori som kommit att spela en stor roll i diskussionen kring centrala platser och järnålderns samhällsliv. Någon enhetlig tolkning av de små guldblecken finns inte, men Watts tolkning att de skulle vara "tempelpengar" har fått stor genomslagskraft (Watt 1991:99). Guldgubbarnas knytning till centrala platser, stormannasäten, helgedomar och fyndplatser för guldbrakteater är uppenbar (Watt 1991; Fabech 1991 och där citerad litteratur).

Av de fem fingerringar av guld som kan tillföras detta stadium ingår tre i samlade fynd. Ringarna från Maglarp och Valleberga framkom tillsammans med bitguld, och dessa fynd är förmodligen små förmögenheter eller samlingar av råmaterial. Fyndet från Valleberga är speciellt, då det låg i ett "kassaskrin" av sandsten vid påträffandet. Ringen från Norra Vram framkom tillsammans med en silverring och en C-brakteat, och detta fynd kommer att diskuteras vidare nedan.

Tre halsringar av s.k. Bragnumtyp (Ekholm 1918) kommer från Skåne och de är alla lösfunna. Denna grupp av föremål har ej varit föremål för lika långtgående diskussioner i de sammanhang som berör makten i samhället som t.ex. guldbrakteater, och kolben- och ormhuvudringar. Dessa halsringar, och de med dem närbesläktade ringarna av Tureholmstyp (ibid.), förekommer ej i gravar. De är alla lösfunna eller utgör delar av samlade fynd. Enligt Fonnesbech-Sandberg visar dessa ringar på det ledande skiktet i samhället. På samma sätt som ormhuvudringar och kolbenarmringar finns i samma samlade fynd under stadium II, förekommer kombinationen halsringar och kolbenarmringar under detta stadium, exempelvis i det samlade fyndet från Broholm på Fyn (Hedeager 1991; Andersson 1995). Därmed är det möjligt att halsringarna ersätter ormhuvudringarna, som rangindikerande tecken. Kuriost i detta sammanhang är att Ekholm såg ringarna av Bragnumtyp som en typologisk vidareutveckling av ormhuvudringarna av typ C (1918).

Antalet guldbrakteater från Skåne med känd proveniens är 46 och de flesta är av C-typ. Endast i ett fall finns uppgifter om att en brakteat är ett våtmarksfynd, medan övriga framkommit på torr botten. Av de skånska brakteaterna kommer 29 från nio ev. tio samlade fynd. Det osäkra fyndet är från Önnestad, där det anges att brakteaten framkommit på ett ställe "där man ofta funnit guldmynt". Från Önnestad finns också en solidi och möjligen är denna från samma fyndplats (Strömberg 1961b:87). Bland övriga 17 brakteater är 15 enstaka fynd och två har påträffats inom boplatsområdet i Uppåkra. I de samlade fynden av brakteater (Önnestad inräknat) varierar antalet brakteater mellan en till fem eller sex. Det finns en viss osäkerhet om hur många brakteater som ingick i ett fynd från Slimminge (Mackeprang 1952:165 f.). Fyra samlade fynd består endast av brakteater, medan det finns en kombination med andra föremål i övriga sex. Hedeager delar in de danska brakteatfynden i små och stora fynd. De små fynden innehåller en eller två brakteater, och är sällan påträffade tillsammans med andra föremål. De stora fynden innehåller tre eller fler brakteater och dessa innehåller alltid andra föremål (1991:205). Flera av de skånska fynden stämmer inte in i denna bild. Fynden från Börringe, Förslöv och Östra Vemmenhög består av tre eller flera brakteater, men saknar andra fynd. Hedeager menar att de stora brakteatfynden skall ses som nedläggningar med officiell sakral prägel (ibid.:207 f.) och, denna tolkning skulle därmed kunna ha relevans för fynden från Börringe, Fjärestad, Förslöv, Slimminge och Östra Vemmenhög. Övriga brakteatfynd, menar Hedeager, kan tolkas som skatter, dvs. undangömda förmögenheter eller värdeföremål som lagts ner för att säkra ägarens tillgång till dem i ett senare liv (ibid.:208).

Två andra guldföremål kan nämnas i detta sammanhang. Det rör sig om ett genombrutet hängsmycke med ett djur i stil I från Skurup, och den s.k. guldörnen med filigran och inlagda halvädelstenar från Bosjökloster. Örnen är troligen ett byzantinskt arbete (Fabech 1993). Båda föremålen är av yppersta kvalitet och visar på elitära grupper i samhället.

Av vapendelar i guld finns bara en svärdsknapp med datering till detta stadium. Den är påträffad i en mosse i Skurup och är rikt filigranornerad i stil I. Enligt Fonnesbech-Sandberg kan denna typ av föremål indikera en klass av krigare som stod under den absoluta eliten i samhället. Också flera vapen, vapendelar och detaljer till krigarnas utrustningar har framkommit som enstaka fynd från denna tid i Skåne. Det rör sig om en lans, ett svärd, beslag till en hästmundering och beslag till en krigarutrustning (Strömberg 1961a). Beslaget till hästmunderingen visar på förbindelser med donauländskt område (ibid.:90). Från boplatsområdena i Vä och Uppåkra kommer flera vapen, och dessa diskuteras nedan i samband med beskrivningen av platserna.

Flera fynd av enstaka föremål kan klassificeras som import- och/eller prestigeföremål. Till sen romersk järnålder (C3) daterar sig en glasbägare och denna har framkommit i omgivningarna kring Lund. Den är importerad från romerskt område (Lund Hansen 1987:449). Lundabägaren vill Stjernquist se i samband med ett rikt komplex. Hon menar att den är ett gravfynd och att det finns en knytning till Uppåkra (1999:69 f.). Också fyra relieffibulor kan räknas till gruppen av exklusiva föremål. Mest kända är två relieffibulor från Grönby som Strömberg m.fl. menar är en depå (1961a:96). De båda andra fibulorna kommer från Simlinge och Björnekulla, och är lösfunna. Nyare fynd av relieffibulor från Mölleberga (Önsvala, grav 18, Larsson 1982) och flera fynd från boplatsområdet i Uppåkra visar på andra deponeringssätt. I de båda senare fallen finns en klar knytning till elitära miljöer, och i fallet Uppåkra ett hövdinga- eller kungasäte. Vissa fibulors roll på Uppåkra kan diskuteras, och brottstycken av desamma kan vara en del av platsens metallförsörjning (äldre smycken som demonterats). Samtidigt är det troligt att de hela fibulorna från Uppåkra varit i bruk av kvinnorna på platsen, och detta styrks av den nästan totala frånvaron av praktfibulor, eller fragment därav, på andra boplatser i Skåne.

En rad samlade fynd från Skåne skall troligen betraktas som offerfynd. Redan i slutskedet av stadium II började offermossarna i Gullåkra och Hassle-Bösarp att utnyttjas. Fyra lansspetsar är kända från Gullåkra, men det är osäkert om de kommer från mossen. Två av dem kan dateras till sen romersk järnålder och dessa menar Stjernquist kommer från mossen. De två andra spetsarna kan dateras till äldre germansk järnålder, och kan lika gärna utgöra ett gravfynd (Stjernquist 1996b:107 ff.). Lansspetsarna från Gullåkra utgör ett påtagligt inslag inom Uppåkras "kärnområde" som för övrigt karakteriseras av frånvaron på vapen. Kronologiskt (sen romersk järnålder/äldre germansk järnålder) och typologiskt (lansspetsar, varav vissa avsiktligt destruerats) ansluter Gullåkra-spetsarna väl till de som framkommit i Uppåkra, och det är troligt att det finns ett samband mellan dem. Det är möjligt att deponeringarna utförts av grupper för vilka vapnen spelade en viktig roll (eliten, hirden). Under förutsättning att spetsarna från Uppåkra är offrade framträder en dualitet i offersedan som kanske visar på att detta är en brytningstid också för denna del av samhällslivet. Vissa offer görs i enlighet med traditioner från tidigare, dvs. nedlägges i mossar, och då i likhet med de fynd som finns belagda från många håll i Sydskandinavien. Andra vapenoffer utförs på centrala boplatser som då kan framträda i vapenfynden från Uppåkra, Vä, Sorte Muld och Dankirke (se del II, kap. 2 och del III, kap. 3). I Hassle-Bösarps mosse kan fynden dateras till sen romersk järnålder och äldre germansk järnålder. Här rör det sig uppenbarligen om flera deponeringar, och bland fynden märks lans- och spjutspetsar, svärd, sölja, remändebeslag, fyrkantiga beslag (till krigarutrustning), sadelbeslag, keramik, och människo- och djurben (Stjernquist 1974). Vapen och ryttarutrustning från Hassle-Bösarp skall förmodligen tolkas som krisbytesoffer. Ben- och keramikmaterialet har en mera profan karaktär och skall möjligen förknippas med fruktbarhetskult. Offerhandlingarna

i mossen kan därmed vara både kollektiva och individuella (ibid.:52).

Fyndet från Göingeholm i Häglinge kan dateras till ca. 400 (Fabech 1993) och visar på kontakter med pommerskt, norskt och möjligen också jylländskt område (Arne 1937). Fabech har tolkat detta fynd som en silverdepå (1993), men bärnstenen utgör en så stor och viktig del av fyndet att denna tolkning bara kan gälla för en del av fyndet. Möjligen rör sig detta om en undangömd skatt, där man samlat ihop sina värdefulla föremål. Silverblecksfibulan och bärnstenspärlorna är exklusiva föremål, och möjligen är det en stormans samlade förmögenhet som deponerats. Fynden från Sösdala i Norra Mellby och Fulltofta i socknen med samma namn består framförallt av beslag till sadlar och seltyg. Dateringen är början av 400-talet och dessa två deponeringar har tolkats som likfärdsoffer. Fynden visar på kontakter med Öst- och Centraleuropa, och att människor i centrala Skåne var insatta i ritualer och offerseder som utfördes av hunnerna i Centraleuropa (Fabech 1993). Fabech karakteriserar dessa människor som "nouveauriche", som framgent kom att bli väletablerade stormannasläkter inom detta område. Ett fyndmaterial som påminner om fynden från Fulltofta, Hassle-Bösarp och Sösdala kommer från Åmossarna i Onslunda. Fyndet består bl.a. av beslag till en sadel, en sölja och ett betsel, och kan dateras till början av 400-talet. Troligen är detta ett krigsbytesoffer (Fabech 1991), och står därmed funktionsmässigt och kronologiskt fynden från Hassle-Bösarp nära. Ett annat fynd med datering till början av 400-talet kommer från Brönnestad, och består av ett beslag till en svärdskida och en sölja. Föremålen påträffades vid Finjasjöns strand och visar på kontakter med det östra Östersjöområdet (Fabech 1993). Troligen rör sig detta också om ett offer. Sjörupsfyndet från Häglinge består bl.a. av söljor och vapendelar, och kan dateras till slutet av 400-talet. Fyndet har tolkats som en silverdepå (ibid.). Slutligen skall några enstaka fynd som framkommit i mossar nämnas. Ett silverbeslag till en svärdskida kommer från Häckeberga mosse i Genarp och ovan har en svärdsknapp i guld från Skurup nämnts. Dessa utgör troligen offer och kan indikera att större fyndmaterial, möjligen krigsbytesoffer, finns i de aktuella mossarna. Ett tredje fynd är en silverhalsring från en mosse i Revinge, som troligen också skall betraktas som ett offerfynd.

Fornborgar utgör en förhållandevis liten kategori av fornlämningar i Skåne. Två borgar har givit 14C-dateringar som överensstämmer med detta stadium (Alebo 1996; Ödman 1998b). Den ena är Stenshuvud, belägen vid kusten strax söder om Ravlunda. Den andra är Hälleberga backe i Gumlösa, centralt i Almaåns dalgång. Placeringen av borgarna skiljer sig från varandra och troligen har de uppförts för olika ändamål (se nedan).

Under detta stadium finns det några boplatser som kan uppvisa en varierande grad av specialisering (se del II, kap. 2)

Spridningen av fibulamaterialet från Uppåkra under detta stadium visar att även de nordligaste delarna av boplatsområdet successivt börjar att utnyttjas. Ett femtiotal fibulor kan dateras till C3 och övergången till äldre germansk järnålder, och påtaglig är en koncentration av fibulor (framförallt haraldstedfibulor) från området söder om Uppåkra kyrka (Helgesson & Stjernquist 2001:151). Fibulamaterialet från äldre germansk järnålder uppgår till drygt 100 st. och har ännu ej publicerats, avseende typer och spridningsmönster. En produktion av hornkammar kan beläggas på Uppåkra med en trolig början under slutet av stadium II, men allra senast under C3. Denna produktion var mycket omfattande och syftade till att förse ett betydligt större behov än den egna boplatsens. Det finns spår av kamtillverkning från Lundeborg och Hørup i Danmark (Thomsen 1990; Sørensen 2000) under denna tid men materialet är inte så omfattande material som det från Uppåkra. Koncentrationen av detta hantverk till få platser kan indikera att kammarna tillverkades av specialister. En del kammar har gått till avsalu, men kammar kan också ha ingått i olika transaktioner av social karaktär, dvs. i olika redistributiva system. Har kamtillverkningen varit styrd av några få inom järnålderssamhället kan exempelvis också brons- hantverket ha varit det. Spår av detta hantverk har ännu inte kunnat beläggas på Uppåkra från detta stadium, men väl från stadierna före och framförallt efter. Indirekta

spår finns däremot, exempelvis i kraftigt fragmenterade fibulor. Det är dock högst sannolikt att fibulor tillverkades på Uppåkra under denna tid, vilket framtida undersökingar får visa. Hårdh menar att ett experimenterande med former från olika delar av Europa kan påvisas i fibulamaterialet från Uppåkra, vilket vidimerar en produktion på platsen (muntl., B. Hårdh). Andra viktiga spår efter metallhantverk är de två patriser till guldgubbar som framkommit. Dessa antyder att man på Uppåkra tillverkat de små guldblecken som tillskrivs stor betydelse för det sociala och religiösa livet i järnålderssamhället (Watt 1991). Härmed kan det högstatushantverk, som bearbetningen av guld måste ha utgjort, också beläggas på Uppåkra. Ett annat och något osäkert spår efter avancerat hantverk är fem likarmade spännen som är förgyllda och/eller har inläggningar av halvädelstenar. Det har ovan föreslagits att dessa kan ha tillverkats på Uppåkra som en sammanblandning mellan nordisk och kontinental stil. Spännena indikerar också kontakter mellan Uppåkra och thüringskt/frankiskt område (se del II, kap. 2).

Andra föremål i Uppåkramaterialet visar också att de kontinentala förbindelserna var livliga under detta stadium. Denarerna omtalades under stadium II, men vissa av dem kan ha anlänt till Uppåkra under detta stadium (se ovan). Minst sju fibulor och därtill ett antal beslag är av kontinental tillverkning, troligen från frankiskt område (Branca *et al* 1999; LUHM 31000). Flera är tämligen exklusiva stycken i guldcloisonné, eller i brons, överlagda med guld och infattade halvädelstenar. Det finns inget som tyder på att det skett en medveten införsel av dessa kontinentala smycken. Snarare är det troligt att de ingått i olika transaktioner av social karaktär mellan hövdingar och furstar på kontinenten, och i Sydskandinavien. Detta styrks också av att dylika exklusiva kontinentala föremål ej har framkommit på några andra boplatser i Uppåkras närhet. Spår efter utomskandinaviska kontakter är också ett antal glasskärvor från glasbägare. Den äldsta glasskärvan kan dateras till C2-C3 och tyngdpunkten i materialet ligger tidigt i yngre järnålder (Stjernquist 1999). De flesta av dessa glasskärvor kommer från bägare som tillverkats i Rhenlandet (ibid.). Det är osäkert om glaset nått Sydskandinavien som hela kärl eller som skärvor för att användas, exempelvis vid tillverkning av glaspärlor.

En fortsatt förekomst av vapen, delar av vapen och delar till krigarnas utrustningar kan beläggas under detta stadium i Uppåkra. Från flera håll av boplatsområdet kommer en svärdsknapp, samt lans- och spjutspetsar. Dessa föremål kan vittna om krigare som varit knutna till platsen, men kan också ses som skrot. Det ena behöver inte utesluta det andra. Exeptionell i Uppåkramaterialet är den koncentration av lans- och spjutspetsar som kunnat beläggas inom området söder om Uppåkra kyrka, och som möjligen vittnar om offerhandlingar på platsen. Deponeringarna påbörjades under C1b/C2, dvs. i slutet av stadium II, och har pågått in i äldre germansk järnålder (Hårdh 1999a). Det går ännu inte att bestämma ifall deponeringarna skett vid ett par tillfällen eller kontinuerligt. Åsikten har framförts att 400-500-talet innebär att en viss del av det kultiska livet förändras (Fabech 1993; Hårdh 1999a och där citerad litteratur). Mossarna nyttjas inte längre i samma utsträckning som kultplatser, och i stället tycks byggnader (hallar) och boplatser, till stor del, överta denna roll. Sett i detta perspektiv är de kultiska uttrycken i Uppåkra under äldre gemansk järnålder anmärkningsvärda, men kanske inte oväntade. Däremot utförs de tidigaste deponeringarna på boplatsen uppenbarligen redan i C1b/C2 och detta är kanske mera anmärkningsvärt. Samtidigt måste vi betänka att andra platser (Himlingøje, Gudme, Sorte Muld) tillskrivs en exeptionell betydelse i samhällslivet genom att uppvisa ett källmaterial som markant avviker från det gängse. Detta förhållande måste vi också räkna med för Uppåkra, och detta är en form av signum för dessa platser. De centrala platserna upptog mycket av tidens politiska, sociala, religiösa och kulturella strömningar och utvecklades därför på ett annat sätt än de vanliga byarna.

Ett annat kännetecken för Uppåkra under detta stadium är den exklusiva inramning som framträder genom det arkeologiska materialet. Från platsen kommer bl.a. guldbrakteater, guldgubbar, genombrutet guldhänge, relieffibulor, ett hängsmycke med ormar i silver och överlagt med guld, silverbägare, agraffer i silver och

guld, kapselberlock i guldcloisonné, beslag i guldcloisonné, svärdsknapp i silver, galthuvud i silver, och dessutom de kontinentala fibulor som nämndes ovan. Det lilla galthuvudet är ornerat i stil B, och kan möjligen höra till det sena 500-talet eller omkring år 600. Ett exklusivt drag är också den stora mängden bronsfibulor. Påfallande många av ovan nämnda föremål är intakta och vittnar om att de skall uppfattas som brukbara föremål, och inte som skrot för metallförsörjningens skull. Bilden av Uppåkra som en rik plats med externa kontakter framträder tydligt under detta stadium.

Förhållandena i Vä är annorlunda än de som påvisats för Uppåkra. Under stadium II var det ganska lite i källmaterialet som indikerade att platsen hade en speciell särstatus. Under detta stadium blir spåren tydligare, bl.a. genom flera fynd av vapen och delar till krigarutrustningar. Speciellt här är en remhållare till en svärdskida i silver och niello, och dessutom ett ringbrynjefragment och en sporre. Unikt i Vä-materialet är ett fynd av två guldbrakteater, och en efterbildning i förgylld brons. Brakteaterna är av typen med breda bårder. Fyndet framkom under 1600-talet och i samband härmed uppges också fynd av vapen, bl.a. ett svärd och pilspetsar. I fyndmaterialet finns också en patris till en guldgubbe som visar på högklassigt metallhantverk. Materialet från Vä ger platsen en tämligen exklusiv inramning. Tilläggas skall att det finns omfattande kulturlager med huslämningar på platsen (Stjernquist 1951). Det särpräglade materialet från Vä är som tydligast under detta stadium, vilket inte kan beläggas i samma utsträckning tidigare eller senare. Därmed är denna storhetstid i Vä kronologiskt synkron med exempelvis Gudme (Thrane 1991b, Jørgensen 1995).

Förhållandena för Fjälkinge är osäkra för denna period. Materialet är inte särledes omfattande, men ett exklusivt inslag är ett lunulaformat hänge i guld-cloisonné med inlagda stenar. Liknande är kända från vitt skilda delar av kontinentalgermanska och hunniska kulturområden (Utställningskatalog. *Germanen, Hunnen und Awaren* 1987:110, 163 ff., 180 f., 222, 341 f., 376 f., 431 och 512).

Spridningsmönster

För stadium II framhölls flera olika centra i Skåne fördelade på två olika kronologiska skikt (se del III, kap. 2). Vanligen representerades dessa centra av ett rikt fynd, oftast ett gravfynd, och dessa hade en förhållandevis jämn spridning. Två områden avvek från detta mönster. På Österlen finns en förtätning av rika miljöer som tolkats som en konkurrens mellan flera olika centra under B1b-C2/C3. Denna konkurrens har troligen varit ett led i sökandet efter nya maktpositioner. Området ("kärnområdet") kring Uppåkra skiljer sig också genom den nästan totala frånvaron av import, vapen och rika gravar. Detta kan betyda att Uppåkra redan innan B2 uppnått en överhöghet över detta område, varför markeringar med dylika statussymboler varit onödiga. Området hade dessutom en annan struktur där många av tidens samhällsviktiga funktioner var koordinerade från en stor centralplats.

Under detta stadium ändrar sig fyndbilden i Skåne markant (Fig. 32). Fynden är nu spridda till betydligt större delar av landskapet. Borta är den koncentration som fanns till södra Skånes kusttrakter. Inom de inre och mera höglänta delarna av södra Skåne finns en gles, men påtaglig, spridning av fynd. Också påtagligt är de många fynd som är lokaliserade till västra och centrala Skåne. Fyndtomma är fortfarande större delen av de inre, skogsklädda delarna av norra Skåne. Med utgångspunkt från de kvalitativa aspekter som redogjordes för ovan, kan högsta status indikeras av centrala platser, dit speciella funktioner var lokaliserade, samt fyndplatserna för de stora guldhalsringarna. Detta betyder att Uppåkra, Vä, Flackarp, Skabersjö och Östra Hoby kan räknas hit. Skånes enda kolbenring diskuterades under stadium II, men ringen daterar sig möjligen till detta stadium (se del II, kap. 6), och då skall också Glostorp uppfattas som en plats med högsta status. Högsta status bör också grav 18 från Önsvala, Mölleberga, ges. Den är mycket rikt utstyrd, och anlagd i en tid när rika gravar, och gravar överhuvudtaget, saknas i stora delar av Sydskandinavien. Hög status tilldelas också områdena kring Ravlunda, och Dybäck. Inom dessa begränsade områden

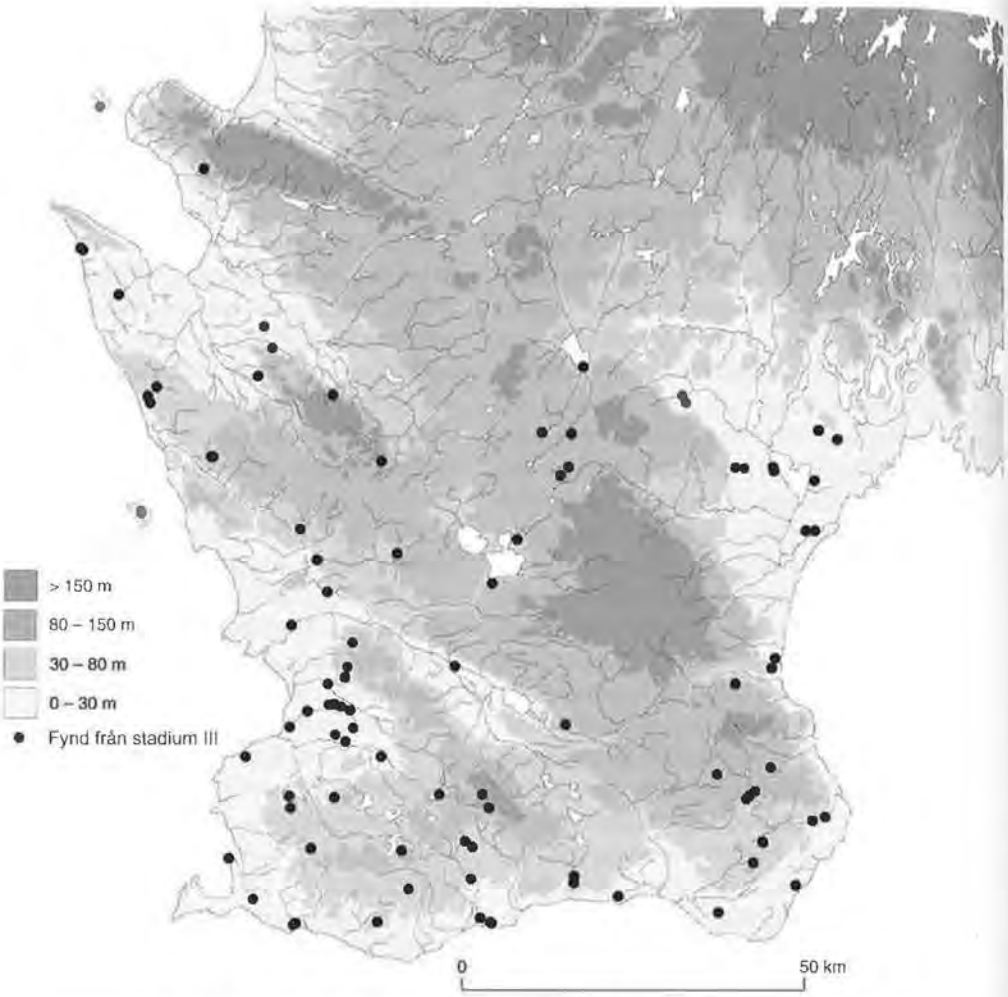

Fig. 32. Sammanställning av fyndmaterialet från stadium III. Tab. 1, 3, 4, 5, 6, 9, 10, 11, 12, 13, 14.

finns ovanliga koncentrationer av prestigeföremål, men det har inte varit möjligt att peka ut några speciella platser som kan uppfattas som centra. Det är istället områdena som skall uppfattas som centrala. En hög status ges också fynden från ett stort område i centrala Skåne och här är det inte heller möjligt att peka ut speciella centra.

Regionala mönster

Inom Kristianstadsområdet framstår Vä med tjocka kulturlager som en centralplats. Tidigare har argumenterats för att Fjälkinge kan ha utgjort ett regionalt centrum, men kanske inte av samma dignitet som Vä under denna tid (Helgesson 1997a). Det övriga materialet från Kristianstadslätten utgörs av ett par vapenfynd, ett beslag, en solidi, en brakteat och en rik grav. Hela området framstår som en väl avgränsad enhet med Vä som den tongivande platsen, Fjälkinge som någon form av mindre centra och flera andra bebyggelser med en viss högre status jämt spridda inom området. I detta material finns flera föremål som är importerade eller tillverkade efter främmande förebilder. Det gäller ett beslag från Norra Åsum, ett guldhänge från Fjälkinge, två nålar från Rinkaby, en solidi

från Önnestad och möjligen också en remhållare från Vä (Strömberg 1961a). Nålarna har paralleller i Baltikum (Strömberg 1961a), remhållaren i Württemberg (ibid.), medan det övriga materialet talar för kontakter med sydöstra Europa (Fabech 1993; Fjälkinge 1999:21).

Ca. 25 km uppströms Helge å och Almaån från Vä räknat ligger fornborgen Hälleberga backe. Dess placering är något isolerad från andra fyndplatser i nordöstra Skåne från denna tid och dess roll är inte utredd. Den kan ha varit en viktig kontrollpunkt, både ur militär och kommersiell synvinkel. Kanske fanns det ett embryo till en elitär grupp inom detta område (Göinge) som sökte skapa sig en egen maktposition, bl.a. genom uppförandet av borgen. Under följande stadier kommer flera prestigeföremål från detta område, vilka kan indikera ett stormannasäte. Samtidigt måste kontrollen av ett handelsnät bestå av en rad stödpunkter och borgen kan alternativt ha anlagts av bebyggare på Kristianstadsslätten för att trygga vattenvägen norrut. Möjligen fanns det någon form av allians mellan bebyggarna i Göinge och på Kristianstadsslätten som hade att sörja för transporterna.

Inom området kring Ravlunda, dvs. centrala Albo härad, kan inget direkt centra utpekas under detta stadium. Under stadium II påvisades två grupperingar, varav den västra bl.a. genom den magnifika guldhalsringen från Burahus. En solidi med t.p.q. 461 är påträffad nära Burahus , varefter prestigeföremål inte är kända från detta område. Från den östra delen av Ravlunda, dvs. i anslutning till Verkeåns och Klammersbäcks mynningar, och kusten, har minst fyra guldbrakteater och en guldgubbe påträffats. Två brakteater är av typen med breda bårder. Söder om detta komplex, och ute vid kusten, ligger fornborgen på Stenshuvud. Den är belägen i gränsområdena mellan Albo härad och Österlen, och i ett markant läge med utsikt över hela Hanöbukten. Den kan ha varit knuten till den rika bebyggelsen vid Ravlunda som en kontrollpunkt för detta område. Samtidigt är avståndet kort till Österlen och den rika bebyggelse som fanns där. En tolkning är att den skall knytas till båda områdena vilket då indikerar att dessa kan ha ingått i samma politiska system under denna tid.

I sydöstra Skåne, Österlen, tycks förhållandena ändra sig gentemot stadium II. Den position som tillskrevs Simris kan inte påvisas för detta stadium. Från flera platser kommer rika källmaterial som kan indikera olika centra, men någon centralplats i likhet med Vä eller Uppåkra har inte lokaliserats. Om någon sådan funnits får framtiden utvisa. En viktig plats är Östra Hoby, där en guldhalsring påträffats. Detta är det mest prestigefyllda föremålet från Österlen från detta stadium, vilket gör att Östra Hoby kanske skall uppfattas som ett hövdingasäte och kanske en ledande plats på Österlen efter Simris. En annan plats som framstår som viktig är Hammenhög med fynd av en solidi och en guldbrakteat, och möjligen finns här en kontinuitet tillbaks till den rika graven från C1b/C2. Övriga fynd från detta område har en jämn spridning i likhet med den från Kristianstadsområdet, och möjligen kan här också utläsas en struktur med ett centra och flera stormannamiljöer. Speciell är den uppgift om att en solidi från Hörup ursprungligen kommer från ett samlat fynd om 24 mynt. I detta sammanhang kan knytas tillbaks till stadium II och denarskatten från Löderup. Är det en tillfällighet att Skånes största fynd av denarer resp. solidi är framkomna bara ca. 5 km från varandra, eller vidimerar närheten dem emellan att detta kan vara ett viktigt område vid införseln av ädelmetall, bl.a. i form av mynt. Det är omöjligt att entydigt svara på denna fråga men detta skulle kunna vara en förutsättning för många av de rika miljöerna på Österlen. Spridningen av denarer i fria Germanien har redovisats av Lind och de större fynden har framförallt en östlig spridning, från området norr om Svarta Havet till Östersjöområdet (1981:Map 3). Också importen av solidi har en östlig karaktär (Kromann 1989:9) och många solidifynd från Bornholm har tolkats i termer av metallimport (Fonnesbech-Sandberg 1991). En annan plats är Järrestad, där resultaten från undersökningarna år 2000 ännu ej publicerats. Klart är att platsen framstår som en elitär miljö med bl.a. en rik kvinnograv från C3 och en produktion av guldgubbar. Med datering till följande stadier finns en undersökt stormannagård som möjligen varit tongivande inom ett större område (Söderberg 2001). Fynden från Åmossarna i Onslunda kan

tolkas som ett krigsbytesoffer med datering till äldre germansk järnålder. Fyndplatsen ligger i gränslandet mellan slättbygderna på Österlen och den sydligaste utlöparen av Linderödsåsen. Det är troligt att denna offerplats skall knytas till Österlens centrala delar, där möjligen de styrande på platser som Hammenhög eller Östra Hoby varit de som styrt offerhandlingarna. Flera andra platser på Österlen har givit ett statuspräglat material och kan uppfattas som stormannasäten, t.ex. Valleberga, Östra Vemmerlöv, Simris och Smedstorp.

I likhet med Ravlundaområdet har det ej heller varit möjligt att påvisa ett speciellt centra för gränsområdena mellan Ljunits och Vemmenhögs härader (Dybäcksområdet). Från områdena kring Skivarpsån och Dybäcksån finns en ansenlig samling av prestigeladdade fynd. Äldst är två gravar från C3 i Östra Vemmenhög med bl.a. romersk import och en rik smyckeuppsättning. De är framkomna 3 till 4 km från Öremölla och visar på en fortsatt tradition i anläggandet av rika gravar. Från Östra Vemmenhög kommer också tre guldbrakteater, som enligt uppgift är funna på Dybäcks ägor. Ca. 5 km norr om Östra Vemmenhög ligger Hassle-Bösarps offermosse som började att nyttjas i slutet av stadium II. Flera av mossfynden från detta stadium har karaktären av krigsbytesoffer. Norr om Hassle-Bösarp ligger Skurup, och härifrån kommer en svärdsknapp i guld och ett guldhängsmycke med djur i stil I. Båda är förstklassiga arbeten och åtminstone svärdsknappen är ett mossfynd. Alla dessa fynd samlar sig inom ett område som mäter ca. 10x15 km.

Från backlandskapet norr om detta område kommer ett mossfunnet svärdskidebeslag från Genarp, och två större brakteatfynd från Börringe och Slimminge. I Slimmingefyndet ingår också ett hängsmycke av guld. Fynden från backlandskapet ligger ungefär mitt emellan Dybäcksområdet och centralplatsen Uppåkra (se nedan). Det är därmed ett område som skulle kunna ligga inom dessa centras intressesfärer. Möjligen har bebyggarna inom dessa marginella områden kunnat utnyttja det strategiska läget mellan två centralbygder, och fungerat som producenter av subsidier eller förmedlare av varor. Från kustområdena öster om Östra Vemmenhög kommer en solidi och en rikare grav, och väster om Östra Vemmenhög finns två fyndställen för reliefspännen, bl.a. Grönby, där två spännen möjligen kommer från en grav.

Den koncentration av prestigefynd som finns inom Dybäcksområdet visar på att hela området varit någon typ av centralområde. De äldsta fynden är gravar och de är funna närmast kusten, men under loppet av det här skisserade stadiet tycks centrats tyngdpunkt att förflyttas något inåt landet. De fynd som finns uppe i backlandskapet och på Romeleåsen har deponerats en bit från detta centra och det är osäkert hur dessa skall tolkas. De skulle kunna visa på högrestatusmiljöer som etablerats genom en kolonisation in i backlandskapet och dessa skulle därmed kunna ha varit någon form av undercentra gentemot Dybäcksområdet eller Uppåkra. De skulle också kunna vara produkterna av offerhandlingar i något centras regi. Samtidigt kan inte centrat vid Dybäck och dessa tänkta undercentra beläggas under nästa stadium. Är det en riktig tolkning att det uppstår ett system med centra och undercentra inom Dybäcksområdet, tycks det vara ett förhållandvis instabilt system, vars roll spelas ut ganska snabbt.

En koncentration om fyra ev. fem fynd eller fyndplatser som indikerar elitära miljöer ligger samlade söder om Lund. Det rör sig om boplatsen Uppåkra, guldhalsringar från Flackarp och Skabersjö, och grav 18 på Önsvalagravfältet i Mölleberga. Eventuellt indikerar kolben- armringen från Glostorp ett femte centra (se del III, kap. 3). Glostorp och Skabersjö gränsar till varandra och fynden från dessa platser kan eventuellt komma från samma elitära miljö. Dessa fem fyndplatser är alla lokaliserade inom ett ca. 10x20 km stort område, på och i anslutning till Lundaslätten. Det verkar osannolikt att detta skulle vara fem självständiga centra, vart och ett styrande sitt eget lilla område. Detta emotsägs också av den allmänna uppfattningen av enheters storlek under detta stadium (jfr Närman 1998a och där citerad litteratur). I stället bör platserna ingå i ett och samma system. Rikast i denna skara av elitära miljöer är Uppåkra, där man kan belägga alla de speciella funktioner som bör karakterisera ett centra (se del I, kap. 6). Till platsen kan en specialiserad produktion,

ett långväga varuutbyte och religiösa aktiviteter knytas. Ett exklusivt och stort smyckematerial av guld, silver, brons och halvädelstenar visar på rikedom och en ledande klass, och många vapendelar om ett väpnat följe. Det råder ingen tvek-an om att platsen var den mest inflytelserika inom ett större område under denna tid. Sett i ljuset av detta bör övriga tre eller fyra fynd indikera någon form av stormannasäten, som troligen stod i ett beroendeförhållande till Uppåkra. Dessa var kanske säten för de mest prominenta stormännen under denna tid, och deras status och rikedom var beroende av att det samhällssystem de tillhörde hölls vid liv och utvecklades. I detta kan ha legat skyldigheter gentemot de styrande i Uppåkra, som att bistå med transporter, subsidier och råmaterial. De kan också ha haft organisatoriska uppgifter, som att stävja inre kon- flikter eller sörja för att kommunikationerna var säkra. Geografiskt sett ligger dessa undercentra på strategiskt viktiga platser. Flackarp ligger vid den första lilla forsen uppströms Höje å och detta är ett lämpligt ställe att passera ån på, eller för att lasta om vid transporter på ån. Önsvala ligger mitt emellan Sege å och nuvarande väg 108 (Helgesson 1997b:75), och båda var förmodligen viktiga kommunikationsleder i äldre tider. Skabersjö och Glostorp ligger precis där det sydskånska backlandskapet möter Segeådalen och slättlandskapet väster därom. Detta är ett område där Lundaslätten och Söderslätt möts, och här bör ha funnits en naturlig passage i landskapet. Dessa fyra platser ligger alla inom det "kärnområde" runt Uppåkra som påpekades under redovisningen av stadium II, och som framförallt karakteriserades av frånvaron på importföremål, vapen och vapengravar. Från samma område kommer också en rad andra fynd, som kan indikera stormannasäten och komplettera bilden av ett rikt "kärnområde". Detta gäller exempelvis ett par fynd av guldbrakteater och solidi, ett par rika gravar och ett rembeslag som bör ha tillhört en krigares utrustning.

Från de sydvästligaste delarna av Skåne, och mitt emellan de centrala bygder som pekats ut kring Uppåkra och Dybäck, finns en liten grupp om fem fyndplatser med gravar och guldfynd. Om dessa haft en knytning till Uppåkra eller Dybäcksområdet, eller indikerar en självständig gruppering är oklart.

Det centrum som påvisades i Västra Alstad under stadium II kan inte beläggas efter C2. Vid denna tid framstår både Uppåkra och Dybäcksområdet som centra, och möjligen har Västra Alstad konkurrerats ut.

Förutom brakteatfynden från Börringe och Slimminge kommer ytterligare ett par särpräglade fynd från backlandskapet i södra Skåne. Det ena är en silverhalsring av skandinavisk typ från Revinge mosse. Dess fyndställe ligger nära Kävlingeån och möjligen finns ett samband med bygderna i västra Skåne. Från Södra Åsum, som ligger inom den välavgränsade bygd som de centrala delarna av Färs härad utgör, finns en guldbrakteat med bred bård (den största kända brakteaten). Denna brakteat skall troligen ses i samband med dylika i Vä och Ravlunda. Södra Åsum ligger centralt inom Färs härad och det sydskånska backlandskapet. Möjligen har detta område varit en bygd i mellanställning gentemot de mera centrala slättområdena. Fyndet från Södra Åsum kan indikera en stormannamiljö med ett kontaktnät som vetter både österut (brakteaten) och västerut (Kävlingeån som transportled ner till Lundaslätten).

Från detta stadium kommer en rad exklusiva fynd från centrala Skåne, och dessa har diskuterats av bl.a. Norberg, Arne, Strömberg och Fabech (1931; 1937; 1961a; 1993). Fynden är koncentrerade till områdena mellan Ringsjöarna och Finjasjön, och inom detta område finns få prestigeartade fynd från tidigare stadier. Till skillnad från ovan beskrivna områden finns här inget klart centrum eller ens ett avgränsat område som skulle kunna betecknas som ett centralt kärnområde. Fyndplatserna ligger inom ett område som mäter 10x35 km. Norberg gör en beskrivning av fynden från Fulltofta, Sjörup och Sösdala, men tar inte ställning till hur de skall tolkas (1931:104 ff.). Arne publicerar fyndet från Göingeholm och ser ett geografiskt samband med ovan nämda fynd. Han menar också att fynden tyder på närvaron av ett folkvandringstida rike (1937:81 ff.). Strömbergs tolkning av fynden är att de utgör krigsbytesoffer i paritet med framförallt fynd från Danmark (1961a:84). Fabech har nyanserat tolkningen av dessa fynd

och vänder sig emot att de skulle utgöra krigsbytesoffer. Fynden från Sösdala och Fulltofta tolkas som likfärdsoffer, fyndet från Göingeholm som en silverdepå och fyndet från Sjörup som en trolig silverdepå (1993:205 f.). En stor del av Göingeholmsfyndet utgörs av bärnstenspärlor och dessa skall nog snarast uppfattas som statusobjekt. Troligen är fyndet en skatt som gömts undan. För fynden från Bosjökloster (guldörnen) och Brönnestad (sölja, svärdskidebeslag) ger Fabech ingen närmre tolkning. Det rör sig dock om exklusiva föremål av främmande proveniens. Alla dessa sex fyndmiljöer bör indikera stormannasäten.

I kontrast till det centralskånska materialet är fyndbilden en annan i västra Skåne. Under stadium II var de norra delarna av västra Skåne förhållandevis fattiga på fynd, medan de södra delarna tvärtom var rika. Under detta stadium blir hela västra Skåne mer än väl representerat av tämligen exklusiva fynd, i synnerhet av guld. Inte mindre än 25 fyndplatser har registrerats med fynd av 23 guldbrakteater, 8 solidi, 3 guldfingerringar, 2 guldhalsringar och en guldrik grav. Till detta skall läggas det exklusiva materialet från Uppåkra. Materialet är förhållandevis jämnt spritt till hela västra Skåne och indikerar en rad stormannamiljöer. Detta mönster av rika platser kan berätta om samhällets uppbyggnad. Det mest påtagliga centrat under denna tid är Uppåkra och inom det "kärnområde" som beskrevs under stadium II finns flera exklusiva fynd som visar på välsituerade bebyggelser, exempelvis Flackarp/Värpinge och Skabersjö. Detta står i kontrast till stadium II då källmaterialt indikerade flera centra i västra Skåne. Visar detta på en situation där Uppåkra kommit i någon form av dominerande ställning över sina grannar. Det kan ha utkristalliserats någon form av stamförbund eller småkungadöme, där "kärnområdet" kring Uppåkra utgjorde den ledande enheten. Övriga enheter (stammar eller delar därav) kan ha haft ett visst internt självstyre, men samtidigt varit underställda Uppåkra eller möjligen alliansspartners. Här har guldförmålen (främst guldbrakteater) cirkulerat i ett redistributivt system som gåvor och gengåvor, där syftet varit att hålla samman enheten.

Denna utveckling har inte varit en linjär process, utan systemet kan ha byggts ut i flera steg. Ett av dessa mellansteg möter oss möjligen i Jordanes redovisning av befolkningarna från Scandza. I Jordanes uppräkningar omnämnes *bergio* och *hallin* som anses utgöra befolkningar på Bjärehalvön resp. i södra Halland (Callmer 1991c). En tredje benämning är *theutes* och här går tolkningarna isär. En tolkning är att namnet åsyftar befolkningen från Tjust i nordöstra Småland (Brink 1998). En annan åsikt är att det skulle vara befolkningen vid Tjute å i Skåne (Nordin 1997). Av relevans för Skånes vidkommande är, förutom tolkningen av *theutes*, också tolkningarna av *vagoth*, *bergio*, *hallin* och *liothida* (ibid.). Här följer Nordin den allmänna åsikten att *bergio* och *hallin* skall tolkas som bergsborna, dvs. innevånarna på Bjäre, och innevånarna i (södra ?) Halland. *Liothida* tolkas som fruktbarhetsfolket eller innevånarna i Luggede härad, eller ev. befolkningen vid Lödde å, dvs. vid Löddeköpinge och Borgeby. *Vagoth* tolkas som vaggoterna eller goterna vid Skeklerviken (Skälderviken) (ibid.). Nordins tolkningar är tänkvärda och en reflektion är att Tjute å ligger i de södra delarna av Luggede härad. Därmed kan *theutes* syfta på befolkningen kring Tjute å och Råån. *Liothida* skulle därmed kunna vara norra Luggede, dvs. Kullabygden. Jordanes anger också att dessa befolkningar bebor bördiga slätter, vilket stämmer bättre på södra Luggede än på Tjust. Placeringen av *theutes* inom detta område gör också att Jordanes uppräkningar blir logiska. Jordanes Getica bygger bl.a. på Cassio-dorus gotiska historia (ej bevarad) och olika reseberättelser. Cassiodorus verk lär Jordanes bara haft tillgång till under en kortare tid (Nordin 1997), vilket innebär att han måste ha fört stödanteckningar. Dessutom har Jordanes lagt till vissa uppgifter själv. Logiken ligger i att vissa delar av Getica är en uppräkning av folk och bakom detta finns ett system. Vid fem olika passager i texten anges befolkningar som räknas upp efter varandra och har gemensamma beröringspunkter (exempelvis "knytningen till bördiga slätter" ovan). Den första passagen är de fem ovan nämnda befolkningarna som geografiskt kan bestämmas till angränsande områden. Sedan kommer

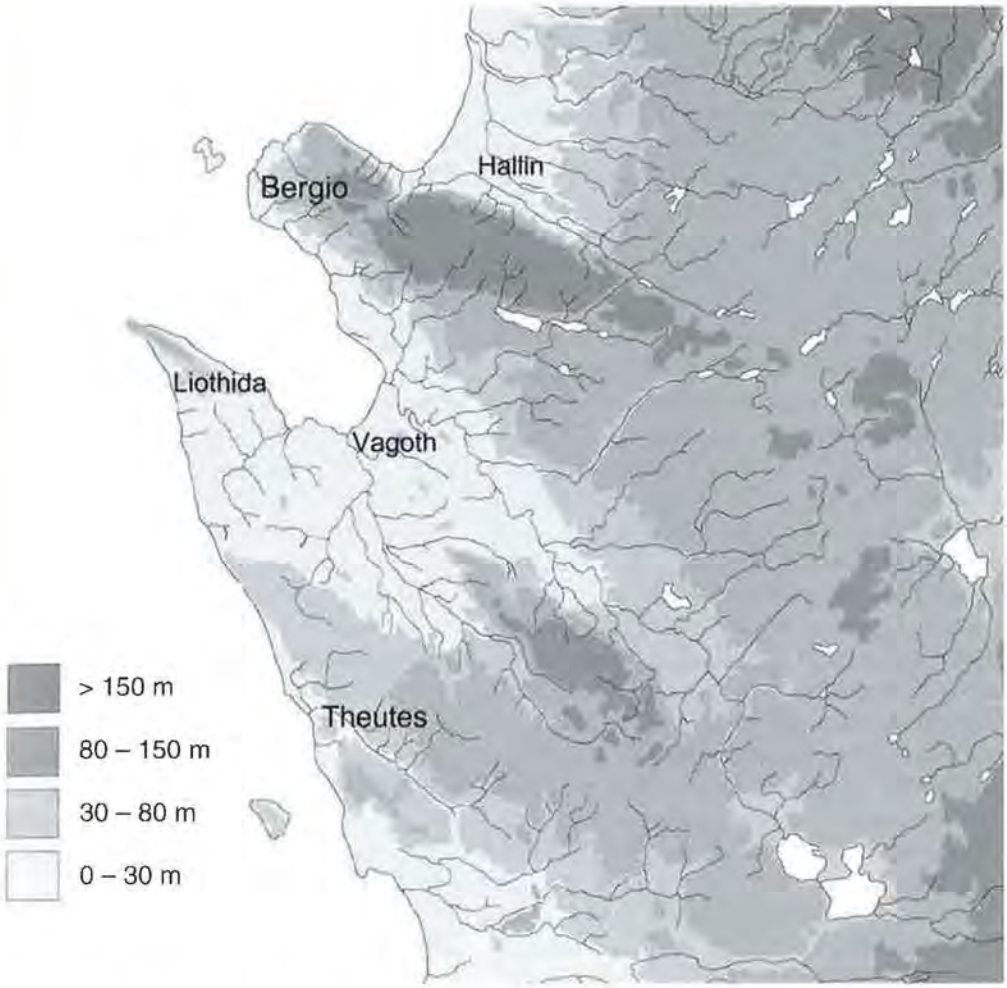

Fig. 33. Förslag till indelning av västra Skåne efter Jordanes.

athelmil, *finnaithae*, *fervir* och *gauthigoth* som kan lokaliseras till norra Halland, södra Bohuslän och västra Småland. *Mixi*, *evagre* och *otingis* kan knytas till Hisingen och Orust. I uppräkningen av *ostrogothae*, *raumarici*, *aeragnaricii* och *finni* blir den geografiska angivelsen inte lika konsekvent, men tre av dem kan knytas till ett område från sydöstra Norge, via Bohuslän till Östergötland. Slutligen befolkar *granni*, *augandzi*, *eunixi*, *aetel- rugi*, *avochi* och *ranii* områden vilka är belägna som ett pärlband längs södra Norges kustland. Det är uppenbart att Jordanes uppräkning, med några undantag, börjar i västra Skåne och följer kusten upp till i höjd med Möre och Romsdal i Norge. Uppräkningen är tämligen konsekvent genomförd och har karaktären av stödanteck-ningar för att beskriva de olika områdena. Var och en av dessa fem grupperingar av be-folkningar kanske inte bara haft den geografiska närheten som gemensam nämnare, utan också en viss social gemenskap (Fig. 33). Kanske åsyftar dessa benämningar folk och stammar, eller delar därav som tillsammans utgjorde sociala och politiska enheter, möjligen stamförbund, kungadömen eller andra konstellationer. För de skånska och halländska områdena anger Jordanes också att de var utsatta för angrepp från andra stammar (Nordin 1997). Jordanes beskriver att det var oroliga tider och att stridigheter förkom mellan

olika politiska enheter. En av de angripande stammarnas område kan mycket väl ha legat åt söder och haft Uppåkra som centrum. Stridigheterna kan ha gällt överhögheten över domäner och människor, och lett till att västra Skåne kom att bli ett och samma politiska område. Detta återspeglas kanske i den enhetliga karaktären på det arkeologiska materialet och dess jämna spridning till västra Skåne.

Bilden av ett uppdelat Skåne under stadium II framstod som ganska klar. Därmed inte sagt att landskapets olika delar var isolerade ifrån varandra. Det förekom både fredliga och fientliga kontakter mellan olika områden. Att stora delar av landskapet kunde samla sig under gemensam ledning indikerar fyndbilden runt Uppåkra. Av de nio platser eller områden som givits högsta status under detta stadium koncentrerar sig fem till det "kärnområde" som påvisades runt Uppåkra. En geografisk analys med utgångspunkt från Uppåkra, Dybäck, Östra Hoby, Ravlunda och Vä, ger vissa intressanta hållpunkter. Med hjälp av Thiessenpolygoner kan Skåne delas in i fem områden. De många guldfynden från västra Skåne faller väl inom Uppåkras område. Dessutom finns här flera andra prestigeföremål, där den södra delen av området framstår som rikast. Här är Uppåkra, och Flackarp och Skabersjö med fynd av bl.a. guldhalsringar belägna. Nästan exakt på gränsen mellan Uppåkras och Dybäcks områden har guldfynden från Börringe, Slimminge och Södra Åsum, och även boplatsen i Klörup Aggarp påträffats. Deras placering understöder ideerna om att se detta område som en intressesfär för två eller tre (Ravlunda ?) centralområden. Något klart centrum i likhet med Vä eller Uppåkra finns inte för Sjörup/Sösdala-området. Fyndbilden inom detta centralskånska område skiljer sig från slättbygderna. Inga boplatser som kan uppfattas som centra är kända. Klart är att dessa centralskånska fynd grupperar sig till gränsområdena mellan Uppåkra och Vä, och utgjorde kanske ett sjätte skånskt område. Man skulle kunna argumentera för att deponeringarna i centrala Skåne iscensatts av människor från de centrala slättbygderna för att markera sin maktposition i gränsområdena. Samtidigt borde denna typ av gränsmarkering ha utförts där slättbygderna möter de mera höglänta områdena, och inte som i detta fall uppe på höglandet. Dessutom borde dylika markeringar vara spridda till gränszoner på andra ställen i landskapet (Fig. 34).

Denna bild av Skåne har främst de centrala platserna som utgångspunkt, och i viss mån regionala variationer i fyndmaterialet. Under stadium II diskuterades den uppdelning av landskapet som Stjernquist gjort med utgångspunkt av främst keramikmaterialet (1955). Denna uppdelning i ett östligt resp. västligt Skåne tycks också ha relevans under det aktuella stadiet, som det kommer till uttryck i det prestigeartade materialet, exempelvis skillnaderna mellan spridningen mellan vanliga brakteater och brakteater med bred bård (jfr Fabech 1993).

Uppåkra framstår som den mest framstående platsen under detta stadium och inom dess närområde är samhällsstrukturen mera komplex än i övriga Skåne. Detta framgår av att fyra hierarkiska nivåer kan avläsas i materialet, där de två högsta kan beläggas invid Uppåkra, medan den tredje framstår som en regelbunden spridning av framförallt guldfynd i västra Skåne. Den fjärde nivån är de ordinära agrarenheterna. Ovanstående kan innebära att Uppåkra kommit i en ledande ställning gentemot områden både i nordvästra och södra Skåne.

Den skånska profilen

Hedeagers avhandling beskriver främst tiden keltisk järnålder-äldre germansk järnålder. Under yngre romersk järnålder ändrar samhället fullständigt karaktär. Bysamhället reorganiseras, och enheterna visar på ökad specialisering och privatisering. En centralmakt framträder och blir synlig på Själland där koncentrationen av prestigevaror och ädelmetall ingår i kungamaktens prestigevarusystem. Jylland karakteriseras av att gravarna blir fattiga och att lokalgrupper försvinner, vilket tolkas som att gamla stamtraditioner försvunnit. Vapenofferfynden visar på en politisk kamp, främst om strategiska resurser. Hela förloppet sker snabbt och Hedeager menar att de tidigaste centralmakterna i form av kungadömen i Danmark skall dateras till övergången mellan äldre och yngre romersk järnålder. Den tidiga centralmakten utvecklas vidare

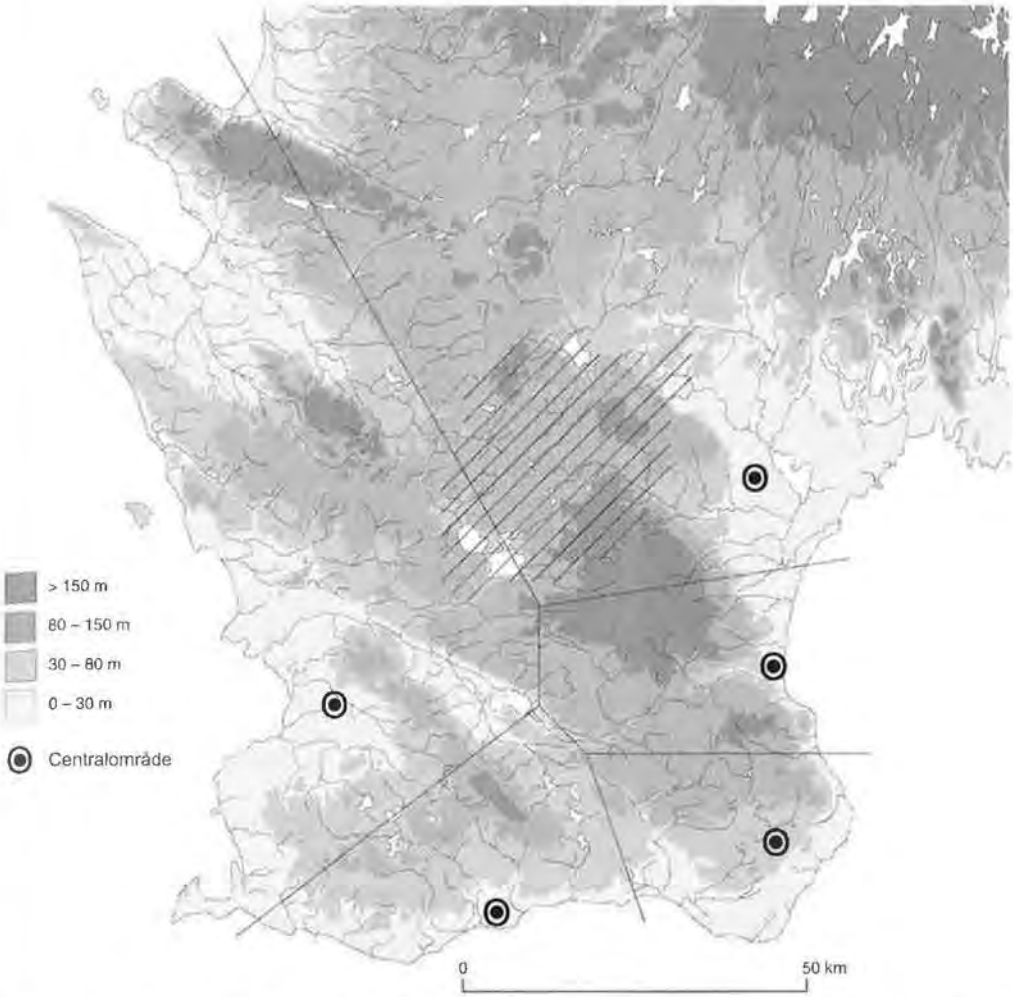

Fig. 34. Hypotetisk indelning av Skåne under stadium III med fem centralplatser/-områden. Området kring Sösdala och Sjörup är skaffrerat.

och når inte sin höjdpunkt förrän i vikingatid. Under germansk järnålder konsolideras kungamakten och detta tar bl.a. sitt uttryck i att mängden vapen avtar i mossar och gravar. Istället blir det en ökad tillväxt och specialisering inom konsthantverk, handel och agrarproduktion, och de första egentliga handelsplatserna växer fram. Krigs- och handelståg organiseras, och betyder rikedom och ära för kungar, hövdingar och hird (Hedeager 1990:195 ff.).

Hedeager menar att denna statsbildningsprocess kan belysas genom

-specialisering av ledarrollen

-centralisering av makten

-strukturens permanens eller årminstone en viss grad av stabilitet

-frigörelse från en reel, eller fiktiv, släktskapsstruktur som grundlag för makthierarkin (ibid.: 89)

Enligt Hedeager är dessa kriterier uppfyllda vid övergången mellan äldre och yngre romersk järnålder och kungadömen i Danmark uppkommer (1990:204). Kungadömena konsolideras under loppet av yngre romersk järnålder. Kungadömen anges i obestämd form och ingenstans omnämns hur många de var eller storleken på dessa områden (till skillnad från tiden före yngre romersk järnålder, se del III, kap. 3). Ej

heller får man någon uppfattning om vilka platser eller områden som varit de centrala i dessa kungadömen. Undantaget är Själland (ibid.:201) där en kungamakt med centrum i Himlingøje framhålles. Samtidigt har Himlingøje en förhållandevis kort storhetspeiod vilket motsäger en permanent struktur. Dessutom är det svårt att se en frigörelse från släktskapsstrukturen i det arkeologiska materialet från Himlingøje och detta kan ej heller beläggas med utgångspunkt av Uppåkra-materialet. Däremot kan övriga tre kriterier (se ovan) anses vara uppfyllda i Uppåkra men detta behöver inte betyda att området runt Uppåkra hade en statsstruktur. Den troliga sammanslagning av enheter som sker i västra Skåne bör ses som en uppbyggnadsfas av ett samhälle med Uppåkra som centralplats och skall kanske närmast jämföras med ett stamförbund (Wenskus 1961; Näsman 1996). Denna uppbyggnadsfas har skisserats ovan, bl.a. med utgångspunkt av guldfyndens spridning.

Näsman menar att "under yngre romersk järnålder, folkvandringstid och tidig merovingertid uppstod stamförbund, styrda av en överkung, som emellertid endast styrde sin egen stam direkt; styret av andra stammar tillvaratogs av underlydande furstar: hertigar och jarlar" (1996:63). Näsman menar vidare att "under romersk järnålder och folkvandringstid dominerades fjärrhandel av ett varuutbyte baserat på lyxvaror, spridda från både sydöst och sydväst över Sydskandinavien och vidare norrut" (1996: 53). Det är förmodligen i ljuset av dessa påståenden som vi skall se Uppåkra under den här aktuella perioden. Den som styrde i Uppåkra var säkerligen en i denna skara av överkungar, hertigar och jarlar. De exklusiva föremålen från Uppåkra kan vara några av tecknen på denna överhöghet. Om sedan den som satt i Uppåkra vid denna tid var överkung eller underlydande är osäkert, och kan vara svårt att belägga med utgångspunkt ur de arkeologiska materialen. Självklart kan detta ha varierat från tid till tid. Detta problem kommer att utvecklas vid beskrivningen av nästa stadium (se del III, kap. 5).

Med utgångspunkt från den skriftliga källan "Passio sancti Sabae Gothi" (den helige goten Sabas lidande) redogör Ramqvist för hur man har kunnat rekonstruera den strukturella uppbyggnaden av det visigotiska småkungadömet "Gutthuida" under 300-talet e.Kr. I "Gutthuida" fanns åtminstone sex olika stammar och här använder Ramqvist begreppet folkland i stället för stam. Varje stam leddes av en reiks och denna kan kanske jämställas med hövding eller småkung. Reiks var troligen vald av ett stamråd bestående av stammens elit, av romarna kallad optimates. Istället för elit använder Ramqvist begreppet storbönder. Stamrådets beslut verkställdes av reiks med hjälp av en hird. Vid gemensamma aktioner kunde folklanden samlas under en politisk institution som Ramqvist kallar folklandsförbund och som leddes av ett råd, sannolikt bestående av ledande personer från de olika folklanden. Rådet handhade frågor som gällde hela småkungadömet och kunde i krislägen utse tillfälliga ledare, s.k. kindins (Ramqvist 1991:307 f.). Detta är ett exempel på hur ett germanskt småkungadöme kunde vara uppbyggt under äldre romersk järnålder och här finns en stor variation beroende på olika förutsättningar. De germanska småkungadömena kunde ha flera olika ledare som hade att verkställa olika beslut inom småkungadömet. Förutom reiks och kindins nämner Ramqvist stamkung, härkung och "romersk officerskung". Dessa var inte ständigt aktiva, och exempelvis kunde de militära ledarna vila under fredstider. Ramqvist tillstår att det råder en viss begreppsförvirring, och att denna varit uppenbar ända sedan den klassiska historieskrivningens tid. De gemanska samhällena liknade inte det romerska och det fanns ej heller några begrepp för olika institutioner och ämbeten. Dessutom kan de beteckningar som finns variera mellan olika germanfolk. (ibid. 1991:307 f.). Med utgångspunkt från detta upprättar Ramqvist en modell över hur de folkvandringstida samhällena i Norden kan ha varit uppbyggda rent strukturellt. Grunden är byar eller gårdsförbund som är organiserade i folkland (stammar). Varje folkland har ett råd och utser en ledare som har att verkställa rådets beslut. Till sin hjälp med detta har folklandsledaren en hird. Folklandsledarna och andra utvalda från folklanden bildar ett folklandsförbund. Detta samlas vid behov och kan utse kungar som skall tillvarata hela småkungadömets intressen (ibid. 1991:307 f.).

Ovanstående modell över den sociala strukturen under äldre germansk järnålder blir, som Ramqvist påpekar, bara en skiss med tanke på den variation som uppenbarligen fanns. Bakom modellen framskymtar ett övergripande system som många gånger var labilt. Att systemet kunde fungera var avhängigt av att olika personer inom folklanden kunde hålla sams. Detta var förstås ingen självklarhet, och oroligheter inom ett folkland eller osämja mellan de olika folklanden kunde lätt få systemet att falla samman. Dessutom kunde det ha blivit mera fördelaktigt för ett visst folkland att liera sig med andra småkungadömen. Eftersom hela systemet byggde på förtroenden mellan olika potentater fanns ej heller några fasta institutioner som kunde reglera och medla vid konflikter.

Denna hierarkiska indelning kan kanske appliceras på västra Skåne. I nordvästra Skåne och södra Halland har hypotetiskt utpekats fem olika områden, med utgångspunkt från Jordanes (se ovan). Kanske har vart och ett av dessa bebotts av en stam, eller delar därav, svarande till folkland enligt Ramqvists teminologi. Ett sjätte stamområde utgjordes av "kärnområdet" runt Uppåkra och ett sjunde möjligen av delar av Söderslätt (området kring Västra Alstad). Möjligen har också Dybäcksområdet och delar av Själland (se nedan) varit knutna till denna skara av västskånska enheter. Dessa enheter kan mycket väl ha varit stammar, eller delar därav, som tillsammans var en viktig stomme i ett folklandsförbund (stamförbund) eller ett småkungadöme.

Myhre belyser den sociala och politiska organisationen i södra och västra Norge i 4-6 århundradena e.Kr. Sin utgångspunkt tar Myhre i rika gravar som, i förhållande till geografi och topografi, ger viktig information om tidens politiska centra, deras ekonomiska bas och de territorier som de har kontrollerat. Kriterierna för rika gravar är att de innehåller importerat glas (ej pärlor), bronskärl och/eller guldföremål. Dessa gravar indikerar olika centra. En registrering av samtliga fynd (inte bara från gravar) av nämnda fyndkategorier visar en koncentration till områdena närmast de rika gravarna, vilket tyder på rika bosättningar runt olika centra. Inom samma geografiska områden finns också majoriteten av södra och västra Norges fornborgar och dessa föreslås ingå i ett försvarssystem som är kopplat till de centrala bygderna. Hur ett centras geografiska sfär kan ha varit uppbyggd redovisar Myhre i en hypotetisk modell (jfr Myhre 1987: 169 ff.).

Med Myhres modeller som utgångspunkt kan man visa på hur samhället kan ha varit organiserat socialt, politiskt och ekonomiskt. Landskapet i västra och södra Norge har en sådan karaktär att en enhet tämligen enkelt kan avgränsas genom naturliga gränser. Inom dessa områden (bygder) finns en rad platser, funktioner och personer som, genom olika grader av specialisering, utgör den grund på vilken samhället vilar. Det sistnämnda kan mycket väl fungera som en modell för andra delar av det nordiska området (jfr Näsman 1998a:21 ff.). I Skåne finns en intressant kombination av källor som kan ligga till grund för att avgränsa vissa bygder i landskapet, nämligen grundtopografi, fossil åkermark, ortnamn och de centrala platser som påvisas i detta arbete. De uppgifter som lämnas här är ännu preliminära men öppnar vägen till ett framtida forskningsfält. Den första källan är landskapets grundtopografi, främst de områden som är förhållandevis svårforcerade och som delvis ligger som skogsmark och mossar idag. Dessa områden omfattar det mesta av norra Skåne, den s.k. skånska diagonalen från Kullaberg till Stenshuvud, Romeleåsen och det sydskånska backlandskapet. I synnerhet brytsonerna mot de odlade områdena är viktiga. Nästa källa är den fossila åkermarken som för Skånes del mestadels består av områden med röjningsrösen. Det finns en klar tendens att dessa är lokaliserade till brytsonerna mellan slätt- och skogsbygderna, och alltid över den högsta kustlinjen (ca. 50 m). Detta är särskilt tydligt på ömse sidor av Ängelholmsslätten, runt Kristianstadslätten, runt centrala Albo härad och där Österlen möter Linderödsåsen. Fossil åkermark finns också i mindre utsträckning längs den skånska diagonalen och i spridda förekomster på Romeleåsen. Fossil åkermarks knytning till brytsonerna är tydlig och högst upp på horstarna är den sparsamt representerad. Också uppe i det sydskånska backlandskapet, centralt i norra Skåne och i nordöstligaste Skåne är förekomsten av

fossil åkermark ytterst sparsam eller obefintlig. Inom dessa områden finns däremot en gles, men jämn, spridning av medeltida byar och kyrkor, vilket indikerar en datering av mycken fossil åkermark till allra senast tidig medeltid. Utbredningen av fossil åkermark i Skåne kan därmed antas visa på hur långt upp i de mera marginella områdena som odlingen, och därmed bygderna, kan ha sträckt sig fram till tidig medeltid. Därmed inte sagt att detta var en successiv och linjär process. Många av de områden som ligger långt upp i moränområdena ligger i anslutning till förhistoriska gravar (jfr exempelvis RAÄ:s fornminnesinventering för Gråmanstorp sn), och undersökningar av röseområden har givit dateringar från sen bronsålder och framåt (Jacobsson 2000). Framväxten av områden med fossil åkermark är komplicerad och diskussionen skall inte fördjupas här. Konstateras kan att röseområdenas maximala utbredning kan visa hur långt upp i moränområdena den odlade bygden gick under järnålder och in i medeltid. Röseområdena kan därmed användas som hjälp för att avgränsa bygder. Inom ett par intensivt odlade områden i Skåne (mellan Helsingborg och Höganäs, och söder om Ringsjöarna) finns en förhållandevis frekvent förekomst av ortnamnsändelser på *-hult* resp. *-röd*. Detta indikerar att dessa områden var tämligen skogsklädda fram till tidig medeltid och kanske också skall uppfattas som gränsområden under järnåldern. Slutligen är en majoritet av de centrala platser som omtalas här knutna till de centrala slättbygderna (se del II, kap. 2; Helgesson, manus A). Det finns alltså, i likhet med förhållandena i södra Norge, möjligheter att avgränsa bygder också inom Skånes slättbygder.

Widgren redovisar en hypotetisk modell för en social bebyggelsehierarki vid mitten av järnåldern. Modellen bygger på arkeologiskt material och Widgren beskriver fyra olika nivåer (A-D), nämligen små hushåll (A) med ofri och avhängig arbetskraft, mellanstora gårdar (B), storgårdar (C) och storgårdar (D) likt C, men dessa skiljer ut sig genom förekomsten av skattfynd, guldfynd och omfattande hantverksaktiviteter. I den bebyggelsehierarki som Widgren visar på finns olika typer av beroende mellan de olika nivåerna. Exempelvis kan ett större eller mindre överskott ackumuleras genom exploatering av en lägre nivå. Det finns begränsningar för hur stora enheter som kan brukas genom stordrift och Widgren beskriver ett personavhängigt system som kan ha varit föregångaren till det reglerade landbosystemet under medeltiden (ibid.:284 ff.).

Widgren menar att gruppen A kan ha stått i beroende till de tre övriga nivåerna. Mellan grupp B och grupp C, som ofta uppträder i närheten av varandra, bör det också ha funnit ett beroendeförhållande, och Widgren menar att "personliga avhängighetsförhållanden, gåvor, gästabud, men också släktskapsförhållanden" kan ha reglerat dessa. Gruppen D har troligen haft en central ställning inom försvar, kult, handel och hantverk, och övriga kategorier har varit i beroendeställning till denna (ibid.:290 f.).

Widgren sätter i sin artikel fingret på de ofria och de i beroendeställning inom järnålderssamhället. Här fanns kanske majoriteten av alla de som gjorde framväxten av storgårdarna möjlig, dvs., alla jägare, körkarlar, fiskare, hantverkare, skördearbetare, bärnstensplockare osv. Direkt kan dessa grupper inte påvisas, men möjligen indirekt. Ett exempel är den stora mängd hjorthorn som måste ha åtgått vid kamtillverkningen på Uppåkra och krävt en stor arbetsinsats att anskaffa. Att nedlägga en kronhjort utan dagens moderna jaktvapen är inte enkelt. Det har kanske tagit flera dagar innan man lyckats. Ett alternativ är att man samlat in fällhorn, men detta kräver att man följer efter hjortarna dag och natt under den tid som hornen fälls. Dessa "hornanskaffare" kan mycket väl ha rekryterats inom Widgrens grupp A och måste ha blivit något av specialister. Ett alternativ till detta är, som Callmer föreslagit (2001:118 ff.), att kronhjort hållits under ordnade former i eventuella djurparker. Detta har dock också krävt specialister för djurhållningen. För övrigt följer Widgrens indelning den uppfattning av samhällsstrukturen som går igen i flera arbeten (se del I, kap. 4).

Jensen redovisar en modell över hur relationerna mellan olika faktorer (typer av bebyggelser med olika funktion) kan ha varit under yngre romersk järnålder och äldre germansk järnålder i Ribeområdet, dvs. innan Ribe grun-

dades. De faktorer som Jensen laborerar med är byar, handelsgårdar, järnutvinningsområden, samt ett ekonomiskt och politiskt centrum. Byar och järnutvinningsområden är väldokumenterade i sydvästra Jylland. Det är handelsgårdar också och då i form av Dankirke. Termen handelsgård kommer av ett undersökt långhus med ett stort och varierat fyndmaterial av järn, brons och glas. Näsman menar att denna term ger Dankirke en begränsad lokal betydelse och föreslår termen stormansgård istället (Näsman 1991b:171). Ett politiskt center för hela Ribeområdet är däremot en hypotetisk skapelse, men Jensen menar att exempelvis krigsbytesofferfynden visar att området stått under en gemensam militär ledning (ibid.).

Jensens modell tar sin utgångspunkt i Ribeområdet och den är därmed präglad av lokala förhållanden. Intressant i modellen är att den lyfter fram den specialisering som järnutvinningen utgör för just detta område. Spår av järnhantering kan utgöra ett stort arkelogiskt fyndmaterial från en viss plats, även om denna produktion i verkligheten var blygsam i förhållande till de agrara näringarna. Därmed kan andra bebyggelser ha haft en annan typ av specialiserad produktion som många gånger är dold i de arkeologiska materialen eftersom spåren av den inte är tydliga (exempelvis pälsverk eller tjära). Här får man inte heller glömma den skillnad som finns mellan den lokala produktionen och den specialisering som kunde karakterisera vissa byar eller hela områden. Samma råvaror kunde nyttjas men produktionen kunde vara av helt olika karaktärer.

Det centrum, vars existens Jensen hypotetiskt förutsätter är centralt beläget inom Ribeområdet och Jensen menar att detta centrum mycket väl kan ha legat i direkt anslutning till något av järnutvinningsområdena (ibid.). Systemet skulle också kunna existera utan att det fanns ett centra med en markant koncentration av lyxprodukter. Systemet eller samhället var möjligen uppbyggt som ett "samfund med en acentral struktur" enligt Ringtveds terminologi (Ringtved 1991:47) och stormansgårdar, liknande Dankirke, kan ha spelat en ledande roll. En specialisering lik den som framträder i Ribeområdet genom järnutvinningen är svår att belägga i Skåne. Att en dylik förekommit, och varit stor och varierad, kan man hypotetiskt förutsätta, men så länge denna inte vidimerats arkeologiskt får detta bara bli ett antagande. En järnproduktion kan visserligen beläggas inom stora delar av norra Skåne, men uppenbarligen är den huvudsakligen från medeltid och nyare tid (Ödman 2000). En viss specialisering indikeras också genom Klörup Aggarp-boplatsen som ligger inom ett område med god tillgång på bra leror för keramiktillverkning och där en "experimentlusta" kan anas inom keramiktillverkningen (Stilborg 2000). Andra områden till vilka en specialisering kan ha varit knutna är skogsområdena i norr, där tillverkning av tjära kan ha spelat en stor roll (Ödman 2000:11), liksom fisket måste ha varit viktigt i kusttrakterna.

I södra Norge visar Myhre på nio olika territorier, vart och ett med sitt eget centralområde. Territorierna är alla lokaliserade runt fjordar och större ådalar. Centralområdena sammanfaller också väl med dagens jordbruksområden och hypotetiska gränser mellan territorierna visar stor samstämmighet med de tidigast kända administrativa gränserna. Myhre menar att det kan ha funnits en konkurrens om marginella resursområden, där olika territorier möts. Han menar vidare att det kan ha funnits "middlemen" som kan ha fungerat som förmedlare av varor och kontakter mellan specialiserade boplatser inom de marginella resursområdena, och olika centra inom centralområdena. Dessa "middlemen" eller undercentra kan därmed ha fungerat både som självständiga enheter och som enheter underlagda ett centrum (Myhre 1987).

Modellen med naturgeografiska förutsättningar, konkurrensen om marginella resurser och förekomsten av "middlemen" kan möjligen appliceras på vissa delar av Skåne. Romeleåsen och backlandskapet i sydvästra Skåne utgör ett "höglandsområde" med skånska mått mätt, och karakteriseras av ett betydligt mindre arkeologiskt material än de omgivande slättområdena. I den modell som redovisades ovan (Fig. 35) låg två fynd av guldbrakteater mitt emellen centralområdena runt Uppåkra och Dybäck. Möjligen är dessa nedläggningar markeringar från det ena

eller andra centrat för att markera rätten till just detta område; ett område som möjligen haft skog och betesmarker som viktiga resurser. Också Klörup Aggarp, med rålera och möjligen tillverkning av keramik för avsalu som resurser, ligger mitt emellan Uppåkra och Dybäck. Klörup Aggarp har möjligen knutits till det ena eller andra centrat, vilket kanske var orsaken till att platsen miste sin betydelse under yngre romersk järnålder. Sösdala/Sjörup-området har diskuterats av Fabech (1993) och därmed områdets mellanställning mellan sydvästra och nordöstra Skåne. Möjligen har bebyggarna här fungerat som "middlemen" i kontakterna mellan de centrala slättbygderna. Också området centralt i södra Skåne (centrala Färs härad) kan ha spelat denna roll med kontakter till Ravlunda-området, Österlen och västra Skåne.

Hur ordinära boplatser och centralplatser kan ha ingått i ett system inom tre olika landskapstyper har diskuterats av Fabech och Ringtved. De tre exemplen är baserade på landskapstyper i Västjylland, Nordjylland med Limfjordskusten och Östjylland. Centralplatserna är ofta lokaliserade till kommunikativt viktiga platser. Det kan vara där ådalar är smala och tillåter passage, men också vid de platser dit åarna är segelbara från kusten. Det kan också vara längst inne i fjordarmar (Fabech & Ringtved 1995:24 ff.).

Det är en allmän åsikt att en rad centrala platser ingick som viktiga punkter i samhällssystemen, och att deras funktioner och betydelse var andra än den ordinarie byns, gårdsgruppens eller gårdens. Placeringen av centrala platser var säkerligen medvetet utvald och en viktig förutsättning för deras utveckling. Fabech och Ringtved framför det kommunikativt gynnsamma läget som den kanske viktigaste förutsättningen härvidlag (ibid.) och det var förstås livsviktigt att kommunikationerna fungerade. Både långväga varuutbyte, hantverk (tillförsel av råvaror), försvar och lokalt utbyte av agrarprodukter krävde ett väl fungerande kommunikationssystem. Dessutom måste de styrande och deras funktionärer kunna kontrollera området, och denna kontroll var mera komplicerad ju större och ju mera svårframkomligt området var. Samtidigt kan man inte utnämna en speciell förutsättning som den viktigaste. Det är förstås en hel rad andra förutsättningar som man måste ta hänsyn till innan man etablerar en dylik ort, exempelvis strukturen på omgivande bebyggelse, försvarsmöjligheter och möjligheterna för försörjning.

Fabechs & Ringtveds modeller är styrda av naturgeografiska förutsättningar och det arkeologiska materialet, och till stor del också närheten till öppet vatten. Mest relevant för Skånes del är möjligen ett exempel, där det östjylländska landskapet med en fjord kan ha en parallell på Kristianstadsslätten med Helge ås vattensystem. Detta vattensystem bör ha haft karaktären av en fjord under järnålden. Ändå finns det skillnader eftersom de centrala platserna, Vä och Fjälkinge, jämfört med modellen, har en mera distal placering i förhållande till vattendragen och de naturliga passagerna i landskapet än i danska exemplen. Detta är ett förhållande som också känns igen från Sorte Muld på Bornholm (Watt 1991). Detta kan också vidimera den åsikt som framfördes ovan att inte enbart de kommunikativa aspekterna kan ligga till grund för placeringen av ett centra.

I ett arbete från 1993 sätter Fabech in centrala och nordöstra Skåne i ett helt nytt perspektiv. I detta arbete finns många uppslag som kan inspirera till framtida undersökningar av de områden som allmänt uppfattas som perifera i Skåne, dvs. de mellersta och norra delarna. Här skall närmast redovisas den uppdelning av Skåne i fyra områden som Fabech presenterar. Det första området omfattar södra och västra Skåne, och här är Uppåkra en tänkt centralplats. Detta område sammanfaller till stor del med sydvästra Skånes slättbygder och, menar Fabech, skall möjligen uppfattas som det "oprindelige" Skåne. Nästa område kallar Fabech för Väbygden och omfattar nordöstra Skånes slättområde. Detta område har Vä som centralplats, centralt beläget inom slättlandskapet. Områdets ekonomiska grund vilar främst på de agrara näringarna. Det tredje området kallar Fabech för Sösdala/Sjörupsområdet som är beläget i skogsbygden mellan Västskåne och Väbygden. Från detta område (ca. 10x35 km stort) kommer en koncentration av säregna fynd från äldre germansk järnålder (Sösdala, Sjörup, Fulltofta, Göingeholm, Tormestorp och Claestorp) som visar på

nära kontakter med Mellan- och Centraleuropa. Områdets ekonomi var baserad på skogsprodukter och järn. Området spelade också en roll som knutpunkt mellan Västskåne och Väbygden. Det fjärde området är Ravlunda, centralt beläget vid Verkeån i Albo härad. Under äldre germansk järnålder fanns här en rik bosättning som indikeras genom en koncentration av prestigeföremål inom ett 5x5 km stort område. Fabech tolkar området som ett maritimt placerat centra med en handelsplats av regional betydelse, och pekar på paralleller med Gudme och Lundeborg. Platsen har även varit ett kultiskt centrum (Fabech 1993:201 ff.). Under 1999 påträffades en ny plats inom Ravlunda-området och denna kan tolkas som en handels- och hantverksplats med huvudsaklig datering till yngre germansk järnålder och vikingatid (Fabech & Helgesson, manus; se del III, kap. 5).

Fabechs uppdelning visar på två större huvudområden i Skåne, nämligen slättområdena i Väst- och Sydskåne, samt Nordöstskåne. I det höglänta och skogsbeklädda gränslandet däremellan ligger Sösdala/Sjörupsområdet liksom Ravlundaområdet, det senare orienterat mot kusten.

Några påståenden i Fabechs framställning måste man ställa sig frågande till. Fabech menar att järnproduktion möjligen låg bakom bebyggelsens lokalisering till Sösdala/Sjörupsområdet (ibid.:208). Norra Skånes (och även södra Hallands och Smålands) stora myrmalmsförkomster (ibid.:212) och spåren efter en omfattande järnproduktion (Ödman 1998a:205 ff.) finns huvudsakligen längre norrut, och spåren av järnhantering från Sösdala/Sjörupsområdet (Strömberg 1961b:179; Ödman 1998:208) måste ses som marginella i detta sammanhang. Det järn som kom från norra Skåne tog knappast vägen via Sösdala/Sjörupsområdet, utan snarare via Pinnån och Rönne å till Västskåne, eller via Almaån och/eller Helge å till Nordöstskåne. Därmed bör andra förutsättningar än järnhantering ha legat till grund för Sösdala/Sjörups-områdets rika fynd. Möjligen skall dessa förutsättningar sökas i den centrala placering som Sösdala/Sjörupsområdet har gentemot Nordöstskåne och Sydvästskåne. Andra förutsättningar kan sökas i de politiska förhållanden som troligen rådde i Sydskandinavien under denna tid och även i de kontakter som området hade med Öst- och Centraleuropa. Dessa ideer kommer att utvecklas nedan.

I Fabechs framställning kan man också ställa sig frågande till varför slättbygden i nordöstra Skåne tas upp som en enhet med Vä som en tänkt centralplats. Det finns belägg för att området under tidig medeltid var uppdelat i tre (förhistoriska ?) "småland", nämligen Guthisbo (Göinge), Gæri (Gärds) och Vætland (Villand), som sedermera utgjorde grunden för häradsindelningen (Fabech 1993:222). Dessa småland kan ha varit politiskt självständiga enheter, och var och en hade sin speciella prägel, och sina egna centrala platser. Som kontrast till Vä, har Fjälkinge med sina rika fynd föreslagits som ett regionalt centrum för de östra delarna av Kristianstadslätten (Helgesson 1997a:119 ff.; se del II, kap. 2). Dessutom är den största delen av Sösdala/Sjörupsområdet idag en del av Göinge härad, vilket kan innebära, med tanke på Fabechs indelning av Nordöstskåne (Fabech 1993:Fig. 12), att detta område införlivades med Göinge först när häraderna bildades. Detta indikerar vidare att Nordöstskåne verkligen var uppdelat på flera smärre enheter vid mitten av järnåldern.

I huvudsak överensstämmer Fabechs indelning av Skåne med den som redovisats ovan, även om uppfattningen av centra och vilka områden som hör ihop kan variera. En skillnad är att Fabech inte diskuterar Dybäcks-området och Österlen, dvs. områden i södra Skåne som här givits en viss särstatus och autonomitet (se Fig. 34).

Callmer redovisar vilka större eller mindre sociala enheter som kan ha varit viktiga under andra hälften av det första årtusendet e.Kr. Med sociala enheter ("social aggregates") åsyftar Callmer nivån över en gårdsgrupp eller en by. Genom Jordanes har vi namnen på ett antal sociala enheter eller "folk", varav flera kan identifieras som områden på Sveriges västkust och i södra Norge (Nordin 1997).

I den s.k. Tribal Hidage söker Callmer en parallell till förhållandena i Norden. Tribal Hidage är en lista över politiska enheter i anglosaxiska England och kan dateras till 7 årh. e.Kr. Enheten *hide* i Tribal Hidage är en fiskal enhet

Fig. 35. Bebyggelseområden i Skåne under sen järnålder. Efter Callmer 1991c.

som kan översättas till beskattingsbar person (Callmer 1991c:262 f.) och ursprungligen kanske den areal som ett hushåll kunde livnära sig på (Näsman 1998:12). Callmer ser en klar parallell mellan Jordanes´uppgifter och Tribal Hidage, och pekar på förekomsten av mindre distinkta bebyggelseenheter som är både sociala och politiska. Han menar vidare att flera bebyggelseenheter tillsammans kunde utgöra större enheter som för Skandinaviens västkust antingen var kungariken eller konfederationer (Callmer 1991c:263).

I samma arbete redovisar Callmer en karta över sociala enheter och bebyggelseområden i hela Sydskandinavien. För Skånes del (Fig. 35) kan Callmer peka ut sju områden. Längs väst- och sydkusten finns ett stort sammanhängande område, och detta är det största sammanhängande området som Callmer redovisar i hela Sydskandinavien. Centralt i Skåne ligger tre mindre områden som motsvarar Färs, Frosta och Onsjö härader. Ett större område sträcker sig från Skälderviken och längs Rönneå i nordvästra Skåne, och motsvarar häraderna Bjäre och Åsbo. Längs östkusten utgör Albo härad ett litet välavgränsat område, och i den nordöstra delen av Skåne är Kristianstadslätten ett större sammanhängande område. Det sistnämnda området omfattar de centrala delarna av Gärds, Villands och Göinge härader som anses gå tillbaka på ett äldre skede, där kärnorna utgjordes av folkland (ibid.:267 ff.). I stora drag överensstämmer Callmers indelning av Skåne med den som föreslagits ovan (jfr Fig. 33 och 34).

Slutsatsen blir att det i Danmark och södra Sverige fanns politiska och sociala enheter av varierande storlek och art. De ledande och mest betydelsefulla härvid var den östra delen av centrala Jylland (Jelling), den norra delen av Själland (Lejre) och sydvästra Skåne (omgivningarna kring Lund). För Skånes del är sydvästra Skåne och nordöstra Skåne ledande och mest betydelsefulla, och då i synnerhet sydvästra Skåne. Som en andra grupp i storlek framhåller Callmer Åsbo och Albo. Även mindre enheter som Kullen i nordvästra Skåne, tillsammans med Onsjö, Frosta och Färs kan ha utgjort oberoende enheter, möjligen under yttre överhöghet (ibid.: 271 f.).

Callmers ideer om samhällsgeografin kan vara relevanta att utgå ifrån som en modell. Det skånska landskapet är av en sådan beskaffenhet att grundenheterna i den politiska geografin (bygderna) måste ha varierat högst påtagligt i storlek. De analogier som ofta används för sydskandinavisk järnålder är vanligen hämtade, som i Callmers fall, från anglo-saxiskt, eller från frankiskt område (Callmer 1991c; Näsman 1998a). Dessa områden var, till stor del, erövrat territorium under romersk tid och vilar därmed på en tradition med stora förvaltningsområden (provinserna). Sydskandinanien var aldrig erövrat och inte Irland heller. På Irland möter oss ca. 100 kungar som var tämligen autonoma inom större eller mindre områden. Dessa "kungadömen" samlades vanligen inom fem större områden och nästan alla kungar erkände någon annans överhöghet (Harrison 1999). Irland är drygt 7 ggr. så stort som Skåne och i genomsnitt skulle ett irländskt "kungadöme" omfatta ca. 825 kvkm. Det är storleksmässigt jämförbart med Österlen, något större än Kristianstadsslätten och betydligt mindre än den enhet som föreslagits i västra Skåne. Hur små de minsta enheterna på Irland var är inte känt men de kan säkerligen inte ha varit större än exempelvis Bjärehalvön, Kullahalvön eller centrala Frosta härad. Politiskt var dessa irländska enheter uppenbarligen skiljda, medan de kulturellt torde ha

stått varandra nära. Det är således ingen som lyckats avgränsa 100 enheter med hjälp av arkeologisk metodik på ön. Härmed sagt att politiska och kulturella områden definitivt inte behöver sammanfalla, samtidigt som dessa områden kan variera högst i storlek.

I ett arbete från 1995 framhåller Jørgensen att Himlingøje, Gudme, Lejre, Ribe/Hedeby, Jelling och Roskilde närmast utgör en tidssekvens under 3-10 århundradena. Dessa platser har, med undantag av Himlingøje, alla tolkats som platser som styrts av den tidiga kungamakten eller den högsta eliten i Danmark. Härmed menar Jørgensen att platserna kan utgöra delar av samma system, dvs. den kungamakt som kontrollerade en stor del av det nutida Danmark (1995).

Det sistnämnda förutsätter att större delen av Danmark verkligen var ett samlat område i 4-10 århundradena och att de nämnda platserna verkligen ingick i samma system. Eftersom inte Uppåkra och Vä, eller Skåne överhuvudtaget, diskuteras i detta sammanhang måste men förutsätta att "östgränsen" för järnålderns Danmark gick i Öresund. Sydgränsen gick vid Danavirke och söder om de danska öarna. Detta förutsätter vidare att hela området var samlat under en tidsperiod som omfattar ca. 600 år. Detta motsäger exempelvis de ideer som framförts att se centrala Själland (Fabech & Ringtved 1995) och den skånska diagonalen (Fabech 1993) som gränsområden. Med hänsyn till detta vore det mera logiskt att påstå att Uppåkra och Lejre tillhörde samma system. Den uppdelning av Sydskandinavien som Ringtved redovisat motsäger också åsikten att uppfatta området som enhetligt. Ringtved visar på fyra socio-politiska områden där Danmark ingår. I denna modell är östra Själland förenat med västra Skåne, och norra Jylland, Sveriges västkust och sydöstra Norge uppfattas som en enhet. De kvarvarande delarna av Danmark är uppdelat på två områden (Ringtved 1999:59). Tanken kring ett enhetligt område med ett enhetligt system under 600 år är kanske att se alltför statiskt på historieutvecklingen. Exempelvis fanns det en dansk kungavärdighet under 800-talet som följdes av en upplösning av vad som troligen var ett danskt rike med kärnområde i södra Jylland. Detta visar på närvaron av en kungavärdighet och ett rike, som var värda att kämpa för. Det visar också på en konkurrenssituation som, i detta fall, ledde till uppsplittring, men ändå framstår danernas område som tämligen enhetligt (Näsman 1996).

Dessa tendenser möter oss också i frankerriket där flera merovingiska släktgrenar ständigt bekämpade varandra och sökte nya maktpositioner (Harrison 1999). Trots detta framstår också det frankiska området som en enhet (Näsman 1998a). För att förstå kungamakten och de platser som kan förknippas med densamma, måste vi diskutera både platser inom och i anslutning till det område vi studerar. Vi måste också vara försiktiga med att alltid låta dessa positivt påvisa *en* kungamakt, *ett* rike eller *ett* system. De kan vara tecken på flera system. Troligen har det funnits krafter som försökt lägga under sig allt större områden till alltmer sammansatta politiska och sociala enheter. Samtidigt kan det ha funnits andra krafter som försökt detsamma, vilket kan ha lett till att områden splittrats upp. Vi kanske inte skall räkna med *en* kungamakt vid denna tid, utan flera rivaliserande släkter eller ätter som gjorde anspråk på överhögheten. Detta förhållande kan, som ovan berörts, mycket väl ha gjort sig gällande in i långt framskriden järnålder. Detta var en realitet under medeltiden på kontinenten (Harrison 1999) och det var också tidvis en realitet under medeltiden i Danmark (jfr t.ex. Johannesson 1977). Vi måste också undvika att statiskt använda historiskt kända gränser som utgångspunkt och i ett sydskandinaviskt perspektiv är det främst Öresund som man måste bortse från.

I ett arbete från 1998 diskuterar Näsman några centrala problem inom nordisk järnåldersforskning, nämligen centralplatserna och framförallt de geografiska områden som de verkade inom. Hur olika forskare uppfattar den politiska strukturen under järnåldern bygger till stor del på analogier från frankiskt-merovingiskt eller anglosaxiskt-engelskt område. Den förra beskriver utvecklingen som ett utdraget förlopp, där många små enheter smälter samman till större enheter för att slutligen bli så komplexa att de kan kallas för kungariken. Den senare analogin visar på många små enheter som efter strider

mot varandra ger upphov till större enheter som ständigt faller isär. Slutligen kan en stark kungamakt erövra de mindre enheterna genom ett snabbt förlopp varvid ett kungarike uppstår (Näsman 1998a:1 ff.).

Samhällets utveckling och synen på den danska riksbildningen bygger på att samhället blir alltmera hierarkiskt uppdelat. I denna hierarki spelar centrala platser en stor roll på lokal, regional och överregional nivå. Ett stort problem är att kunna inplacera de centrala platserna på rätt nivå i denna skala, och dessutom vilket geografiskt område de skall knytas till i det ena eller andra fallet (ibid.:3). Näsman tar sin utgångspunkt i Renfrews modell om *Peer Polity Interaction* eller översatt till svenska *samspelet mellan likvärdiga parter*. Grundtanken i denna modell är att ett kulturområde ("civilisation") består av ett antal mindre enheter (självständiga och samspelande samhällen eller, "early state modules"), och en förändring inom en enhet leder snabbt till liknande förändringar inom hela kulturområdet. Rivalisering, efterhärmning och stigande omsättning av varor är de mekanismer som styr denna förändring (Renfrew 1986). Med utgångspunkt ur Renfrews modell och studier av nordisk och sydskandinavisk materiell kultur delar Näsman försöksvis in Norden ca. 500 e.Kr. i ca. 60 stamvälden (early state modules) och i 4 större kulturområden, där de flesta av stamväldena ingår (1998a).

Att dela in ett större geografiskt område i olika enheter är förstås förknippat med många problem. Ofta är det naturgeografiska aspekter eller kulturella särdrag som styr indelningen. Indelningen blir då i grunden av ekonomisk/kulturell art i vad som skulle kunna kallas bygder. Däremot kan det vara svårt att se om två områden ligger under samma politiska ledning, eller om ett område, politiskt sett, är i beroendeställning till ett annat. Styrkan i Renfrews modell är att den kan förklara den gemensamma kulturella identiteten inom ett kulturområde. Däremot förklarar den inte den politiska utvecklingen och varför enheterna slås ihop, och blir färre, exempelvis som i Sydskandinavien under tidsavsnittet ca. 500 e.Kr.-ca. 700 e.Kr. Här måste man möjligen istället söka analogier, exempelvis inom kontinentalgermanskt område (Wenskus 1961; Näsman 1996; Näsman 1998a).

Näsman delar in Skåne ca. 500 e.Kr. i tre områden, nämligen sydvästra, nordvästra och östra Skåne. Av dessa tillför Näsman de två förra till Sydskandinavien, medan det senare räknas som en del av Södra Östersjö-området (Näsman 1998a). Denna uppdelning av Skåne har viss relevans med tanke på de skillnader som kan skönjas i Skånes kontaktmönster under detta stadium (se nedan).

Skåne och omvärlden

Under detta stadium delas romarriket och den västra halvan av imperiet splittras upp i mindre enheter. Detta är tiden för de första germanska riksbildningarna, och under exempelvis frankers, langobarders, ostrogoters, visigoters, anglers, saxares och alemanners styre kom ständigt nya konstellationer att uppstå. Under slutet av detta stadium ska en slavisk expansion ha skett och denna kommer sedermera att prägla stora delar av östra Europa, bl.a. södra Östersjöområdet. För Sydskandinaviens vidkommande är detta tiden när danerna gör sin entre i de skriftliga källorna. Enligt vissa källor utgick danerna från "svearnas rot" och fördrev herulerna från deras boplatser (Bröndsted (1940:258). Möjligen är det Mellansverige som avses men många grupper som kommer i ledande position anges ofta med ett främmande ursprung. Exempelvis anges Olaf av Hedeby som "sjökonung" och Gorm den gamle som härstammande från "Northmannia" (Staecker 1999b:352 ff.). När denna invandring av daner skall ha skett är osäkert. Många forskare har satt danernas ankomst till ca. 250 (Ellegård 1987:5 ff.). Näsman menar att detta möjligen skett runt 450 (Näsman 1996) och att danerna också låg bakom utvandringen av jutar, anglare och saxare. Ellegård menar att danerna anlände till Sydskandinavien ca. 545 (Ellegård 1987:12). Procopios beskriver herulernas tåg 512 förbi danerna för att sedermera skeppas över till Thule, där de bosatte sig invid götarna. Var danerna bodde vid denna tid är osäkert, men bl.a. Jylland har föreslagits (Näsman 1996:57). Slutligen förtäljer Gregorious av Tours om danernas attacker mot Rhenmynningen och Merovingerriket i början av 500-talet, och

den danske kungen Hygelak som besegras och dör i Frisland år 516 (Leth-Larsen 1985a:50 f.; Näsman 1996:57). Var dessa daner först slog sig ned och vilka områden som kom att utgöra kärnorna i deras samhällsbildningar är okänt. Man har framhållit att de sena krigsbytesoffren, och ortnamn på *-löse* (*-lösa*) och *-lev* (*-löv*) visar på var danerna etablerade sig. Inom danskt område skulle detta betyda främst Syd- och Östsjälland, Fyn och Östjylland (Leth-Larsen 1985:50 f.). De kriterier som uppges ovan är också företrädda i Skåne. Två (ev. tre) fynd från södra Skåne har karaktären av krigsbytesoffer med datering till sen romersk järnålder och äldre germansk järnålder. Från närbelägna Bornholm finns också två krigsbytesofferfynd från denna tid (Fabech 1991). Dessutom finns det knappt 100 orter med ortnamnsändelser på *-lösa* och *-löv* i Skåne (Pamp 1983). Dessa platster är framförallt lokaliserade till slättbygderna i västra och sydvästra Skåne. Ett försvarligt antal platser finns också på Kristianstadsslätten och i sydöstra Göinge, och även en mindre samling i sydöstra Skåne. Ortnamn och krigsbytesoffer förekommer inom samma områden. Därmed framhålles möjligheten att daner också slog sig ned i Skåne. Leth-Larsen menar att "erövringen" av det danska området troligen haft karaktären av ett gradvis övertagande av områdena och därmed uppblandning med den ursprungliga (heruliska?) befolkningen (ibid.:50 f.). Detta kan innebära att det uppkom både blandade områden och också rent heruliska områden vid sidan om danerna. En blandad befolkning blev kanske det vanligaste.

Om det skedde en invandring av daner från Mellansverige under denna tid är det påfallande lite i det arkeologiska materialet som talar för kontakter med mellansvenskt område. Det borde finnas en viss kulturell påverkan som varit synbar i det arkeologiska materialet om invandringen hade karaktären av folkförflyttning. En del material från Uppåkra kan uppfattas som mellansvenskt, men samtidigt indikerar Uppåkra-materialet många andra kontaktnät och det mellansvenska behöver därmed inte visa på en invandring. Ett annat alternativ är att danernas invandring var en ny härskarklass som gjorde sin debut. Detta behöver inte synas direkt i det arkeologiska materialet eftersom deras härskarsymboler (guldhalsringar, guldbrakteater) (Fonnesbech-Sandberg 1991) är snarlika inom ett större geografiskt område. I gravarna 18 och 19 från Önsvala, Mölleberga sn, med datering till 500-talet finns fibulor som talar för kontakter med mellansvenskt område (Larsson 1982).

Möjligen sker det ett maktskifte i Uppåkra. Danerna får kontroll över platsen som säkerligen blir en av de mera tongivande inom danernas område i Sydskandinavien. Möjligen spelar danerna också en stor roll vid bildandet av det stamförbund som föreslagits för västra Skåne. En gemensam faktor för detta stamförbund är den jämna spridningen av vissa elitsymboler (i synnerhet guldhalsringar, guldbrakteater, solidi med ögla) och cirkulationen av dessa var en viktig faktor för att hålla samman området. Koncentrationen av guldbrakteater från äldre germansk järnålder till västra Skåne har en motsvarighet på Själland. Samtliga själländska guldbrakteater, med ett undantag, är framkomna i ett nordsydligt stråk på östra Själland (Fabech 1991:297), medan mellersta Själland är tomt på fynd. Också halsringar och solidi är bättre representerade på östra än på västra Själland. Mellersta och södra Själland ser Fabech & Ringtved som ett gränsområde, och östra Själland är främst orienterat mot öster och Skåne (1995:28). Det är troligt att östra Själland och västra Skåne tillsammans utgjorde en samlad enhet runt Öresund, och här var Uppåkra det viktigaste centrat (Fig. 61).

Materialet från Uppåkra vittnar om ett kontaktnät med vida förgreningar och detta kan inte beläggas på någon annan plats i västra Skåne under denna tid. Skärvor från glasbägare visar främst på kontakter med Rhenlandet, dvs. områden som låg under det frankiska väldet (Stjernquist 1999). En rad smycken är också kontinentalgermanska och visar på kontakter med områden som var frankiska, alemanniska eller langobardiska (Branca *et al.* 1999; se del II, kap. 2). Ett hänge med ormar och en svärdsknapp är i Sösdala- resp. Sjörupsstil, och kan visa på kontakter mellan Uppåkra och centrala Skåne. Samtidigt kan ormhänget stilistiskt förknippas med fyndmaterial från bl.a Nydam mose, Vimose, och Vennebo i Västergötland (Hårdh

1999a:128 ff.). Svärdsknappen har också paralleller bl.a. från Nydam mose i Danmark och Grimeton i Halland (Behmer 1939). Från Uppåkra kommer också ett fragment av ett likarmat reliefspänne. Denna typ har sin huvudsakliga utbredning i Svealand och södra Norrland, och dessutom finns typen representerad i Ungern (Åberg 1924:51 ff.; Näsman 1984:163). Detta är ett av de få fynd från Skåne under denna tid som kan knytas till Mellansverige. Från Uppåkras närområde kommer också flera fynd från Önsvalagravfältet i Mölleberga som orienterar sig mot Mellansverige (Larsson 1982).

Hur de kontakter som Uppåkra hade med kontinentalgermanska områden under denna tid var organiserade är ej utrett. Klart är att det finns en försvarlig mängd kontinentala praktföremål från boplatsen som möjligen kommit in via samma vägar som glaset, dvs. från Rhenlandet. Samtidigt finns det en stor mängd reliefspännen av nordiska typer från bl.a. Thüringen, Alemannien och Austrasien (Näsman 1984:163). Detta talar för ömsesidiga kontakter mellan de båda områdena, möjligen för att söka nya positioner när maktförhållandena förändrades inom regionen. Historiskt sett befinner sig daner och franker i samma situation och har därmed många beröringspunkter. Frankerna expanderar under Klodvig och hans söner från områdena vid nedre Rhen och lägger under sig stora områden (Harrison 1999). Danerna är också inne i en expansiv period och lägger uppenbarligen under sig stora delar av nuvarande Sydskandinavien. En rakt motsatt utveckling genomgår saxarna, anglerna och jutarna som geografiskt sett har sina kärnområden mellan daner och franker. Dessa är snarast inne i en regression, och deras ställning har förmodlige försvagats efter att många utvandrat till England. En stor skillnad mellan danernas och frankernas områden i tidigt 500-tal är storleken, men samtidigt är det två strukturellt skilda områden som franker och daner försöker att få kontroll över. Det frankiska området ligger, till stor del, innan-för limes, där förvaltningsområdena av tradition var stora och där en expansiv härskarklass snabbt kunde överta den roll som de romerska ämbetsmännen haft. Danerna, å andra sidan, expanderade inom ett område med många små enheter (Hedeager 1990; Näsman 1996) där de styrande hade varit mera integrerade med befolkningen än de romerska ämbetsmännen i Gallien. Detta kan ha försvårat danernas expansionsmöjligheter.

Ovan har området runt Öresund utpekats som ett av de viktigare inom Sydskandinavien. Det finns dock andra tongivande områden som är relevanta att göra jämförelser med. Det viktigaste är förmodligen Gudme på Fyn. Gudme är under denna tid en stor central plats med residens, mera ordinära gårdar och verkstadsområden, där bl.a. guld, silver och brons bearbetats. Import finns bl.a. belagd genom centraleuropeiska fibulor. Karakteristiskt för området är också många enstaka och samlade fynd av guld och silver. På platsen har också ett stort material av inhemska bronser påträffats. Till komplexet räknas handels- och hantverksplatsen Lundeborg, och denna är möjligen som mest betydelsefull i 200-300-tal. Andra viktiga fyndplatser är det stora gravfältet Möllegårdsmarken och flera rika guldskatter, exempelvis från Broholm (Thrane 1991a och b; Jørgensen 1995). Flera likheter, men också skillnader, kan påpekas i jämförelsen mellan Uppåkra och Gudme. Båda platsernas karaktär av mycket rika platser med ett rikt omland är uppenbar. Båda platserna har också karaktären av residens för en styrande elit, liksom att de funktioner som kan indikera en centralplats är väl belagda. Till Uppåkra finns ingen handels- och hantverksplats liknande Lundeborg belagd. Detta kan betyda att dessa funktioner i Uppåkras fall var knutna direkt till platsen vilket också indikeras i det arkeologiska materialet. Det kan också betyda att en plats av Lundeborgs karaktär ännu finns kvar att lokalisera i närheten av Uppåkra. De flesta gravarna på Möllegårdsmarken kan dateras till yngre romersk järnålder och det är därmed få gravar som kan dateras till äldre germansk järnålder när Gudme är som rikast. Denna gravfattigdom är en tendens som är uppenbar i hela Sydskandinavien. En skillnad mellan Gudme och Uppåkra är mängden guld och silver som framkommit på de olika platserna. I detta sammanhang är Gudme betydligt rikare. Från båda platserna kommer kontinentala fibulor och beslag. Detta inslag är markant i Uppåkra, medan

motsvarande material från Gudme är ej publicerat, varför förhållandet mellan platserna är osäkert på denna punkt. En stor skillnad mellan Uppåkra och Gudme ses i slutet av detta stadium. Förhållandena i Gudme på övergången till yngre germansk järnålder beskrivs ofta som att platsen är inne i en regression (Jørgensen 1995). Uppåkra, däremot, visar på en rakt motsatt trend, där alla funktioner som kan indikera en centralplats finns belagda. Uppåkras kontakter med Västeuropa finns kvar under följande inhemskt präglade period (600-talet) (jfr Stjernquist 1999), vilket förmodligen underlättade för den fortsatta införseln av västeuropeiska föremål som åter blir tydlig från 700-talet och framåt (Callmer 1999; Capelle 1999; Capelle 2001; Helgesson 1999; Helgesson 2001).

Sorte Muld på Bornholm är en annan plats av stor betydelse i detta sammanhang. Platsen har givit fynd från äldre romersk järnålder till vikingatid, men tyngdpunkten i materialet ligger i äldre germansk järnålder. Flera likheter kan ses mellan Uppåkra och Sorte Muld. Restprodukter från flera hantverk, bl.a. bronsgjutning är tydliga, liksom förekomsten av lans- och spjutspetsar i koncentrationer inom boplatsområdena. Från Sorte Muld finns också ett brakteatfynd. En stor likhet ligger också i de tjocka kulturlager som dokumenterats (Watt 1991). Watt har inspekterat kulturlagerna på Uppåkra och vidimerat stora likheter med Sorte Muld, både vad gäller tjocklek och struktur (muntl., M. Watt). Skillnader mellan platserna ses bl.a. i fynd av många solidi på Sorte Muld, vilket inte kunnat beläggas på Uppåkra. Å andra sidan är fibulamaterialet från Sorte Muld förhållandevis lokalt, i kontrast till det påfallande inslaget av inhemska och kontinentala praktfibulor från Uppåkra. Exeptionellt på Sorte Muld är de ca. 2300 guldgubbar som kan jämföras med de ca. 10 som hittills framkommit på Uppåkra. Watt har tolkat guldgubbarna på Sorte Muld som att de indikerar närvaron av en kultplats, där de små guldblecken använts som "tempelpengar" eller engångsoffer i samband med kulten (1991). Intressant är att det finns en patris från Uppåkra, på vilken guldgubbar från Sorte Muld har tillverkats (Watt 1999:181), vilket visar på kontakter mellan de båda platserna.

Under stadium II diskuterades Skåne och dess olika delar i förhållande till omvärlden (se del III, kap. 3). Till C2/C3 dateras glasbägare från Borrby och Riseberga. En fortsatt import av romerska glasbägare under C3 ses i fynd från Lund, Östra Vemmenhög och i en nyfunnen grav i Järrestad (Söderberg 2001). Romersk import fortsätter alltså att nå Skåne i små proportioner efter Himlingøjes fall och efter den nedgång i importmängden som ses i Danmark under C2 (Lund Hansen 1987). Under C3 förändras troligen detta förhållande och till stor del spelar delningen av romarriket en roll här. Importen av romerska föremål upphör och materialet vittnar om andra typer av kontakter. Gravarna från Järrestad och Östra Vemmenhög utgör de sista representanterna för den grupp av rika importgravar, som började att anläggas under B1b, framförallt i östra och södra Skåne.

Fabech har diskuterat det arkeologiska materialet från det inre av Skåne och framhållit bebyggarnas roll som "middlemen" mellan de rika bygderna i sydvästra och nordöstra Skåne. (1993). Fabech framhåller bl.a. järnet som en ekonomisk drivkraft i centrala Skåne, men detta är tveksamt med tanke på spridningen av spåren av järnframställning i Skåne (Ödman 1998a). Möjligen kan den rikedom som förmedlas via det centralskånska, och även det östskånska, fyndmaterialet möjligen förklaras genom att tre specifika historiska situationer inträffade någorlunda samtidigt.

Den första situationen har redan berörts (Fabech 1993) och den har som förutsättning den utveckling från smärre stamenheter till stamförbund som troligen inträffade vid denna tid. Mellan de större politiska och sociala enheter som skapades kunde människor i gränsbygderna fungera som "middlemen" enligt Myhres definition (1987). Denna roll har Sösdala/Sjörupsområdet tillskrivits av Fabech (1993).

Nästa situation är att danerna dyker upp i de skriftliga källorna och uppenbarligen tillskansar sig en ledande ställning i Sydskandinavien. Vid vilken tid danerna expanderar in i det sydskandinaviska området är osäkert. Flera forskare menar att herulerna var ett sydskandinaviskt folk där vissa stamdelar utvandrade i mitten av 200-talet, bl.a. till Gallien och Sydösteuropa,

och där resten utgjorde *en* (av flera?) befolkningar i Sydskandinavien under äldre järnålder (Ellegård 1987). Danernas intåg har kanske skett redan under sen romersk järnålder och möjligen bodde det då heruler i västra Skåne. Möjligen expanderade både daner och heruler in i de centrala och östra delarna av Skåne. Dessa delar av Skåne hade förmodligen en gles befolkning vid denna tid. Härmed kommer vi in på den tredje historiska situationen.

Herulernas sejourer i östra, sydöstra och centrala Europa är välkända, och deras närvaro finns belagd bl.a. i Pannonien, Främre Asien, Byzans, Grekland, Illyrien och på Kreta. De var sjörövare på Svarta Havet och elitsoldater under bl.a. romare och hunner (jfr t.ex. Lindqvist 1945; Bruun 1983; Leth-Larsen 1985; Ellegård 1987). Om dessa heruler var utvandrare från Sydskandinavien, och om det fortfarande fanns släktmässiga och etniska band, fanns det säkert också ett kontaktnät som knöt områdena samman. Att ett kontaktnät var öppet visar både tåget från Donau-regionen till Thule 512 och uppgifterna om en delegation från Illyrien till Thule knappt 50 år senare. Det finns en rad fynd från framförallt centrala och östra Skåne med en säker eller sannolik proveniens till östra, sydöstra och centrala Europa. Dessutom finns det en rad andra fyndmaterial som visar på influenser från samma områden. I tabellen redovisas de olika skånska fyndens proviniens och datering, och under vilka tider det finns uppgifter om att heruler finns omnämnda inom olika områden. Genomgången visar att det i flera fall finns en knytning av det skånska fyndmaterialet till områdena kring de forna romerska provinserna Noricum, Raetien och Pannonien, och detta framförallt under tiden ca. 400 till mitten av 500-talet. Herulerna kan knytas till dessa områden från 376-545 genom skriftliga belägg. Som ett kuriost inslag kan nämnas att en guldbrakteat från Väsby i nordvästra Skåne har runinskriptionen "erili", dvs. herul.

Denna genomgång visar inte på något sätt att herulerna var av sydskandinaviskt ursprung eller ligger bakom den skånska fyndbilden. Vad den visar är kontakter mellan Sydskandinavien och Centraleuropa under lång tid och att dessa möjligen var intensivare än vad som normalt framhålles. En tolkning av denna genomgång kan vara att människor i Skåne (heruler eller ej) utvandrade under 200-talet och en del gav sig av åt sydöst. Under loppet av yngre romersk järnålder fördrivs en del av de kvarvarande från västra Skåne av danerna och bl.a. Uppåkra hamnar under danernas kontroll. De fördrivna bosätter sig bl.a. i centrala och östra Skåne men det är inte troligt att detta kommer att utgöra ett enhetligt område med fördrivna. En uppblandning med daner och den befolkning som redan fanns där är troligare. Banden med de utflyttade i sydöst fanns kvar, och fynden från centrala och östra Skåne kan ha tagits med av återvändande, som exempelvis ingått i Attilas armeer i mitten av 400-talet, eller av de heruler som skeppades över till Thule i början av 500-talet. De kan också vara gåvor i det sociala spelet mellan de gamla stamfränder-na. Ett alternativ till detta är förstås att östra Skåne ingick i samma kontaktområde som Öland och Gotland, och att varor förmedlats in i det baltiska området via exempelvis Oder.

Ett liknande mönster ser man i spridningen av guldbrakteater med breda bårder. Inspirationen till dessa brakteater kan sökas i Ungern (Fabech 1993). I Skandinavien har brakteaterna framför-allt en spridning till östra Skåne, Blekinge, Öland, Gotland och Bornholm, även om enstaka brakteater kommer från andra håll (Mackeprang 1952).

I kontrast till östra Skåne uppvisar landskapets västra delar ett helt annat mönster. De fynd som visade på kontakter med icke-skånska områden i centrala och östra Skåne var spridda över ett stort område. I västra Skåne är samma typer av fynd klart koncentrerade till Uppåkra. Detta stöder riktigheten i att västra Skåne skall uppfattas som en enhet, där förbindelser med andra områden skedde via Uppåkra. En annan skillnad mellan östra och västra Skåne är karaktären på fyndmaterialet. I östra Skåne består materialet till stor del av söljor, beslag och vapendelar, dvs. föremål som kan förknippas med krigare, ryttare och deras utrustningar. Dessutom utgör brakteater med bred bård en viktig grupp. I Uppåkra utgörs importmaterialet av smycken, praktbeslag och bägarglas. Från både västra och östra Skåne kommer solidi, men med

den skillnaden att mynten i väster kan uppfattas som praktförmål med samma status som brakteater, medan mynten i öster möjligen skall ses som importerat råmaterial.

5. Stadium IV - Norden skapar en egen identitet

Källmaterial och kronologi

Detta stadium motsvarar "det syvende århundrede" enligt Näsmans definition (1991b), dvs. tiden från mitten eller senare delen av 500-talet till ca. år 700. Det arkeologiska materialet från de tongivande platserna under stadium III, Gudme och Sorte Muld, är inte osedvanligt rikt efter mitten av 500-talet (Jørgensen 1995). Möjligen bibehåller Sorte Muld en viss ställning in i yngre germansk järnålder. En nedgång i mängden guld och andra prestigeföremål blir klart iakttagbar i de arkeologiska materialen, och inhemska bronser kommer att dominera.

I det skånska gravmaterialet från denna tid finns inga gravar med vare sig ädelmetall eller import. Däremot börjar vapengravar åter att uppträda. Gravar med smycken och smyckeuppsättningar är förhållandevis många, men dessa är vanligen enkelt utstyrda. Enstaka fynd utgör en mindre grupp, och består bl.a. av söljor, ryggknappsspännen, samt vapen och delar till krigarutrustningar. Några samlade fynd finns inte. Det mest iögonfallande materialet från detta stadium är flera boplatser som uppvisar en varierande grad av specialisering och bland dessa har Uppåkra en särställning.

Detta stadium börjar under senare delen av 500-talet och baseras på de förändringar som de klassiska centralplatserna genomgår under denna tid. En ny situation uppkommer i början av 700-talet när flera specialiserade handels- och hantverksplatser uppkommer i Sydskandinavien. På dessa platser har man renodlat just handel och hantverk, och exempelvis Ribe (Jensen 1991) tycks vara medvetet grundlagd just för att rymma dessa funktioner. Mellantiden, "det syvende århundrade", karakteriseras av boplatser med varierande grad av specialisering. Vissa centralplatser bibehåller flera av sina funktioner, men karakteriseras av en nedgång i mängden prestige- och importföremål. På flera boplatser kan en viss grad av specialisering konstateras. I flera fall är denna koncentrerad till ett mindre område av boplatsen, möjligen motsvarande en dominerande gård.

Kvalitativa aspekter

Som ovan nämndes kan inga skånska gravar med vare sig import eller ädelmetall knytas till detta stadium. Däremot börjar det att dyka upp enstaka vapengravar. Sedan att anlägga vapengravar på ett mera konsekvent sätt efter ett uppehåll på ca. 200-300 år vittnar om att förändringar är på gång i samhället. När den första generationen vapengravar dyker upp i Sydskandinavien under sen keltisk järnålder och tidig romersk järnålder tolkas dessa allmänt som tecken på en konkurrenssituation, som leder till etableringen av nya sociala grupper och en ny samhällsordning. Detta är dock ett fenomen som inträffar återigen på olika håll i Sydskandinavien, fast inte inom så stora geografiska områden som under keltisk järnålder och romersk järnålder. Exempel på detta är båtgravarna i Mälardalen under yngre germansk järnålder, Högomgraven, vapengravar på Bornholm under 6-8 årh., Birka i 900-tal och ryttargravarna i Danmark under 900-talet (Stenberger 1964; Randsborg 1980; Ramqvist 1990; Jørgensen 1991; Callmer 1994). Dessa gravar tolkas också vanligen i termer av konkurrens och etablerandet av en ny maktelit, vanligen beskriven som en kungamakt. De skånska gravarna är betydligt anonymare i den arkeologiska litteraturen än de ovan nämnda. De är dessutom överlag betydligt mera sparsamt utrustade. Samtidigt är de anlagda under samma tid som de bornholmska vapengravarna och kan vara uttryck för en situation lik den på Bornholm (Jørgensen 1991).

De skånska vapengravarna kommer från Emmislöv, Norra Mellby, Smedstorp (Gårdlösa), Vitaby och Träne. Strömberg beskriver dessa gravar, med undantag för Smedstorpsgraven, men findaterar dem inte närmre än till yngre germansk järnålder (1961a). Smedstorpsgraven daterar Stjernquist till vikingatid (1993b) men har här omdaterats till 600-tal (se del II, kap. 5). En sjätte grav i detta sammanhang är grav 64 A från Gårdlösa, en ryttargrav, utstyrd med ett träns. Denna kan dateras till 550-700 (Stjernquist 1993b). Ett samlande drag för dessa gra-

var är förekomsten av eneggade svärd. Vapengravar med eneggade svärd är ett nytt inslag vid denna tid. Liknande svärd förekommer både på Bornholm och på kontinenten (Jørgensen 1991). Möjligen hade typen av svärd ett stort symbolvärde eftersom innehavarna tillhörde en krigarklass med gemensamma beröringspunkter, och dessa krigare var spridda inom ett stort geografiskt område. Jørgensen har för Bornholms del upprättat en kronologi baserad på gravfunna eneggade svärd och denna vilar på horisontalstratigrafiska dateringar. Kronologin kan sammankopplas med kontinentala kronologischeman (1991). Storlekarna för de gravfunna skånska svärd som varit möjliga att mäta visar att typerna VIA, VIB och V1C Enligt Jørgensen finns representerade 1991. Graven från Träne finns beskriven i en källa från 1844 och av två svärd var det ena eneggat (Strömberg 1961b). Ett lösfunnet svärd från Åhus, som Strömberg daterar till 600-tal (1961a) överensstämmer med typ V1B.

På Bornholm börjar typ V1B att uppträda i gravarna ca. 560/570, är vanligast 630-680 och kan ej beläggas efter 720. V1A är belagd ca. 30 år tidigare, medan V1C uppträder något senare. Jørgensens tolkning av det rika gravskicket på Bornholm är att det förekommer en konkurrenssituation mellan olika familjer, och dessa markerar sin status i gravarna (1991). Detta leder till att en ny överhöghet för hela ön etableras. De bornholmska gravarna från denna tid är betydligt rikare utstyrda än de skånska. Samtidigt är eneggade svärd i gravar något nytt vid denna tid och en form av statusmarkering. De östskånska vapengravarna skall kanske, liksom på Bornholm, också ses i samband med omvälvningar i samhället och grupper som söker nya maktpositioner. Kanske ser vi här en parallellutveckling till den på Bornholm. Möjligheten finns också att östra Skåne och Bornholm varit i allians eller t.o.m. tillhört samma sociala enhet. Anläggandet av vapengravarna kan därmed vara uttryck för en och samma konflikt.

Det finns 22 gravar med smycken och smyckeuppsättningar från detta stadium. Den genomgång av gravarnas AOT-värden som gjorts visar att de gravar som är rikast på föremålstyper kommer från gravfält med domarringar, skeppssättningar och resta stenar, och på dessa fält är gravarna nästan uteslutande brandgravar (Strömberg 1961a och b; Klippan, RAÄ 43; Norra Mellby, RAÄ 1). Graven från Klippan (Gråmanstorp) kommer från en domarring och det är i detta fall osäkert om alla fynden kan knytas till en specifik begravning. Graven från Norra Mellby, däremot, är en sluten anläggning och här kan vi vara säkra på att alla fynden kommer från *en* gravläggning (Strömberg 1961b). Dessa gravar är ett statistiskt litet material, och får bara ses som en tendens till att gravarna i dessa trakter är mera föremålsrika än i de mera centrala slättbygderna. I flera av gravarna från detta stadium är näbbfibulor vanliga som gravgåvor (Strömberg 1961b; Larsson 1982). Gravfältet från Gårdlösa i Smedstorp i sydöstra Skåne är något av en anomali. I inte mindre än sju gravar har de döda tilldelats fågelfibulor (Stjernquist 1993a) och detta tycks vara en bestämd sed på detta gravfält. Näbbfibulor finns bara i en grav på Gårdlösagravfältet (ibid.). De gravfunna fågelfibulorna, och fågelfibulor för övrigt, är, förutom en stor grupp från Uppåkra, koncentrerade till de sydöstra delarna av Skåne. De är också vanliga på Bornholm (Branca 1998). Möjligen har fågelfibulans knytning till sydöstra Skåne och Bornholm en speciell betydelse (mode, religion), vilket också kan indikera att de producerats inom detta område. Samtidigt är många fågelfibulor från Uppåkra närmast stand-ardiserade och troligen har många också producerats där.

De 22 gravar som presenterades ovan är de rikast utstyrda i Skåne, men exempelvis jämfört med Bornholm (Jørgensen 1991), inte särskilt rikt utstyrda. Detta kan knappast bero på en skånsk fyndfattigdom vilket de stora fyndmaterialen från Uppåkra med flera platser visar (U 31000; Helgesson, manus A). Snarare visar det på regionala variationer vid gravläggandet. Fibulagravarna är möjligen anlagda för välmående grupper i samhället, men inte samhällets absoluta elit. Denna uppfattning knyter an till de ideer som fanns angående gravarna från tidigare stadier (se del III, kap. 3 och 4).

Ett par fynd av vapen och krigarutrustningar kan dateras till detta stadium. Från Åhus kommer två svärd (samlat fynd ?), varav det ena är

eneggat (jfr ovan), och dessutom kommer ett remkorsningsbeslag av hög kvalitet från Trolle-Ljungby. Övriga lösfunna föremål är få och består av några söljor, ett remändebeslag och en ryggknappsfibula. Dessa fynd styrker bilden av att det är mycket vapen i omlopp i östra Skåne, vilket står i skarp kontrast till förhållandena i de västra delarna av landskapet där alla vapenfynd kommer från Uppåkra.

Som för tidigare perioder intar Uppåkra en särställning också under stadium IV. Stadiet motsvarar i princip fas 1 och 2 enligt Ørsnes indelning (1966). Fibulamaterialet från detta stadium är mycket stort och omfattar ca. 700 exemplar (sept. 2001). Här dominerar näbbfibulor som utgör ca. en tredjedel, medan likarmade fibulor och fågelfibulor också utgör stora grupper om ca. 100 exemplar vardera. Det arkeologiska materialet från Uppåkra visar att flera typer av fibulor tillverkats på platsen. Särskilt tydligt är detta för näbbfibulor (Hårdh 1999b) och S-formiga fibulor (se del II, kap. 2). En trolig produktion av olika typer av likarmade fibulor (Arrhenius 1999; se del II, kap. 2), rektangulära fibulor, och möjligen också cirkulära plattfibulor indikeras svagt i materialet. Produktionen av fibulor bör ha varit stor och detta är kanske en delförklaring till den stora mängden fibulor från Uppåkra. En ide som framförts av bl.a. Steuer och Hårdh är att det fanns någon form av strävan efter ett monopol på tillgången på metall och likaså tillverkningen av fibulor (1994:90; 1999b:159 ff.). Detta kan förklara varför många fibulor är starkt nötta, liksom att många är fragmentariska, dvs. de har delats för att passa i deglarna. Detta är dock inte fibulornas enda funktion och hela fibulor med litet eller ringa slitage visar på andra funktioner. Vissa fibulor, och då i synnerhet näbb- och fågelfibulor, är överlagda med guld eller vitmetall (vanligen tenn) (Gramtorp & Henriksen 2000). Detta indikerar att också andra metaller än brons bearbetades. Guldhantverk är belagt bl.a. genom patriser till guldgubbar och dessa omnämndes i beskrivningen av stadium II (se del III, kap. 2). Med tanke på de problem som finns att datera guldgubbarna (jfr Watt 1991) kan de också ha tillverkats under detta stadium. Möjligen har man också gjort inläggningar med halvädelstenar, vilket indikeras av att flera fågelfibulor och även de halvädelstensprydda likarmade spännena har infattningar eller kvarsittande stenar.

Majoriteten av materialet från Uppåkra blir "inhemskt", nordiskt, under detta stadium. Trots detta finns det flera föremål som troligen inte är tillverkade i Sydskandinavien. Detta gäller exempelvis flera cirkulära skålfibulor (typ M enl. Ørsnes 1966) som har en huvudsaklig utbredning till Finland, norra Norge och norra Sverige. Som import skall också en del skärvor till glasbägare betraktas, där de flesta troligen skall dateras till stadium III, men där vissa också kan ha kommit in under stadium IV (Stjernquist 1999).

Också delar av vapen och krigarnas utrustning finns i materialet, bl.a. svärdsknappar, prydnadsbeslag till lansar och sköldar, samt söjlor. Dessa är av samma typer som finns i krigargravar både på Bornholm och på kontinenten (Nørgård Jørgensen 1999). Troligen är dessa föremål av inhemsk tillverkning men visar på kontakter och idemässiga band med andra områden. Kanske fanns det en strävan att identifiera sig med krigare på kontinenten och detta fick ett uttryck i en likartad utrustning.

Under stadium III indikerades det kultiska livet på Uppåkra, bl.a. genom de lans- och spjutspetsar som avsiktligt deponerats inom ett speciellt område på boplatsen, samt genom guldbrakteater och guldgubbar. Under detta stadium kan eventuellt guldgubbar fortfarande ha varit i bruk. En annan föremålsgrupp som kan visa på det kultiska livet är fågelfibulorna. Dessa är troligen avbildningar av korpar dvs. Odens fåglar. Ofta är det praktfulla arbeten, överlagda med guld eller vitmetall, och ibland har de infattningar för halvädelstenar. Det kan i detta sammanhang vara intressant att spridningen av näbb- resp. fågelfibulor tycks ha en utbredning till olika områden på boplatsen (Branca 1999). Branca har föreslagit att fågelfibulan kan vara en mera exklusiv form än näbbfibulan, vilket skulle förklara denna spridning i termer av social uppdelning inom boplatsen. Ett annat alternativ är att fågelfibulorna varit aktivt nyttjade i det kultiska livet och därmed skulle koncentrationer av dessa kunna indikera områden för kul-

tiska aktiviteter inom boplatsen. Det kan också tänkas att näbb- och fågelfibulor tillverkades inom olika områden av boplatsen.

Den närvaro av Oden och därmed asaläran som indikeras i Uppåkramaterialet vid mitten av 500-talet visar att denna religion kan ha kommit i ledande ställning vid denna tidspunkt. Detta styrker också de ideer som framförts av bl.a. Bennet att asaläran etablerar sig som dominerande religion vid mitten av äldre germansk järnålder (1987)

Uppåkra framträder som en mycket speciell plats i förhållande till alla andra boplatser i Skåne vid denna tid. Enastående och unikt är det stora materialet av fibulor, och spåren efter att de har producerats på platsen. Från platsen kommer också beslag, nålar, m.m., och mycket i materialet är av hög kvalitet. Samtidigt finns det en rad andra platser vid denna tid där speciella funktioner blir tydliga i de arkeologiska materialen. En av dessa är Östra Torp-boplatsen i Lilla Isie (se del II, kap. 2). Här undersöktes ett grophus med lämningar som vittnar om gjutning av näbbfibulor på platsen. Undersökningar har gjorts i två omgångar av denna boplats och gjuterimaterialet tycks koncentrera sig till en begränsad del av boplatsen. En balansvåg och en äkta frisisk kam från 700-talet är fynd som understryker platsens betydelse. En annan plats är Dagstorp där likaså gjutning av näbbfibulor har kunnat konstateras, och förmodligen också rektangulära fibulor. Avfallet från detta gjuteri var samlat i en grop utanför lämningar av ett hus. En tredje plats är Västra Karaby där gjuteri indikeras av smältdeglar. Dessa lämningar är i Västra Karaby koncentrerade till en begränsad del av boplatsen, där det också framkommit en rikt ornerad svärdsknapp och bägarglas.

Under detta stadium växer Maletofta i Ravlunda fram och i synnerhet en produktion av näbbfibulor blir tydlig i materialet. Detta material är tämligen omfattande (se del II, kap. 2) och påminner snarare om det från Uppåkra, än om de från Östra Torp, Dagstorp och Västra Karaby. Detta kan härmed indikera att Maletofta hade en förhållandevis obunden ställning av samma karaktär som Uppåkra. Standardiseringen av fibulorna från Ravlunda är unik och visar på en masstillverkning för en marknad och inte för en speciell beställare.

De exklusiva uttryck som karakteriserade Fjälkinge och Vä under stadium III kan inte beläggas under detta stadium. Det är fortfarande två mycket omfattande bebyggelser, men det arkeologiska materialet är inte så påfallande rikt som under stadium III. Det är troligt att dessa platser tappat en del av sin forna ställning, men att de fortfarande är säten för elitära grupper. En specialiserad produktion har inte kunnat beläggas vare sig i Vä eller i Fjälkinge under detta stadium. Samtidigt har undersökningar av Fjälkinge och Vä varit i liten skala i förhållande till bebyggelseområdenas storlek och nya undersökningar kan ändra detta faktum.

Ett genomgående drag på några av de boplatser (framförallt Ravlunda och Uppåkra) som diskuterats ovan är den stora mängden fibulor. Samtidigt framstår många andra boplatser i Skåne som förhållandevis fattiga på bronser, även om det börjar dyka upp en rad metallrika platser genom allt intensivare undersökningar med metalldetektorer (Helgesson, manus A). Hårdh har diskuterat mängden fibulor (näbbfibulor) från Uppåkra och vad denna kan indikera. Hon menar att vissa fibulor kan ha glömts bort eller tappats, men att det kanske viktigaste var den roll som fibulorna spelade genom att återanvändas i metallhantverket. Detta passar väl med att fibulor är nötta och/eller har knäckts av på mitten. På en del näbbfibulor har nålfästet tagits bort, och en förklaring till detta kan vara att de gjorts obrukbara för att användas inom det kultiska livet, möjligen som offer (Hårdh 1999b:159 ff.). Detta resonemang indikerar att fibulor kunde kretsa runt på en boplats och ha olika funktioner innan de slutligen deponerades. Därmed blir variationen på fibulamaterialet ett mått på hur mångfunktionell en plats är och även ett indirekt mått på dess rikedom.

Spridningsmönster

Under detta stadium blir antalet här registrerade fyndplatser betydligt färre i Skåne än under stadium III (Fig. 36). De är framförallt spridda till kust-trakterna i östra och sydvästra Skåne. Enstaka fyndplatser finns också i inlandet. På sydkusten finns påfallande få fyndplatser jämfört

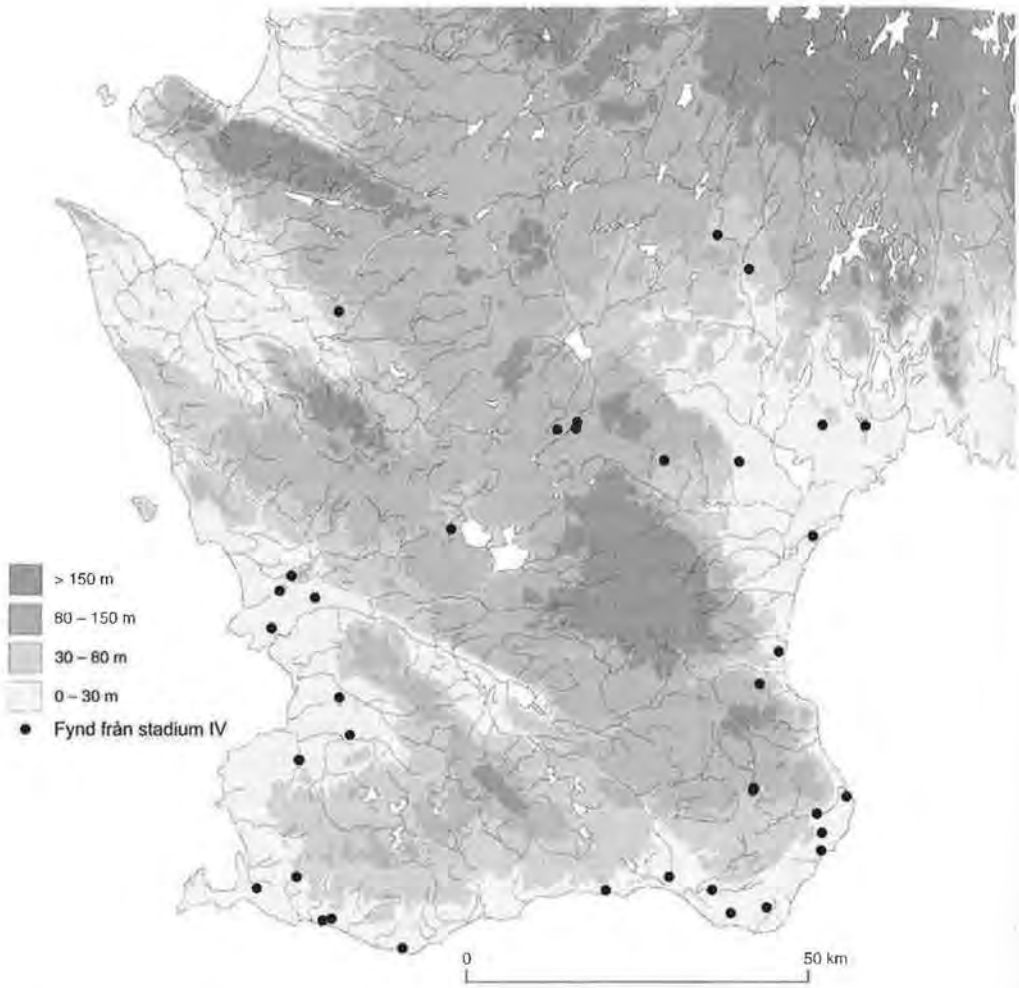

Fig. 36. Sammanställning av fynd från stadium IV.

med de två förra stadierna. Rika gravar är få och majoriteten är utrustade med fibulor. Ett nytt inslag i gravmaterialet blir förekomsten av vapengravar. Bara två platser kan uppfattas som centralplatser, och dessa är Uppåkra och Maletofta. Ett dominerande inslag här är en markant ansamling av bronsföremål, kombinerat med omfattande spår av metallhantverk.

Regionala mönster

Förhållandena i Uppåkra förändrar sig markant i och med detta stadium. Borta är det exklusiva och kontinentala material som karakteriserade stadium III, och nordiska standardformer blir dominerande. Dessa visar på en omfattande produktion och en stor rikedom. Uppåkras närmsta omland, eller det "kärnområde" som beskrevs ovan (se del III, kap. 4), karakteriserades under stadium III av flera rika fynd, många av dem av guld. Här kunde en struktur med rika bebyggelser runt centralplatsen skönjas. Det mera statusbetonade materialet från Uppåkras närmsta omland blir betydligt mindre under detta stadium och inte alls så rikt. Till boplatserna i Dagstorp och Västra Karaby är en viss specialiserad produktion knuten, men för övrigt inskränker sig materialet till ett par gravar och några enstaka

fynd. Uppåkra bibehåller sin särställning med alla de speciella funktioner som bör karakterisera en centralplats. Dagstorp och Västra Karaby är tämligen ordinära byar, där en del av boplatserna (en eller ett par gårdar ?) uppvisar ett rikare och mera specialiserat material. Detta material är för litet för att platserna skall uppfattas som egna fristående centra, utan det troliga är att de stått i ett visst beroendeförhållande till Uppåkra. Östra Torp-boplatsen ligger på Skånes sydkust och har en struktur som starkt påminner om förhållandena i Dagstorp och Västra Karaby.

Östra Torp ligger ca. 40 km från Uppåkra, och Dagstorp och Västra Karaby mindre än 20 km därifrån. På alla fyra platserna har bronsgjutning förekommit, men, förutom i Uppåkra, i förhållandevis liten skala. Utifrån detta kan man uppställa vissa modeller över hur bronshantverket kan ha varit organiserat under mitten av järnåldern, och hur vissa platser med särstatus kunde förhålla sig till varandra. Ett alternativ är att Uppåkra sökt att få ensamrätt på hantverket men att detta inte slagit helt väl ut. Viss bronsgjutning har försiggått på andra platser. I förlängningen av detta kan det ha funnits en strävan efter att få någon form av ensamrätt också över hanteringen och cirkulationen av bronset. Detta kan ha lyckats bättre då det påträffats få bronsföremålpå de nämnda platserna och dessa står i stark kontrast till Uppåkra i detta avseende. Den konkurrenssituation som härvid uppkommit kan mycket väl indikera en förhållandevis fri arbetskår med ambulerande hantverkare (jfr Carnap-Bornheim 2001). Produktion på Östra Torp, Dagstorp och Västra Karaby är begränsad, och det är tveksamt om behovet av hantverksprodukter varit tillräckligt stort för att försörja en hantverkare. Hantverkare med fast knytning till en plats som Uppåkra hade, enligt detta alternativ, knappats tillåtits att verka på andra platser. Ett annat alternativ är att Uppåkra verkligen hade monopol på bronsgjutning och metallcirkulation. Hantverkarna var härvid fast knutna till platsen och de nedslag av bronsgjutning som finns i Östra Torp, Dagstorp och Västra Karaby, bör då ses i ett annat perspektiv. Uppåkra-hantverkare har uppehållit sig på platserna och tillverkat fibulor. Det senare alternativet synes vara det mest troliga, eftersom avfallet från gjuteriverksamheten i Östra Torp, Dagstorp och Västra Karaby är tämligen litet. Dessutom borde det finnas mer brons på dessa platser, om det fanns en konkurrenssituation om metallen. Att det trots allt gavs tillåtelse att gjuta brons på dessa platser kan indikera att det fanns ett beroendeförhållande mellan Uppåkra och de tre andra platserna. Kanske var detta platserna för besuttna stormän som utförde tjänster till de styrande i Uppåkra och bronsgjutningen kunde vara ett sätt att belöna dessa stormän. Det kan också tänkas att Uppåkras egenhändigt stipulerade ensamrätt till metallhantverk nonchalerades av vissa. Det har förmodligen inte funnits en kontrollapparat som var tillräckligt utbyggd för att kontrollera detta.

Under stadium III redogjordes för en modell för västra Skåne med centra och stormannamiljöer. Hela västra Skåne uppfattades som en enhet, där rika bebyggelser indikerades av guldfynd. Elitära miljöer kunde ändra karaktär under loppet av 500-talet som det kommer till uttryck i det arkeologiska materialet. De värdeföremål, framförallt i form av guldföremål, som cirkulerade inom olika former av redistributiva system hade uppenbarligen spelat ut sin roll i sent 500-tal. Några andra typer av föremål som ersättning för dessa finns ej i det arkeologiska materialet. Visserligen uppträder fibulor av samma typer på både Uppåkra och i omlandet. Samtidigt finns det en tendens att påträffa fibulor på många boplatser från yngre germansk järnålder (Helgesson, manus A), varför de troligen också förekommer relativt frekvent på de ordinära agrarboplatserna. Mängden av fibulor och en standardiserad produktion talar för att dessa produkter kunde anskaffas av många i samhället.

Istället kan det ha funnits andra sätt att belöna förtjänstfulla underlydande på, exempelvis genom att tilldela mark och tillåta bronsgjutning i liten skala. Detta kan nyetableringen av bebyggelserna bl.a. i Dagstorp, Västra Karaby och Östra Torp visa på. Detta markerar kanske övergången från att köpa trohet - krigare - med prestigeföremål till att tilldela dem mark - ett förfeodalt stadium - med en inre exploatering av landskapet som följd. Detta är också en ut-

veckling som blir tydlig inom de kontinental-germanska samhällena (Harrison 1999).

Några platser liknande Dagstorp, Västra Karaby och Östra Torp kan inte beläggas i nordvästra Skåne. Under stadium III var antalet registrerade stormannamiljöer där kanske 10-15 st. och dessa indikerades främst genom spridningen av guldfynd. För detta stadium skall man söka efter bosättningar med rikt och särartat material, exempelvis i form av spår efter specialiserat hantverksmaterial, bägarglas o.l. Exempel på sådana platser kan vara Filborna by i Helsingborg, Haglekulla 1:1 i Östra Ljungby och Kvärlöv 6:3 i Saxtorp (Jacobsson 2000:75, 105 och 146). De två förra tillskrivs en viss status (ibid.), även om materialet som indikerar detta är otydligt.

Det centrum som påvisades inom Dybäcksområdet under stadium III kan inte påvisas under detta stadium. Orsakerna till detta har i viss mån berörts ovan. Den knytning mellan Uppåkra och boplatsen i Östra Torp som påpekades ovan, i kombination med att materialet försvinner från Dybäcksområdet kan tolkas som att Uppåkra nu får inflytande över delar av södra Skåne. Som påpekades under stadium III kan det ha funnits en konkurrens mellan Uppåkra och Dybäcksområdet, som det kom till uttryck i brakteatfynden i gränsområdet emellan de båda.

I det sydvästra hörnet av Skåne, finns en samling av rika gravar och något enstaka fynd. Liksom för Östra Torp-boplatsen finns inget centrum belagt i direkt anslutning till denna samling och möjligen har de styrande i Uppåkra också kontrollerat detta område.

Östra Skåne profilerar sig på ett högst markant sätt under detta stadium (Fig. 37). De fem vapengravarna från Emmislöv, Norra Mellby, Smeds- torp, Träne och Vitaby kommer alla från de östra delarna av landskapet. Från samma områden kommer också ett svärdskidebeslag och två svärd från Åhus, ett rembeslag till en hästmundering från Trolle-Ljungby, en sköldtorn till en sölja från Simrishamn, och en grav med betsel från Smedstorp. Dessa vapengravar, vapenfynd och ryttarutrustningar har inga motsvarigheter i västra Skåne och måste spegla ett speciellt skeende i de östra delarna av landskapet. Möjligen visar det enhetliga vapengravskicket i östra Skåne på en situation i likhet med den på Bornholm (Jørgensen 1991), dvs. de är markeringar i människors - släkters eller familjers - strävan att finna nya sociala positioner när samhället förändras. Fynden visar också att beväpnade grupper fanns inom hela östra Skåne och detta är en helt annan struktur än i de västra delarna av landskapet. Hur dessa förändringsprocesser tillgått är inte helt klart, men att det sker en viss centralisering i östra Skåne är uppenbart. Av de centra som påvisades under stadium III (Östra Hoby, Ravlunda, Vä, Fjälkinge, och områdena kring Sösdala och Sjörup) är det egentligen bara Ravlunda som kan uppvisa ett rikt och mera särpräglat material under detta stadium. Detta centra ändrar också karaktär genom att Maletofta växer fram under 500-600-talen till att bli en stor och betydande plats med karaktär av centralplats. Under nästa stadium anläggs dessutom Åhus som en ledande handels- och hantverksplats drygt 20 km norr om Ravlunda. Om östra Skåne genomgår en utveckling liknande den som Jørgensen föreslår för Bornholm kan Ravlunda och sedermera Åhus utgöra ett par av kärnorna inom ett stamförbund eller ett småkungadöme, möjligen sammanlänkat med Bornholm. Var de styrande inom detta system residerade framgår inte av det arkeologiska materialet men det kan ha varit i Ravlunda, på Kristianstadsslätten eller på Bornholm. De fem vapengravar som omnämndes ovan hade en gemensam beröringspunkt i att de var utrustade med eneggade svärd. En annan gemensam faktor är att de alla framkommit på eller i nära anslutning till gravfält eller gravgrupper med skeppsättningar och resta stenar (Emmislöv RAÄ 1, Norra Mellby RAÄ 1, Smedstorp RAÄ 5, Träne RAÄ 112, Vitaby RAÄ 4) (jfr Fig. 13). Dessa typer av fornlämningar har diskuterats ovan (se del II, kap. 4) och deras geografiska utbredning överensstämmer väl med utbredningen av vapengravar, och andra vapenfynd från detta stadium. Spridningen är distinkt och talar för likartade kulturella uttryck inom ett förhållandevis stort område. Det är möjligt att utbredningen på det stamförbund eller småkungadöme som föreslogs ovan påvisas genom spridningen av dessa gravfält.

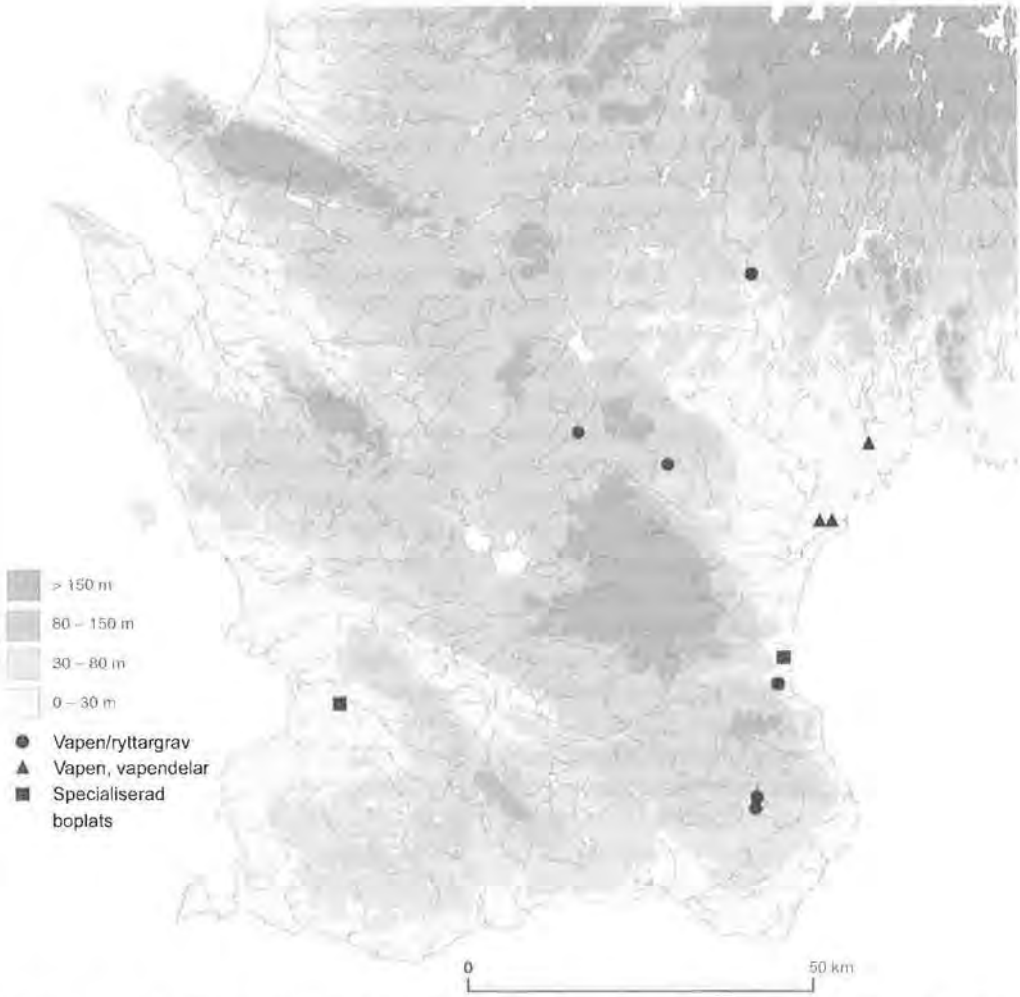

Fig. 37. Vapen- och ryttargravar, vapenfynd och delar till krigarutrustningar i Skåne under tidig yngre gemansk järnålder. Uppåkra och Maletofta är markerade.

Järrestad får en fortsatt roll som stormannasäte. Platsen växer fram som storgård och flera generationer av hallbyggnader är belagda. Platsens kronologi är oklar och det är fortfarande osäkert vilken roll platsen kan tillskrivas under detta stadium. Enstaka fibulor med en datering till 600-tal talar dock för en kontinuerlig bosättning.

I Ravlunda växer Maletofta fram som en specialiserad produktionplats och troligen också som en handelsplats under sent 500-tal/600-tal. En produktion av dräktspännen och nålar blir tydlig i materialet. Ett unikt fynd är ett guldbelagt järnbeslag som har en parallell i grav 14 på Lousgårdgravfältet på Bornholm (Ørsnes 1966:82), och som kan vara av alemannisk tillverkning (Jørgensen 1990:92). Platsen växer därmed fram samtidigt med att vapen- och ryttargravar anläggs på flera platser i östra Skåne. Detta kan betyda att de omvälvningar i samhället som indikeras av vapengravarna ledde fram till en fastare struktur, där Ravlunda kom att bli ett centrum inom ett område vars omfattning kan vara svår att bestämma. Produktionen på Maletofta tycks ha haft en sådan omfattning att den avsåg att täcka ett behov som var större än den egna boplatsens, och kanske också bygdens, dvs. centrala Albo härad.

I nordöstra Skåne är fortfarande Fjälkinge och Vä stora bosättningar, och troliga säten för stormän, även om materialet inte är så rikt och exklusivt som under stadierna II och III.

Andra områden som diskuterades som centra eller centralområden under stadium III var lokaliserade till sydkusten, det inre av södra Skåne, och de nordvästra och centrala delarna av landskapet. Ingen av dessa grupperingar kan skönjas under detta stadium. Detta kan tolkas som att vissa enheter slagits samman och att andra förlorat sin betydelse. Samtidigt döljer sig här flera viktiga källkritiska aspekter. De flesta fynd som indikerade olika centra under stadium III har framkommit chansartat och i gammal tid. Fyndmaterialet från stadium IV, däremot, är till stor del resultatet av forsknings- och exploateringsundersökningar i modern tid. Därmed är uppenbarligen det material som indikerar utbredningen av elitära miljöer från stadium III betydligt mera representativt eftersom majoriteten av alla forsknings- och exploateringsgrävningar utförts i sydvästra Skåne. Å andra sidan borde möjligheten att finna elitära miljöer från detta stadium framgent vara mycket god.

Samhällsstrukturellt är Skåne kvar i stamförbundens tid. Förändringar under denna tid syns i de centrala platsernas struktur och en nedgång i de kontinentala kontakterna. Tilldelning av mark, eller rätten att exploatera mark, kan ha blivit ett sätt för de styrande att knyta till sig personer och skapa allianser. Detta förfarande kan ha haft samma funktion som tilldelningen av prestigevaror under tidigare stadier.

Den skånska profilen

Flera av de modeller som diskuterades under stadium III har också relevans för detta stadium (se del III, kap. 4). För tiden sent 500-tal och 600-tal har det arkeologiska materialet varit litet och inte särskilt iögonfallande. Förklaringar till detta har varit agrar produktionskris, befolkningsnedgång och t.o.m. farsoter (Näsman 1991b). Näsman har gjort en sammanfattning av de nya källmaterial som har framkommit genom arkeologiska undersökningar och metalldetekteringar sedan ca. 1960-talet och fram till 1991. Inom de agrara näringarna kan 600-talet ses som avslutningen på en utveckling som började i 200-tal. Under 700-talet införs en ny ekonomisk struktur som är definierad av de styrande på centralplatsena (kungamakten ?). Pollendiagrammens vittnesbörd om en utbredning av bokskogen under 400-600-talen behöver inte ha inverkat negativt på den agrara produktionen. Gravarna utstyrs med få föremål - med undantag för Bornholm och vissa gravar i Skåne - och kan visa på en mera centraliserad och mera etablerad hierarkisk social struktur i Danmark (Skåne ?), än exempelvis på Gotland och i Mälarområdet. Omkring 200 e.Kr. börjar centralplatserna - Gudme, Dankirke/Ribe - att växa fram och är som mest betydelsefulla under äldre germansk järnålder. En nedgång för dessa platser blir tydlig under 600-talet och de förlorar förmodligen då en del av sin överregionala betydelse (ibid.).

Det äldre sättet att se ett kontinuitetsbrott under mitten av järnåldern kan inte anses relevant längre och här pekar Näsman på flera viktiga aspekter (1991b). En strukturell och kanske också regional förändring av förhållandena i Sydskandinavien är uppenbar under denna tid. I södra Jylland ses ett brott (Dankirke/Ribe) och på Fyn indikeras en nedgång i Gudme-materialet. För Uppåkras del kan inte detta brott konstateras. Visserligen ändrar materialet karaktär men platsen är under stadium IV den absolut föremålsrikaste i Sydskandinavien med över 800 säkert daterade föremål, främst smycken. Inte heller Ravlunda-området tycks ha en nedgång utan snarare en uppgång genom att materialet från Maletofta under denna tid är rikt och visar på flera centrala funktioner.

Näsmans diskussion kring centralplatserna och de geografiska områden som de verkade inom redogjordes för ovan (se del III, kap. 4). För det äldre skedet (ca. 500) redovisades bortåt 80 enskilda stamområden som decimerats till 12 kulturområden eller kungadömen i det senare skedet (ca. 700). Skåne är i det äldre skedet uppdelat på 3 områden, nämligen sydvästra, nordvästra och östra Skåne. Av dessa tillför Näsman de två förra till Sydskandinavien, medan det senare räknas som en del av Södra Östersjöområdet. I det senare skedet är hela Skåne en löst integrerad del av det danska kungariket.

Näsman delar hypotetiskt in det sydskandinaviska området omkring år 700 i ett kärnområde (Fyn), en inre periferi (södra Jylland, Själland) och en yttre periferi (norra Jylland, Skånelandskapen, Bornholm). Denna indelning av Sydskandinavien måste gå tillbaks på ett antagande att Gudme bibehåller sin ställning från äldre germansk järnålder. Så är troligen inte fallet under yngre germansk järnålder. Från det kärnområde som Näsman visar på finns egentligen bara en rik plats och det är visserligen Gudme, men samtidigt ett Gudme som verker vara på tillbakagång (Thrane 1991; Jørgensen 1995). Inom den inre periferin finns flera rika platser t.ex. Neble, Kalmargården och Kumlhöj, och en rad platser runt Roskildejorden (Høilund Nielsen 1991; Vang Petersen 1991; Ulriksen 1998). Ännu mera påtagligt är materialet från Näsmans yttre periferi med hela det bornholmska materialet, Bejsebakken, Stentinget, Lindholm Høje, Ravlunda, Vä, och den absolut rikaste nämligen Uppåkra. Det rådet idag ingen tvekan om att det största antalet kända metallrika centrala platser från "det syvende århundrade" kommer från de områden som Näsman menar är en yttre periferi. Sett i detta perspektiv kan kärnområdet inom danernas område under 600-talet lika gärna ha legat i västra Skåne eller i norra Jylland.

Callmer beskriver utvecklingen för handelsplatser och handelssystem under yngre järnålder och äldsta medeltid i Sydskandinavien som en process i fem steg. De två första stegen har relevans för detta stadium. Modellerna bygger främst på den kustnära handeln. I det första steget bedrivs handel på icke permanenta boplatser och permanenta agrara boplatser, och mängden varor är liten med en knytning till västra Europa (1991a). Kronologiskt varar detta fram i 700-tal (ibid.) och kan ha pågått ända sedan äldre germansk järnålder. Dylika platser i Skåne kan vara den äldre boplatsen vid Åhus och Östra Torp (ibid.). Nästa steg karakteriseras av permanenta och halvpermanenta handelsplatser samt permanenta agrara boplatser. Varuvolymen ökar och kontakter med Västeuropa och Orienten är tydliga. Skånska kustplatser från detta steg kan vara Trelleborg, kv. Tankbåten i Ystad och den yngre handelsplatsen vid Åhus (ibid.). Troligen kan Maletofta i Ravlunda under 600-talet också räknas dit (Fabech & Helgesson, manus). Flera boplatser som inte är kustnära, t.ex. Västra Karaby och Uppåkra, skall möjligen också tillföras denna gruppering. Under 600-talet indikerar det importerade materialet västeuropeiska kontakter (se del II, kap. 2). Produktionen på Uppåkra och Ravlunda är i hög grad standardiserad under 600-talet, dvs. ett fenomen som Callmer omnämner först i samband med det tredje utvecklingssteget under vikingatid (ibid.). En plats som Callmer omnämner speciellt är Lomma där han menar att den vallanläggning som finns markerad på det äldre kartmaterialet möjligen skall förknippas med Uppåkra som en hamn i romersk järnålder och äldre germansk järnålder. En dylik uppfattning har ventilerats på annat håll (Callmer 1991a:44), men Lommas kronologi är fortfarande osäker i väntan på undersökningar.

Skåne och omvärlden

Möjligen kan man se Skåne som uppdelat i två huvudsakliga områden med olika uttryck i de arkeo-logiska materialen. Maletofta i Ravlunda i östra Skåne uppnår och befäster troligen sin ställning som centra under sent 500-tal eller under 600-talet. Tidigare (stadium II och III) fanns flera fynd från området som indikerade någon form av centralområde, men nu växer Maletofta fram som en centralplats. Några andra platser i östra Skåne som kan göra Maletofta denna position stridig är ej kända. Möjligen uppnår Maletofta denna position efter en tid med konkurrensförhållanden som avspeglas i fynden av vapen och krigarutrustning. I västra Skåne har Uppåkra sedan länge haft en ledande roll och platsens maktbefogenheter utvidgas kanske till att också gälla delar av Söderslätt. Guldets och prestigeföremålens roll som ett viktigt medel för att knyta samman människor och enheter tycks upphöra under mitten av 500-talet. I stället kan landområden, och vissa typer av rättigheter ha tilldelats olika stormän. Därmed kan en inre exploatering av framförallt de agrara resurserna ha legat till grund för stormännens försörjning och deras maktposition inom olika delar av landskapet (Harrison 1999).

Uppåkra är i det sjunde århundradet en mycket stor boplats, och imponerande är den stora mängden bronsföremål. Dräktspännen utgör den största gruppen och därtill kommer en rad osäkra dräktspännen, samt beslag, nålar, söljor och bronsfragment med djurornamentik. Ett litet antal glasskärvor visar på fortsatt kontakt med framförallt Rhenlandet (Stjernquist 1999), dvs. frankiskt eller frisiskt område. För övrigt uppvisar materialet från Uppåkra få föremål av utomnordisk proveniens. Däremot finns det flera fibulor av typer som har sin huvudsakliga utbredning i Mellansverige, norra Norge, Norrland och Finland. Fibulorna kan ha nått Sydskandinavien via mellanhänder, där samhällen i södra Norrland, Svealand och Götaland kan ha varit inblandade. Ett alternativ är förstås att typen tillverkats i Sydskandinavien efter förebilder från sagda områden. Likheterna med de nordskandinaviska formerna visar likväl på kontakter.

En intressant koppling kan göras till uppgiften att danerna utgått från "svearnas rot" (se del III, kap. 4). Äger denna uppgift sanningshalt är det fullt logiskt att det finns föremål i Uppåkra som visar på kontakter med Mellansverige. Kontakter mellan nordliga områden och Uppåkra indikerades av en likarmad relieffibula redan under stadium III. Detta indikeras vidare genom förekomsten av små likarmade fibulor (Høilund Nielsen 1991:typ F1), ormfibulor (ibid.:typ L2), Husbyfibulor (ibid.:typ F4), fyrpassfibulor (ibid.:typ S2c) och små ovalspännen (ibid.:typ N1A); typer som Høilund Nielsen menar är mellansvenska (1991). Bland de små likarmade fibulorna från Uppåkra finns både sydskandinaviska och mellansvenska typer, men detta material har ännu ej bearbetats (U 31000) avseende denna aspekt. Den bild som Høilund Nielsen redovisar om en viss kontakt mellan Sydskandinavien och Mellansverige styrks därmed genom materialet från Uppåkra. Från Uppåkra kommer också flera smycketyper som Høilund Nielsen menar är gotländska (ibid.). Det gäller exempelvis små ryggknappsfibulor (ibid.:typ E2A1, E2A2-små, E2B), S-formiga fibulor (ibid.:typ L1) och två runda fibulor (ibid.:typ I2). Gotländskt ursprung för små ryggknappsfibulor är möjlig med hänsyn till spridningsmönster (Ørsnes 1966; Høilund Nielsen 1991). Samtidigt kommer många mindre brottstycken av ryggknappsfibulor (skrot?) från Uppåkra och en sydskandinavisk produktion kan inte uteslutas. Däremot finns det idag en stor grupp S-formiga fibulor från Uppåkra, som i antal vida över- stiger antalet från någon enskild gotländsk plats. Dessutom finns det från Uppåkra en serie identiska S-formiga fibulor, varav den ena har gjutskägget kvar. I Uppåkramaterialet finns det vidare minst fem S-formiga fibulor av kontinental tillverkning och med datering till 500-talet (Branca *et al.* 1999). En likhet mellan de kontinentala och sydskandinaviska typerna av S-formiga fibulor är ett dubbelt nålfästet (se del II, kap. 2). Andra likheter är de rent stilistiska. Det är därmed uppenbart att formen tillverkats på Uppåkra och troligen också utvecklats där direkt efter de kontinentala förebilderna under sent 500-tal. Det blir därmed också mera logiskt att se uppkomsten av ovala plattfibulor (Ørsnes 1966:typ J) som en direkt utveckling av S-formiga fibulor, och då inom sydskandinavisk område.

Vapen och krigarutrustningar på Uppåkra förekommer bl.a. i form av svärdsknappar, prydnadsknappar till sköldbucklor och lansar, olika beslag och sköldtornssöljor och torntappar till desamma. Som för tidigare perioder karakteriseras området runt Uppåkra av få eller inga vapenfynd, och troligen finns det fortsatt ett väpnat följe med knytning till platsen. Det är troligt att de styrande på Uppåkra tillhandahöll vapnen, och dessa var därmed inte krigarnas privata egendom utan tillhörde en garnison på Uppåkra.

De detaljer från vapen och krigarutrustningar som förekommer i stora mängder på Uppåkra är av samma typer som finns i vapengravar från bl.a. Bornholm och Gotland, men också från många andra områden i Skandinavien (jfr Nørgård Jørgensen 1999:32 ff.). Liknande utrustningar finns också i gravar från många håll på kontinenten (Jørgensen 1991 och där citerad litteratur; Nørgård Jørgensen 1999). Denna likriktning måste tyda på vida kontakter och att krigarna hade liknande utrustningar i stora delar av Europa. Möjligen fanns det någon form av samhörighet eller gemenskap som knutit sam-

man stora delar av Norra och Centrala Europa kulturellt och ideologiskt.

Klammersbäcksboplatsen i Ravlunda har flera beröringspunkter med Uppåkra och mest tydlig är den bronsgjutning som kan beläggas från 600-talet. Särskilt iögonfallande är produktionen av näbbfibulor, och tillsammans med fibulor från Uppåkra och Bornholm, utgör dessa en östdansk grupp (Hårdh 1999). Inom det enhetliga sydskandinaviska område som Høilund Nielsen visar på (1991) finns det uppenbarligen regionala traditioner. Ett speciellt fynd från Klammersbäcksboplatsen är det järnbeslag med guldinläggningar som troligen utgjort en del av en krigares utrustning, och har paralleller på Bornholm (Jørgensen 1990:92 f.) och kontinenten (Ibid.; Christlein 1979:Taf. 76, 78 och 82). Jørgensen ser en parallell till det bornholmska vapengravskicket i merovingiska häst- och kammargravar under 6.-7. årh. (1991:116). De bornholmska eneggade svärden överensstämmer storleksmässigt väl med den utveckling som påpekas för kontinenten (ibid.:119 f.), och Jørgensen menar att detta visar på nära kontakter. De få skånska svärden ansluter typmässigt väl till de bornholmska och en liknande synkronisering med kontinenten synes logisk också för det östskånska materialet. Om sedan dessa influenser kommit till östra Skåne via Bornholm eller direkt från merovingiskt område låter sig inte avgöras. Samtidigt är det möjligt att kontakterna mellan merovingiskt område och södra östersjöområdet förmedlades från trakterna vid Rhens mynning, och inte genom slaviskt land. Att detta västliga kontaktnät var öppet indikeras exempelvis genom materialet från Uppåkra under stadium III. Samma kontaktnät var i högsta grad öppet under 700-talet och framåt när bl.a. Åhus och Birka anlades, och västeuropeiska föremål på bl.a. Uppåkra och Ravlunda visar att dessa platser också ingick i dessa kontaktnät. Det kan alltså innan de klassiska emporiernas tid ha funnits ett kontaktnät som sammanband det merovingiska riket med östra Skåne.

Ørsnes pekade i sin avhandling ut ett sydskandinaviskt område bestående av Danmark och Skåne, där de kulturella uttrycken i form och stil visade på ett enhetligt kulturområde (1966). Sedermera har denna bild nyanserats genom undersökningar av bl.a. Høilund Nielsen (1991) och Hårdh (1999b). Høilund Nielsen visar hur olika föremålsgrupper, främst fibulor, och variationer i den yttäckande djurornamentiken huvudsakligen kan knytas till tre områden, nämligen Sydskandinavien, Mellansverige och Gotland. Hon kan också visa på hur vitt utbredda formerna för varje område är kronologiskt sett, och på kontakterna mellan de olika områdena (1991). Hårdh har sedermera visat på en östlig och en västlig gruppering inom Sydskandinavien, främst baserad på studier av näbbfibulor (1999b).

Det sjunde århundradet motsvaras av Høilund Nielsens faser VII:A och VII:B, och hennes analyser bygger på det källmaterial som var tillgängligt ca. 1990. Hon menar att det sydskandinaviska materialet för fas VII:A har en relativt jämn fördelning inom Skåne och Danmark, medan området utökas att gälla Blekinge, Öland, och kanske också Småland under fas VII:B (1991). Det finns stora problem att tolka spridningen som Høilund Nielsen gör. Sammantaget för de två faserna ligger de huvudsakliga koncentrationerna på Bornholm, i Skåne, på Själland, på östra Fyn och i norra Jylland. Mellersta Jylland, och västra Fyn har en betydligt glesare fyndbild, medan södra Jylland uppvisar få fynd. De fynd som finns från Blekinge och Småland under fas VII:B kan knappast anses vara tillräckligt många för att knyta områdena till Sydskandinavien. Då kan man också argumentera för att Västergötland och Närke skall räknas dit, då dessa också uppvisar en gles spridning av sydskandinaviska typer.

Høilund Nielsen ser Öland som allianspartner till Mälarområdet under fas VII:A, men en del av Sydskandinavien-"territorial udvidelse"-under fas VII:B. Det är svårt att finna stöd för denna tolkning eftersom spridningsbilderna är påfallande likartade i båda fallen. Det finns ett centralområde med en relativt markant spridning och en enklav (Öland) med en liten, men distinkt spridning (jfr Høilund Nielsen 1991:fig. 2c och 3a). Att i ena fallet tala om allians och i det andra territorium verkar inte realistiskt, och frågan är om inte förutfattade meningar styr tolkningarna (jfr ibid.:151).

Sedan Høilund Nielsens undersökningar publicerades har främst undersökningarna av Uppåkra bidragit med ett stort källmaterial från denna tid. Också från Maletofta finns ett material om ca. 50 föremål från detta stadium. Ytterligare platser i Skåne har givit stora material, men dessa är ännu ej bearbetade (Helgesson, manus A). Dessutom har det framkommit många nya platser i Danmark, men dessa har inte heller varit möjliga att bearbeta inom ramarna för detta arbete. En tyngdpunkt framstår dock tydligt inom det sydskandinaviska området och denna är Uppåkra.

Ett stort material från Uppåkra redovisades för stadium III, och materialets egenart och karaktär diskuterades i förhållande till flera platser i Sydskandinavien. Bland de rika bebyggelserna framhölls Gudme och Sorte Muld. Från en rad danska boplatser kommer förhållandevis stora material med datering till detta stadium, t.ex. Bejsebakken och Neble (Ørsnes 1966; Vang Petersen 1991), men inga material kan i omfattning mäta sig med Uppåkra. Dessa ändrade fyndförhållanden bör indikera en förskjutning av maktförhållandena under sent 500-tal och 600-tal, jämfört med stadium III. Uppåkra och de östra delarna av danernas område blir tongivande under detta stadium och konsoliderar möjligen sin ställning inom ett område som kan ha omfattat stora delar av Skåne och östra Danmark. Ett särdrag för denna del av östra Sydskandinavien blir en stor standardiserad produktion av fibulor (Hårdh 1999; Fabech & Helgesson, manus), och ett experimenterande med nya typer och legeringar (Kresten *et al.* 2001: 163). Detta är tydligt på Uppåkra, och även på Maletofta, och fyndmaterialet pekar fram mot de funktioner som de renodlade handels- och hantverksplatserna kommer att få under nästa stadium.

6. Stadium V - Tidiga kungariken (ca. 700-tidig medeltid)

Källmaterial och kronologi

Efter ca. 700 ändrar det skånska materialet karaktär. Materialet blir mera mångfacetterat och det är svårt att påvisa uppdelningar i olika stadier som under tidigare delar av järnåldern. Tiden från ca. 700 och fram till tidig medeltid kommer därför att beskrivas som ett stadium.

Det arkeologiska materialet förändras och detta på ett påtagligt sätt. Som för tidigare stadier finns en relativt stor grupp gravar med smycken och smyckeuppsättningar, och dessutom fortsätter man att anlägga vapengravar. Också enstaka gravar med import och ädelmetall har registrerats. Vapen uppträder inte enbart i gravar, utan en stor grupp vapen har också framkommit som samlade fynd och enstaka fynd. Också en större grupp av import- och prestigeföremål har förts till detta stadium. De stora grupperna i källmaterialet är dock runstenar och ädelmetallfynd, som utgör ca. 45 resp. 120 st. Unikt i materialet är ett fynd från Nosaby som tolkats som en smeddepå. En annan typ av lämningar är en rad vallanläggningar, där flera varit föremål för arkeologiska undersökningar. Slutligen räknas en handfull centrala boplatser till detta stadium. En nykomling här är Åhus som är en ny typ av specialiserad boplats, med framförallt inriktning på handel och hantverk.

Näsman framhåller att i det början av 700-talet finns flera tecken som indikerar en tidig statsbildning i Danmark. Det gäller exempelvis anläggandet av Kanhave kanal, grundandet av Ribe, och kontinentala källor som omnämner en kristen mission i Danmark och en dansk kung (1991b). Tidens viktigaste centrala platser blir de specialiserade handels- och hantverksplatser som växer fram med början i tidigt 700-tal, och som sedermera funktionellt ersätts av de medeltida städerna. Detta stadiums början har satts till ca. år 700. Slutet för stadiet är mera problematiskt och som framhölls i del II, kap. 5 finns här en kronologisk överlappning mellan arkeologins och medeltidsarkeologins klassiska källmaterial. Tiden runt 1020 är viktig, då Lund reorganiseras och en kungamakt blir synlig genom Knut den Stores utmyntning. Vid denna tid upphör också runstensresandet nästan totalt. Ädelmetallfynden ändrar också karaktär genom att anonyma nordiska präglingar försvinner och ersätts av danska mynt. Också hacksilvret försvinner från ädelmetallfynden. Samtidigt fortsätter seden att lägga ner ädelmetallfynd på "vikingatida" sätt ända fram till åtminstone 1140.

Kvalitativa aspekter

Seden att anlägga vapengravar fortsätter efter 700 och till tiden kan 18 gravar räknas. I de flesta av dessa har de döda tilldelats svärd, men till skillnad från förra stadiet är svärden nu tveeggade. En rik grav i denna samling kommer från Lackalänga, där den döde begravts i en båt tillsammans med vapen- och ryttarutrustning. Graven var rikt utstyrd och i fyndmaterialet finns beslag till hästutrustningar, stigbyglar, hjälmkam, svärdshjalt, och bronsbeslag till dryckeshorn eller träkärl (Arwidsson 1942). En annan rik grav kommer från Källby i Lund, utrustad med bl.a. svärd, och betsel med beslag av förgylld brons. Möjligen tillhör en hästskelett denna grav (Strömberg 1961b). En grav från Mölleberga var, förutom svärd, också utstyrd med två lansar och yxa. Två gravarn från Burlöv resp. Tranås var utrustade med svärd resp. lans och sköldfäste (ibid.). De gravar som redovisades för förra stadiet var tämligen enhetliga, i så mån att det eneggade svärdet utgjorde en gemensam faktor. De gravar som förts till detta stadium är en betydligt heterogenare samling. Gravarna från Lackalänga, Lund och Mölleberga är rikt utstyrda och ligger varandra nära i tid. Att det plötsligt dyker upp vapengravar i västra Skåne under sent 700-tal indikerar att de bör vara anlagda med bakgrund av samma historiska situation. Till skillnad från vapengravarna under förra stadiet, där det fanns en parallell till det bornholmska materialet, är det svårare att se en dylik knytning för dessa gravar. Troligt är dock att gravarna skall ses i samband med Uppåkra som under detta skede åter ändrar karaktär (se del II, kap. 2). Möjligen framträder

här en senare parallell till förhållandena i Mellansverige, där konungarna kan ha suttit i Gamla Uppsala, och stormännen i Vendel och Valsgärde. En grav från Burlöv skulle också kunna ses i detta sammanhang, men samtidigt är denna svår att datera närmare. Medan gravarna från Lackalänga, Lund och Mölleberga kan dateras till 700-tal, kan graven från Burlöv mycket väl ha anlagts i början av 900-talet och skall möjligen ses i samband med de senare vikingatida gravarna. En grav från Tranås i östra Skåne är också svår att inordna i något mönster, men skall möjligen ses som en representant för de förenklade vapengravar som Jørgensen påpekar för Bornholm efter 630 (1991). Den kan därmed troligen ses i samband med de förhållanden som präglar östra Skåne under denna tid.

I en artikel om Mammen-graven och yxor i vikingatida gravar delar Näsman in det danska gravmaterialet i bl.a. ryttargravar, gravar med endast yxa och övriga vapengravar utan yxa (1991c). Till den första gruppen kan möjligen två skånska gravar från Lockarp och Riseberga räknas. De är inte alls så rikt utstyrda som exempelvis de jylländska vapengravarna, men ryttarutrustning i gravarna kan visa på den begravdes status som beriden krigare. I tre skånska vapengravar finns enkla järnyxor som enda vapen, nämligen Bjäresjö, Lockarp och Norrvidinge (se del II, kap. 5). Näsman menar att dessa enklare yxor kan vara en symbol som visar på de vapenföra männens rang som krigare från slutet av 800-talet och vikingatiden ut (1991c). Dessa krigare tillhör inte de allra mest framstående i samhället. De socialt framstående, dvs. skiktet under kungen, begravs i de rika krigar/ryttargravarna från 800-talets slut och fram till ca. 960. Därefter avtar det hedniska gravskicket och efter kristendomens införande ca. 960 blir silverinlagda järnyxor, som i Mammengraven, de föremål som kommer att symbolisera krigarna närmast kungen.

Ytterligare sex vapengravar från Skåne kan dateras till sen vikingatid, och dessa innehöll svärd (Bösarp), svärdsknapp (Kvistofta), lans (Bolshög, Södra Åsum), spjut (Norrvidinge) och pilspets (Fuglie). Ovan omtalades en grav från Burlöv, utstyrd med ett svärd, som möjligen skall dateras till detta stadium. Bland ovan nämnda gravar kan de med svärd möjligen anses ha en högre status än de andra och svärdets betydelse som statussymbol har bl.a. diskuterats av Näsman (1991c). Samtidigt är lansen från Södra Åsum ett praktstycke med silvertauscherad holk och möjligen förmedlas här en statusskillnad bland lansspetsar liknande den som Näsman påpekat för järnyxor (se ovan). En trolig grav från Oppmanna var utrustad med ett kortsvärd och ett likarmat spänne, och kan dateras till början av 900-talet (muntl., J. Callmer).

Gravar med import och ädelmetall är få från Skåne under denna tid. Beslag till hästutrusningar från gravarna i Lackalänga och Källby kan vara importerade, men de kan lika gärna ha tillverkats i Skandinavien efter utländska förebilder (se del II, kap. 5). I en grav från Ingelstorp fanns ett arabiskt silvermynt med t.p.q. 918/919. Silverpärlor kommer från en grav i Bjäresjö, medan i tre gravar inskränkte sig ädelmetallen till guld- och silvertrådar, som troligen varit insydda i klädedräkten. Gravar med smycken och smyckeuppsättningar är betydligt vanligare i det skånska materialet från denna tid. Inte mindre än 30 gravar kan räknas hit. Till 700-talet daterar sig fyra gravar och dessa är alla brandgravar. De har därmed lämnat ett tämligen fragmentariskt material och det har varit svårt att bestämma AOT-värden för dem.

En mycket speciell grav från tiden kring 800 undersöktes på Vätterydsgravfältet i Norra Mellby. Det var en öppen fyrsidig stensättning som förmodligen endast innehöll *en* kvinnograv. Denna grav var tämligen rikt utstyrd med bl.a. ryggknappsfibula (-or) och oval skålfibula, och en rad andra småföremål. AOT-värdet beräknades till minst 15. Graven är tämligen speciell i materialet från detta stadium och övriga gravar från denna tid är inte så rikt utstyrda.

De 13 gravar som kan dateras till 800-talet innehåller ovala fibulor, trefliksspännen och likarmade spännen. I detta material finns fyra gravar med dubbla ovala spännbucklor, och i ett fall har spännbucklorna kombinerats med ett trefliksspänne. Dessa fyra gravar är de rikast utstyrda kvinnogravarna från Skåne under 800-talet och de bör vara anlagda för medlemmar av välsituerade familjer i samhället (jfr Randsborg 1980).

I gravar från Bjäresjö, Fjälkinge och Husie finns också uppsättningar med dubbla ovalspännen, och i de två förra med ett treflikspänne som tredje smycke. Dessa tre gravar kan dateras till 900-talet. Speciell är grav 24 från Önsvala som bl.a. var utstyrd med en rund skålformad fibula. I graven, som förmodligen var anlagd för en kvinna, fanns dessutom textilier med guld- och silvertrådar, och den gravlagda var dessutom nedlagd i en vagnskorg (Larsson 1982). Vagnskorgsgravar finns också belagda i Stävie (Larsson 1981) och eventuellt i Norrvidinge (muntl., E. Andersson). Vagnskorgsgravar anses förknippade med en viss status i samhället (Larsson 1981; Näsman 1991c). Övriga gravar från denna tid har utstyrts med ett smycke.

Från Bårslöv och Hyby kommer två ryggknappsfibulor, och den ena av dessa är i stort sett hel, medan den andra är avbruten på mitten. Dessa står därmed i kontrast till det fragmenterade materialet från Uppåkra och kommer möjligen ursprungligen från gravar. Ett stort beslag från Kviinge i form av ett djurhuvud är troligen en del av ett dryckeshorn och ett verkligt praktstycke. Stycket är rikt ornerat i stil D och visar på förbindelser med brittiskt område (Strömberg 1961a). Kviingebeslaget är ett statusobjekt av yppersta kvalitet och har tillhört eliten i samhället. Ett annat praktstycke är det s.k. Skabersjöspännet, också detta rikt ornerat och förgyllt. Skabesjöspännet har en stark knytning till irisk konst och Arbman menar att det möjligen har varit en täckplatta till ett relikskrin och skall ses i förbindelse med en tidig mission på 800-talet (1956). Arbetet är dock nordiskt och ett högklassigt arbete som skall knytas till en statusfylld miljö i samhället.

Från Lunds omgivningar resp. stadsområde kommer ett beslag med flätband, en nod till en kräkla och ett runt beslag. Det förstnämnda, är möjligen importerat och visar på kontakter med Brittiska öarna. Noden och det andra beslaget är tillverkade på Irland, och möjligen har beslaget ursprungligen suttit på ett relikskrin. De två senare föremålen är tillverkade för en kristen miljö. De kan ha nått Norden genom rov eller som gåva till en skånsk viking, men kan också ha kommit hit i samband med en tidig kristen mission under 800-talet (Helgesson 1999).

En rad föremål har registrerats som importföremål. I vissa fall har dessa föremål främmande proveniens, medan andra kan vara tillverkade i Skandinavien, men efter främmande förebilder. Det rör sig exempelvis om olika beslag, nålar, hängen och ett spänne. De flesta av dessa kommer från östra Skåne och föremålen är vanligen av typer med östlig proveniens. Dessa föremål utgör en oenhetlig grupp av småföremål, och visar möjligen på tillfälliga kontakter på personnivå som försiggått mellan Skåne och andra områden. Två djurhuvudbeslag från Brösarp resp. Ravlunda skiljer sig från denna grupp genom att knyta an till beslag från bl.a. Søllestad-mankstolen, Cammin-skrinet och Bamberg-skrinet (Fuglesang 1991:90 ff.). Ett liknande beslag kommer också från Uppåkra (U 1031). Ett samband med kungamakten i det danska riket och den hösta elitära klassen under vikingatiden har framhållits (Näsman 1991c).

Ett inslag i fyndbilden från detta stadium är samlade och enstaka fynd med vapen och delar till krigarnas utrustning. De samlade fynden kommer från Anderslöv och Sankt Olof, och i dessa ingår lansar, sköldbucklor, sköldfäste och yxa. I fyndet från Sankt Olof ingår dessutom ett plogskär. De enstaka fynden av vapen består uteslutande av svärd och lansar. Det är således mycket vapen i omlopp under denna tid, vilket indikerar att det är oroliga tider. Att vissa svärd är praktfulla styrker också bilden av en vapenförande elit som kunde investera i dessa föremål. Vapenfynden kan delas upp i lansar med fem fynd, svärd eller delar därav med sju fynd och delar till ryttarens utrustning med åtta fynd. Som svärdsdelar räknas också doppskor. Ett samlat fynd med bara lansar kommer från Bollerup. Övriga fynd av lansar är lösfunna och daterar sig till tiden kring år 1000. En svärdsknapp från Sövde och ett nästan helt svärd från Östra Vemmenhög är verkliga praktstycken. De har rikt ornerade knappar och hjalt, i silver och guld. Båda svärden har stilistiska knytningar till anglosaxiskt område, men de kan ha tillverkats i Skandinavien, eventuellt i Skåne (Rydbeck 1932:46). Det råder knappast något tvivel om att dessa svärd tillverkats och brukats av grupper i samhället med hög status. En svärdsknapp från Skanör har förmodligen också suttit på ett praktfullt

svärd. Möjligen fanns det en gradskillnad mellan de krigare som var utrustade med svärd resp. lans, på samma sätt som det troligen fanns en distinktion mellan svärd och yxa (jfr Näsman 1991c). Delar till hästens utrustning, t.ex. stigbyglar och beslag till betsel, utgör en förhållandevis stor grupp i materialet. Närvaron av en beriden krigarklass indikerades svagt i gravmaterialet, men ovan nämnda fynd styrker denna bild. Exklusivt är ett fynd av en stigbygel från Västra Strö, rikt ornerad med bl.a. djurhuvuden. Exklusivt är också ett beslag till en hästutrustning från Sinclairsholm i Gumlösa socken som har sina närmsta paralleller i en rad rika fynd, bl.a. grav IX i Vendel (Strömberg 1965).

Ett udda fynd är den smeddepå som framkommit i Nosaby (se del II, kap. 6). Om denna skall ses som en normal uppsättning föremål som kunde tillhöra en smed eller om smeden var mera specialiserad och hade knytning till en elitär miljö kan vara kan vara svårt att säga. Att så få smeddepåer framkommit talar kanske snarast för det senare alternativet.

Den tveklöst största gruppen av fynd under detta stadium är ädelmetallfynden och Hårdh har föreslagit att de flesta skall tolkas som värdedepåer eller "Ansammlungen von Zahlungsmitteln" (Hårdh 1976a:143). Hårdh beskriver en utveckling från att silvret börjar ingå som hjälpmedel vid transaktioner, via en anpassning av hacksilvret till de utländska myntens vikt och slutligen en övergång till mynt vid mitten av 1000-talet, då inhemska präglingar börjar bli allt vanligare. Dessa tre perioder (I-III) har ungefärliga skiljegränser vid 970 och 1040 (Hårdh 1976a:140 ff). Sedermera har Anglert justerat den tidigare tidsgränsen till 980 (Anglert 1995:28 ff.). Arabiska mynt dominerar myntmassan i de skånska ädelmetallfynden fram till ca. 970-980. Då förlorar de sin dominans och istället kommer västeuropeiska mynt, i synnerhet engelska och tyska, att spela denna roll. Vid samma tid börjar också anonyma nordiska präglingar att ingå i fynden. Andra präglingar, exempelvis bysantinska, wendiska och irländska mynt, kan förekomma sporadiskt i fynden men kommer aldrig att dominera. Från ca. 1070 dominerar inhemska danska präglingar myntmassan (jfr. Hårdh 1976a:37 ff.).

Hårdh menar vidare att för ett antal ädelmetallfynd måste alternativa tolkningar sökas vilka inte diskuteras närmare (ibid.:143). Anglert diskuterar ädelmetallfynden från Skåne och pekar på den allmänna meningen att de kan betraktas som "en viktig källa till tidens myntning, handel och internationella kontakter, samtidigt som förändringar av totala silvermängden och dess geografiska spridning har kopplats till en regional och social fördelning av rikedom" (Anglert 1995:29). Anglert ifrågasätter vidare att ädelmetallfynden från 800-, 900- och 1000-talen indikerar en ökande handel och en begynnande penningekonomi, utan denna utvecklas först under 1100-talet. I stället skulle ädelmetallfynden vara specialpengar som inte endast hade ekonomiska utan också sociala, politiska och religiösa funktioner (ibid.:29; Thurborg 1989: 89). Den politiska funktionen kan sammankopplas med framväxten av det danska riket (ibid.:29; Randsborg 1980:137 ff.). I ett arbete från 1996 problematiserar Hårdh vilka funktioner ädelmetallfynden kan ha. Hon delar in fynden i betalningsmedel, värde- eller prestigeförmål och rituella nedläggningar (1996).

De flesta skånska fynden av ädelmetall kan uppfattas som betalningsmedel och det är främst dessa som faller under Hårdhs tolkning från 1976. Ädelmetall har säkert använts som betalningsmedel vid olika transaktioner och därmed skulle fynden i princip vara den tidens pengar. Ädelmetallfynden skulle också kunna ha flera andra funktioner och dessa har berörts ovan. Uppdelningen på funktioner är förstås ett sätt att vetenskapligt närma sig ädelmetallfynden men det är inte troligt att den vikingatida människan såg denna distinktion. För dem var det kanske naturligt att många av ädelmetallfynden var just multifunktionella. I dem kunde både arvegods, betalningsmedel och familjens förmögenhet ingå.

Det är på detta sätt vi bör uppfatta ädelmetallfynden. De kan vara betalningsmedel, och till denna grupp kan hacksilver och mynt räknas. Enstaka hela föremål i ädelmetallfynden skall kanske tolkas som arvegods eller familjeklenoder som förvarats bland betalningsmedlen. Ädelmetallfynden från Skåne kan variera i vikt från några få gram till över 8 kilo. De riktigt stora

fynden bör uppfattas som förmögenheter som varit i händerna på hövdingar och stormän. Vissa ädelmetallfynd karakteriseras av att exklusiva föremål dominerar. Dessa kan ges epitetet statusdepåer. En föremålsgrupp som fått särbehandling vid deponeringen är hals- och armringar av guld. De förekommer, med ett undantag, som solitärer. Denna särbehandling kan indikera att guldet hade en speciell betydelse och att guldföremålens tolkning skall sökas inom den magiska eller religiösa världen.

I ädelmetallfynden ingår föremål av främmande provenienser. Detta gäller exempelvis mynten som omnämnts ovan, men också en rad andra föremål. Föremål av vissa provenienser förekommer endast sporadiskt. Detta gäller exempelvis föremål från Baltikum och Gotland, och *ett* föremål från ospecifiserat slaviskt område. Föremål från frankiskt och västeuropeiskt håll daterar sig tidigt i perioden, och synkront med en rad handels- och hantverksplatser i Sydskandinavien med ett klart västligt kontaktmönster (Hedeby, Ribe och Åhus). Föremål från Ryssland kan vara permiska ringar, och från Brittiska Öarna eller Norge exempelvis ringspännen. Den mest markanta gruppen av föremål kommer från västslaviskt område, och dyker upp i fynden ca. 960 och förekommer ca. 100 år framåt. De flesta av fyndställena finns i södra Skåne, och kan visa både på fredliga kontakter och krigiska handlingar mellan folken på ömse sidor av Östersjön. Från den senare delen av 900-talet finns en del fynd av silverskålar och dessa anges endast vara av östligt ursprung. En del av dessa skålar skall möjligen förknippas med införseln av arabiska mynt (Hårdh 1976a: 76). Efter år 1000 förekommer flera fynd av runda välvda smycken från nordvästra Tyskland; fynd som bör ha kommit till Skåne under den första kristna tiden. Möjligen skall detta ses i samband med att det tidiga Lunda-stiftet då lydde under Hamburg-Bremen-stiftet och kontakterna bör ha varit livliga.

Runstenarnas funktion i det vikingtida och tidigmedeltida samhället har varit föremål för många diskussioner (Randsborg 1980; Anglert 1995). Deras roll som politiska, sociala och religiösa markörer har påpekats, och en allmän åsikt är att de är skall sättas i samband med en nyordning som framväxten av det danska riket under sent 900-tal och tidigt 1000-tal innebar. De flesta skånska stenarna är av "efter Jelling"-typ" och har rests omkring år 1000 och möjligen fram till ca. 1025. Politiskt har de knutits till den danske kungen Sven Tveskägg men några kan möjligen också härröra från Knut den stores tid (Anglert 1995:36 ff.). Titulaturen på stenarna, och förhållandet till dem som rest dem, har ansetts spegla den politiska och sociala strukturen i Danmark. De vanligaste titlarna är thegn eller dreng som allmänt uppfattas som vasaller, där drengarna var av lägre rang och hade en direkt knytning till hirden (ibid.:38). Detta beroendeförhållandet var underförstått till den danske kungen.

En annan typ av lämningar har blivit påtagligt synliga i det arkeologiska materialet från Skåne under senare tid, och det är försvarsanläggningar i form av vallanläggningar. Fem anläggningar har nämnts ovan och alla, utom en, har på olika sätt knutits till den danska kungamakten under sen vikingatid och tidig medeltid. Undantaget är Löddeköpinge som givits tidigare dateringar (Ohlsson 1976:139). För anläggningarna i Borgeby och Trelleborg är det tveksamt om de ursprungligen skall knytas till Harald Blåtand som föreslagits (Svanberg & Söderberg 1999; Jacobsson 1995; se del II, kap. 2). När det gäller anläggningen i Kämpinge menar Ersgård att endast kungen var den som hade resurser att uppföra denna anläggning (1986). Detta är ett märkligt påstående och ett nedvärderande av samtliga andra aktörer på den politiska arenan under denna tid. Den hästskoformade vall som omgärdar det förmodade handelsområdet är ca. 250 m. lång och inte på något vis imponerande. Materialet är sand och huggen sten, och arbetsinsatsen torde näppeligen kräva många män under särskilt lång tid. Förf. åsikt, till skillnad från Ersgårds, är att vilken storman som helst borde ha haft resurserna och varit kapabel att genomföra detta arbete. Den femte vallanläggningen, från Lomma, har ofta satts i samband med en tidig stadsbildning på platsen och knytningen till domkyrkan i Lund genom den s.k. midsommargälden (Andrén 1985). Då dateringar saknas kan detta vara svårt att föra i bevis. Lika gärna kan denna

vallanläggning förknippas med Uppåkra och därmed framhålles möjligheten att den är äldre än från tidig medeltid (jfr Callmer 1991a: 44).

Vid övergången till detta stadium sker det en markant nedgång i antalet fibulor på Uppåkra. Antalet reduceras till drygt en tredjedel i förhållande till förra stadiet. Samtidigt ändrar materialet karaktär och nya grupper av föremål kommer att utgöra viktiga grupper. Fibulamaterialet från 700-talet är förhållandevis litet och domineras av ovala och djurformade skålfibulor. Från vikingatid är det framförallt likarmade spännen, trefliksspännen och ovala spännbucklor som dominerar. Som tidigare är en stor del av materialet fragmentariskt, och kan indikera att många bitar skall betraktas som skrotmetall färdig att gjutas om. En fortsatt produktion av bronsföremål kan också påvisas genom fynd av bl.a. modeller till smycken och patriser (Capelle 1999:222 f.; se del II, kap. 2).

Under det förra stadiet var materialet från Uppåkra påtagligt "nordiskt". I och med detta stadium börjar en rad ickenordiska föremål åter att dyka upp. Det gäller exempelvis flera dräktspännen, beslag och mynt, främst av västeuropeisk proveniens. Påtagligt är inslaget av karolingiska föremål, bl.a. mynt, fibulor och beslag (Silvegren 1999; Capelle 2001; LUHM 31000). Påtagligt är också inslaget av insulära (iriska) föremål, t.ex. emaljerade beslag och ett gångjärn till ett relikskrin (Helgesson 2001). En stor grupp utgör också arabiska mynt med över 200 st (LUHM 31000). Föremål av främmande proveniens och föremål som visar på kontakter med utomnordiska områden kan i princip delas upp i tre kategorier. Den första är det material som indikerar handelsaktiviteter. Hit kan mynt (karolingiska, arabiska), vikter, vågar, hacksilver och möjligen också bägarglas (emballge?) räknas. Detta är kategorier som är välkända från andra handelsplatser, exempelvis Åhus, Ribe, Birka, Löddeköpinge och Ravlunda. Nästa kategori är föremål av statuskaraktär, t.ex. spännen och beslag. Exempel på detta är karolingiska beslag och emaljerade iriska spännen. Dylika har också framkommit i gravar och större ädelmetallfynd (Hårdh 1976b; Svanberg 1999). Slutligen finns det en del fynd som varit delar av liturgiska föremål. Dessa finns endast på Uppåkra, och i och utanför Lund, och kan möjligen vittna om en tidig mission under 800-talet (Helgesson 1999; Helgesson 2001).

Ett trendbrott i västra Skåne är 700-talet när det plötsligt dyker upp vapen i gravar och som enstaka fynd. Fortfarande finns en försvarlig mängd vapen och vapendelar från Uppåkra, som kan vittna om krigare knutna till platsen och/eller en vapensmedja. Det religiösa livet i Uppåkra lämnar också spår i materialet. Att platsen varit viktig i detta hänseende vittnar en Oden-statyett om i vikingtid och ett enkolpion i tidig kristen tid (Staecker 1999a). Slutligen har en stor del av materialet en tämligen exklusiv prägel, och vittnar om rika och betydelsefulla personer på platsen. Detta gäller exempelvis en lång rad smycken och beslag.

Maletofta i Ravlunda lever framgent kvar in i vikingatid. Från platsen finns bl.a. vikter och mynt (arabiska, karolingiska, Hedebymynt) som vittnar om handel, liksom en rad tämligen exklusiva fibulor och hängsmycken (Fabech & Helgesson, manus). Samtida med Maletofta är de två handels- och hantverksplatserna i Åhus som uppvisar en varierad produktion och ett kontaktnät som täckte ett stort område i Europa och Orienten. Dessa platser verkar vara helt anpassade för att rymma just handels- och hantverksfunktionerna.

Spridningsmönster

Spridningen av fyndmaterialet för 700 och 800-talen i Skåne uppvisar en bild som i stora drag påminner om 600-talet (Fig. 38). En skillnad är att det nu finns fynd längs hela västkusten och inte endast i sydväst. En annan skillnad är att det finns betydligt flera fynd på Kristianstadsslätten och även norrut längs Helge å. Skånes inland är i princip fyndtomt, liksom sydkusten. Under 700-800-talen är det fyra centrala platser som kan tillskrivas högsta status. Uppåkra och Maletofta hade denna status redan under stadium IV, men förändras strukturellt, förmodligen genom att knytas närmare till ett kontaktnät av östvästliga förbindelser. Långväga varuutbyte, men även specialiserat hantverk, är också påtagligt på de andra två platserna, båda belägna i Åhus (Callmer 1991a).

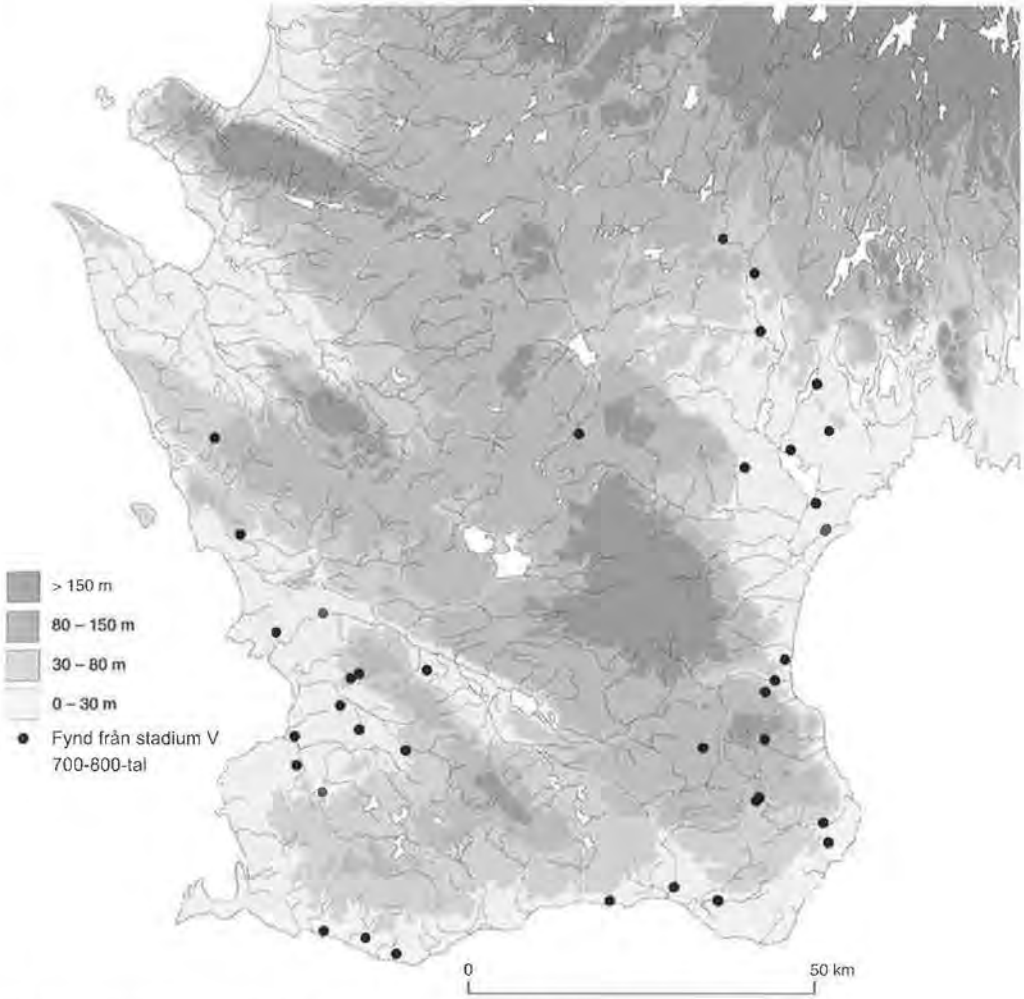

Fig. 38. Sammanställning av fynd från stadium V under 700-800-tal.

Under 900-talet och in i tidig medeltid förändras fyndbilden påtagligt (Fig. 39). De koncentrationer som fanns under 700-och 800-talen förstärks, och dessutom tillkommer flera nya områden, både på syd- och västkusten. Centrala och norra Skåne uppvisar fortfarande en gles eller obetydlig fyndbild. En majoritet av fyndmaterialet bildar ett heltäckande mönster inom de slättbygder som Campbell (1928) redovisar med utgångspunkt av 1700-talets lantmäterikartor. Detta ger en vink om att det är samma områden som var mest de intensivt odlade, både under 1700-talet och under den senare järnåldern. Det är också samma områden som brukas mest intensivt idag. Detta ger också en fingervisning om att de agrara näringarna utgjorde en viktig bas för den sena järnålderns elit.

Regionala mönster

Under föregående stadier var det arkeologiska materialet koncentrerat till vissa områden i Skåne, och i flera fall fanns det en samstämmighet mellan de olika fyndmaterialen från ett visst geografiskt område. Materialet från 700-800-talen koncentrerar sig, i viss mån, till samma områden som under 600-talet. Samtidigt förändras materialet strukturellt och påminner mer

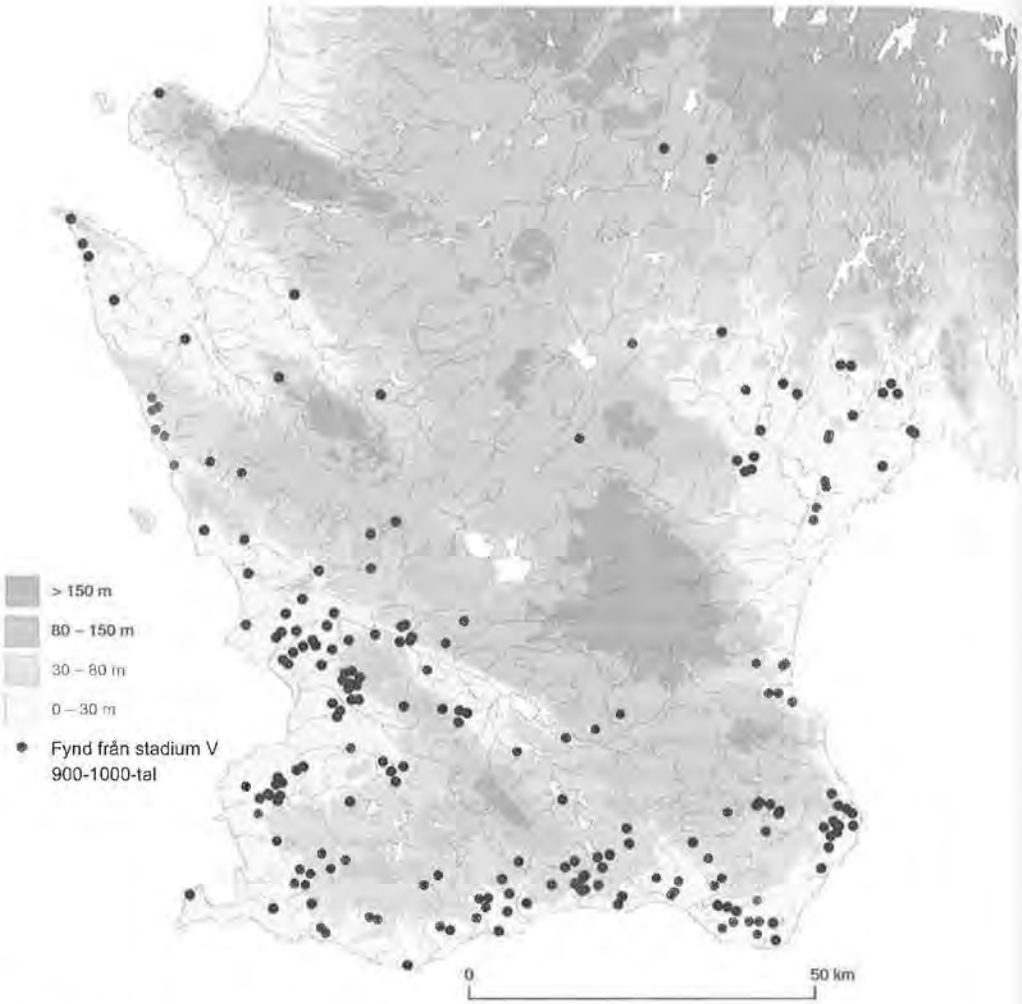

Fig. 39. Sammanställning av fynd från stadium V under 900-1000-tal.

om materialet från 900-talet och tidig medeltid, än det under äldre stadier. Den mera heltäckande spridningsbild som framträder under 900-tal och tidig medeltid uppvisar inga klara geografiska koncentrationer. Däremot visar spridningen av olika fyndkategorier på flera olika regionala mönster både i tid och rum.

Utbredningen av vapen, vapengravar, och delar till ryttarnas och krigarnas utrustningar, hade olika spridningsmönster i östra resp. västra Skåne under förra stadiet. Under 700-talet bryts den trend i västra Skåne som varit tydlig under hela järnåldern. Plötsligt börjar det dyka upp vapen som enstaka fynd och i gravar inom hela området (Fig. 40). De tidigaste av dessa fynd är också de rikaste och deras placering bildar ett tydligt mönster i västra Skåne. Vid Lackalänga, ca. 10 km uppströms Kävlingeån, anlades under 700-talet en båtgrav för en beriden krigare. Trots att graven blev spolierad visar det bevarade fyndmaterialet på den rikaste kända graven från Skåne under yngre järnålder. Ungrefär 10 km söder om Kävlingeån rinner Höje å, och 10 km uppströms denna påträffades en grav vid Källby med vapen och ryttarutstyr. Denna grav är samtida med Lackalängagraven. En tredje vapengrav, från Önsvala, har en liknande placering vid Sege å, som är nästa större

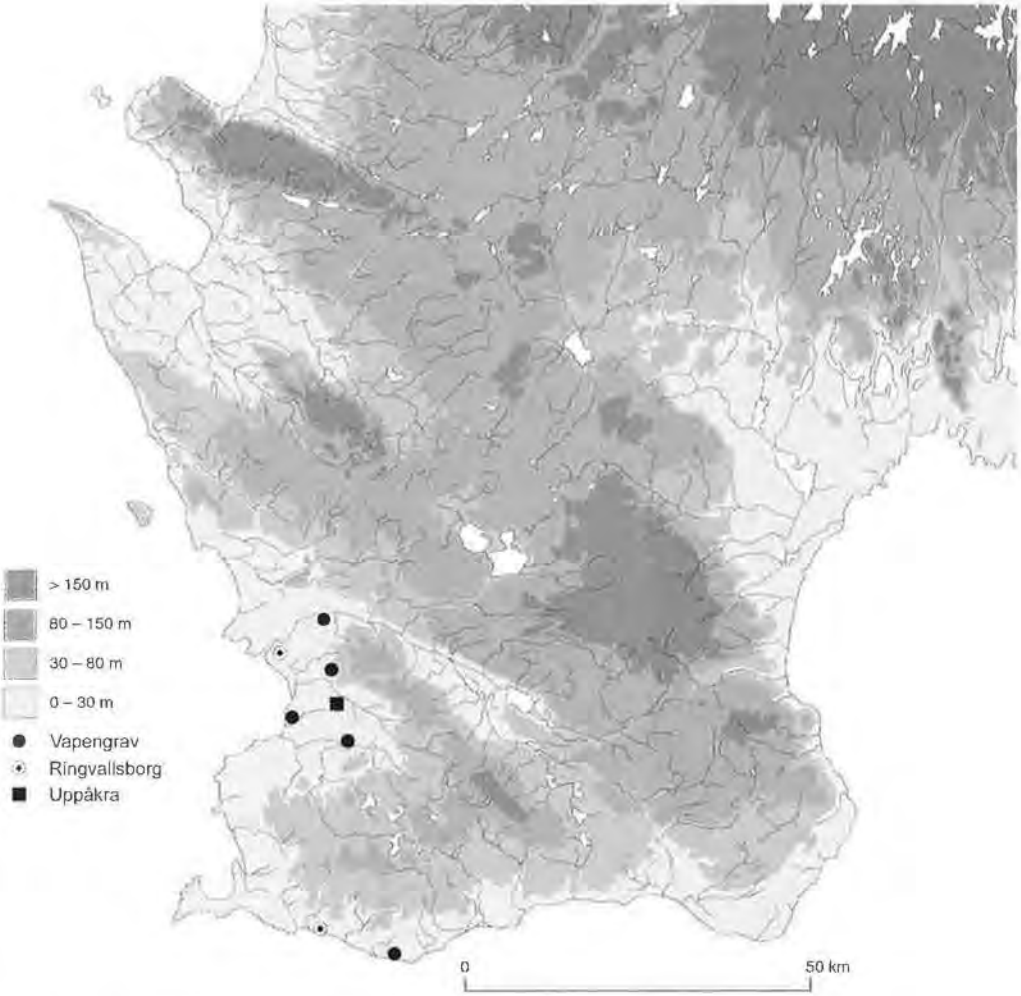

Fig. 40. Vapengravar från 700-800-tal, ringvallsborgar (800-tal?) och Uppåkra.

å söderut. Datering och avstånd från kusten är detsamma som för de två andra gravarna. Nästan mitt emellan Källby och Önsvala ligger Uppåkra, som var den plats som utgjorde naven i försvaret av västra Skåne under tidigare perioder. En fjärde grav kommer från Böste på sydkusten och denna var utstyrd med ett trens. Böstegraven framkom endast någon km från boplatsen i Östra Torp som utpekades som ett mindre centra med troliga förbindelser med Uppåkra under 600-talet. Ett femte fynd är en enstaka lansspets från Lilla Slågarp, ca. 15 km nordväst om Böste och 20 km söder om Önsvala.

Det mönster som fynden av vapen och krigarutrustningar visar på för västra Skåne under 700-talet och början av 800-talet verkar vara strategiskt uppbyggt. Lackalänga, Källby och Önsvala ligger som knutpunkter vid var sin å och kunde kontrollera trafiken längs åarna och möta eventuella angrepp mot det inre av landskapet. Samma funktioner kan Böste och Lilla Slågarp ha haft i sydvästra Skåne. Att vapengravar dyker upp synkront i västra Skåne och dessutom med en strategisk placering kan betyda en decentralisering av områdets försvar. Det kan tyda på en hotbild vilken är trolig med tanke på de oroligheter som försiggår inom de

västra delarna av det danska området. Kanske är detta också ett tecken på att hirden inte längre är något som enbart är knutet till hövdingen och stammen, utan att lokala stormän blev tillräckligt mäktiga för att bygga upp ett eget följe av krigare (Lund & Hørby 1980:192 ff.).

Ytterligare vapenfynd indikerar att det här beskrivna systemet förtätas och byggs ut under loppet av vikingatiden. Ospecifiserat till vikingatid dateras vapengravar från Norrvidinge, Burlöv och Fuglie. Dessutom finns vapenfynd från Lund och Torna Hällestad. Till 900-talet daterar sig gravar från Riseberga, Kvistofta, Lockarp och Bösarp. Dessutom har enstaka fynd av vapen och krigarutrustning framkommit i Västra Strö, Dalby och Skanör. Slutligen daterar sig ett par enstaka fynd från Barsebäck och Västra Klagstorp till 1000-talet.

Vapen, vapengravar, och delar till ryttarnas och krigarnas utrustningar från södra och östra Skåne visar på en betydligt mera splittrad bild än i västra Skåne. Möjligen hade det mönster som kan skönjas för 700-talet i västra Skåne sin parallell i östra Skåne redan under 600-talet. Konsolideringen av strukturerna i östra Skåne fick bl.a. ett uttryck i att Maletofta växte fram.

Vapenfynd från Kristianstadsslätten är få, och med ett undantag, enstaka fynd som daterar sig till 700-1000-tal. Om dessa vapenfynd skall tolkas i termer av ett system liknande det som indikerades av materialet från sydvästra Skåne eller en annan typ av system är osäkert. Materialet är för litet. Samma förhållande gäller också för de tre vapenfynd som samlar sig i närheten av Ravlunda, däribland en grav från Tranås.

Förhållandena på Österlen skiljer sig markant från denna bild. De nio vapenfynd som registrerats kan alla dateras till 900-1000-tal, dvs. relativt sent under den här behandlade perioden. Märkbar är den koncentration av fynd som finns runt Simris, varifrån det också finns två runstenar från 1000-talet (Jacobsen & Moltke 1942).

Kring Ystad finns en osedvanlig koncentration av runstenar (Randsborg 1980:25 ff.), och från detta område kommer också ett svärd från Östra Vemmenhög och en svärdsknapp från Sövde. Dessa två fynd är varandra stilistiskt lika (Rydbeck 1932:46; Strömberg 1961a:138 ff.) och av mycket hög kvalitet. De står därmed i kontrast till de betydligt enklare vapenfynd som finns från Österlen. Säkerligen har dessa två svärd varit i händerna på lokala stormän och kan därmed likställas med runstenarna för att påvisa denna klass. Ett något isolerat vapenfynd är den praktfulla lansspets som kommer från Södra Åsum.

Gravar med smycken finns från i princip hela Skåne under denna tid med undantag av de nordliga skogsområdena. De smycken som lagts ned är mestadels nordiska standardformer som vid denna tid inte kan knytas till någon speciell del av Norden. De praktfullaste gravarna är de som har utstyrts med två spännbucklor, ibland kombinerade med ett tredje smycke.

Ädelmetallfynden från Skåne har en något skev geografisk spridning och de med datering till period I (-970/980) är koncentrerade till västra Skåne. Under period II (970/980-1040) finns istället en koncentration till de södra delarna av landskapet, medan period III (1040-) uppvisar ett mera heltäckande mönster över landskapets centrala bygder (jfr Hårdh 1976a:Abb. 13-15; Anglert 1995).

De skånska runstenarna samlar sig framförallt i två grupper runt Lund och Ystad. Någon enhetlig tolkning av runstenarna kan inte ges men den allmänt vedertagna tolkningen är att de rests av människor med anknytning till den danska kungamakten (Randsborg 1980; Anglert 1985). Samtidigt utgår de flesta analyserna från stenarnas skriftliga förkunnelser och bildspråk, och stenarnas spridningsmönster. De två koncentrationer av runstenar av "efter-Jelling"-typ som finns i Skåne upplevs ofta som likställda och visar på de områden där den danska kungamakten tidigt fick inflytande i landskapet. Vissa skillnader framträder dock, t.ex. i den uppdelning i stenar som omnämner thegnar och drengar inom Ystadkoncentrationen. Ser man till ett större arkeologiskt material än endast runstenarna uppstår andra mönster som nyanserar bilden av Skåne, dess olika delar och förhållandet till det framväxande danska riket.

Ett speciellt mönster framträder i spridningen av ädelmetallfynd med västslaviska föremål, ädelmetallfynd med Ethelredmynt och runstenar av "efter-Jelling"-typ. Slaviskt silver för-

kommer i ädelmetallfynd med t.p.q. 960-1051 och Ethelredmynten bör ha kommit in som danagäld mellan 994 och 1013. Slutligen är "efter Jelling"-stenarna resta ca. 1000-1025 (Helgesson, i press). I sydöstra Skåne finns tre platser (Baldringe, Glemminge, Östra Herrestad) med ädelmetallfynd med både slaviskt silver och Ethelred-mynt, och dessutom runstenar av "efter-Jelling"-typ som rests för thegnar. En fjärde försvunnen thegn-sten är känd från Villie. Inom Ystad-området finns en koncentration av "efter-Jelling"-stenar och fem av dem är resta för drengar. Inga ädelmetallfynd är kända från detta område. Norr och nordöst om dessa områden finns ädelmetallfynd i en jämn och gles spridning. Kombinationen mellan slaviskt silver och Ethelred-mynt tycks vara ett västligt fenomen här (Helgesson, i press). I anslutning till detta område ligger boplatsen på Mölle-holmen i Sövde sn. Kelm tolkar denna som en slavisk bosättning som socialt integrerats inom ett marginalområde i södra Skandinavien. Uppenbarligen rör det sig om en invandring från västslaviskt område, troligen från trakterna kring Oders mynning (Kelm 2000:86 ff.). Ädelmetallfynd med slaviskt silver och Ethelred-mynt, och "efter-Jelling"-stenar är också frekvent förekommande runt Uppåkra/Lund. Några grupperingar i likhet med de som finns från södra Skåne kan ej konstateras runt Uppåkra/Lund (Helgesson, i press).

Dessa mönster kan tolkas som följande. Stormän i Baldringe, Glemminge och Östra Herrestad var redan besuttna när vikingafärderna till England påbörjades under 990-talet. Dessa etablerade kontakter med västslaviska områden under 900-talet och följde med Sven Tveskägg på färderna till England. De blev kungliga vasaller och var kanske delaktiga vid integreringen av Skåne med danariket. Slutligen markerade de sin position med runstenar under början av 1000-talet. Inom Ystad-området finns få tecken på rika bebyggelser före slutet av 900-talet. De dreng-stenar som restes i början av 1000-talet speglar därför troligen en speciell historisk situation. Möjligen restes de för krigare som varit med på Englands-tågen och som fick brukningsrätten till land som kompensation för detta. Detta var dock inte helt utan förpliktelser utan möjligen krävde kungen fortfarande vissa militära tjänster. Detta kan ha varit att organisera sig i militära enheter och detta kan indikeras av runstenarnas extrema spridning till Herrestads och Ljunits härader. Häradernas betydelse som administrativa enheter under medeltid har påpekats på annat håll (Andrén 1983; Anglert 1995) och ovan sagda visar på ett sätt varpå häraderna kan ha bildats. Detta kan vidare indikera att bildandet av häraderna inte var en enhetlig process, utan andra härader kan ha en annan bakgrund. Samlingen av ädelmetallfynd med både slaviskt silver och Ethelred-mynt i sydvästra Skåne talar för ett annat förhållande. Människorna här hade etablerat kontakter med västslaviskt område och var med på Englands-tågen. De betalades med silver för deras tjänster i England men blev aldrig kungens vasaller. Närheten till Uppåkra/Lund kan tyda på att detta område var mera direkt styrt, först av de styrande i Uppåkra och sedermera av kungen från Lund. Detta kan ha betytt att behovet av vasaller var mindre här.

Slaviskt silver, Ethelred-mynt och "efter-Jelling"-stenar kommer också från andra delar av Skåne. Ethelred-mynt har den mest utbredda spridningen och indikerar att rekryteringen av krigare till Englands-tågen skedde inom ett stort område. Slaviskt silver har en klar spridning till de sydvästra delarna av landskapet, dvs. de områden som ligger närmast det slaviska området. Alla tre typerna av källmaterial formar en klar koncentration till området runt Uppåkra/Lund, men den uppdelning dem emellan som kan ses i andra delar av Skåne kan inte beläggas här. De strukturer som påvisats tidigare talade för att detta område var mera hierarkiskt komplext under järnåldern och denna komplexitet blir också tydlig i tidig medeltid med Lund som centra för både kyrka och kungamakt. Den högre graden av stratifiering återspeglas kanske också i det mera mångfacetterade källmaterialet.

Den skånska profilen

Förhållandena i Mälardalen har analyserats av Larsson (1997). En fast etablerad bebyggelse från äldre järnålder expanderar under äldre germansk järnålder, och även under yngre germansk

järnålder/vikingatid, genom nyetableringar och avsöndringar. Storgårdar växer fram, i synnerhet inom de äldsta enheternas områden, och dessa indikeras primärt av storhögar och skeppssättningar. Denna framväxt kan ha haft sina förutsättningar i rätten till *odaljord*, och ett beroendeförhållande mellan äldre och yngre enheter. Storgårdarna ligger inom de områden, där sedermera runstenarna restes och i många fall finns en knytning till de tidiga kyrkorna. Det medeltida frälset, däremot, som det framträder under 1400-1500-talet, har lokaliserat sina gårdar till andra områden. Möjligen har detta sociala, försvarstaktiska och ekonomiska skäl. Härmed menar Larsson att den gamla bygdearistokratin inte utgjorde grunden för det medeltida frälset och att detta indikerar ett "skarpt kontinuitetsbrott". Avsöndringar under sen järnålder och tidig medeltid, i kombination med arvsregler som betydde uppsplittring av enheter, ledde till att den gamla aristokratin försvagades samtidigt som kungens makt ökade. Om det nya frälset växte fram ur den gamla aristokratin eller ur bondesamhället kan ej med säkerhet bestämmas (ibid.:157 ff.). I grunden berör Larssons arbete två olika aspekter av kontinuitet, dvs. kontinuitet i plats och kontinuitet i funktionen som storman. Det är svårt att göra en generell uppdelning i kontinuitet eller diskontinuitet i detta fall, utan varje enskilt fall för sig är unikt. Vid en jämförelse mellan Larssons tre utbredningskartor för storgårdar, runstenar och sätesgårdar (Fig. 1, 45 och 46) finns det vissa områden som helt saknar en eller två av dessa kategorier. Å andra sidan finns en ganska god överensstämmelse inom andra områden, även om dessa belägg sällan ligger inom samma gårds- eller bymark. I tidig medeltid låg många herresäten i anslutning till kyrkorna och en utflyttning skedde främst under högmedeltid (Reisnert 1989:145 ff.). Av 137 medeltida borgar och herresäten från Skåne ligger dessa i 44 fall invid medeltida kyrkor. I 93 fall ligger borg-arna och huvudgårdarna mellan 200 och 7500 m (medeltal ca. 2500 m) från sockenkyrkorna (LUHM:s arkiv; RAÄ, fornminnesregistret). Låg dessa utflyttade huvudgårdarna ursprungligen invid kyrkor har de senare flyttats förbi flera bymarker till det nya stället. De ligger därmed sällan inom kyrkbyns tomtmark. Detta kan inte uppfattas som en dislontinuitet utan snarare som en strukturell förändring. Ofta kvarstod patronatsrätten och därmed knytningen till kyrkbyn. Det är betydligt svårare att påvisa om det är järnålderns stormannasläkter som blir det medeltida frälset eller ej. Vissa såg troligen möjligheter i det nya systemet och intog då en lojal ställning mot kungen, medan andra var negativa och fick en betydligt sämre position än tidigare. Därmed kan det finnas en kontinuitet i funktion och även, i viss mån, till område, eftersom herresätet troligen flyttades till områden där herremännen redan hade en maktposition. Därför måste man vara försiktig när man kategoriskt talar om ett skarpt kontinuitetsbrott.

Randsborg beskriver uppkomsten av den danska staten (1980). Denna såg Randsborg som ett relativt snabbt förlopp under 900-talet och detta rimmar väl med det förhållandevis magra källmaterial som fanns tillgängligt från tiden 400-800 kring 1980. I dag har många nya arkeologiska källmaterial tillkommit och uppkomsten av ett danskt rike uppfattas som en process med rötter betydligt längre tillbaks i tiden (t.ex. Hedeager 1990; Randsborg 1994; Näsman 1996). Ett stort steg mot ett enat danskt rike togs under 900-talet och tidigt 1000-tal, och Randsborgs arbete beskriver de företeelser som indikerar detta rike. Under vikingatiden dyker en ny typ av storgårdar ("magnates estates") upp och vittnar om att jorden börjar brukas efter ett storgodssystem. Dessa storgårdar visar på en stormannaklass ur vilken troligen en stor del av den medeltida adeln hade sitt ursprung. Från 900-talet finns en rad ryttargravar som kan tillskrivas en ny krigarklass, möjligen ett följe som utgjorde kärnan bland krigarna runt kungen. Runstenar restes och berättar om en klass av krigare och godsägare, med anknytning till kungen. I slutet av 900-talet uppförs också de s.k. trelleborgarna som ett led i kungens maktsträvan. En antal städer grundläggs vid denna tid som centra för den kungliga administrationen och som myntorter. Slutligen antas kristendomen som religion vilket bl.a. beskrivs på kung Haralds runsten i Jelling. Alla dessa företeelser vittnar om en ny samhällsstruktur, och för att vidmakthålla denna krävs en rad samhälls-

funktionärer, t.ex. storgodsägare, stadsfogdar och kommendanter på befästningsanläggningarna (Randsborg 1980).

Ett problem med denna uppräkning av kriterier är att allt källmaterial anses positivt påvisa framväxten av det danska riket och de som var förtrogna med Jellingdynastin. Storgårdar, ryttargravar, runstenar och trelleborgar anses alla indikera kungen eller hans män. Man får uppfattningen av att alla vid denna tid såg ett danarike som det allena saliggörande och att alla arbetade mot detta mål. Detta står i skarp kontrast till förhållandena under romersk järnålder där ett snarlikt källmaterial (rika gravar, vapengravar, krigsbytesoffer, m.m.) istället anses vittna om en konkurrenssituation mellan olika stammar. Varför tolkas källmaterialet så olika när det i grund och botten i båda fallen handlar om att manifestera en maktposition på olika vis? Därmed framhålles att en del av källmaterialet från vikingatiden lika gärna kan indikera dem som var i opposition mot Jellingdynastin och att en konkurrenssituation liknande den i romersk järnålder också var högst påtaglig under 900-talet. Att det fanns motsättningar indikerar de skriftliga källorna (Sawyer 1991; Staecker 1999b).

Näsmans modell över framväxten av det danska riket under vikingatiden bygger både på arkeologiskt material, skriftligt material och analogier från frankiskt-merovingiskt håll. Näsman menar att ett danskt kungarike utvecklas under sen germansk järnålder och vikingatid genom att danernas stamförbund ombildas till ett danskt kungarike. Riket styrs direkt av kungliga ämbetsmän, utom Skåne som styrdes indirekt genom regionalfurstar intill Sven Tveskäggs tid. De arkeologiska beläggen för ett danskt kungarike är främst anläggandet av Ribe 704-710, anläggandet av Kanhave kanal 726 och omfattande utbyggnader av Danevirke 737. De skriftliga beläggen är i tidigt 700-tal missionären Willibrords resa till Jylland och kung Ongendus, och från sent 700-tal och framåt kontinuerliga uppgifter om danakungar och deras bedrifter. Utvecklingen av danariket ser Näsman som en kontinuerlig förening av enheter i enlighet med analogier från frankiskt-merovingiskt håll och övergången från stam- förbund till kungarike kan dateras till ca. 700 (1991b, 1996, 1998a).

Denna modell är en generell framställning av hur danariket kan ha vuxit fram. Näsman framhåller att danariket kan uppfattas som en enhet från 700-tal och framåt. Samtidigt får man inte blunda för den konkurrens som fanns om kronan och som är belagd i de skriftliga källorna. Kungar dödas och fördrivs, och riket är under långa tider styrt av flera än en kung (Sawyer 1991; Staecker 1999). I synnerhet sent 800-tal och tidigt 900-tal uppfattas som oroliga tider (ibid.), och detta är också en tid när de skriftliga källorna sviktar något. Trots att danernas rike omnämnes som en enhet kan det, under vissa tider, ha varit uppdelat på flera regioner, som var mer eller mindre autonoma. Denna utveckling är inget unikt utan finns exempelvis belagd hos merovingerna och på Irland (Harrison 1999). Detta öppnar för möjligheten att andra sociala enheter eller småriken kan ha funnits inom det sydskandinaviska området under vissa tider. Några dylika finns inte belagda i de skriftliga källorna, men samtidigt gränsar inte exempelvis östra Sydskandinavien till något område med bevarade skriftliga källor. Uppåkra framstår som ett starkt centra inom en stark enhet. Materialet är stort och indikerar att speciella funktioner fortfarande var knutna till platsen, åtminstone i sent 900-tal. Någon egentlig nedgång kan inte konstateras, vilket vore logiskt med tanke på alla inre stridigheter. Möjligen sitter här, under vissa tider, en regionalfurste eller kung med en stark position inom danernas område. Under andra tider kan området ha varit helt självständigt.

Som ovan nämndes är det vanskligt att påvisa naturligt avgränsade bygder inom Sydskandinaviens centrala jordbruksbygder. Ett sätt att närma sig dessa problem kan vara att utgå från de olika centrala platserna vilka kan uppfattas som grundbyggstenar i den politiska geografin. En modell över detta har utvecklats av Fabech och finns publicerad av Näsman (1998a: 21 ff.). Modellen redovisar en politisk enhet under sen romersk och tidig äldre germansk järnålder, och denna är lokaliserad kring ett åsystem vid en kust. Bebyggelsen är hierarkiskt uppdelad i centralplats, undercentra och ordinär bebyggelse. Modellen bygger på de modeller som Myhre redovisar för Norge (1987). En skill-

nad är påtaglig. Myhre kan utgå både från ett områdes naturliga gränser och de av honom definierade centrala platserna. I sin modell har Fabech & Näsman inga naturliga gränser att tillgå utan enbart de centrala platserna. Dessutom finns det alltid en stor osäkerhet kring hur dessa centrala platser förhåller sig till varandra både funktionellt och som delar av en bebyggelsehierarki. Näsman är väl medveten om problemen och menar att endast fördjupade arkeologiska undersökningar kan hjälpa oss att komma närmare lösningen (ibid.:23). För Skånes del kan båda modellerna användas som utgångspunkt eftersom det där finns både större sammanhängande slättområden och naturliga gränser (se del I, kap. 3).

I del III, kap. 4, redogjordes för en modell av Callmer över hur bl.a. Skåne kunde delas in i olika delar (1991c) och denna indelning har relevans också för detta stadium. En indelning av Skåne under vikingatiden gör också Svanberg (1999) men utgångpunkten är delvis en annan. Genom att spåra olika gravtraditioner och deras geografiska spridning visar Svanberg på olika områden med kulturella särdrag. Svanberg talar inte om regioner, etniska grupper eller samhällen, utan menar att särdragen snarare visar på gravtraditioner eller gemenskaper för olika områden. Dessutom får dessa gemenskaper endast ses som *en* sida av vikingatiden. Andra företeelser som visar andra sidor av det vikingatida samhället kan ha en helt annan spridning. Svanberg påvisar huvudsakligen fyra områden i Skåne, där gravtraditionerna är delvis olika. I sydvästra resp. nordöstra Skåne dominerar ett skelettgravskicket. I sydvästra Skåne förekommer sekundära brandgravar i fyllningen till skelettgravarna. Detta finns ej dokumenterat i nordöstra Skåne, som uppvisar exempelvis gravar med torshammare och många barngravar i små kistor. I sydöstra Skåne dominerar ett brandgravskick med bl.a. gravgåvor i form av likarmade spännen och armringar, vilket inte är känt från områden där ett skelettgravskick dominerar. Skillnader finns också i brandgravskicket mellan sydöstra Skåne, och de få brandgravar som registrerats i sydvästra Skåne. Centralt i Skåne dominerar ett brandgravskick, främst påvisat genom undersökningarna av Vätterydsgravfältet. Svanberg redovisar ytterligare fem områden kartografiskt och menar att inom dessa områden "finns mer eller mindre tydliga indikationer på speciella traditioner, vilka dock inte har kunnat bedömas mera ingående" (Svanberg 1999:28 ff. och 130 ff.). Dessa fem områden motsvarar de centrala delarna av Bjäre, Åsbo, Frosta (två områden) och Färs härader. Det finns flera problem förknippade med denna indelning av Skåne. Ett första problem är förstås att uppdelningen i brand- resp. skelettgravskick inte är konsekvent regionalt sett, och detta är mest påtagligt i sydöstra Skåne (Strömberg 1982; Stjernquist 1993b). Ett annat problem är att materialet inte är kronologiskt skiktat i de fall detta är möjligt. Det kan nämnas att de likarmade spännen som uppfattas som ett särdrag för brandgravstraditionen i sydöstra Skåne, alla kan dateras till tidig vikingatid (Strömberg 1982; Stjernquist 1993b; Callmer 1999). Samtidigt kan majoriteten av skelettgravarna från nordöstra Skåne dateras till sen vikingatid (bl.a. Åhus, Fjälkestad, Fjälkinge) (Strömberg 1961a och b; Carlie 1992b; Helgesson 1996). Mycket av det material som enligt Svanberg indikerar skillnader i tradition kan lika gärna tyda på kronologiska skillnader. Något som talar för denna åsikt är utbredningen av gravfält med resta stenar och skeppsättningar (typerna 6 och 7 enligt Carlie 1994); en gravfältstyp som nästan uteslutande förknippas med ett brandgravskick (Fig. 13). Dessa gravfält har en östlig spridning i Skåne och denna spridning är troligen representativ (se del II, kap. 4). I nordöstra Skåne finns inom samma områden både gravfält med resta stenar och skeppsättningar, och flera undersökta gravfält med skelettgravar. Generellt har gravfält med resta stenar och skeppsättningar givits äldre dateringar än gravfälten med skelettgravar i Skåne (jfr Strömberg 1968), och det förändrade gravskicket är uppenbarligen kronologiskt betingat. Ett annat problem är Svanbergs åsikt att likarmade spännen i gravar, och även likarmade spännen för övrigt, har en spridning till sydöstra Skåne. Svanberg utelämnar ett spänne från en osäker grav i Söndraby, Oppmanna sn, i nordöstra Skåne (Strömberg 1961b:69), och likaså de drygt 20 likarmade spännen som var kända från Uppåkra när Svanbergs arbete färdigställ-

des (idag är antalet drygt 40, sept. 2001) (jfr Callmer 1999).

Att det fanns regionala skillnader inom Skåne under vikingatiden är uppenbart och här har Svanberg pekat på flera viktiga aspekter. Dessa variationer och den geografiska indelningen är en viktig bas att diskutera vidare. Det är också uppenbart att olika traditioner inom samhällslivet kan ha olika spridning. Spridningen av skelettgravar måste nödvändigtvis inte sammanfalla med spridningen av en viss typ av keramik. Samtidigt bygger Svanbergs indelning av Skåne, inom vissa regioner, på ett ytterst begränsat empiriskt material (Svanberg 1999:130 ff.). Ett större empiriskt material skulle kanske kunna visa att variationen är betydligt större än den Svanberg redovisar; kanske hade varje lokalsamhälle sina egna traditioner. Ett större material skulle också kunna sudda ut eller justera gränserna mellan olika områden.

Handelns och handelsplatsernas utveckling är nästan ett signum för den sena järnåldern och vikingatiden. Callmer har utarbetat en modell för denna utveckling och då i synnerhet den maritima handeln. Under yngre romersk järnålder och äldre germansk järnålder uppkommer platser för handel och utbyte, och dessa kan vara tillfälliga eller halvpermanenta. Ett exempel på detta kan vara Lundeborg på Fyn och möjligen också Lomma i Skåne. Under yngre germansk järnålder, fram till mitten av 700-talet, uppkommer tillfälligt besökta mötesplatser och marknadsplatser, och handel och utbyte är främst inriktad på nordvästra Europa. Exempel här kan vara den äldre handelsplatsen vid Åhus, handelsplatsen vid Östra Torp och det äldsta Ribe. Från mitten av 700-talet och fram till slutet av 800-talet eller början av 900-talet etableras permanenta och halvpermanenta handelsplatser. Handeln ökar påtagligt och förbindelserna är främst riktade mot nordvästra Europa och Orienten. Exempel här är den senare handelsplatsen vid Åhus, kv. Tankbåten i Ystad och Trelleborg. Från 800-talet eller början av 900-talet, och fram till slutet av 900-talet avmattas handelsintensiteten på många handelsplatser. Endast få stora handelsplatser finns kvar. Detta kan skyllas på störningar i nordvästra Europas och Mellersta Österns ekonomi, kombinerat med instabilitet i Östersjöområdet. Enstaka tillfälliga marknadsplatser kan finns kvar, t.ex. Kämpinge i Skåne. Under slutet av 900-talet och under 1000-talet påbörjas den medeltida urbaniseringen och många handelsstäder tycks ha en kontinuitet från äldre handelsplatser (Callmer 1991a). Denna utveckling av handeln längs kusterna är väl underbyggd och vilar på ett stort empiriskt material (Callmer 1994). Samtidigt får man inte glömma att handel också måste ha bedrivits i inlandet. Ett exempel på detta är Uppåkra med en koncentration av föremålstyper av främmande proveniens och av typer som inte har framkommit i omlandet. Många av dessa är prestigeföremål eller kristna föremål som kan vara indicier för ett gåvoutbyte eller en kristen mission på platsen. Dessutom finns det mycket annat material som indikerar en mera administrerad handel, exempelvis vågar, vikter, hacksilver och klippta silvermynt. Detta material indikerar att också platser i inlandet kunde uppbära funktionen av handelplats, i likhet med de kustbundna handelsplatserna. Hypotetiskt kan man framhålla att andra platser i det inre av landskapet också fungerat som handelsplatser. Dessa bör ha legat vid kommunikativt gynnsamma lägen, exempelvis där två landskapstyper möts. Ett exempel skulle kunna vara vid Torsebro där Helge å rinner ner från sydsvenska höglandet; ett annat vid Östra Ljungby och Pinnån.

Handelsplatser är förstås inga isolerade företeelser utan måste ses i förhållande till ett politiskt system med maktcentrum och/eller omland. Här har säkerligen funnits flera olika typer av system som det kommer till uttryck i de arkeologiska materialen. I detta sammanhang påpekar Callmer ett förhållande mellan Åhus, Kristianstadsområdet och Vä. En plats som kv. Tankbåten i Ystad har inte på samma sätt ett rikt omland och det har inte heller varit möjligt att lokalisera ett distinkt maktcentra där. En kontrast till Ystad är Trelleborg med ett mycket rikt omland, men där man ännu inte har lyckats lokalisera något maktcentrum. Ett alternativ är förstås att inget funnits. Som en handelsplats för Lund-Landskronaslätten med Uppåkra menar Callmer att materialet från Löddeköpinge är magert och dessutom ligger platsen ogynnsamt

i förhållande till ett maktcentra i Uppåkra. Callmer föreslår istället Lomma som handelsplats men det krävs vidare undersökningar för att konstatera detta. Callmer påpekar också problematiken kring hur handelsplatserna i Ystad, Trelleborg och Löddeköpinge/Lomma skall uppfattas. Skall platserna uppfattas som "tre stora handelsplatser som inte entydigt är relaterade till ett regionalt maktcentrum eller är de verkligen yttringar av ett maktsystem baserat i västra Skåne?" (1998). Det senare alternativet rimmar väl med de åsikter som framfördes under förra stadiet att Uppåkra eventuellt utökade sina maktanspråk att också gälla delar av södra Skåne. Här kan också relateras till förhållandena inom Ravlunda-området. Maletofta visar för stadium V både ett exklusivt material som för tankarna till en högrestatusmiljö, samtidigt som spåren av handel och utbyte är tydliga. Möjligen har denna plats den dubbla funktionen av både residens och handelsplats, vilket är logiskt inom ett så litet och distinkt bebyggelseområde som Albo härad utgör.

Skåne och omvärlden

De skriftliga källor som lämnar uppgifter om förhållandena i Norden under 500-talet är också de första som omnämner danerna (se del III, kap. 4). Därefter tiger källorna i ca. 200 år till 700-talet innan de ånyo lämnar uppgifter om förhållandena i Norden. Källorna är främst västeuropeiska, och beskriver olika danakungar och händelser i anslutning till dem, ofta av krigisk art. I princip kan utvecklingen i Sydskandinavien relateras till fyra kungasläkter eller kungalinjer som tycks dominera det politiska skeendet från sent 700-tal till början av 1000-talet. Först i raden av kungar är en Sigtrygg som omnämnes under sent 700-tal men vars släktskap till de senare kungasläkterna är osäkert. Från 804-846 tillhörde alla kända kungar och tronpretendanter antingen en Godfreds-linje eller en Haraldslinje; troligen grenar av samma dynasti. De frankiska källorna berättar om eviga strider om den danska kungamakten. Många tronpretendanter dödas eller tvingas i exil. Under långa tider styrs danariket av mer än en regent (Sawyer 1991).

Det sena 800-talet är en orolig tid i danariket. Medlemmarna av den gamla dynastin antingen dör eller fördrivs. Nya härskare kommer över havet (sjökonungar?) och bildar ett rike kring Hedeby. Möjligen är det hemvändande vikingar som ligger bakom dessa förändringar. Man har även föreslagit att dessa nykomlingar hade svensk härkomst. Den förste härskaren, Olaf, grundade ett rike med Hedeby som centrum. Hans söner, Gnupa och Gyrd, och slutligen Gnupas son Sigtrygg blir kungar och deras maktsfär kan också knytas till södra Jylland/Slesvig. Med Sigtryggs död i exil 940 dör denna kungasläkt ut (Staecker 1999b).

Den fjärde danska kungasläkten är den s.k. Jelling-dynastin vars ursprungliga säte var Jelling i mellersta Jylland. Enligt uppgifter skall denna släkt härstamma från Northmannia, vilket kan åsyfta Norge eller Normandie. De första i denna kungasläkt benämnes Hardegon, Hardeknud och Gorm, men det är osäkert om det rör sig om en, två eller tre personer. Under ett fälttåg lett av den tyske kungen Henrik I 934 besegras Gnupa och tvingas betala tributer. Då stiger Gorm fram och erövrar 936 området kring Hedeby. Efter Gorm följer Harald Blåtand, Sven Tveskägg och Knut den Store. Det råder osäkerhet om när Harald Blåtand blir kung. Det har föreslagits alternativ från 936-958/959, och eventuellt fanns det en övergångsperiod när Gorm och Harald samregerade. Sven Tveskägg utses till kung i Danmark 986 och i England 1013. Det stora danska riket delas mellan hans söner, och Knut den Store regerar i England och Harald i Danmark under åren 1014-1018. Efter Haralds död blir Knut kung för hela riket.

Under Jelling-dynastin enas ett danskt rike som under Knut den Store kom att omfatta Danmark, Skånelandskapen, Norge och delar av England. Under Knuts söner delas det stora området upp och Hardeknud (1035-1042) blir den siste danske kungen av Jelling-dynastin (Staecker 1999b).

En genomgående trend under den här skisserade perioden är att danariket under långa tider regeras av mer än en kung (Fig. 41). Utåt sett är danernas område en enhet men internt kan det ha varit uppdelat i flera olika områden under olika regenter. Dettta har en parallell inom

Regenter	Årtal	Antal
Godfred, Harald	-804—810-	2
Harald Klak, Reginfred	812-814	2
Tre söner till Godfred	813-819	3
Två söner till Godfred, Harald Klak	821-827	3
Hårik I, två brorsöner	827-848	3
Halvdan, Sigfred	873	2
Gnupa, Gyrd	900-talets 1:a tredjedel	2
Gorm, Harald	936—958/959 ?	2
Knut, Harald	1014-1018	2

Fig. 41. Samregenter under vikingatid och tidig medeltid i Danmark. Efter Sawyer 1991; Staecker 1999b.

det frankiska området under merovingerna, där området är enhetligt frankiskt, men där dess delar styrs av olika släktgrenar av merovingernas dynasti (Harrison 1999).

En kungalängd som huvudsakligen är uppdelad på fyra ätter eller släktgrenar framträder tydligt i det skriftliga materialet. Det är däremot mindre säkert vilka områden som de olika kungarna styrde över. Vissa uppgifter finns dock. Under Godfred och hans söner går danarikets sydgräns vid floden Ejder, och troligen utgör delar av södra Jylland/Slesvig och kanske några av de danska öarna en del av danariket. Källorna berättar också att Vestfold i Norge hör dit och dessutom att de västslaviska abodriterna, friserna, och troligen också områden i Västergötland och Bohuslän på svenska västkusten betalar tribut (Staecker 1999b). Dessutom vet vi att en Osfrid från Skåne deltog som en av danernas representanter vid fredsförhandlingarna mellan daner och franker 811 (Sawyer 1991). Ur detta framträder bilden av ett förhållandevis stort maktområde, men hur stor del av detta som låg direkt under Godfred å ena sidan och under medregenter, jarlar och regionalfurstar å den andra är svårare att uppskatta. En viss fingervisning om detta ger oss möjligen uppgifterna i Ottars och Wulfstans reseskildringar från sent 800-tal. Utgår man från Ottar så låg troligen danernas (Godfreds) eget land i Jylland/Slesvig och på de närbelägna öarna (dene), medan öarna öster om Stora Bält omnämnes som marker (Dena-mearce), dvs. danernas gränsområden (Svanberg 1999). Detta överensstämmer ganska väl med Wulfstans uppgifter om att Langeland, Lolland, Falster och Skåne tillhörde Danmark (Denemearcan), dvs. danernas gränsområden (Randsborg 1980; Svanberg 1999). Att Skåne omnämnes som ett område kan betyda att området skall uppfattas som en enhet och inte var tudelat som under tidigare stadier. Möjligen skedde detta enande under Godfreds tid. Kärnan inom Godfreds rike var troligen koncentrerad till södra Jylland/Slesvig, medan danernas maktsfär, med varierande inflytande, omfattade ett betydligt större område. Ett maktområde till de södra delarna av Jylland ses också genom den ställning som Hårik II uppenbarligen hade när han underlättade för kyrkobyggen i Hedeby och Ribe ca. 854 (Staecker 1999b). När Ottar och Wulfstan gör sina resor är danariket ett rike i sönderfall med inre stridigheter. De nya makthavarna (Olaf, Gyrd, Gnupa) som framträder därefter koncentrerar sin maktbas till Hedeby och södra Jylland/Slesvig. Det är inget större kärnområde som dessa kan ha kontrollerat, inklämda mellan Henrik II:s tyska rike och den tidiga Jelling-dynastins maktområde. Att de trots allt är omnämnda beror på grannskapet till tyskarna och Adam av Bremens uppgifter (Adam av Bremen I:48).

Under Jelling-dynastin inrättas en rad biskopsstolar inom danariket och kanske speglar deras tidigaste omnämnanden vid vilken tidpunkt som olika regioner kronologiskt knöts närmare kungamakten. År 948 omnämnes biskopar i Ribe, Hedeby/Slesvig och Århus (Andrén 1983; Staecker 1999b). Detta är mitt i den period när Gorm och Harald kan ha samregerat, och visar troligen att Jelling-dynastin hade viss kontroll över södra och mellersta Jylland, och Slesvig. Samma orter omnämnes som biskopssäten 965 och då var Harald definitivt ensam kung inom danariket. År 986 begravs Harald,

enligt Adam av Bremen, i Roskilde, och två år senare omnämnes, tillsammans med Ribe, Hedeby/Slesvig och Århus, också Odense som biskopsäte. Adam av Bremens uppgifter om att Harald Blåtand skulle ha begravts i Roskilde har ifrågasatts av Lund och det saknas belägg för var han egentligen begravdes (1998). Däremot finns det uppgifter som antyder att Sven Tveskägg skall ha begravts i Roskilde (Sawyer 1988) eller möjligen i Lund (Cinthio, M. 1999). Uppenbarligen sker en markant förskjutning av maktförhållandena åt öster inom danariket. I Viborg omnämnes en biskop först 1049 men orten är kunglig myntort fr.o.m. ca. 1020 (Andrén 1985). I Lund börjar också en utmyntning ca. 1020. Engelska biskopar kommer tidigt att verka i Skåne, och en Gotebald sätts in av Sven Tveskägg och en Bernhard av Knut den Store (Staecker 1999b). Efter Hardeknuds död 1042 faller det danska Nordsjöväldet samman och det danska området kommer att regeras av Magnus den Gode av Norge i fem år (ibid.). År 1047 blir Sven Estridsen kung och detta markerar inledningen av en ny gren av den danska kungalängden. Från ca. 1050 och framåt finns en biskopsstol i Lund (Andrén 1985). Detta kan indikera att norra Jylland och Skåne började att integreras med det danska riket senast i början 1000-talet.

De skriftliga beläggen berättar om ett sydskandinaviskt område styrt av olika kungaätter, vars maktbefogenheter och maktområden varierade. De indikerar också ett danarike som expanderar i Sydskandinavien från väster mot öster under sent 900-tal och tidigt 1000-tal. I vilken utsträckning kan då det arkeologiska materialet relateras till denna utveckling och hur kan Skåne ha spelat en roll härvid?

Det är olika områden som utmärker sig i 600- resp. 700-tal i Sydskandinavien. Detta kan vara en maktförskjutning, men likväl en etablering av en ny social ordning i södra Jylland/Slesvig. Vid denna tid, ca. 700, omtalas en missionär vid namn Willibrord som mottogs av en dansk kung Ongendes (Angantyr) i Jylland (Näsman 1991b; Staecker 1999). Tyvärr vet man inte till vilken del av Jylland som Willibrord kom. Det kan ha varit Dankirke eller det nygrundade Ribe, men också någon av de rika platserna i Limfjordslandet (Bejsebakken, Lindholm Høje, Stentinget). De områden som tillskrevs danerna under 600-talet visar inte på samma koncentrerade fyndbild under 700-talet. Sydskandinaviska typer (Høilund Nielsen 1991) har en gles spridning till stora delar av Sydskandinavien men klara koncentrationer finns på Bornholm (ibid.) och i Uppåkra (se del II, kap. 2). De tecken på en ny social ordning som finns i södra Jylland är unika för detta område, men en liknande utveckling kan spåras något senare i Uppåkra och i den decentralisering av försvaret som kan skönjas i västra Skåne. Under 700-talet och 800-talet finns det fortfarande många dräktsmycken från Uppåkra, men inte alls i de kvantiteter som under 600-talet. En fortsatt produktion är indikerad med bl.a. patriser för tillverkning av pressbleck och ev. gjutformar i materialet. Import av glasbägare är också belagd i det arkeologiska materialet (Stjernquist 1999) och även en rad metallföremål av utländsk proveniens kan ha kommit in vid denna tid (Callmer 1999, Helgesson 1999; Silvegren 1999; Helgesson 2001). Många arabiska mynt har framkommit och majoriteten är abbasider från sent 700-tal och tidigt 800-tal. En del av materialet från Uppåkra talar för handels- och hantverksaktiviteter, och platsen har i detta avseende haft samma funktion som en rad andra platser i södra Östersjöområdet (jfr Callmer 1994). Samtidigt indikerar en rad andra föremål platsens roll som religiöst centra och säte för en elit (se del II, kap. 2). Detta innebär att funktioner som residens, kultplats och handels- och hant-verksplats är koncentrerade till ett ställe, vilket visar att Uppåkra med omland hade en annan struktur än många andra regioner i Skandinavien. Någon säker handels- och hantverksplats till Uppåkra liknande Åhus har ej med säkerhet kunnat konstateras. Lomma har visserligen föreslagits (Callmer 1991a) men platsen är ännu alltför dåligt dokumenterad för att uttala sig om detta. Möjligen har Uppåkra spelat en överordnad roll inom handel och hantverk, varför en kustboplats aldrig har existerat. Uppåkra kan därmed ha spelat en viktig roll i nord- och östersjöhandeln.

De rika vapengravar som finns dokumenterade från västra Skåne under slutet av 700-talet

och i början av 800-talet har i princip inga paralleller i Sydskandinavien (Näsman 1991c:167). Möjligen visar de på en utveckling där en krigar- och jordägarklass demonstrerar nyvunna positioner. I detta sammanhang kan också relateras till ringvallsborgarna i Trelleborg och Borgeby. Är dessa anlagda under mitten av 800-talet kan de också ha varit viktiga led i den decentralisering av försvarsstrukturen som föreslagits ovan (Fig. 40). Möjligen kan denna decentralisering relateras till händelser längre västerut inom danernas område. Det kan inte ha varit okänt att en stark enhet var under uppbyggnad i södra Jylland/Sleswig som sedermera ledde fram till ett starkt danskt rike under Godfred i början av 800-talet. Möjligen gjordes försök att bygga upp en liknande enhet kring Uppåkra, men hur denna enhets vidare öden såg ut framgår inte entydigt av materialet. Någon nedgång kan inte ses i materialet och förändringar är snarare av strukturell art. Samtidigt gränsar inte västra Skåne till något område med bevarade samtida skriftliga källor. Uppgiften om Osfrid av Skåne som representant för danerna vid fredsförhandlingarna 811 kan tyda på att detta område blev underställt eller åtminstone var i allians med Godfred. Det framträder alltså två starka enheter inom danernas område under 700-talet och början av 800-talet, dvs. södra Jylland/Slesvig och västra Skåne. Det är kanske denna struktur som gör sig gällande under stora delar av vikingatiden. De uppgifter som finns om flera samtida regenter i danariket kanske avspeglas här. En kung regerade i södra Jylland/Slesvig och en annan i Skåne.

Det är alltså ett stort område som direkt eller indirekt är i beroendeställning till danakungen under tidigt 800-tal. De många uppgifter som finns om flera regenter och stridigheter om kungamakten kan tolkas som att olika regioner styrdes och administrerades av regionala kungar och furstar. Dessa hade det gemensamt att de räknade sig som daner. Den söndring av danernas enhet som karakteriserade det sena 800-talet beror förmodligen både på yttre och inre omständigheter. Klart är att danernas område är splittrat i början av 900-talet, och en sydjylländsk/slesvigsk och en mellanjylländsk enhet framträder. Det är förmodligen denna splittrade bild som möter oss i Ottars och Wulfstans reseberättelser, där olika enheter anges som geografiska områden (Langeland, Lolland, Falster, Skåne) och inte som folk. Detta vore onödigt och föga upplysande eftersom de alla räknade sig som daner, även om deras områden inte direkt låg under den kung som regerade i södra Jylland/Slesvig.

Detta indikerar en territorialisering av landområden. Också skåningen Osfrid anges i samband med ett geografiskt område. Detta står i kontrast till exempelvis Jordanes´uppgifter från 500-talet som redovisar folk eller stammar. Detta styrker den uppfattning (se del III, kap. 5) som framfördes att politiska och ekonomiska strategier ändrade karaktär under stadium IV. Man lämnade ett system baserat på erövring och alliansskapande för ett system baserat på tilldelning av mark och privilegier, med en inre exploatering av landskapet som följd.

Denna bild av ett splittrat danskt område i sent 800-tal är fortfarande en realitet i början av 900-talet och processen med ett förnyat enande av enheterna under en kung påbörjas först med Gorm av Jelling. Detta kan betyda att Skåne från mitten av 800-talet och fram till 900-talets slut hade en tämligen självständig ställning. Näsman menar att Skåne intill Sven Tveskäggs tid styrdes av regionalfurstar (1996) men, som ovan nämnts, kan de styrande ha varit någon av de kungar som omnämnes i de skriftliga källorna. Därmed kan eliten i Skåne varit delaktig i olika allianser och tagit aktiv del i de processor som föregick riksbildningen vid det första milleniumskiftet. Om dessa förhållanden tiger de skriftliga källorna men detta finner visst stöd i det arkeologiska materialet. Uppåkra finns kvar under hela perioden som centrum inom en stark västskånsk enhet.

De uttryck i källmaterialet som anses påvisa den nyordning som det danska riket utgjorde i sent 900-tal är bl.a. ryttargravar, trelleborgar, runstenar och kristendomen (Randsborg 1980: 167 ff.). De kriterier som Randsborg redovisar påvisar elitära grupper eller släkter i det vikingatida samhället. Om sedan alla kriterier positivt påvisar framväxten av det danska riket, och då som en närmast linjär process från väster mot öster, måste ses som en öppen fråga.

Runstenar av "Jelling"-typ och ryttargravar är fenomen som främst kan knytas till Jylland. Runstenarna är koncentrerade till mellersta och norra Jylland, men ett par andra koncentrationer finns också bl.a. kring Hedeby och på Lolland. Flera stenar som refererar till Jelling-dynastin är koncentrerade till området runt Jelling. Ryttargravarna har främst framkommit inom västra Limfjords-landet och har delvis samma spridning som "Jelling"-stenarna här. Ryttar-gravar finns också inom Hedeby-området, och har dessutom en gles spridning till östra Fyn, västra Själland, Langeland och Lolland. Däremot finns det inga ryttargravar i närheten av Jelling. Dessa fenomen kan främst dateras till mitten av 900-talet och skall förmodligen förknippas med Gorm och Harald Blåtand. Enligt källorna erövrar Gorm området kring Hedeby 936, och möjligen markerar ryttargravarna och runstenarna ledande släkter inom det nyligen erövrade området. Om samma sak kan gälla Limfjordslandet är osäkert. Ringtved menar att området har en förhållandevis självständig ställning under yngre romersk järnålder och äldre germansk järnålder för att sedan integreras med andra delar av det danska området (1999). Ryttargravar och runstenar kan därmed förknippas med Jelling-dynastins första epok och ses som vittnesbörd om en utveckling som främst berör Jylland. Detta överensstämmer också väl med uppgifterna om att biskopssätena tidigast etableras på Jylland.

Ett annat fenomen är de stora ringvallsborgar som går under det samlande namnet trelleborgar. För dessa har påpekats skillnader mellan en västlig (Aggersborg, Fyrkat, Nonnebacken) och en östlig grupp (Trelleborg på Själland, Trelleborg i Skåne, Borgeby). Borgarna i den västliga gruppen är uppförda vid ett tillfälle under 900-talet sista fjärdedel och efter en strikt geometrisk grundplan. De östliga borgarna är uppförda i flera faser, och är ålderdomliga i sina äldsta delar gentemot de västliga. Alla borgarna har, för de senare skedena, förknippats med den nyordning som det framväxande danska riket utgjorde. De tidigare skedena, däremot, är ej säkert tidsställda. Ifall de skall dateras till mitten av 900-talet eller redan till 800-talet måste deras uppkomst förklaras i ett annat sammanhang (jfr Olesen 2000). En stark enhet i västra Skåne var troligen uppbyggd kring centralplatsen Uppåkra. Hur området hölls samman tidigare under järnåldern har beskrivits under stadierna III och IV. Är de skånska borgarna uppförda redan under 800-talet kan de vara uttryck för samma utveckling som indikeras av vapengravskicket. Det uppkommer en decentraliserad försvarsstruktur, beroende på en hotbild eller att stormännen i västra Skåne uppnått en sådan ställning att de börjar att omge sig med egna följen. Under denna tid är det också stora oroligheter inom de västra delarna av det danska området, vilket kan ha motiverat ett starkare försvar. Den senare fasen av Trelleborg på Själland är uppförd 980/981 och ansluter väl till Aggersborg och Fyrkat. De skånska borgarnas senare faser, däremot, visar på avvikelser gentemot de danska (jfr Svanberg & Söderberg 1999:44). Här är dateringarna ett problem. Så länge de skånska borgarnas senare faser inte har daterats får deras knyting till den danska riksbildningen anses som hypotetisk.

Källorna berättar om en strid mellan Harald Blåtand och Sven Tveskägg om tronföljden, vilket fick till följd att Sven gjorde uppror och fördrev sin far ur landet 985. Harald dog året därpå i Jumne (Wollin). Att göra uppror mot kungen efter en konfrontation betyder att man måste söka stöd hos en rad stormän och rekrytera soldater inom olika regioner både inom och utanför riket. Svens uppror lyckas och han blir ensam kung i landet. Med början åtminstone 994 startar Englandstågen som kommer att avslutas 1013 med att England erövras. Under den senare delen av denna period reses de flesta "efter Jelling"-stenarna och dessa är koncentrerade till fyra distinkta områden inom danariket. Dessa samlar sig kring Ystad och Lund i Skåne, och kring Århus, och mellan Viborg och Randers i Jylland. Enstaka stenar finns också på andra håll. En tolkning av detta är att Sven får stöd inom de områden där sedermera stenarna restes. Krigare från dessa områden kan ha varit med om både upproret mot Harald och också på vikingatågen till England. En viss reservation får göras för Ystad-området som tidigare tolkats som ett relativt glesbebyggt område med få stormannabebyggelser (se ovan). Samtidigt kan ynglingar ha rekryterats från detta område om-

kring 985 och tilldelats marken först efter Englandstågen. Därmed kan de i högsta grad ha blivit förtjänstfulla krigare under tiden. Enligt denna tolkning visar inte "efter Jelling"-stenarna på nya områden som integrerades med Harald Blåtands maktområde på Jylland, utan snarare var Sven byggde upp en maktbas för att störta fadern.

Gorm och senare Harald byggde upp sin maktbas kring Jelling, men platsen tycks endast fungera som Jelling-dynastins säte under en förhållandevis kort period. Det är också ologiskt att Sven skulle söka stöd i närheten av det maktområde där hans far (och fiende) var som starkast. Istället söker han stöd i norra Jylland som möjligen var integrerat med danariket under denna tid (jfr Ringtved 1999). Han söker dessutom stöd i Skåne som troligen inte var direkt knutet till danariket. Efter Haralds död har förmodligen Jelling spelat ut sin politiska roll. Sven har inte glömt bort Jelling men det är inte där han bygger upp sin maktbas. Istället bygger Sven, och därefter hans son Knut, mycket av sin maktstruktur inom de områden där Sven haft stöd sedan tidigare. Århus, Viborg och Randers blir myntorter och kungalev. Århus har en biskop sedan 900-talet och en biskop kommer också att installeras i Viborg i mitten av 1000-talet (Andrén 1985). Ystad-området får troligen en stor betydelse för den militära organisationen under tidig medeltid (se ovan) som det kommer till uttryck i runstenar och bildandet av två härader. Dessutom grundas Lund och blir myntort, biskopssäte, kungalev och en ledande ort för kyrkan i Danmark. Ett stöd för dessa tolkningar är att myntslagningen för Sven Tveskägg troligen ägde rum i Skåne, möjligen i Lund (Malmer 1991).

Dessa tolkningar får vidare den följden att när Sven först sökte stöd för sitt uppror bland skåningarna fanns inte staden Lund. Det logiska är då att han bl.a. vände sig till makthavarna på den mest inflytelserika platsen i Skåne under det sena 900-talet, nämligen Uppåkra. Här fick han stöd och efter det lyckade upproret knöts Skåne närmare det danska rike som Sven blev kung över. Lunds grundläggning är troligen Sven Tveskäggs förtjänst, men säkerligen med hövdingen (kungens?) i Uppåkras goda minne.

Sett i detta perspektiv är förhållandet mellan Uppåkra och Lund inte en segsliten maktstrid mellan ett gammalt och ett nytt centrum. Istället skall Uppåkra och Lund uppfattas som två sidor av samma polett under en övergångstid från ca. 990 och under en stor del av 1000-talet. Lund grundlades på en tidigare obebodd plats ca. 4 km från Uppåkra. Detta kan ha varit ett sätt att lugna krafter i Skåne som var emot kristendomen och närmandet till det danska riket. Lund blir den ort dit kungamakten knyter flera av den nya tidens funktioner, t.ex. myntslagning och den kristna kyrkan. Det senare blir manifesterat bl.a. genom att Sven Tveskägg ca. år 1000 insätter Gotebald som biskop i Skåne och det är fullt logiskt att han hade Lund som säte. Troligen förläggs också viss administration till Lund, liksom en kunglig fogde. Uppåkra fortsätter att vara en viktig plats under en övergångsperiod och en del specialiserat hantverk är knutet dit. Troligen sitter den gamla hövdingasläkten kvar och har fortfarande en viss maktposition. En stor betydelse måste platsen och dess makthavare ha haft genom att ha varit spindeln i ett utbrett kontaktnät; ett kontaktnät som den nye kungen säkerligen förstod att utnyttja. I Knut den Heliges donationsbrev 1085 överlämnas ett stort godsinnehav i Uppåkra till domkyrkan som kungen troligen konfiskerat från en storman (Gåvobrevet 1085), och detta är möjligen ett dråpslag mot Uppåkra som en central och betydande plats. Samtidigt finns det ett mycket stort material från Uppåkra med datering till medeltid (bl.a. drygt 200 mynt, ett enkolpion), och troligen har platsen inte helt mist sin betydelse.

Ett annat förhållande som blir tydligt i det arkeologiska materialet är kontakterna med västra Europa och då i synnerhet med frankiskt och engelskt område. Dessa kontakter är inget nykommet vid denna tid, utan exempelvis visar bägarglas från Uppåkra på kontakter med Rhenlandet och Västeuropa under 600-talet när mycket i det sydskandinaviska materialet för övrigt har en nordisk prägel (se del III, kap. 5; Stjernquist 1999). Från 700-talet och fram i 900-tal ses en ökad intensitet i kontakterna med Västeuropa som det kommer till uttryck i det arkeologiska materialet. De flesta fyndplatserna för västeuropeisk import är belägna i västra

Skåne och detta har senast diskuterats av Svanberg (1999). Han framhåller att västliga kontakter främst var en angelägenhet för människor i västra Skåne, men samtidigt ger Svanbergs sätt att redovisa detta en överdriven bild av förhållandena (jfr 1999:Figur 6). Inom det stora fyndområdet som Svanberg redovisar i västra Skåne finns visserligen majoriteten av dessa fynd, men de är främst koncentrerade till de västra och kustnära delarna av spridningsområdet. I de östra delarna av detta område finns endast en fyndplats. Övriga fyra mindre fyndområden i Skåne (två i öster och två i väster) representerar vart och ett *en* fyndplats. Då kan man undra varför fyndområdena i väster är ca. 4-5 ggr. större än i öster. Exempelvis borde handels- och hantverksplatsen i Transval, Åhus, med fynd av bl.a. bägarglas, Badorfkeramik och mynt (Call-mer 1991a) uppfattas som viktigare än ett beslag i en grav i Trelleborg. Dessutom finns det en funktionell kontinuitet inom Åhusområdet från en äldre handels- och hantverksplats med fynd av bl.a. sceattas, keramik, råglas och bägarglas bland importföremålen (Callmer 1991a). För att ytterligare nyansera bilden kan nämnas att från Maletofta i Ravlunda kommer både karolingiska mynt (Ludwig den Fromme) och Hedebymynt från tidigt 800-tal, och dessutom ett västligt inslag i 600-tal genom ett alemanniskt beslag. Östra Skåne tycks ha haft en inte obetydlig del av de västliga kontakterna.

Den bild vi ser av importen från Västeuropa visar förmodligen att den kommit till Skåne via flera olika system. Svanberg pekar på den prestigekaraktär som präglar föremålen från västra Skåne och dessutom från Osby i nordöstra Skåne. Dessa föremål förknippar Svanberg med "den första vikingatidens" färder (ibid.:33). Detta synes rimligt och styrkes av att många föremål har karolingisk proveniens, dvs. de kommer från områden som var hemsökta av vikingar under denna tid (Roesdahl 1996:218 ff.). Detta material kommer främst från samlade fynd och gravar i Skåne, och har därmed en tämligen privat karaktär. En annan typ av kontaktmönster möter oss i Åhus, Ravlunda och Löddeköpinge. På dessa platser indikerar många fynd långväga varuutbyte och handel. Det rör sig exempelvis om mynt, keramik, skärvor till glasbägare (emballage?), m.m. Dessa fyndplatser har en betydligt mera officiell karaktär än de förra och importföremålen bör snarast ses som tecken på en organiserad handel. Källmaterialet från Uppåkra skiljer ut sig genom en större variation som indikerar att platsen spelat flera roller i kontakterna västerut. Karolingiska mynt, He-debymynt och glasskärvor är av samma typer som finns från Åhus, Ravlunda och Löddeköpinge, och visar på platsens roll som knutpunkt för den organiserade handeln. Från Uppåkra kommer också smycken och beslag av mera prestigeartad karaktär som snarast överensstämmer med materialet från ädelmetallfynden och gravarna (Callmer 1999; Capelle 1999; Capelle 2001). Det kan härmed ha funnits aktiva vikingar på Uppåkra, men föremålen kan också ha inkommit som biprodukter i samband med den organiserade handeln. En tredje kategori från Uppåkra är de olika beslag och en statyett som möjligen skall förknippas med en tidig kristen mission på platsen (Helgesson 1999; Helgesson 2001), och som då visar på en annan typ av kontakter med västeuropeiskt område.

Perioden 991-1013 är en tid av förnyade attacker mot England från danska och norska vikingar (Randsborg 1980:14; Svanberg 1999: 35). Fr.o.m. 994 är med säkerhet den danske kungen Sven Tveskägg delaktig i dessa vikingatåg, vilket leder till att han erövrar England 1013. Under mellantiden köper den engelske kungen Ethelred II sig fri genom att betala ut stora summor till vikingarna, i form av s.k. danagäld. Sammansättningen på vissa ädelmetallfynd gör att dessa kan ses som förmögenheter som byggts upp av personer eller släkter under en längre eller kortare tid. Vissa ädelmetallfynd har en myntsammansättning som spänner över 100 till 200 år (jfr Hårdh 1976b:33 ff.). Därmed skulle mynt kunna ha tillförts ett ädelmetallfynd vid flera tillfällen, och skatten kan ha använts som betalningsmedel eller haft betydelse som rikedom långt efter den tid som slutmyntet anger.

En hypotes är att mynt slagna för Ethelred II ursprungligen kommer från danagälder. Därmed skulle spridningen av dessa mynt kunna visa på var människor rekryterades till attackerna på England under sent 900-tal och tidigt 1000-tal i

Skåne. Många fyndplatser av Ethel-redmynt finns inom samma områden som uppvisade de flesta fynden av västeuropeisk import under tiden fram till 900-talets sista decennier. Det är därmed troligt att många i västra Skåne rekryterades just för att erfarenheten och traditionen av vikingatåg fanns levande. Påtagligt många fyndplatser finns också i sydvästra Skåne, sydöstra Skåne och centralt i södra Skåne (Färs härad). Många av de ädelmetallfynd vari Ethelredmynt ingår är stora och, bör ha tillhört tongivande släkter eller sociala grupper. Denna position kan mycket väl ha ernåtts just genom att bistå kungen vid vikingatågen i västerled.

7. Järnålderns Skåne

Detta arbete har järnåldern som sin kronologiska ram och analysen har omfattat tiden fram till förra hälften eller mitten av 1000-talet. Utgångspunkten har främst varit det arkeologiska material som anses påvisa de mest tongivande grupperna i samhället, dvs. eliten i form av hövdingar och kungar. Vid sidan av detta har en rad andra fyndmaterial också diskuterats som kan anses påvisa skikten under den högsta eliten, dvs. stormän, underhövdingar, hirdmän, osv. En del av de rikaste miljöerna (Uppåkra, Vä, Ravlunda) uppvisar en mycket lång kontinuitet, även om platsernas (områdenas) struktur och funktioner har varierat med tiden. Detta talar för att olika kommunikativa, ekonomiska, sociala och politiska förutsättningar fanns för att de olika platserna skulle växa fram och utvecklas, och också på en viss grad av samhällelig stabilitet. Det är också tydligt att flera av de rikaste skånska miljöerna får en stor betydelse under medeltiden. Uppåkra får en efterföljare i kungalevet Lund med myntverk och biskopsstol. I kungalevet Vä byggs en påkostad kunglig kyrka, och platsen blir klosterort, tingsplats och sedermera köpstad (Andrén 1985). Ravlunda blir kungalev och troligen också stormannasäte (Riddersporre 1998). Andra centra har en relativt kort varaktighet och har bara påvisats genom ett eller ett par fynd.

Också när det gäller en rad inte fullt så rika platser/områden kan, i många fall, en avsevärd kontinuitet utläsas ur det arkeologiska materialet. Liksom för de rikaste miljöerna kan dessa material vara knutna till en speciell by, en socken, en avgränsad bygd eller ett vattensystem. Ett exempel på detta är komplexet runt Värpinge (Helgesson, manus), där speciella funktioner varit knutna till ett begränsat område kring Höje å från yngre romersk järnålder och in i medeltid. Trots att det arkeologiska materialet indikerar en elitär miljö med en trolig kontinuitet från yngre romersk järnålder till medeltid, gör närheten till Uppåkra att detta troligen inte är ett säte för den allra yppersta eliten. Andra miljöer har en betydligt kortare kontinuitet men kan ändå under denna tid ha spelat en stor roll lokalt och regionalt. Detta gäller exempelvis Baldringe med ett stort ädelmetallfynd med t.p.q. 983 och en runsten av "efter Jelling"-typ som omnämner en thegn och kan dateras till första kvartalet av 1000-talet. Inga fynd varken tidigare eller senare från Baldringe kan sammanknytas med en stormannamiljö.

Hur och i vilka kombinationer olika centrala platser uppträder har förstås att göra med de olika förutsättningar som omtalades ovan (se del I). Ser man till hela eller större delar av landskapet Skåne under järnåldern framträder en rad olika mönster där olika platser och områden samverkar. I denna del skall större skånska enheter och deras samspel diskuteras i ett mera landskapskontextuellt närmande.

Det skånska landskapet är ytterst skiftande och det arkeologiska källmaterialet som används som utgångspunkt för studier av samhällets uppbyggnad är varierat. Det har framgått av ovanstående kapitel att Skåne, delar av landskapet och olika platser kan ha haft en särstatus. Är Skåne eller delar därav i ledande ställning, likvärdiga med andra delar i Sydskandinavien eller underställda någon icke-skånsk enhet? Kan man då i detta skönja en eller flera strukturer eller utvecklingslinjer som gör att man kan beskriva landskapets utveckling i en landskapskontext. En utgångspunkt är hur man uppfattar landskapet. Skall Skåne under vissa tider uppfattas som en enhet, medan det under andra tider består av autonoma eller samverkande enheter?

Tidiga spår av en samlad och likartad struktur inom ett större nordeuropeiskt område möter oss sent i bronsålder med en enhetlig sed att deponera stora halsringar. Denna sed finns i princip belagd inom hela Skåne och någon knytning till de platser och områden som senare uppfattas som centrala är inte skönjbar. Den regionalisering som föremålstyperna indikerar under den tidigaste järnåldern kan tyda på en isolering av olika enheter, men också att en kulturell identitet börjar att utkristalliseras. Man vill markera sin särart och Skåne kan i detta hänseende uppfattas som en enhet. Fyndens

spridning till både centrala och mera marginella områden kan indikera att de ekonomiska förutsättningarna för att mera komplicerade sociala system skulle uppkomma förelåg inom vitt skilda landskapstyper. Kanske fanns det en förutsättning för detta i en utbredd djurhållning, och andra förutsättningar i tillgången på järn och exploateringen av de marginella moränområdena som områden med röjningsrösen bär vittnesbörd om. Att de mera prestigefyllda fynden avtar i de marginella områdena under loppet av stadium I kan möjligen bero på förändrade ekonomiska förutsättningar, men också en viss styrning från de mera centrala delarna av landskapet i och med att nya sociala grupper flyttar fram sina maktpositioner.

Under den mellersta och senare delen av stadium I är det arkeologiska materialet litet och svårtolkat. En klar markering är de offerhandlingar som kan beläggas på flera platser runt Malmö och Lund (bl.a. i Gullåkra mosse intill Uppåkra), och som kan markera att förändringar är på gång inom samhällslivet. Dessa offerhandlingar är en manifestation som, med något undantag, saknar motstycke inom andra delar av Skåne. Omkring 100 f. Kr. etableras Uppåkra och troligen sker detta genom en medveten handling. Platsen blir från början mycket stor, och kan tidigt uppvisa ett särartat material med spår av bronsgjutning och förekomst av bl.a. halsringar. Det är möjligt att man redan från början hade intentionen att platsen skulle växa fram och bli någon form av centralort. Främst sökte man kanske att etablera en ledande ställning på Lundaslätten och angränsande områden, men man kan också ha försökt att kontrollera andra områden. Andra manifestationer som kan jämföras med Uppåkra vid denna tid är de tidiga offerhandlingarna i Röekillorna på Österlen, och etableringen av ett centrum runt Nosaby och Fjälkinge i nordöstra Skåne. För övriga delar av Skåne är källäget sämre. Att det fanns en utbredd bebyggelse är uppenbart men det arkeologiska materialet sviktar för att kunna diskutera framväxten av eventuella centra eller sociala enheter inom dessa delar av landskapet. Inom vissa områden är kanske framväxten dylika enheter en betydligt senare process.

Flera andra platser i Sydskandinavien med en viss särstatus etableras vid denna tid, exempelvis Hodde, Dejbjerg och Dankirke. Möjligen framträder här en horisont av stormannamiljöer genom etableringen av boplatser som kan dateras till tiden innan de många rika gravarna från äldre romersk järnålder och början av yngre romersk järnålder anläggs.

Framväxten av olika centra från sen keltisk järnålder och framåt visar på förändringar i samhällsstrukturen och på sociala skillnader. En elit etablerar sig och manifesterar sin nyvunna ställning från Kr.f. och ca. 300 år framåt i tiden, främst genom vapengravar och andra typer av rika gravar. Dessa "fundatorsgravar" indikerar hövdingasäten. Att vapen har en framträdande roll i gravar och även i krigsbytesoffren, framförallt i Danmark, indikerar oroliga tider. Framväxten av en ny samhällsstruktur var ingen konfliktfri process, utan förknippad med maktkamper inom vissa områden. Samtidigt måste man räkna med motsatsen, dvs. att denna process försiggick förhållandevis smärtfritt inom andra områden. Detta kan eventuellt indikeras av områden med få eller inga prestigeartade fynd, dvs. behovet att manifestera en viss ställning fanns inte.

Etablerandet av den nya eliten skedde inte på ett likartat sätt överallt och exempel på denna variation är tydlig även inom ett så begränsat geografiskt område som Skåne. Ett mönster möter oss på Lundaslätten runt Uppåkra där inga rika gravar är kända. Det är troligt att Uppåkra redan vid Kr.f. hade tillskansat sig en särställning inom området varför en manifestation med rika gravar var onödig. Det arkeologiska materialet indikerar att Uppåkra konsoliderade sin ställning under loppet av stadium II och platsen blir därmed ett synbart tecken på vilka uttryck den nya maktstrukturen kunde få. I södra Skåne och på Kristianstadsslätten framträder ett annorlunda mönster. Här finns en förhållandevis jämn spridning av rika gravmiljöer som talar för att de hövdingasäten som etablerades under loppet av romersk järnålder kom att lokaliseras med ett inbördes avstånd av ca. 20-25 km. Den regelbundna spridningen av dessa miljöer, i kombination med få rika fynd inom deras närområden, talar för att dessa miljöer

möjligen etablerats utan större konflikter. Kronologiskt är dessa miljöer senare än Uppåkra och strukturellt annorlunda. Ingen plats liknande Uppåkra är känd i deras närhet. I sydöstra Skåne är bild-en en helt annan. Här finns ett stort antal rika gravmiljöer som anläggs från B1b till C2 inom ett förhållandevis begränsat område. Troligen har här funnits en långvarig konkurrens om olika maktpositioner. Simris framstår som den rikaste miljön och är möjligen allierad med grupper på Bornholm. Om Simris däremot får en dominerande ställning inom området är osäkert. Man slutar att anlägga gravar på Simrisgravfältet i tidigt 300-tal och rikare fynd från 300-talet och framåt är knutna till andra platser på Österlen. Förhållandena i nordvästra Skåne är annorlunda med få rika miljöer. Om detta skall skyllas på ett faktiskt förhållande eller på bristande källäge får framtiden utvisa. Få rika miljöer kan tyda på att dylika inte uppkom vid denna tid eller att samhällets struktur var sådan att det inte fanns någon anledning att markera sin position i gravar.

Samtliga miljöer som diskuterats här är lokaliserade inom de centrala odlingbygderna och förhållandevis nära kusten. Det inre av Skåne är i princip tomt på rika fynd under denna tid. Att det funnits en utbredd bebyggelse inom dessa områden är uppenbart men inga miljöer är kända som skulle kunna klassificeras som hövdinga- eller stormannasäten.

I många arbeten framhålles Himlingøje som den ledande platsen i Sydskandinavien eller t.o.m. i hela Skandinavien. Denna maktposition anses vara som mest tydlig under den förra delen av yngre romersk järnålder. Ett alternativ till denna tolkning är att flera centra kan ha gjort sig gällande och haft en dominerande ställning parallellt. Det viktiga här är vilka förutsättningar som ligger bakom det ena eller det andra centrats storhet. Här har föreslagits att Uppåkra växer fram som en viktig plats genom att dess befolkning successivt kunde knyta närliggande enheter närmare sig. Himlingøjes storhet, däremot, bygger mera på en direktkontakt med romarriket som ett led i striderna om maktpositioner längs romarrikets gränser.

Senromersk tid och äldre germansk järnålder karakteriseras av en guldrikedom i Norden, men även av en rad andra fynd av prestigekaraktär. I Sydskandinavien försvinner vapnen nästan helt från gravarna, men vapen och vapendelar förekommer i en del deponerade fynd och på boplatser. Erövring eller alliansskapande var tidens politiska strategier, där olika prestigeföremål spelade en stor roll i det sociala spelet mellan olika enheter.

Under tidig romersk järnålder fanns ett förhållandevis stort antal enheter som profilerade sig och sökte nya maktpositioner i tidens politiska spel. Under senromersk tid och äldre germansk järnålder blir enheterna större och olika enheter växer samman till större sociala konstellationer. En sådan konstellation har troligen haft sina kärnområden lokaliserade till ömse sidor av Öresund. Uppåkra framstår som den mest betydelsefulla centralplatsen inom denna enhet kring Öresund, och en jämn spridning av guldbrakteater i västra Skåne och på östra Själland kan visa på enhetens utbredning. Denna Öresundsenhet bör ha haft sina geografiska gränsområden i den skånska diagonalen och de mera skogsklädda områdena på centrala Själland. Som andra enheter kan Kristianstadsslätten, Ravlundaområdet och Österlen uppfattas. Dessa enheter är betydligt mindre än den som föreslagits för västra Skåne och hur deras inbördes förhållande har varit är svårt att utröna med utgångspunkt ur det arkeologiska materialet. Den strategiska placeringen av fornborgen på Stenshuvud gör att den troligen nyttjades av invånarna både på Österlen och inom Ravlundaområdet. Ett särdrag som knyter samman enheterna i östra Skåne är förekomsten av gravfält med resta stenar och skeppssättningar. Det är möjligt att östra Skåne skall uppfattas som ett sammanhållet område under äldre germansk järnålder, men med en mera acentral maktstruktur än den i västra Skåne.

Den koncentration av prestigefynd som finns belagd inom centrala Skåne under äldre germansk järnålder talar för en specifik historisk situation. Fynden avspeglar förmodligen inte en regelrätt kolonisation till dessa områden, eftersom det fanns en bebyggelse där före äldre germansk järnålder. Snarare är det ett antal välsituerade familjer som slår sig ner inom dessa områden. Dessa förflyttningar av folk kan even-

tuellt ses i samband med att danerna gör sin entre in i det sydskandinaviska området, men de kan också vara efterströmningar av händelser nere på kontinenten i samband med folkvandringarna och att riken börjar bildas. Gravfält med resta stenar och skeppssättningar är vanliga i centrala Skåne vilket gör att denna del av Skåne kulturellt snarare skall knytas samman med de östra än med västra delarna av landskapet. Om området dessutom skall knytas dit politiskt är mindre säkert.

Senromersk tid och äldre germansk järnålder är den tid när de klassiska centralplatserna Gudme, Uppåkra, Vä och Sorte Muld har sina storhetsperioder. För Uppåkras del är det en av flera storhetsperioder under en tusenårsperiod. Dessa komplexa centralplatser skiljer sig markant från de normala agrara enheterna i Sydskandinavien. Visserligen utgör de agrara näringarna en viktig del av dessa platsers ekonomi men på platserna kan också en hög grad av specialisering beläggas genom de arkeologiska materialen. Det är tydligt att dessa platser var mång- funktionella och det rika materialet indikerar att de var säten för tidens elit. Kanske hade man de senromerska städerna och de kontinentala germanska stormansgårdarna som förebild när man utvecklade dessa centralplatser. Uppenbarligen utgjorde centralplatserna maktkärnor inom det sydskandinaviska området.

De skriftliga källorna berättar om danerna som troligen expanderar in i det sydskandinaviska området under 400-500-tal och kommer att spela en stor roll under framförallt den senare delen av järnåldern. Om dessa daner var hela folk, mindre grupper eller bara ett antal välsituerade släkter är osäkert. Möjligen spelade danerna en aktiv roll när centralplatserna växte fram och kanske också när de många små enheterna från stadium II enades till större sociala enheter. Samtidigt är det svårt att omsätta det arkeologiska materialet till historiska folkslag. Det kan ha funnits andra grupper vars namn inte nedtecknats.

De kontinentala kontakterna är tydliga under stadium III, och framträder genom en del sedvänjor och genom föremål som införts från utomnordiska områden. Det finns dock vissa skillnader i var dessa företeelser kan beläggas inom Skåne, och detta speglar också den uppdelning av landskapet i en östlig/central och en västlig del som föreslagits ovan. I princip alla kontinentala föremål från västra Skåne har påträffats i Uppåkra. Detta talar för en direktkontakt med germanska områden på kontinenten och att varorna var avsedda för dem som residerade på centralplatsen. I östra och centrala Skåne är mönstret ett annat. Kontinentala föremål och även sedvänjor (likfärdsoffer) kan beläggas på flera platser. Detta kan tyda på att fler aktörer varit delaktiga i kontakterna med kontinentala områden än i västra Skåne. Detta kan också tyda på att samhället var mera acentralt uppbyggt i östra än i västra Skåne med flera maktkärnor.

Dessa kontinentala kontakter tar sig också uttryck i fibulaproduktionen. Det finns ett stort antal små bågfibulor från Uppåkra med datering till äldre germansk järnålder som uppenbarligen är resultatet av att man experimenterat med inhemska former som kombinerats med former från vitt skilda områden i Europa (Hårdh, muntl,). Det uppkommer en rad särformer och det är svårt att urskilja speciella typer. Detta står i skarp kontrast till utvecklingen under den tidigare delen av yngre germansk järnålder. Det blir en standardisering av former och vid utarbetandet av dessa standardformer kan just experimentlustan ha spelat en stor roll. Det finns dock en viss tendens till standardisering redan i äldre germansk järnålder, bl.a. bland de korsformiga fibulorna.

Vid den senaste tidens alltmer utbredda användande av metalldetektorer i Skåne har ett stort antal nya platser med datering till järnåldern framkommit. Det är tydligt att många av dessa nya platser etableras och har sin tyngdpunkt under stadium IV. Det förefaller som om sent 500-tal och 600-tal är en tid med nyetableringar av bebyggelser. Denna bild styrks också av ett antal platser som framkommit vid arkeologiska undersökningar, exempelvis Dagstorp, Västra Karaby och Östra Torp. Dessa enheter har tolkats som bybebyggelser, där enstaka gårdar hade en viss särstatus. Häri ligger förmodligen embryot till en storgårdsstruktur och denna skall troligen ses som en motsvarighet till de storgårdar som kom att bli en viktig maktbas

inom många av de germanska statsbildningarna på kontinenten, t.ex. hos frankerna. Inom det sydskandinaviska området markerar förmodligen dessa storgårdar en samhällsstrukturell övergång från en ekonomi byggd på erövring och tributer, till en inre exploatering av landskapet. Kanske hade den gamla strategin nått sin gräns, där det inte fanns fler områden att erövra eller kräva tribut av.

De nya platser som påträffas med datering till stadium IV är förhållandevis många och tycks ha en stor utbredning, åtminstone inom de centrala slättbygderna. De har ännu inte påträffats inom de mer marginella områdena av Skåne, och saknas ännu helt inom flera områden där det fanns både guld och prestigefynd under stadium III. Om detta är ett faktiskt förhållande eller har med undersökningsintensiteten att göra kan förhoppningsvis framtida undersökningar visa. Rika gravar från Vätterydsgravfältet centralt i Skåne indikerar stormannagrupper inom detta område. Det är dock osäkert om dessa är nyetableringar av en ny samhällsklass eller om det är samma elitära grupper som påvisades under stadium III som fortfarande bibehåller en viss ställning.

Det är alltså en stor mängd gårdar med karaktären av elitära miljöer som växer fram under loppet av stadium IV. Samtidigt kan alla dessa inte uppfattas som miljöer med en ledande ställning inom samhällslivet. Det finns egentligen bara två platser där det arkeologiska materialet indikerar att dessa varit centralplatser med högsta status, och dessa är Uppåkra och Maletofta i Ravlunda. För Väs del är förhållandena mera osäkra. Två stora centralplatser styrker också den bild av ett tudelat Skåne i en östlig och en västlig del som förespråkats ovan.

En rad rika platser med datering till stadium IV är lokaliserade till ett område som sträcker sig som ett band från Bornholm, via Skåne, Själland och östra Fyn till norra Jylland. Inom detta område är Gudme, Uppåkra, Vä och Sorte Muld belägna, dvs. platser som uppfattades som maktkärnor inom det sydskandinaviska området under stadium III . Dessa fyra platser ligger alla inom de områden där fyndrika platser har lokaliserats med datering till stadium IV. Det är troligt att detta utgör kärnområdet inom det område som danerna kontrollerade under stadierna III och IV.

Detta maktområde är stort och förmodligen inte ett system i balans. Ett tecken på detta är utvecklingen på Bornholm och i östra Skåne. På Bornholm anläggs en rad vapengravar under loppet av tidig yngre germansk järnålder. Dessa anses visa på en konfliktsituation där man söker nya sociala positioner i tidens maktspel. Liknande gravar är vanliga i Centraleuropa och indikerar en direktkontakt med Bornholm. En grupp östskånska vapengravar kan spegla en situation liknande den på Bornholm, och möjligen var de båda närbelägna områdena indragna i samma konflikt. De skånska gravarna är inte så rikt utstyrda som de rikaste från Bornholm, men svärden är närmast identiska och ansluter också väl till de kontinentala.

Gravarna i östra Skåne indikerar kulturella och idemässiga band med Bornholm och kontinenten. Ungefär samtidigt med att gravarna anläggs växer Maletofta i Ravlunda fram med tecken på bronsgjutning och kontinentala kontakter. Bl.a. finns det ett kontinentalt beslag med guldinläggningar och detta bör ha tillhört en krigares utrustning. Området kring Ravlunda har sedan gammalt en särställning i östra Skåne och bibehåller förmodligen denna ledande ställning också under detta stadium.

Det västskånska området har karakteriserats som en enhet med Uppåkra som centralplats. Ett särdrag för området har varit avsaknaden av vapen och vapengravar. Undantaget är Uppåkra varifrån det kommer en stor mängd vapen och vapendelar. Med början under 700-talet börjar det att anläggas vapengravar också i västra Skåne. De tidigaste av dessa är rikt utstyrda och strategiskt placerade ca. 8-10 km uppströms de större åarna i västra Skåne. Under loppet av vikingatiden anläggs ytterligare vapengravar. Detta bör uppfattas som en decentralisering av försvaret, där troligen lokala stormän (och deras följen?) kom att utgöra väpnade enheter. De ringvallsborgar som undersökts i Borgeby och Trelleborg i Skåne har främst satts i samband med Harald Blåtand och enandet av det danska riket under sent 900-tal, men samtidigt har detta ifrågasatts. En teori där ringvallsborgarna skall dateras till mitten av 800-talet har framförts och

detta passar väl in på den struktur som uppkommer i västra Skåne. Trelleborg ligger strategiskt vid sydkusten och nära de farliga farvattnen vid Falsterbonäset. Tidens vattenburna kommunikationer passerade förbi Skånes sydkust vid denna tid, vilket är dokumenterat genom Wulfstans reseberättelse. Borgeby ligger nära Kävlingeåns utlopp och längs ån kan man ta sig långt in i landskapet. Kävlingeån är den största ån i västra Skåne med ett bördigt omland.

Den decentralisering av försvaret som påvisades ovan kan ses som ett tredje steg i en utveckling där västra Skåne alltmera blir en enhet med Uppåkra som centrum. Det första steget var under äldre germansk järnålder där prestigeföremål, i synnerhet av guld, utgjorde en viktig del i det sociala spel som knöt samman olika enheter. Nästa steg sker under stadium IV där tilldelande av mark och privilegier, exempelvis i form av rätten att gjuta brons, blev de sätt varpå enheter knöts samman med Uppåkra och förtrogna belönades. Detta har en parallell på kontinenten med en stormannaklass som etablerade sig som en markant maktfaktor under efterromersk tid. Ett tredje steg inträffar under 700-talet när den militära maktstrukturen decentraliseras i västra Skåne och vissa stormän uppnår en hög maktställning, som eventuellt framträder i gravar som exempelvis i Lackalänga. Just den markering som dessa gravar utgör kan ha ingått i ett spel om nya sociala positioner och eventuella ämbeten när samhället förändrades. Det är också möjligt att vissa av dessa stormän omgav sig med väpnade följen och kom att utgöra egna små maktkärnor inom skilda delar av landskapet.

Ett utbrett system av kontinentala kontakter indikeras av det skånska materialet under stadium III. Kontinentala kontakter finns kvar under stadium IV men dessa framgår inte så tydlig av källmaterialet. De kan påvisas bl.a. genom bägarglas från Uppåkra och ett beslag från Ravlunda. Från 700-talet och framåt blir ett kontaktnät tydligt inom hela Nordsjö- och Östersjöområdet, och en ledande ort i detta handelssystem blir Dorestad vid Rhen-mynningen. Flera platser i Skåne är länkade till detta kontaktnät av västeuropeiska och insulära förbindelser, bl.a. Åhus, Ravlunda och Uppåkra. Mest påtagliga är de västliga kontakterna med frankiskt och anglosaxiskt område, men en stor mängd arabiska mynt kan indikera andra kontaktnät.

Kontakterna med ickenordiska områden kunde få olika uttryck och i princip kan man tala om tre olika former av utbyte. Det ena är en ren handel som främst var knuten till Åhus, Ravlunda och Uppåkra, och indikeras bl.a. genom hacksilver, vågar och vikter. En annan form av kontakter indikeras i flera prestigeförmål som påträffats i ädelmetallfynd, gravar samt i Uppåkra, och som bör förknippas med de första vikingafärderna under 800-talet. Om det rör sig om gåver eller rov är mera osäkert. En tredje typ av kontakter är den mission som omtalas i de skriftliga källorna. Denna mission kan möjligen beläggas i Uppåkra genomflera fynd som ursprungligen kan ha smyckat liturgiska föremål.

Under tidigare stadier var kontakterna mellan Västskåne och icke-nordiska områden framförallt en angelägenhet för Uppåkra. I och med stadium V är föremålen som indikerar att dessa kontakter var spridda till större västskånskt område.

Under stadium IV antogs spridningen av framförallt fibulor visa på det kärnområde som kontrollerades av danerna. Detta sträckte sig som ett band från Bornholm, via Skåne, Själland och östra Fyn till norra Jylland. Från tidigt 700-tal finns en rad arkeologiska källor som indikerar en maktansamling i södra Jylland/Slesvig. Ribe grundläggs mellan 704-710 och Danavirke byggs ut 737. Kanhave kanal på Samsø, som anses vara anlagd för militära ändamål, anläggs 726 och också strukturella förändringar ses i byarna, t.ex. i Vorbasse 734. Alla dessa manifestatoner är belägna utanför de områden där de dokumenterat rikaste bosättningarna från stadium IV var belägna. Detta kan indikera att man började bygga upp en ny maktbas i södra Jylland som låg vid sidan om de områden som varit tongivande under stadierna III och IV. Det är möjligt att denna maktbas hade sina förutsättningar i ett strategiskt läge i förhållande till de östvästliga kontaktnäten mellan Nordsjö- och Östersjöområdet.

Troligen blir detta sydjylländska/slesvigska maktområde kärnan i det danska kungarike som framstår som en maktfaktor i Sydskandinavien i

början av 800-talet. I samband med ett fredslut mellan daner och franker omnämnes en Osfred av Skåne. Vi vet inte var i Skåne denna storman residerade och inte heller om landskapet var uppdelat på de två huvudområden som det arkeologiska materialet indikerar för tidigare perioder. Wulfstan omnämner Skåne som *en* enhet i sin reseskildring och det är kanske så landskapet skall uppfattas från 800-talet och framåt, åtminstone politiskt sett. Klart är att en maktbas byggs upp i västra Skåne, och denna är samtida eller något senare än den i södra Jylland och Slesvig. Denna maktansamling kan ha varit nödvändig med tanke på de maktstrider som fanns både inom det danska området, samt mellan daner och franker.

Ifall det tidiga 800-talet är en tid med en stark dansk enhet indikerar källorna det motsatta för den senare delen av seklet. De ständiga maktstrider som förekom om den danska kungavärdigheten, kombinerat med attacker utifrån, gjorde att det fanns utbredda upplösningstendenser inom det danska väldet. I början av 900-talet bildades ett rike med Hedeby som kärna efter en öppen konflikt med det tyska väldet. År 936 erövrar Gorm detta område och härmed träder Jellingdynastin fram.

Hur förhållandena var för Skånes del är osäkert. Det förefaller troligt att Skåne var löst knutet till det danska väldet under kung Godfreds tid, men det är också troligt att dessa band blev svagare eller löstes upp under loppet av 800-talet. Vilken status området hade under sent 800-tal och under större delen av 900-talet är inte känt. Möjligen fortsatte landskapet att fungera som en enhet, kanske under en gemensam hövding eller kung. Materialen från Uppåkra och Maletofta visar ingen nedgång trots de oroligheter som präglar danariket och södra östersjöområdet. De bibehåller sina positioner som centralplatser. En nedgång märks däremot för den stora handels- och hantverksplatsen i Åhus.

Under mitten av 900-talet framträder en maktansamling i Jylland i och med framväxten av den s.k. Jelling-dynastin. I den tidigaste fasen är det främst Jylland/Slesvig, och eventuellt någon eller några av de danska öarna, som enas under Gorm och sedermera Harald. Efter upproret mot Harald och hans död 985 kommer också Skånelandskapen att inlemmas med det danska området. Den traditionella synen på detta skeende har här givits en alternativ tolkning. Troligen är skåningar med i Sven Tveskäggs uppror mot Harald, och sedermera Englandstågen, och det blir i Skåne som den nye kungen bygger upp en stor del av sin maktbas. Spridningen av Ethelred-mynt (danagäld ?) och runstenar av efter Jelling-typ kan indikera att denna maktbas var utspridd till stora delar av landskapet. Sven fortsätter att bygga ut sin maktbas i Skåne genom att slå mynt, grundlägga Lund, insätta en biskop, m.m. De uråldriga centralplatserna, t.ex. Uppåkra och Ravlunda, spelar förmodligen primärt en stor roll i detta skeende som platser kring vilka de gamla stormannasläkterna i Skåne hade byggt sin ekonomiska, politiska och religiösa grund. Dessa gamla system upplöses inte av den nye kungen, utan det är troligare att han utnyttjade dem för egna ändamål. Kungen väljer dock att bygga upp sin maktbas kring andra platser i Skåne, t.ex. Lund, Östra Tommarp och Helsingborg. Detta styrker uppfattningen att många av de gamla stor-mannasläkterna fortfarande satt kvar på sina säten och spelade en roll i byggandet av det nya riket.

Därmed blev Skåne en del av det danska området i sen vikingatid och tidig medeltid. Därmed inte sagt att historien och utvecklingen slutar här, men det gör denna avhandling. Landskapet genomgick ytterligare 1000 år av historiska händelser fram till idag, där det omformats både ekonomiskt, socialt, politiskt, religiöst och kulturellt. Också idag är vi och landskapet en del av ett stadium, en epok, en utveckling, en region, en hierarki och en kulturell identitet, och utvecklingen fortsätter.

Summary

Part I

The distance between Scania in Sweden and the Danish island of Zealand is less than five kilometres. Today Scania is the southernmost part of Sweden, but before 1658 the province belonged to Denmark. The political and administrative system in Scania and Denmark are quite different today but still there remain many cultural traits in Scania which are more Danish than Swedish. Many of these traits are remains of the common background in the Iron Age and the Middle Ages.

There are some major problems concerning Iron Age archaeology in Scania. The first problem is the border between Scania and Denmark, separating Southern Scandinavia into two parts with two different traditions in archaeological research. Scanian archaeologists seldom work with Danish material and vice versa, but there are of course exceptions. The second problem is that the archaeological source material from Scania is very big and large parts are unpublished. A third problem is general and concerns the development of society. The social structure of society, variations in the archaeological material and innovations seldom appear synchronously, even in rather restricted areas. Evolution is a process and the archaeological periods must be seen as analytical tools.

There are two basic aims of this dissertation and the first one is to describe and discuss the social structure in Scania during the Iron Age. The second aim is to discuss the relations between Scania and the surrounding areas.

There are four concepts of fundamental significance in Iron Age research concerning the social structure of society. They are power, hierarchy, centrality and regionality.

The power in the Iron Age society was often connected with individuals or a group of people. The power could be maintained by military force, by threat or through different systems of dependence. This is articulated in the Roman Empire, but the power structure differed from time to time. The post-Roman Germanic kingdoms of Europe evaluated different political systems, but normally the power was connected with a king who was dependent on several magnates. The latter has been a model for the apprehension of the power structure in Scandinavia during the Iron Age. During the Early Iron Age the social units in Scandinavia were small and ruled by local chieftains. In the middle of the Iron Age they grew together to larger social units, apprehended as tribal confederations. In the Late Iron Age a Danish kingdom developed from one of these confederations.

A hierarchy is expressed in the Iron Age society by burials, settlement structure and the written sources. The society inside the Roman Empire was hierarchical but the hierarchy changed over time. Many social groups are known, from the emperor to the slaves. Even the Germanic kingdoms were hierarchical but not to the same extent as in the Empire. In Scandinavia we normally separate between three or four hierarchical groups on the basis of archaeological material, for example chieftain´s residence - magnate´s farm - ordinary settlement or king- magnate - farmer. The written sources, for instance the Icelandic sagas, indicate several social groups even in Scandinavia so the rather simple hierarchical models must be due to limitations in the archaeological material.

A problem with the hierarchical division of Scandinavian society based on archaeological material is that the hierarchy sometimes concerns settlements and sometimes social groups. This is confusing, bearing in mind that often several social groups were working and living together at the same place. Therefore it´s important to identify the several social groups which might have been connected with the different settlements.

The concept centrality and how it´s used in archaeological research varies and is dependent on several prerequisitions. Often special central places are referred to but there are other phenomena that must have been apprehended as central in the Iron Age society, for example cultic sites, defence, local magnates and ports of trade.

Even several places and persons outside the local society might have been apprehended as central, for example the emperer of Rome, Dorestad and an allied cheiftain in central Europe. Therefore the starting-point when discussing centrality can´t be an isolated settlement. Instead we must speak about several central functions and relate them to models of how society might have been organized. These central functions can be defined as special craft, long-distance trade, religion, defence, jurisdictional functions, communication and political power. In some cases the social stucture of society seems to be rather centralized and central places can be clearly defined in the archaeological material. The central places are often localized like spiders in a web surrounded by several places of various importance. In other cases no central places can be defined and the central functions are spread to several places within a defined area. The locations of these different places were ruled by various conditions, for example access to arable land, nearness to trade routes or deposits of raw material.

The regionality of the Iron Age landscape is quite various and is dependent on what variables one prefers to study. Regionality can be of political, religious, social and cultural character, and can be archaeologically defined in grave customs, in bog finds or in material culture. One way of studying regionality is to define a restricted area with natural boundaries. This is rather easy in many regions, especially in Southern Scandinavia, with small agricultural areas surrounded by mountains, bogs and lakes. On the central plains of Southern Scandinavia this can´t be done. Here we must depend on the structure and character of settlements, and on material culture. Even the earliest known division of the landscape in Medieval times must be considered.

All the special functions mentioned above are important if a social system should maintain and develop. The archaeological material that indicates these special functions varies. Specialized craft is indicated by a production of objects which weren´t produced in every settlement or by a quantitative large production. Long-distance trade can be seen in the archaeological material, e.g. non-Scandinavian objects, ports of trade, and scales and weights. Religious life is indicated by sacrifice places, cult houses and objects of religious significance. Weapons and different types of military foundations might indicate defence, while jurisdictional functions perhaps can be traced by means of place names. The communication system might be indicated by the earliest known roads, passages in the landscape and the localization of settlements. Political power is indicated in several ways. An important criterion is that the functions mentioned above can be documented, preferably for a long time within an area. This indicates that the system persisted from generation to generation. Other important criteria for political power and a ruling class might be rich graves, monumental structures (barrows), complex settlements, prestige finds (gold, jewellery), runestones, place names and records from the Early Middle Ages.

The development of the Iron Age society in Scania can be analysed in a model concerning five chronological phases (I-V). These phases are described below (Part III) and will only be briefly mentioned here.

Phase I-Forming around established customs (500 B.C.-100 B.C.)

Phase II-The tribal society and a new powerful elite (100 B.C.-300)

Phase III-The tribal confederations and the classic central places (300-550/600)

Phase IV-Scandinavia creates its own identity (550/600-700)

Phase V-Early kingdoms (700-Early Middle Ages)

The dating of the different phases is not absolute. It´s also obvious that every part of Scania can´t be related to the model. This is due to several aspects: source critical ones and others (see below, part II).

Part II

The archaeological material dating from the Iron Age of Scania is large and heterogeneous. In the analysis only parts of the large material have been discussed. The choice of source material has been based on the criteria mentioned above. There are several source critical aspects con-

nected with the material and some of them will be mentioned here. The intensity of archaeological excavations in Scania has a marked preponderance to Western and especially Southwestern Scania. Settlements are well represented from this area and most of them have been found during the last 30-35 years. The spread of settlements is not representative. This can be seen in contrast to other find cathegories such as rich graves, silver hoards and gold bracteates. These find cathegories have a more even spread in the landscape. Most finds from these categories were found during the 19th and early 20th century, and their spread is rather representative. Another important source critical aspect is that no settlement, gravefield or sacrifice place has been totally excavated. It´s obvious that special functions or features can be localized to a restricted area of, for instance, a settlement and therefore two excavations of the same settlement mightgive different results.

Settlements to which special functions were connected are quite numerous in Scania, but from many of them the archaeological material is rather small and the places are difficult to interpret. The most important settlements with rich archaeological material are Uppåkra, Vä, Ravlunda (Maletofta) and Åhus (two places). From many areas in Scania impressive grave monuments from the Iron Age are documented. The most common types of monuments are barrows, and grave-fields with erected stones and ship-settings. The graves of Scania can be divided into four categories, namely weapon graves, graves with imports, graves with precious metal and graves with jewellery. There is a great variation in what way the different graves are equipped, indicating that they were founded for different groups in society. Dating to the Celtic Iron Age many bracelets, necklets, weapons, fibulas and other objects have been found, and most of them are probable sacrifices. The denarii of Scania are normally found as single finds, but there are exceptions, such as a treasure from Löderup consisting of about 600 coins. A large quantity of prestige objects are found as single finds. There are for instance jewelley, mountings and imports, often made of precious metal or glass. The contexts of these finds are often uncertain which makes an interpretation difficult. Single finds of weapons and other other pieces of warriors´ equipment are numerous. Swords, lance- and spearheads, and mountings are the most common types. As for prestige finds the interpretation is difficult. There are rather many sites in Scania which are interpreted as sacrifice places. From most of them only few finds are known and almost none of the places has been excavated. Gold finds from the Roman Iron Age and Early Germanic Iron Age are common in Scania. The most common types are gold bracteates, several types af gold rings and solidi. Many of the gold finds are single finds. Many silver hoards from the Viking Age have been found in Scania. There is a great variation in the composition of these finds, from only a couple of coins to treasures weighing more than 8 kilogrammes. Most of the runestones in Scania are localized in two restricted regions and almost all of them can be dated to the late Viking Age or early Middle Ages.

Part III

During the Late Bronze Age early traces of a unitary structure can be seen in many regions in Northern Europe from the custom of depositing large necklets. This custom is documented all over Scania and no connection with places and areas which became important later in the Iron Age can be seen. During phase I, the Earliest Iron Age, a regionalization is indicated in the find material and might be due to an isolation of units but also to the fact that cultural identities developed. A specific kind of nature is marked and Scania can be apprehended as one unit in this respect. The finds are spread to both central and marginal areas and the economic prerequisitions to develop more complex social systems existed. One prerequisition might have been stock-breeding, and others iron extraction and access to extensive cultivation systems, seen today in large areas with clearance cairns. The more prestigeous finds become fewer from the more marginal areas of Scania during phase I perhaps due to changes in economy, but also to the fact that new social groups from the central parts of the landscape became dominating.

The archaeological material during the middle and later parts of phase I is small and difficult to interpret. A clear marking are many sacrifices which are well documented in Southwestern Scania, and might be signs of a changing society. These sacrifices are manifestations which, with few exceptions, aren´t documented in other parts of Scania. Around 100 B.C. Uppåkra is established and develops quickly to a very large place. Finds of necklets and traces of bronze casting make the place special compared with other settlements in Scania. Probably the place was meant to be some kind of central place from the beginning, ruled by the most powerful people of the region.

Several other settlements that became important in Southern Scandinavia were established at this time, for example Hodde, Dejbjerg and Dankirke. These specialized settlements were established in a period which precedes the foundation of many rich graves in the Early Roman Iron Age and the Early Late Roman Iron Age.

The development of several centra in the Late Celtic Iron Age and forward indicates changes in the structure of the society and social differences. Elitarian groups are established and they manifest their newly-won position from around the birth of Christ and approximately 300 years forward through weapon graves and other rich burials. These "founders´ graves" indicate chieftains´ seats. Weapons play a prominent role in graves and booty sacrifices, especially in Denmark, indicating times of warfare. The establish-ment of a new social order wasn´t without conflict and a struggle for power characterized several areas. On the other hand, this process might have been the opposite in other areas, and few rich burials and sacrifices perhaps indicate a smaller need to manifest a position in society.

The establishment of a new elite in Phase II wasn´t a uniform process and this can be exemplified even in a region as small as Scania. A special pattern can be seen on the plain around Uppåkra where no rich graves are known. Obviously Uppåkra had reached a leading position around the birth of Christ and a manifestation in rich graves was unnecessary. The archaeological material indicates that Uppåkra consolidated its position during phase II and the development of the central place is an example of how power structures might have arisen. In Southern Scania and on the plain of Kristianstad in North-Eastern Scania another pattern can be seen. In these areas is a rather even spread of rich graves and grave-fields, obviously indicating cheiftains´ residences established during the Roman Iron Age. These grave milieus are located within a distance of every 20th or 25th kilometre. Their even spread combined with few rich finds between them might indicate that these residences were established without much conflict. Chronologically these milieus are later than Uppåkra and structured in a different way. In Southeastern Scania there are many rich graves and grave-fields dating from B2 until C2 of the Roman Iron Age, and they are all located to a rather small region. Probably there was a protracted competition between cheiftains striving for powerful positions. Simris, with a rich grave-field, stands out as the richest milieu in this area and was perhaps allied with groups on the island of Bornholm. On the contrary it´s uncertain if Simris held the leading position in the region. The Simris grave-field is out of use after the early 4th century and afterwards other places seem to usurp power. The circumstances in Northwestern Scania are different, and few rich finds and no rich graves are known from this region. This might be due to a real situation with a smaller need to mark special positions in rich burials and so on. It might even be due to source critical aspects.

All the rich milieus which have been discussed above are localized on the central plains in Scania and rather close to the coast. The inner parts of Scania are almost empty of rich finds during phase II. Many ordinary settlements are known from these areas but none of them can be classified as a chieftains´ seat.

Himlingøje is often referred to as the leading place in Southern Scandinavia and this position is most obvious during the early part of the late Roman Iron Age. An alternative interpretation is that many places might have been in a leading and autonomous position with regional authority. It´s important to find out the underlying

conditions that made it possible for different places to reach a leading position. The growth of Uppåkra towards a leading position was probably a successive process where units in the hinterland were tied up with the central place. The leading position of Himlingøje, on the contrary, was built on contacts with the Roman Empire as a component in the struggle for powerful positions along *limes*.

The Late Roman Iron Age and the Early Germanic Iron Age (the Migration Period) are characterized by many gold finds and other prestige finds in Scandinavia. This period is here called phase III. In Southern Scandinavia weapons are rare in graves, but they are still deposited on settlements and in bogs. The political strategies of this phase was to create alliances and conquest, with the demand of tributes as a result. The prestige finds played an important role in the social life between different units.

During the Early Roman Iron Age there was a rather large number of units which tried to reach new positions of social and political power, and many units were integrated with each other. The units became fewer and larger, and also socially more complex. Such a social unit was probably localized in Western Scania and on Eastern Zealand, i.e. around Öresund. Uppåkra stands out as the most influential and important central place in this area, and the even spread of gold bracteates and other prestige finds might show the extension of this unit. The borderlands of this Öresund-unit might have been central Scania and central Zealand. Other parts of Scania might have been social units in parity with the Uppåkra unit, for example the plain of Kristianstad, the area around Ravlunda and Österlen in Southeastern Scania. These units were smaller than their western counterpart and it´s difficult to estimate the relations between them on basis of archaeological material. The strategic location of a hill-fort between Ravlunda and Österlen might be connected with both units, and therefore they were probably socially related. Other features which connect the units in Eastern Scania are the large grave-fields with erected stones and ship-settings; features which are unknown in Western Scania. It´s possible that Eastern Scania should be apprehended as some kind of tribal confederation, but with a less centralized power structure than in Western Scania. The concentration of prestige finds, docu-mented in Central Scania, during the Early Germanic Iron Age suddenly appears and indicates a specific historic situation. Probably there was not a regular colonization of these areas, because they were already settled. Instead there´s a group of well-established families which ex-pands into these areas. These movements of people might be connected with the entrance of the Danes in Southern Scandinavia, but also consequences of events on the Continent in connection with the Great Migrations. Grave-fields with erected stones and ship-settings are common in Central Scania and indicate cultural connections rather with Eastern than with Western Scania. If the areas were also socially and politically united is more uncertain.

During the Late Roman Iron Age and the Early Germanic Iron Age, the classical central places of Gudme on Funen, Vä in Scania and Sorte Muld on Bornholm have their eras of greatness. For Uppåkra the situation is different, because it´s obvious that the place held a leading position for almost one thousand years. These complex central places stand out compared with the ordinary agrarian settlements in Southern Scandinavia during this phase. Of course agriculture and stock-breeding were important in the central places, but many special functions are also indicated in the archaeological materials. The central places were multi-functional and the rich archaeological records also indicate that they were seats for elitarian groups. Perhaps the cities of the Late Roman Empire and the magnates´ farms of the Germanic people on the Continent inspired the Scandinavians when the powerful central places were developed.

The written records give evidence of the Danes and they probably expanded into Southern Scandinavia during the 4th, 5th or 6th centuries. These Danes will play an important role in Southern Scandinavia during the Late Iron Age. If the Danes were a whole people or only some well-situated families is uncertain. The Danes probably played an active role in the develop-

ment of the central places and perhaps also when the smaller tribal units of phase II were united into larger social confederations.

The continental connections during phase III are obvious, and can be seen in some customs and many imported objects. These foreign connections are different in Western and Eastern Scania respectively. Almost all con-tinental objects in Western Scania have been found at Uppåkra. This indicates a direct contact with Germanic territories on the Continent and that the objects were intended for those who resided at Uppåkra. In Eastern Scania the pattern is different. Continental objects and even pattern (burial rites) are documented in several places. This indicates that many actors participated in the external contacts. This strengthens the assumption that the social structure of Eastern Scania was not so centralized as in Western Scania.

The Continental connections can also be seen in the fibula production at Uppåkra. Many fibulas from the Early Germanic Iron Age seem to be the result of combining domestic and non-Scandinavian forms from all over Europe. Many different types of fibulas have been found and it´s difficult to discern special types. In the Late Germanic Iron Age, i.e. phase IV, the situation is different. Almost all fibulas are standardized. The experiments with different forms in phase III were perhaps a prerequisition for the standardization in phase IV. The use of metal detectors has been widespread during the last few years in Scania and many new settlements from the Iron Age have been found. It´s obvious that many of these new places can be dated to phase IV and several of them are new established. This picture is strengthened by several settlements found at archaeological excavations, for example Dagstorp, Västra Karaby and Östra Torp. These units have been interpreted as villages, where single farms held a special status. This is probably the embryo of a structure with magnate farms, in conformity with the large estates that became an important base of power among the Germanic peoples on the Continent, for example the Franks. In Southern Scandinavia this might be a change in the economic strategies, i.e. from conquest and demand of tribute, to an internal exploitation of the landscape. Perhaps the old economic system had reached its upper limit. There were no new areas to conquest and no tributes that could be demanded.

These new magnate farms dating from phase IV are rather many, at least on the central plains of Scania. They have not yet been found in the marginal areas of Scania, and they are still missing in many areas with rich archaeological material from phase III. Of course source critical aspects must be considered, bearing in mind that most archaeological excavations are carried out on the plains of Western Scania. Rich graves from Vätteryd in Central Scania indicate elitarian groups, but this area held a special position already during phase III, which contradicts a new established group in this area.

Many magnate farms are established during phase IV, but not all of them can be regarded as central places with leading positions in society. There are actually only two Scanian settlements where the archaeological material indicates that they held a special position in social and political life, and these are Uppåkra and Maletofta in Ravlunda. The conditions in Vä are uncertain but the archaeological material from phase IV is not as striking as in the previous phase. This strengthens the picture that Sacnia, at this time, probably was separated into an eastern and a western unit, perhaps two tribal confederations.

Many rich places and central places from phase IV have been found in Southern Scandinavia, but they are not evenly spread. Most of these places have been found on Bornholm, in Scania, on Zealand, on Eastern Funen and in Northern Jutland. These might have been the core areas in Southern Scandinavia during phase IV and it´s most likely that these areas were ruled by the Danes. The most important places might have been Bejsebakken/Stentinget in Northern Jutland, Gudme on Funen, Uppåkra and Male-tofta in Scania, and Sorte Muld on Bornholm.

This large Southern Scandinavian region is probably not a system in balance. A sign of this can be seen on Bornholm and in eastern Scania. Weapon graves are founded on Bornholm during phase IV. These graves are probable signs of a conflict, where magnates were searching for

new social positions in a changing society. Graves, similar to those on Bornholm, are common on the Continent and indicate contacts between the two regions. A group of Eastern Scanian weapon graves might indicate a conflict similar to that on Bornholm, or perhaps, it was the same conflict. The weapon graves of Eastern Scania are rather poorly equipped compared with the richest graves on Bornholm but the swords are almost identical in Scania, on Bornholm and on the Continent.

The graves from Eastern Scania indicate cultural and ideological connections with Bornholm and the Continent. At the same time Maletofta in Ravlunda develops, and bronze casting and continental connections are obvious in the archaeological material. The area around Ravlunda held a special position during phase III and this position is maintained during phase IV.

Western Scania and perhaps some neighbouring areas are probably an integrated unit with Uppåkra as a central place. Weapons and weapon graves are quite lacking in this area during phases II-IV. Uppåkra is an exeption and a large quantity of weapons and pieces of weapons and warriors´ equipment has been found in the settlement. Starting in the 8th century, i.e. the the beginning of phase V, weapon graves are founded also in Western Scania. The earliest of these are richly equipped and and strategically placed about 8-10 kilometres upstream the larges streams in Western Scania. During the Viking Age more weapon graves are founded. This might be understood as a decentralization of the defence of Western Scania, and local magnates (and their retinue) became armed units. The fortresses of Trelleborg-type that have been excavated at Borgeby and Trelleborg in Scania have been connected with Harald Bluetooth and the formation of a Danish state in the late 10th century. Another theory is that the fortresses were originally built in the mid-9th century and this corresponds well with the decentralized defence structure mentioned above. Trelleborg lies strategically on the South Coast and close to the dangerous waters around Falsterbo in the very southwest of Scania. The Viking Age water routes passed close to Trelleborg according to the itinerary of Wulfstan. Borgeby is situated close to the stream Kävlingeån, along which it was possible to reach the inner parts of Scania.

The decentralization of the defence can be seen as a third step in a development where Western Scania became an integrated unit with Uppåkra as the most important central place. The first step was during phase III when prestige goods, especially gold, were important in social life connecting several units. The next step is phase IV when granted land and various priviliges became the way by which units were connected with Uppåkra. The third step dates from the 8th century and forward, when the military structure was decentralized in Western Scania.

A widespread system of continental contacts is indicated in the archaeological material from Scania during phase III. These contacts are not so obvious during phase IV, but are indicated by glass shards from beakers and some mountings. From the 8th century and onwards the North Sea and the Baltic become integrated in a trading system where Dorestad on the Rhine estuary becomes the most important port of trade. Several places in Scania are linked to this trading system, among others Åhus, Ravlunda and Uppåkra. Contacts with Frankish and Anglo-Saxon areas are most obvious, but Arabian coins indicate other routes of trade.

Contacts with non-Scandinavian areas were probable for different reasons. Traditional trade has been documented in Åhus, Ravlunda and Uppåkra, and is indicated by scales, weights and hack-silver. Prestige finds of Western European manufacture are found in silver treasures, graves and at Uppåkra, and might be connected with the early Viking raids in the 9th century. They may even have been barter or gifts. A third type of contact might have been an early Christian mission in the 9th century, indicated by several finds from Uppåkra, which originally were parts of liturgical objects.

During the earlier phases the contacts between Western Scania and non-Scandinavian areas are primarily documented in the archaeological material from Uppåkra . During phase V it seems as if even other areas of Western Scania participated in these contacts.

During phase IV it is likely that the rich settlements indicated areas which were ruled by the Danes. This core area comprised Bornholm, Scania, Zealand, Eastern Funen and Northern Jutland. In the early 8th century there are many signs indicating a concentration of power in Southern Jutland/Slesvig, for example the foundation of Ribe and an enlargement of Danavirke. These manifestations are localized outside the core area of phase IV. The strategic localization between the North Sea and the Baltic might have been the prerequisition for the growth of this unit. We don´t know if this is an extension of an already established Danish unit or if new groups were responsible for this manifestation.

This concentration of power in Southern Jutland and Slesvig is probably the nucleus in the Danish kingdom which stands out as a powerful unit at the beginning of the 9th century. In connection with a conclusion of peace in 811 between Danes and Franks, an "Osfred from Scania" is mentioned. We don´t know where in Scania this magnate resided or if Scania was separated in two units as in pervious phases. The itinerary of Wulfstan mentions Scania as one unit in the late 9th century and perhaps the landscape was united from now on, at least politically seen. A concentration of power in Western Scania is obvious in the 9th century. This was perhaps necessary bearing in mind both struggles for power in Western Denmark, and the war between the Danes and the Franks.

Due to the struggles for power in Western Denmark the written sources and the archaeological material indicate a strong Danish unit in Southern Jutland/Slesvig in the early 9th century. The situation in the latter part of the century was quite different. Everlasting struggles for power and external attacks resulted in disintegration of the kingdom. In the early 10th century a kingdom was founded around Hedeby, and in 936 this area was conquered by Gorm which marks the entrance of the so called Jelling-dynasty.

The circumstances in Scania are uncertain. Probably the region was loosely connected with the Western Danish unit at the beginning of the 9th century, but these connections became perhaps weaker within the course of the century. The status of Scania is unknown in the late 9th and the larger part of the 10th centuries. It is probable that the region persisted as a unit with its own king. The archaeological records from Uppåkra and Maletofta show no signs of a decline, derpite the disturbances that characterize the western parts of Denmark.

In the middle of the 10th century a concentration of power can be seen in Jutland with the Jelling-dynasty. In the earlier stages it was primarly Jutland/Slesvig and perhaps some of the Danish islands that were united by Gorm and later Harald. After the insurrection against Harald and his death in 985 Scania was integrated with the Danish realm. The traditional apprehension of this event has been given an alternative interpretation here. It is probable that people from Scania participated in the insurrection against Harald, and gained Haralds´ successor, Sven, on the Viking raids in England. The spread of Ethelred-coins (danagäld) and runestones of "after Jelling" - type in Scania might indicate that these Scanian warriors of Sven´s were recruited from all over the province. The nucleus of power in the Danish realm is removed from west towards east, i.e. to the areas where Sven gained support when Harald was insurrected. Sven concentrated much of his power to Scania, manifested in the foundation of Lund (perhaps with a mint) and the nomination of a bishop among other things. The old central places of Uppåkra and Maletofta were probably important at this stage because they were the focal points around which the old chieftains and kings had built their social, religious and political units. These old systems were not abandoned by the new king, but used for his own purposes. The king chooses other places for his administration, for example Lund, Östra Tommarp and Helsingborg. This might have been with respect for the old aristocracy, indicating that they played an active role in the development of the new kingdom.

Referenser

Adam av Bremen. Historien om Hamburgstiftet och dess biskopar. Översatt av E. Svedberg. 1984. Helsingborg.

Albrectsen, E. 1954. *Fynske jernaldergrave.* I. Førromersk jernalder. Köpenhamn.

Alebo, H. 1996. *Stenshuvuds fornborg.* Rapport från verksamheten 1995 och 1996. Kivik.

Alenstam-Petersson (Malmer), B. 1952. Zwei Reliefspangen aus Grönby, Skåne. *MLUHM.* Lund.

Almgren, O. 1923. Studien über Nordeuropäische Fibelformen. *Mannus-Bibliothek,* Nr. 32. Leipzig.

Ambrosiani, B. 1964. *Fornlämningar och bebyggelse. Studier i Attundalands och Södertörns förhistoria.* KVHAA Monografier. Uppsala.

Andersen, H. 1992. De glemte borge. *Skalk,* 1992:1. Århus.

Andersson, E. 1996. *Textilproduktion i arkeologisk kontext. En metodstudie av yngre järnålders-boplatser i Skåne.* University of Lund, Institute of Archaeology. Report Series No. 58. Lund.

Andersson, K. 1993a. *Romartida guldsmide i Norden.* I. Katalog. Aun 17. Uppsala.

Andersson, K. 1993b. *Romartida guldsmide i Norden.* II. Fingerringar. Occasional Papers in Archaeology 6. Uppsala.

Andersson, K. 1995. *Romartida guldsmide i Norden.* III. Övriga smycken, teknisk analys och verkstadsgrupper. Aun 21. Uppsala.

Andrén, A. 1983. Städer och kungamakt - en studie i Danmarks politiska geografi före 1230. *Scandia. Tidskrift för historisk forskning,* 49. Lund.

Andrén, A. 1985. *Den urbana scenen.* Acta Archaeologica Lundensia series in 8°, N° 13. Bonn/ Malmö.

Andrén, A. 1991. Guld och makt-en tolkning av de skandinaviska brakteaternas funktion. Fabech, C & Ringtved, J. (red.) *Samfundsorganistion og Regional Variation. Norden i romersk jernalder og folkevandringstid. Beretning fra 1. nordiske jernaldersymposium på Sandbjerg Slot 11 - 15 april 1989. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter* XXVII. Århus.

Andrén, A. 1998. Ekon av en centralplats. *Uppåkra-rikedomar ur jorden* (Utställningskatalog, LUHM). Tomelilla.

Anglert, M. 1995. Kyrkor och herravälde. *Lund Studies in Medieval Archaeology* 16. Lund.

Anglert, M. & Huttu, J. 1999. Det medeltida Uppåkra och detektorfynden. Hårdh, B. (red.). *Fynden i Centrum. Keramik, glas och metall från Uppåkra.* Uppåkrastudier 2. Acta Archaeologica Lundensia series altera in 8° N° 30. Lund.

Arbman, H. 1934. Zur Kenntnis der ältesten Eisenzeit in Schweden.*Acta Archaeologica* V. Köpehhamn.

Arbman, H. 1937. *Schweden und das karolingische Reich.* Stockholm.

Arbman, H. 1945. Järnåldern. Curman, S.; Nerman, B. & Selling, D. (red.). *Tiotusen år i Sverige.* Stockholm.

Arbman, H. 1956. The Skabersjö Brooch and some Danish Mounts. *MLUHM* 1956. Lund.

Arne, T.J. 1909. Några i Sverige funna bronsstatyetter av barbarisk tillverkning. *Fornvännen* 1909. Stockholm.

Arne, T.J. 1937. Ett skånskt fynd från folkvandringstiden. *Från stenålder till rokoko. Studier tillägnade Otto Rydbeck.* Lund.

Arrhenius, B. 1960. Båtgraven från Augerum. *TOR* VI. Uppsala.

Arrhenius, B. 1999. De likarmade spännena från Vendeltid funna på Uppåkraboplatsen. Hårdh, B.(red.). *Fynden i Centrum. Keramik, glas och metall från Uppåkra.* Uppåkrastudier 2. Acta Archaeologica Lundensia series altera in 8° N° 30. Lund.

Arrhenius, O. 1934. Fosfathalten i skånska jordar. *Sveriges Geologiska Undersökning. Årsbok,* 28 (1934). Stockholm

Arwidsson, G. 1942. *Vendelstile*. Uppsala.
Axboe, M. 1991. Guld og guder i folkevandringstiden. Brakteaterne som kilde til politisk/religiøse forhold. Fabech, C & Ringtved, J. (red.) *Samfundsorganistion og Regional Variation. Norden i romersk jernalder og folkevandringstid. Beretning fra 1. nordiske jernaldersymposium på Sandbjerg Slot 11 - 15 april 1989. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter* XXVII. Århus.
Axboe, M. 1992. Metal og magt? Detektorfund fra jernalderbopladser. *Arkæologiske udgravninger i Danmark* 1991. Köpenhamn.
Axboe, M. 1999. Towards the Kingdom of Denmark. Dickinson, T. & Griffiths, D. (red.). *The making of Kingdoms. Anglo-Saxon Studies in Archaeology and History 10.* Oxford.

Barfod Carlsen, E. 1998. Et smykke i slægt med guldbrakteaterne. *KUML* 1997-98. Aarhus.
Baudou, E. 1960. *Die regionale und chronologische Einteilung der jüngeren Bronzezeit im Nordischen Kreis.* Acta Universitatis Stockholmiensis. Studies in North-European Archaeology 1. Stockholm.
Becker, C.J. 1961. Førromersk jernalder i Syd- og Midtjylland. Nationalmuseets Skrifter VI. København.
Becker, N. 1999. De vendeltida gårdslämningarna i Dagstorp. *UV SYD Rapport* 1999:62. Malmö.
Behmer, E. 1939. *Das Zweischneidige Schwert der Germanischen Völkerwanderunszeit.* Stockholm.
Bennet, A. 1987. *Graven. Religiös och social symbol. Strukturer i folkvandringstidens gravskick i Mälarområdet.* Theses and Papers in North-European Archaeology 18. Tierp.
Beowulf. 1988. Översatt i orginalets versmått av Björn Collinder. Eslöv.
Berglund, B.E. 1991a. The project - background, aims, and organization. Berglund, B.E. (red). *The cultural landscape during 6000 years in southern Sweden - the Ystad Project.* Ecol. Bull (Copenhagen) 41:13-17.
Berglund, B.E. 1991b. The Viking Age Landscape; landscape, landuse and vegetation. Berglund, B.E. (red). *The cultural landscape during 6000 years in southern Sweden - the Ystad Project.* Ecol. Bull (Copenhagen) 41:82.
Berglund, B.E., Larsson, L, Lewan, N, Olsson, E.G. & Skansjö, S. 1991. Cultural landscape periods - patterns and processes. Berglund, B.E. (red). *The cultural landscape during 6000 years in southern Sweden - the Ystad Project.* Ecol. Bull (Copenhagen) 41:427-435.
Bergqvist, J. 1999. Spår av religion i Uppåkra under 1000 år. Hårdh, B. (red.). *Fynden i Centrum. Keramik, glas och metall från Uppåkra.* Uppåkrastudier 2. Acta Archaeologica Lundensia series altera in 8° N° 30. Lund.
Björhem, N & Säfvestad, U. 1993. *Fosie IV, Bebyggelsen under brons- och järnålder.* Malmöfynd 6. Malmö.
Björk, T. 1993. Kiaby 27:2, Kiaby socken, Skåne. Rapport, Arkeologisk förundersökning 1992. Kristianstads läns museum. Kristianstad.
Björk, T. 1998. For Gods and Men to Behold: Excavations at an Iron Age Grave-Field in Färlöv, 1996-1998. *Lund Archaeological Review* 4, 1998. Lund.
Björkquist, K.-A. & Persson, T. 1979. Istabyundersökningen summeras. Ett kåseri kring en räkneoperation. *ALE.* Lund.
Blindheim, M. 1986. A House-shaped Irish-Scots Reliquary in Bologna, and its place among other Reliquaries. *Acta Archaeologica* 55. Köpenhamn.
Blomberg, P. & Helgesson, B. 1996. Natur- och kulturlandskapet. Meijer-Klarin, I. (red.). *Från Bjäre till Österlen. Skånska natur- och kulturmiljöer.* Länsstyrelsen i Kristianstads län. Värnamo.
Bolin, S. 1926. *Fynden av romerska mynt i det fria Germanien.* Lund.
Branca, A. 1998. Kap. 3. Vendeltida material, regionala kontakter. I: Bergqvist et al. *Uppåkra-spår av en centralplats. En analys av detektorfynd och keramik.* C/D-uppsats. Lund.

Branca, A. 1999. Fågelfibulor-en exklusiv grupp. Hårdh, B. (red.). *Fynden i Centrum. Keramik, glas och metall från Uppåkra.* Uppåkrastudier 2. Acta Archaeologica Lundensia series altera in 8° N° 30. Lund.
Branca, A., Helgesson, B., Hårdh, B. & Tegnér, M. 1999. Detektorfunna föremål från järnåldern. Översikt av materialet vid årsskiftet 1998/99. Hårdh, B. (red.). *Fynden i Centrum. Keramik, glas och metall från Uppåkra.* Uppåkrastudier 2. Acta Archaeologica Lundensia series altera in 8° N° 30. Lund.
Branca, K. 2001. Människor och samhälle under romersk järnålder belysta av sydvästskånska fynd. Hårdh, B. (red.). 2001. *Uppåkra. Centrum och sammanhang.* Uppåkrastudier 3. Acta Archaeologica Lundensia series altera in 8° N° 34. Lund.
Bredsdorff, P. 1973. *Kortlægning og historiske studier.* Köpenhamn.
Brink, S. 1996. Political and social structures in Early Scandinavia. A settlement-historical pre-study of the Central Place. *TOR* 28. Uppsala.
Brink, S. 1998. Land, bygd, distrikt och centralort i Sydsverige. Några bebyggelsehistoriska nedslag. Larsson, L & Hårdh, B. (red.). *Centrala platser, centrala frågor. Samhällsstrukturen under Järnåldern.* Uppåkrastudier 1. Acta Archaeologica Lundensia, Series in 8°, No. 28. Lund.
Brink, S. 1999. Social order in the early Scandinavian landscape. Fabech, C. & Ringtved, J. (red.). *Settlement and Landscape. Proceedings of a conference in Århus, Denmark, May* 4-7 1998. Århus.
Bruun, P. 1983. Asien möter Europa. 200 f.Kr.-500e.Kr. Helle,K., Simensen, J., Tägil, S. & Tønnesen, K. (red.). Bra Böckers Världhistoria. Band 3. Höganäs.
Bruzelius, N.G. 1858. Beskrifning om ett i Skåne anträffadt fynd från jernåldren. *Annaler for nordisk oldkyndighet og historie.* Köpenhamn.
Brøndsted, J. 1940. *Danmarks oldtid*, III. Jernalderen. København.
Brøndsted, J. 1977. *De Ældste Tider. Danmark indtil år 600.* Köpenhamn.
Bunte, C. 1960. Ein Terra-sigillata Fund von Kroneborg, Schonen. *MLUHM* 1960. Lund.
Bunte, C. 1961. A New Bridle Find from Sösdala. *MLUHM* 1961. Lund.
Böhner, K. 1989. Die goldene Almandin-Scheibenfibel von Reinstrup/Seeland (Dänemark). *Jahresschrift für Mitteldeutsche Vorgeschichte.* Band 72. Berlin.

Carnap-Bornheim, C.v. 2001. The social position of the Germanic goldsmith A.D. 0-500. Magnus, B (red.) *Roman Gold and the Development of the Early Germanic Kingdoms. Aspects of technical, socio-political, socio-economic, artistic and intellectual development, A.D. 1-550.* KVHAA, Konferenser 51. Stockholm.
Callmer, J. 1984a. Recent Work at Åhus: Problems and Observations. *Offa* 41.
Callmer, J. 1984b. Sceatta problems in the light of the finds from Åhus. *Scripta Minora* 1984-84:2. Lund.
Callmer, J. 1986. To stay or move. *MLUHM* 1985-1986. Lund.
Callmer, J. 1991a. Platser med anknytning till handel och hantverk i yngre järnålder. Mortensen, P. & Rasmussen, B.M. (red). Fra stamme til Stat i Danmark, 2. Høvdingesamfund og Kongemagt. *Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter* XXII:2. Viborg.
Callmer, J. 1991b. The process of village formation. Berglund, B.E. (red). *The cultural landscape during 6000 years in southern Sweden - the Ystad Project.* Ecol. Bull (Copenhagen) 41:337-349.
Callmer, J. 1991c. Territory and Dominion in the Late Iron Age in Southern Scandinavia. Jennbert, K., Larsson, L., Petré, R. & Wyszomirska-Werbart, B. (red). *Regions and reflections. In honour of Märta Strömberg.* Acta Archaeologica Lundensia Series in 8° N° 20. Lund.
Callmer, J. 1992a. From Bronze Age dispersed settlement to medieval village in the Krageholm area. Larsson, L., Callmer, J. & Stjernquist, B. (red.). *The Archaeology of the Cultural Landscape. Field Work and Research in a South Swedish Rural Region.* Acta Archaeologica Lundensia series in 4° N° 19. Stockholm.

Callmer, J. 1992b. A contribution to the prehistory and early history of the south Scandinavian manor. The Bjäresjö investigations. Larsson, L., Callmer, J. & Stjernquist, B. (red.). *The Archaeology of the Cultural Landscape. Field Work and Research in a South Swedish Rural Region.* Acta Archaeologica Lundensia series in 4° N° 19. Stockholm.
Callmer, J. 1994. Trading Places, centres and Early Urban Sites. Ambrosiani, B. & Clarke, H. (red.) *Developments Around the Baltic and the North Sea in the Viking Age.* Birka Studies 3. Stockholm.
Callmer, J. 1995. Hantverksproduktion, samhällsförändringar och bebyggelse. Iakttagelser från östra Sydskandinavien ca. 600-1100 e.Kr. Heid Gjøstein Resi (red.) *Produsjon og samfunn. Beretning fra 2. nordiske jernaldersymposium på Granvolden 7.-10- mai 1992.* Varia 30. Universitetets Oldsakssamling. Oslo.
Callmer, J. 1998. Handelsplatser och kustplatser och deras förhållande till lokala politiska system. Ett bidrag till strukturen i den yngre järnålderns samhälle. Larsson, L & Hårdh, B. (red.). *Centrala platser, centrala frågor. Samhällsstrukturen under Järnåldern.* Uppåkrastudier 1. Acta Archaeologica Lundensia, Series in 8°, No. 28. Lund.
Callmer, J. 1999. Vikingatidens likarmade spännen. Hårdh, B. (red.). *Fynden i Centrum. Keramik, glas och metall från Uppåkra.* Uppåkrastudier 2. Acta Archaeologica Lundensia series altera in 8° N° 30. Lund.
Callmer, J. 2001a. Auf dem Nordweg. Funde und Befundeder Insel Hallands Väderö im 1. Jahrtausend n. Chr. Meyer, M. (red.). "...Trans Albim Fluvium". Forschungen zur vorrömischen, kaiserzeitlichen und mittelalterlichen Archäologie. Berlin.
Callmer, J. 2001b. Extiguished solar systems and black holes: traces of estates in the Scandinavian Late Iron Age. Hårdh, B. (red.). *Uppåkra. Centrum och sammanhang.* Uppåkrastudier 3. Acta Archaeologica Lundensia series altera in 8° N° 34. Lund.
Callmer, J. & Rosengren, E. (red.). 1997. *"...gick Grendel att söka det höga huset..." Arkeologiska källor till aristokratiska miljöer i Skandinavien under yngre järnålder.* Hallands Länsmuseers Skriftserie No 9 / GOTARC C. Arkeologiska skrifter No 17. Halmstad.
Campbell, Å. 1928. *Skånska bygder under förra hälften av 1700-talet.* Uppsala.
Capelle, T. 1999. Zwei wikingische Modeln aus Stora Uppåkra. Hårdh, B. (red.). *Fynden i Centrum. Keramik, glas och metall från Uppåkra.* Uppåkrastudier 2. Acta Archaeologica Lundensia series altera in 8° N° 30. Lund.
Capelle, T. 2001. Drei karolinger. Hårdh, B. (red.). *Uppåkra. Centrum och sammanhang.* Uppåkrastudier 3. Acta Archaeologica Lundensia series altera in 8° N° 34. Lund.
Cardell, A. 2001. Tafonomi, sill, sållning och slump. Larsson, L. (red.). *Uppåkra. Centrum i analys och rapport.* Uppåkrastudier 4. Acta Archaeologica Lundensia series altera in 8° N° 36. Lund.
Carlie, A. 1994. *På arkeologins bakgård. En bebyggelsearkeologisk undersökning i norra Skånes inland baserad på synliga gravar.* Acta Archaeologica Lundensia series in 8° N° 22. Stockholm.
Carlie, L. 1992a. *Brogård - ett brons- och järnålderskomplex i södra Halland. Dess kronologi och struktur.* Hallands länsmuseers skriftserie N° 6. Lund.
Carlie, L. 1992b. Rapport. Vikingatida gravar. Boplatslämningar odaterade. Balsgård 1:1. Fjälkestad socken. Fornlämning nr 35. Skåne. Kristianstads läns museum, rapport. Kristianstad.
Carlsson, A. 1997. Birkas kungsgård på Adelsö och Svearnas Fornsigtuna-två aristokratiska miljöer i Mälardalen. Callmer, J. & Rosengren, E. (red.): *"...gick Grendel att söka det höga huset..." Arkeologiska källor till aristokratiska miljöer i Skandinavien under yngre järnålder.* Hallands Länsmuseers Skriftserie No 9 / GOTARC C. Arkeologiska skrifter No 17. Halmstad.
Carlsson, D. 1979. *Kulturlandskapets utveckling på Gotland. En studie av jordbruk- och bebyggelseförändringar under järnåldern.* Visby.
Carnap-Bornheim, C.v. 2001. The social position of the Germanic goldsmith A.D. 0-500. Magnus, B (red.) *Roman Gold and the Development of the Early Germanic Kingdoms. Aspects of technical, socio-political, socio-economic, artistic and intellectual development, A.D. 1-550.* KVHAA, Kon-

ferenser 51. Stockholm.
Carnap-Bornheim, C.v. & Ilkjær, J. 1996. *Illerup Ådal. 5. Die Prachtausrüstungen. Textband.* Jutland Archaeological society Publications XXV:5. Aarhus.
Castleden, R. 1996. År för år. När hände vad i världshistorien. Södertälje.
Christlein, R. 1979. *Die Alamannen.* Stuttgart.
Christophersen, A. 1980. *Håndverket i forandring. Studier i horn- og beinhåndverkets utvikling i Lund ca. 1000-1350.* Acta Archaeologica Lundensia series in 4° N° 13. Lund.
Cinthio, E. 1965. Vad är medeltidsarkeologi? *ALE* 1965:1. Lund.
Cinthio, E. 1975. Köping och stad i det tidigmedeltida Skåne. *ALE* 1975:1. Lund.
Cinthio, H. 1980. The Löddeköpinge Investigation III. The Early Medival Cementary. *MLUMH* 1979-1980. Lund.
Cinthio, M. 1999. Trinitatiskyrkan i Lund-en engelsk prägel. *Hikuin* 24. Højbjerg.

Dahlström, H. 1999. Skärvor från Uppåkra. En analys av ett keramikmaterial. Hårdh, B. (red.). *Fynden i Centrum. Keramik, glas och metall från Uppåkra.* Uppåkrastudier 2. Acta Archaeologica Lundensia series altera in 8° N° 30. Lund.

Egeberg Hansen, T., Hvass S. & Kaldal Mikkelsen, D. 1991. Lantbebyggelserne i 7. århundrede. Mortensen, P. & Rasmussen, B.M. (red). Fra stamme til Stat i Danmark, 2. Høvdingesamfund og Kongemagt. *Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter* XXII:2. Viborg.
Eggers, H.J. 1951 Der römische Import im Freien Germanien. *Atlas der Urgeschichte Bd* 1. Hamburg.
Ekholm, G. 1918. Folkvandringstidens guldringar. *Fornvännen* 13. Stockholm.
Ekström, G. 1946. Jordartskarta över Skåne. Sveriges Geologiska Undersökning.
Ellegård, A. 1987. Who were the Eruli? *Scandia. Tidskrift för historisk forskning*, 53:1. Lund.
Emanuelsson, U., Bergendorff, C., Lewan, N. och Nordell, O. 1985. *Det skånska kulturlandskapet.* Lund.
Ericson Borggren, T. 1993. Rapport. Arkeologiska undersökning m.m. 1989-91. Åhus 42:84 m.fl., Åhus sn, Fornlämning 35, Skåne. Kristianstads läns museum, 1993:13. Kristianstad.
Ericson Borggren, T. 1996. En mesolitisk boplats och ett romerskt järnåldersgravfält. *UV Syd Rapport* 1996:77. Lund.
Erikson, M. 2001. En väg till Uppåkra. Larsson, L. (red.). *Uppåkra. Centrum i analys och rapport.* Uppåkrastudier 4. Acta Archaeologica Lundensia series altera in 8° N° 36. Lund.
Ersgård, L. 1986. Kämpinge och köpingarna – om tidigmedeltida handelsplatser i Sydvästskåne. *Medeltiden och arkeologin.* Lund.
Ethelberg, P. 1990. Hjemsted 2 – tre gravpladser fra 3. og 4. årh. e. Kr. *Skrifter fra museumsrådet for Sønderjyllands amt,* 3. Haderslev.

Fabech, C. 1991. Samfundsorganisation, religiøse ceremonier og regional variation. Fabech, C & Ringtved, J. (red.) *Samfundsorganistion og Regional Variation. Norden i romersk jernalder og folkevandringstid. Beretning fra 1. nordiske jernaldersymposium på Sandbjerg Slot 11 - 15 april 1989. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter* XXVII. Århus.
Fabech, C. 1993. Skåne - et kulturelt og geografiskt grænseland i ældre jernalder og i nutiden. *TOR* Vol 25. Uppsala.
Fabech, C. 1999. Centrality in sites and landscapes. Fabech, C. & Ringtved, J. (red.). *Settlement and Landscape. Proceedings of a conference in Århus, Denmark, May* 4-7 1998. Århus.
Fabech, C. & Helgesson, B. Om Ravlunda (manus).

Fabech, C. och Ringtved, J. 1995. Magtens geografi i Sydskandinavien - om kulturlandskap, produktion og bebyggelsemønster. Heid Gjøstein Resi (red.): *Produsjon og samfunn. Beretning fra 2. nordiske jernaldersymposium på Granvolden 7.-10- mai 1992.* Varia 30. Universitetets Oldsaksamling. Oslo.
Fenger, O. 1991. Germansk retsorden med særligt henblik på det 7. århundrede. Mortensen, P. & Rasmussen, B.M. (red). Fra stamme til Stat i Danmark, 2. Høvdingesamfund og Kongemagt. *Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter* XXII:2. Viborg.
Fonnesbech-Sandberg, E. 1991. Guldets funktion i ældre germansk jernalder. Fabech, C & Ringtved, J. (red.) *Samfundsorganistion og Regional Variation. Norden i romersk jernalder og folkevandringstid. Beretning fra 1. nordiske jernaldersymposium på Sandbjerg Slot 11 - 15 april 1989. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter* XXVII.
Forssander, J.-E. 1943. Irland-Oseberg. *MLUHM* 1943. Lund.
Fra Stamme til stat i Danmark, 1. Jernalderens Stammesamfund. Mortensen, P. & Rasmussen, B.M: (red.): Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter XXII:2. Viborg.
Fra Stamme til stat i Danmark, 2. Høvdingesamfund og Kongemagt. Mortensen, P. & Rasmussen, B.M. (red.). 1991. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter XXII:2. Viborg. Fuglesang, S.H. 1991. The axehead from Mammen and the mammen style. Iversen, M., Näsman, U. & Vellev, J. (red.). Mammen. Grav, kunst og samfund i vikingetid. *Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter* XXVIII. Århus.

Gaimster, M. 1998. *Vendel period bracteates on Gotland. On the significance of Germanic art.* Acta Archaeologica Lundensia series in 8°, nr. 27. Lund.
Galster, G. & Steen Jensen, J. 1980. Appendix I. The coins from the Löddeköpinge Cementery. I: Cinthio, H. The Löddeköpinge Investigation III. The Early Medival Cementary. *MLUMH* 1979-1980. Lund.
Germanen, Hunnen und Awaren. Schätze der Völkerwanderungszeit : die Archäologie des 5. und 6. Jahrunderts an der mittleren Donau und der östlich-merowingische Reihengräberkreis. 1987. Nürnberg.
Gramtorp, D & Henriksen M.B. 2000. Fint skal det vare-om tinbelægning på bronzesmykker fra yngre germansk jernalder og vikingetid. *Fynske Minder.* Odense.
Gustafsson, E. & Weidhagen, M. 1968. Investigations in Hammarlunda church. Archaeologica Lundensia. Investigationes de antiqvitatibus urbis Lundae. III. *Res Mediaevales.* Lund.
Gustin, I. 1999. Vikter och varuutbyte i Uppåkra. Hårdh, B. (red.). *Fynden i Centrum. Keramik, glas och metall från Uppåkra.* Uppåkrastudier 2. Acta Archaeologica Lundensia series altera in 8° N° 30. Lund.
Gåvobrevet 1085. Föredrag och diskussioner vid Symposium kring Knut den heliges gåvobrev 1085 och den tidiga medeltidens samhälle. Skansjö, S. & Sundström, H. (red.) 1988. Lund University Press.

Hagberg, U.E. 1967. *The Archaeology of Skedemosse I. The Excavations and the Finds of an Öland Fen, Sweden.* Stockholm.
Hansen, F. 1936. *Hammarsnäs Halör.* Lund.
Hansen, F. 1945. Järnåldersgravar vid Albäcksåns utlopp nära Trelleborg. *MLUHM* 1945. Lund.
Harrison, D. 1999. *Krigarnas och helgonens tid. Västeuropas historia 400-800 e.Kr.* Stockholm.
Hedeager, L. 1990. *Danmarks Jernalder. Mellem stamme og stat.* Århus.
Hedeager, L. 1991. Gulddepoterne fra ældre germanertid-forsøg på en tolkning. Fabech, C & Ringtved, J. (red.) *Samfundsorganistion og Regional Variation. Norden i romersk jernalder og folkevandringstid. Beretning fra 1. nordiske jernaldersymposium på Sandbjerg Slot 11 - 15 april 1989. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter* XXVII. Århus.

Hedeager, L. 1999. Sacred topography. Depositions of wealth in the cultural landscape. Gustafsson, A. & Karlsson, H. (red.). *Glyfer och arkeologiska rum-en vänbok till Jarl Nordbladh*. Gotarc Series A vol 3. Göteborg.
Helgesson, B. 1990. The Gold Necklet from Kyhl. *MLUHM* 1989-1990. Lund.
Helgesson, B. 1992. En märklig fördelning-ett senvikingatida gravfält i Fjälkinge, Skåne. *META* 92:1-2. Lund.
Helgesson, B. 1996. Fjälkinge 35:60 m fl. Fjälkinge socken. Fornlämning 18 och 19. Skåne. *Länsmuseets rapportserie* 1996:5. Kristianstad.
Helgesson, B. 1997a. Fjälkinge - regionalt centrum i NV Skåne. Callmer, J. & Rosengren, E. (red.): *"...gick Grendel att söka det höga huset..." Arkeologiska källor till aristokratiska miljöer i Skandinavien under yngre järnålder*. Hallands Länsmuseers Skriftserie No 9 / GOTARC C. Arkeologiska skrifter No 17. Halmstad.
Helgesson, B. 1997b. *Vägen-Ett kulturarv. Kulturhistoriskt värdefulla vägmiljöer på det statliga vägnätet i Skåne värda att bevara*. Vägverket Region Skåne. Malmö.
Helgesson, B. 1998. Vad är centralt? - fenomen och funktion; lokalisering och person. Larsson, L & Hårdh, B. (red.). *Centrala platser, centrala frågor. Samhällsstrukturen under Järnåldern*. Uppåkrastudier 1. Acta Archaeologica Lundensia, Series in 8°, No. 28. Lund.
Helgesson, B. 1999. Helge-ett spår av en tidig kristen mission i Uppåkra? Hårdh, B. (red.). *Fynden i Centrum. Keramik, glas och metall från Uppåkra*. Uppåkrastudier 2. Acta Archaeologica Lundensia series altera in 8° N° 30. Lund.
Helgesson, B. 2001. Flera spår av en tidig kristen mission i Uppåkra. Hårdh, B. (red.). *Uppåkra. Centrum och sammanhang*. Uppåkrastudier 3. Acta Archaeologica Lundensia series altera in 8° N° 34. Lund.
Helgesson, B. I press (slutvolym över Uppåkra-projektet). Central places and regions in Scania during the iron age-some examples.
Helgesson, B. Manus A. Nya detektorplatser från Skåne.
Helgesson, B. Manus B. Ett röse till. Fossil åkermark och dess betydelse som bygdemarkör.
Helgesson, B. Manus C. Cirkulära plattfibulor av Ørsnes typ I:1 från Uppåkra.
Helgesson, B. & Arcini, C. 1996. A Major Burial Ground Discovered at Fjälkinge. Reflections of Life in a Scanian Viking Village. *Lund Archaeological Review* 2, 1996. Lund.
Helgesson, B. & Stjernquist, B. 2001. Fibulor från äldre järnålder på Uppåkraboplatsen. Preliminära studier. Hårdh, B. (red.). 2001b. *Uppåkra. Centrum och sammanhang*. Uppåkrastudier 3. Acta Archaeologica Lundensia series altera in 8° N° 34. Lund.
Herschend, F. 1993. The Origin of the Hall in Southern Scandinavia. *Tor* 25.Uppsala.
Holmberg, R. 1977. *Den skånska Öresundskustens medeltid*. Acta Archaeologica Lundensia, Series in 8°, no. 11. Bonn/Lund.
Holmqvist, W. 1951. Dryckeshornen från Söderby-Karl. *Fornvännen*. Stockholm.
Holmqvist, W. 1961. En främmande fågel. *Fornvännen*. Stockholm.
Holten, L. 1989. Slangehovedringerne i yngre romersk jernalder i Østdanmark-en social analys. I: Simblegård-Trelleborg. Danske gravfund fra førromersk jernalder til vikingetid. København.
Hvass, S. 1985. Hodde. Et vestjysk landsbysamfund fra ældre jernalder. *Arkæologiske studier*, Vol VII. Köpenhamn.
Hvass, S. 1988. Jernalderens bebyggelse. Mortensen, P. & Rasmussen, B.M. (red.). 1991. *Jernalderens Stammesamfund. Fra Stamme til stat i Danmark*, 1. *Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter* XXII:2. Viborg.
Hyenstrand, Å. 1988. Helgö, Birka and the church of St Gautbert. *Thirteen Studies on Helgö. The Museum of National Antiquities, Stockholm. Studies* 7. Borås.
Hårdh, B. 1976a. *Wikingerzeitliche Depotfunde aus Südschweden. Probleme und Analysen*. Acta Archaeologica Lundensia series terita in 8° minore, nr. 6. Bonn/Lund.

Hårdh, B. 1976b. *Wikingerzeitliche Depotfunde aus Südschweden. Katalog und Tafeln.* Acta Archaeologica Lundensia series prima in 4°, nr. 6. Bonn/Lund.
Hårdh, B. 1996. *Silver in the Viking Age. A Regional-Economic Study.* Acta Archaeologica Lundensia, Series in 8°, No. 25. Lund.
Hårdh, B. 1999a. Offerfynd på Uppåkraboplatsen? Hårdh, B. (red.). *Fynden i Centrum. Keramik, glas och metall från Uppåkra.* Uppåkrastudier 2. Acta Archaeologica Lundensia series altera in 8° N° 30. Lund.
Hårdh, B. 1999b. Näbbfibulan-ett vendeltida vardagssmycke. Hårdh, B. (red.). *Fynden i Centrum. Keramik, glas och metall från Uppåkra.* Uppåkrastudier 2. Acta Archaeologica Lundensia series altera in 8° N° 30. Lund.
Hårdh, B. (red.). 1999c. *Fynden i Centrum. Keramik, glas och metall från Uppåkra.* Uppåkrastudier 2. Acta Archaeologica Lundensia series altera in 8° N° 30. Lund.
Hårdh, B. 2001a. Produktion och spridning. Näbbfibulor i Skåne. Hårdh, B. (red.). *Uppåkra. Centrum och sammanhang.* Uppåkrastudier 3. Acta Archaeologica Lundensia series altera in 8° N° 34. Lund.
Hårdh, B. (red.). 2001b. *Uppåkra. Centrum och sammanhang.* Uppåkrastudier 3. Acta Archaeologica Lundensia series altera in 8° N° 34. Lund.
Hårdh, B. & Jonsson, K. 1986. Fyndet i chiffonjén. *University of Lund, Institute of Archaeology. Report series No.* 27. Lund.
Høilund Nielsen, K. 1987. Zur Chronologie der jüngeren germanischen Eisenzeit auf Bornholm. Untersuchungen zu Schmuckgarnituren. *Acta Archaeologica* vol. 57, 1986. Köpenhamn.
Høilund Nielsen, K. 1991. Centrum og perferi i 6.-8. årh. Territoriale studier af dyrestil og kvindesmykker i yngre germansk jernalder i Syd- og Østskandinavien. Mortensen, P. & Rasmussen, B.M: (red.): *Høvdingesamfund og Kongemagt. Fra Stamme til stat i Danmark,* 2. *Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter* XXII:2. Viborg.

Jacobsen, L. & Moltke, E. 1942. *Danmarks Runeindskrifter.* Text. Köpenhamn.
Jacobsen, H. 1993. Romanske vesttårne, deras indretning og funktion. Vesttårne før 1300 i det middelalderlige Danmark øst for Storebælt. *Lund Studies in Medieval Archaeology* 12. Stockholm.
Jacobsson, B. 2000. *Järnåldersundersökningar i Sydsverige. Katalog för Skåne, Halland, Blekinge och Småland.* Riksantikvarieämbetet. Avdelningen för arkeologiska undersökningar. Lund.
Jacobsson, B., Arén, E., Arén, E. och Blom, K.A. 1995. *Trelleborgen-en av kung Harald Blåtands danska borgar.* Lund.
Janse, O. 1922. *Le travail de l'or en Suède à l'époque mérovingienne.* Orleans.
Jansson, S.B.F. 1965. Ett överraskande runstensfynd. Om Elleköpingestenen. *ALE* 1965:3. Lund.
Jensen, S. 1991. Dankirke-Ribe. Fra handelsgård til handelsplats. Mortensen, P. & Rasmussen, B.M: (red.): *Høvdingesamfund og Kongemagt. Fra Stamme til stat i Danmark,* 2. *Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter* XXII:2. Viborg.
Jensen, S. & Watt, M. 1993. Handelscentre og centralpladser. Hvass, S. & Storgård, B. (red.): *Da klinger i Muld ... 25 års arkæologi i Danmark.* Köpenhamn.
Jeppesen, J. & Madsen, H.J. 1991. Storgård og kirke i Lisbjerg. Mortensen, P. & Rasmussen, B.M: (red.): *Høvdingesamfund og Kongemagt. Fra Stamme til stat i Danmark,* 2. *Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter* XXII:2. Viborg.
Jeppsson, A. 1995. Arkeologisk förundersökning. Skåne, Lilla Isie och Östra Torp socknar. VA-ledning Smygehamn-Simmermarken. RAÄ 21, Lilla Isie socken, RAÄ 24 och 26, Östra Torp socken. *Riksantikvarieämbetet UV Syd, rapport* 1995:22. Lund.
Jeppsson, A. 1996. Karaby 3:1, 4:1, Västra Karaby socken, RAÄ 39. Arkeologisk slutundersökning. Sydgasprojektet, stamledning P 36. I: Räf, E (red.), Skåne på Längden, Sydgasundersökningarna 1983-1985. *Riksantikvarieämbetet UV Syd, rapport* 1996:58.

Jeppsson, L. 1980. Skandinavien under 570 miljoner år. Lund.
Johannesson, G. 1977. *Skånes historia.* Malmö.
Jordanes. Getica. Om goternas ursprung och bedrifter. Översatt av A. Nordin. 1997 Lund.
Jørgensen, L. 1989. En kronologi for yngre romersk og ældre germansk jernalder på Bornholm. I Jørgensen, L. (ed.). *Simblegård - Trelleborg. Danske gravfund fra førromersk jernalder til vikingetid.* Arkeologiske skrifter 3 (1990). København.
Jørgensen, L. 1990. *Bækkegård and Glasergård. Two Cementeries from the Late Iron Age on Bornholm.* Arkæologiske Studier vol 8. Köpenhamn.
Jørgensen, L. 1991. Våbengrave og krigeraristokrati. Etableringen af en centralmagt på Bornholm i 6.-8. årh. tMortensen, P. & Rasmussen, B.M: (red.): *Høvdingesamfund og Kongemagt. Fra Stamme til stat i Danmark,* 2. *Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter* XXII:2. Viborg.
Jørgensen, L. 1994. Fibel und Fibeltracht. § 34. *Reallexikon der germanischen Altertumskunde.* Band 8. Lieferung 5/6. Berlin, New York.
Jørgensen, L. 1995. Stormandssæder og skattefund i 3.-12. århundrede. *Fortid og Nutid,* nr 2, juli. Köpenhamn.
Jørgensen, L. 1998. En storgård fra vikingetid ved Tissø, Sjælland-en foreløbig præsentation.
Larsson, L & Hårdh, B. (red.). *Centrala platser, centrala frågor. Samhällsstrukturen under Järnåldern.* Uppåkrastudier 1. Acta Archaeologica Lundensia, Series in 8°, No. 28. Lund.

Kaliff, A. 1992. *Brandgravskick och föreställningsvärld.* Occasional Papers in Archaeology 4. Uppsala.
Kelm, R. 2000. *Mölleholmen. Eine slawische Inselsiedlung des 11. Jahrhunderts in Schonen, Südschweden.* University of Lund, Institute of Archaeology, Report Series No. 74. Lund.
Kinder, H. & Hilgemann, W. 1981. *Tidens Världshistoria. Del 1: Från tidernas början till franska revolutionen.* Stockholm.
Klindt-Jensen, O. 1949. oreign Influenses in Denmark´s Early Iron Age. *Acta Archaeologica* XX. Köpenhamn.
Klindt-Jensen, O. 1978a. *Slusegårdgravpladsen I.* Jysk Arkeologisk Selskabs Skrifter XIV,1. Köpenhamn.
Klindt-Jensen, O. 1978b. *Slusegårdgravpladsen II.* Jysk Arkeologisk Selskabs Skrifter XIV,2. Köpenhamn.
Klindt-Jensen, O. 1991. *Gravformer og gravskikke. Bådgravene.* Jysk Arkeologisk Selskabs Skrifter XIV,3. Viborg.
Kresten, P., Hjärthner-Holdar, E. & Harryson, H. 2001. Metallurgi i Uppåkra: Smältor och halvfabrikat. Larsson, L. (red.). *Uppåkra. Centrum i analys och rapport.* Acta Archaeologica Lundensia series altera in 8° N° 36. Lund.
Kristiansen, K. 1990. Magt som historisk proces. Larsson, L & Ryberg E. (red.). *Arkeologi och makt. University of Lund, Institute of Archaeology, Report Series No. 40.* Lund.
Kromann, A. 1989. *Romersk guld. Mønter i Den kgl. Mønt- og Medaillesamling.* Köpenhamn.
Kyhlberg, O. 1980. *Vikt och värde. Arkeologiska studier i värdemätning, betalningsmedel och metrologi under yngre järnålder. 1. Helgö. 2. Birka.* Stockholm.
Kyhlberg, O. 1986. Late Roman and Byzantine Solidi. An archaeological analysis of coins and hoards. I: *Excavations at Helgö, 10. Coins, iron and gold.* Stockholm.

Lagerqvist, L. & Nathorst-Böös, E. 1968. *Mynt.* Stockholm.
Lange, J. 1981. *Værn og våben i kirker og klostre.* Köpenhamn.
Larsson, L. 1981. Vikingatida vagnkorgsgravar. *ALE* 1981:4. Lund.
Larsson, L. 1982. Gräber und Siedlungsreste der Jüngeren Eizenzeit bei Önsvala im südwestlichen Schonen. *Acta Archaeologica* 52. Köpenhamn.

Larsson, L. 1987. En storman i Öremölla för 1800 år sedan. *Svaneholm. Årsskrift* 1987. Skurup.
Larsson, L. 1997. Dybäck - Ett kärnområde under järnåldern. *Svaneholm. Årsskrift* 1997. Skurup.
Larsson, L. 1998. Gjort och ogjort i Uppåkra. Larsson, L & Hårdh, B. (red.). *Centrala platser, centrala frågor. Samhällsstrukturen under Järnåldern.* Uppåkrastudier 1. Acta Archaeologica Lundensia, Series in 8°, No. 28. Lund.
Larsson, L. 2001a. A building for ritual use at Uppåkra, southernmost Sweden. Antiquity 75:679-80.
Larsson, L. (red.). 2001b. *Uppåkra. Centrum i analys och rapport.* Acta Archaeologica Lundensia series altera in 8° N° 36. Lund.
Larsson, L. & Hårdh, B. 1998. Uppåkra-en central plats under skånsk järnålder. *ALE* 1998:1. Lund.
Larsson, M.G. 1997. Från stormannagård till bondby. En studie av mellansvensk bebyggelseutveckling från äldre järnålder till medeltid. *Acta Archaeologica Lundensia.* Series in 8°, No. 26. Lund.
Leth-Larsen, B. 1985a. Daner. Hedeager, L. & Kristiansen, K. (red.). *Politikens Danmarkshistorie. Arkæologi Leksikon.* Köpenhamn.
Leth-Larsen, B. 1985b. Heruler. Hedeager, L. & Kristiansen, K. (red.). *Politikens Danmarkshistorie. Arkæologi Leksikon.* Köpenhamn.
Lind, L. 1981. *Roman denarii found in Sweden.* 2. Catalogue. Stockholm.
Lindell, M 1998. *Uppåkra 97:4. Fornlämning 5. Uppåkra 8:3.* Arkeologiska institutionen, Lunds Universitet. Opublicerad rapport.
Lindell, M. 2000. *Uppåkra 1999:2. Arkeologisk undersökning. Fornlämning 5, Uppåkra socken, Skåne.* Lund.
Lindell, M. 2001a. Utgrävningar i Uppåkra - en översiktlig beskrivning av de inledande utgrävningarna utförda under åren 1996-1998. Hårdh, B. (red.). *Uppåkra. Centrum i analys och rapport.* Uppåkrastudier 4. Acta Archaeologica Lundensia series altera in 8° N° 34. Lund.
Lindell, M. 2001b. Kammakeri från äldre järnålder på Uppåkraboplatsen. Hårdh, B. (red.). *Uppåkra. Centrum och sammanhang.* Uppåkrastudier 3. Acta Archaeologica Lundensia series altera in 8° N° 34. Lund.
Lindqvist, S. 1936. *Uppsala högar och Ottarshögen.* Stockholm.
Lindqvist, S. 1945. *Vår svenska guldålder.* Uppsala.
Linnaeus, C. 1751. Carl Linnaeus Skånska Resa år 1749. von Sydow, C.-O. (red.). Stockholm.
Lund, N. & Hørby, K. 1980. Samfundet i vikingetid og middelalder 800-1500. *Dansk social historie* 2. Viborg.
Lund Hansen, U. 1985. Fyrstegrave. Hedeager, L. & Kristiansen, K. (red.). *Politikens Danmarkshistorie. Arkæologi Leksikon.* Köpenhamn.
Lund Hansen, U. 1987. Römischer Import im Norden. Warenaustausch zwischen dem Römischen Reich und dem freien Germanien während der Kaiserzeit unter besonderer Berücksichtigung Nordeuropas. *Nordiske Fortidsminder, Serie B, Bd.* 10. København.
Lund Hansen, U. 1991. Himlingøje-undersøgelserne. Om baggrunden for Stevnsområdets rige gravfund i yngre romertid. Fabech, C & Ringtved, J. (red.) *Samfundsorganistion og Regional Variation. Norden i romersk jernalder og folkevandringstid. Beretning fra 1. nordiske jernaldersymposium på Sandbjerg Slot 11 - 15 april 1989. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter* XXVII.

Lund Hansen, U. 1995. Himlingøje - Seeland - Europa. Ein Gräberfeld der jüngeren römischen Kaiserzeit auf Seeland, seine Bedeutung und internationalen Beziehungen. *Nordiske Fortidsminder, Serie B, Bd.* 13. København.

Lundqvist, L. 1997. Slöinge: om ett pågående projekt. Callmer, J. & Rosengren, E. (red.): *"...gick Grendel att söka det höga huset..." Arkeologiska källor till aristokratiska miljöer i Skandinavien under yngre järnålder*. Hallands Länsmuseers Skriftserie No 9 / GOTARC C. Arkeologiska skrifter No 17. Halmstad.
Lundqvist, L. 1998. Centralplatser och centralområden i Västsverige. Larsson, L & Hårdh, B (red.) *Centrala Platser-Centrala Frågor. Samhällsstrukturen under Järnåldern. En Vänbok till Berta Stjernquist*. Uppåkrastudier 1. Lund.
Lundqvist, L. 2000. *Järnålderns centra-exempel från Halland och Västergötland*. Urbaniserings-processer i Västsverige, 5. Nossebro.
Lönnroth, L. 1997. Hövdingahallen i Fornnordisk myt och saga. Callmer, J. & Rosengren, E. (red.): *"...gick Grendel att söka det höga huset..." Arkeologiska källor till aristokratiska miljöer i Skandinavien under yngre järnålder*. Hallands Länsmuseers Skriftserie No 9 / GOTARC C. Arkeologiska skrifter No 17. Halmstad.

Mackeprang, M.B. 1952. De Nordiske Gulbrakteater. *Jysk arkæologisk Selskabs Skrifter* II. Århus.
Madsen, O. 1995. Produktion, bebyggelse og samfundsorganisation i sen førromersk og ældre romersk jernalder. Et midjysk eksempel. Heid Gjøstein Resi (red.) *Produsjon og samfunn. Beretning fra 2. nordiske jernaldersymposium på Granvolden 7.-10- mai 1992*. Varia 30. Universitetets Oldsakssamling. Oslo.
Magnus, B. 2001. Relieffspenner fra Uppåkra og andre funnsteder i Skåne. Hårdh, B. (red.). *Uppåkra. Centrum och sammanhang*. Uppåkrastudier 3. Acta Archaeologica Lundensia series altera in 8° N° 34. Lund.
Magnusson Staaf, B. 2000. Krigaren i Södra Sallerup. Björhem, N. (red.). *Föresundsförbindelsen. På väg mot det förflutna*. Malmö.
Malmer, B. 1991. Om vikingatidens betalningsmedel. Mortensen, P. & Rasmussen, B.M. (red). Fra stamme til Stat i Danmark, 2. Høvdingesamfund og Kongemagt. *Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter* XXII:2. Viborg.
Moberg, C-A. 1954. Between Horn and Ornavasso. Studies on Chronology and Style in the La Tène Period. *Acta Archaeologica* 25. Köpenhamn.
Montelius, O. 1885-1887. Den förhistoriska forskningen i Sverige under åren 1882-1884. *Svenska Fornminnesföreningens Tidsskrift* VI. Stockholm.
Montelius, O. 1895-97. Den nordiska järnålderns kronologi 1-3. *Svenska fornminnesföreningens tidsskrift* 9, 1895; 10, 1897. Stockholm.
Montgomery, H.1978. *Medelhavsvärldens historia till omkring 400 e.Kr*. Lund.
Myhre, B. 1987. Cheiftains´ geaves and cheiftain territories in South Norway in the Migration Period. *Studien zur Sachsenforschung* 6.

Nagmér, R.B. 1979. Gravfält från yngre järnålder - vikingatid samt boplats från gropkeramisk tid, bronsålder och äldre järnålder. Stävie 4:1, Stävie sn. Skåne. *RAÄ Rapport* UV 1979:47. Stockholm.
Nagmér, R.B. 1988. Uppåkra 9:1, Fornl. 22-24 samt 174, Uppåkra sn, Skåne. Riksantikvarieämbetet UV Syd. ATA. Rapport dnr. 4545/86 och 6080/86.
Nationalencyklopedin. 1994. Fjortonde bandet. Höganäs.
Nerman, B. 1913. *Vilka konungar ligga i Uppsala högar?* Uppsala.
Nerman, B. 1937. Några skånska järnåldersfynd. *Från stenålder till rokoko*. Lund.
Nicklasson, P. 1997. Svärdet ljuger inte. Vapenfynd från äldre järnålder på sveriges fastland. *Acta Archaeologica Lundensia series in* 4° N° 22. Stockholm.
Norberg, R. 1931. Moor- und Depotfunde aus dem 5. Jahrhundert nach Chr. in Schonen. *Acta Archaeologica* 2. Köpenhamn.
Nordin, A. 1997. *Jordanes. Getica. Om goternas ursprung och bedrifter*. Översättning. Lund.

Nordquist, P. 2001. *Hierarkeringsprocesser. Om konstruktion av social ojämnlikhet i Skåne, 5500-1100 f.Kr.* Studia Archaoelogica Universitatis Umensis 13. Umeå.
Norling-Christensen, H. 1956. Haraldstedgravpladsen og ældregermansk jernalder i Danmark. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 1957. København.
Nyberg, T. 1984. Stad, skrift och stift. I *Adam av Bremen. Historien om Hamburgstiftet och dess biskopar.* Översatt av E. Svedberg. 1984. Helsingborg.
Nylén, E. 1956. *Die jüngere Vorrömische Eisenzeit Gotlands. Funde, Chronologie, Formenkunde.* Stockholm.
Näsman, U. 1984. *Glas och handel i senromersk tid och folkvandringstid. En studie kring glas från Eketorp-II, Öland, Sverige.* Archaeological Studies 5. Uppsala.
Näsman, U. 1991a. Nogle bemærkninger om det nordiske symposium "Samfundsorganisation og Regional Variation" på Sandberg Slot den 11. - 15. april 1989. Fabech, C & Ringtved, J. (red.) *Samfundsorganistion og Regional Variation. Norden i romersk jernalder og folkevandringstid. Beretning fra 1. nordiske jernaldersymposium på Sandbjerg Slot 11 - 15 april 1989. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter* XXVII.
Näsman, U. 1991b. Det syvende århundrede-et mørkt tidsrum i ny belysning. Mortensen, P. & Rasmussen, B.M: (red.): *Høvdingesamfund og Kongemagt. Fra Stamme til stat i Danmark, 2. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter* XXII:2. Viborg.
Näsman, U. 1991c. Grav og økse. Mammen og den danske vikingetids våpengrave. Iversen, M; Näsman, U & Vellev, J. (red.) *Mammen. Grav, kunst og samfund i vikingetid. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter* XXVIII. Viborg.
Näsman, U. 1996. Från Region till Rike - Från Stam till Stat. Om danernas etrogenes och om den danska riksbildningen. Krøger J.F. (red.) *Rikssamlingen. Høvdingmakt og kongemakt.* Stavanger.
Näsman, U. 1998a. Sydskandinavisk samhällsstruktur i ljuset av merovingisk och anglosaxisk analogi eller i vad är det som centralplatserna är centrala? Larsson, L & Hårdh, B. (red.). *Centrala platser, centrala frågor. Samhällsstrukturen under Järnåldern.* Uppåkrastudier 1. Acta Archaeologica Lundensia, Series in 8°, No. 28. Lund.
Näsman, U. 1998b. The Justinianic era of south Scandinavia: an archaeological view. Hodges, R. & Bowden, W. (ed.). The Sixth Century. Production, Distribution and Demand. Leiden. Boston. Köln.
Nørgård Jørgensen, A. 1999. *Waffen und Gräber. Typologische und chronologische Studien zu skandinavischen Waffengräber 520/30 bis 900 n. Chr.* Nordiske Fortidsminder, Serie B, Volume 17. Köpenhamn.

Ohlsson, T. 1971. Rapport från Västra Karaby. *ALE* 1971:2. Lund.
Ohlsson, T. 1976. The Löddeköpinge Investigation I. The Settlement at Vikhögsvägen. *MLUMH* 1975-1976. Lund.
Ohlsson, T. 1980. The Löddeköpinge Investigation II. The Northern Part of the Village Area. *MLUMH* 1979-1980. Lund.
Ohlsson, T. 1981. Löddeköpingeundersökningen IV. Södra delen av byområdet. *Manuskript.* LUHM. Lund.
Olesen, M.B. 2000. Trelleborg eller ej? - om den skånske trelleborgs tilknytning til de danske ringborge. *KUML.* Aarhus.

Pamp, B. 1983. *Ortnamn i Skåne.* Stockholm.
Polanyi, K. 1977. *The Livelihood of Man.* New York/London.
Petersen, J. 1919. *De norske vikingesverd.* Oslo.
Pettersson, O. 1974. *Heliga skrifter. Ur religionernas dokument.* Uppsala.

Ramqvist, P.H. 1987. Mellannorrland under äldre järnålder. Några aspekter på samhällsstrukturen. *Bebyggelsehistorisk tidsskrift, nr* 14. Umeå.
Ramqvist, P.H. 1990. *Högom.* Malung.
Ramqvist, P.H. 1991. Perspektiv på regional variation och samhälle i Nordens folkvandringstid. Fabech, C & Ringtved, J. (red.) *Samfundsorganistion og Regional Variation. Norden i romersk jernalder og folkevandringstid. Beretning fra 1. nordiske jernaldersymposium på Sandbjerg Slot 11 - 15 april 1989. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter* XXVII.
Randsborg, Klavs. 1980. *The Viking Age of Denmark. The Formation of a State.* London.
Randsborg, K. 1994. Gudme-Lundeborg: Interpretative Scenarios and Thoughts. Nielsen, P.O., Randsborg, K. & Thrane, H. (red.). The Archaeology of Gudme and Lundeborg. *Arkæologiske Studier, vol.* X. Köpenhamn.
Redin, L. 1976. *Lagmanshejdan. Ett gravfält som spegling av sociala strukturer i Skanör.* Acta Archaeologica Lundensia series in 4°, N° 10. Lund.
Reisnert, A. 1989. Huvudgårdar i Ystadområdet. Några medeltidsarkeologiska synpunkter. Andersson, H & Anglert, M (red). *Kyrkor, byar och huvudgårdar i Ystadsområdet under Medeltiden.* Lund Studies in Medieval Archaeology 5. Stockholm.
Renfrew, C. 1986. Introduction. Renfrew, C. & Cherry, J. (red.). *Peer Polity Interaction and Sociopolitical Change.* Cambridge.
Riddersporre, M. 1995. *Bymarker i backspegel. Odlingslandskapet före kartornas tid.* Meddelanden från Lunds Universitets Geografiska institutioner 124. Alnarp.
Riddersporre, M. 1996. Uppåkra-en diskussion med utgångspunkt i de äldre lantmäterikartorna. *META* 1996:3. Lund.
Riddersporre, M. 1998. Ravlunda och Uppåkra. Två exempel på försvunna storgårdar. Larsson, L & Hårdh, B. (red.). *Centrala platser, centrala frågor. Samhällsstrukturen under Järnåldern.* Uppåkrastudier 1. Acta Archaeologica Lundensia, Series in 8°, No. 28. Lund.
Rindel, P.O. 1992. Ældre jernalders bebyggelse i Sønderjylland. Bebyggelsemønstre, ressourceudnyttelse oc centerdannelser i ældre jernalder. I: *Sjællands jernalder. Beretning fra et symposium 24. IV. 1990 i København. Arkæologiske skrifter* 6. Köpenhamn.
Ringgren, H. & Ström, Å.V. 1978. *Religionerna i historia och nutid.* Stockholm.
Ringtved, J. 1988. Jyske gravfund fra yngre romertid og ældre germanertid. Tendenser i samfundsudviklingen. *KUML* 1986. Århus.
Ringtved, J. 1991. Fremmede genstande på Sejlflodgravpladsen, Nordjylland. Importens lokale kontekst. Fabech, C & Ringtved, J. (red.) *Samfundsorganistion og Regional Variation. Norden i romersk jernalder og folkevandringstid. Beretning fra 1. nordiske jernaldersymposium på Sandbjerg Slot 11 - 15 april 1989. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter* XXVII.
Ringtved, J. 1999. The geography of power: South Scandinavia before the Danish kingdom. Dickinson, T. & Griffiths, D. (red.) *The making of kingdoms. Anglo-saxon Studies in Archaeology and History* 10. Oxford.
Roesdahl, E. 1996. *Vikingernes verden. Vikingerne hjemme och ude.* Viborg.
Rosén, J. 1980. *Medeltidens allmänna historia.* Stockholm.Rosén, J. 1980. *Medeltidens allmänna historia.* Stockholm.
Roslund, M. 2001. Gäster i huset. Kulturell överföring mellan slaver och skandinaver 900 till 1300. Vetenskapssocieteten i Lund. Bjärnum.
Rudebeck, E. & Ödman, C. 2000. *Kristineberg. En gravplats under 4500 år.* Malmöfynd 7. Lund.
Rudin, G.-B. & Brink, K. 2000. Guldpärlan från Fjärdingslöv. Björhem, N. (red.). *Föresundsförbindelsen. På väg mot det förflutna.* Malmö.
Rydbeck, E. 1935. Betydande nyförvärv till Historiska museets förhistoriska avdelning. *MLUHM* 1935. Lund.
Rydbeck, M. 1932. Skånska praktsvärd från vikingatiden. *MLUHM.* Lund

Rydbeck, M. 1936. *Skånes stenmästare före 1200.* Lund.
Rydbeck, O. 1907. Ett graffält i Skåne från äldre järnåldern. *Fornvännen* 1907. Stockholm.

Samuelsson, B-Å. 1998. *Ljungbackagravfältet-studier av ett sydvästskånskt gravmaterial från sen järnålder.* C-uppsats. Lund.
Sawyer, P. 1988. *Da Danmark blev Danmark.* Gyldendals og Politikens Danmarkshistorie Bind 3. Köpenhamn.
Sawyer, P. 1991. Konger og kongemagt. Mortensen, P. & Rasmussen, B.M. (red). Fra stamme til Stat i Danmark, 2. Høvdingesamfund og Kongemagt. *Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter* XXII:2. Viborg.
Schmidt, B. 1961. *Die späte Völkerwanderungszeit in Mitteldeutschland.* Veröffentlichungen des Landesmuseums für Vorgeschichte in Halle. Heft 18. Halle.
Schmidt, B. 1970. *Die späte Völkerwanderungszeit in Mitteldeutschland.* Katalog (Südteil). Veröffentlichungen des Landesmuseums für Vorgeschichte in Halle. Band 25. Berlin.
Schmidt, B. 1975. *Die späte Völkerwanderungszeit in Mitteldeutschland.* Katalog Nord-Ostteil. Veröffentlichungen des Landesmuseums für Vorgeschichte in Halle. Heft 29. Berlin.
Silvegren, U. W. 1999. Mynten från Uppåkra. Hårdh, B. (red.). *Fynden i Centrum. Keramik, glas och metall från Uppåkra.* Uppåkrastudier 2. Acta Archaeologica Lundensia series altera in 8° N° 30. Lund.
Skansjö, S., Riddersporre, M. och Reisnert, A. 1989. Huvudgårdarna i källmaterialet. Andersson, H & Anglert, M (red). *Kyrkor, byar och huvudgårdar i Ystadsområdet under Medeltiden.* Lund Studies in Medieval Archaeology 5. Stockholm.
Skibsted Klæsøe, I. 2001. Trefligede spænder fra Uppåkra. Hårdh, B. (red.). *Uppåkra. Centrum och sammanhang.* Uppåkrastudier 3. Acta Archaeologica Lundensia series altera in 8° N° 34. Lund.
Skånska Rekognosceringskartan 1812-1820. Utgiven i 1:30 000 av Lantmäteriverket 1986.
Slomann, W. 1977. Die Übergang zwischen der späten Kaiserzeit und der frühen Völkerwanderungszeit in Norwegen. Martens, I., Myhre, B. & Straume, E (red.). *Hjemlig tradisjon og fremmede innslag i norsk jernalder.* Festskrift til Wencke Slomann. Universitetets Oldsaksamlings Skrifter. Ny rekke. Nr. 6. Oslo.
Snorres Edda. 1983. Översättning och inledning av Björn Collinder. Ungern.
Staecker, J. 1998. Mission och tidig kyrkopolitik.*Kulturen.* Lund.
Staecker, J. 1999a. Das Enkolpion von Uppåkra. Hårdh, B. (red.). *Fynden i Centrum. Keramik, glas och metall från Uppåkra.* Uppåkrastudier 2. Acta Archaeologica Lundensia series altera in 8° N° 30. Lund.
Staecker, J. 1999b. *Rex regum et dominus dominorum. Die wikingerzeitlichen Kreuz- und Kruzifixanhänger als Ausdruck der Mission in Altdänemark und Schweden.* Lund Studies in Medieval Archaeology 23. Stockholm.
Stein, G. J. 1998. Heterogenity, Power, and Political Economy: Some Current Research Issues in the Archaeology of Old World Complex Societies. *Journal of archaeological Research* 6, No 1.
Steineke, M. 2000. Den behornade guden. Björhem, N. (red.). *Föresundsförbindelsen. På väg mot det förflutna.* Malmö.
Stenberger, M. 1936. Gotland och den äldsta järnålderns gravskick. *Fornvännen* 1936. Stockholm.
Stenberger, M. 1964. *Det forntida Sverige.* Tredje upplagan 1979. Lund.
Steuer, H. 1994. The hierarchy of Alamannic settlements in the former limes region of southwestern Germany to AD 500. *Journal of European Archaeology*, volume 2.1. Guildford.
Stilborg, O. 2000. Keramiken på Klörup Aggarp - hantverk- och boplatsstruktur. KFL rapport. 00/09/14. Keramiska forskningslaboratoriet. Lund.

Stilborg, O. 2001. Keramiken i centrum. Keramik som indikator på centralplatsstatus. Larsson, L. (red.). 2001b. *Uppåkra. Centrum i analys och rapport*. Uppåkrastudier 4. Acta Archaeologica Lundensia series altera in 8° N° 36. Lund.
Stjernquist, B. 1951a. A Scanian Grave with a Runeinscribed Brooch. *MLUHM* 1951. Lund.
Stjernquist, B. 1951b. *Vä under järnåldern*. Lund.
Stjernquist, B. 1955. Simris. On Cultural Connections of Scania in the Roman Iron Age. *Acta Archaeologica Lundensia* 4:2. Lund.
Stjernquist, B. 1961. Simris II. Bronze Age Problems in the Light of the Simris Excavation. Acta Archaeologica Lundensia 4:5. Lund.
Stjernquist, B. 1963. Präliminarien zu einer Untersuchung von Opferfunden. *MLUHM* 1962-1963. Lund
Stjernquist, B. 1974. Das Opfermoor in Hassle Bösarp, Schweden. *Acta Archaeologica* XLIV. Köpenhamn.
Stjernquist, B. 1977a. Chronologische Probleme der Völkervanderungszeit in Südschweden. *Archäologische Beiträge zur Chronologie der Völkerwanderungszeit*. Antiquitas Reihe 3:20. Bonn.
Stjernquist, B. 1977b. *Roman objects from the equipment of a Scandinavian warrior of the second century A.D.* Scripta Minora Regiæ Societatis Humaniorum Litterarum Lundensis 1977-78:5. Lund.
Stjernquist, B. 1978. Mountings for Drinking-horns from a Grave found at Simris, Scania. *MLUHM* 1977-78. Lund.
Stjernquist, B. 1983. Ett nytt fynd av guldmynt från Skåne. *ALE* 1983:3. Lund.
Stjernquist, B. 1988a. On the Iron Age Settlement at Östra Torp and the Pattern of Settlement i Skåne during the Iron Age. *MLUHM* 1987-1988. Lund.
Stjernquist, B. 1988b. The Gold Bracteate from Fridhem, Önnestad parish in North-East Skåne. *MLUHM* 1987-1988. Lund.
Stjernquist, B. 1989. Arkeologiskt material som belägg för religion. Tolkningen som problem. Larsson, L. & Wyzsomirska, B. (red.). *Arkeologi och Religion. Rapport från arkeologidagarna 16-18 januari 1989*. Institute of Archaeology University of Lund, Report series 34.
Stjernquist, B. 1993a. *Gårdlösa. An Iron Age Community in its Natural and Social Setting II. The Archaeological Fieldwork, the Features and the Finds*. Acta Regiae Societatis Humaniorum Litterarum Lundensis LXXX. Lund.
Stjernquist, B. 1993b. *Gårdlösa. An Iron Age Community in its Natural and Social Setting III. Chronological, Economic, and Social Analysis*. Acta Regiae Societatis Humaniorum Litterarum Lundensis LXXXI. Lund.
Stjernquist, B. 1994a. Uppåkra, ett bebyggelsecentrum i Skåne under järnåldern. *Fynske Minder* 1994.
Stjernquist, B. 1994b. Amber in Iron Age Finds in Sweden. Analyses and Discussions. I: Stjernquist, B., Beck, C. W. & Bergström, J. Archaeological and Scientific Studies of Amber in the Swedish Iron Age. *Scripta Minora* 1994-1995:1. Lund.
Stjernquist, B. 1996a. Järnåldersgravar på Simris Nr 10, Simris socken. *ALE* 1996:4. Lund.
Stjernquist, B. 1996b. Uppåkra, a Central Place in Skåne during the Iron Age. *Lund Archaeological Review* 1, 1995. Lund.
Stjernquist, B. 1997. *The Röekillorna Spring. Spring-cults in Scandinavian Prehistory*. Acta Regiae Societatis Humaniorum Litterarum Lundensis LXXXII. Lund.
Stjernquist, B. 1999. Glass from Uppåkra: A Preliminary Study of Finds and Problems. Hårdh, B. (red.). *Fynden i Centrum. Keramik, glas och metall från Uppåkra*. Uppåkrastudier 2. Acta Archaeologica Lundensia series altera in 8° N° 30. Lund.
Stjernquist, B. 2001. En förnäm kvinnas grav. Burman, P. (red.). *Österlen. Tidsresa längs Tommarpsån*. Malmö.

Ström, K. 1972. Gravfältet på Möllebacken. *Skånes Hembygdsförbund Årsbok* 1972. Kristiamstad.
Strömberg, M. 1951. Schwertortbänder mit Vogelmotiven aus der Wikingerzeit. *MLUHM* 1951. Lund.
Strömberg, M. 1953. Flachgräberfelder aus der Bronze - und Eisenzeit in Valleberga, Schonen. *MLUHM* 1953. Lund.
Strömberg, M. 1954a.Göingebygdens vikingatid. *Göinge hembygdsförenings årsbok* 1954. Kristianstad.
Strömberg, M. 1954b. Vikingatiden i Villands härad. *Handlingar angående Villands härad* XI. Kristianstad.
Strömberg, M. 1960. Römerzeitliche Brandbestattungen in Schonen. *MLUHM* 1960. Lund.
Strömberg, M. 1961a. *Untersuchungen zur jüngeren Eisenzeit in Schonen. Textband.* Acta Archaeologica Lundensia series in 4° N° 4. Malmö.
Strömberg, M. 1961b. *Untersuchungen zur jüngeren Eisenzeit in Schonen. Katalog und Tafeln,* Acta Archaeologica Lundensia series in 4° N° 4. Malmö.
Strömberg, M. 1963. Järnåldersguld i Skåne. *Från forntid till medeltid.* Lund.
Strömberg, M. 1965.Ein Wikingerzeitlicher Kumtbeschlag von Sinclairsholm in Schonen. *MLUHM* 1964-65. Lund
Strömberg, M. 1968. Ett gravfält från sen järnålder i Råga Hörstad i Skåne. *Antikvariskt arkiv* 35. Lund.
Strömberg, M. 1973. Nya fynd av vendeltidsfibulor i Skåne. *Honos Ella Kivikoski. Finska fornminnesföreningens tidskrift* 75. Helsingfors.
Strömberg, M. 1975a. Romartidsgravar i Valleberga. *ALE* 1975:2. Kristianstad.
Strömberg, M. 1975b. En grupp tidiga järnåldersgravar på Österlen. *ALE* 1975:3. Kristianstad.
Strömberg, M. 1976. Forntid i Sydostskåne. *Föreningen för fornminnes- och hembygdsvård i sydöstra Skåne, småskrifter* 14. Simrishamn.
Strömberg, M. 1978. En kustby i Ystad-före stadens tillkomst. *Ystads fornminnesförenings tidsskrift,* XXVII. Ystad
Strömberg, M. 1982. *Ingelstorp. Zur Siedlungsentwicklung eines südschwdischen Dorfes.* Acta Archaeologica Lundensia series in 4° N° 14. Lund.
Svanberg, F. 1999. *I skuggan av vikingatiden. Om Skåne, Halland, Blekinge och Själland.* University of Lund, Institute of Archaeology, Report Series no 66. Lund.
Svanberg, F. & Söderberg, B. 1999a. Den vikingatida borgen i Borgeby. *Arkeologiska studier kring Borgeby och Löddeköpinge* I. Malmö.
Svensson, M. 2001. Gyllene bronser - en komparativ kontextuell analys av Uppåkras vikingatida förgyllda smycken. Hårdh, B. (red.). *Uppåkra. Centrum och sammanhang.* Acta Archaeologica Lundensia series altera in 8° N° 34. Lund.
Söderberg, B. 1995. Gårdstånga, Boplats- och bebyggelselämningar från stenålder till nyare tid. Arkeologiska för- och slutundersökningar. Skåne, Gårdstånga socken, Gårdstånga 15:1, RAÄ 14. *Riksantikvarieämbetet UV Syd, rapport* 1995:7.
Söderberg, B. 2000. Vikingatidens boplatser i Löddeköpingeområdet. Svanberg, F. & Söderberg, B. *Porten till Skåne. Löddeköpinge under järnålder och medeltid.* RAÄ, Skrifter No. 32, Arkeologiska Studier kring Löddeköpinge och Borgeby 2. Malmö.
Söderberg, B. 2001. Järnålderns Järrestad. Burman, P. (red.). *Österlen. Tidsresa längs Tommarpsån.* Malmö.
Sørensen, S.A. 2000. *Hørup - en sjællandsk værkstedsplads fra romersk jernalder.* Museet Færgegaarden 2000. Holbæk.

Tacitus, C. 1960. *Germania.* Översatt av Arne Önnerfors. Stockholm.

Tegnér, M. 1999. Uppåkra under sen vikingatid. Hårdh, B. (red.). *Fynden i Centrum. Keramik, glas och metall från Uppåkra.* Uppåkrastudier 2. Acta Archaeologica Lundensia series altera in 8° N° 30. Lund.
Tegner, M. (red.). Manus. Redovisning av undersökta boplatser inom Malmöområdet, sammanställda inom ramarna för Uppåkra-projektet.
Tesch, S. 1991. Köpinge and Ystad. Market place in the Viking Age and Early Middle Ages and town in the High Middle Ages. Berglund, B.E. (red). *The cultural landscape during 6000 years in southern Sweden - the Ystad Project.* Ecol. Bull (Copenhagen) 41:139-141.
Tesch, S. 1992a. The long-term development of a settlement region on the costal plain-the Köpinge area. Larsson, L., Callmer, J. & Stjernquist, B. (red.). *The Archaeology of the Cultural Landscape. Field Work and Research in a South Swedish Rural Region.* Acta Archaeologica Lundensia series in 4° N° 19. Stockholm: 161-249.
Tesch, S. 1992b. House, farm and village in the Köpinge area from the Early Neolithic to the Early Middle Ages. Larsson, L., Callmer, J. & Stjernquist, B. (red.). *The Archaeology of the Cultural Landscape. Field Work and Research in a South Swedish Rural Region.* Acta Archaeologica Lundensia series in 4° N° 19. Stockholm: 283-344.
Thomsen, P.O., Blæsild, B., Hardt, N. & Michaelsen, K.K. 1990. Lundeborg-en handelsplads fra jernalderen. *Årbog for Svendborg & Omegns Museum* 1985. Ringe.
Thomsen, P.O. 1991. Lundeborg-en handelsplads gennem 600 år. Fabech, C & Ringtved, J. (red.) *Samfundsorganistion og Regional Variation. Norden i romersk jernalder og folkevandringstid. Beretning fra 1. nordiske jernaldersymposium på Sandbjerg Slot 11 - 15 april 1989. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter* XXVII.
Thrane, H. 1991a. Om Gudmes funktion. En tolkningsskitse. Fabech, C & Ringtved, J. (red.) *Samfundsorganistion og Regional Variation. Norden i romersk jernalder og folkevandringstid. Beretning fra 1. nordiske jernaldersymposium på Sandbjerg Slot 11 - 15 april 1989. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter* XXVII.
Thrane, H. 1991b. Gudmeundersøgelserne. Mortensen, P. & Rasmussen, B.M. (red). Fra stamme til Stat i Danmark, 2. Høvdingesamfund og Kongemagt. *Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter* XXII:2. Viborg.
Thun, E och Anglert, M. 1984. Vä. *Medeltidsstaden, Rapport* 57. Stockholm.
Thurborg (Gaimster), M. 1989. Värde och valuta. Betalningsmedel under järnålder och tidig medeltid. *Medeltidens födelse.* Symposier på Krapperups borg I.
Tornbjerg, S.Å. 1997. Fra gubbernes verden. *Skalk* 1997:3. Højbjerg.
Tornbjerg, S.Å. 1998. Toftegård-en fundrig gård fra sen jernalder og vikingetid. Larsson, L & Hårdh, B. (red.). *Centrala platser, centrala frågor. Samhällsstrukturen under Järnåldern.* Uppåkrastudier 1. Acta Archaeologica Lundensia, Series in 8°, No. 28. Lund.

Ulriksen, J. 1998. *Anløbspladser. Besejling og bebyggelse i Danmark mellem 200 og 1100 e.Kr. En studie at søfartens pladser på baggrund af undersøgelser i Roskilde Fjord.* Roskilde.

Vang Petersen, P. 1991. Nye fund af metalsager fra yngre germansk jernalder. Detektorfund og danefæ fra perioden 1966-1988. Mortensen, P. & Rasmussen, B.M: (red.): *Høvdingesamfund og Kongemagt. Fra Stamme til stat i Danmark,* 2. *Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter* XXII:2. Viborg.
Vifot, B.M. 1932. Några fornsaksformer från den äldsta järnåldern. *Meddelanden från Lunds universitets historiska museum* 1932. Lund.
Vifot, B.M. 1936. Järnåldersboplatsen vid Uppåkra. *Meddelanden från Lunds universitets historiska museum* 1936. Lund.
Vifot, B.M. 1937. Brandgravar från Skånes äldre järnålder. *Från stenålder till rokoko.* Lund.
Viking og Hvidekrist. Norden og Europa 800-1200. 1992. Roesdahl, E. (red.). Köpenhamn.

Watt, M. 1991. Sorte Muld. Høvdingesæde og kultcentrum fra Bornholms yngre jernalder. Mortensen, P. & Rasmussen, B.M: (red.): *Høvdingesamfund og Kongemagt. Fra Stamme til stat i Danmark*, 2. *Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter* XXII:2. Viborg.
Watt, M. 1997. Overfladerecognonscering af jernaldersbopladser. Callmer, J & Rosengren, E (red.): *"...gick Grendel att söka det höga huset..." Arkeologiska källor till aristokratiska miljöer i Skandinavien under yngre järnålder*. Hallands Länsmuseers Skriftserie No 9 / GOTARC C. Arkeologiska skrifter No 17. Halmstad.
Watt, M. 1999. Guldgubber og patricer till guldgubber fra Uppåkra. Hårdh, B. (red.). *Fynden i Centrum. Keramik, glas och metall från Uppåkra*. Uppåkrastudier 2. Acta Archaeologica Lundensia series altera in 8° N° 30. Lund.
Wenskus, R. 1961. Stammesbildung und Verfassung. Köln.
Werner, J. 1980. Der goldene Armring des Frankenkönigs Childerich und die germanischen Handgelenkringe der jüngeren Kaiserzeit. *Frühmittelalterliche Studien. Jahrbuch des Instituts für Frühmittelalterforschung der Universität Münster*, 14. Berlin.
Widgren, M. 1998. Kulturgeografernas bönder och arkeologernas guld-finns det någon väg till en syntes? Larsson, L & Hårdh, B. (red.). *Centrala platser, centrala frågor. Samhällsstrukturen under Järnåldern*. Uppåkrastudier 1. Acta Archaeologica Lundensia, Series in 8°, No. 28. Lund.

Zachrisson, T. 1998. *Gård, gräns, gravfält. Sammanhang kring ädelmetalldepåer och runstenar från vikingatid och tidigmedeltid i Uppland och Gästrikland*. Stockholm Studies in Archaeology 15. Stockholm.

Åberg, N. 1924. *Den nordiska folkvandringstidens kronologi*. Stockholm.
Åberg, N. 1953. *Den historiska relationen mellan senromersk tid och nordisk folkvandringstid*. Stockholm.

Ödman, A. 1998a. Northern Skåne-a resource area for medieval Denmark. Andersson, H., Ersgård, L. & Svensson, E. (red.). *Outland Use in Preindustrial Europe*. Lund.
Ödman, A. 1998b. *Fornborgar i Skåne*. I: Alebo, H. Stenshuvud ett förhistoriskt livs rum. Tomelilla.
Ödman, A. 1998c. Öresundsområdet som medeltida krigsskåde plats. Engström, J. & Frantzen, O.L. (red.). *Øresunds strategiske rolle i et historisk perspektiv*.
Ödman, A. 2000. Kolonisation och järnskatt i norra Skåne med Vittsjö som exempel. Ödman, A. (red.). *Järn. Vittsjökonferensen 1999*. Norra Skånes medeltid 1. University of Lund, Institute of Archaeology, Report Series No. 75. Lund.
Ørsnes, M. 1966. *Form og stil i sydskandinaviens yngre germanske jernalder*. Köpenhamn.
Ørsnes, M. & Ilkjær, J. 1993. Offerfund. Hvass, S. & Storgård, B. (red.): *Da klinger i Muld ... 25 års arkæologi i Danmark*. Köpenhamn.
Östergren, M. 1986. *Silverskatter och boningshus. Skattfyndprojektet 1. En studie av gården Gamnarve i Hall sn, Gotland*. Rapport. RAGU 1986:1. Visby.

Muntliga uppgifter:

Eva Andersson
Kent Andersson
Tony Björk, Regionmuseet
Johan Callmer
Hampus Cinthio
Mogens Bo Henriksen
Jørgen Ilkjær
Lars Jørgensen
Ulla Lund Hansen,
Björn Magnusson Staaf
Ulf Näsman
Mats Riddersporre
Ulla Silvegren
Heiko Steuer
Märta Strömberg
Håkan Svensson
Bengt Söderberg
Margrethe Watt

Förkortningar:

ATA – Antikvarisk Topografiska Arkivet, Stockholm
LUHM – Lunds Universitets Historiska Museum
MLUHM – Meddelanden från Lunds Universitets Historiska Museum
MM – Malmö Museer
RAÄ – Riksantikvarieämbetet, Stockholm
RAÄ UV Syd – Riksantikvarieämbetet UV Syd, Lund
SHM – Statens Historiska Museer, Stockholm
U - Lunds Universitets Historiska Museum, inv. nr. 31.000

Västra Skåne
1. N.Nöbbelöv
2. Brågarp
3. Knästorp
4. Stora Råby
5. Igelösa
6. V.Hoby
1. Lockarp
2. Oxie
3. Glostorp
4. V.Skrävlinge
5. Görslöv
6. Tottarp
1. Trelleborg
2. V. Tommarp
3. V. Vemmerlöv
4. Kyrkoköpinge
5. Dalköpinge
6. St.Slågarp

Östra Skåne
KB 95
REV JAN 1999

Tabell 1. Boplaster som beskrivs i texten och boplatser med enstaka fynd av prestigekaraktär.

Boplaster som beskrivs i texten (del. II)

Socken	Äga	Undersökning	Typ av lämning	Datering
Uppåkra	Stora Uppåkra, Lilla Uppåkra	Grävning, metalldetektor	Boplats	KT-MT
Fjälkinge	Fjälkinge	Grävning, metalldetektor	Boplats	KT-MT
Västra Alstad	Klörup Aggarp	Grävning	Boplats	RT
Vä	Vä	Grävning, metalldetektor	Boplats	RT-MT
Ravlunda-omr.	Ravlunda, Skepparp	Grävning, metalldetektor	Boplats	RT-MT
Järrestad	Järrestad	Grävning	Boplats	YG, VT
Dagstorp	Dagstorp	Grävning	Boplats	YG
Stora Köpinge	Stora Köpinge, Lilla Köpinge	Grävning	Boplats	YG, VT, TMT
Ystad	Kv. Tankbåten	Grävning	Boplats	YR-TMT
Trelleborg	Trelleborg	Grävning	Boplats	YG, VT
Västra Karaby	Västra Karaby	Grävning	Boplats	YG
Östra Torp, Lilla Isie	Östra Torp, Lilla Isie	Grävning	Boplats	YG
Åhus	Åhus	Grävning	Boplats	700-tal
Åhus	Åhus	Grävning	Boplats	800-tal
Löddeköpinge	Löddeköpinge	Grävning	Boplats	VT, MT
Gårdstånga	Gårdstånga	Grävning	Boplats	VT, MT
Borgeby	Borgeby	Grävning	Boplats, borg	VT, MT

Boplatser med enstaka speciella fynd

Socken	Äga	Fynd	Fyndomst.	Dat.	Källa
Bunkeflo	Hyllievång	La Tene-fibula	Grävfynd	KJ	Magnusson Staaf, muntl.
Västra Skrävlinge	Valdemarsro	Lansspets, horn	Grävfynd	KJ	Nicklasson 1997
Södra Sallerup	Kvarnby	Lansspets, horn	Grävfynd	KJ	Magnusson Staaf 2000
Bunkeflo	Svågertorp	Lansspets, horn	Grävfynd	KJ	Magnusson Staaf, muntl.
Burlöv	Elansbjer	Lansspets, horn	Grävfynd	KJ	Nicklasson 1997
Bunkeflo	Vintrieleden	(1)	Samlat fynd	KJ	Magnusson Staaf, muntl.
Åhus	Horna	Mynt, svärdskidebeslag	(2)	YG; VT	Strömberg 1961a och b
Gualöv	Skräbemölla	Remkorsningsbeslag	Grävfynd	VT	Strömberg 1961a och b
Kiaby	Kiaby 27:2	Del av betsel	Grävfynd	VT	Björk 1993
Hardeberga	Kroneborg	Terra Sigillata	Grävfynd	RJ	Bunte 1960
Vitaby	Hjälmaröd 9:30	Remtunga	Grävfynd	VT	Strömberg 1961a och b
Torekov	Hallands Väderö	Sölja, beslag	Grävfynd	RT-MT	Callmer 2001a

1. I fyndet ingår kortsvärd, hästbetsel, krumknivar, K-fibulor (järn), lansspets, beslag, valben, ett hästskelett, knivar, m.m.
2. Grävfynd och metalldetektorfynd

Tabell. 2. Gravfält med resta stenar och skeppsättningar (enl. RAÄ fornminnesregistret)

Säkra
Bonderup RAÄ 6
Björnekulla RAÄ 11
Degeberga RAÄ 13
Emmislöv RAÄ 1, 2
Everöd RAÄ 13
Finja RAÄ 17
Finja (Linneaus 1751, "flisor" vid Mölleryd vång)
Fulltofta RAÄ 2
Fulltofta RAÄ 20, 21
Färlöv RAÄ 1, 2, 4, 7
Färlöv RAÄ 29, 30
Gryt RAÄ 8
Gråmanstorp RAÄ 43
Hassle-Bösarp LUHM:s arkiv
Häglinge RAÄ 1
Hässleholm RAÄ 2
Hässlunda RAÄ 2, 3
Hästveda RAÄ 11
Hörja RAÄ 13
Ivetofta RAÄ 32, 33
Maglehem RAÄ 21, 31
Norra Mellby RAÄ 1 (Vätteryd)
Norra Mellby RAÄ 13 (Ljungarum)
Nävlinge RAÄ 1
Ravlunda RAÄ 42, 43, 44, 45, 46, 48
Smedstorp RAÄ
Stehag RAÄ 16, 17, 18
Stoby RAÄ 39
Södra Rörum RAÄ 1
Valleberga (Ale stenar) RAÄ 20
Vankiva RAÄ 17 (Mala stenar)
Vinslöv RAÄ 25 (Stainabjer)
Vinslöv (Linneaus 1751, "uppreste flisor" vid Lummarps by)
Vitaby RAÄ 4
Vä RAÄ 13
Össjö RAÄ 16
Östra Sönnarslöv RAÄ 17, 18, 19

Mindre säkra
Brönnestad RAÄ 2
Farstorp (uppgift ATA 1959)
Gärds Köpinge (Ugerup) RAÄ
Hov RAÄ 42
Höör RAÄ 16
Norra Åkarp RAÄ 2
Norra Åkarp RAÄ 21
Stoby RAÄ 23
Stoby RAÄ 36
Stora Köpinge RAÄ
Södra Åsum RAÄ 6
Träne RAÄ 112
Åhus (Ripa sandar) RAÄ
Östra Hoby RAÄ 17, 22, SK REK
Östra Nöbbelöv (Brantevik) RAÄ 19
Östra Ingelstad RAÄ 5, SK REK
Östra Sönnarslöv RAÄ 5

Tabell 3. Skånska vapengravar

Socken	Äga	Datering	AOT	Källa
Nosaby	Nosaby 14	KT III	2	Nicklasson 1997
Maglarp	Albäcksbacken, grav 6	B (1)	1	Nicklasson 1997
Valleberga	Valleberga 5:2	B1	2	Nicklasson 1997
Simris	Simris 2:3, grav 1	B2	3	Stjernquist 1955; Nicklasson 1997
Skivarp	Öremölla	B2	>8	Nicklasson 1997
Simris	Simris 1:2 (1972:2)	B2b	11	Stjernquist 1955; Nicklasson 1997
Maglarp	Albäcksbacken, grav 12	B	1	Nicklasson 1997
Maglarp	Albäcksbacken, grav 16	B	3	Nicklasson 1997
Ravlunda	Ravlunda 8:3	B	1	Håkan Svensson, Ravlunda (priv.)
Västra Tommarp	Västra Tommarp 2	B	2	Stjernquist 1955
Simris	Simris 10	C1	1	Stjernquist 1996
Färlöv	Färlöv	C1b	10	Björk 1998
Simris	Simris 2:3, grav 41	C1b	13	Stjernquist 1955; Nicklasson 1997
Simris	Simris 2:3, grav 88	C1b	6	Stjernquist 1955; Nicklasson 1997
Västra Nöbbelöv	Omgivningarna	C1b	2	Nicklasson 1997
Hammenhög	Hammenhög 35	C1b-C2	5	Nicklasson 1997
Ravlunda	Klammersbäck	C1b-C2	1	Nicklasson 1997
Simris	Simris 2:3, grav 45	C1b-C2	5	Stjernquist 1955; Nicklasson 1997
Simris	Simris 2:3, grav 54	C1b-C2	17	Stjernquist 1955; Nicklasson 1997
Smedstorp	Smedstorp 33:34	C2-C3	2	Nicklasson 1997
Trollenäs	Gullarp 5	C2	2	Nicklasson 1997
Grönby	Hönsinge 8	C	1	Nicklasson 1997
Norra Mellby	Vätteryd, anl 127	ÄG	2	Strömberg 1961a
Vallkärra	Fredentorp	ÄG	1	Strömberg 1961a
Smedstorp	Gårdlösa 3, grav 64 A	550-700	3	Stjernquist; 1993a; 1993b
Emmislöv	Västraby 12	600-tal	2	Strömberg 1961a
Norra Mellby	Vätteryd, anl. 20	600-tal	9	Strömberg 1961a
Smedstorp	Gårdlösa 2, grav 82, skelett	600-tal (1)	5	Stjernquist; 1993a; 1993b
Träne	Venestad	600-tal	3	Strömberg 1961a
Vitaby	Torup	600-tal	1	Strömberg 1961a
Lackalänga	Lackalänga 10	700-tal	>10	Strömberg 1961a
Lilla Isie	Böste	700-800-tal	2	Strömberg 1961a
Lund	Källby	Sl. YG	>7	Strömberg 1961a
Mölleberga	Önsvala	Sl. YG - b. VT	5	Strömberg 1961a
Burlöv	Arlöv	800-950	5	Strömberg 1961a
Tranås	Tranås 23:14	800-tal	2	Strömberg 1961a
Bolshög	Gnalöv	900-tal	1	Strömberg 1961a
Bösarp	Bösarp 1	900-tal – b. 1000-tal	1	Strömberg 1961a
Södra Åsum	Södra Åsun 22	900-tal	1	Strömberg 1961a
Oppmanna	Söndraby 7	900-tal	2	Strömberg 1961a
Kvistofta	Rya	900-tal	1	Strömberg 1961a
Lockarp	Ljungbacka, grav 18	B. 900-tal	7	Samuelsson 1998
Riseberga	Skräddareheden	900-tal	5	Strömberg 1961a
Lockarp	Ljungbacka, grav 23	Sl. 900-tal	4	Samuelsson 1998
Fuglie	Tofta	VT	2	Strömberg 1961a
Norrvidinge	Grav 14:65	VT	2	LUHM 80545
Norrvidinge	Grav 10:67	VT	5	LUHM 80545
Bjäresjö	Östra gravfältet	VT	4	Strömberg 1961a

1. Stjernquist daterar denna grav till vikingatid, men svärdet överensstämmer väl med de exemplar som finns från bl.a. kontinenten och Bornholm från 600-tal (jfr Jørgensen 1990). VT: vikingatid.

Tabell 4. Gravar med import från Skåne

Socken	Äga	Datering	AOT	Källa
Östra Vemmerlöv	Vemmerlövstorp	B1b	6	Lund Hansen 1987
Simris	Simris 1:2, grav 1972:2	B2	11	Stjernquist 1977b
Skivarp	Öremölla	B2	> 8	Lund Hansen 1987
Stora Köpinge	Piledal	B2	3	Lund Hansen 1987
Stora Hammar	Hammarsnäs, grav 89	T.p.q. 138-161	1	Hansen 1936
Färlöv	Färlöv	C1b	10	Björk 1998
Simris	Simris 2:3, grav 41	C1b	13	Stjernquist 1955
Hammenhög	Roeshög	C1b-C2	6	Lund Hansen 1987
Strövelstorp	Kv. Bandyklubban, Skridskon	C1-C2	4	Ericson Borggren 1996
Västra Alstad	Västra Alstad	C1-C2	4	Lund Hansen 1987
Borrby	Borrby	C2-C3	1	Lund Hansen 1987
Järrestad	Järrestad	C3	6	Söderberg, muntl.
Östra Vemmenhög	Tofthög	C3	2	Lund Hansen 1987
Oxie	Kristineberg, grav 4	C3-D1	7	Stjernquist 1994b
Mölleberga	Önsvala 5:1, grav 1	Ca. 400	6 ?	Larsson 1982
Norra Mellby	Vätteryd, fyrsidig stensättning	Ca. 800	17	Strömberg 1961a; 1961b
Ingelstorp	Ingelstorp 31:6, grav 35 (F1)	T.p.q. 918/919	<4	Strömberg 1982
Ingelstorp	Ingelstorp 36:1 grav 22 (F1)	JÅ	3	Strömberg 1982
Ingelstorp	Ingelstorp 10:57, grav 68 (F3)	JÅ	3	Strömberg 1982
Ingelstorp	Ingelstorp 10:57, grav 71 (F3)	JÅ	2	Strömberg 1982

Tabell 5. Skånska gravar med ädelmetall

Socken	Äga	Datering	AOT	Källa
Östra Vemmerlöv	Vemmerlövstorp	B1b	6	Andersson 1993b
Bunkeflo	Fjärdingslöv	B1b-C2	1	Rudin & Brink 2000
Smedstorp	Gårdlösa 54, grav 101	B1-B2	2	Stjernquist 1993b
Ivetofta	Åby	B2	5	Söderberg, muntl.
Stora Köpinge	Piledal	B2	3	Andersson 1993b
Stora Hammar	Hammarsnäs, grav 89	T.p.q. 138-161	1	Hansen 1936
Löderup	Hagestad 8	B-C	2	Andersson 1993b
Bösarp	Lilla Markie 6	C1b	4	Stjernquist 1955
Simris	Simris 2:3, grav 19	C1b	7	Stjernquist 1955
Simris	Simris 2:3, grav 47	C1b	11	Stjernquist 1955
Simris	Simris 2:3, grav 88	C1b	6	Stjernquist 1955
Simris	Simris 2:3, grav 100	C1b	4	Stjernquist 1955
Smedstorp	Gårdlösa 3, grav 4	C1b	4	Stjernquist 1993a; 1993b
Stora Hammar	Hammarsnäs, grav 95	C1b	5	Andersson 1993b
Tottarp	Djurslöv 4	C1b	4	Stjernquist 1955
Vellinge	Vellinge 17, SHM 13847b	C1b	5	Stjernquist 1955
Östra Hoby	Vallen, Skillinge	C1b	6	Stjernquist 1955
Övraby	Övraby 7	C1b	1	Stjernquist 1955
Hammenhög	Roeshög	C1b-C2	5	Nicklasson 1997
Simris	Simris 2:3, grav 54	C1b-C2	17	Stjernquist 1955
Västra Alstad	Västra Alstad	C1b-C2	4	Andersson 1993b
Bodarp	Bodarp 4	C2	6	Andersson 1993b
Lund	Källby, grav 1	C	2	Stjernquist 1955
Grönby	Hönsinge	C ?	2	LKM 23488
Simris	Simris 2:3, grav 25	C ?	4	Stjernquist 1955
Trollenäs	Gullarp 5	C ? (1)	3	Andersson 1993b
Vellinge	Vellinge 17, SHM 22017:3	C ? (2)	3	Andersson 1993b
Smedstorp	Gårdlösa 3, grav 2	Ca. 300	8	Stjernquist 1993a; 1993b
Järrestad	Järrestad	C3	6	Söderberg, muntl.
Bjäresjö	Ruuthsbo, västra gravfältet	ÄG	9	Strömberg 1961a; 1961b
Mölleberga	Önsvala 5:1, grav 18	ÄG	15	Larsson 1982
Norra Mellby	Vätteryd, Fyrsidig stensättning	Ca. 800	17	Strömberg 1961a; 1961b
Ingelstorp	Ingelstorp 31:6, grav 35 (F1)	T.p.q. 918/919	>4	Strömberg 1982
Bjäresjö	Ruuthsbo, Gustafsfält	900-tal	6	Strömberg 1961a; 1961b
Fjälkinge	Fjälkinge 35:60 m.fl., grav 350	900-tal	13	Helgesson 1996
Fjälkestad	Balsgård 1:1, anl. 1	VT	3	Carlie 1992b
Mölleberga	Önsvala 5:1, grav 24	VT/TMT	4	Larsson 1982
Mölleberga	Önsvala 5:1, grav 26	VT/TMT	4	Larsson 1982
Norra Mellby	Vätteryd, sten I	Y JÅ	-	Strömberg 1961a; 1961b

1. Graven påträffad invid vapengrav från C2 (Strömberg 1955:173; Nicklasson 1997:252).
2. Graven påträffad på gravfält med gravar från framförallt yngre romartid. 3. Datering efter Andersson 1993b

Tabell 6. Skånska gravar med smycken

Socken	Äga	Datering	AOT	Källa
Åhus	Transval	KJ III	1 (1)	Callmer, muntl.
Bjäresjö	Ruuthsbo, västra gravfältet, grav 5	B1	4 (1)	Vifot 1937
Västra Tommarp	Västra Tommarp 2	B1	2 (2)	Stjernquist 1955
Östra Vemmerlöv	Vemmerlövstorp	B1b	5 (1)	Stjernquist 1955
Valleberga	Valleberga 5:2, grav 3	B1-2	2 (1)	Strömberg 1975b
Ingelstorp	Ingelstorp 32:8, grav 31(F4)	B2	3 (1)	Strömberg 1982
Ivetofta	Åby	B2	5 (2)	Söderberg, muntl.
Nosaby	Möllebacken	B2	2 (3)	Ström 1972
Stora Herrestad	Stora Herrestad	B2	2 (2)	Stjernquist 1955
Valleberga	Valleberga 5:2, grav 9	B2	2 (1)	Strömberg 1975b
Vellinge	Vellinge 17, SHM 12820:II	B2	7 (2)	Stjernquist 1955
Västra Skrävlinge	Hindby	B2	2 (2)	Stjernquist 1955
Gråmanstorp	Bjersgård	C1a	7 (1)	Strömberg 1960
Ingelstorp	Ingelstorp 31:6, grav 62 (F1)	C1a ?	2 (1)	Strömberg 1982
Simris	Simris 2:3, grav 22	C1a	2 (1)	Stjernquist 1955
Simris	Simris 2, grav 1972:1	C1a	3 (1)	Stjernquist 1978
Övraby	Övraby 16	C1a	3 (1)	Stjernquist 1955
Balkåkra	Balkäkra 11	C1b	7 (3)	Stjernquist 1955
Bösarp	Lilla Markie 6	C1b	4 (4)	Stjernquist 1955
Lilla Bedinge	Lilla Bedinge 31	C1b	2 (1)	Stjernquist 1955
Simris	Simris 2:3, grav 19	C1b	8 (4)	Stjernquist 1955
Simris	Simris 2:3, grav 47	C1b	11 (4)	Stjernquist 1955
Simris	Simris 2:3, grav 84	C1b	2 (2)	Stjernquist 1955
Simris	Simris 2:3, grav 88	C1b	6 (1)	Stjernquist 1955
Smedstorp	Gårdlösa 3, grav 4	C1b	4 (1)	Stjernquist 1993a; 1993b
Stora Hammar	Hammarsnäs, grav 95	C1b	5 ()	Andersson 1993b
Tottarp	Djurslöv 4	C1b	4 (3)	Stjernquist 1955
Uppåkra	Uppåkra 9:1, fornl. 22, anl. 12	C1b	4 (1)	Nagmér 1988
Valleberga	Stockholmsgården, grav 2	C1b	2 (2)	Strömberg 1975a
Vellinge	Vellinge 17, SHM 13847b	C1b	5 (2)	Stjernquist 1955
Östra Hoby	Vallen, Skillinge	C1b	6 (4)	Stjernquist 1955
Övraby	Övraby 7	C1b	1 (1)	Stjernquist 1955
Strövelstorp	Kv. Bandyklubban, Skridskon	C1-C2	4 (2)	Ericson-Borggren 1996
Simris	Simris 2:3, grav 46	C1b-C2	7 (2)	Stjernquist 1955
Simris	Simris 2:3, grav 100	C1b-C2	4 (2)	Stjernquist 1955
Smedstorp	Gårdlösa 3, grav 3	C1b-C2	3 (1)	Stjernquist 1993a; 1993b
Bodarp	Bodarp, SHM 8327A	C	6 (2)	Stjernquist 1955
Maglarp	Albäcksbacken, grav 11	C	3 (3)	Hansen 1945
Simris	Simris 2:3, grav 25	C	4 (1)	Stjernquist 1955
Maglarp	Strandvägen, grav 8	200-tal	1 (1)	Hansen 1945
Stora Hammar	Hammarsnäs, grav 136	200-tal	1 (1)	Hansen 1936
Valleberga	Valleberga 24, grav 1	200-tal	5 (3)	Strömberg 1953
Smedstorp	Gårdlösa 3, grav 2	Ca. 300	8 (4)	Stjernquist 1993a; 1993b
Vä	Mansdala 2:7	Ca. 300	1 (1)	Strömberg 1960
Simris	Simris 2:3, grav 77	B. 300-tal	5 (2)	Stjernquist 1955
Järrestad	Järrestad	C3	6 (6)	Söderberg, muntl.
Lund	Källby, grav VI	C3 ?	3 (1)	Stjernquist 1955
Tottarp	Kabbarp	C3	3 (1)	Stjernquist 1994b
Östra Vemmenhög	Dybäck 5	C3	7 (5)	Stjernquist 1955
Stora Hammar	Hammarsnäs, grav 126	Sl. 300-talet	2 ()	Hansen 1936
Oxie	Kristineberg, grav 4	C3-D1	7 (4)	Stjernquist 1994b
Oxie	Kristineberg, grav 5	C3-D1	6 (2)	Stjernquist 1994b
Smedstorp	Gårdlösa 3, grav 72	C3-D1	10 (2)	Stjernquist 1993a; 1993b
Smedstorp	Gårdlösa 3, grav 18	C3-D1	8 (2)	Stjernquist 1993a; 1993b
Smedstorp	Gårdlösa 3, grav 36	C3-D1	5+9 (2)	Stjernquist 1993a; 1993b
Smedstorp	Gårdlösa 71, grav 84	C3-D1	3 (1)	Stjernquist 1993a; 1993b
Smedstorp	Gårdlösa 71, grav 86	C3-D1	4 (1)	Stjernquist 1993a; 1993b
Smedstorp	Gårdlösa 71, grav 88	C3-D1	4 (1)	Stjernquist 1993a; 1993b

Skånska gravar med smycken (forts.)

Socken	Äga	Datering	AOT	Källa
Stävie	Stävie 4:1, anl. 5	C3-D1	3 (1)	Nagmér 1979
Mölleberga	Önsvala 5, grav 3	Ca. 400	2 (1)	Larsson 1982
Mölleberga	Önsvala 5, grav 14	Ca. 400	4 (1)	Larsson 1982
Stora Hammar	Hammarsnäs, grav 35-36	B. 400-talet	9 ()	Hansen 1936
Bjäresjö	Ruuthsbo, västra gravfältet	ÄG	9 (1)	Strömberg 1961a; 1961b
Maglarp	Albäcksbacken, grav Althin 1947	ÄG	6 (1)	Strömberg 1961a; 1961b
Rinkaby	Rinkaby 13 och 26, grav I	ÄG	6 (2)	Strömberg 1961a; 1961b
Smedstorp	Gårdlösa 3, grav 37	ÄG	4 (1)	Stjernquist 1993a; 1993b
Mölleberga	Önsvala 5, grav 18	550-600	15 (4)	Larsson 1982
Mölleberga	Önsvala 5, grav 19	550-600	2 (3)	Larsson 1982
Norra Mellby	Vätteryd, skeppsättning I	ÄG-VT	-	Strömberg 1961a; 1961b
Husie	Husie 12	YG, fas 1	5 (2)	Strömberg 1961a; 1961b
Ingelstorp	Ingelstorp 10:57, grav 70 (F3)	YG, fas 1	3 (1)	Strömberg 1982
Löderup	Hagestad 19:3	YG, fas 1	1 (1)	Strömberg 1973
Mölleberga	Önsvala 5, grav 2	YG, fas 1	4 (3)	Larsson 1982
Valleberga	Hagestad 19:3	YG, fas 1	1? (1?)	Strömberg 1973
Bodarp	Bodarp	YG, fas 2	3 (1)	Strömberg 1961a; 1961b
Bodarp	Bodarp 9	YG, fas 2	5 (1)	Strömberg 1961a; 1961b
Grråmanstorp	Bjärsgård, domarring	YG, fas 2	12 (2)	Strömberg 1961a; 1961b
Ingelstorp	Ingelstorp 31:6, grav 63 (F1)	YG, fas 2	3 (1)	Strömberg 1982
Löderup	Hagestad 19:3	YG, fas 2	(1)1	Strömberg 1973
Löderup	Hagestad 19:3	YG, fas 2	1 (1)	Strömberg 1973
Löderup	Hagestad 19:3	YG, fas 2	1 (1)	Strömberg 1973
Mölleberga	Önsvala 5, grav 11	YG, fas 2	5 (3)	Larsson 1982
Norra Mellby	Vätteryd, anl. 123	YG, fas 2	>6 ? (1)	Strömberg 1961a; 1961b
Smedstorp	Gårdlösa 2, grav 56	YG, fas 2	3 (1)	Stjernquist 1993a; 1993b
Smedstorp	Gårdlösa 2, grav 60	YG, fas 2	5 (1)	Stjernquist 1993a; 1993b
Smedstorp	Gårdlösa 2, grav 76	YG, fas 2	3 (1)	Stjernquist 1993a; 1993b
Smedstorp	Gårdlösa 2, grav 81	YG, fas 2	3 (1?)	Stjernquist 1993a; 1993b
Smedstorp	Gårdlösa 2, grav 105	YG, fas 2	1 (1)	Stjernquist 1993a; 1993b
Smedstorp	Gårdlösa 3, grav 9	YG, fas 2	2 (1)	Stjernquist 1993a; 1993b
Smedstorp	Gårdlösa 3, grav 62	YG, fas 2	2 (1)	Stjernquist 1993a; 1993b
Smedstorp	Gårdlösa 3, grav 67:26	YG, fas 2	3 (1)	Stjernquist 1993a; 1993b
Smedstorp	Gårdlösa 54, grav 107	YG, fas 2	2 (1)	Stjernquist 1993a; 1993b
Stehag	Björkeröd	YG, fas 2	2 (2)	Strömberg 1961a; 1961b
Stora Köpinge	Stora Köpinge 28	YG, fas 2	2 (1)	Strömberg 1961a; 1961b
Trelleborg	Stg. 2713	YG, fas 2	? (1)	Strömberg 1961a; 1961b
Valleberga	Hagestad 19:3	YG, fas 2	1? (1?)	Strömberg 1973
Valleberga	Hagestad 19:3	YG, fas 2	1? (1?)	Strömberg 1973
Valleberga	Hagestad 19:3	YG, fas 2	1? (1?)	Strömberg 1973
Valleberga	Valleberga 33	YG; fas 2	1? (1?)	Strömberg 1973
Östra Nöbbelöv	Gislöv 23	YG, fas 2	3 (1)	Strömberg 1961a; 1961b
Norra Mellby	Vätteryd, anl. 138	YG, fas 3	3 (1)	Strömberg 1961a; 1961b
Ravlunda	Ravlunda 29:17	YG, fas 3	1? (1?)	Strömberg 1961a; 1961b
Smedstorp	Gårdlösa 2, grav 67:40	YG, fas 3	2 (1)	Stjernquist 1993a; 1993b
Vitaby	Torup, skeppsättning	YG, fas 3	? (1)	Strömberg 1961a; 1961b
Norra Mellby	Vätteryd, fyrsidig stensättning	Ca. 800	17 (4?)	Strömberg 1961a; 1961b
Asmundtorp	Råga Hörstad 2:3, grav 19	800-tal	3 (1)	Strömberg 1968
Asmundtorp	Råga Hörstad 2:3, grav 24	800-tal	5 (1)	Strömberg 1968
Emmislöv	Västraby 12	800-tal	2 (2)	Strömberg 1961a; 1961b
Husie	Virentofta 87 och 89, grav 2	800-tal	3 (2)	Strömberg 1961a; 1961b
Husie	Virentofta 87 och 89, grav 10	800-tal	1 (1)	Strömberg 1961a; 1961b
Ingelstorp	Ingelstorp 31:6, grav 34 (F1)	800-tal	1 (1)	Strömberg 1982
Ingelstorp	Ingelstorp 10:57, grav 77 (F3)	800-tal	1 (1)	Strömberg 1982
Kyrkoköpinge	Kyrkoköpinge	800-tal	1 (1)	Strömberg 1961a; 1961b
Norra Mellby	Vätteryd, sten I	800-tal	? (?)	Strömberg 1961a; 1961b
Smedstorp	Gårdlösa 71, grav 98	800-tal	3 (1)	Stjernquist 1993a; 1993b
Östra Nöbbelöv	Gislöv 3	800-tal	1 (1)	Strömberg 1961a; 1961b

Skånska gravar med smycken (forts.)

Socken	Äga	Datering	AOT	Källa
Östra Broby	Radiumkällan	Sl. 800/b. 900-tal	1 (1)	Strömberg 1961a; 1961b
Asmundtorp	Råga Hörstad 1	900-tal	1 (1)	Strömberg 1961a; 1961b
Bjäresjö	Gustafsfält, Ruuthsbo	900-tal	1 (1)	Strömberg 1961a; 1961b
Bjäresjö	Gustafsfält, Ruuthsbo	900-tal	6	Strömberg 1961a; 1961b
Fjälkinge	Fjälkinge 35:60 m.fl., anl. 150	900-tal	4 (3)	Helgesson 1996
Fjälkinge	Fjälkinge 35:60 m.fl., anl. 587	900-tal	3 (1)	Helgesson 1996
Fuglie	Fuglie	900-tal	1 (1)	Strömberg 1961a; 1961b
Husie	Virentofta 87 och 89, grav 8	900-tal	11 (2)	Strömberg 1961a; 1961b
Löderup	Hagestad	900-tal	2 (1)	Strömberg 1961a; 1961b
Oppmanna	Söndraby 7	900-tal	2 (1)	Strömberg 1961a; 1961b
Smedstorp	Gårdlösa 2, grav 82, kremering	900-tal	3 (1)	Stjernquist 1993a; 1993b
Smedstorp	Gårdlösa 71, grav 100	900-tal	5 (1)	Stjernquist 1993a; 1993b
Stävie	Stävie 4:1, anl. 20	900-tal	2 (1)	Nagmér 1979
Mölleberga	Önsvala 5, grav 24	1000-1050	4 (1)	Larsson 1982

Tabell 7. Fynd från keltisk järnålder

Socken	Äga	Typ	Typ av fynd	Fyndkontext	Källa
Vä (1)	Örmatofta 2	Armring, 2 st	Samlat fynd	Mossfynd	Vifot 1932
Smedstorp	-	Armring	Enstaka fynd	Mossfynd	Vifot 1932
Skepparslöv	Öllsjö 11	Armring	Enstaka fynd	Okänd (2)	Vifot 1932
Hököpinge	Hököpinge 23	Armring	Enstaka fynd	Plöjd åker (2)	Vifot 1932
Hammarlöv	Tingshög	Armring	Enstaka fynd	Okänd (2)	Vifot 1932
Skurup	Bernhardsro	Armring	Enstaka fynd	Okänd	Vifot 1932
Norra Mellby	Vetteryd	Halsring	Enstaka fynd	Okänd	Moberg 1954, not 118
Brågarp	Gulläkra mosse (3)	Halsring	Enstaka fynd	Mossfynd	Moberg 1954, not 119
Stora Herrestad	Fredriksberg	Halsring	Enstaka fynd	Våtmark	Moberg 1954, not 115
Bollerup (4)	Västratorp (4)	Halsring	Enstaka fynd		Moberg 1954, not 118
Skurup	Hylteberga	Ljunitsspänne	Enstaka fynd	Okänd	Vifot 1932
Norra Mellby	Lunnahöja	Ljunitsspänne	Enstaka fynd	Grav?	Vifot 1932
Vä (1)	Örmatofta 2	Ljunitsspänne	Samlat fynd	Mossfynd	Vifot 1932
Västra Sönnarslöv	V. Sönnarslöv 8	Ljunitsspänne	Enstaka fynd	Okänd	Vifot 1932
Asmundtorp	Norra Möinge	Statyett, brons	Enstaka fynd	Mossfynd	Arne 1909:183
Bunkeflo	Hyllievång	La Tene-fibula (7)	Boplats	Brunn	Magnusson Staaf, muntl.
Bunkeflo	Vintrieleden	(5) (7)	Boplats	Lertäktsgropar	Magnusson Staaf, muntl.
Bunkeflo	Svågertorp	Lansspets, horn	Boplats	Brunn	Magnusson Staaf, muntl.
Södra Sallerup	Kvarnby	Lansspets, horn	Boplats	Brunn	Magnusson Staaf 2000
Västra Skrävlinge	Valdemarsro	Lansspets, horn	Boplats	Brunn	Nicklasson 1997:246
Burlöv	Elansbjär	Lansspets, horn	Boplats	Brunn	Nicklasson 1997:246
Gärdslöv	Näsbyholmssjön	Lansspets, horn	Enstaka fynd	Utdikad sjö	Nicklasson 1997:246
Hörby	Osbyholm	Lansspets, horn	Enstaka fynd	Okänd	Nicklasson 1997:246
Östra Sallerup	Tormastorps mosse	Lansspets, horn	Enstaka fynd	Mossfynd	Nicklasson 1997:252
Burlöv		Vädurshuvud (6)	Grävfynd	Boplats	Steinecke 2000

1. Funna tillsammans.
2. Vifot uppger att dessa ringar har brun eller svartbrun patina vilket skulle indikera att de legat i mossjord (Vifot 1932:32).
3. Gulläkra mosse har varit offerplats under bronsålder och fram till början av yngre järnålder (jfr Stjernquist 1996:107 ff).
4. Moberg anger Västra Torp sn som fyndställe. Det finns ingen socken med det namnet i Skåne. Däremot finns Västratorp by i Bollerup sn och Västra Torp by i Lilla Isie sn. Med tanke på att SHM 2109 är Arvid Kuncks samling som mestadels är insamlad i närheten av Tosterup synes Bollerup vara den mest troliga fyndsocknen.
5. Kortsvärd, hästbetsel, krumknivar (2 st.), K-fibulor (2 st., järn), lansspets, valben, hästskelett, järnknivar och div. andra järnföremål.
6. Skulpturerat av i lera och bränt
7. Dateringen är keltisk järnålder III

Tabell 8. Denarer från Skåne

Socken	Äga	Antal	Äldsta/yngsta mynt	Fyndkontext	Källa
Borrby	Flatebjer	1	Antoninus Pius	Enstaka fynd	Lind 1981
Brunnby	Brunnby	3	Trajanus- Gordianus (1)	Samlat fynd	Lind 1981
Fjälkinge	Fjälkinge 6:1	1	Domitianus (2)	Enstaka fynd	Helgesson 1997
Hyby	Vinninge	1	Antoninus Pius	Enstaka fynd	Lind 1981
Lund	Invid staden	1	Marcus Aurelius	Enstaka fynd	Lind 1981
Löderup	Hagestadborg	Ca. 600	Nero- Septimius Sev.	Samlat fynd	Lind 1981
Mellan-Grevie	Bolmers högar	1	Efter 210 f.Kr.	Enstaka fynd	LUHM, mynt 23588
Nosaby	Nosaby	1	100-tal (3)	Enstaka fynd	LUHM, oreg.
Ravlunda	Klammersbäck	1	100-tal (3)	Enstaka fynd	LUHM, oreg.
Ravlunda	Ravlunda	Minst 7	Hadrianus- Claudius Alb.	Samlat fynd	Lind 1981
Stora Hammar	Hammarsnäs	1	Antoninus Pius	Grav 89	Hansen 1936
Uppåkra	Uppåkra	39	Titus- Commodus	Boplats	Silvegren 1999, LUHM
Vä	Munkeberg	3	Domitianus- Lucius Verus	Samlat fynd	Stjernquist 1951b
Vä	Vä	1	Septimius Sev.	Boplats	LUHM, oreg.
Östra Hoby	Kvarnby	1	Commodus	Enstaka fynd	Lind 1981
Östra Torp	Smyge	1	Marcus Aurelius	Enstaka fynd	Lind 1981

1. Osäkert om det är Gordianus I, Gordianus II eller Gordianus III som åsyftas.
2. Myntet slaget år 76, 3 år innan Domitianus blev kejsare.
3. Myntet ännu ej bestämt.

Tabell 9. Enstaka fynd av import- och prestigeföremål från Skåne

Socken	Äga	Typ	Fyndkontext	Datering	Källa
Malmö	Vik, Limhamn	Berlock, typ vM III		(1)	Andersson 1993a
Maglarp	Albäcksån	Berlock, typ vM III		(1)	Andersson 1993a
Valleberga	Hedvigsdal	Berlock		(1)	Andersson 1993a
Västra Karup	Påarp	Bronskärl, vinskopa	Okänd	B2	Lund Hansen 1987
Skivarp	Öremölla	Handstag, bronskärl	Grustag	RT	Lund Hansen 1987
Västra Ingelstad	Stora Månstorp	Bronsstatyett	Okänd	RT	Lund Hansen 1987
Riseberga	Forestad mosse	Glasbägare	Mosse	C2-C3	Lund Hansen 1987
Lund	Omgivningarna	Glasbägare	Grustag	C3	Lund Hansen 1987
Norra Åsum	Norra Åsum	Beslag	Grustag	400-tal	Strömberg 1961a
Bosjökloster	Claestorp	Guldhänge (örn)		400-500-tal	Strömberg 1961a
Skurup	Hylteberga 15	Guldhänge (djur)	Vid åkerarbete	500-tal	Strömberg 1961a
Simlinge	Simlinge	Relieffibula		ÄG	Strömberg 1961a
Grönby	Grönby	Relieffibula, 2 st		ÄG	Strömberg 1961a
Björnekulla	Björnekulla	Relieffibula		ÄG	Strömberg 1961a
Kävlinge	Kävlinge	Sölja	Grustag	575-650	Strömberg 1961a
Löddeköpinge	Omgivningarna	Ryggknappsfibula		575-650	Strömberg 1961a
Simrishamn	Simrishamn	Torn till sölja		575-650	Strömberg 1961a
Trelleborg	Rådmansängarna	Sölja	Mosse ?	575-650	Strömberg 1961a
Hoby (Ö eller V ?)		Remtunga		600-tal	Strömberg 1961a
Bårslöv	Bårslöv ?	Ryggknappsfibula		700-tal	Strömberg 1961a
Hyby	Omgivningarna	Ryggknappsfibula		700-tal	Strömberg 1961a
Kviinge	Utlopp Almaån	Djurhuvudf. beslag	Åker	700-tal	Strömberg 1961a
Lund	Omgivningarna	Beslag med flätband		700-tal	Strömberg 1961a
Skabersjö	Skabersjö	Rektangulär fibula		Sent 700-tal	Strömberg 1961a
Lund	Lund	Nod till kräkla	Staden Lund	B. 800-tal	Strömberg 1961a
Lund	Lund	Vikt med flätband	Staden Lund	700-800-tal	Strömberg 1961a
Lund	Lund	Nål	Staden Lund	900-tal	Strömberg 1961a
Brösarp	Brösarp	Ändbeslag	Okänd	Sen VT	Strömberg 1961a
Ravlunda	Haväng	Ändbeslag	Okänd	Sen VT	Strömberg 1961a
Simrishamn	Simrishamn ?	Nål		Ca. 1000	Strömberg 1961a
Fjälkinge	Fjälkinge 35:69	Rembeslag	I trädgård	VT	Strömberg 1961a
Rinkaby	Rinkaby	Miniatyryxa	Vid plöjning	VT	Strömberg 1961a
Ivö ?	Ivö ?	Gördelbeslag, m.m.	Okänd	1000-tal	Strömberg 1961a
Simris	Simris	Kamformigt hänge	Vid grävning	1000-tal	Strömberg 1961a
Trelleborg	Rådmansängarna	Rund fibula	Mosse ?	1000-tal	Strömberg 1961a
Ullstorp	Ullstorp 13	Kamformigt hänge	Okänd	1000-tal	Strömberg 1961a

Fynden från Västra Karup, Grönby och Ivö? är samlade fynd; övriga fynd enstaka fynd
1. Daterade fynd dominerar i B2, men typen går in i C1

Tabell. 10. Enstaka fynd av vapen och vapendelar från Skåne

Socken	Åga	Typ	Datering	Källa
Nymö	Nymö 8	Sköldbuckla	B2	Nicklasson 1997
Ingelstorp	Ingelstorp	Sporre	B2-C1	Nicklasson 1997
Västra Karaby		Sporre	B2-C1	Nicklasson 1997
Sjörup		Svärd	C	Nicklasson 1997
Södra Rörum		Svärd	Ä JÅ	Nicklasson 1997
Åhus	Helge å	Svärd	Ca. 400	Strömberg 1961a
Skurup	Skurup	Svärdsknapp i guld	Ca. 500	Strömberg 1961a
Nymö	Nymö 1	Lans	ÄG ?	Strömberg 1961a
Norra Åsum	Norra Åsum	Beslag till hästmundering	ÄG	Strömberg 1961a
Hyby	Omgivningarna	Beslag till krigarutrustning	ÄG	Strömberg 1961a
Åhus	Kanal invid Åhus	Svärd	YG	Strömberg 1961a
Åhus	Kanal invid Åhus	Svärd	600-700-tal	Strömberg 1961a
Trolle Ljungby	Trolle Ljungby	Beslag till hästmundering	600-tal	Strömberg 1961a
Lilla Slågarp	Villie	Lans	700-tal	Strömberg 1961a
Ivetofta	Grödby	Lans	700-tal	Strömberg 1961a
Ravlunda	Skepparp 6	Lans	700-tal	Strömberg 1961a
Österslöv	Oppmannasjön	Svärd	800-tal	Strömberg 1961a
Hällestad	Tvedöra	Svärd	800-950	Strömberg 1961a
Kristianstad	Hammarsjön	Svärd	800-950	Strömberg 1961a
Lund ?		Lans	800-950 ?	Strömberg 1961a
Sankt Olof	Omgivningarna	Lans	800-950 ?	Strömberg 1961a
Trolle Ljungby	Vanneberga	Lans	800-950	Strömberg 1961a
Gumlösa	Sinclairsholm	Kumt beslag	900-tal	Strömberg 1965
Löderup	Löderup 7	Lans	900-tal	Strömberg 1961a
Skanör	Skanör	Svärdsknapp	900-tal	Strömberg 1961a
Stoby	Röinge	Delar till träns	900-tal	Strömberg 1961a
Valleberga	Peppinge	Doppsko	900-tal	Strömberg 1961a
Västra Strö	Farstorp	Stigbygel	900-tal	Strömberg 1961a
Dalby	Dalby	Lans	Ca. 1000	Strömberg 1961a
Simris	Simris	Lans	Ca. 1000	Strömberg 1961a
Visseltofta	Björkhem	Lans	Ca. 1000	Strömberg 1961a
Östra Nöbbelöv	Gislövs Stjärna	Lans	Ca. 1000	Strömberg 1961a
Barsebäck	Barsebäck	Doppsko	1000-tal	Strömberg 1961a
Järrestad	Gröstorp	Beslag till betsel	1000-tal	Strömberg 1961a
Järrestad	Gröstorp	Doppsko	1000-tal	Strömberg 1961a
Skepparslöv	Öllsjö	Doppsko	1000-tal	Strömberg 1961a
Sövde	Vrångabäck	Svärdsknapp och stång	1000-tal	Strömberg 1961a
Tosterup	Gärarp kyrkoruin	Beslag till betsel	1000-tal	Strömberg 1961a
Västra Klagstorp	Västra Klagstorp 7	Beslag till stigbygel	1000-tal	Strömberg 1961a
Östra Nöbbelöv	Gislöv 20	Beslag till betsel	1000-tal	Strömberg 1961a
Östra Vemmenhög	Dybäck	Svärd	1000-tal	Strömberg 1961a
Färlöv	Karpalund	Lans	Y JÅ	Strömberg 1961a
Löderup	Hagestad	Lans	Y JÅ	Strömberg 1961a

Tabell 11. Offerplatser i Skåne

Socken	Äga	Typ	Fyndkontext	Datering	Källa
Löderup	Röekillorna	Offerplats	Källa	Fr.a. Ä JÅ	Stjernquist 1997
Brågarp	Gullåkra mosse	Offerplats	Mosse	SÅ-ÄG	Stjernquist 1996a
Mölleberga	Torrebergabäcken	Offerplats	Å, åkant	BRÅ-JÅ	LUHM
Burlöv	Sege å	Offerplats	Å, åkant	SÅ, KJ, RT	LUHM
Burlöv, Görslöv	Sege å	Offerplats	Å, åkant	SÅ, KJ	LUHM
Östra Vemmerlöv	Ö V mosse	Offerplats	Mosse	BRÅ-JÅ	Stjernquist 1997
Smedstorp	Gårdlösa	Offerplats	Källa	RT-YG	Stjernquist 1993a och b
Hassle-Bösarp	H-B mosse	Offerplats	Mosse	RT, ÄG	Stjernquist 1974
Häglinge	Göingeholm	Offerplats ?	Invid sten	Ca. 400	Fabech 1993
Norra Mellby	Sösdala 16	Offerplats	Grusås	B. 400-talet	Fabech 1993
Fulltofta	Häggenäs 2	Offerplats	Grusås	B. 400-talet	Fabech 1993
Onslunda	Åmossarna	Offerplats	Mosse	B. 400-talet	Strömberg 1961a och b
Brönnestad	Tormestorp	Offerplats ?	Sjöstrand	B. 400-talet	Fabech 1993
Genarp	Häckeberga mosse	Offerplats	Mosse	B. 400-talet	Strömberg 1961a
Häglinge	Sjörup	Offer, silverdepå	Sjökant	Sl. 400-talet	Fabech 1993
Revinge	Torvmosse	Offerplats	Mosse	ÄG	Strömberg 1961a
Fjälkestad	Råbelövssjön	Vapen, mynt, yxor	I sjön	Y JÅ	Strömberg 1961a och b
Bosarp	Öslövs mosse	Offerplats ?	Mosse		RAÄ 35
Vä	Tings Nöbbelöv	Offerplats ?	Mosse		RAÄ 149
Östra Karaby	Östra Karaby lund	Offer- och kultplats ?	Åker		RAÄ 28

Tabell 12. Guldringar från Skåne. Romersk och äldre germansk järnålder i (ej gravfynd)

Socken	Äga	Typ	Datering	Källa
Kvidinge	Sånna hed	Fingerring, 30 var	(1)	Andersson 1993a
Maglarp	Stavstensgården	Fingerring, 30 var	(1)	Andersson 1993a
Östra Broby	Broby 5	Spiralfingerring	(1)	Andersson 1993a
Källstorp	Jordberga	Fingerring, 33	(2)	Andersson 1993a
Nevishög	Stanstorp 1	Fingerring, 33	(2)	Andersson 1993a
Vittskövle	Vittskövle	Ormhuvudring, typ SVF 350	B2-C1	Andersson 1993a
Bromma	Bussjö 18	Fingerring, 41 var b	C1a	Andersson 1993a
Kristianstad	Isternäset	Fingerring, 10 var IIa	C1	Andersson 1993a
Tolånga	Näsby 8	Armring, typ ÄEG 373	C1b ?	Andersson 1993a
Skabersjö	Tjustorp	Fingerring, 40	C1-C2	Andersson 1993a
Bunkeflo	Naffentorp	Ormhuvudring, typ C	C1b-C2	Andersson 1993a
Vittskövle	Eskilstorp	Ormhuvudring, typ C	C1b-C2	Andersson 1993a
Ravlunda	Burahus	Halsring C1b-C2	(3)	Andersson 1993a
Glostorp	Käglinge	Kolbenarmring	(4)	Andersson 1993a
Ystad	Ystad-trakten	Fingerring, 17b var 1	C2	Andersson 1993a
Stenestad	Stenestad 3	Halsring med ormhuvuden	(5)	Andersson 1993a
Grevie	Östra Grevie 2	Fingerring, 16 var	(6)	Andersson 1993a
Burlöv	Arlöv	Fingerring	ÄG	Strömberg 1961a
Norra Vram	Ravnstorp	Fingerring	ÄG	Strömberg 1961a
Maglarp	Maglarp	Fingerring	ÄG	Strömberg 1961a
Valleberga	Valleberga 19	Fingerring	ÄG	Strömberg 1961a
Flackarp	Trolleberg	Halsring, Bragnum-typ	ÄG	Strömberg 1961a
Skabersjö	Ryd	Halsring, Bragnum-typ	ÄG	Strömberg 1961a
Östra Hoby	Kyhlsgården	Halsring, Bragnum-typ	ÄG	Helgesson 1990

Ringarna från Maglarp (Stavstensgården), Burlöv, Norra Vram och Maglarp (Maglarp) kommer från samlade fynd. Övriga är enstaka fynd.

1. Ca. Kr.f.-C3; vanligast C1b
2. B1a-C2/C3, utan närmare konc.
3. Kan vara senare
4. Finns C1b-ÄG
5. Sen romersk järnålder (muntl. Kent Andersson)
6. Huvudsakligen senare än romersk järnålder

Tabell 13. Skånska fynd av guldbrakteater

Socken	Äga	Antal	Typ	Källa
Ask	Allarp	1	C	M 247
Brunnby	Skattekärr 4	1 X	A	M 243
Burlöv	Åkarp	2	C	M 238
Börringe	Klosterjorden	4	C	M 250
Fjärestad	Fjärestad 24:4	5 X	C	M 244
Förslöv		3	D	M 255
Hammenhög	Södra gärdet	1	C	M 242
Helsingborg	Filborna	1	D	M 234
Helsingborg	Fredriksdal	1	D	M 235
Helsingborg	Nära staden	1	D	M 233
Norra Vram	Ravnstorp	1 X	D	M 245
Ravlunda		3	B, C	M236
Ravlunda		1	D	M 237
S:t Ibb	Ven	1	C	M 249
Slimminge	Kläggeröd 4	5 X	C	M 251
Slimminge		1	C	M 252
Stora Harrie	Hermanstorp	1	C	M 241
Södra Åsum	Åsum 32	1	C	M 239
Tirup	Tirups hed	1	C	M 369
Trollenäs	Asmundtorp	1	C	M 248
Uppåkra		2	C	LUHM 31000
Vä		3	C	M 240
Väsby		1	F	M 246
Önnestad	Fridhem	1	C	Stjernquist 1988b
Östra Vemmenhög	Dybäck	1	C	M 253
Östra Vemmenhög	Dybäck	2	C	M 254

M = Mackeprang 1952, X = fynden innehåller andra föremål än brakteater.

Tabell 14. Skånska solidi

Socken	Äga	Antal	T.p.q.	Källa
Brunnby	Skattekärr 4	1	408	Stjernquist 1983
Fjärestad	Fjärestad 24:4	1	408	Stjernquist 1983
Hammenhög	Hammenhög 25	1	474	Stjernquist 1983
Hörup	Gyllerup	1*	457	Stjernquist 1983
Malmö	Söder Rörsjön	1	408	Stjernquist 1983
Norrvidinge	Prästgården	1	457	Stjernquist 1983
Tottarp	Djurslöv 7	1	408	Stjernquist 1983
Ravlunda	Kalvhagen	1	461	Stjernquist 1983
Räng	Kämpinge	1	457	Stjernquist 1983
S:t Ibb	Ven	1	457	Stjernquist 1983
Ystad	Vid staden	1	491	Stjernquist 1983
Önnestad	Önnestad	1	408	Stjernquist 1983
Östra Vemmenhög	Vid kyrkan	1	474	Stjernquist 1983
Östra Vemmerlöv	Gylleho 1:29	1	474	Stjernquist 1983

* Fyndet har förmodligen ursprungligen bestått av 24 mynt.

Tabell. 15. Ädelmetallfynd från Skåne

Socken	Äga	T.p.q.	Källa
Baldringe	Baldringe by	983	H 35
Barkåkra	Valhall 1:153	810	H 36
Bonderup	Bonderup	739-740	H 38
Borgeby	Borgeby 5	1040	H 39
Brunnby	Bräcke 11	933	H 40, A
Brunnby	Krapperup	913	H 41, A
Brunnby	Mölle	905	H 42, A
Bunkeflo	Bunkeflo 1:3	928	H 43
Bunkeflo	Naffentorp 5		H 44
Bunkeflo	Vintrie		H 45
Bunkeflo	Vintrie 7	1047	H 46
Everlöv?		1018	A
Fjälkestad	Fjälkestad 3		H 51
Fjälkinge	Fjälkinge 9	1068	H 53
Fjärestad	Vallåkra 5		H 54
Flädie			H 55
Fosie	Fosie 10		H 56
Gladsax	Gladsax 23		H 58
Glemminge	Glemminge 39	996	H 59, A
Grönby	Grönby 2	1024	H 60
Gualöv	Vid Skräbeå		H 61
Gärdslöv	Assartorp 3	1002	H 62
Hammarlöv	Hammarlöv 19		H 65
Helsingborg	Filborna 2 1/8	953	H 66, A
Helsingborg	Omgivningarna		H 67
Helsingborg	Vattentornet	1002	H 68
Helsingborg		1016	H 69
Hov	Segeltorp		H 70
Hurva	Äspinge	1047	H 71
Husie	Husie		H 72
Hyby	Borup	1047	H 73
Hököpinge	Kyrkbyn	1002	H 76
Hörup	Hörup 3		H 77
Igelösa	Kyrkogården	1003/4	H 78, A
Ivö	Ivö		H 79
Ivö	Ivö		H 80
Järrestad			H 81
Kattarp		905	H 82, A
Kellna	Öja 6	1042	H 83
Kverrstad			H 84
Lackalänga	Lackalänga		H 85
Landskrona	Staden	1074	H 87, A
Lilla Slågarp	Villie 13	1028	H 88
Lund	Lilla Södergatan		H 89
Lund	S:t Mikael	991	H 90
Lund	Thuletomten		H 92
Lund	Kyrkogatan	1095	H 93
Lund	Bankgatan	1095	H 94
Lund			H 95
Lyngby	Hässleberga 4		H 97
Löddeköpinge	Löddeköpinge 21	1056	H 98, A
Löderup	Hagestad 19	786	H 101
Löderup	Löderup		H 102
Norra Vram	Kyrkbyn		H 106
Oppmanna	Oppmannasjön	924	H 108, A
Osby	Holmö	949	H 109, A

Ädelmetallfynd från Skåne (forts.)

Ottarp	Bälteberga		H 110
Raus	Köpinge 13		H 111
Raus	Pålstorp 6	922	H 112, A
Reslöv	Reslöv 22	996	H 113
Rinkaby	Rinkaby 6		H 114
Räng		1074	H 115, A
S:t Peters Kloster	Värpinge	999	H 116, A
Saxtorp	Torvmossen	991	H 117, A
Simrishamn	Hamnen		H 118
Sjöbo			H 119
Skabersjö	Ryd 3	1002	H 120
Stora Köpinge	Lilla Köpinge 6		H 121
Stora Slågarp	Kyrkogården	1035	H 123, A
Stävie	Ramsåkern	955	H 124
Stävie		945	H 125
Stävie		920	H 126
Södra Sandby	Kyrkogården	985	H 128, A
Sövestad	Årsjö 23		H 129
Tofta	Häljarp	814	H 130
Tolånga	Näsby 2	996	H 131
Tottarp	Kabbarp	991	H 132, A
Trelleborg	Rusthållarjorden 23		H 133
Trolle-Ljungby	Vanneberga	1056	H 134
Träne	Ovesholm	1137	H 135
Valleberga	Stockholmsgården		H 136
Vitaby	Vitaby		H 137
Vitaby		1048	H 138, A
Vittskövle	Vittskövle		H 139
Vä	Vä		H 140
Väsby	Väsby		H 141
Ystad	Psilander	975	H 143, A
Ystad	Nära staden	965	H 144, A
Östra Grevie	Kyrkbyn 2		H 145
Östra Herrestad	Gärsnäs	1018?	H 146, A
Östra Herrestad	Östra Herrestad	1023	H 149, A
Östra Herrestad	Östra Herrestad 12	918	H 150
Östra Torp	Östra Torp 5	996	H 151

H:Hårdh 1976b; A:Anglert 1995

Tabell 16. Skånska runstenar

Socken	DR-nr.	Period	Källa
Allerum	DR 336	TMT, romansk.	J &M 1942
Baldringe	DR 294	EJ	J &M 1942
Bjäresjö	DR 287	EJ	J &M 1942
Bjäresjö	DR 288	EJ	J &M 1942
Bjäresjö	DR 289	EJ	J &M 1942
Bösarp	DR 258	EJ	J &M 1942
Dagstorp	DR 325	EJ	J &M 1942
Dalby	DR 298	EJ	J &M 1942
Fosie	DR 262	EJ	J &M 1942
Fuglie	DR 259, ST 1	EJ	J &M 1942
Fuglie	DR 260, ST 2	EJ	J &M 1942
Färlöv		700-tal	Björk 1998
Glemminge	DR 338	EJ	J &M 1942
Gårdstånga	DR 329	EJ	J &M 1942
Gårdstånga	DR 330	EJ	J &M 1942
Gårdstånga	DR 331	EJ	J &M 1942
Hassle-Bösarp	DR 274	VT	J &M 1942
Holmby	DR 328	EJ	J &M 1942
Hyby	DR 264	EJ	J &M 1942
Hyby	DR 265	EJ	J &M 1942
Håstad	DR 318	EJ	J &M 1942
Hällestad	DR 295	EJ	J &M 1942
Hällestad	DR 296	EJ	J &M 1942
Hällestad	DR 297	EJ	J &M 1942
Källstorp	DR 269	EJ	J &M 1942
Lilla Harrie	DR 323	FJ eller J	J &M 1942
Lund	DR 314	EJ	J &M 1942
Lund	DR 315	EJ	J &M 1942
Norra Nöbbelöv	DR 316	EJ	J &M 1942
Norra Åsum	DR 347	Ca. 1200	J &M 1942
Simris	DR 344	1050-1100	J &M 1942
Simris	DR 345	EJ	J &M 1942
Sjörup	DR 279	EJ	J &M 1942
Skivarp	DR 270	EJ	J &M 1942
Skårby	DR 282-286 (1)	EJ	J &M 1942
Skårby	DR 280	EJ	J &M 1942
Skårby	DR 281	EJ	J &M 1942
Solberga	DR 275	EJ	J &M 1942
Stora Harrie	DR 324	EJ	J &M 1942
Stora Herrestad	DR 293	EJ	J &M 1942
Stora Köpinge	DR 339	J	J &M 1942
Svenstorp	DR 272	EJ ?	J &M 1942
Svenstorp	DR 273	EJ ?	J &M 1942
Sövestad	DR 290	VT, 1000-tal	J &M 1942
Sövestad	DR 291	EJ	J &M 1942
Sövestad	DR 292	?	J &M 1942
Tullstorp	DR 271	EJ	J &M 1942
Uppåkra	DR 266	EJ	J &M 1942
Valleberga	DR 337	EJ	J &M 1942
Vallkärra	DR 317	EJ	J &M 1942
Villie	DR 277	EJ	J &M 1942
Västra Karaby	DR321	EJ	J &M 1942
Västra Nöbbelöv	DR 278	EJ	J &M 1942
Västra Strö	DR 334-335 (2)	EJ	J &M 1942
Åhus	Elleköpinge	EJ ?	Jansson 1965
Örja	DR 333	Tidig VT	J &M 1942
Örsjö	DR 276	EJ	J &M 1942
Östra Herrestad	DR 343	EJ	J &M 1942

Skånska runstenar (forts.)

Socken	DR-nr.	Period	Källa
Östra Hoby	DR 340	MT	J &M 1942
Östra Hoby	DR 341	Tidig VT (1)	J &M 1942
Östra Vemmenhög	DR 268	EJ	J &M 1942

1. J & M 1942 anger att denna sten är från vikingatid eller "ung liksten"
2. 2. Förk.: VT-vikingatid, FJ-"för Jelling", J-"Jelling", EJ-"efter Jelling",
1. TMT-tidig medeltid, MT-medeltid

ACTA ARCHAEOLOGICA LUNDENSIA
Series altera in 8°

1. ERIK CINTHIO, *Lunds domkyrka under romansk tid.* 1957.
2. MATS P. MALMER, *Jungneolitisiche Studien.* 1962.
3. MATS P. MALMER, *Metodproblem inom järnålderns konsthistoria.* 1963.
4. BRITA MALMER, *Nordiska mynt före år 1000.* 1966.
5. EGON THUN, *Medieval Tommarp.* 1967.
6. GAD RAUSING, *The Bow.* 1967.
7. MÄRTA STRÖMBERG, *Der Dolmen Trollasten in St. Köpinge, Schonen.* 1968.
8. BERTA STJERNQUIST, *Beiträge zum Studium von bronzezeitlichen Siedlungen.* 1969.
9. MÄRTA STRÖMBERG, *Die Megalithgräber von Hagestad.* 1971.
10. MÄRTA STRÖMBERG, *Studien zu einem Gräberfeld in Löderup.* 1975.
11. RIKARD HOLMBERG, *Den skånska öresundskustens medeltid.* 1977.
12. LARS LARSSON, *Ageröd V. An Atlantic Bog Site in Central Scania.* 1983.
13. ANDERS ANDRÉN, *Den urbana scenen. Städer och samhälle i det medeltida Danmark.* 1985.
14. INGER HÅKANSSON, *Skånes gravfynd från äldre bronsålder som källa till studiet av social struktur.* 1985.
15. ELISABETH HERNER, *Profession med tradition. Teknisk-kvalitativ analys av den äldre bronsålderns spiralornamentik, dess central- och lokalproduktion.* 1987.
16. *Trade and exchange in prehistory. Studies in Honour of Berta Stjernquist.* 1988.
17. BOZENA WYSZOMIRSKA, *Ekonomisk stabilitet vid kusten. Nymölla III. En tidigneolitisk bosättning med fångstekonomi i nordöstra Skåne. 1988.*
18. MATS G. LARSSON, *Runstenar och utlandsfärder. Aspekter på det senvikingatida samhället med utgångspunkt i de fasta fornlämningarna.* 1990.
19. TOVE HJØRUNGDAL, *Det skjulte kjønn. Patriarkal tradisjon og feministisk visjon i arkeologien belyst med fokus på en jernalderkontekst.* 1991.
20. *Regions and reflections. In Honour of Märta Strömberg.* 1991.
21. JOHN TROENG, *Worldwide chronology of fifty-three prehistoric innovations.* 1993.
22. ANNE CARLIE, *På arkeologins bakgård. En bebyggelsearkeologisk undersökning i norra Skånes inland baserad på synliga gravar.* 1994.
23. PER KARSTEN, *Att kasta yxan i sjön. En studie över rituell tradition och förändring utifrån skånska neolitiska offerfynd.* 1994.
24. *The Earliest Settlement of Scandinavia and its relationship with neighbouring areas.* (Ed. Lars Larsson) 1996.
25. BIRGITTA HÅRDH, *Silver in the Viking Age. A Regional-Economic Study.* 1996.
26. MATS G. LARSSON, *Från stormannagård till Bondby. En studie av mellansvensk bebyggelseutveckling från äldre järnålder till medeltid.* 1997.
27. MÄRIT GAIMSTER, *Vendel period bracteates on Gotland. On the significance of Germanic art.* 1998.
28. *Centrala platser – Centrala frågor.* (Ed. Lars Larsson) 1998.
29. LENNART CARLIE, *Bebyggelsens mångfald. En studie av södra Hallands järnåldersgårdar baserad på arkeologiska och historiska källor.* 1999.

30. *Fynden i centrum. Keramik, glas och metall från Uppåkra.* (Ed. Birgitta Hårdh) 1999.
31. *Form, Function & Context: Material culture studies in Scandinavian archaeology.* (Ed. Deborah Olausson & Helle Vandkilde) 2000.
32. ELISABETH RUDEBECK, *Tilling nature – harvesting culture: exploring images of the human being in the transition to agriculture.* 2000.
33. BO KNARRSTRÖM, *Flinta i sydvästra Skåne: en diakron studie av råmaterial, produktion och funktion med fokus på boplatsteknologi och metalltida flintutnyttande.* 2000.
34. *Uppåkra – centrum och sammanhang.* (Ed. Birgitta Hårdh) 2001.
35. PÅVEL NICKLASSON, *Strävsamma bönder och sturska stormän. Stafsinge och Halland från bronsålder till medeltid.* 2001.
36. *Uppåkra. Centrum i analys och rapport.* (Ed. Lars Larsson) 2001.
37. *Bilder av bronsålder – ett seminarium om forntida kommunikation.* (Ed. Joakim Goldhahn) 2001.
38. BERTIL HELGESSON, *Järnålderns skåne - samhälle, centra och regioner.*